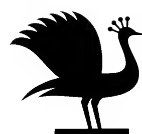
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13914

Ostroh Memorial Book

Pinḳas Osṭraʿah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Pinḳas Osṭraʻah : sefer-zikaron li-ḳehilat Osṭraʻah / ʼarukh bi-yede Ben-Tsiyon H. Ayalon-Baraniḳ.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun ʼole Osṭraʻah be-Yiśraʻel, 720 [1960]
DESCRIPT	640 columns : ill. ; 30 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Ostroh -- History.
	Ostroh (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Ostroh.
ADD'L NAME	Ayalon, Benzion H., 1901-
ADD'L TITLE	Ostrog (Wolyn)

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

תְּמוּנַת רַ׳ שְׁמוּאֵל אֵידֶלִישׁ (מַהַרְשָׁ״א)
(לְפִי „חִדּוּשֵׁי הֲלָכוֹת״, דְּפוּס וִינָה 1814)

פנקס אוסטראה

ספר־זכרון לקהילת אוסטראה

פנקס אוסטראה

ספר־זכרון לקהילת אוסטראה

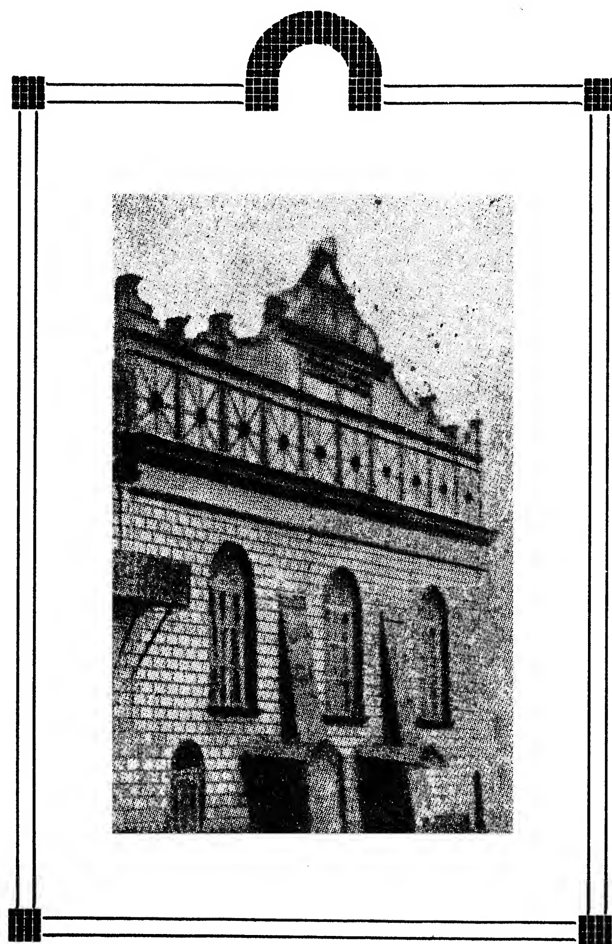
א מתנה דער ביבליאטעק פון

411

1973

ערוך בידי

בן־ציון ח. אילון – באראניק

בהוצאת ארגון עולי אוסטראה בישראל

תל־אביב, תש"ך – 1960

OSTROG (WOLYN)

IN MEMORY OF THE JEWISH COMMUNITY

EDITOR

BENZION H. AYALON – BARANICK

נדפס בישראל תשי"ך
דפוס א. בן־חור, תל־אביב
גלופות: צינקוגרפיה ארצישראלית
PRINTED IN ISRAEL 1960

PUBLISHED BY

"IRGUN OLEI OSTROG", TEL AVIV, ISRAEL

בשערי אוסטראה

פרק א

בשערי אוסטראה

קינה לגזירות ת״ח ות״ט
לר׳ אברהם ב״ר שמואל אשכנזי
עפ״י ספרו „צער בת רבים״

טמאים ארורים באו לק״ק אוסטרא

להתיז קנקנות גפנים,
וסבבו העיר בכל דפנים,
ואין מקום לנוס לאחור ולפנים,
מפני חיות ופתנים.

והיו בה הרבה צדיקים וגאונים,
חכמים ונבונים, נדיבים וקצינים,
ברי לבב יקרים מפנינים,
לויים וכהנים שכל ימיהם מתענים,
ומרבים תחנונים ומדברים חינונים
לפני אדון האדונים.

ונהרגו כלם בחצים וכידונים,
שבעת אלפים גדולים וקטנים,
ובבתי כנסיות ובבתי מדרשות המסומנים,
בהמות וסוסים הכניסו לפנים,
וכתבי קודש שכבו על הארץ בזדונים,
וירמסו אותם בעזות פנים.

חסיד אחד — ר׳ יעקב איש אמונים.
הרגו אותם ולא רצו לקחת פדיונים,
כי אם במיתות חמורות נידונים,
ותלו על עץ אב על בנים.

עוד חשבו אנשים צדיקים כמו קדמונים
להיות ק״ק אוסטרא בונים,
ובאו שנית היוונים והרגו גדולים וקטנים,
בחורים וזקנים וקלקלו חופת חתנים,
נשים ובתולות לקחו באונס השולטנים,
ואותן היו מטמאים ומענים.

ואתה ה׳ השומע אנקת אביונים,
תזכור לנו ברית שלשת האיתנים,
וחלצנו ממרורות פתנים,
ותעשה נקמה בתנינים,
בפנים של זעם וחרונים,
וכלים מכלים שונים...

דבר העורך

מי אנכי שאזכה להקים שם וזכר לקהילה הקדושה אוסטראה, אשר בעבר הלא־רחוק יצא שמה לתהילה בעולם כולו כעירם של „ארבע מאות גאונים גדולים" ובראשם אדירי התורה: המהרש"ל, השל"ה, המהרש"א, הט"ז ואחרים, אשר כל בית־ישראל נשען על תורתם וחכמתם; עירם של עסקנים ציבוריים וציונים דגולים, נשיאי־עדה ואנשי־שם גדולי רוח ומעש, אנשי מסחר ותעשיה שמשאם ומתנם באמונה, בעלי־מלאכה תמימי דרך הנהנים מיגיע כפיהם; ועל הכל עירם של אחרוני אבות ואמהות, אחים ואחיות, ילדים רכים שלא טעמו טעם חטא — כולם קדושים וטהורים, שניספו באופן כה אכזרי בשואה הגדולה של גזירות תש"ב—תש"ג.

ברטט קדושה וביראת־כבוד הראוי הריני אוחז בעט סופרים, בהכירי לדעת מה דלה שפת אנוש, כדי לתת ביטוי עז ונמרץ לטרגדיה האיומה, שניתכה על ראשם של יהודי אוסטראה. כן דל מאד מקור הדמעות, כדי לבכות בכי גדול וכבד כגודל האסון והשבר. ואילו היה ראשנו מים ועינינו מקור דמעה, האם יכולנו לבכות די הצורך את כל קדושינו היקרים, שנהרגו ונשחטו, שנשרפו באש ונטבעו במים, שנקברו חיים ועונו בכל מיני מיתות משונות ואכזריות. גדול כים שברנו ועמוק מתהום פצענו ואין בכוחן של מלים ודמעות להביע את רחשי־לבנו השבור. הרי השטן בעצמו עוד לא ברא את הביטוי הנכון, שימצה את כל גודל אסוננו.

עם ישראל כולו אבלים ושכולים באבוד להם שליש מבניו ובנותיו, ואילו אנו בני אוסטראה המעטירה, אבלנו הכבד בלבנו באבוד לנו כל הקהילה היהודית, אנשים ונשים, זקנים וטף, ולולא נותר לנו שריד מועט של פליטי חרב, כסדום היינו לעמורה דמינו. ולו היתה רגלנו משגת, חובה עלינו לערוך מסע־צליינים למרחקים, כדי להשתטח על קברות־האחים הגדולים, הפזורים בשדות, ביערות ובצדי דרכים, להתפלש, ללחך ולנשק את העפר המכסה על הנפשות היקרות, שהורדו ביגון וביסורים קשים אל בור־קבר אולם לצערנו ולשברון לבנו נבצר ממנו לעשות כן. רצה הגורל המר, שהנפשות היקרות לנו מכל יקר, לא ידע איש את קבורתם ועלינו לבכותם מרחוק. ובאין נוחם ללבנו הדווי לא נשתייר לנו אלא אבלנו הכבד וזעקת־שברנו הגדולה, המשתפכת ומתמזגת עם קול דמי אחינו הצועקים אלינו מן האדמה.

מנהג כשר נתקבל אצל שרידי אוסטראה בארץ, בדומה לשאר הקהילות השכולות, להתכנס שנה־שנה בתאריך עקוב מדם של י"ד באלול, כדי להעלות את זכרם הקדוש ולהתייחד עם נשמותיהם הטהורות של קדושי עירנו היקרים, שנפלו בידי צוררים ומרצחים טמאים וארורים. הרגשה מיוחדת, דומה לזו שהיינו מרגישים בליל „כל־נדרי" בבית־הכנסת הגדול של המהרש"א, ממלאה את לבותינו בעצרת־אזכרה זאת, כאילו נשמותיהם הטהורות של חללינו הקרובים והיקרים מרחפות מעל לראשנו וממלאות את חלל האולם. אך לא בדמעות בלבד נכפר אדמתם ודמם — תיקון לנשמתם הם תובעים מאתנו, תיקון של ממש הראוי והמגיע להם. וזאת לדעת, כי לא רק עלינו, דור השכולים והמיותמים, שראו — אוי לעינים — את סתימת הגולל על קהילת אוסטראה המפוארת, אלא גם על בנינו אחרינו ולמענם חובת התיקון.

פנקס אוסטראה — ספר־זכרון לקדושי אוסטראה, אשר על גופם ונפשם נכתבו בדם ואש ותמרות עשן הפרקים המחרידים ביותר בתולדות האדם, הוא התיקון הראוי והמגיע. לא ספר אלא „פנקס", זכר ל„פנקס אוסטראה הישן" המפורסם בשפע אגדותיו על אוסטראה ועתיקותיה; לא ספר, המיועד לשמש אכסניה למאמרים מלוטשים ונמלצים של סופרים ולדברי הגות מוקצבים של משוררים, אלא מזבח, שעליו נעלה את לבנו השבור והדווי קרבן־עולה לעילוי נשמתם של קדושי אוסטראה; לא ספר אלא מצבת־זכרון על אדמת ישראל קדושה, בה יבואו קדושינו אל מנוחתם ואל נחלתם ואליה נבוא אנחנו שנה־שנה להתיחד עם זכרם. ועל הכל יינתן פנקס זה בידי הדור הצעיר, שישאב מדפיו הרוויים מדם אבותיהם את פרשת חייהם ומות גבורתם של סביהם וסבותיהם הנאהבים והנעימים. ובתום כל הדור הזה, פליטי החרב והאכזריות, ומסורת יום־הזכרון השנתי תיפסק, יטלו בנינו ובני־בנינו את ספר־הזכרון לידם, יעלעלו בו ויהפכו בו, ושלשלת הדורות של אוסטראה לא תינתק.

בהתעטף נפשי עלי, הריני מעלעל בדפים העתידים להיות „פנקס אוסטראה", ובחזון רוחי קמה לתחיה העיר היקרה לתקופותיה ועל הווי חייה. במהירות המחשבה נהפכים הדפים ומאליהם ייקראו. שנים ותקופות כחלום תעופינה, והנה אני מגיע על כנפי דמיוני לפרק האחרון של מסכת חייהם ארוכת הדורות של יהודי אוסטראה יקירי הנפש והרוח. כבמחזה עובר לנגד עיני רוחי הווי תוסס של ששון ויגון, תמונות רבות מרהיבות עין ומזעזעות נפש אצות-רצות עד שבקושי אוכל להדביק את קצב מירוצן ולקלוט את תוכנם. אך אין את נפשי לשכוח ולהשכיח דבר וחצי דבר — הכל-הכל יחזור ויקום לתחיה, יירשם ויונצח על דפי-זכרון אלה לדורות...

תמונה נפלאה הנה עולה של לילות-שבת שטופי אור ושמחה, של שולחנות יום-השבת מלאי הוד-קדושה ונשמה-יתירה, של סדרי ליל-פסח וסעודת יום-טוב, שתוכם רצוף ערגת נפש וכיסופים אינסופיים. בכל בית באוסטראה מסיבה משפחה יהודית לשלחן ערוך לתפארת. האב יושב בהוד-מלכות בראש השלחן, לצדו האם מקושטת לכבוד שבת ויום-טוב, וכשתילי זיתים סביב לשלחנם דמויות עליזות ומזהירות של בנים ובני-בנים, המקבלים בדרך-ארץ ובשמחה את שפע האהבה המושפעת והמוקרנת מלבות הורים מאושרים. ושעות אחר-הצהרים של שבתות וימים-טובים, מי יערוך להם ומי ישיגם אל נכון? שעה שהורים, עייפים מנחת ומברכת אלהים, מקיימים „שינה בשבת תענוג", יוצאים בני-נוער וממלאים את רחובותיה של העיר שאון-נעורים וחדוות-חיים. מי לטיול ומי לביקור, מי לארגונו ולמפלגתו ומי לאסיפות חברתיות-תרבותיות. כזרם מים אדירים ממלאים הם את העיר חיים רעננים ותוססים, המפכים ועולים הרחק-הרחק אל מעבר לתחומיה — בגנים ובחורשות, בשדות, בהר ובגיא...

הדפים מתעלעלים ומתהפכים במהירות גדולה והתמונות נגולות ונגוזות חליפות. הנה ניצבות לפני דמויותיהם המעונות של קדושי אוסטראה, כשמר המוות נסוך על פניהם החיורים... אילנות מתכופפים באימה וביראה ומשתחוים תוך אנחות עמוקות אל אמא-אדמה. רוח זלעפות מכה בעלים הרועשים, ויללתם מלווה עדה שלמה של יהודים, למגדול ועד קטן, בדרכם האחרונה בנתיב היסורים והמוות. נשמותיהם של אבות-אבותיהם יורדות ממרום מושבן בשמים, וברחפם מעל לראשיהם של הנדונים למוות, מבכות בבכי חרישי לא-ארצי את חיי בניהם, שקצם הקיץ ללא עת... ואני מעיר ומעורר את זכרוני הנרעש והנפחד עד שיעברו לפני במלוא אימתם ואכזריותם ימי החושך והאפילה המרים והנמהרים, רוויי הדם והדמע... בנשימה עצורה מעוצר רעה ויגון עומד אני לפני קברות האחים הגדולים של אבות ואמהות, אחים ואחיות וילדים קטנים, שטרם חיו ובודאי טרם חטאו. מה נורא לפגוש את מבטיהם הנפחדים עד מוות של תינוקות — אפרוחים מאומצים אל חיק קר של אמהות מתות. עיניהם הכשרות של משה'לאך ושלמה'לאך, חיה'לאך ושרה'לאך נעוצות בי בשאלה, במורא ובתחנונים!..

שרידי אוסטראה בעולם כולו אם היו סופרים והוגי מחשבות, לא יהיה לאל ידם להביע ולתאר, ולו מעט מזעיר, את גודל האסון, שניתך על ראש קהילת אוסטראה המפוארת, שבלי זידוי אלא ב„שמע ישראל" בציבור הושלכו חצי חיים אל קברות האחים. את חיינו שלנו נהיה חייבים להם לעולם, ולעולם תהיה רובצת עלינו ועל בנינו אחרינו החובה הגדולה לשאת את שמם הקדוש בלבנו ובזכרוננו בדרך-ארץ ובאהבה... בהכרה עמוקה זאת הריני ניגש בדחילו ורחימו לערוך את „פנקס אוסטראה" אשר ישמש כוס-דמעות קדושה, שאליה תכונסנה כל הדמעות, שזלגו ממקור טהור על דפיהם — קברותיהם של יקירי אוסטראה. יקיימו ויקבלו בני אוסטראה עליהם ועל בניהם אחריהם להוסיף מדי שנה ביום-הזכרון דמעות חמות אל כוס הדמעות, שאינה מתמלאת לעולם, ולאמר מעומק לבם השבור —

יתגדל ויתקדש שמיה רבה!...

העורך

תל-אביב, י"ד באלול תשי"ס
יום-הזכרון לקדושי אוסטראה

ארגון וספר

ארגון יוצאי אוסטראה בישראל, המוציא לאור את „פנקס אוסטראה", הוא ספר־הזכרון לקהילה היהודית העתיקה והמפוארת בעיר ואם בווהלין — א ו ס ט ר א ה, נוסד ביום 11 בנובמבר 1944, מיד לאחר שהגיעה אלינו הידיעה המחרידה על חורבן עירנו ועל השמדת יקירינו.

עם הסרת הלוט מעל פני השואה הגדולה, שניתכה על ראשה של יהדות אירופה, אשר שיכלה שישה מיליונים מטובי בניה ובנותיה באופן האכזרי ביותר מאז גזירות חמילניצקי בשנות ת"ח ות"ט, ובתוכם עשרת אלפים יהודי אוסטראה והסביבה, הוזעקו יוצאי אוסטראה הותיקים בארץ לעצרת־חירום לשם הושטת סיוע וסעד לפליטי החרב שעמדו להגיע מגיא ההריגה. בו במקום נבחר ועד הארגון, שראה חובה ראשונה לעצמו החשת עזרה דחופה לניצולי עירנו במחנות שונים, ע"י משלוח חבילות מזון, בגדים וכסף, מפעל שהשתתפו בו גם ריכוזי בני־עירנו בארצות־הברית ובארגנטינה. בשלב שני, לאחר שהניצולים התחילו להגיע לארץ, שימש להם הארגון משען נאמן בעצה ובהדרכה, בעידוד מוסרי ולרבים — גם מקור עזרה כספית ותמיכה לסידורם הראשון בארץ.

על־ידי הזרם המוגבר של פליטים, אשר הגיעו ארצה בגלים שונים, ביניהם מעפילים, עולים, אקדמ־אים וכו', גדלה המושבה של בני אוסטראה בארץ, המונה כיום כ־500 משפחה, כן ירבו, אשר נתאזרחו ונתאקלמו, הסתדרו והתערו בין בניה־בוניה של מולדתנו העצמאית. חיש מהר הצטרפו אזרחי הארץ החדשים אל גרעין הותיקים, בחרו ונבחרו לועד הארגון ועזרו להגברת פעולותיו הקונסטרוקטיביות, החינוכיות והתרבותיות. לשם ליכוד המחנה הגדול הזה של יוצאי אוסטראה בישראל לחטיבה אחת, נערכות ע"י הארגון אסיפות־זכרון שנתיות ב י ו ם י " ד ב א ל ו ל, שנקבע כיום־זכרון כללי לקדושי אוסטראה; חודשה מסורת נאה מימי אוסטראה לקיים מדי שנה „מנין שמחת־תורה", המשמש כנס רבתי לכל יוצאי עירנו בארץ, הבאים לראות ולהיראות עם בני עיר מכל ה„עליות", מעין „עליה לרגל" של בני אוסטראה וכיוצא באלו אסיפות ופגישות.

נעשו נסיונות להנצחת זכרם של קדושי אוסטראה ע"י נטיעת עצים ב„יער הקדושים" מיסודה של הקרן הקיימת לישראל. במסגרת הנצחה זאת הקדישו בני עירנו בארגנטינה חדר בבית־החינוך לעורים בירושלים. לא נפריז אם נאמר, שלא הנחנו מפעל כלשהו, שלא שיתפנו עצמנו בו ברב או במעט. אולם עד למפעל ההנצחה העיקרי, שכל אותן השנים היה חלום כמוס עמנו, הוא פרסום ספר־זכרון לקהילת אוסטראה, עוד חיכו לנו מפעלים חשובים כמו ייסוד הקרן להלוואות קונסטרוקטיביות וכו', שמטרתם לבסס ולחזק את הארגון ולהבטיח ביצוע תפקידיו באופן תקין ויעיל.

כיום, למלאת 15 שנה לקיום הארגון, רשאים אנו לציין בקורת־רוח מיוחדת, שמאחורינו שורה נכבדה של פעולות ומפעלים חשובים, ואילו לפנינו הזכות הגדולה לעמוד בראש מפעל הנצחה של חללינו־קדושינו ע"י פרסום „פנקס אוסטראה", גולת הכותרת לכל פעולות הועד עד היום.

הרעיון של ספר־זכרון לקהילת אוסטראה פיעם את לבם של טובי בניה־עסקניה, המרוכזים בישראל ובחו"ל מזה שנים רבות, ואולי כשנות קיום הארגון. אולם הוצאתו מן הכוח אל הפועל נדחתה משנה לשנה נוכח הצרכים החיוניים, שהועלו מדי פעם בפעם על הפרק בארגון ושהיה בהם משום פיקוח־נפש. נעלה מכל ספק, כי הפעולות הברוכות הללו כשלעצמן הצדיקו במלואן את קיומו של הארגון, אך יחד עם זאת גרמו לדחיית ההוצאה של ספר־הזכרון לזמן ממושך מאד, ואולי גם ממושך יותר מדי. מרבית הקהילות מסביב לעירנו כבר סיימו מזמן את מפעל־הספר שלהן, ורק אוסטראה שלנו נשארה זמן רב באלמוניותה ללא מצבה הראויה לעברה המפואר. יתר על־כן, קיים חוק השכחה, ואם כי אלה שנולדו וגדלו באוסטראה, מטבע ברייתם אינם יכולים לשכוח ערישת ילדותם, אך הזכרונות והפרטים השמורים בלבותיהם משתכחים והולכים משנה לשנה.

ואשר לדור החדש של בני אוסטראה שנולדו בארץ, הרי איש אינו משלה את נפשו, שמישהו מהם ימשיך לטפל בכינוסים ובזכרונות וכיו"ב פעולות הקשורות בעירנו. הם רואים את עצמם בצדק — וכן גם אנחנו חייבים לראותם — כבני־הארץ, שמחותם לבנות ארץ אחת ועם אחד ללא הפרדה לשבטים ול„לנדסמנשפטים". אך מצד שני אסור לנו להשכיח מלבם לגמרי את מוצאם ומקור מחצבתם. שומה עלינו על־כן לתת בידי הצעירים את הידיעות המהימנות, בצורה הנאותה ובלשון המובנת להם, על סבים וסבות אהובים ויקרים, למען יכירו לדעת, כי אינם „בנים בלי שם", אלא חולית־המשך בשרשרת הדורות של בני אוסטראה בעבר ולעתיד.

וכאן מקום אתנו לציין לטיבה את מפעלו החשוב של בן עירנו מ י כ ל ג ר י נ ס, אשר הקדים והוציא ביוזמתו העצמית את ספרו החשוב „ווען דאס לעבן האט געבליט", השופע אהבה רבה וגעגועי אמת לאוסטראה ולכל אשר בה. ספר זה נתקבל על־ידינו באהדה ובהערכה ראויה והוכנס לביתו של כל איש אוסטראה כמזכרת נאה. אך יחד עם זאת ברור היה גם לנו וגם למחבר, כי מפאת היותו קנין יחיד בלבד ובגלל לשונו האידית לא יוכל למלא את היעוד ההיסטורי לגבי כלל יוצאי אוסטראה בישראל, וביחוד לגבי הדור הצעיר שבה. לא נשאר לנו על־כן אלא להוציא ספר־זכרון בישראל, תוך עבודה קולקטיבית ובעברית, שישמש מצבת־זכרון לקהילת אוסטראה, מעין „קבר־ישראל" על אדמת ישראל, כמשפט שאר הקהילות היהודיות.

אכן שמחים אנו לציין, כי לא זו בלבד, שבשאלה זו שררה תמימות דעים, אלא ההחלטה על כך בועד הארגון נתקבלה פה אחד ובהתלהבות רבה ע״י כל חברי הועד, ובשורת הספר, שהובאה לידיעתם של ציבור יוצאי אוסטראה בארץ, נתקבלה בהבעת שמחה אמיתית ובתגובות מעשיות בחומר וברוח מצד כל השכבות בלי יוצא מן הכלל. חברי הועד ראו חובת־כבוד לעצמם לקבל מידי הועד את מינויים לועדת הספר, ואליהם הצטרפו ברצון רב מספר חברים מחוץ לועד וניגשו מיד ובכל המרץ למלאכת קודש זו, כדי להדביק את הזמן היקר שהפסדנו עד כה.

תפקיד העריכה נמסר לידיו הנאמנות של חברנו ובן־עירנו, הסופר בן־ציון ח. אילון־באראניק, אשר הוכיח את כוחו כאמן הסגנון העברי הן ביצירה מקורית והן בעריכת „ילקוט ווהלין" וספרי־זכרון לערי ווהלין אחרות.

ולאנשי אוסטראה בישראל ייאמר: זכות גדולה נפלה בחלקנו לגמול חסד אחרון לעירנו למען ייזכר שמה הטוב לדורות.

זלמן גרשפלד

חברי ועד הארגון וועדת הספר

יושבים (מימין לשמאל): א. ולדמן, ש. ביבר, ז. גרשפלד, ח. ב. אילון, נ. רשטיק, פ. קולפניצקי
עומדים (מימין לשמאל): פ. ברכמן, ח. חרבש, י. גליצקי, מ. אילון, צ. מנדלצווייג, ר. זיגר, י. זיגר, א. פרצ׳וק, ש. שורץ

מקורות על העיר אוסטראה

רשימה ביבליוגרפית

נוהג הוא בידי רושמי רשומות באנציקלופדיות כלליות, לציין בראשית כל רשימה על עיר את מספר האוכלוסין וחלוקתם לפי לאומיותם ומשלח־ידם, וכן להראות על הגידול הכמותי שבין מיפקד למיפקד והשפעתו הכלכלית הנובעת מכך. ואילו רושם תולדותיה של עיר מבחינה יהודית־מהותית, תולה גדולתה ותפארתה באכסניות של תורה ובגדולי ישראל שהיו מצויים שם. כך, למשל, נתפרסמו בעולם היהודי הערים: פראג ע"ש המהר"ל מפראג, קראקוב ע"ש הרמ"א, ברדיטשוב כעירו של ר' לוי־יצחק מברדיטשוב, ווילנה כעירו של הגר"א ועוד. יש גם ותולים גדולתה של העיר ברבם של חסידים — הרב מליאדי, בסופר עברי — הריב"ל מקרמניץ וכו', עיר עיר ויחוסה.

זכתה אוסטראה בימים עברו, ששמה יצא לתהילה ולתפארת בתפוצת ישראל כמרכז לתורה, וגדולי ישראל רבים כמו הרש"ל, השל"ה, הט"ז ואח' נמשכו אליה לעמוד בראש ישיבותיה ולשבת על כס רבנותה. אך כאדוני העיר ופטרונה הוכר הגאון האוסטראי הגדול המהרש"א, שעל שמו היו מכנים את אוסטראה „עיר המהרש"א" ואת בית־הכנסת הגדול בעיר „בית הכנסת של המהרש"א".

כעיר סמוכה לעריסת החסידות זכתה אוסטראה גם לצדיקים וחסידים גדולים כמו: רב ייב"י, ר' פינחס מקוריץ ואח. במשך תקופה מסויימת נישאה אוסטראה בראש הערים כ„בירת ווהלין והמדינה" ובתקופת „ועד ארבע ארצות" לקחו באי־כוחה חלק בישיבותיו ובהחלטותיו. עירנו היתה ידועה גם כעיר של בתי־דפוס, שבהם נדפסו ספרי־קודש וכן חיבוריהם התורניים של גדולי התורה וביחוד של גאוני אוסטראה.

בשנים האחרונות, כאשר כתר התורה נדד למרכזים אחרים, הצטיינה אוסטראה בנדבנים, עסקנים וציונים אנשי שם, ובזכותם של „גדולי אוסטראה" אלה, הראשונים והאחרונים, יצאו מוניטיה של העיר בעולם היהודי הגדול וכתוצאה טבעית מכך פילסה לה נתיב לכל סוגי הספרות — ההלכתית־תורנית, החסידית־עממית, האמנותית, הדוקומנטרית וכו'.

טבעי על־כן, שהביבליוגרפיה על אוסטראה עשירה ביותר, ואין כל אפשרות טכנית להגיש רשימה מלאה של הספרים לסוגיהם וללשונותיהם, שבהם העיר אוסטראה נזכרת ברב או במעט. לצרכי הקורא בספר זה יצוינו כאן המקורות העיקריים בלבד, לפי סדר א—ב, אשר ישמשו מדריך ומורה־דרך למעיין, הרוצה להרחיב את ידיעותיו בפרקים מסוימים המובאים בספר. —

- **אוצר ישראל** (אנציקלופדיא)

העורך: יהודה דוד אייזנשטיין — הוצ. שאפירא ואלנטין ושות', לונדון, תרצ"ה.

„באמצע המאה הי"ז היה מספר הבעלי־בתים מבני ישראל אלף וחמש מאות, ואוסטראה נחשב(ה) בין ארבע הקהלות הגדולות ששלחו בחיריהן ל„ועד ארבע ארצות". נתן נטע הנובר בספרו „יון מצולה" יאמר, כי עמוד הדין היה במדינת פולין כמו שהיה לפני חרבן הבית בירושלים — — — בכל מדינה ומדינה היה בית־דין הגדול, כגון ק"ק אוסטראה הבירה היה ב"ד הגדול ממדינת וואלין ואוקריינא".

- **אשכול** (אנציקלופדיה)

העורך: ד"ר יעקב קלצקין — בהוצאת „אשכול", ברלין — ירושלים.

- **אור עולם**

מוהר"ר מאיר חריף מרגליות — בבתי הדפוס: אוסטראה, פולנאה, ברדיטשוב, תק"ן—תקע"ו.

„אוצר סגולה אשר יפרד לחמשה נרות — חמשה ספרים, ואלה הם: א) „מאיר נתיבים" חלק א' — תשובות בהלכה, ב) „מאיר נתיבים" חלק ב' — חידושים על גפ"ת ופרשיות התורה, ג) „סוד יכין ובועז" — תוכחת מוסר השכל עפ"י נגלה ונסתר, ד) „הדרך הטוב והישר" — מקור כל הדינים בארבעה ש"ע, ד) „כתנות אור" — סדר תרי"ג מצוות עפ"י שיר.

- **אור הנערב**

הר"ר אברהם אריה ליב כהנא — נדפס בדפוס אוסטראה, שנת תקמ"ד (1784).

אלמאנאך

צום 20־יאריקן יובילעאום פון אסטראג־וואלינער לאנדסלייט פאראיין און אומגעגנט אין ארגענטינע, בוענאס־איירעס, 1945.

גזית

במה ליצירה אמנותית־ספרותית — ג. טלפיר, תל־אביב, כרך ז׳ אייר־סיון, תש״ה.

דברי ימי ישראל

ד״ר צבי גרץ — הוצ. „אחיאסף״, ורשה, תרצ״א, כרך חמישי וכרך שישי.

דברי ימי עם עולם

שמעון דובנוב — הוצ. „דביר״, תל־אביב, ת״ש, כרך שביעי.

דברי רב משולם

רבי אברהם משולם זלמן אשכנזי (בנו של ה„חכם צבי״), אב״ד ורב הגליל של אוסטרא — נדפס בקוריץ, תקמ״ג.

האנציקלופדיה העברית

חברה להוצאת אנציקלופדיות בע״מ, ירושלים, תל־אביב, תש״ט, כרך ראשון.

החסידות והחסידים

ש. א. הורודצקי — ברלין, תרפ״ג, כרך ראשון.

העיר אוסטראה

ל. רוזנטל (המליץ 1860—61).

היה היה מעשה

ח. ב. אילון־ברניק — אנתולוגיה לפולקלור יהודי בארצות מזרח אירופה, הוצ. פולקלור (מסדה), תש״ו.

„כאשר עלתה במחשבה לפני המהרש״א ז״ל לבנות את בית־הכנסת הגדול באוסטראה, הכריז והודיע ע״י שליחים מיוחדים בכל תפוצות ישראל בזו הלשון: „הואיל וברצוני לבנות בית לאלהים לגאון ולתפארת וכסף אין, לכן כל איש מישראל, אשר לב יהודי בקרבו ואשר יש את נפשו לקשר את שמו ושם זרעו אחריו עד עולם בבית הקדוש הזה, ינדב את כל הסכום הדרוש לבנין הגדול ביד רחבה. הנדבן הזה יזכה לירות בעצם ידיו את אבן הפינה, ובית הכנסת יקרא על שמו לשנות דור ודור״.

ווען דאס לעבן האט געבליט

מיכל גרינעס — ארויסגעגעבן פון מחבר, בוענאס איירעס, 1954.

„איך נעם זיך דעם דאזיקן וועג, כדי צו געבן א קוק צוריק אויף דער פארגאנגענהייט פון דער דאזיקער שטאט, א בליק טאן אין אירע קוואלן, ווער ס׳האט דארטן געלעבט און געווירקט אינעם אקטועלן לעבן; ווער זענען געווען די מענטשן, פון וועלכע ס׳איז פארבליבן פארוואקסענע מיט ווילדן גראז קברים, מיט איינגעהויקערטע מצבות״.

חידושי הלכות / חדושי אגדות

מרן הרב ר׳ שמואל־אליעזר ב״ר יהודה הלוי (מהרש״א) — דפוס אוסטראה, שנת תקס״ו—1806 ועוד.

„כל ימי גדלתי בין החכמים והייתי מתאבק בעפר רגליהם, ולא חסרתי מהם אפילו ככלב המלקק מן הים, שהם מחוכמים בדרכי התלמוד ומביני שכל בכל מדע, ככלכל ודרדע ואני בער ולא אדע, כי דרכי החכמה נעלמו ממני״ — — —

• חכמת שלמה / ים של שלמה

מוהר״ר שלמה במוהר״ר יחיאל לוריא (מהרש״ל), — נדפס בקראקא, שנת שמ״ז (1587).

„צאנה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו השי״ת בתורתו / עוקר הרים בפלפולו וסיני בהוראתו / ראשית דבר יראת ה׳ קודם לחכמתו / עמו רוב בנין ורוב מנין תלמידיו שואבי מי בארתו / מימיו כמים קרים על נפש עיפתו / ראוי לסמוך עליו כמשה מפי הגבורה בעלותו / לקול דברי הברית עשעשועי מדתו — — (מתוך הסכמת הרמ״א)

• טורי זהב (ט״ז)

מוהר״ר דוד סג״ל בעל הט״ז, חיבור על ארבעה חלקי שלחן־ערוך — נדפס באוסטראה בשנת תקס״ב—1802 ועוד.

„בהתוועדות ביריד גראמניץ (קרמניץ ?) מיום ד׳ י״ב אדר תמ״ג, הסכימו כל הגאונים מהועד על ספר „מגיני זהב" הוא תשובות שהשיב נכד הט״ז הגאון ר׳ יואל אב״ד בשעברשין, על ההשגות שהשיג הגאון הש״ך בספרו „נקודת הכסף" על הט״ז, וגזרו אומר שאין להוציא דברי בעל הט״ז במקום שהשיג עליו הש״ך מחזקתו האלימתא".

• טיט היון

ה״ר שמואל־פישל בן הגאון מוהר״ר נתן פיידיל מוינה.

„ומשם הלך לעיר הגדולה הקדושה אסטרא ושם אלף וחמש מאות בעלי־בתים והיתה ק״ק גדולה ועשידה עד מאד ונהרגו כמעט כולם".

• ישראל בעמים

ד״ר יעקב לוי — הסטוריה עברית וכללית, „מסילות", הוצאת „עם עובד" — תל־אביב, תשי״ח.

• ייוו״א־שריפטן

שריפטן פאר עקאנאמיק און סטאטיסטיק, בערלין 1928;
היסטארישע שריפטן; פילאלאגישע שריפטן, ווילנע 1938 א״א.

• יון מצולה (גזרות ת״ח־ת״ט)

ה״ר נתן נטע בן הקדוש מוהר״ר משה הנובר — הוצ. הקיבוץ המאוחד, תש״ה.

„אני הגבר ראה עני בשבט עברתו / אשר הכה ה׳ לעמו ישראל בני בכורתו / השליך משמים ארץ תפארתו פולין חמדתו / יפה נוף משוש כל הארץ והדרתו / בלע ה׳ ולא חמל נאות יעקב חבל נחלתו / ולא זכר הדם רגליו ביום אפו וחמתו. ——— ——— ——— כה דברי המחבר נתן נטע. בן הקדוש מוהר״ר משה הנובר זצ״ל, הי״ד אשכנזי אשר שכונתו ומעונתו בק״ק זסלב הסמוכה לק״ק אוסטרא הבירה, בגליל וולין במדינת רוסיא המפוארה".

• ילקוט ווהלין, כ״א

העורכים: א. אבטיחי, ח. ב. אילון — הוצ. ארכיון ווהלין בא״י, תל־אביב, תש״ה—תש״ז.

„———וכבר קובץ ראשון זה מציג לפנינו את הקהילות־האמהות: דובנא רבתי — עירו של המגיד מדובנא; את אוסטראה, בירתה הרוחנית של ווהלין, עיר המהרש״א, הט״ז וגדולים אחרים; את קרמניץ העתיקה, מולדת הריב״ל; על לוצק וקורותיה, מבצר הקראים לפנים; זיטומיר — עירו של משורר האומה, ח. נ. ביאליק ואח׳, ישוב ישוב על קורותיו ומגלת יחוסיו".

• ילקוט ווהלין, כ״ב

העורכים: א. אבטיחי, ח. ב. אילון — הוצ. ארכיון ווהלין בא״י, תל־אביב תש״ח—תשי״ג.

„היה היתה יהדות ווהלין גדולה ומפוארת, ששמרה על גחלת האומה שלא תכבה, ולא נשתיירו ממנה אלא שרידים מעטים ודלים, הפזורים בכל חלקי תבל, שרק חלק מהם הגיע למולדת הנכספת. לקדושי ווהלין ולקהילות שחרבו חובה עלינו להקים מצבות ראויות לשמן, ישמשו נא שני הכרכים הצנועים של „ילקוט ווהלין" אות הוקרה והנצחה ליהודים יקרים אלה„ ———

• יובילעאום־אויסגאבע

צום 25־יאריקן אניווערסאר פון אסטראג־וואלינער לאנדסלייט פאראיין אן אומגעגנט אין ארגענטינע, בועגאס איירעס, 1950.

„די אויסגאבע איז געווידמעט דעם הייליקן אנדענק פון אונזער חרובער קהלה אסטראה און אירע צען טויזנט אידישע נפשות, אומגעבראכטע מיט אלע מיתות משונות דורך די פארשאלטענע דייטשע רוצחים".

• לקורות הגזרות על ישראל

ערוך בידי ח"י גורלנד — אוצר הספרות, קראקא, תרמ"ח.

„אוסטרא. חבל על דאבדין! חבל כי פנקס העדה, הוא ס' זכרונות דברי הימים לקהל העיר העתיקה והנכבדה הזאת, היה למאכולת אש בשריפת העיר זה כשבעים ושבע שנה וכל המקרים והמאורעות ,שעברו על ראש הקהלה הגדולה הזאת, ספו תמו מזכרון יושביה וגם זקניה — ואינם!"

• מגלה עיפה

ר' שבתי כהן (בעל „שפתי כהן" — ש"ך) — ספרות ההסטוריא הישראלית, ורשה, תרפ"ג.

„ואח"כ הרגו בק"ק אוסטרא הנשארים שם בנחלתנו / והחריבו כל העיר וכל קהילותינו / וכל הגלילות והישובים אשר סביבותינו".

• מזכרת לגדולי אוסטראה

ר' מנחם־מנדיל במוהר"ר אריה־ליבוש ביבר — בדפוס ה. י. שעפטיל, ברדיטשוב תרס"ז—1907.

„לבי לבי לחוקקי ישראל, הם הגאונים הגדולים צדיקים יסודי עולם, אב"ד ר"מ מגידים דיינים מופלגים פרנסים ומנהיגים, ראשים אלופים ונגידים, אשר אלה בתורתם וצדקתם ואלה ברוח נדיבותם ענדו עטרה ופארם חבוש לראש עירנו המעטירה. — — — ואנכי אשר בעיר הגדולה אוסטראה נולדתי, עיר אשר ככלוב מלא עוף כן היתה מלאה גאונים חכמים צדיקים וחסידים, ולכן קראו לה אבותינו בשם „אות־תורה" — — —

• מזיריטש גדול

ערוך בידי בן־ציון ה. אילון־באראניק — בהוצאת ארגון עולי מזיריטש בישראל, תשט"ו—1955.

• מדרש פינחס

ר' פנחס ב"ר אברהם־אבא שפירא — הצדיק מאוסטראה הנודע בשם ר' פינחס מקוריץ, לבוב, תרל"ב.

• ספר רב ייב"י

רב יעקב־יוסף בן יהודא (רב ייב"י) — דפוס אוסטרהא, שנת תקס"ח (1808).

„זה החיבור אשר חיבר ה"ה הרב המגיד ומ"ץ החסיד המפורסם — — — על חמשה חומשי תורה ועל ג"ן קפיטל תהלים וגם מדרשים נעלמים וגם חידושים על גמרא ותוספות — — — וגם הדפסנו ספר מורא מקדש שהדפיס בק"ק קארץ".

• ספר המעשיות

מרדכי בן יחזקאל — הוצ. „דביר", תל־אביב, תרפ"ח, חלק שלישי.

• ערים ואמהות בישראל

ערוך בידי הרב י. ל. הכהן פישמן — הוצ. מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ו.

פנקס ועד ארבע ארצות

י. הלפרין — הוצ. מוסד ביאליק, ירושלים, תש"ה.

„למעלה ממאתים שנה התקיים ועד ארבע ארצות, המוסד השופט, המנהג והמחוקק של יהודי פולין, אשר אף בימי ירידתו התנחמו בו ודרשו עליו „לא יסור שבט מיהודה". תקנות הועד ופסקיו, החלטותיו ומעשיו נרשמו בשעתם על דפי הפנקסים של „ראשי המדינה", „דייני המדינה" וכו' והיו ל„פסקי הלכות" ולתקנות קבועות שעל פיהם הורו ומהם למדו".

פתחי תשובה

ה"ר גבריאל ב"ר יהושע־השיל.

„לא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו / בק"ק אוסטרא בקדש עלה באשו ותעל צחנתו / הענוי אשר נתן לבן־אדם בו לענותו / באהל בת־ציון שפך כאש חמתו" — — —

פאלקלאר און עטנאגראפיע

ש. אנ־סקי — געזאמעלטע שריפטן, באנד XV, ווארשע, 1925.

צוק העתים

ה"ר מאיר במוהר"ר שמואל איש שעברשין — אוצר הספרות, קראקא, שנת תרמ"ט.

„ק"ק אוסטרא העיר הגדולה / של חכמים וסופרים תורה וגדולה / חשובים נבונים ואנשי סגולה / למדינת רוסיא היתה מטרופולין" — — —

צער בת רבים (מספד פולניא)

ה"ר אברהם בכמוהר"ר שמואל אשכנזי — אוצר הספרות, קראקא, שנת תרמ"ח.

„טמאים ארורים באו לק"ק אוסטרא, להתיז קנקנות גפנים, וסבבו העיר בכל דפנים, ואין מקום לנוס לא לאחור ולא לפנים, ואף לא מן הצד מפני חיות ופתנים" — — —

שני לוחות הברית (של"ה)

ישעיה במוה' אברהם הלוי הורוויץ — דפוס אוסטראה, תקס"ב 1802.

אמרות טהורות מפנינים יקרות / חבור על שני תורות בכתב ובפה מסיני מסורות / ערוכות וסדורות מהגבור בגבורות / הספון וטמון במנוחתו בארעא קדישא / ונשמתו בגנזי מרומים תחת כורסיא דעתיקא קדישא.

תולדות אדם

הרב ר. מרגליות, למברג, תרע"ב — לתולדות המהרש"א ושיטת לימודו.

JÜDISCHES LEXIKON

Dr. G. Herlitz u. Dr. B. Kirschner
Jüdischer Verlag, Berlin, Band IV/I

ЕВРЕЙСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

Д-ра А. Гаркави и Д-ра Л. Каценельсона
Изд. Брокгауз-Ефрон, С. Петербург

HISTORY OF THE JEWISH PEOPLE

By Max L. Margolis and Alexander Marx — The Jewish Publication Society of America. Philadelphia, 1956

מפת העיר
אוֹסטראָה
נערכה ע"י ח.ב. אילון
תל־אביב, תשכ"ב (1962)
העיר החדשה
נהר ויליא
נהר הורין
פאַטשטאַרקאַ
ליִנאַף
קברי אחים
גבעות „גאַרקיס"
בית הקברות
רחוב טאַטאַרסקאַ
רחוב קראַסנאַגאַרסקאַ
פאַטשט גאַס
רחוב 3 במאי
רחוב האנדלאָווא
רחוב פילסודסקי
מגרש היריד
דואר
עיריה
כנסיה
בית־חולים
בית הסוהר
משטרה
קסרקטני הצבא
מונופול
סמטת וואַלאָווא
גימנסיה ממלכתית
בית הולבדט
גימנסיה „תרבות"
בית ספר „תרבות"
בית־חולים יהודי
קלייסטער פלאַץ
בן־עירוני בו־לוואר
אוּנין
דובנאַ
הקדש גאַס

● **РЕГЕСТЫ И НАДПИСИ**

Свод материалов для истории евреев в России изд. Общ. для распр. просв. между евреями в России С.-Петербург, 1899, Том III

● **ENCYKLOPEDJA POWSZECHNA**

S. Orgelbranda — Naklad, druk i wlasność S. Orgelbranda synòw, Warszawa, 1884, Tom VIII

● **וואלינער וואך**

וואכנבלאט פאר וואלין און פאלעסיע — רעדאקטאר און ארויסג. ל. גאטליב, ראוונע, 1924—1926.

● **וואלינער לעבן**

עלטסטע יידישע צייטונג אויף וואלין און פאלעסיע — רעדאקטאר און ארויסג. י. פייגעל, ראוונע, 1924—1931.

● **וואלינער צייטונג**

עלטסטע יידישע צייטונג אויף וואלין און פאלעסיע — רעדאקטאר און ארויסג. ב. באראניק, ראוונע, 1932—1933.

● **ידע עם**

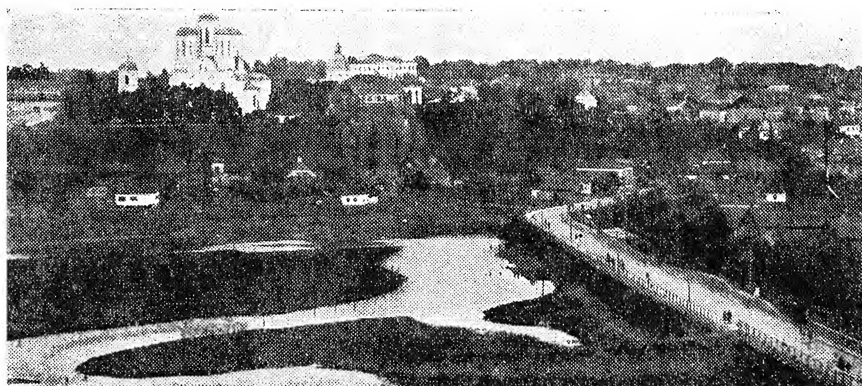
במה לפולקלור יהודי, כרך ג׳, חוברת ב״ג, בעריכת יום־טוב לוינסקי — הוצאת החברה הישראלית לפולקלור „ידע־עם״, תל־אביב, תשרי תשט״ז.

● **ידיעות יד ושם**

העורך ד״ר נתן עק, — המו״ל רשות לזכרון לשואה ולגבורה יד־ושם, ירושלים.

● **ספר מלחמת הגיטאות**

בעריכת יצחק צוקרמן ומשה בסוק — הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1956.

אוסטראה — מראה כללי מצד העיר החדשה.

יובל לספר אוסטראה

על „מזכרת לגדולי אוסטראה" לר' מנדיל ביבר [1]

חובת־כבוד היא למערכת „פנקס אוסטראה" להעלות על נס בשער הספר הזה את מפעלו החשוב של בן־עירנו הדגול והמצוין בתורה ובחכמה, ר' מנחם־מנדיל ביבר ז"ל, אשר לפני חמישים שנה ומעלה פרסם את ספרו „מזכרת לגדולי אוסטרהא". אכן היה חכם הרואה את הנולד והציב מטרה קדושה לעצמו להשאיר לדורות ידיעות יסודיות ומהימנות על קדמוניות העיר, קורותיה וגדוליה, ובזכותו אין אנחנו עובדים כיום בחלל ריק בדומה לערים רבות אחרות. בידיו חפר וחשף מצבות עתיקות, פיענח כתובות חשובות, ואבני המצבות האלו היו בידיו המאומנות למצבת־זכרון אחת גדולה לעיר אוסטראה המפוארת ולזכרון־כבוד לעצמו ולפעולתו.

וזאת לדעת, כי ספרי־הזכרון, הנערכים בזמן האחרון לכל עיר ועיירה, נעשים מתוך הרגשת חובה נפשית להציל מתהום הנשיה את קיומן של קהילות ישראל, שנחרבו בשואה הגדולה של יהדות אירופה, ולהשאיר להן שם וזכר לדורות הבאים. ואילו רמ"מ ביבר פעל בימים כתקנם מתוך הכרה היסטורית טהורה ומתוך חיבה יתירה לעירו ובקנאו את קנאת עברה המפואר. ואמנם עלה בידו לא רק ליצור יש מאין, שכן לא מצא כל חומר מוכן לפניו, אלא אף השכיל לגלות לנו את „אוסטראה של מעלה" על גאוניה וגדוליה, ישיבותיה ולומדיה, שגאוות כל ישראל עליהם. אכן, זכה מפעלו להערכה כללית בעת ההיא ולא פג טעמו עד היום, שכן הוא משמש יסוד מוסד לכל הבאים אחריו להוסיף ולהמשיך במלאכת קודש זו. שמעה של עבודה חלוצית זאת הגיעה לאזניהם של חכמים וחוקרי קורות היהודים, שזיכו אותו במכתבי תהילה; „חברת מפיצי השכלה" אשר בפטרבורג עודדה את מפעלו ואף זיכתה אותו בפרס על שם צייטלין להדפסת ספרו; וש. אנסקי, שסובב ברחבי המדינה במסע האקספדיציה האתנוגרפית, בא לאוסטראה כדי להשתתף עמו בעבודתו ולהיעזר במחקריו וגילוייו, שבאו לידי ביטוי על־ידיו בספרו „פאלקלאר און עטנאגראפיע"[2].

זאת ועוד, רמ"מ ביבר לא רק גילה עפר מהמצבות העתיקות, שעד הזמן ההוא היו משוקעות מתחת לפני האדמה, והוא דובב אותן ועשאן ספר גלוי לכל, הוא גם הצליח לגולל לפנינו דפים רבים של „פנקס אוסטראה ישן", שעד אז היה רק משל ואגדה בלבד, והוא עשאו מציאות ועובדה היסטורית. בהערות השוליים, הפזורות בשפע על פני הספר, הוא מגלה לנו תוך העתקות מדפי הפנקסים של שני חלקי העיר, ידיעות ופרטים אוטנטיים על גדולתה והשפעתה הרבה של אוסטראה, השופכת שלטונה על גלילות ומחוזות והנחשבת להם לבירה רוחנית ותרבותית; על חלקה של אוסטראה בדיוניו ובהחלטותיו של „ועד ארבע ארצות", המעצב את דמותן הרוחנית של קהילות ישראל; על הנהגת הקהילה היהודית בעיר אוסטראה ומנהגיה; על מחברים וחיבוריהם ועוד ועוד. דפים יקרים אלה, שנגנזו על־ידיו בגנזך למשמרת, ספק רב אם נשאר להם זכר לאחר סערת החורבן והאבדון, שעברה על־פני אירופה, ולא נשתייר לנו אלא העתקם המצומצם אשר בספר „מזכרת לגדולי אוסטרהא", אשר הוא בעצמו כיום יקר המציאות בהישמדו יחד עם מחזיקיו ושומריו.

עוד נשוב ונצטט בפרקים הבאים של ספר זה מפרי עטו המבורך של רמ"מ ביבר, אשר ישמש עדות ואישור לחשיבות הרבה הנודעת לו לצרכי דברי ימי אוסטראה יותר מכל הערכה לאוצר הבלום של ידיעות יסוד על עירנו הכלולות בספרו. אולם הערכתנו — ותהיה מפורטת כאשר תהיה — לא תהיה שלימה, אלא אם נלמד מהספר וממחברו את מידת החריצות וההתמדה, את החיבה העמוקה לעיר אבותיו ואת הקנאה הגדולה לכבודה וליקרה, שכמו רמ"מ ביבר כן גם אנחנו נצליח לדלות ולהעלות מנבכי נפשנו וזכרונותינו ולהגיש לקוראים את „אוסטראה של מעלה".

רמ"מ ביבר הוא גם בעל הספר „ילקוט מנחם", שאיננו תחת ידי המערכת וכן אין להשיגו בספריה ציבורית או בידי מישהו אחר, ואין אפשרות להעריכו ברב או במעט. מתוכן הערותיו של המחבר ב„מזכרת", המסתמך לעתים קרובות על דבריו שנאמרו ב„ילקוט מנחם" מסתבר, כי ספר זה קדם בזמן וכי נדונו בו נושאים משותפים בשינוי נוסח והיקף ואולי גם מגמה.

באין מי שיאיר עיני בשאלה זאת, ובהסתמכי על עדותו של המחבר המזכירו בכינוי „ספרי הקטן", אנסה לשער, כי „ילקוט מנחם" היה מהדורה ראשונה לספר „מזכרת לגדולי אוסטרהא", שהוא מהדורה שלמה יותר ומשוכללת יותר מהראשונה.

על כל פנים יבורך רמ"מ ביבר ז"ל על שני ספריו, שבזכותם ינון שמו בלבבם של יוצאי אוסטראה לדור דור.

א. ב.

1) ראה רשימה ביבליוגרפית, עמ' 29—30.
2) ראה רשימה ביבליוגרפית, עמ' 31—32.

כתב זאת זכרון בספר ושים באזני בניך...

הוד קדומים

פרק ב
הוד קדומים

בן-ציון ח. אילון

אוסטראה בירת ווהלין והגלילות
א. „זכרונות מפנקס אוסטראה הישן"

1. אגדה ועובדה

המקורות הרשמיים והמוסמכים הקיימים בדבר קדמוניותה של העיר אוסטראה מציינים, כי המיסמך הראשון, שבו נזכרת עיר זאת לראשונה, הוא מאמצע המאה ה־15, ויש מפליגים עד המאה ה־14 ולמעלה מזה, אך יחד עם זאת מאוחדים בדעה כל בעלי אסופות ורושמי רשומות, כי הישוב היהודי באוסטראה הוא קדום בהרבה מהתקופה, שבה נהגו לעלות על הנייר עובדות וזכרונות למשמרת לדורות הבאים. אין תימה על־כן, כי לדברי ימי העיר הרשומים קדמה תקופה קדם־היסטורית, שמקורותיה לוטים במעטה עבה של אגדות־עם, כדין כל היסטוריה של עם, ארץ או עיר.

ואם כל עם כך, הרי עם ישראל מלומד היסורים והפורענויות ואשר קיומו בין העמים היה תמיד תלוי בנסים, נתברך בשפע־רב של סיפורי־עם ואגדות על ישועות ונפלאות, שהתרחשו לו בעתות צרה ומצוקה, שלעתים כה קרובות פקדו את נאות יעקב בגויים. ואם כל עיר יהודית מערי התפוצות היה לה מה לספר ולרשום בפנקס־הקהילה מהקורות אותה בימים קדומים ואפלים, נטלה לעצמה העיר אוסטראה תשעה קבין של מאורעות נפלאים אלה, שדרשה אותם כמין חומר איש מפי איש וכן בשם „הפנקס הישן". וזאת לדעת, כי שמו של פנקס אוסטראה הישן יצא לתהילה בכל רחבי הארץ על הנסים ועל הנפלאות הרשומים בו או המסופרים בשמו.

כל הבא לעיר — רבי מדינה, סופרים, חוקרים וסתם נוסעים בדרכים, שנמשכו אחרי עתיקותיה — היתה ראשית דרכו לשאול על בית־הכנסת של המהרש"א, על קברות חתן־כלה מימי חמלניצקי, על המנזר הישועי ששקע באדמה ועוד ועוד, ולראות במו עיניו את כדורי התותחים, שאחד מהם נתקע בקיר הדרומי של בית־הכנסת הגדול והשני נשאר „תלוי באויר" בחללו של בית־הכנסת פנימה. הוא הדין באיש אוסטראה שנקלע לעיר אחרת, שחייב היה ליתן דין־וחשבון ולהשיב על שאלות מנפלאות העיר ונסיה. לא יפלא על־כן, שהשם „הפנקס הישן מאוסטראה" נתקבל בעולם היהודי כשם־דבר, כמו למשל „הגולם מפרג", „הבתולה מלודמיר" וכו'. במשך הזמן הושמט התואר „מאוסטראה" כדבר מיותר, ובכל מקום שנזכר „הפנקס הישן" סתם, מובן היה שהכוונה ל„פנקס אוסטראה הישן".

המעבר מתקופת האגדות שבעל־פה לתקופת ההיסטוריה הכתובה הוא בדרך כלל מטושטש תחומין, כדין תקופות היסטוריות בכלל, שעירוב־תחומין נוהג בהן. מצב הדברים הוא, שהחומר האגדי אינו ניתן לבירור ולהוצאת הבר מהתבן לעולם. רק טבעי על־כן, שסיפורי הפלא נשארו חרותים בזכרון העם ונמסרו מדור לדור בדפוסם הקדום ולעתים גם בתוספת נופך ונוי כיד הדמיון הטובה על המספרים. אך יקרה גם־כן, שעובדות היסטוריות ידועות לכל באו וטפחו על פניהם של המספרים, כמו הכדור התלוי בשרשרת־ברזל ארוכה מתקרת בית־הכנסת, אך המספרים העדיפו להוסיף ולהסתמך על „הפנקס הישן" החביב על העם, שגירסותיו מרנינות את לבו וערבות לאזנו, על פני עובדות הנראות לעין.

בהכרה ברורה זאת ייגתן נא בזה להיסטוריה את אשר להיסטוריה, אך קודם כל לעם את אשר לעם. חשיבות יתרה יוודע לדבר זה לדור הבא אחרינו, שחומר אגדי נפלא וחמים זה ימשוך את לבו לקריאה, ותוך כך יבוא גם לעיין בשאר מדורי הספר ולהכיר את עיר מולדת אבותיו בבנינה ובחורבנה. ולמען יוכל הקורא לעמוד כראוי על חשיבותם וחין ערכם של דברי האגדה „מזכרונות הפנקס", אראה לנכון לפני להקדים דברי הסבר על מהותו של פנקס־הקהילה בכלל ופנקס אוסטראה בפרט.

2. פנקס הקהל

פנקס מלה שמקורה בלשון היוונית העתיקה — „פינאקסעס", ששולבה והתאזרחה בלשון העב־רית כפי המושג המקובל בימינו. ה„פנקס הוא מושג עתיק־יומין ושורשיו נעוצים בתקופות קדומות ביותר. עוד בשחר התהוותו שימש מעין ספר־זכרונות לרשום בו פרטים חשובים מחיי בית המלך ומאורעות המדינה. דוגמה מובהקת לפנקסים קדומים, לפי תוכנם וסגנונם, משמשים הספרים התנ"כ־יים מלכים ודברי־הימים, ששמו הלועזי של האחרון הוא Chronico-rum ושימש מתכונת ודוגמה לכרוניקות, שנוהלו במינזרים הנוצריים ע"י נזירים־כרוניסטים. בין הכרוניסטים המפורסמים במקומותינו, שספרי־זכרונותיהם שימשו מקור ראשון לדברי ימי העמים, ידוע נסטור הרוסי מהמינזר הקיובי (1073).

„פנקסי־קהל" ראשיתם לוטה בערפל, וכל קורות הקהילות היהודיות ומאורעותיהן נחל הזמן גרפם, ביחוד בתקופת הגזירות של צורר היהודים חמל־ניצקי משנות ת"ח ות"ט (1648—49), שבהן נחרבו קהילות יהודיות רבות ופנקסיהן. אך כפי שנודע מקטעי פנקסים מעטים ששרדו מסתבר, שהרישום בפנקסים מכסה תקופה של כ־400 שנה בערך, היינו מתקופה שלפני פעולות „ועד ארבע ארצות" (1581) [1] בפולין ובארצות הסמוכות. ההחלטות, התק־נות ופסקי־הדין של הועד, שהיה להם תוקף מחייב לפי דיני־ישראל ולפי דיני דמלכותא, נרשמו בפנקסי הקהילות הגדולות בימים ההם, אשר שלחו את באי־כוחם לאסיפות הועד, כמו: קראקא, למברג, פוזנא, לובלין, ירוסלאו, אוסטראה, דובנה, קרמניץ ועוד. גם הרחק מתחום שיפוטו של הועד הגיעו החלטותיו והשפעתו ונרשמו בפנקסים, כדי לנהוג לפיהן.

מאתיים שנה ומעלה (שמ"א־תקנ"ב / 1792־1581) [2] שפך „ועד ארבע ארצות את שלטונו המלא על החיים הדתיים, הציבוריים והתרבותיים של היהודים, ותקופה זו היתה רבת־פעילות בקהילות היהודיות ורבת רישום ב„פנקסים". אולם סמוך לתקופה זו חלו שלש „חלוקות" פולין (1772, 1793, 1795), שלפיהן השתלטה רוסיה על אוקראינה, רוסיה הלבנה, ליטא ופולין, שרוב מנינן ובנינן של קהילות ישראל היו פזורות בהן. מתח החיים הציבוריים היהודיים ירדו לרגל הגזירות של המשטר הרוסי המדכא, והרישום בפנקסים היה נדיר יותר ותוכנו דל וחסר־ערך יותר. כתוצאה מכך נתגלגלו הפנקסים המוזנחים והגיעו ל„גניזה" יחד עם כל ה„שמות" שבעלית בתי־הכנסת, עד שבסופו של דבר היו למאכולת אש בדליקות הרבות, שפקדו את בתי העץ בתפוצות ישראל לעתים כה קרובות. אשר לפנקסי „ועד ארבע ארצות" רווחת הסברה, שעם ביטול הועד נשרפו בידי ראשי הועד עצמם מחשש ביקורת, ומכל הפנקסים המקוריים לא נותרו אלא 3 דפים בלבד, שנמצאו לפני למעלה מ־50 שנה בדובנא ומשם נלקחו אל שמעון דובנוב והלא מסרם ל„איווא" בוילנה.

1) יש מיחסים ייסוד ה„ועד" לשנת 1520.
2) לפי מקורות אחרים: 1520—1764.
3) פולין הגדולה, פולין הקטנה, ליטא, רייסן (רוסיה הלבנה).

וכך אנו קוראים בחוברות „לקורות הגזירות בישראל" בעריכת ח"י גורלנד (אוצר הספרות, קראקא, תרמ"ח) בדבר שריפת פנקס אוסטראה:

„אוסטרא. חבל על דאבדין! חבל, כי פנקס העדה, הוא ספר זכרונות דברי הימים לקהל העיר העתיקה והנכבדה הזאת, היה למאכולת אש בשריפת העיר זה כשבעים ושבע שנה, וכל המקרים והמאורעות, שעברו על ראש הקהילה הגדולה הזאת, ספו תמו מזכרון יושביה וגם זקניה — ואינם!" — — —

מכאן ואילך — תקופה של „פנקסים ישנים". לכל עיר ועיירה, שבה היה ישוב יהודי ניכר, היו מיחסים פנקס־קהל, אשר משום מה לאו כל אדם זכה לראותו. כמעט בכל קהילה יהודית ברחבי רוסיה, ליטא ופולין רווחו סיפורי־עם ואגדות לרוב על ומתוך „פנקס ישן", שנשרף, שאבד או סתם נעלם. למעשה רק פנקסים מעטים או קטעים מהם הגיעו לספריות ולארכיונים מרכזיים וזכו לטיפולם של היסטוריונים, אתנוגרפים ואנשי מחקר. ברשות הועדה ההיסטורית של „חברת מפיצי השכלה" בפטרבורג היו שמורים הפנקסים של ברית החברות לספרות ושל קהילת מוהילוב ע"נ דניפר. בספרית בית־הכנסת טלומצקי בורשה היה שמור העתק שני ובספרית סטרשון בוילנה העתק שלישי של אותו פנקס. גם באוסף הארכיברי של ש. דובנוב בפטרבורג היו שמורים פנקסים שונים, שהשתמש בהם לצרכי חיבורו ההיסטורי. אולם המוני העם לא שמו מעצור לפיהם והרבו לספר כל מיני מסורות־עם וסיפורי פלא, בתוקעם יתידותיהם בנעלם הגדול, הוא „הפנקס הישן".

ביחוד יצא שמו של „פנקס אוסטראה הישן" בכל הארץ בגלל הסיפורים והאגדות הרבות על נסים ונפלאות שנתרחשו בעיר, על צדיקים וגאונים, שחיו ופעלו בה בימים מקדם וסתם מאורעות מופלאים מלהיבי דמיון בדבר „הפנקס הישן" המפורסם ובדבר אמיתות הדברים המסופרים בשמו, כמו למשל: בדבר כדור־ברזל „התלוי באויר" בבית־הכנסת הגדול של המהרש"א; מעשה במינזר יזואיטי ששקע באדמה במצוות הצדיק רב ייב"י על שצלצל בפעמונים בשעת הלויתו; בכהן מטוטשין שהיו לו 12 בנים ו־12 בנות כולם נשואים לכהנים; דין תורה עם מת לפני בית־דינו של המהרש"א ועוד ועוד.

בן־עירנו רמ"מ ביבר מעיד בספרו „מזכרת לגדולי אוסטרהא" (תרס"ז—1907) בדבר פנקס „ישן נושן מאד", שעלה בלהבות אש לפני מאתיים שנה, ועל כך מעיר בשולי ספרו בדברים אלה:

מסורת קדומה מרחפת על פי אנשי העיר, כי היה פה פנקס הח"ק ישן נושן עתיק לימים מאד, בו היו כתובים מעשיות וסיפורים מימים כבירים וכל המקרים שקרו בעירנו במשך כמה מאות שנים וכן נסים ונפלאות שנעשו לצדיקי עירנו וכדומה — — — כאשר באו לידי עלים ישנים שרידי פנקס ישן משנת ת"ע (1710) והלאה נוכחתי לדעת כי כנים הדברים, כי זאת מצאתי כתוב שם בדף פ' משנת תפ"ט (1729): „באלו השנים שעברו מיום שנשרף הפנקס ממש נעשה כצאן בלא רועה". — — —

ממקורות היסטוריים נודע, כי בשנת ת"ן (1690) בערך באה עירנו בירושה לידי שני אדונים ונתחלקה לשני צדדים,

מפה אוריינטציונית של אוסטראה בירת ווהלין וגלילות השפעתה [1]

ומאז נתחלקה גם החברה־קדישא לשתי חברות נפרדות עם פנקס מיוחד לכל צד. שני הפנקסים הללו היו כנראה הפנקס האחרון של אוסטראה, ששרדו ממנו רק „עלים ישנים", ואילו הפנקס שנשרף לפני למעלה מ־250 שנה מהיום הוא הוא „פנקס אוסטראה הישן" שידובר בו.

הורתם ולידתם של „פנקסי הקהל" הוא בדרך כלל בחיק הקהילות היהודיות, וכך הוגדר הערך „פנקס" באנציקלופדיה היהודית בלשון הרוסית מיסודם של ברוקהאוז עפרון:

„כך יכונו ספרי הקהילות היהודיות, שבהם נרשמו הפרוטוקולים של ישיבות הנהלת הקהילות והמאורעות הנוגעים לתולדות הקהילות. בד בבד עם פנקסי הקהילות נוהלו פנקסים גם בועידות נציגי הקהילות, שהשתייכו לארגונים האזוריים והמכונים בשם „פנקסי־מדינה".

אם כי במרוצת הזמן הונהגו „פנקסים" גם על־ידי כל מיני אגודות וארגונים, כמו: אגודות מקצועיות, חברות לצדקה וחסד, חברות ש"ס וכו', אך לדרגת „פנקס" בעל ערך ציבורי כללי הגיע זה של ה„חברה־קדישא" בכל עיר, שמילאה את כל הפונקציות של הקהילה היהודית המאורגנת, לאחר שקיומה נאסר על־ידי השלטון [2]). סמלית מאד למצבם של היהודים בתפוצות הגולה היא העובדה, שכל חיי הקהילה היהודית בעיר התרכזו במסגרת החברה־קדישא כך, שבמותם ציוו אנשי העיר את החיים לדורות הבאים אחריהם.

ואמנם מבחינה היסטורית החברה־קדישא של זמננו היא יורשתה החוקית של הקהילה היהודית עתיקת היומין, שנוסדה בגולת בבל ושאבטונומיה מלאה הוענקה לה מטעם המלכות לניהול עניניהם הדתיים והציבוריים של היהודים, מעין „ממשלת ישראל בגולה" עם ריש גלותא בעל זכויות שיפוט רחבות. השם המקורי של ארגון זה היה „חבורתא קדישתא", כפי שנזכר בתפילת „יקום פורקן" שנתקנה בבבל לכבודה ושזכר לה נשמר בביטוי המקובל ק"ק (קהילה קדושה) עד היום הזה.

תוך גלגולים ושינויים נשמר ארגון זה במשך הדורות הרבים בשינוי שם מארמית לעברית למחצה — „חברה קדישא". זכויותיה האבטונומיות של חברה זו הלכו ונצטמצמו עד שהע־מידה במרכז פעולתיה את הטיפול במתים כהצדקת קיומה בפני המלכות ומכאן שמה השני „חברת גחש"א" (גמילות חסד של אמת). אולם בעקיפין שפכה את שלטונה על הכלל והפרט, על מוסדות התורה והצדקה ובכלל על חיי הציבור היהודי בעיר. על החברה הוטל לכלכל את כל הצטרכויות העיר, החל מתשלום שכירות ל„כלי־קודש" ועד החזקת בתי־הכנסת ומוס־

1) לפי מפת „יון מצולה", הוצ. הקיבוץ המאוחד.
2) בשנת 1822 בפולין ובשנת 1844 באזורי המערב.

דות התורה והצדקה וכן כל מיני הוצאות מקריות, כמו תרומת כסף לכל „צדיק", דרשן או עני בן־טובים שבאו לעיר, פדיון שבויים, קבורת „קדושים", מתנות לאדוני העיר וכו'.

באיזו מידה ה„חברה־קדישא" היתה מעורה בכל שטחי החיים הציבוריים היהודיים בעיר ועד כמה שהחברה־קדישא היתה יקרה ובאמת קדושה בעיני כל יהודי וכן קצת ממנהגי החברה הזאת, נראה מתוך הפרטים שנשתמרו מ„פנקס אוסטראה" משנת ת"ע. —

בחברה הזאת לקחו חלק לא רק הרבנים, אב"ד, ר"מ וחשובי טובי העיר, אלא כל יהודי ויהודי ראה חובה קדושה לעצמו „לגשת לפני השלחן הטהור, כבוד אלופי חבורה קדישא" ולהציע לפניהם „מה מאד חשקה נפשו" למלא אחרי התנאים הקשים, כגון: שירות חובה במשך שלוש שנים, תשלום דמי־קדימה ככל אשר יושת עליו, וקיום שאר התקנות, כדי שיזכה „להתחבר במחברת הקודש" של החברה־קדישא. יהודים רבים הקדישו את בניהם ונכדיהם בעודם עוללים ולעתים אפילו ביום הכנסם בברית „להיותם שאולים לעבודת הקודש" בח"ק, בה ישרתו עד יום חתונתם. היו גם מקרים, שנשים מכובדות נתקבלו אף הן לתוך החברה, ודינן היה כדין כל בני החברה, מלבד הזכות להיבחר „דלאו אורח ארעא היא".

בכל שנה ושנה, ביום הושענא־רבה, התאספו הבוררים לקלפי ובחרו בשבעה גבאים (שבעה טובי העיר), אשר ששה מהם פירנסו (ניהלו) את החברה במשך השנה, כל גבאי לחודשיים (פרנס חודש), ואילו השביעי, שנקרא „במקום כולם", היה ממלא מקומו של כל אחד במקרה של מחלה או סיבה אחרת. מלבד הגבאים נבחר גם איש אחד מחשובי העיר להיות „נאמן" החברה, שמחובתו היה לסלק כל סכום כסף עפ"י פקודה בכתב מטעם ה„פרנס־חודש" גם אם לא היה כסף מזומן בקופה, על־מנת לקבלו בחזרה עד גמר שנת כהונתו.

מסורת היתה בידי הח"ק לערוך בשבוע של סדר „לך־לך" [1] בכל שנה ושנה סעודה גדולה ביין ובבשר, בהשתתפות הועד החדש ושבה נתקבלו החלטות בדבר קבלת חברים חדשים, חרמות ושמתות שהוטלו על עבריינים, ניתקנו תקנות חשובות לטובת הציבור, שבאו על הכתוב בפנקס לזכרון ולהיותן שרירות וקיימות. כן נרשם בפנקס כל מאורע בחיי הקהילה הראוי לציון.

באופן כזה פנקס ה„חברה־קדישא" נחשב בצדק לפנקס הקהילה ונחשב לדוקומנט חשוב בעל ערך היסטורי.

מתוכנם של הרישומים בפנקסים, שהגיעו אלינו במישרין או באמצעות ארכיונים וספריות ציבוריות, אנו מכירים לדעת באיזו מידה ה„קהל" שפך את שלטונו על חיי היהודים בתפוצות. בין התקנות וההחלטות שנתקבלו בועדי הקהילות, וביחוד במושבי הועדים האזוריים, כמו „ועד ארבע ארצות" וכו' נמצאו כאלו, שמטרתן להכניס סדר ומשפט לא רק בחיים הציבוריים, אלא גם בחיי הפרט.

1) הפרשה היחידה, שלא נזכר בה מת. ובקצת קהילות בשבוע של „חיי שרה" וכד', הכל לפני מנהג המקום.

2) זקני אוסטראה היו מראים „קונע" כזאת בחדר־פנה בסמוך לעזרת ה„פאלוש" של בית־הכנסת הגדול.

לשם ביצוען של התקנות הללו השתמשו בקנסות כספיים, בחרמות ובשמתות, שתפסו מקום רב ברישומי הפנקסים. כן ידועים עונשים אחרים, שאמנם אין לכנותם „גופניים" שהיו לנחלת העבר הרחוק יותר, אך מבחינה מוסרית לא נפלו מהם בחומרתם. בפולין ובליטא היה ל„קהל" חדר מיוחד ליד בית־הכנסת, שהיה ידוע בשם „קהל־שטיבל" וסמוך לו, בקרן זוית, היתה מעין תפישה קטנה בשם „קונע", ששם הוחזק כל העובר על התקנות או המבזה את הקהל, במשך יום או יומיים, הכל לפי פסק־הדין שיצא מלפני ועד הקהל. כפי שנמסר מפי זקנים היו העבריינים מוצגים ב„קונע" לעיני הבאים לבית־הכנסת לתפילה, שבעברם היו יורקים בפניהם ומחרפים אותם [2].

החלטות „ועד ארבע ארצות" נרשמו על דפי הפנקסים של „ראשי המדינה", „דייני המדינה" וכו'. יש סוברים שעם ביטול הועד נשרפו בידי ראשי הועד עצמם מחשש ביקורת ומכל הפנקסים המקוריים לא נותרו אלא 3 דפים בלבד, שנמצאו לפני למעלה מחמישים שנה בדובנא ומשם נשלחו אל שמעון דובנוב והלה מסרם ל„איווא" בווילנא.

מהפנקסים המעטים, שהיו בארכיונים ובספריות היהודיים, יד הפורעים היתה בהם להשמידם ולאבדם בימי מלחמת ההשמד נגד היהודים. כן ירדו לטמיון שרידי הפנקסים, שהיו שמורים בידי הרבנים „מטעם" או בידי גבאי בתי־הכנסת לאחר ביטול מעמדן החוקי של הקהילות היהודיות בפולין הצארית. רק קטעי דברים, שהוצאו מתוכם ושנתפרסמו במאספים שונים או שנוצלו ע"י סופרים לצרכי חיבוריהם, הם לבדם יישארו למשמרת לדורות.

יצוין כאן מאורע חשוב בתולדות הפנקסים, שנפל בחלקי להיות לו עד ראיה. החברה־קדישא באוסטראה, בשאפה לשוות לעצמה חשיבות יתירה, פתחה בשנת 1926 פנקס חדש לאחר שנעדר כזה מאז „הפנקס הישן" שמלפני עשרות רבות בשנים.

פנקס זה כלל רשימת כל החברים המייסדים, שזכויות מיוחדות הוענקו להם, כמו: טיפול עדיף לאחר מאה ועשרים שנה, קיום „יום־זכרון" (יארצייט), לימוד משניות וכו'. כן הוקצה בו מקום לרישום מאורעות ומקרים חשובים, התמנויות וכיבודים, תרומות ועזבונות וכו'. הפנקס החדש, שהיה האחרון מסוג זה, הושמד יחד עם קהילת אוסטראה וחורבן בית־הכנסת.

3. ייסוד בית־הכנסת הגדול

כאשר עלתה במחשבה לפני המהרש"א ז"ל לבנות את בית־הכנסת הגדול באוסטראה, הכריז והודיע ע"י שליחים מיוחדים בכל תפוצות ישראל בזו הלשון:

„הואיל וברצוני לבנות בית לאלהים לגאון ולתפארת, לכן כל איש עשיר מישראל, אשר יש את נפשו לקשור את שמו ושם זרעו אחריו בבית הקדוש הזה ואשר ידבנו לבו להרים את כל הסכום הדרוש לבנין הגדול ביד רחבה, יזכה במצווה הגדולה לירות בעצם ידיו את אבן־היסוד, ובית־הכנסת ייקרא על שמו לשנות דור ודור".

מובן מאליו, שאלמלא התנאי הקשה הזה היו רבים הקופצים להרים תרומה לבית־הכנסת, כגדול כקטן, כעשיר כרש, איש

לא היה מחמיץ את הזכות הגדולה להשתתף בבנין. ומה גם במצוות המהרש״א הקדוש. אך מכיוון שהמצווה עלתה בסכום כזה, שגם העשירים הגדולים ביותר לא יכלו לעמוד בו, התהלכו השליחים מעיר לעיר ומכרך לכרך, בכל מקום השמיעו על רצון המהרש״א והבטחותיו, על גודל המצווה והזכיה ועל מתן השכר שבצדה, אך—לשוא. לאט־לאט נסתלקה מהם עצמם האמונה בשליחותם, ופנו לשוב לאוסטראה בידים ריקות.

חשובי העיר, שהיו מבאי ביתו של המהרש״א, ניסו להשפיע עליו ולשדלו בדברים, שיסכים לקבל את נדבותיהם שנדבו ביד רחבה, אך הוא אטם אזניו משמוע את טענותיהם, כי אמונתו בד' חזקה עליו, כי הנדבן הנדרש יימצא לזמן הנכון.

וכך היה. השליחים המשיכו את דרכם העירה, והנה באה עליהם השמש וסרו ללון אצל כפרי אחד בסביבת אוסטראה. אחר עמל הדרך ותלאותיה, התענגו על ארוחת־הערב הדשנה כיד הכפרי הטובה עליו ועל המצע הרך והחם, אשר השכיחו מלבם את שליחותם שלא הצליחה, לפחות עד אור הבוקר, עת יוטל עליהם למסור דין־וחשבון על מעשיהם בדרך. בעל־הבית, שנודע לו שמץ דבר מפי השמועה אשר שמע בעיר, אך לא יכול לרדת לעומקו של הענין, החליט לתהות על קנקנם של אורחיו, שלפי עדותם הם מאוסטראה. באי־רצון מילאו את משאלתו, שכן נמאס עליהם לחזור על כך פעם נוספת, ומה גם באזני כפרי פשוט, אך לא מצאו און בנפשם לסרב לבעל־הבית, אשר הרבה להטיב עמם, ועל־כן מסרו לו ידיעות דלות על ענין בית־הכנסת והנדבן המבוקש. הם הודיעו לו, כי הם השליחים, שיצאו מטעם המהרש״א להכריז על כך ברבים, אך בעוונותינו הרבים העלו חרס בידם. כאשר כילו לספר נאנח הכפרי ושקע בהרהורים.

בבוקר, כאשר קמו השליחים ללכת, הפציר בהם הכפרי שיקחו גם אותו ויביאוהו אל המהרש״א הקדוש, כי דבר נחוץ לו אליו. השליחים לא שאלו אותו כלל למטרת נסיעתו והבטיחו לו מיד לקחתו עמם. הכפרי אסר את עגלתו, הושיב את אורחיו בראש ובעצמו עלה על הדוכן לנהוג בסוסים. הדרך לא היתה רחוקה וגם הכפרי החיש מעשהו, וכעבור שעה קלה עמדו לפני בית המהרש״א.

השליחים נכנסו למסור את הדין־והחשבון ושהו שם זמן רב, ולא זכרו את הכפרי וישכחוהו. אך כאשר כילו לספר ויצאו ללכת איש לביתו, נתקלו במבט התחנונים של הכפרי הנעזב בעגלה. רק אז זכרו את הבטחתם ושבו הביתה להודיע על הכפרי. המהרש״א ציווה להביאו מיד לפניו.

בהכנעה רבה נשאר הכפרי עומד על־יד הפתח ולא מצא עוז בנפשו להיכנס לחדר פנימה. המהרש״א הזמין אותו לשלחן ואמר לו לשבת. זמן רב ישב הכפרי ולא יכול לפצות פיו, כאדם מהסס ונמלך בדעתו, והמהרש״א חיכה בסבלנות רבה ובחמלה אבהית. לבסוף קם הכפרי ממקומו, שאף רוח ובקול נכאים אמר:

„רבי הקדוש! איני מהרהר חלילה אחרי מדותיו של הקב״ה ואין לי תרעומת עליו, אך לפניך, רבי הקדוש, באתי לשטח את בקשתי. רק אתה יכול להמתיק את יסורי ואת יסורי אשתי הגדולים מנשוא. הושיעה רבי, אל תשיבני ריקם מלפניך״...

הכפרי לא יכול להמשיך עוד, כי הדמעות שמו מחנק לגרונו, ורק לאחר שרווח לו מעט הציע את מבוקשו: כפי שהוא חשוך־בנים ר״ל והוא זקן בא בימים ואין לו עוד תקוה לבן־זכר שיאמר „קדיש״ אחריו ואחרי אשתו — לכן, הואיל וכסף רב לו, הריהו מוכן ומזומן למוסרו לבנין בית־הכנסת, שייקרא על שמם ולא יסוף זכרם מישראל.

כאשר כילה לדבר, נבהל מאד מעצם דבריו, שהוא, כפרי פשוט, הרהיב בנפשו להציע דבר כזה. אך המהרש״א קיבל ממנו את הכסף בסבר פנים יפות ואמר לו לנסוע הביתה בהבטיחו, כי אי״ה לאחר גמר כל ההכנות יקרא לו לבוא לירות את אבן־היסוד לבית־הכנסת, שייקרא על שמו ושיהיה תיקון לנשמתו ולנשמת אשתו בעולם הבא. הכפרי נסע הביתה שמח וטוב לב, ובעיר נפוצה השמועה עד מהרה בדבר הנדבן הפלאי, והעיר אוסטראה צהלה ושמחה.

העבודה, הקשורה בהכנת חמרי הבנין, בבחירת המקום והכשרתו, נמשכה זמן רב כשהמהרש״א בעצמו מנצח על המלאכה. סוף־סוף הגיע היום המקווה לירות אבן־היסוד והעיר היתה כמרקחה. משתה גדול הוכן לכל תושבי העיר, כי מי זה ייפקד מקומו בסעודת מצווה כזאת? בעל השמחה בעצמו, כלומר הנדבן שלא נראה בעיר כל הזמן, היה לשיחה בפי כל. בכליון עינים חיכו לרגע הגדול, בו יראו דברים נפלאים ונשגבים.

כל תושבי העיר, אנשים, נשים וטף, נאספו ובאו למקום המיועד לבית־הכנסת. בהתלהבות התלחשו בקהל על אודות הכפרי המוזר. אחדים אמרו, כי כבר יצאו שליחים מאת המהרש״א לקחתו אחר כבוד, אותו ואת אשתו לחג הגדול, אשר הוא העיקר בו. ויש שהבטיחו בודאות, כי הוא נמצא כבר בבית המהרש״א ועוד מעט ויבואו יחד אל המקום. על בית המהרש״א הקטן, שנמצא בקרבת המקום, שמו הסקרנים מצור ממש. לבסוף נפתחה הדלת ולעיני הנאספים נראה הראשון — המהרש״א בלבוש השבת שלו ואחריו יצאו כל הרבנים והגאונים המוזמנים וחשובי העיר. לרגע קט נחצה המחנה הצפוף, ואחרי שבלע את הנכבדים נסגר שוב ונעשה גוש חי, שהתנועע לאטו אל מקום בית־הכנסת.

עיני הקהל נלאו למצא את הנדבן בין מלווי המהרש״א. אמנם בטוחים היו, כי החליף את בגדיו הגסים לכבוד המאורע ולכן גם שונו פניו ולא יכירוהו. לאחר שנעשו כל ההכנות קרב המהרש״א לאבן המוכנה ונשאר עומד על מקומו שקוע בהרהורים. כעבור רגעים אחדים הרכין את עצמו לאט־לאט, הסיע את האבן ממקומה, ולהשתוממותם הגדולה של כל הנאספים הוריד אותה לחפירה המוכנה ליסוד הבית.

השמחה והאושר שאחזו את הזוג הכפרי בלובשם את בגדי השבת, כדי לנסוע העירה לחג הגדול, חרט אנוש לא יתארם. על סוסיו הדלים לא ידע רחם, אך בלי הרף הצליף עליהם וזרזם עד שגמעו את האדמה תחתיהם. כאשר הגיעו העירה היו הרחובות מלאים המוני אדם, אשר התנועעו בכבדות אל עבר בית־הכנסת. למראה הזה התחיל לב הכפרי פועם בקרבו כהולם פעם ופחד גדול נפל עליו. המוסרות נפלו מידיו והסוסים התנהלו לאטם בים של ראשי אדם ללא כל מטרה. שקוע ברוב מחשבותיו לא הרגיש הכפרי איך חלף־עבר חצי היום, וגלי האדם התנועעו ברעש והמולה בחזרה מבית־הכנסת.

כאשר נעצר עם סוסו ועגלתו על יד מקום בית־הכנסת ואנשים סקרנים סבוהו, הקיץ הכפרי מהרהוריו ובסוקרו את ההמון החוגג ההולך ועוזב את המקום, ניצנצה מחשבה נוראה במוחו והאור חשך בעדו. כאשר התאושש מתדהמתו כבר חשך היום ושום אדם חי לא נראה עוד במקום הזה. לבסוף לקח את המוסרות והשוט בידיו הרועדות וינהג את סוסיו אל בית המהרש״א.

בחדר ההמתנה מצא אנשים רבים, אשר מאז הבוקר חיכו למהרש״א, כי ילך אתם לסעודה הגדולה, שנערכה לכבוד המאורע. שאלה סתומה העסיקה את מוחם — במה הוא עסוק כל הזמן בחדר התבודדותו ומתי סוף־סוף יענה לקוראיו. הופעתו של הכפרי עוררה את מבוכתם ביתר שאת, מאחר שכל ענין הכפרי היה כספר החתום גם להם וכן לכל תושבי העיר. כאשר הגיע לאזני המהרש״א דבר בואו של הכפרי, ציווה להביאו מיד לפניו.

נבהל ונבוך ישב הכפרי לפני המהרש״א מבלי יכולת להוציא דבר מפיו מעוצמת החרפה והכאב. לבסוף פרץ בבכי מר וקול בכיו הצרוד חדר ובא עד לחדר ההמתנה. בתחילה שתק המהרש״א. מתוך השתתפות בצערו עקב אחרי כל המתרחש בקרבו וקרא מעל לוח לבו את כל מחשבותיו. כאשר בכה הכפרי דיו, פנה אליו המהרש״א בדברי כבושין והבטיחו, כי כעת חיה תלד לו אשתו בן, שיאמר „קדיש״ אחריהם. בקרירות רבה קיבל הכפרי את ההבטחה הזאת ולא הסכים לשחרר את המהרש״א מהבטחתו הראשונה עד אם יערוב לו, כי הבן היולד יהיה בעל נשמה גדולה כנשמת המהרש״א בעצמו. המהרש״א נאות לו גם בזה, אך התרה בו, כי ביום הולדת הבן ימות האב וביום היכנסו בבריתו של אברהם אבינו תמות האם. הכפרי הסכים לתנאים האלה ועזב את בית המהרש״א...

* * *

על דבר בן הכפרי בעל נשמת המהרש״א לא ידעו לספר דבר, אך — כפי שמסופר בעם — נמצאו בבית העלמין באוסטראה, על־יד קברו של המהרש״א, שני קברים עתיקים, שהכתב על קברי מצבותיהם היה מחוק מרוב זמן, ולפי האמונה היו אלה קברותיהם של הכפרי ואשתו.

4. נס אסרו־חג של פסח

מאה ועשרים שנה אחרי מרד הקוזקים של חמלניצקי בשנות ת״ח ות״ט (1648), לאחר שהישוב היהודי באוסטראה התאושש מעט מהחורבן הגדול, ניצלו יהודי אוסטראה בדרך נס מטבח גדול נוסף. בימי מרידת ההידמקים (1768), הנודעת לשמצה מטבח יהודי אומן (20,000 נפש) ועוד, קרה הדבר. והנה מה שידעו לספר זקני העיר על נס גדול שנעשה ליהודי אוסטראה, אשר לזכרו חגגו את יום אסרו־חג של פסח מדי שנה בשנה עד שבאו צרות אחרונות והשכיחו את הנסים הראשונים וגם את המנהג הזה. —

1) שלושת המגדלים, שלפי סגנון בנייתם היו עתיקים מאד, נשארו שלמים עד הזמן האחרון ונקראו בפי התושבים „בראם״: 1 בדרך לדואר, 2 ברחוב טטרסקי, ו־3 בדרך לעיר החדשה.

2) הרחוב „טטרסקי״ נקרא על שמם עד הזמן האחרון.

האכרים האוקראינים מכפרי הסביבה נדברו יחד לעלות על העיר ולהתנפל על היהודים, לעשות בהם כלה ושללם לבוז. בימים ההם היתה העיר מוקפת חומה בצורה ושלשה מגדלים מבוצרים בה משלשת עבריה, ורק דרך שערי המגדלים האלה [1], אשר שומרים הופקדו על סגירתם ופתיחתם, אפשר היה להיכנס העירה. האכרים ידעו, כי בבואם חגורי חרב וקרדומות לא יתנום שומרי המגדלים להיכנס העירה, ולכן החליטו לגנוב את לב השומרים ולעשות מעשיהם בערמה.

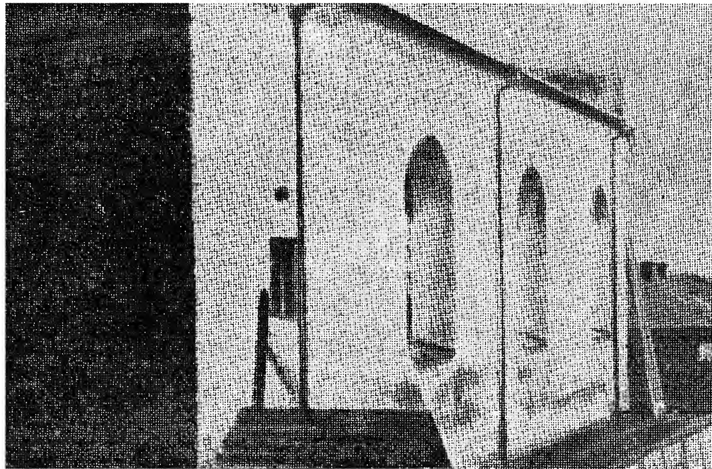
באסרו־חג של פסח, באשמורת הבוקר, באו בעגלות טעונות עצים עד לפני שער העיר. שומרי המגדלים לא חשדו באכרים מובילי העגלות ופתחו לפניהם את השערים. אך כאשר באו יהודים אל השוק לקנות את העצים, הרבו האכרים במתכוון במחירם, למען לא יוכלו היהודים לקנות. הדבר עורר תמהון רב בלב הנאספים והם התחילו להתחקות אחר שורש הדבר, שנראה להם חשוד. ויהי בהתבוננם אל טיב העצים ראו והנה מתחתם כלי־נשק ומשחית לרוב, ורק שכבת עצים דקה מכסה עליהם מלמעלה.

אז הבינו היהודים, כי אך מזימת רשע בלב האכרים ולא הגידו להם דבר, אלא מיהרו אל הדוכס אדוני העיר וסיפרו לו את אשר ראו. הדוכס לא יכול או לא רצה להושיט עזרה ליהודים, ואולי פחד מחמת האכרים והשיב את פניהם, וימהרו אל שכונת הטטרים אשר מחוץ לחומה[2] וביקשו את עזרתם תמורת תשלום כסף גדול. הטטרים ניאותו לבקשת היהודים ובאו מהר אל העיר, חיפשו בעגלות האכרים ומצאו את הנשק. מיד אסרו את האכרים מוכרי העצים המדומים, ואחרי שחילקו להם מכות נאמנות מסרום בידי השלטונות. גם האכרים שהתלקטו בינתיים מהסביבה במטרה לבצע את זממם, נפל פחד הטטרים והיהודים עליהם והתפזרו איש לביתו אבלים וחפויי ראש.

לזכר הנס הזה קבעו את יום אסרו־חג של פסח כיום עצרה ומועד לדורות. עד חצות היום היו קוראים בבתי־הכנסת פרקי תהלים וסליחות לפי הסדר שנרשם ב„לוח המנהגים״ הישן, שהיה תלוי בבית־הכנסת של המהרש״א, ואחר כך עשו משתה ושמחה.

5. נס פורים של ז׳ תמוז

כדורי־ברזל שניים, שני עדים אלמים, תלויים היו בבית־הכנסת הגדול של המהרש״א לזכר הנס, שהיה רווח בעם בשם הפנקס הישן ושהיה נודע כ„נס פורים של ז׳ תמוז״. אם כי היה ידוע לכל, כי רק לזכר הנס תקעו כדור אחד בתוך הכותל הדרומי מבחוץ והשני נתלה בפנים בית־הכנסת בשרשרת־ברזל, שהשתלשלה וירדה מן התקרה, בכל זאת מקובל היה ונפוץ עד למרחוק הנוסח של מסורת העם, כי הכדורים תלויים על בלימה בדרך נס. גם מגילת־קלף קבועה במסגרת היתה תלויה על הכותל המערבי לפרסומי ניסא, שמדי שנה הורדה לשם קריאה בציבור אור לז׳ בתמוז וז׳ בתמוז בבוקר. כל עובר אורח, יהודי כלא יהודי, שנזדמן לאוסטראה לא החמיץ את ההזדמנות לבקר בבית־הכנסת הנפלא של המהרש״א ולראות במו עיניו את הכדורים המפורסמים של נס־תמוז.

הכותל הדרומי של בית־הכנסת הגדול, כדור־ברזל תקוע בפינת דרומית־מזרחית

כיסוד ל„נס־תמוז" משמש המאורע ההיסטורי שאירע לפני 168 שנה בעת מסעי הכיבושים של המצביא הרוסי סובורוב נגד צבאות פולין. לאחר מצור ממושך על העיר, נוכח הצבא הפולני לדעת, כי לא יצליח להתמודד עם הצבא הרוסי האדיר וכי אפסה ממנו כל תקוה להחזיק בעיר ולו לזמן קצר, ונטש אותה בסתר, בשורפו מאחריו את הגשרים על־פני הנהר ויליה, למען לא יוכל האויב לדלוק אחריו. בעיר קמה מהומה רבה בקרב היהודים, המועדים ביותר לפורענות בכל שעת צרה כללית. ביאושם המר לא ידעו למי לפנות ומאין יבוא עזרם. וכנהוג בישראל מימים ימימה, התאספה כל העדה, אנשים נשים וטף, אל בית־הכנסת לשפוך את לבם בתפילה, וגם כדי למצוא בין כתליו העבים והבצורים מחסה מאש התותחים.

שני ימים תמימים, בחמישה ושישה בתמוז, המטיר הצבא הרוסי על העיר כדורי תותחים ופצצות. כולם כוונו אל בית־הכנסת, שלפי צורת בנייתו נחשב בעיני הרוסים למבצר האויב. מכל הפצצות הכבדות, שנפלו על הבנין המלא אנשים מפה לפה, נתקע כדור אחד גדול בכותל הדרומי מבחוץ והוא נסדק מעצמת המחץ מלמעלה עד למטה, והשני חדר בעד החלון לתוך בית־הכנסת פנימה, ורק על־פי נס לא גרם כל נזק בין אלפי האנשים שהיו שם, ולפי הגירסא העממית נשאר תלוי באויר.

אין לתאר את גודל המהומה ואימת המוות, ששררו בבית־הכנסת במשך יומיים אלה, כאשר חיי כולם היו תלויים להם מנגד. וכאשר עברה השמועה, כי ליום השלישי, היינו יום ז' בתמוז, מנוי וגמור עם המצביא הרוסי לכבוש את העיר בסערה ולעשותה תל חרבות, פרץ בכי איום מקרב אלפי הלבבות הקרועים. זעקות היאוש של הנשים, קולות הילדים הרכים ואנחות השבר של הגברים חסרי הישע התפרצו בסערה אדירה, ובהתמזגן עם קולות הנפץ של הכדורים והבליסטראות עלו עד לב השמים... במבטי יאוש צפו הכל אל הבלתי ידוע ופירכסו מאימת יום הדין...

והנה האיר יום ז' בתמוז, ובמקום חרבן ומוות שכבר הסכינו אתם במחשבתם, באו ישועה והצלה כהרף עין. העיר נגאלה מפחד פתאום, והיום הזה נהפך לה מיגון לשמחה ומאבל ליום־טוב.

ומעשה שהיה כך היה. יהודי אמיץ לב הרהיב בנפשו ועשה מעשה נועז להצלת הכלל. במסירות נפש עבר בשחיה את הנהר, הגיע עד למפקדה של המחנה הרוסי והתיצב לפני סובורוב בעצמו. הוא הודיע לו, כי מחיל המצב הפולני לא נשאר זכר, ולשוא יחשוב על־כן להחריב את העיר על יושביה על לא עוול בכפם. מיד נתן סובורוב צו להפסיק את האש, וכל הצבא הרוסי — והיהודי הגבור כמורה דרך בראשו — חצה את הנהר ונכנס העירה לקול תרועות התושבים, והעיר אוסטראה צהלה ושמחה.

אחר שהצבא הרוסי עבר הלאה במסע הנצחון והתרחק מן העיר, הושב הסדר עד מהרה על כנו. אז נתכנסו רבנים רבים ואנשים חשובים ונכבדים מכל הסביבה לאסיפה רבתי, בה קבעו את יום ז' בתמוז כחג לדורות. כל קורות היום נרשמו על מגילת ספר והנאספים באו על החתום וקיבלו עליהם ועל זרעם לקיים את דבר החג ותקנותיו לכל פרטיהם ודקדוקיהם.

זקני אוסטראה סיפרו, כי עדיין זכורים היו להם הזמנים, בהם חגגו בעיר את יום הפורים של ז' בתמוז לכל פרטיו. ביום ו' בו נסגרו כל החנויות ושבתה כל מלאכה במשך כל היום. תושבי העיר עינו בצום נפשם וקראו פרקי תהלים בכל בתי־הכנסיות. רק נשים הרות ומיניקות הורשו לפדות עצמן בצדקה. ביום ז' בו לבשו כולם בגדי שבת ויו"ט, ערכו „סעודת־פורים" ושלחו מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים.

ברבות הימים כאשר ניתך על ראשי היהודים זרם חדש של צרות ויסורים, אשר השכיחו בעוצמתם את הראשונים, ניטשטשה לאט לאט צורתו של החג. רק המגילה, שנקראה מדי שנה בבתי־הכנסיות בעיר אור לז' בתמוז ובז' בתמוז בבוקר, שני כדורי־הברזל ותרמיל כבד של „קארטעטש" בתבנית מכתש גדול, שעמד בעזרת בית־הכנסת מלא חול ושימש רקיקיה ציבורית — נשארו עדות זכרון ל„נס־פורים" של ז' תמוז" באוסטראה.

העתקה ממגילת ז׳ תמוז

מכתב פתוחי חותם קודש. מה הוא חדש תמוז שנת תקנ״ב לפ״ק כאחד מעשרה ניסים שבמקדש.

אחינו בני ישראל שימו נא לבבכם לכל הדברים אשר ראו עיניכם. איין נס גדול ומפורסם וניסים נגלים ומפורסמים. וואס השי״ת שמו ברחמיו וחסדיו המרובים האט מיט אינז גיטאהן בעיר הזאת פה ק״ק אוסטראה, מן יום חמשה לחדש תמוז כמה שעות קודם הלילה עד יום השביעי לחדש שנת חמש מאות וחמשים ושתיים לפ״ק. איז גיהערט גיוואהרין אזוי איין נס נגלה ממש וואס איז חוץ לדרך הטבע. עס איז גיפאַלין בתוך העיר כמה וכמה מאות קאַלין מלאים פילווער פון הארמאטעם הגדולים וואס איטליכע באזינדר איז איהר פעולה להפיל חומות ובנינים חוץ פון קאַלין קטנים. וגם לפי הנשמע מראשי החיל של מאסקוויטער אז זייא האבין גיווארפין ג״כ באמבעס אין קיין שום קאָול האט נישט גישאט. נאָר איש אחד איז נהרג גיוואהרין בעו״ה שעמד אצל כותל בית הכנסת של המנוח המפורסם מו׳ שמואל ז״ל. אין דיא קאָפּ זיינע איז גיפלויגען על דלת עזרת נשים של בהכ״נ הנגיד המפורסם מו׳ יוסף יוזפא ז״ל. ובבית הכנסת הגדולה הקדושה דפה איז מלאה גיוועזען אנשים ונשים וטף בכל הבית הכנסת ובעזרה ובעזרת נשים ובכל העליות. וחיל המאסקוויטער האבין מכוון גיוועזען מיט זייערע הארמאטים לביהכ״נ כי אמרו שהוא מקום מבצר לחיל פולין. אין דיא קאלין וואס האבין גיטראפין לכותל האבין אויך ניט גישאַט. חוץ כמה וכמה קאלין שנפלו מן הצד אין קיין שום קאול האט ניט אָן גיצינדען זיך. ועוד כמה ניסים איז גיוועזען בימים האלו וואס ניט אזוי נגלה איז גיוועזען לעיני כל. אין עס איז ידוע את אשר עשה עמנו השי״ת שמו בחסדו הגדול. אלו כל הימים דיו וכו׳ קאהן מען ניט צו דער שרייבין: בפרט ביום השביעי לחדש תמוז האט השי״ת שמו מציל גיוועזען אינז מבעלי בחירה. כי לפי נימוסיהם במקום המלחמה זענין אנשי העיר לשלל ולביזה. גם עס איז אפ גילייגט גיוואהרן בייא חיל המאסקוויטער על יום השביעי אז זייא זאהלין גייען שטורום אין שטאט אריין צו מאכען די שטאט איין תל עולם. דאס איס ידוע לכל וגם עשרים באמבעס גדולים ונוראים זענין שוין גיוועזען מוכן להפיל להעיר בהשכמה. והשי״ת ברחמיו ובחסדיו המרובים האט אינז מציל גיוועזען ולא נפקד מאתנו איש רק אשה אחת שנהרגה על הגשר. ובדברי קדשו כתוב לאמר זכר עשה לנפלאותיו. דאס מיינט מען נפלאותיו של הקב״ה וואס נוגע לעצמו איז ווען ער טיט ניסים ונפלאות לישראל איז דאס בוודאי לזכרון עולם. ווארום מיר בני ישראל פאר געסען ניט צו דער מאַנין זיינע ניסים אייביג. בכן איז בוודאי איין חיוב על כל איש ישראל לעורר לבבו ולהכיר הניסים הגדולים הנוראים והנפלאים אשר עשה עמנו השי״ת שמו הגדול בחסדו וברחמנותו המרובים בעיר הזאת. אין מען זאהל מאכין איין זכרון גדול לניסים הגדולים והנוראים וחסדים ורחמנות השי״ת וואס האט מיט אינז גומל חסד גיוועזען שלא נשמע ולא נראה נס נגלה ממש כזה מכמה וכמה מאות שנים. וזה נודע ששמו של הקב״ה ווערט מתגדל

הק׳ אשר צבי בא״א מוהר״ר דוד מ״צ ומ״מ דפה ק״ק אוסטרהא הבירה יע״א:

נאום שמחה בהרבני המנוח מוהר״ר שמואל
נאום יעקב ישראל בהרבני המנוח מוהר״ר צבי הירש ז״ל
נאום ישראל בהנגיד מוה״ר יעקב הרב דחייטים דפה
נאום צבי הירש במוהר״ר מאיר ז״ל
נאום ברוך בהמנות מוהר״ר ישראל ז״ל
נאום יואל במוהר״ר דוד
נאום אברהם בהרב מוהר״ר ארי׳ ליב
נאום דוד בהרב המנות מוהר״ר חיים
נאום מ״מ בהמנוח מוהר״ר יעקב
נאום אליהו במוהר״ר יהודא ליב
נאום אהרן בהמנות מוהר״ר משה

נאום צבי הירש בהמנות מוה״ר יצחק אייזיק
נאום נתן נטע במוהר״ר יעקב ישראַל
נאום שמואל בהמנות מוהר״ר זאב וואלף
נאום דוד בא״א מוהר״ר יואל
נאום יקותיאל זיסמאהן במוהר״ר יצחק הלוי מעיר חדש
נאום שאול בהר״ב מוהר״ר מאיר מע״ח
נאום שמואל בהרב מוה״ר צבי הירש
נאום שמשון בהרבני מוהר״ר משה ז״ל
נאום צבי הירש במוהר״ר ישעיה
נאום זאב וואלף במוהר״ר מרדכי
נאום ישראל בהרבני מוהר״ר משה יוסף

שנעשה בששי ושבעה לחדש.

וניתן לקרות לפרסם ברבים לרומם ולגדל שמו יתברך :

ומתקדש ומתרומם בכל העולמות אז וועהן מיר ישראל מאכין איין זכרון לניסים שעשה עמנו אין זעניז מודים לשמו :

לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל לעשות זכרון לדור אחרון על כל הבאים אחרינו זרעינו וזרע זרעינו וכל הדרים בעיר הזאת להיות הימים האלו נזכרים ונעשים בכל שנה ושנה. וזאת עלה בסוד ישרים ועדה כבוד אלופי ראשי מנהיגי הקהילה שני צידי הקהילות ואלופי קהל קראסני גירע ומזיריטש קטן ואלופי הרבנים יושבי יעב"ץ בקלויז ואלופי לומדי תורה. ובראשם כבוד הרב המה"ג המפורסם מוהר"ר אשר צבי מגיד מישרים ומ"צ דפה קהילתנו. אז מיר זאהלין מאכין איין זכר לניסים הגדולים אז מען זאל קובע זיין לחוק עולם להיות השני ימים יום ששי לחדש תמוז ויום השביעי לחדש. לא ימוש מפינו ומפי זרעינו וכל הדרים בעיר הזאת לספר באזני בנינו ובני בנינו אין צו דער מאנין תמיד הניסים בכשו"ש בימים האלו. וגם לקיים עלינו דברי זעקתם אשר זעקו בני ישראל והפילו תחנונים בקול גדול ובבכיה רבה אנשים ונשים וטף מן חמשה לחדש קודם הלילה עד בוקר יום השביעי. אז ביום הששי לחדש תמוז זאהל נסגר ווערין כל החנויות. בהשכמה זאל מען ניט עפינען עד אשר יגמרו בכל בתי כנסיות כל חמשה ספרי תהלים. אין קיין שום מנין זאהל ניט זיין באותו יום אפילו בוותיקין רק בבתי כנסיות הקבועים. אין מען זאהל זיין בתענית ביום הששי לחדש עד אחר שיתפללו מנחה גדולה טאר קיינר ניט טועם זיין חוץ מעוברת ומיניקות. ומי שהוא חולה קצת או פחות מח"י שנה יכול לפדות את עצמו מן התענית ליתן לצדקה כפי נדבת לבו. ואחר שיר של יום יאמרו קאפיטל אהבתי כי ישמע וכו'. ולמחרתו ביום השביעי לחדש תמוז זאהל נקבע ווערין לששון ולשמחה מען זאהל מאכין סעודות כסעודת פורים. אין מען זאהל לובש זיין בגדי שבת ולא יאמרו תחנון אין מען זאהל אסור זיין בתענית אפילו יארצייט אין מען זאהל שיקען מתנות לאביונים. כ"ז קבלנו עלינו ועל זרעינו ועל כל הנלוים אלינו בעיר הזאת אין קיינר טאר ניט פורץ גדר זיין מסדר הזה בכל שנה ושנה בימים האלו הן מי שיהיה פה או אפילו יקבע דירתו בעיר אחרת. השי"ת ברחמיו המרובים והגדולים אשר אין סוף ואין חקר זאהל ווייטער מיט אונז ועם כלל ישראל טאהן ניסים ונפלאות להצילנו מכל גזירות רעות. בכל פרשת העיבור יהיו צרכינו לפניו גלויות למען דעת כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו ויאמרו הכל ה' אלוהי ישראל מלך יעננו ביום קראנו : כה דברי הבאים על החתום לכבוד שמו יתברך היום יום ג' ראש חדש תמוז ת׳ק׳נ׳ג׳ ל׳פ׳ק׳

נאום אליעזר ליפמאן בהרבני מו"ה יהודה יודל
נאום נפתלי בהרבני מ' נתן נטע
נאום דוד במו' נחמן
נאום נפתלי הירץ במ' אלעזר
נאום אורי ליפא במ' יוסף
נאום אברהם במ' יצחק אייזיק
נאום יונה במ' יוסף
נאום יהודא ליב בא"א מ' יואל
נאום מרדכי בא"א מ' צבי הירש
נאום נתן נטע בהרב מ' שמואל שמעלקי
נאום אליקום גץ בהרב המנוח מוהר"ר יעקב יוסף זצ"ל

נאום יהודא לעווין במו"ה נחמי' כ"צ
נאום יהודא ליב במו"ה אברהם אבלי מקרעמיניץ
נאום שלמה זלמן במו"ה אברהם כ"צ
נאום צבי הירש במו"ה ניסן
נאום ארי' ליב בא"א מו"ה חיים זצ"ל ש"ץ דק"ק הנ"ל
נאום אברהם בהרבני מו"ה יחזקאל כ"צ
נאום יעקב חיים במוה"ר מאיר
נאום ארי' ליב במו"ה יהודא ממז"ק
נאום צבי הירש במו"ה חיים ממזריטש קטן
נאום גדלי' ממזריטש קטן
נאום ירמי' במו"ה יעקב ממזריטש קטן
נאום ישעי' במוה"ר אליעזר

נאום יהודא יודל בא"א מ' דוד ש"ץ דפה
נאום ישראל יעקב במ' משה יהודא
נאום נתן נטע במ' ניסן מק"ג
נאום יוסף בא"א במו"ה דוד
נאום אברהם במוה"ר מאיר
נאום קלונימוס במ' יעקב נחמן
נאום שמחה בונים במ' גרשון
נאום מנחם במוה"ר אברהם
נאום ראובן במו"ה משה
נאום ברוך במו"ה ניסן
נאום שלמה זלמן במוה"ר יקותיאל סג"ל
נאום יהודא בהרב המנוח מ' צבי הירש סו"ד דפה

6. נס רב ייב"י

חלק מהרחוב שנקרא בפי היהודים „ווילבינער גרעבלע" וכן הסמטות הסמוכות לו השתרעו על מגרש המינזר (קלויסטער־פלאץ), על שום מינזר הישועים, שעמד פעם על תלו באוסטראה, שבו נתחנכו מאות תלמידים ואשר שקע באדמה לפני שנים רבות בנסיבות נפלאות מאד, כפי שנמסר מפי זקני העיר עפ"י „הפנקס הישן".

רבות סבלו היהודים תושבי העיר מתלמידי הישועים הפרועים לשמצה בזמן שהמינזר היה קיים. לעתים קרובות עטו התלמידים הללו על יהודי העיר ושלחו ידם בנפש וברכוש. ולא רק בחיים כי אם גם במתים התעללו — השתוללו בבית־העלמין היהודי, פרצו את הגדר, שיברו מצבות, הרסו קברים ועשו מעשי נבלה אחרים, שהיו ידועים בעיר בשם „שילער־געלויף". רק ע"י מתנות לרקטור של בית־הספר הישועי אפשר היה לכפר את פניהם, שלא יתפרצו לעתים קרובות ביותר. לא טובים מהתלמידים היו מוריהם ומדריכיהם, כי נוסף לפעולות השיסוי וההסתה שהסיתו את התלמידים ביהודים, חיבלו בלי הרף תחבולות־רשע כיצד למרר את חיי היהודים.

מתעלוליהם של הישועים היה לצלצל בפעמונים מדי עבור הלויה יהודית על פני המינזר בדרכה לבית החיים. דבר זה נחשב לחילול כבוד המת וכבוד החיים גם יחד ועורר רוגז רב. אולם ידם של היהודים קצרה מלהתנגד למעשה תועבה זה, שכן ברור היה, כי רק תואנה הם מבקשים, כדי להתגולל ולהתנפל עליהם אם יעיזו למחות נגדם בגלוי.

ויהי היום והצדיק האוסטראי המפורסם, רב ייב"י, אשר שמעו הלך למרחקים כאיש אלהים וקדוש, נתבקש לישיבה של מעלה (תקנ"א—1791). כל יהודי העיר, אנשים, נשים וטף, הלכו אחר מטתו לחלוק כבוד אחרון לרבם, ובלבם התקוה כי לא יעיזו הישועים לפגוע גם בכבודו של הנפטר הגדול. אך כאשר קרבה ההלויה אל רחוב המינזר, פתחו הישועים לצלצל בכל הפעמונים, הגדולים והקטנים, לחרדת לבם של המלוים הרבים. ובהגיע המטה עד לפני המינזר — כך מספרת האגדה העממית — קם רב ייב"י וישב במטתו וצוה לשמשו ללכת לבית־מדרשו ולהביא לו את הספר הראשון שיצא לקראתו ממדף הספרים. רגע אחד עיין הצדיק בספר במקום שנפתח מאליו ובו ברגע התמוטט המינזר הגדול על קומותיו ועליותיו המרובות ועל חומותיו הבצורות... הצדיק חזר ושכב במטתו וההלויה המשיכה בדרכה עד לבית העלמין, ויהי הדבר לנס.

עוד עשרות בשנים העמיק המינזר לשקוע ושנים רבות אחר־כך נמשכה עבודת פינוי ההריסות, ובור גדול השתרע על פני כל השטח הרב שעליו עמד המינזר. וגם לאחר שבשנים האחרונות יישרו את השטח והקימו עליו בתים ומבנים שונים, נשאר השם „קלויסטער־פלאץ" בזכרון התושבים היהודיים מדור דור.

7. נס הכהן מטוטשין

בין המצבות המפורסמות שנמצאו בבית־העלמין העתיק, שזקני אוסטראה סיפרו בגאווה על עתיקותן והדגישו את רום מעלתן של הנפטרים הגדולים שנטמנו תחתיהן, נמנתה המצבה העתיקה (שנת שע"ב) שעל קברו של רבי אליעזר בר' שמחה הנודע בכינויו „הכהן מטוטשין", שלפי המסורת היה הגאון מהרש"א הולך בכל שנה להשתטח על קברו.

ר' אליעזר, שישב על כסא הרבנות בעיירה הסמוכה טוטשין, היה מפורסם בתורתו ובצדקותו, אך ביחוד יצא שמו לתהילה כבעל רוח־הקודש והרבו לספר ממנו נסים ונפלאות בחייו ועוד יותר במותו. עשרים וארבע משמרות כהנים היו בביתו, והם שנים־עשר בניו ושתים־עשרה בנותיו, שנישאו כולן לכהנים, ועל שום כך הוכתר בכתר תורה ובכתר כהונה.

מסורת קדומה רווחה בפי זקני אוסטראה וטוטשין גם יחד, שלפני פטירתו ציווה הכהן מטוטשין לבניו, שלאחר מותו ישאוהו בידיהם לעיר אוסטראה ויקברוהו בין קברות הצדיקים, שכן רבים וכן גדולים חמדו לעצמם את עפר הקודש של בית־העלמין באוסטראה. ובקשר לקיום הצוואה היו מספרים מעשה נפלא, שהיה בו נס בתוך נס.

ראשית, כפי שנודע ברבים, הרי זמן קצר אחרי פטירת הכהן מטוטשין יצא צו מלפני אדוני העיר לפנות את בית־הקברות בטוטשין ולהעבירו למקום אחר. כל ההשתדלויות של יהודי המקום לבטל את הגזירה הזאת עלו בתוהו והפינוי יצא לפועל בכל חומר הדין. מכאן קבעו בוודאות, כי אין זאת אלא שרוח־הקודש נצנצה בפיו של הכהן מטוטשין במוסרו את צוואתו לבניו, כי חשש מפני גלגול מחילות. ואילו הנס השני הנגלה לעיני כל היה נס „קפיצת הדרך". כידוע נפטר הכהן מטוטשין בליל י"ז בטבת שנת שע"ב, ונאמנים לצוואתו נשאו אותו בניו למחרת היום על כתפיהם להביאו למנוחות באוסטראה. ואותו יום ערב שבת היה ויום השישי הקצר, והדרך דרך חורף קשה עם סופת שלג כבדה, אשר שיבשה את מעברם של עוברי אורח בכלל, ובפרט של הולכי רגל הטעונים משא לעייפה. וסכנה גדולה היתה צפויה לנושאי המיטה שלא יעלה בידם לעבור את הדרך הארוכה לפני כניסת השבת ויישארו תקועים באמצע הדרך, כדי לא לחלל את השבת. אולם התרחש להם נס והדרך „קפצה" עליהם. כעל כנפי נשרים ריחפו על פני ערימות השלג והמכשולים ובדרך פלא הגיעו לאוסטראה בעוד יום, שם נערכה הלויה רבת עם וחלקו לו כבוד אחרון כיאות לצדיק וקדוש ועוד היתה שהות בידי הבנים להתאבל על אביהם שעה אחת קודם קבלת השבת, ונרשם הדבר כנס לזכרון לדורות.

המצבה העתיקה הזאת נשברה מרוב שנים ובשנת תרנ"ח הקימו אבן חדשה תחת שברי האבן הראשונה, אשר שקעו וכוסו עפר ללא הכר.

8. עוללות

ארבעה קברות קטנים מימי גזירות חמלניצקי נשארו גדורים בתוך רחובות העיר, שנודעו בשם „קברות חתן־כלה" ובקיצור „קברות'לעך", על־שום מסורת־עם, שבהם טמונים כביכול זוגות של חתן וכלה, שנרצחו ביום חופתם. מובן שאין כל סמוכין לדעה, שבשעת חירום כזאת נכנסו חתן וכלה לחופה, ואין לייחס לה על־כן שום ערך. הנכון הוא, שאלה היו שרידים של קברות־אחים גדולים בשטח שמחוץ לחומה העתיקה, שבהם נקברו חללי ת"ח ות"ט, אולם לאחר שנתרחבה העיר אל מעבר לחומה שנהרסה, נתגלו שרידי הקברות לרגל עבודות הבנין וגדרום.

מימים קדומים היה נשמר בעיר המנהג הנפוץ לבקר מדי שנה ביום תשעה באב בבית־הקברות הגדול וכן בקברות הקטנים שבעיר ולפזר שם שום, אך ברבות הימים נתמעט המנהג הזה ונשכחו גם הקברות הקטנים.

*

לוח מנהגים ישן כתוב על קלף היה תלוי על על אחד העמודים הגדולים אשר במרכז בית־הכנסת, שבו היו רשומים כל המנהגים וסדר התפילות לכל ימות השנה, כפי שהנהיגו הגאונים הגדולים מתפללי בית־כנסת זה וכפי שנשמרו בקפדנות רבה עד הימים האחרונים לקיום בית־הכנסת באוסטראה.

גם סידור „כל־בו" מיוחד לפי מנהגי המקום היה מונח על התיבה, שמתוכו היה מתפלל כל חזן, שעבר לפני התיבה בבית־הכנסת הגדול של המהרש"א.

*

מסורת ישנה רווחה בעיר, שבית־הכנסת הגדול שרוי באבל על חורבן בית־המקדש, וכאות לכך הוא משיר את הטיח מעל כתליו — זכר לחורבן. זקני העיר העידו, כי בימיהם תיקנו את הקירות פעמים מספר, אך כעבור זמן קצר חזר ונשר הטיח כבראשונה. אמנם שנים רבות עמדו קירות בית־הכנסת בשוממותם, עד שבשנים האחרונות (1912) קמו הגבאים ושיפצו את ביהכ"נ מבית ומחוץ וציירו את התקרה המקומרת וכותרות העמודים במיני ציורים נפלאים של חיות ועופות ופיטורי ציצים.

התקון האחרון התקיים עד החורבן האחרון, פרט לפינה הדרומית־מערבית, מקום שם כדור הברזל תקוע וששם בצבץ ועלה מחדש הסדק הישן־נושן ואף נשר הטיח מעל לכדור ומתחתיו לכל גובה הקיר.

*

אמונה נפוצה שררה בין דיירי סביבת בית־הכנסת, שבכל לילה אחר חצות מתכנסים ובאים המתים לבית־הכנסת הגדול ועורכים שם תפילה בציבור וקריאה בתורה. לא רק שנמצאו עדי שמיעה, ששמעו קולות התפילה שבקעו מתוך בית־הכנסת, אלא גם נמצאו עדי ראייה, שבעברם בלילה ליד ביהכ"נ נקראו בשמם להיכנס ולעלות לתורה. לא להיכנס אי אפשר היה, שהרי אדם זה היה מתחייב בנפשו, ואילו מבין הנכנסים — סיפרו על פלוני ירא ורך־לבב, שלא קמה בו רוח ופרחה נשמתו בדרך אל הבימה, ועל אלמוני אמיץ־לב, שנכנס בשלום, עלה ובירך ברכות התורה ויצא בשלום כשהוא צועד אחרונית לבל יינזק...

סיפורים אלה, שאגב סופרו בערים יהודיות רבות, הלהיבו את דמיונם הפורה של ילדי החדר, שבדרכם הביתה בשעה מאוחרת עברו בקבוצות ליד בית־הכנסת בנשימה עצורה ולא בלי שתיסמרנה שערות ראשיהם. גם נשים וגברים רבים לא הצטיינו בגבורה יתירה והוקירו רגליהם מעבור ליד ביהכ"נ.

יוסף פינקלשטיין [1]

דין־תורה עם מת

בימיו של הגאון האוסטראי הגדול, המהרש"א ז"ל, חיו באוסטראה שני סוחרים־שותפים במסחר הבד, והיו אוהבים איש את רעהו בכל לבם וניהלו את שותפותם באמונה. פעם אחת שמעו, כי אצל דוכסית אחת נמצא מלאי גדול של בד טוב ושאפשר לקנותו במחיר זול. נסעו שני השותפים אל הדוכסית, ובבואם שמה אמרו לאשר על הבית, שילך ויודיע לגבירתו, ששני סוחרים יהודים באו לקנות את הבד אשר לה בכסף מזומן. הדוכסית הזאת לא ראתה פני יהודי מעולם, כי ישבה במקום שאין היהודים מצויים שם, על־כן היה השם יהודי זר בעיניה ופסקה את מחיר הבד על־ידי הממונה. מחיר הסחורה ישר בעיני הסוחרים, שילמו את הכסף ובאו לקבל את הסחורה. כאשר הממונה הביא לה את הכסף, שאלה אותו הדוכסית על דבר היהודים ותחקור לדעת מה מראהם. סיפר לה הממונה, כי היהודים הם כשאר בני אדם ונמצאים ביניהם חסידים וישרים והמשא־ומתן שלהם באמונה. כאשר שמעה הדוכסית כדברים האלה, התאוותה לראות את פני היהודים ותצא לפני פתח ביתה והתבוננה בהם.

ואחד השותפים היה יפה־תואר מאד, והיה כראותה אותו ותתפלא מאד על יפי תוארו ותתענג משיחתו ודרכי הליכותיו.

1) המחבר המנוח היה ידוע בכינויו „פינקלשטיין המורה", שכן היה אחד המורים הותיקים לעברית באוסטראה להוראת־שעה ובבתי־ספר של „תרבות" ו„קדם־תרבות". כן היה חלוץ העתונאים בעיר ופירסם בקביעות בעתונות הווהלינית קורספונדנציות מהמתרחש בעיר, רשימות וסיפורים שונים. הסיפור „דין תורה עם מת" נלקח מהסידרה „זכרונות פונ'ם אלטן אוסטראה'ער פנקס" להנצחת זכרו של המנוח, שניספה בשואה הגדולה יחד עם כל קדושי אוסטרהה הי"ד.

עד אשר חמדה בלבה את יפיו. ושני השותפים התמהמהו בחצר ימים אחדים עד אשר מדדו את כל הסחורה ועד אשר שכרו עגלות להובילה משם אל ביתם אשר באוסטראה. אך בכפר ההוא לא השיגו את כל העגלות הדרושות, ושותף אחד נסע אל הכפר הסמוך לשכור שם עגלות, והשותף השני, יפה התואר, נשאר בכפר, כדי להעמיס את הסחורה על העגלות. בהיודע הדבר לדוכסית, שלחה אחריו בלילה ותגל לפניו את כל לבה ואת תאוות נפשה. האיש ההוא לא רצה לשמוע והשיב את פניה ריקם, אך היא לקחה את צרור הכסף שקיבלה במחיר הסחורה והחזירה לו והוסיפה להתחנן לפניו. תאוות הממון ותאוות היצר התגברו בו יחדיו, לקח מאת הדוכסית את כל הכסף ועשה את חפצה וכאור הבוקר שב להעמיס את סחורתו. בין כך ובין כך שב השותף ועמו עגלות די הצורך, הטעינו את הסחורה על העגלות ונסעו לדרכם — וכל אחד מהם שמח וטוב לב על העסק הטוב אשר עשו.

ו י ה י בהיותם בדרך, ונזכר האיש בכל מה שעבר עליו באותו לילה, התחרט והתעצב בלבו מאד ונאנח אנחות גדולות. חברו השותף שאל אותו לפשר האנחות, אך האיש דחה אותו בדברים שונים והשיאו לענינים אחרים. אולם כאשר לא חדל לדאוג על המעשה הרע אשר עשה והאנחות התפרצו מתוך לבו שלא מדעתו, הפציר בו חברו, כי יגיד לו את פשר הדבר בהבינו, כי לא דבר ריק הוא. לבסוף גילה לפני שותפו את כל אשר עבר עליו ואף הראה לו את צרור הכסף שקיבל בחזרה. עם זאת פרץ האיש בבכי גדול, אך חברו לעג לו וטען, כי בכסף רב אפשר לתקן את המעוות על־ידי עשיית צדקה וחסד ושאר מצוות, ושערי התשובה אינם ננעלים לעולם. כן דיבר אליו שותפו דברי ניחומים, אך כל הדברים היו לשוא וימאן להתנחם. ויהי כראות שותפו, שהוא מרבה לבכות ואינו מקבל תנחומים, אמר לו: „אני אקנה ממך את העבירה הזאת, אך חפץ אני לדעת מה תתן לי בעבורה". כאשר שמע החוטא את הדברים יוצאים מפי שותפו, לא הניחו להרבות בדיבורים והשיב מיד: „אתן לך את כל הכסף אשר קיבלתי ממנה ועוד אוסיף לך חצי מהסחורה ובלבד שתקנה ממני את העבירה".

נתגבר בלב השותף יצר הממון וגמרו את העסק בכי טוב. האיש החוטא נתן לו תיכף ומיד את צרור הכסף אשר קיבל מאת הדוכסית, חילקו ביניהם את הסחורה חלק כחלק לפי מספר העגלות, גם עשו תקיעת־כף ביניהם על המכירה, וקנה ממנו את העבירה כדת וכדין בקבלת־קנין גמור. אחרי הדברים האלה התנחם בעל העבירה ויהי לאיש אחר, שמחת לבו שבה אליו כמקודם ופניו הרעים לא היו לו עוד. כאשר באו הביתה לעיר מגוריהם אוסטראה, פירקו את השותפות ונפרדו איש מרעהו, והאיש אשר קנה את העבירה מכר את הסחורה בריוח גדול ויהי איש עשיר גדול מאד, ולא זכר את העסק אשר עשה וישכחהו.

במרוצת הזמן מת האיש אֲשר קנה את העבירה, וכאשר עמד לפני בית־דין של מעלה ליתן דין וחשבון על כל מעשיו בעוה"ז, חשבו לו בין שאר עוונותיו גם עבירה עם נכרית. טען האיש לא היו דברים מעולם, אך הזכירו לו את הקנין שקנה מחברו את העבירה כדת וכדין ועל שמו תיחשב. חזר וטען האיש, כי בעולם האמת יעריכו את מ ע ש י האיש וידונו אותו על פיהם, ואילו הוא רק ממון קיבל ואת העבירה עצמה לא עבר, ומדוע ייענש? ויהי כאשר הרבה טענותיו לפני בית־דין של מעלה, ניתנה לו רשות לתבוע את חבירו לדין־תורה. והנה בא המת בחלום לילה לחבירו והזמין אותו לדין תורה לפני בית־דין של מעלה. חרד האיש חרדה גדולה ולא השיב מאומה, אך המת לא נח ולא שקט, ובכל לילה חזר ובא אליו לתבוע אותו לדין, עד אשר חלה האיש...

כאשר גברה מחלתו מאד, הפציר החולה בבני ביתו, שישאוהו במטתו ויביאוהו לפני המהרש"א הקדוש. בכה החולה לפני המהרש"א וסיפר לו את כל המקרה מתחילתו ועד סופו וביקש ממנו עצה ועזרה. על זאת ענה הרב ואמר:

„אל תירא, כי לא מות תמות. שוב לביתך ושכב במנוחה, ואם ישוב המת ויזמין אותך לדין, אמור לו בשמי, כי התורה לא בשמים היא, אלא גם כאן בית־דין חשוב, ואם רצונו לעמוד עמך בדין, יבוא ויעמוד לפני בית־דיני. ואם ימאן, אמור לו שאחרים אותו וירפה ממך".

החולה עשה כן, וכאשר בא המת אליו שנית, מסר לו את דברי ההמהרש"א והרפה ממנו ולא שב אליו עוד. אך כעבור זמן מה חזר אליו המת והביע הסכמתו לעמוד לפני בית־דינו של המהרש"א. החולה ביקש שהות עד שישוב לאיתנו והגבילו מועד לחודש ימים.

ה א י ש נתרפא והלך ובבוא המועד המוגבל חזר לאיתנו כליל. ויבוא אל הרב ואמר לו, כי ביום פלוני יעמוד עם המת לדין לפניו. ציוה המהרש"א לשמשו לצאת ולהכריז בקהל, שליום המיועד יתאסף כל העם אשר בעיר בבית־הכנסת הגדול למען ישמעו ויקחו מוסר. ויהי בבוא היום התאספו ובאו כל אנשי העיר לבית־הכנסת, ובפנת הבית מאחורי מסך ייחדו מקום למת, שיעמוד שם ולא יתערב בין החיים ולא יזיקם. ואחרי שהדיינים ישבו על כסאות למשפט והמהרש"א בראשם כאב בית־דין, נשלח השמש אל בית העלמין אל קברו של בעל־הדין המת ומקלו של המהרש"א בידו, להזמינו להופיע בפני בית־דין של מטה...

ויבוא השותף החי וטען את טענותיו לפני הדיינים:

לאחר שנכשלתי בעבירה התחרטתי על המעשה אשר עשיתי, עד כי בכיתי בדמעות שליש ומיאנתי להתנחם. ולולא קנה שותפי ממני את העבירה בקנין גמור, הייתי חוזר בתשובה, כדי לתקן את אשר חטאתי. אולם לאחר שקיבל ממני את כל הכסף שקיבלתי וגם מחצית הסחורה וגמרנו את הקנין בינינו בתקיעת־כף כדת וכדין, הסחתי דעתי מהעבירה החלה עליו ולא עלי, ומה הוא דורש ממני עתה?"

אחר הדברים האלה נשמע מאחורי המסך קולו של השותף המת:

„אכן הסכלתי עשה בקנותי ממנו את העבירה, אך כוונתי היתה לטובה. עשיתי את הדבר הזה אך ורק, כדי להפיס את דעתו מבלתי יכולת לראות בצערו של חברי. והאמת היא, כי תמיד חשבתי בלבי להחזיר לו את הכסף ולבטל הקנין, אך מחמת טרדותי הרבות לא הגעתי לידי כך טרם מותי. ועתה הנני בעל־חוב שלו וממון אני חייב לו, אך אינני חייב לסבול בעד עבירה שלא עברתי. האם כך היא מידת הדין, שהאחד יחטא

והשני ילקה? וכאשר גמר את טענותיו פרץ הקול בבכי מחריד לב״...

המהרש״א ובית־דינו הקשיבו לדברי הטוענים ואחר משא־ומתן בינם לבין עצמם קם המהרש״א והודיע את גזר דינו לאמר:

„צדקו דברי החי מדברי המת, כי הקונה מנע את החוטא מתשובה, ועל־כן מיקח נשאר מיקח ושטות נשארת שטות. לא די לו לשוטה הזה, שלא נתן תודה לאל על אשר הוא ניצל מן החטא, אלא הלך וקנה חטאת זרים לספות חטא על עוון״.

לאחר שנגמרו דברי הפסק מפי אב בית־הדין, נשמע קול יְלל מר בחללו של בית־הכנסת, והמת התחנן בקול בוכים:

„אבל שותפי חי הוא ויש לאל ידו לחזור בתשובה, ואני מה אעשה? אין מניחים לי עוד לעמוד פה, וקול יוצא ומכריז לפני לשוב למקומי לאחר שנפסק הדין, ואין לאחר מעשה בית־דין ולא כלום״...

על זאת ענהו המהרש״א בדברי ניחומין והבטיח לו לעזור לו לתיקון נשמתו. וגם השותף החי, אם כי נפסק דינו לזכות, יקבל ממנו דרך תשובה, כדי להקל מעליו את עונשו. וכאשר כילה המהרש״א לדבר נשמע שנית באזני כל הנאספים קול־יבבה מחריד, ובמחיצת המת נראה לעיניהם כעין עשן עולה, אשר ריחף ועבר בשריקה קלה בחללו של בית־הכנסת, עד שנעלם ונדם כליל...

א. רכטמן, ניו־יורק [1]

ר׳ אהרן גארדא רופא המלך

בשהותי באוסטראה שבוואלין עם האכספדיציה האתנוגרפית של ש. אנסקי בשנת 1913, ראיתי בבית־העלמין הישן מצבת־אבן שקועה חציה באדמה. האותיות החרותות על גבה נימחו מרוב ימים, רוח וגשם — בכל זאת עוד אפשר היה לקרוא את החרות עליה:

פ״נ הישיש הזקן אשר הלך ושימש
להרב בוצינא קדישא מ״מ דק״ק מעזירטש
מ׳ אהרן במו״ה שמשון דאקטאר גארדא
נפטר ב׳ו אדר שני תק״ע לפ״ק תנצב״ה

ועל אותו „דאקטאר גארדא״ (בפי העם דאקטאר גארדיס) סיפרו לנו ישישי אוסטראה מעשה־פליאה כזה:

פעם אחת באו לדין לפני הצדיק ר׳ דובער, המגיד ממעזריטש, שני סוחרים אמידים, שהיה להם סכסוך בדיני ממונות. אחד מהם היה מחסידי מעזריטש והשני מתנגד גמור. הם סידרו את טענותיהם לפני הרב המגיד והוא תיווך ביניהם. למחרת באו שניהם לקחת ברכת הפרידה והמגיד בירך אותם בברכת דרך צלחה, ובפנותו אל המתנגד, גחן עליו ואמר לו בלחש:

„זכור ואל תשכח, כי כל חולה מתרפא לא רק מהרפואות והסממנים של הרופא, אלא גם בזכות הרופא גופא, כי מלאך טוב מלווה כל רופא — ואת רופא המלך מלווה המלאך רפאל בעצמו״.

שמע המתנגד ויצא מלפני המגיד בבת־צחוק על שפתיו: זה דבר שאין לו שחר מאת „רבי״ של חסידים, משול כעדשה בכותל!.. ישב בעגלתו שחיכתה לו לפני בית המגיד ושב לביתו ולעסקיו. ולא זכר המתנגד העשיר את דברי המגיד וישכחם!

ויהי מקץ שנתיים ימים והמתנגד נפל למשכב ומחלתו גברה עליו מיום ליום עד שהרופאים אמרו נואש לחייו — חולה נוטה למות!.. יום אחד, כאשר מידת חומו עלתה למעלה ראש ולא ידע באיזה עולם הוא מרחף, נצנץ פתאום כעין ברק במוחו ונזכר בדברי המגיד: „שאת רופא המלך מלווה המלאך רפאל בעצמו״. — אזר את שארית כוחו, קרא אליו את אשתו ובניו וציווה אותם למהר ולשלוח שליח מיוחד לעיר הבירה פטרבורג, לא לקמץ בהוצאות ולהביא אליו את רופאו הפרטי של המלך, את הד״ר גארדא, שהיה מפורסם כמומחה גדול בכל רחבי מדינת רוסיה.

השליח יצא מבוהל ודחוף כדבר הגביר החולה, ואחרי השתדלויות רבות וסכומי כסף עצומים, עלה בידו להביא מפטרבורג את הד״ר גארדא המפורסם — רופא המלך. בדק הד״ר גארדא את החולה ונוכח לדעת, שאין תרופה למחלתו וכי שעותיו ספורות. קרא לאשת החולה ולבניו לחדר שני וגילה להם את האמת המרה: „החולה גוסס, ואני הנני רק רופא חולים ולא מחיה מתים״. אסף את מכשיריו, נפטר מהם תוך ברכה ופנה אל הדלת לצאת לדרכו.

אך טרם דרכו רגליו על מפתן הבית, העיף ד״ר גארדא מבט אחרון לצידו של החולה, ומה גדלה השתוממותו בראותו, שעיני החולה פקוחות לרווחה ומכוונות מבטן ישר אליו... בתמיהה רבה ובהתפעלות עצומה חזר ד״ר גארדא על עקביו, ניגש אל מטת־החולה והופתע עוד יותר בהבחינו בשינוי לטובה שחל במצבו. מיהר הד״ר גארדא ושלח להביא סם־מרפא, ובינתיים טיפל בחולה ולא גרע עין ממנו, ולגודל תמהונו ראה, שמרגע לרגע מצבו הולך וטוב.

והנה אך טעם החולה כף אחת משיקוי־הרפואה שהביאו — שבה אליו רוחו ובקול חלש ביקש מאת הד״ר גארדא לכוף אליו וסיפר לתוך אזנו על־דבר ביקורו לפני שנתיים אצל הצדיק ממעזריטש, ואיך הצדיק ציווה עליו בשעת פרידתו „לזכור ולא לשכוח, כי את רופא המלך מלווה המלאך רפאל בעצמו״, וכי הציווי הפלאי הזה נעלם מזכרונו כל אותו הזמן, ורק כעת, כשגברה עליו מחלתו, נזכר בו פתאום ולרגל זאת הטרידהו מעיר הבירה לבוא אליו לרפאותו.

1) ברשותו האדיבה של ד״ר יום־טוב לוינסקי, עורך „ידע עם״.

דבריו של המגיד ישרו בעיני הד"ר גארדא ורשם אותם במלואם, מלה במלה, לתוך פנקסו ביחד עם שמו ושם עירו של המגיד — ושב לביתו פטרבורגה, ואותו המאורע עם החולה שנטה למות, וביחוד דברי הנבואה של המגיד, נכנסו עמוק לתוך לבו של הד"ר גארדא, לא הרפו ממנו ולא נתנו לו מנוח. לבו התחיל להימשך למעזריטש... לצדיק — והוא נעשה מלאנכולי, התהלך כצל ופניו עצובים.

זמן קצר אחרי־כן — כך מוסר סיפור העם — עזב הד"ר גארדא את בית המלך, בא למעזריטש ופנה אל הרב המגיד בזו הלשון:

„רבי! באתי אליו, כדי שירפא את נשמתי החולה, ואהיה מאושר אם הרבי ירשה לי לרפא את גופו הקדוש... רבי! רצוני להישאר אתו תמיד!..

והמגיד הסכים.

כעבור ימים אחדים פרק מעליו הד"ר גארדא את בגדי השרד שלו עם אותות־הכבוד שעליהם, הסיר את חרבו מעל ירכו, לבש בגדי חסידים מסורתיים והיה לרופא הרבי ואנשי חצרו. את שעותיו הפנויות היה קובע ללימוד תורה ולתשובה, לתפילה ולמעשי צדקה. והד"ר גארדא חי במעזריטש משך כל ימי חייו של המגיד.

אחרי הסתלקותו של הרב המגיד נתמנה הד"ר גארדא מטעם קהילת אוסטראה לרופא העיר והסביבה. גם כאן היה יושב בבית־המדרש על התורה ועל העבודה, וכשהיו אנשי העיר צריכים לו, היו הכל יודעים היכן למצוא אותו. הד"ר גארדא בחר לו לשבת וללמוד בבית־המדרש של הרב „ר' אשר קארעצער" (בית־מדרש של ר' יוסיל), ועם הרב הזה אהב לשוחח ולהתוכח במילי דעלמא ואף במילי דרפואה. ומוזר למדי, שדווקא גארדא הרופא סבר: „שחכמת הרפואה אך למותר היא, ובכלל אין צורך ברפואה וברפואות, וביחוד ליהודים. חולה צריך להאמין באמונה שלמה ובכל לבו, שרק השם־יתברך הוא רופא חולים — ודיה האמונה הזאת עצמה לרפאותו מחוליו, לחזקו ולהחלימו". ולעומתו סבר הרב ר' אשר, שחכמת הרפואה נחוצה, וכאסמכתא לדבריו הביא מאמר חז"ל: „ורפא ירפא — מכאן שניתנה רשות לרפאות", ומכאן הראייה, שהרופא עושה שליחותו של מקום, וכי גם סממני הרפואה נחוצים לרפא את החולה.

והנה קרה פעם בשעת ויכוח ממושך כזה, שאשה פרצה לבית־המדרש בבכיות ויללות וביקשה מאת הד"ר גארדא, שילך אתה תיכף ומיד לרפא את בעלה החולה, אב לשבעת ילדיה, השוכב על ערש דווי וכוחותיו הולכים וכלים. נענה לה תיכף הד"ר גארדא כמנהגו תמיד, קם והלך בעקבות האשה, שהוליכה אותו אל מחוץ לעיר לבית־עץ נוטה לנפול השקוע חציו באדמה. נכנס הד"ר גארדא לתוך הבית, בדק את החולה ונוכח לדעת, כי אין תרופה למחלתו ושעותיו ספורות. אך בראותו את פני האשה המיואשת, שלא חדלה מלייבב ומלמרוט את שערות ראשה, ואת פני הילדים סביב לה — לא עמד בו לבו להגיד לה את האמת הנוראה. מה עשה? הוציא אחת מפתקאותיו וכתב עליה, למראית עין בלבד, איזה סם מרפא שאינו מעלה ואינו מוריד, מסר את הפתקה לידה ואמר: „תשקי את החולה מלוא־הכף אחת לשעה" — ועזב את הבית.

במצב־רוח מדוכא שב ד"ר גארדא למקומו בבית־המדרש, לקח ספר בידו, אך לא יכול לרכז את רעיונותיו ללימוד. מצבו המיואש של הגוסס והעניות הנוראה, שנתגלתה לנגד עיניו שם בבית העני הנוטה למות, לא נתנו דמי לו אפילו לרגע וגם על משכבו בלילה הדריכו מנוחתו. כאשר עלה השחר ירד הד"ר גארדא ממטתו, התלבש במהירות, יצא וקנה לחם וחלב, תה וסוכר — ושם פעמיו לבית העני החולה. רצה להביא דברי־נחמה לאשה האלמנה ופת־שחרית לילדיה היתומים, שכן היה למעלה מכל ספק, שבעלה אינו עוד בין החיים. וכאשר הלך והתקרב לבית העני חיכה לשמוע קול נהי ובכיה—קינה על מת, אך לתמהונו הרב אין קול ענות נשמע מהבית. בזהירות רבה פתח הד"ר גארדא את הדלת, פסע פסיעה קטנה לתוך הבית, הביט לצד מטת־החולה וראה והנהו שוכב במנוחה על מטתו. ניגש אליו על בהונות רגליו, מישש את דופקו והנה פלאי־פלאים: הדופק הוא כמעט נורמלי, ומצב בריאותו נהפך עליו לטובה.

בראות אשת החולה את הד"ר גארדא — קפצה מעל מטתה, רצה לקראתו בפנים קורנות משמחה והתחילה לנשק את ידיו ופיה מלא תודה וברכה על התרופה הטובה, שחוללה פלאים והשיבה את בעלה לתחיה. עמד הד"ר גארדא כסהרורי, מיצמץ בעיניו והשתומם לדעת מה קרה פה? על איזו תרופה היא סחה? וביקש מהאשה להראות לו את התרופה. ניגשה האשה אל הכירה, הוציאה משם סיר־חרס מפוייח ובתוכו נוזל דלוח, העמידה אותו לפניו ואמרה:

„אדוני הד"ר, הנה היא הרפואה! אמש, תיכף אחרי עזבו אותנו, העליתי אש על הכירה, הרתחתי מים בסיר הזה ואת פתק־הרפואה שלו השלכתי לתוך המים הרותחים והשקיתי את בעלי, כדבריו, מלוא־הכף כל שעה, ועם כל כף וכף שלגם הלך מצבו והשתפר ומחלתו רפתה לאט לאט. וכפי שעיני הד"ר רואות הנהו כעת, תודות לאל ולרופא, כנולד מחדש. ישלם לו ד' בעד החסד הגדול שעשה עמנו!"

בדק הד"ר גארדא את החולה שנית בדיקה יפה בכל אבריו והבטיח, כי בעזרת השם ישוב במהרה לאיתנו ונפרד מהם. את הסיר לקח בידו ורץ והביאו לבית־המדרש, הציגהו לפני הרב ר' אשר, סיפר לו את כל פרשת החולה וסיר־הרפואה וסיים בנצחון: „נא, ר' אשר, מה תגיד כעת? היש צורך ברופאים? היש ממשות ברפואות?"

הד"ר גארדא האריך ימים עד זקנה ושיבה, ובמותו הביאוהו למנוחות ברוב פאר וכבוד בין גדולי אוסטראה ורבניה.

שאל אביך ויגדך, זקניך - ויאמרו לך...

פרקי היסטוריה

פרק ג

פרקי היסטוריה

יעקב נתנאלי־רותמן

חבל ווהלין והיהודים

חבל ווהלין, שהיה מאוכלס יהודים הרבה מאות שנים, שימש מרכז יהודי חשוב, בו חיו דורות את חייהם הפטריארכליים והמשיכו במסורת כחטיבה בעלת גוון מיוחד.

מאורעות הימים ותמורות הגורל, שפגעו קשה בחבל זה מזמן לזמן, לא הצליחו לגדע את הגזע שהכה שורשים בקרקעו, ואף לאחר תקופת הדמים של חמלניצקי התאושש הישוב היהודי בווהלין והוסיף לגדול, להשתרש ולהתפתח מחדש. הקהילות רבו, ובישובים רבים על פני ווהלין היוו היהודים רוב התושבים, קמו להם גדולים, גאונים ואנשי שם.

גזירות הרשויות והשליטים ושנאת השכנים וקנאתם לא יכלו להם — עד שעלתה בדורנו היד הארורה של עמלק והשמידה אותם ואת יצירותיהם בכל שטחי החיים הכלכליים והתרבותיים היהודיים.

הנפה ויושביה

ארץ נהרות נחלי מים, שדמות שיפון ושדות חיטה, ארץ יערות האורן האפלים וחורשות עצי לבנה המשמחות אלהים ואנשים, ארץ ווהלין הברוכה. כאן הוצב גבול לערבה. ממנה והלאה, דרומה וקדמה השתרעה הערבה השוממה, הפרועה, אבל עד ווהלין לא הגיעה. מימים קדומים היתה כאן ארץ נושבת. אומות קלטיות יסדו בה מושבותיהם, בעוד קיסרי רומא חלשו על עמי הצפון; למן שפך הדנובה ומעלה דרך רומניה, גליציה וארץ ווהליניה, והלאה לאורך נהר ויסלה ובוג, ועד לים הבלטי, הגיעו שיירות רוכלים קדמונים. הם השאירו פה את עקבותיהם, מטבעות כסף רומיות, דינרים וקמיעות קיסריים, אבני מילואים איטלקיות, פיתוחי חותם, הנמצאים פה ושם באקראי ועוד.

ויושביה הקדמונים של ווהלין אף הם לא נעלמו לגמרי מבין החיים, לבלתי הטביע חותם הוייתם על נחלים ומקומות ישוב: הנהרות סטיר ואיקווה, הורין ואוז יעידו על כך, שכן שורשי שמותיהם בלשונות לא־סלביות יסודם; וכן שמות הכפרים בורא־טין, לופא־טין, שהסיומת „טין" שלהם היא קלטית. ואחרי הקלטים, במאה הרביעית והחמישית, עברו כאן נתיבות הגוטים, בנסעם מארצות הצפון שבגרמניה דרומה אל קרים ואל בולגריה. אם בסביבות לוצק נתגלה (בשעת סלילת מסילת הברזל לוצק־לבוב) אוצר קמיעות ומטבעות רומיות משנות המאה השלישית לספה"נ, הרי בסביבת קובל נמצאו ראשי חניתות של ארד (ברונזה) עם „כתב רונית" גרמנית, שנשמרו מזמן במוזיאון האתנוגרפי בוורשה.

וכעבור שבטי הגוטים באו אי־מזה והתישבו בחוות המרובות בושאנים, לפי הנראה סלבים, שעליהם מסופר בכרוניקה משנות המאה התשיעית שנכתבה בארץ בווריה הגרמנית. מסעודי, גיאוגראף ערבי, שכתב ספרו בשנת 950 לספה"נ, מונה כאן בין תושבי הארץ את הדולבים ושבטי הווהלינים, עמים ששועבדו לפנים על ידי האוארים הפראים; אצלו מופיע לראשונה שם השבט, או העם, שבשמו נקראת חלקת ארץ זו עד היום.

בתחילת המאה העשירית נגמרו נדודי העמים בנפה זאת ונתבלט ביותר היסוד הסלאבי, שעליו מדבר הגיאוגרף הערבי מסעודי. איזה סלאבים, קשה לקבוע, שהרי אחרי תהליך הגידול והעיצוב של 900 שנה, גם בימינו סלאבים אלה הם בעצם בני־בלי־שם, שכן שמם המובחר „אוקראינים" אין משמעו אלא „אנשי־גבול", והוא שוב אינו אומר כלום. ידוע רק שהיסוד הסלאבי גבר על יתר האלמנטים במאה ההיא.

רחבת ידים היא ווהלין. ואף על פי שבמישור האיראסי (אירופה־אסיה), המשתרע עד למנג'וריה, אין להבחין כמעט בגבול ממשי, מכל מקום ברור למדי החיץ הטבעי של ווהלין: הלא זה מלבן, שראשו נעוץ בביצות הפריפט, תחתיתו באפיק הנהר סלוץ' שמאלו נשען על כתף הבוג וימינו נהר טטירוב ואוז. כל השטח משופע מדרום־מערב בכוון צפון־מזרח, והוא מפריש את מימיו צפונה; כל הנהרות: איקווה, סטיר, הורין, סלוץ',

טוריה ואחרים חוצים את הארץ מן הדרום אל הצפון ונבלעים שם ביערות טובענים. על כן היתה ארץ זאת מדרך־רגל לעמים נודדים, שביצות־פוליסיה סגרו עליהם את המעבר.

ארץ לחם היא ווהלין. אדמתה כבדה, שחורה, תחוחה. שטחי ביצה מעטים בה ומוגבלים. בצפון בולט מתוך השטח המישורי הקצה של הטבלה הסלעית, סלע השתיה של שחם (גרניט) ובזלת, המהוה את אבני היסוד העולמיים; פה, בצפון ווהלין, מחצבות בזלת ושחם של קלוסוב. בדרומה נבלעת אדמתה בקרקע השחור של פודוליה. מזהיבים החיטה, השיפון והשעורה, צומחים בה קנבוס ופשתן, כישות, חמניות וגידולים אחרים. בבתי משרפות היי״ש צורפים את הכוהל החריף. בבתי נזיה מבשלים שכר. בהמותיה ברוכות, סוסיה גוצים ונשכנים, פראי הערבה שהטו שכמם באי־רצון להרתם בעגלות האכרים הנמוכות, „טאראדייקות" בלע״ז.

ראשית הישוב היהודי

הישוב היהודי בגולת אירופה, לכל ארצותיה ואזוריה, כרוך היה כמעט תמיד בהתפתחות מדינית ושלטונית מסוימת. כל התישבות, או הסתננות של עדה יהודית בימי הבינים, לא בוצעה באירופה על־ידי יוזמה התישבותית בשטחי ארץ בלתי־נושבת. עפ״י עצם מהותם לא יכלו היהודים לבצע מפעל התישבות על אדמה נכריה מאז ימי גלות בבל. אבותינו גם לא האמינו בשום פנים ואופן בערך הקיים של חייהם הממשיים והמעשיים בתפוצות הגולה וראו בהם רק תקופת מעבר בלבד. ומשום שכל השבטים הקדמונים באירופה ביססו את קיומם על משטר פיאודלי, בו היה הקנין העיקרי והחשוב תפיסת הנכסים הלא־נדים, הקרקעות וכל הקשור בהן, הרי שקו הקליטה היהודית צומצם בדרך כלל והוגדר כבר מלכתחילה בעיקר להתישבות עירונית, תיווך בהעברת נכסים ומטלטלים וסיפוק התצרוכת של השכבות השליטות. כזאת היתה ההתישבות של יהודים בכל מקום אחר, וכאלה היו יסודותיה גם בווהלין.

יש לשער, שישוב יהודי קדום התקיים כבר בווהלין בסוף המאה הארבע־עשרה, קרוב לודאי בעיר לודמיר. אם נכונה ההשערה של ההיסטוריקן ד״ר שיפר, שהישוב היהודי בליטא, ווהלין וגליציה המזרחית, יסודו בהגירה מן הדרום (קרים) ומן המזרח הדרומי, היינו מממלכת כזריה, הרי היו שורשים רבים של התישבותנו בווהלין נעוצים בזרמי הגירה אלה. ויתכן שמן המערב ומן המזרח גם יחד נהרו שמה יהודים מתישבים. על כל פנים ברי, שבמאה הט״ו התקיימו כבר קהילות נכבדות בווהלין ובראשן קהילות לודמיר, לוצק, קרמניץ ואוס־טראה, ואחר־כך נוספו עליהן דובנא רבתי, קובל, רובנה ואחרות.

מתוך דיון בועד ארבע ארצות על עניני ווהלין, שהתקיים בעיירה ווישנוביץ בשנת 1635, אנו למדים שר׳ יו״ט ליפמן הלר (בעל התוס׳ יו״ט), מרא דאתרא בלודמיר, התלונן מרה על כי רבו אז הקופצים על משרות „רבנות" בעיירות שונות, וראשי הפלכים (הווייבודים) ומושלי המחוז (הסטארוסטים) עשו מסחר וקנין במשרות „רבנות" והתעשרו עליהן; ה„תוספות־יו״ט" קיבל אז סמכות מטעם הועד של קהילות ווהלין לעמוד בפרץ ולאסור קנית משרות רבנות, שהיתה בעוכרי הקהילות השונות. ישיבות ועד „הכנסת הווהלינית" התקיימו בעיירות: קוזין, קוריץ ווישנוביץ. עיקר התעסקותם של הפרנסים היתה חלוקת המסים הצודקת.

יהודי ווהלין היוו קיבוץ עממי ניכר, אם לדון לפי הספירה הפולנית, שנערכה באופן רשמי מטעם המדינה הפולנית בשנת 1765, שנה לאחר ביטול ועדי כנסת־ישראל בווהלין ע״י הרשות (Kongres Żydowski, כן נקראו הועדים ההם בפרסומים הממלכ־תיים הרשמיים).

ספירה זו קובעת, שבשלושת המחוזות העיקריים, היינו לוצק, לודמיר וקרמניץ, נמנו: במחוז לוצק — 23,322 יהודים, שישבו ב־51 עיר ועיירה וב־960 כפרים; במחוז לודמיר — 7,421 יהודים, שישבו ב־16 עיר ועיירה וב־305 כפרים; במחוז קרמניץ — 20,993 יהודים, שישבו ב־49 עיר ועיירה וב־848 כפרים. בסה״כ חיו בשנת 1765 במחוזות אלה 51,736 יהודים ב־116 עיר ועיירה וב־2,113 כפרים.

מענין ביותר הוא פיזור הישוב היהודי באלפי כפרים, שצומצם עד לאפס ע״י הרשות הרוסית לפני כיובל שנים. אם אנו מתפלאים כיום על שפע הרעננות והחיוניות של יהדות ווהלין, אשר נתנה אותותיה בשירה העברית והאידית, בארגון החיים הציבוריים ובמפעלים חלוציים מרובים, הרי עלינו לזכור, שיהדות זו כפרית היתה מעיקרה, דבוקה לקרקע ושורשית בעצם מהותה; ש„הישובניק" הווהליני היה סמלה המובהק הרבה מאות שנים כך, שבגלל שבתה פעם במרחבי השדה והתעסקותה בחקלאות ותנובת השדה, עמד טעמה בה וריחה לא נמר.

מעלות ומורדות בדימוגרפיה

מושג קל זה, שקיבלנו על חלוקת האוכלוסיה היהודית בווהלין לפי המיפקד של ממלכת פולין ערב גסיסתה, לא יהיה לגמרי נכון, אם לא נמחיש לנו את מסגרתו המציאותית.

בימים ההם היתה השעה טרופה על מחוזות־הספר הפולניים. הספירה נערכה לשם גבית מסים, והיא לקויה, איפוא, מבחינת שלמותה „המדעית", ולכן יש להתיחס אליה בהסתייגות מסוימת.

מרידות ההידמאקים, החל משנת 1713, כאשר פאשצ׳נקו התמרד נגד ה„פאנים" הפולנים בקיוב, ועד שנת 1768, כשגונטה וז׳לזניאק ערכו את השחיטה בקהילת אומאן, הכו גלים עד לברודי. בת־קולן של הזוועות ההן זכורה לנו מימי נעורינו: „הידמק" — זה היה כינוי למפלצת. „פרא כהידמק", אמרו הבריות. קברי האחים של חללי גונטה היו עדיין עקובים מדם. מאידך גיסא, המצב המדיני בווהלין בסוף המאה השמונה־עשרה היה קשה מאד: יקטרינה לטשה עין למחוזות הפרבוסלביים, והיסוד הפולני ה„פריצי", שהיה עדיין מעורה היטב באחוזותיו הנרחבות והעביד בפרך את ה„חוהול" המשועבד, התחיל לסגת לאט מערבה. כל שנות המאה הקודמת (17־16) היה היהודי כרוך אחר האלמנט הפולני, שכן רק הוא יכול היה להעניק לו את ה„חסות" — הגנת החיים והרכוש. והנה חל זעזוע עמוק באלמנט השולט. באופן אבטומטי נפגע ראשית־כל היהודי: המוכסן, החוכר, הסוחר, ה„ישובניק" — איש הכפר, היינן, הפונדקאי וכד׳ ולא היה כל בטחון בחיים.

הסופר הרוסי ולדימירסקי־בודאנוב קובע, שבשנות 1649—1657, ימי מרידת חמיל, הושמדו 90% של הישוב היהודי בווהלין. כעבור הזועות — שוב נתאכלסו הישובים העתיקים: ה„פריצים"

היו מעונינים בזה, שיערותיהם, טחנותיהם, משרפות־היי״ש והפונדקאות שלהם לא יישארו בשממותם.

לאט־לאט מתכנסים, איפוא, הפליטים איש־איש למקום מגוריו. חודשו פגישות „כנסת־ווהלין" היהודית בקוזין ובקוריץ; נתמנו „נאמנים" מטעם הישובים המפוזרים להגן עליהם בחלוקת המסים, וכן „סופרי הכנסת" — כאותו פישל ליבוביץ, שנבחר בפולנאה בשנת 1705 כסופר כנסת־ישראל בווהלין — דבר המעיד על אותה התעוררות חדשה.

לשיא ההתפתחות הפנימית של האבטונומיה הווהלינית הגיעו בשנת 1758, כשנבחר „מרשאלעק" יהודי למחוז ווהלין לנהל את עניני ה„כנסת", כשם שהיה פקיד גבוה כזה גם בסיים הפולני. אבל קרוב לאותו פרק־זמן הופסק פתאום קו־העליה באבטונומיה היהודית ע"י ביטול ועד־הכנסת ליהודי ווהלין מטעם הרשות הפולנית בשנת 1764. הסיבות לכך אינן ברורות כל־צרכן. יתכן שמחקר מיוחד על האבטונומיה היהודית בווהלין יבהיר ענין זה. על כל פנים בחלוקת פולין טמון המפתח להבנת המצב לעתיד. כצאן בלי רועה התרוצצו יהודים מנפה לנפה, בלי לדעת היכן להישאר ובמי לבחור.

החל משנת 1765 עד 1780 בערך ניכרת עליה במספר האוכלוסיה היהודית, שהיתה ללא־ספק קשורה בזרם של פליטים מסביבות אוקראינה המזרחית אל מחוזות ווהלין. בימים ההם היו הלבבות פועמים בחזקה לקראת כל צרה שהתחוללה על יהודים, ועזרת אחים הושטה בנדיבות ובפשטות לכל דורש. תנודה חדשה החלה בהוודע לקהל ש„פוניה הולך" והיא גררה אתה תנועת המונים מערבה. ועל שום־מה היה יהודי בווהלין צריך להתקשר אל „פוניה"? הלה מדרכו היה לקחת, בלי שהיתה דרכו לתת משהו. והוא לקח את הפאות, מצנפת הספודיק, המלבוש הארוך. סיפרו, ששוטרים רוסיים היו גוזזים פאות ברחובות העיר ומקצצים מלבושים בבתי־מדרשות.

המסים הכבידו: „סווצ'נוי סבור" (מס נרות־שבת), „קורובקא" (מס הבשר), מס יי"ש וכו'. חטפו גם תינוקות של בית־רבן והעבירום למדחפות. הלקו בשבטים אבות ובנים, במקרה אי־ציות הריצום בין טורי חיילים המצליפים בשבטים לחים: „קסטרו"...

דבר־מה חיובי היה בכל־זאת בחילוף המשמרות פולניה־רוסיה: משנת 1790 עד 1915 שקטה ווהלין, וחדלה להיות ארץ־מעבר לגייסות הולכים וחוזרים, לשודדים והידמאקים. אדרבה, ביוזמת הממשלה נושבו הרבה שממות ע"י מתישבים ומהגרים מארצות המערב — צ'כים, גרמנים; היה בטחון רב לחיים ולרכוש. על כן מציינת המאה התשע־עשרה עליה מתמדת של כל האוכלוסיה היהודית. לדוגמא:

בשנת 1790 היו 122 ישובים ובהם 51,027 יהודים;
בשנת 1847 היו 133 ישובים ובהם 174,457 יהודים;
בשנת 1898 היו 141 ישובים ובהם 395,782 יהודים.

והרי זה גידול מפתיע! תנאי הישוב גרועים, ניכר צמצום גדול במקומות־ההתישבות, ואעפ"כ במשך מאה שנה גדלה האוכלוסיה היהודית פי שמונה.

ואמנם, בסוף המאה שעברה הולך ומתנדף מאליו האמון הסנטימנטלי, שרחשו המוני היהודים בווהלין לפולניות, ונולדת נהייה חשאית אחרי „רוסיות". בשנות התשעים למאה הקודמת מתחילה השתוקקות גם לתרבות „רוסית" ולהתבוללות לשונית.

תהליך המוני זה של טמיעה וספיגת התרבות הרוסית היה אטי בשנות התשעים, והלך וגבר בקצב עז בימי מהפכת 1905, כשברחוב היהודי הופיעו כוחות מהפכניים ושראו בשחרור העם הרוסי גאולה לישראל. ומאז התחיל תהליך הרוסיפיקציה גם בווהלין היהודית, שהיתה נצר מפואר מגזע התרבות היהודית־פולנית, והפך אותה, בראשית המאה העשרים, לנפה יהודית־רוסית, המתגאה בשייכותה לגוש בן 6 מיליונים של החטיבה היהודית ב„תחום־המושב".

יצחק למדן

על יהדות ווהלין [1]

קיבוצי ישראל בארצות אירופה שנמחו בידי תלייני־הגויים מעל מפת העולם — אם כי בדרך כלל אחת היתה מסגרתם, מסגרת „עם לבדד ישכון" בין הגויים — לא אחד היה פרצופם. קיבוץ קיבוץ ופרצופו, סגנון חייו, תכונותיו וסגולותיו. שוני זה רבים מקורותיו, מהם גלויים ומהם נעלמים וחבויים במעבה דורות ובמסתרי נופים ואקלימים. מה שחסר היה באופיו של קיבוץ פלוני ניתן לקיבוץ אלמוני, זה שעשיר היה בתחום אחד עני היה בתחום שני, וההיפך בחברו. וכך השלימו זה את זה והיוו ביחד אותה כנסת־ישראל גדולה באירופה, שהיתה במשך דורות לא רק רוב מנינה ובנינה של האומה, אלא גם הבאר הראשונה שלה, באר מימיה החיים והמחיים של האומה.

יהדות ווהלין, כחלק ניכר מיהדות אוקראינה הגדולה, לא דל היה חלקה במסכת מגוונת זו של כנסת ישראל. תכונותיה היקרות הפרו בהתמדה את חיי ישראל בנכר דורות אחרי דורות וסימני עקבותיה ניכרים יפה בדרכי שיבת־ציון החדשה ובחזונה. לא הבריקה יהדות ווהלין בחריפות וגאונות תורנית, אינטלקטואלית, כיהדות ליטא; לא עוטרה לה עטרת יחש ולא נתנאתה בגנוני־רחבות כיהדות פולין, אך תחת אלה נתברכה בתום־לב, בפשטות עממית ושורשית, הדבקה ביסודם ובעיקרם של דברים ולא בעיטורי הנוי והקישוט שלהם. היתה זו יהדות־שבלב, ששפעה הרבה אהבה ונאמנות, שהילכה את סגולותיה לים של כנסת־ישראל הגדולה בהשקט, בנאמנות מתמדת וללא התבלטות, כאותם נחלים שוקקים בווהלין, העושים דרכם המוצנעת בצל יערות. יסוד הלב הוא בעיקר הנותן אותותיו היקרים בכל יצירות רוחה של היהדות הווהלינית, הוא ההומה בין השיטין הנכאים של „יון מצולה" לרבי נתן־נטע הנובר ומזדקר ממוסרו ומשליו של המגיד מדובנא; הוא הרקע לאורח חייהם ותורתם של אבות החסידות; הוא לא נפגם גם בהשכלה הווהלינית, אשר, בניגוד לפניה הזועפים וקפדנותה הרציונליסטית של ההשכלה במקומות אחרים, נתגלתה בווהלין בדמותו התמה, הלבבית־אצילית של ריב"ל; והוא שאצל מאור־מעמקיו על גזע נופו רב־השורשים של ביאליק ונשקף מעיניו העצובות והחולמות של פיארברג.

יהדות־של־לב. וכמה לבבות הולמים, שופעי חיים ויצירה וזורעי אור נאמן, יכלה עוד יהדות זו להוציא מתוכה! והנה באה מפלצת־גויים־אין־לב זו ורמסה בטלפיה הטמאים את הלב היקר הזה יחד עם לב־חייה הגדול של כנסת ישראל באירופה.

1) מתוך „ילקוט ווהלין", כרך ב'.

בן־ציון ח. אילון

אוסטראה בירת ווהלין והגלילות

ב. דברי ימי העיר

1. השם ומשמעותו

שם העיר אוסטראה. לכאורה זה שמה וזה זכרה של העיר בפי היהודים באוסטראה ובכל מקום מימים ימימה. אך למעשה אין הדבר ברור כל כך — יסודות מדיניים, אדמיניסטרטיביים, אתנוגרפיים ואחרים גרמו לריבוי שמות, השונים אחד מהשני בכתיב, בקרי, בהגייה ואף במשמעות.

בשחרית ימיה היתה העיר בבעלותם של נסיכים ובעלי אחוזות, אשר לצרכי הגנתה מפני חדירת אויבים הקיפוה חומה בצורה, שמגדלים ומבצרים בה, וביחוד ארמון מבוצר למושבם, ומכאן שמה הקדום אוסטרוג Острог- שמשמעותו בלשון הרוסית מבצר. אין כל יסוד לסברא כאילו

שרידי החומה הבצורה עם מבצר מימינה ומגדל משמאלה

שם העיר נקבע על שום משפחת הנסיכים אוסטרוז'סקי שמשלו בה, אלא ההיפך מזה הוא המתקבל על הדעת, שהנסיכים השונים קיבלו את כינויים, כנהוג בימים ההם, על שם נחלתם ונודעו על כן בשם „נסיכי אוסטראה" בדומה לנסיכי זסלאב ועוד.

בהיספח העיר במרוצת הזמן לממלכה הפולנית הועתק שמה הראשון לטרנסקריפציה פולנית — Ostróg ובהתרבות האלמנט האוקראיני בשטח ווהלין הוסב שמה בפיהם של איכרי המקום ל־Остріг. אולם מעגל השינויים הגדול נפתח בהגיית שם העיר בפי היהודים בתקופות שונות, כדרך ששינו את הגיית שם העיר וולאדימיר־ווֹלינסק ל־לודמיר, נובוגרד־ווֹלינסק—זוויהיל, לוצק — לויצק וכו'. באופן כזה נתיהדו שמות העיר ממוצא רוסי, פולני ואוקראיני בצורת אוסטרהא אוסטראה, אסטרא, אסטרע, אסטראג וגם אוסטרוג.

מלבד זאת זכתה העיר לשמות־תואר רבים משום כבוד, שהוצמדו אל השם אוסטראה, כפי שהונצחו בפנקסים, בתעודות ובמיסמכים, בהסכמות על ספרים וכו', כמו: הבירה, הגדולה, המעטירה, האדירה וכיוצא באלו תוארי כבוד כיד המליצה הטובה על הרבנים והחכמים בימים ההם. לשיא הגדולה זכה שם העיר בפיהם של חכמים ולומדים, שכתבו את השם המקורי עפ"י תעתיק עברי מיוחד — „אות־תורה" לציון הערכתם הגדולה ויחס הערצתם לעיר המפורסמת בעולם הלומדים כמרכז התורה וגאוניה. ועל דרך זאת אף חמדו להם לצון, לאחר שגדולתה מקדם ניטלה ממנה, וקראו לה — „אוֹיס תורה"...

2. המצב הגיאוגרפי־כלכלי

אוסטראה שכנה על גדות הנהר הורין, הגדול בנהרות ווהלין הראשיים — טיטרוב במזרחה, סלוץ', הורין במרכזה, סטיר, בוג המערבי במערבה — החוצים ועוברים על פני כל החבל עשיר המים מדרום לצפון והשופכים את שפע מימיהם ומי יובליהם הרבים, הנופלים לתוכם בדרכם, אל הנהר פריפט, הזורם בביצות פוליסיה, אשר בתחומה הצפוני־מזרחי של ווהלין, אל הדניפר הגדול בסביבת קיוב.

להשלמת פרשת המים של אוסטראה וסביבתה, עבר לאורך גבולה הדרומי־מזרחי של העיר יובלו של ההורין — ויליה, שזרם ובא מעבר העיירות שומסק וקוניב שעל נתיב קרמניץ־אוסטראה דרך מעזי־ריטש (קטן) והעיר החדשה, ונשפכה להורין בתוככי אוסטראה. שפע המים בחבל ווהלין בכלל ובתחומיה

של אוסטראה בפרט השקו והפרו יערות עבותים, שדות פוריים וגני־פרי גדולים, אשר פירנסו כפרים רבים, אשר כיתרו את העיר בזר של ירק וברכת תנובת האדמה בעתות שלום ובחומה של צרים ואויבים בימי פורענות.

מרבית ערי ווהלין ועיירותיה ישבו על גדות נהרות ונחלים (מתא דיתבי על נהר פלוני...) ונהנו מתנובת השדה והגן שבכפרים הסמוכים, אשר שימשו ליהודים היושבים בערים מקור מחיה ומסחר. אולם במרומי הנהרות הגדולים שכנו הערים הגדולות, אשר התפתחו שכם אחד על העיירות אחיותיהן והגיעו לדרגת חשיבות יתירה במסחר החבל — לודמיר על הבוג המערבי, לוצק על נהר סטיר, דובנא על נהר איקווא, זוויהיל על נהר סלוץ', ז'יטומיר על נהר טיטרב, ואילו אוסטראה, שישבה על הנהר המרכזי של החבל, שימשה בשחרית קיומה מרכז לסחר פנים וחוץ, בשולחה את סחורותיה בדרכי היבשה וברפסודות — מיני אריגים לוולכיה, ששם היו מחליפים אותם בבקר וצאן ומוליכים אותם לפולניה; עצים ומוצרי יער, דונג ועורות דרך הבוג לנמל דנציג; מוצרי עיר וכפר „לקונטרקטים" בקיוב ולירידים שונים ברחבי המדינה, כמו ירמוליניץ, לובלין, קרמניץ וכו'.

בראשית המאה ה־16 תפסו יהודי אוסטראה מקום חשוב בעסקי טרנזיט במידה כזאת, עד שעירוני לבוב קבלו עליהם (ש. 1502) לפני המלך, שהם מעבירים את סחורותיהם הרבות דרך לבוב ומשיגים בכך את גבולם. אך מעמדם של סוחרי אוסטראה היה איתן כל כך עד שהמלך ושרי מועצת המדינה לקחו אותם תחת חסותם והגנו עליהם.

הרבה דרכים הוליכו אל אוסטראה וממנה, שכן בימים ההם היתה פתוחה לרווחה לכל רוחות הארץ: מצד „ווילבינער גרעבלע" יצאה הדרך לתחנת מסילת הברזל קריווין המרוחקת 15 קילומטר מהעיר, כדי לנסוע מזרחה דרך שפטובקה לברדיטשוב או לז'יטומיר וכן לדרום הארץ; מצד רחוב „טאטארסקי" נסעו לתחנת אוז'נין (12 קל"מ), כדי לנסוע צפונה לכיוון קיוב או מערבה בדרך קובל־לובלין ולתחום פולין; מרחוב „דובינסקי" יכלו לנסוע בעגלה „מיט דער אקס" במרחב של כפרים ושדות עד דובנא; בדרך „בעלמאזש" עבר הכביש למזיריטש — קטן (3 קל"מ) ובין יערות אורן בכיוון קוניב, שומסק עד קרמניץ; מהעיר החדשה עברה דרך עגלה ליד יערות עד זאסלאב.

הקשר הנוח הזה עם העולם הפתוח עשה את העיר אוסטראה למרכז מסחרי חשוב בתקופה הראשונה לקיומה, וביחוד לאחר בניית רשת מסילות הברזל, שעברו בחבל ווהלין לאורכו ולרוחבו ובאלכסון מלבד שלוחות קשר קטנות. מצב מרכזי זה אף הקנה לה את הזכות הטבעית, נוסף על זכותה כמרכז של חכמים וגדולי תורה, לשמש מטרופולין ובירה לגלילות ווהלין ואוקראינה, מושב בית־הדין הגדול וחברה חשובה בועד ארבע ארצות. מצב זה נמשך — אם כי לא בזוהרו הראשון מימי קדם — עד סוף מלחמת העולם הראשונה. בהתיצב גבולות רוסיה—פולין באמצעיתו של חבל ווהלין, נמצאה אוסטראה בקו הגבול ומוקפת מכל עבריה שטח סובייטי ופרט לתחנת אוז'ין, היא העין היחידה שנשארה פתוחה לצד צפונית־מערבית בדרך זדולבונוב—רובנה, נסתתמו שאר מוצאיה ומבואיה ודרכיה נשמו.

אכן עם כניסתך לעיר מצד תחנת אוז'נין בדרך הכפרים חורוב ורוזבז' ניגלה לפניך ממרחק רב מראה נהדר מרהיב עין של עיר שווייצרית, הטובלת בים של ירק ואשר גבעות סביב לה (די גארקיס). בנין הענק של בית־הכנסת הגדול חלש על המראה הכללי של העיר ושיווה לה צביון יהודי, ואילו המגדלים וארמון „נסיכי אוסטראה", שרידי החומה העתיקה מימים קדומים, הוסיפו לה גון־חן של עיר עתיקת־יומין.

3. קדמוניות העיר

בקדמוניות העיר יש להבחין בין זמן ייסוד העיר בכלל לבין תקופת התישבות היהודים בה בפרט, שאינם עולים בד בבד מבחינת התאריכים. קבלה היא בידיהם של חוקרי קדמוניות, כי אוסטראה נוסדה במאה ה־9, ואילו ברשומות של הימים ההם Летописи- נזכר שם העיר לראשונה בשנת 1100, בהימסרה לנסיך דוד איגורביץ תמורת כס השלטון בעיר ולאדימיר. חוקר דברי הימים רדזימינסקי [1] חושב את העיר אוסטראה למורשת אחד הקונונגים הנורמניים, שבאו ביחד עם רוריק ויסדו נסיכויות בווהלין, שבאו בברית עם הנסיכות הגדולה הקיובית. מקורות הסטוריים [2] קבעו, כי בשנת 893 פנו יהודי גרמניה, הנרדפים והנענים שם מחמת עושקיהם, אל הנסיך הפולני לעשעק וביקשו ממנו רשיון להתישב בארצו. מבוקשם ניתן להם עפ"י חוק גלוי לבוא ולהתנחל בכל רחבי הארץ, לעסוק בעבודת האדמה ובכל מלאכה וכן לסחור את הארץ ככל אשר ימצאו לטוב להם. אך בעת ההיא היתה אוסטראה חלק מהנסיכות הקיובית הגדולה ועל־כן לא נהנתה מהזכויות, שהוענקו ליהודים בשטח מדינת פולין. התנחלות רחבה של יהודי פולין באוסטראה יכלה לבוא בחשבון רק לאחר סיפוח חבל ווהלין בכלל למדינת פולין בעקבות מיזוג מדינות ליטא־פולין (1569). אך מכיון שלפי מקורות מוסמכים היו קיימים ישובים יהודיים במערבה של ווהלין עוד לפני פלישת הטטרים (1240) וגם נתקיימו שם אחרי כן, הרי שלא נשאר לנו אלא לאשר את הגירסא בדבר היאחזותם של יהודים ממדינת ליטא, מקווקז ומחצי האי קרים, שלשם נמלטו עם פליטי ממלכת כוזריה. אם כי אין הנתונים האלה מדויקים במדה כזאת, שיוכלו לשמש הוכחה ברורה, על־כל־פנים הריהם ראיה מספקת לכך, שהעיר אוסטראה נוסדה לפני למעלה מאלף שנים וגם הישוב היהודי בה עתיק לשנים מאד.

המיסמכים והתעודות הראשונים על יהודי אוסטראה, שנשתמרו בארכיבים הממלכתיים, של חברות ומכונים לחקר דברי ימי העמים ותחת ידיהם של יחידים, הן בצד הרוסי והן בצד הפולני—ליטאי, מתיחסים לאמצע המאה ה־15. באחת התעודות, שנמצאה בארכיב לבוב, מסופר על יהודי מאוסטראה בשם יהודה, שהוליך בשנת 1447 שורים למכירה ועמד עליו ראש העיר גליניאני וגזלו. כן נשתמרו בבית־הקברות הישן באוסטראה כתובות ברורות על שתי מצבות־אבן בדמות ריחים משנת ר"ה (1445), וזו לשון אחת מהן:

---

1) Энцикл. Словарь של ברוקהאוז עפרון, ערך אוסטרוג.

2) ספר „כתבי יד באגרוב" / דברי־ימי רוסיה למנדלקרן.

פה טמון איש חשוב
מנחם ב״ר אליעזר שנת ר״ה לפ״ק
ונקבר ביום ה׳ ט״ו תהיה נשמתו צרורה
ימים לחודש שבט בצרור החיים

ברור ששני התאריכים האלה אינם מעידים על ראשיתו של הישוב היהודי באוסטראה, שהרי אין כל ודאות, שלא נעשו עיסקות מסחריות ע״י יהודי אוסטראה קודם לכן ולא נשאר רישומן בכתב, וכן שלא היו מצבות עתיקות יותר, שלא נתגלו מתחת לערימות העפר שכיסו עליהן. נאמנה עלינו עדותו של רמ״מ ביבר בספרו, הסומך את ידו על סיפוריהם של זקני העיר בימיו, כי בעצמם קראו כתובות עתיקות על מצבות מהאלף החמישי, ואשר נוכח שאר הגורמים והנסיבות ההסטוריים מצטרפים להשערה זהירה בדבר קיומו של ישוב יהודי באוסטראה מלפני קרוב ל־1000 שנה.

4. נסיכי אוסטראה

תמוה מאוד חוסר הידיעה המוחלט, ששרר בקרב תושבי העיר בשאלת „נסיכי אוסט־ראה", שמשלו בעיר במשך מאות בשנים ואשר שרידי הארמון (שלאס) היו עדים אלמים לכך. עובדה הסטורית זאת, שידיעות ברורות עליה נמצאו בכרוניקות הסטוריות ידועות, הפכה בפי התושבים היהודיים, אשר ברובם הגדול לא היו מצויים אצל לשונות המדינה ומקורותיהן, למין אגדה נוספת במכלול אגדות־העם הרבות מני קדם. יתר על כן, אף משכילי אוסטראה רגילים היו להפטיר בנשימה אחת עם נס פורים ונס רב ייב״י גם דברים מגומגמים על נסיכי אוסטראה, מבלי לדעת אל נכון מי היו, מתי וכיצד שלטו. מן הראוי על כן לגולל כאן בפעם הראשונה כל הפרשה הזאת, שבידה לשפוך אור על פרק גדול ונכבד בקדמוניותה של העיר.

ארמון „נסיכי אוסטראה"

בראשיתו היה חבל ווהלין נסיכות עצמאית, שבמרוצת הזמן באה בברית עם הנסיכות הקיובית הגדולה. במחצית השניה של המאה ה־10 הושיב ולאדימיר הקדוש בנסיכות זאת את בנו ווסיוולוד, שצאצאיו משלו בערי ווהלין למעלה מ־300 שנה. אולם נסיכים רוסיים אלה, אשר משלו באוסטראה בשחרית קיומה, דבר אין להם עם „נסיכי אוסטראה" שידובר בהם, שכן אלה האחרונים מקורם בתקופת שלטון הדוכסות הליטאית הגדולה בחבל ארץ זה. בדבר מוצאם האמיתי של נסיכי אוסטראה מחולקות הדעות. יש מיחסים אותם לרומן גליצקי מנסיכי גאליטש (אוקראינה המערבית), אך לעומתם מקובלת הדעה, שנסיכי אוסטראה קמו מבין בעלי־נחלה מקומיים, שעלו לגדולה בחסות הדוכסות הליטאית, שהשתלטה על שטחים נרחבים ברוסיה וביניהם ווהלין (1336), וכדי לבסס שלטונם בערי הכיבוש הפקידו אותו בידיהם של בני המקום ועשאום על־ידי כך לבני בריתם. אולי הנכון יהיה לקבל את שתי הסברות במזיגה אחת.

שנת 1336 (1) תיחשב על כן כראשית צמיחתה של תקופת הנסיכים בעיר, והראשון לבית „נסיכי אוסטראה" הנודע בהסטוריה היה דניאל (גאליצקי), שהשתתף בשנת 1341 במרידה נגד המלך הפולני קזימיז׳.

(2) בנו פיודור דנילוביץ (פעדקא) קיבל את אוסטראה לנחלה על־פי אישור מאת ולאדיסלאו יגיילו (1386), לאחר שהחזיק בעיר למעשה מטעם הדוכס הליטאי לוברט. אחרי הכתרת יגיילו למלך פולין (1387) הוענקו לפיודור, נוסף על אוסטראה, גם הערים קוריץ וזאסלב וכן כפרים רבים, ובשנת 1396 הורחב עוד יותר גבול נחלותיו. הוא היה הראשון שהניח יסוד לנכסי האדמות של המשפחה ואף הוענק לו התואר של „סטארוסטא לוצקי". הוא ניהל מלחמות רבות נגד הפולנים, שביקשו להשתלט על שטחים אלה, והנחיל להם שורה שלמה של מפלות. לפני מותו קיבל נדר הנזירות במינזר פצ׳רסקי בקיוב בשם תיאודוסי וצורף למעמד הקדושים.

(3) פיודור הניח אחריו שני בנים. שם הבן הראשון דניאל (דאשקא) הנודע גם בכינויו „אסטראשקא", הצורה הראשונה לשם „אסטראזשסקי" בעתיד, ושם הבן השני וסיל. הם חילקו ביניהם (1443) את השלטון בנחלות אביהם הרבות ותוארי הכבוד שלו.

(4) וסיל היפה חילק את נחלותיו (1461) בין שני בניו, שהגדול ביניהם גיאורגי קיבל את זאסלב והיה לאבי הנסיכים הזאסלביים, ואילו הצעיר איבן הוסיף למשול באוסטראה.

(5) אחרי איבן עלה לשלטון בנו קונסטנטין (1463—1533), הראשון שכונה בשם „אסטראזשסקי". הוא הוכיח כשרון בלתי רגיל של מצביא, נלחם עם הטטרים, השתתף במסע על סמולנסק ונתכבד על־ידי־המלך זיגמונט בתוארי כבוד ושררה רבים: מרשלק ווהלין, קשטלן ווילנא, הטמן עליון של ליטא ועוד.

(6) בנו הבכור איליה נשא לאשה את בתו של זיגמונט ונולדה להם בתם **האלשקה מאוסטראה** המפורסמת, ואילו הבן השני קונסטנטין (1527—1608) **קיבל**

את אוסטראה, שבימיו שיגשגה והגיעה להתפתחות רבה ביותר. הוא ירש את כל תוארי השררה של אביו ובתורת שכזה חתם בשנת 1569 על ה„אוניה" הלובלינית בין מדינות ליטא ופולין.

(7) בנו יאנוש (1554—1620) קיבל את הדת הקתו־לית. הוא לא השאיר בנים אחריו, ואחרי מות בתו אנה אלואיזה, שנישאה לבית חודקביץ, הוסב השלטון באוסטראה לנסיך לבית הזאסלביים.

(8) האחרון בנסיכי אוסטראה, אלכסנדר, מת בשנת 1673. באין לו בנים־יורשים אושר חלק מהנסיכות ע"י המלך יאַן השלישי ללובומירסקים, ואילו אוסטראה בעצמה נפלה לנחלה לנסיך סאנגושקו. התעודות של הארכיב המשפחתי של נסיכי אוסטראה הועברו לזאסלב ומשם עברו לסלאבוטה, מושבם של הסאנגושקים, והובאו לדפוס בשנת 1897 תחת הכותרת:

Archiwum Książąt Lubartowiczów — Sanguszków w Slawucie, Lwów, I—III, 1887—90.

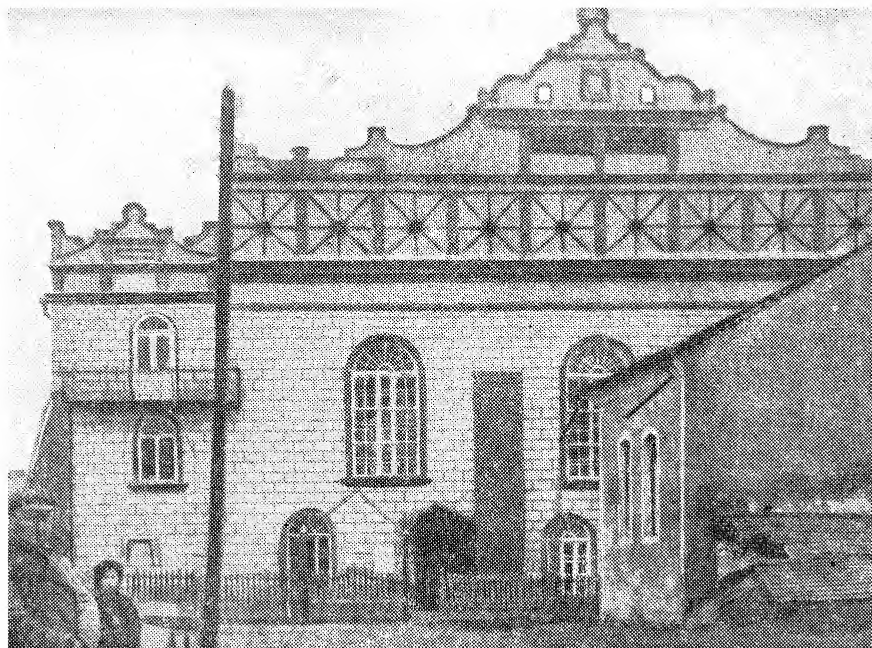
עם סיפוח החבל כפלך ווהלין למרותה של מדינת רוסיה (1797), נסתיימה למעשה פרשת „נסיכי אוסטראה", שבתקופת פריחת המשפחה נחשבו לעשירים והחזקים ביותר בין שליטי ליטא, כשברשותם 24 ערים, 10 עיירות ומאות כפרים. לאחר תקופה סתומה ומעורפלת אך רבת הוד קדומים נשארו רק שרידים הסטוריים בלבד: הארמון באוסטראה, ארמון הנסיך לוברט בלוצק וברדזיביל, ארמון לובומירסקי ברובנה וכו'.

5. עתיקות העיר

בין שרידי עתיקותיה של אוסטראה, אשר שמם יצא לפרסום ולתהילה בעולם כולו, נחשבו:

א. בית־הכנסת הגדול; ב. בית־עלמין וקברות אחים; ג. מסתרי הארמון; ד. האלשקה מאוסטראה; ה. חומה ומגדלים; ו. בית הספר הרוסי והמנזר הישועי; ז. בתי דפוס.

א. בית־הכנסת הגדול — בית־הכנסת הגדול או, כפי שהיה נודע בעולם היהודי, בית־הכנסת של המהרש"א, עתיק־יומין מאד

בית־הכנסת הגדול ע"ש המהרש"א באוסטראה

התקופה האחרונה לשלטון הנסיכים אינה ברורה די צרכה, ביחוד לאחר שהעיר חולקה בין שני אדונים, כפי שנזכרו בשני הפנקסים אשר לשתי הקהילות הנפרדות, בשמותיהם [1] לשנותיהם:

צד האדון הגדול הדוכס טשערינסקי — דף תקי"ט (1649);
צד האדון הגדול פ' וואייוואדי סאנדאמירסקי — דף תר"א (1661);
צד האדון הגדול פ' וואייוואדי קראקאווסקי — דף תר"א (1661);
צד האדון הגדול פ' סטאריסטי סאנדעצקי — דף תקל"ח (1678);
צד האדון הגדול פ' וואייוואדי פאזנאנסקי.

היה. אין לעמוד על מועד ייסודו המדויק ועל מיסדיו, אך לפי בנייתו בצורת מיבצר מקומר בעל קירות־חומה עבים מאד, מרתפים תת־קרקעיים, שלפי האגדה העממית מחוברים היו עם ארמון נסיכי אוסטראה, ייחסו אותו אל ראשית ייסוד העיר לפני כאלף שנה והתישבות היהודים בה. היו גם מפליגים לתקופה שלפני ייסוד העיר וייחסו אותו למיבצר יווני (?) עתיק, שהותקן על־ידי היהודים המתישבים לבית־כנסת. על־כל־פנים ברור, שבנין־ענק נפלא זה קדם בהרבה לבואו של המהרש"א לאוסטראה בשנת שע"ה (1615), ורק מפני יחס החיבה וההערצה של תושבי העיר אליו, אשר בין שאר הגאונים והצדיקים שהתפללו בבית־כנסת זה, חי, פעל ואף נטמן באוסטראה, קראו בשמו על בית־כנסת זה, ובמרוצת

1) קשה ליַשב את השמות האלה עם שמותיהם של „נסיכי אוסטראה" מהתקופה המקבילה, והנקל לשער שאינם אלא תוארי־כבוד בלבד של נסיכי אוסטראה.

השנים נתערבו התחומין בפי בעלי־האגדה, שייחסו לו את ייסודו ובניינו. לעומת זאת יש יסוד לסברא, כי בימיו נבנה האגף השמאלי הנוסף, הוא בית־הכנסת של הקצבים „זבחי צדק". הכניסה לבית־הכנסת הזה היתה במדרגות רבות למטה, ומכאן הסברא, שהבנין שקע באדמה מרוב שנים עד שחגורת־היסוד, שלפי זקני העיר היתה גבוהה מעל פני הקרקע בדורות ראשונים, נעלמה כליל במשך הזמן.

מלבד ההיכל הגדול, שתקרתו המקומרת נשענה על ארבעה עמודי־ענק בעלי שמונה צלעות, היו בו עליות ועזרות לרוב לפי טעם הבניה מימים קדומים, אשר שימשו מקום תפילה למנינים שונים, כמו: „חברה־קדישא", „ותיקין" וכד'. הדרת זקנה והוד היו חופפים גם על תשמישי הקדושה הרבים, ביניהם ספרי־תורה עתיקים כתובים בכתב ישן מאד, עצי־חיים וכתרים, פרוכות רקומות בזהב מלאכת־מחשבת וכן שלל גדול של כלי־כסף אחרים עתיקים ויקרים. סופר על מרתף שמור על מנעול ובריח, אשר שימש בית־אוצר לתשמישי קדושה וכלים יקרים. פרסום גדול יצא לארון־הקודש המוזהב, אשר מעטים היו דוגמתו לאמנות וליופי. הוא כיסה את רוב כותל־המזרח בעמודים ושרשרות, בדמויות חיות ועופות, ציצים ופרחים, כלים ועיטורים, וטיפס ועלה למעלה עד לגובה רב, מקום שם נסתיים בנשר גדול ומוכתר. מימין לעמוד־התפילה עמדה על כנה מנורה גדולה של נחושת קלל, שלפי הכתובת החרוטה עליה ניתנה על־ידי הגאון ר' נפתלי הכהן בשנת תנ"א (1691). „לוח מנהגים" ישן היה תלוי על אחד העמודים וכן סידור „כל־בו" מיוחד היה מונח על תיבת הש"ץ ובהם המנהגים וסדר התפילות, כפי שהנהיגו גדולי אוסטראה הגאונים.

לפני מלחמת־העולם הראשונה (1912) נעשה בדק־בית יסודי. הובאו מומחים ממוסקבה (קאצאפעס), שחידשו את ציפוי הזהב של ארון־הקודש וכן ציירו את כיפת התקרה וכותרות העמודים בציורים נפלאים, ואילו בעלי־מלאכה מקומיים טייחו וצבעו את הבנין מבית ומחוץ וחידשו את הכתובת העתיקה, שהתנוססה באותיות מוזהבות ברום החזית. אולם מסורת היתה בידי תושבי העיר, כי בית־הכנסת משיר את הטיח מעל כתליו ולובש אלמנות — זכר לחורבן בית־המקדש. אך מי יבכה את חורבנו של עצמו?! גם בימי חמלניצקי נשאר בית־הכנסת לפליטה ועוד זכה לשנות זוהר ותפארת לאחר שיבת בנים לגבולם. אבל הגר־מנים המנואצים, בעזרת ניני חמלינצקי הנתעבים, טימאו את הקודש ואף בעציו ובאבניו כילו חמתם. סופר על־ידי פליטי החרב האחרונים, שהיו עדי־ראיה ושמיעה לשואה הגדולה, שגרמנים מיטיבי קליעה למטרה יגעו ימים שלמים להעיף בכדוריהם את האותיות המוזהבות שעל קיר החזית ולא יכלו להן.

ועתה יבכה ויקונן הבית העתיק על חורבן עצמו ועל אבדן בניו באי כתליו, ורק האותיות הקדושות בברק זהבן משוועות לשמים במורא־הוד ומכריזות קבל עולם:

מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים

ב. בית־עלמין וקברות־אחים

בית־העלמין העתיק הוא בלי ספק מקור ראשון במעלה ללמוד ממנו על חיי העבר של העיר ומאורעותיהם, שכן אבני המצבה העתיקות טומנות תחתיהן פרשת חייה של קהילת אוסטראה מימים עברו, בחינת „במותם ציוו לנו את החיים". על אמת הסטורית זאת עמדו הארכיאולוגים, שבחפירותיהם חישפו עקבות העבר, אשר שימשו להם יסוד מוסד לבנות עליו בנין ההסטוריה. בדרך זו הלך גם בן־עירנו רמ"מ ביבר, אשר גילה עפר מהמצבות העתיקות והניח על־ידי כך יסוד ראשון להסטוריו־גרפיה של אוסטראה. שתי המצבות העתיקות משנת ר"ה (1445) שנחשפו על־ידיו, נתקבלו ע"י חוקרי דברי־הימים כאישור מוסמך על ראשית קיומה של קהילה יהודית בעיר זאת. אמנם אין להניח, ששני הנפטרים, הנזכרים בשמותיהם על המצבות הללו, היו שני היהודים הראשונים שהתישבו באוסטראה. אין ספק, שחיים יהודיים היו קיימים בעיר זאת שנים רבות לפני כן, אך לצערנו אין בידינו לספק להסטוריה הוכחות ממשיות לכך על־ידי מצבות עתיקות יותר, ששקעו בתהום הנשיה באין יכולת לחשפן.

בית־העלמין, שבזמן האחרון נמצא בתוך תחום העיר, היה בזמן קדום מחוץ לתחום, כפי שמסתבר מקרבתו לקצה רחוב „טטרסקה", שאף הוא כידוע נמצא בימים ההם מחוץ לחומה. כן נמצאים במקומות אחדים בתוך רחובות העיר שמחוץ לחומה קברות־אחים גדורים, שנודעו בשמם העממי „קברות"־לאך". קברות אלה היו שרידי ארבעת הבורות שניכרו מחוץ לעיר, שבהם נקברו הרוגי חמלנצקי משנת ת"ח ות"ט (1648) ושעם הרחבת גבולות העיר נמצאו בתוך רחובות העיר החדשים. לפי מסורת עממית היו עולים בדורות ראשונים בכל תשעה־באב לבית־העלמין ולקברות־האחים ומפזרים שם שומים מטעם כמוס עתיק־יומין.

חסידים ויראי־שמים מקרוב ומרחוק חמדו להם את אדמת הקודש של בית־הקברות באוסטראה וקנו להם בחייהם חלקות קרקע, כדי להיטמן בבוא עתם במחיצתם של גדולי אוסטראה הגאונים והצדיקים.

ג. מיסתרי הארמון

— ארמון נסיכי אוסטראה שימש מקור לא אכזב לאגדות על מאורעות והתרחשויות מסתוריים, שקרו בין כתליו המבוצרים בימי קדם. סופר על פרוזדורים תת־קרקעיים, שעברו מהארמון מתחת לפני העיר, שאחדים מהם חיברו את הארמון עם בית־הכנסת הגדול ועם המגדלים השונים אשר בחומת העיר, ואילו הגדול שבהם הוליך עד לקלאשטור המזריטשאי, מרחק של למעלה מ־3 קילומטר, ויש אומרים עד לארמון הגראף בכפר נובומאלין. פרוזדורים אלה שימשו להעברת נשק ומזון בעת מצור וכן דרך מפלט לשעת חירום בעת המלחמות וההתנפלויות, שפקדו את העיר לעתים קרובות בימי קדם. בעת שיקום הארמון בזמן האחרון אמנם נתגלו על־ידי הפועלים מעברים תת־קרקעיים מסועפים ובהם שרידים מתקופת שלטון נסיכי אוסטראה, כמו: כלא, תליה וכו'. הפרוזדורים האלה לא נחקרו עד הסוף והשאירו לעם מקום לטוות אגדות וסיפורים כיד הדמיון הטובה עליו.

ד. האלשקה מאוסטראה

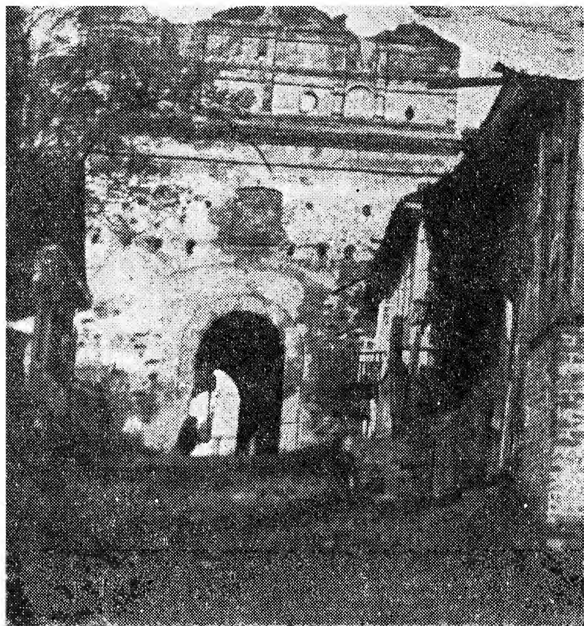
תשומת־לב מיוחדת נמשכה לדראמה הגדולה שהתחוללה בארמון הנסיכים מסביב לאישיותה האגדית־מסתורית של בת הנסיכים, הנודעת בשם "האלשקה מאוסטראה" ואשר הסעירה בשעתה חצרות מלכים ורבי־מדינה והעסיקה פרלמנטים במדינות פולין וליטא. עלילה נפלאה ורבת־הרפתקאות זאת, שנתנה ביטוי מוחשי למצבה הסוציאלי של האשה, להליכות־החיים בחברה הגבוהה ולצרכי מדיניותם של שליטי הזמן ההוא, הפרתה את מחשבתם של סופרים ומשוררים, כמו: י. שויסקי, י. קוזשעניובסקי ואח', אשר הנציחו אותה בדראמותיהם בשם „האלשקה", שזכו להצלחה רבה על במת תיאטרונים ואשר שימשו גם חומר לימוד בבתי־הספר.

האלשקה מאוסטראה, בתם של איליה נסיך אוסטראה ואשתו בעאטה קושצילסקה, משכה תשומת לבם של נסיכים מבקשי ידה על־שום יופיה הרב ונחלותיה העשירות. גיסה, הנסיך וסיל־קונסטנטין אוסטרוז'סקי, ברצותו למנוע העברת נחלה מבעלות ליטאית לידים פולניות, השיא את האלשקה בעל־כרחה לבן־בריתו הליטאי דמיטרי סאנגושקו משושלת הנסיכים הזאסלאביים, שחטף אותה בהתנפלות מתוכננת על הארמון באוסטראה. אולם הווייבודה הקאלישאי, מרטין זבורובסקי, שביקש להשיג אותה ואת נחלותיה בשביל בנו פיוטר, דלק אחרי הזוג הנמלט והרג את סאנגושקו. בשובה לארצה נישאה לפי גזירת המלך לווייבודה הברסטקויאבי, לוקאש גורקה. אך האם בעאטא, שהעדיפה את זבורובסקי, ברחה עם הבת והסתתרה עמה במינזר בלבוב. כאשר הסטארוסטה הלבובי ביקש להוציא את האלשקה ולמוסרה לפי רצון המלך לגורקה, איימה עליו האם לרצחו נפש, ומאין ברירה הושם מצור על המינזר. בינתיים חדר למינזר בהתחפשות של קבצן הנסיך סמיון אולעלקוביץ ונשא שם את האלשקה לאשה. אך הסטארוסטה הלבובי לא הרפה ממאמציו להחזיר את האלשקה לגורקה, שלבסוף הוכתרו בהצלחה. אולם האלשקה, למרות מותו של סמיון, נשארה אויבתו של בעלה החוקי ולא חיתה במחיצתו עד מותה ללא עת ביגון קודר.

כביטוי להערצת העם הפולני לדמות הסטורית מפורסמת זאת, הסבו הפולנים בתקופת שלטונם האחרונה בעיר את הרחוב אשר בכיוון לארמון וקראו לו על שמה „רחוב האלשקה".

ה. חומה ומיגדלים

— כעיר מבוצרת מתחילת ייסודה, היתה אוסטראה מוקפת חומה בצורה ומיגדלים בתוכה מכל פינות העיר — מגן מפני אויבים, שעניניהם הצטלבו בחבל־מריבה זה, וסתם פולשים. הכניסה והיציאה אל העיר וממנה היו אך ורק דרך שערי המיגדלים, אשר שומרים מזוינים הופקדו עליהם מטעם שליטי העיר. העיר העתיקה שבתוך החומה הכילה את רוב חלקי העיר עם בית־הכנסת הגדול במרכזה — צד הדוכס, ואילו הרחובות „טטרסקה", החל מהמיגדל שברחוב זה והלאה לכיוון הכפר רוזוואזש, וכן רחוב קראסנוגורה עם בית־הכנסת הגדול השני, „בעלמאזש", „אונטערן שלאס" — צד הווייבודה, היו הרחובות המאוחרים יותר, שניבנו מחוץ לשטח המבוצר לרגל גידול העיר והתפתחותה בימי שלטון הנסיך קונסטנטין אוסטרוז'סקי (1527—1608). בעת חלוקת העיר בין שני אדונים בשנת 1690 שימשה החומה קו תיחום בין שני חלקי העיר, וכפי

המיגדל ברחוב קרסנוגורסקה

שנוכחנו לדעת מאגדת „אסרו־חג של פסח" [1]) עוד היתה חומת העיר קיימת בשלימותה בשנת 1768. כפי שמסתבר נהרסה החומה בעוד 30 שנה עם סיפוח העיר יחד עם כל חבל ווהלין למדינת רוסיה לאחר החלוקה השלישית של פולין בשנת 1797.

את עיקבות החומה ניתן היה לראות לאחרונה מעבר לארמון, שכעין סוללה גבוהה נמשכה ממנו עד המגדל הסמוך, ואילו במקומות אחרים בעיר נשארו רק המגדלים — האחד ברחוב „טטרסקה" שנשאר סתום, והשני בסימטה שבין רח' קרסנוגורה ורח' הדואר, שהפולנים תיקנוהו וקבעו בו מעבר להולכי רגל.

ו. בית־הספר הרוסי והמינזר הישועי

— הגורמים הלאומיים השונים התנגשו בחבל זה בכל תקופות קיומו לא רק בשדה הצבאי־מדיני, אלא גם בשטח החינוכי־תרבותי. הנסיך קונסטנטין יסד בתקופת שלטונו מוסד חינוכי במטרה לחזק את היסוד הפראבוסלאבי, אשר ישמש תריס בפני חדירת ההשפעה הקתולית. תכנית הלימודים בבית־ספר זה, שהיה מפורסם בכינויו „בית־הספר הרוסי", היתה גבוהה כזו של האוניברסיטאות האירופיות בימים ההם. המרצים הוזמנו מבין אנשי המדע המהוללים וביקרו בו תלמידים מרוסיה, ליטא, פולין וכו'.

אולם בגבור האלמנט הקתולי באוסטראה, ביחוד בהשפעתו של הנסיך יאנוש (1554—1620), שקיבל עליו את הדת הקתולית, נתפרסם המינזר הישועי (קולגיום וקוסטיול), שנוסד בשנת 1624 ושהצטיין באדריכלותו המפוארת. בית־הספר הישועי שקע בנסיבות לא נודעות באדמה. זמן רב בלטו לעין הריסותיו ברחוב „ווילבינער גרעבליע", בשטח שכונה בפי היהודים „קלויסטער־פלאץ", עד שלבסוף נוקה המקום ובתים נבנו עליו. כזכר ממנו נשארו רק רשימות

1) ראה למעלה עמ' 51

ב„פנקס אוסטראה" על פגעים רבים והתעללויות פרועות של תלמידיו ומוריו ביהודים, עד שנאלצו מדי פעם בפעם לפדות עצמם מידיהם בתשלום כופר ומתנות, וכן אגדות־עם בדבר שקיעתו המסתורית באדמה.

בעקבות חילופי השלטון והתרבות לסירוגין, נוסד באוסטראה בשנת 1865 על־ידי הרוזנת הרוסית א. ד. בלודובה המכון „בראטסטבו" על־שם קיריל־מתודי ולידו בתי־ספר לבנים ולבנות עם פנימיות. מכון זה המשיך קיומו עד קץ השלטון הרוסי (1918) ואיכסן בין כתליו את הגמנסיה הרוסית לבנות, וכאשר ירד מגדולתו ומנכסיו בזמן שלטון הפולנים אף נהג מידת הכנסת־אורחים בתושבים היהודיים בעיר לארח באולמותיו המרווחים נשפים חברתיים, הצגות וכו' תמורת תשלום כסף לצרכי החזקתו.

ז. בתי־דפוס — „מלאכת הקודש" של הדפסת ספרים, עברים ולועזיים כאחד, אומצה על הרוב על־ידי יהודים, ולא עָברו אלא 20 שנה אחר המצאת הדפוס על־ידי גוטנברג (1453—6), ונוסדו בתי־דפוס בכל מקום שהיהודים מצויים שם. בתי־הדפוס הראשונים התפתחו בארצות איטליה, ספרד ופורטוגל, אשר במשך כ־100 שנה שימשו מרכזים לספרי קודש ליהודים בתפוצות. אולם לאחר שהאפיפיור יוליוס השלישי, במסע הרדיפות נגד היהדות, פקד לשרוף את התלמוד (1553), עברו המרכזים האלה לאמשטרדם, אנטוורפן ופראג, ששלוחותיהם הגיעו לגליציה ולמקומות אחרים.

לתקופה קדומה זאת מיחסים ייסודו של בית־דפוס יהודי (?) באוסטראה, שצויין לשבח ע"י ההסטוריונים הרוסיים על הדפסת ספרי־דת נוצריים. בשנת 1580 נדפסו בו: ספר תהילים, אבנגליון ולוח־השנה, ואילו בשנת 1581 נדפס בדפוס זה התנ"ך הראשון הנודע בלשון הכנסיה הפראבוסלבית. בית־דפוס זה הועבר למינזר דרמן אשר בין אוסטראה ודובנא. מכאן ואילך שבתה מלאכת הדפוס באוסטראה לתקופה של למעלה מ־200 שנה וכל הספקת ספרי הקודש ליהודים בחבל ארץ זה התרכזה בידי בתי־הדפוס בגליציה הקרובה. מצב ענינים זה בא לידי מפנה חד ומכריע בשנות חלוקות פולין עם הצבת הגבול האוסטרי־רוסי בין גליציה לבין ווהלין והפסקה מוחלטת של הזרמת הספרים. היוזמה לחידוש בתי־הדפוס באזור יצאה שוב מאוסטראה, אשר שימשה זמן רב חלוץ העובר לפני המחנה בחבל כולו.

הדפוס הראשון בתקופה זו, כפי שנמצא רשום בארכיונים הרשמיים, נוסד באוסטראה בשנת 1792 על־ידי שמואל ברקוביץ ואהרן יוסיוביץ, עפ"י הרשיון מאת מלכובסקי, אדוני העיר בימים ההם. לפי מקורות אחרים נזכרו כמדפיסים ראשונים באוסטראה ר' שמואל ב"ר יששכר־בר סג"ל, אשר ביחד עם ר' אברהם־משה ב"ר ישראל־יהודה, הוא „משה'לי דרוקער", ור' אברהם־יצחק ב"ר אריה־לייב יסדו בית־דפוס גדול, ובשנת תקנ"ה (1795) הוציאו את ספרם הראשון „אשלי רברבי" — שלחן־ערוך יורה־דעה. ר' שמואל סג"ל פרש את יוזמתו גם על הערים ברדיטשוב, קוריץ ופולנאה ופתח בהן בתי־דפוס משלו. בשנת 1812, בעבור גייסותיו של נפוליאון בדרכם לרוסיה, חמסו ושדדו מכל הבא ביד, ובעטיה של התרוששות כללית שותקו ענפי חיים שונים וביניהם גם בתי־הדפוס למשך שנים מספר.[1] משנת תקע"ז (1817) ואילך חודשה הוצאת הספרים ושוב נזכרו שמות חדשים של מו"לים ומדפיסים, כמו ר' אהרן מדפיס ובניו יצחק־מרדכי ואברהם ואחרים, אשר קיימו ביניהם התחרות מקצועית וקנאת־סופרים.

מלבד הספרים, שמפאת חשיבותם המיוחדת נזכרו ברשימה הביבליוגרפית בראש ספר זה, נדפסו בבתי־הדפוס באוסטראה במהדורות רבות כל ספרי רומ"ל השכיחים בימים ההם וכן חיבורים חדשים לבקרים מאת מחברים שונים, אשר הביאו את שמה של אוסטראה אל כל בית יהודי בתפוצות הגולה.

6. חליפות ותמורות באוכלוסיה

עוד בדורות ראשונים היתה אוסטראה החשובה מבין ארבע הקהילות הגדולות והמיוחסות שבווהלין — אוסטראה, לודמיר, לוצק, קרמניץ. בתקופת „ועד ארבע ארצות" היתה נודעת בתואר הכבוד „עיר ראשית לגליל ווהלין ואוקראינה", אם ומטרופולין לרפ"ב (282) ישובים גדולים וקטנים, שסרו למשמעתו של אב־בית־דין הגליל שישב באוסטראה. לגדולה מיוחדת זכתה העיר ושמה יצא לתהילה בכל רחבי התפוצה היהודית בזכותם של גאונים וגדולים, אשר איוו את העיר הזאת למושב להם, כדי לעמוד בראש ישיבותיה המפורסמות בתורה ובחכמה ולשבת על כס־הרבנות בעיר זאת של חכמים וגדולי־תורה, שכל בית ישראל נשען עליהם ועל תורתם. אולם גדולתה לא היתה בת־קיימא, אלא חליפות ותמורות רבות־תוצאות חלו בה במשך דורות קיומה, אשר השפיעו על ריבוי האוכלוסיה היהודית ומיעוטה וחוזר חלילה.

באחת התעודות, שנמצאה בארכיב לבוב, מסופר על יהודי מאוסטראה בשם יהודה, שהוליך בשנת 1447 שוורים למכירה ועמד עליו ראש־העיר גליניאני וגזלו. בסוף המאה ה־15 נזכר איכר יהודי מאוסטראה בשם ליבון בן שלום. בשנת 1495 גורשו היהודים מאוסטראה, כשם שגורשו כל יהודי ליטא ממקומות מושבותיהם, והם נדדו לגליציה הסמוכה, אך כנראה שבו לעירם מיד לאחר בחירת אלכסנדר למלך פולין (1501). במאות ה־16 וה־17 נתרבה הישוב היהודי ותפש מקום חשוב במסחר החוץ, שהביא לפריחת העיר.

גזירות ת"ח ות"ט ידועים למעצבה דרכי חמלניצקי, אשר במסע הדמים שלו בשנות ת"ח ות"ט הטביע את ערי אוקראינה ופולין בנהרי נחלי דם. גם על אוסטראה עברה הכוס ובשנת ת"ח (1648) כבשו גייסותיו של חמלניצקי את העיר והרגו בה, לפי אישורם של עדי־ראיה, במיתות משונות ואכזריות למעלה מ־5000 נפש יהודים.

בשנת ת"ט (1649) שקטה הסערה הגדולה ופליטי החרב שהסתתרו ביערות התחילו לחזור אל בתיהם ההרוסים ולהקים את הנשמות. אך תושבי העיר הנוצריים שלחו חרש והודיעו לקוזקים על בוא היהודים. הרוצחים, צמאי דם היהודים ותאבי

1) דברי־הימים לשלוסר, חלק ט"ו עמ' 591.

ממראות העיר אוסטראה

במעלה רחוב דובינסקי
בואך גבעות „קידרי"

רחוב ה־3 במאי —
„בעלמאזש", הדרך לעיריה
ולמזיריטש קטן

רחוב הדואר —
הדרך לגן העיר, לגמנסיה,
ולבית הקברות

רכושם, לא איחרו לבוא והרגו את יתר הפליטה והפכו את העיר לעיי מפולת. מספר קרבנות היהודים בשתי השחיטות עלה ל־7000 נפש, ורק שרידים יחידים ברחו מן העיר ובין הנמלטים ידועים שמותיהם של הרה"ג ר' נתן נטע כהנא, אב־בית־דין הגליל, והגאון הגדול בעל „טורי זהב" (ט"ז), שנמלט לעיר אוליקה, אשר ערך ותיקן סליחות מיוחדות ליום כ"ו סיון לזכר הימים המרים האלה. כן מזכירים סופרי ת"ח ות"ט בספריהם[1] את הריסת העיר אוסטראה והטבח הגדול שנערך בה.

לאחר גזירות ת"ח ות"ט לא שבו עוד יהודים לאוסטראה אלא קמעה־קמעה, ולפי עדות בשבועה של איש אוסטראה בשם ישראל קופולביץ בפני המושל בלוצק מיום 15 בספטמבר 1661[2] לא נשארו בעיר אחרי הרג חמלניצקי אלא 5 משפחות יהודיות בלבד. מהעיר היהודית רבת האוכלוסין נשארו ארבעה קברות־אחים, שבהם נקברו חללי חמלניצקי. אולם בשנת 1668 כבר השתתף בא־כוחם של יהודי אוסטראה בישיבת ועד ארבע ארצות בעיר פשוורסק. בשנת 1678 החליט הסיים הפולני לבוא לעזרת „העיר שנהרסה עד היסוד והיתה לתל שממה", ואישר את הזכויות ואת הפריבילגיות המיוחדות, שניתנו ע"י המלכים הקדמונים לעירונים וליהודים היושבים בה.

בשנת חלוקת פולין האחרונה עוד היתה האוכלוסיה היהודית בעיר זעומה, אך בהתיצב השלטון הרוסי בחבל, וכשוך הארץ לאחר החורבן הגדול, הלך הישוב היהודי וגדל באופן יחסי. אך בדרך גידולה הטבעי של העיר נערמו אבני־נגף לרוב שמנעו התפתחותה. מכשול רציני שימשה חלוקת העיר לשתי קהילות נפרדות לאחר שנפלה לנחלה לשני אצילים. מעצור חשוב שני נתגלה בתקופה מאוחרת יותר בעת בניית מסילת־הברזל הדרומית־מערבית. בהשתדלותם הפעילה של משפחת זוסמן העשירים, אשר חרדו לגורל רכושם ולשלומם, הטו המהנדסים את קו־המסילה כ־15 קילומטר מהעיר, ובזמן שערים חדשות נוסדו והתפתחו ליד מסילת־הברזל, כמו ברדיטשוב, רובנה, זדולבונוב וכו' נשארה אוסטראה מנותקת מנתיב המסחר. ואחרון הכביד, נלחמו בה מן השמים. — כמעט אחת לכל ארבעים שנה התחוללו בעיר שריפות גדולות, אשר השמידו אותה ולא השאירו לה שריד, ומדי פעם התחילה להיבנות מחדש. ידועים התאריכים האחרונים של הדליקות, והם: תקכ"ו — 1766, תקס"ט — 1800, תר"ח — 1848, תרמ"ט — 1889, תר"ע — 1910.

ואמנם, אותותיהם של מאורעות אלה ניכרו מאוד במספרי האוכלוסיה היהודית, כפי שהשתקפו בבהירות בספירות והמיפקדים לתקופותיהם:

בשנת 1797	—	1,829 נפש יהודים	
בשנת 1830	—	2,206 נפש יהודים	
בשנת 1847	—	7,368 נפש יהודים	על כלל אוכלוסיה של 11,758
בשנת 1897	—	9,208 נפש יהודים	על כלל אוכלוסיה של 14,749
בשנת 1921	—	7,991 נפש יהודים	על כלל אוכלוסיה של 12,975

1) ראה שער הספר ורשימה ביבליוגרפית.

2) ראה נוסח מקורי של השבועה בסוף הספר, „תעודות ומיסמכים".

על אופיה היהודי של העיר אפשר ללמוד מההרכב העדתי לפי המיפקד של 1847 הנ"ל:

יהודים	—	7,368 נפש
פרבוסלבים (רוסים ואוקראינים)	—	2,578 נפש
קתולים (פולנים)	—	1,612 נפש
פרוטסטנטים (קולוניסטים גרמניים)	—	102 נפש
מושלמים (טטרים)	—	39 נפש
שונים	—	59 נפש
		11,758

מידת חשיבותה של אוסטראה בעיני השלטונות מבחינה אדמיניסטרטיבית עלתה וירדה חליפות, בנובעה משיקולים מדיניים־בטחוניים, כלכליים ותרבותיים. עם סיפוחה למדינת רוסיה וביטול ועד ארבע־ארצות, לא יכלה עוד אוסטראה לשמור על ההגמוניה וכבודה הראשון ניטל ממנה, ונשאר לה רק זוהר העבר. בארגנם את החבל כיחידה אדמיניסטרטיבית בשם „חבל והלין", קבעו הרוסים את העיר ז'יטומיר כעיר הפלך, והעיר אוסטראה ירדה לדרגת אחת מבין 12 ערי המחוז בפלך זה. ואילו לאחר כיבוש המקום על־ידי הפולנים לאחר מלחמת־העולם הראשונה (1918) והצבת הגבול הרוסי־פולני בעיבורי העיר, הועברו שלטונות המחוז מטעמים בטחוניים לעיירה הקטנה זדולבונוב, וכך נשאר המצב עד השואה. לאחר תום מלחמת העולם השניה חזרה העיר הריקה מהיהודים לשלטון רוסי.

7. חיי קהילה ותרבות

אחרי ימי הגאות והגדולה של קהילת אוסטראה בימים קדומים, ביחוד בתקופת „ועד ארבע ארצות", עת שימשה מטרופולין לגלילות ווהלין ואוקראינה, וכן בתקופת „כנסת קהילות ווהלין", עת עמדה יחד עם הקהילות המיוחסות של דובנא, קרמניץ, קובל ולוצק בראש יהדות ווהלין — באו לה ימי שפל וירידה בימי שלטון הרוסים, עת הצטמצמה לפעולות חברה־קדישא בלבד. לעומת זאת נסתעף תחום פעולותיה בהימסר לידיה הזכות להחכיר ל„בעל־טכסה" את המיסוי בעד שחיטה כשרה — „קאראבקע", שזאת האחרונה שימשה לקהילה מקור הכנסה לכיסוי הוצאותיה בהחזקת המוסדות התלויים בה, כמו בתי־כנסת, שכירות לרבנים ושוחטים, מקוואות וכיו"ב צרכי־ציבור, וכן שאבה מכך שלטון מסוים על כלי־הקודש, שנכנעו לה וסרו למשמעתה.

אולם יחד עם זאת ירד פלאים ערכה של הקהילה מבחינת הסמכויות ואפשרות הפעולה, ונצטמצמה לדרגת „קהל" נוסח רוסי, שדבר לא היה לו עם הקהילה היהודית במתכונת הימים הראשונים, שכן נתרוקנה מתוכנה המנחה את חיי התרבות והרוח של הציבוריות היהודית. בתקופה שלאחר המהפכה הראשונה (1916) נעשה נסיון רציני להחיות את האבטונומיה היהודית במסגרת „הקהילות היהודיות הדמוקרטיות", אך הנסיון לא האריך ימים, שכן המהפכה השניה שמה לאל את כל התקוות שתלו בהן. הקהילה היהודית בימי שלטון הפולנים, סדריה, סמכויותיה והשפעתה על חיי היהודים בעיר, קובעת רשימה לעצמה בפרקים הבאים, שבהם ידובר על התקופה האחרונה לפני השואה.

8. עסקנות ציבורית ומוסדות

החיים הציבוריים באוסטראה, בתנאים המדיניים ששררו בימי רוסיה הצארית בתחום המושב, היו את נאמן לחיי הקהילה בדלותם ובחוסר תוכנם במידה שהיו תלויים ב„קהל", אך לדרגת שפל ממש הגיעו בשטח העסקנות החפשית, שהופקרה בידיהם של סתם יהודים מכל ימות השנה חסרי מעוף והשגה כלשהי בעסקנות ציבורית ואשר פעילותם התבטאה על הרוב באיסוף „חלה" לשבת ובגדים בלים לצרכי עניים ואסירים — ה„טאָרבע" היהודית המפורסמת וסמל הגלות. ההרגל הזה, שבא להם עקב חינוך של דורות, נעשה להם ליהודי רוסיה לטבע שני ולא הרגישו כלל בחוסר חופש פעולה, אף לא ידעו מה טיבו, ואך טבעי הוא, שהעסקנות הציבורית היהודית בימים ההם הצטמצמה רק במסגרת הצדקה והשתדלנות בלבד. ואילו האנשים בעלי עודף מרץ באו על סיפוקם הציבורי־חברתי בהיאבקם על גבאות בבית־הכנסת, בהתנגחות „צדדים" בשל מינוי רב או שוחט, קביעת סדר התפילה לפי נוסח אשכנז או ספרד וכיוצא באלו דברי ריבות ומחלוקת, שגררו אחריהם „מסירות" והלשנה כמיטב המסורת של חיי גולה. הפוסק האחרון בשאלות השנויות במחלוקת היו על הרוב השלטונות, אשר הורו הלכה למעשה אם לאמר „הודו נאפיעריוד" או שחיטתו של איזה „צד" כשרה. משהגיע לעירנו בראשית המאה הנוכחית הרעיון הלאומי, אשר זימן לבעלי יוזמה כר נרחב לעבודה ציבורית, לא הצליחו לרכוש לרעיון זה אלא מתי מעט מבין האינטליגנציה היהודית באוסטראה, אשר בדומה לתנועת הפועלים עשו את עבודתם בחשאי ובהסתר מעיניה הבוחנות של המשטרה הרוסית ומעיני היהודים הקנאים, ואילו רוב הציבור היהודי הוסיף לשקוט על שמריו באפס מעשה.

לפי שנמצא רשום בקטעי הפנקסים הישנים של אוסטראה, היו קיימים בעיר החברות הבאות: „קובע עתים לתורה", „זבחי צדק", „סנדקאות", „חבורה תהלים", „חבורה משניות", „חבורה גמילות חסד" ובראשן החבורה קדישא, שהיתה נזכרת גם בשם „גמילות חסד של אמת" (גחש"א). הח"ק עסקה בכל צרכי הציבור בכלל — תמכה בשאר החברות, העלתה שכר הרבנים והמגידים, החזיקה בידי הצדיקים והעניים, שהיו באים לעיר, הושיטה עזרה וסעד לישיבות ולבתי־החולים, וגם חילקה „מעות חיטין" בערב פסח לעניי העיר.

9. העיר החדשה

ליד העיר העתיקה היתה קיימת גם „העיר החדשה" שמעבר לגשרים שעל הנהר ויליה. אך כפי שמתברר לא היתה העיר החדשה „חדשה" כל כך, ויש ליחס את ייסודה לתקופה שלפני 270 שנה, אם לא למעלה מזה. אין בידינו הוכחות של ממש לכך, אך באורח־עקיפין אנו מקבלים חיזוק להנחה זאת. —

כידוע נתחלקה העיר אוסטראה בשנת 1690 בין שני נסיכים כתוצאה ממשפט ירושה. והדעה נותנת, כי הצד המדולדל שמעבר לחומה יבקש אפשרויות להתרחבות. אשר ליוזמי העיר החדשה רווחה הדעה, כי הזוסמנים, אשר באו להשתקע בעיר בתקופה ההיא, בחרו לעצמם שטח נרחב זה לצורך התישבותם שלהם ושל אנשי שירותם הרבים. ואמנם בפנקס „צד שני" מיום ב׳ ג׳ מרחשון תקי"ח (1758) נמצא רשום דבר קבלתו של ר׳ יקותיאל זוסמאן ב"ר יצחק הלוי כחבר בחבורה־קדישא, כן חתם עצמו על המגילה של ז׳ תמוז „יקותיאל זוסמאן במוהר"ר יצחק הלוי מעיר חדש". דבר קבלתו של אחד מראשוני משפחת

העיר החדשה

הזוסמאנים לח"ק 68 שנה אחר חלוקת העיר מדבר בעד התאריך הנ"ל [1]). בני המשפחה המסועפת הזאת, בכוח עושרם העצום ועסקיהם הרבים, שימשו כוח מושך למשפחות נוספות, שהתפרנסו מהם במישרין או בעקיפין. אחריהם (או לפניהם?) התישבו שם יצרני־הרכב המפורסמים (קארעטניקעס) והבורס־קאים, שגם מקצועם דרש מקום נרחב מחוץ לישוב הקיים, ובמרוצת השנים התישבו שם סתם משפחות יהודיות, שמספרן הכללי בתקופה האחרונה הגיע לכשלוש מאות.

היו קיימים במקום גם מנסרה לעצים (טארטאק), בית חרושת למריטת צמר, בתי ייצור לנקניקים וכו' ובאופן כזה היה הישוב החדש־ישן לא רק כעיירה לכל דבר, אלא אף הצטיין כמרכז תעשייתי לצרכי יצוא. ביחוד נתפרסמו כלי־הרכב לסוגיהם של „פוקס ובנו", אשר סחורתם לא רק נשלחה בשיירות גדולות לירידים ברחבי המדינה, אלא גם קיבלו הזמנות למרכבות מיוחדות מאת נסיכים ופריצים ואף מחצר הקיסר. היו קיימים במקום בתי־כנסת ובתי־מדרשות מיוחדים, כלי־קודש, בית־מרחץ ושאר צרכי קהילה, אך בעניני חינוך ותרבות, חברה ועסקנות ציבורית היתה העיר החדשה חטיבה אחת עם העיר הישנה. גם בימי השואה המרים הובאו יהודי העיר הישנה ביחד עם יהודי העיר החדשה אל בורות־קבר משותפים ליד היער שמעבר לעיר החדשה — הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו...

10. מז'יריטש קטן (מז"ק)

עיירה קטנה בצד הכביש בין קוניב לאוסטראה, 3 וירסטאות מהעיר, שכונתה „מזיריטש קטן", כדי להבדילה מהעיר „מזיריטש גדול" שע"י קוריץ. אעפ"י שהיתה בה קהילה יהודית מובהקת, ביחוד בשנים קודמות, הרי משום קרבת המקום והגישה הנוחה לאוסטראה היתה זיקתה לעיר כה רבה בכל המובנים, עד שבמרוצת הימים ניטשטשה דמותה המיוחדת והפכה לכעין פרבר של אוסטראה.

בימי גדלותה חיו בעיירה זו למעלה מ־200 משפחות, שבתחילה התפרנסו זו מזו בדוחק, אך ברבות הימים עברו רובן לאוסטראה ובמקום נשארו רק מנינים אחדים, שעבדו ביום באוסטראה ונטו ללון במז'יריטש.

במבוא העיירה התנוסס בנין בית־כנסת מפואר, שהכיל בקרבו בית־כנסת למתפללי אשכנז ובית־מדרש למתפללי ספרד, בכל אחד מהם היו כ־50 בעלי בתים. לא היה בעיירה שום מוסד ציבורי או ממשלתי, כמעט בכל היו תלויים בני מזיריטש באוסטראה: חינוך ילדים, רישום לידות ופטירות (אף קבורה בכלל), ריפוי, שאלת חכם וכו'.

הרבה משפחות חשובות באוסטראה התיחסו על ילודי מזיריטש לשעבר, ביניהם הרב החריף ר' משולם זלמן „מזיריטשר" שנחשב לאחד משלושת הגאונים המפורסמים שהיו באוסטראה בזמן אחד בשם זלמן. עוד בילדותו יצא שמו לתהילה בגאוניותו, ועשיר אחד מעשירי אוסטראה לקח אותו לחתן לבתו, ובהיותו סמוך על שלחן חותנו העשיר הרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה. נפטר באוסטראה בשנת תקכ"ז. כן יצא שמה של מזיריטש לתהילה בזכות אחד מתושביה הגאון הגדול, תלמיד המהרש"ל, ר' שלמה ב"ר מרדכי, בעל הספר יקר המציאות „מזבח הזהב", שכל גדולי הדור מילאו פיהם תהילתו.

משרת רב לא היתה קיימת במזיריטש מזה שנים רבות, אלא השו"ב המקומי, שהיה גם ש"ץ ומסדר חופה־וקידושין, שימש רב לבני עדתו. השו"בים האחרונים היו ר' ברוך משה'קה'ס בן לדורות רבים של שו"בים וש"צים ואחריו בנו ר' יעקב־יוסף, שבסוף ימיו עבר אף הוא לגור באוסטראה.

מזיריטש קטן נידלדלה מיושביה עוד הרבה לפני מלחמת השמד ואחרוני יהודיה ניספו בשואה הכללית שירדה על אוסטראה והסביבה. 2—3 משרידי העיירה נמצאים בארץ.

11. כפרים בסביבה

סביבת העיר אוסטראה זרועה היתה כפרים וחוות, שמספרם היה רב ביותר בתקופת הדרכים הפתוחות שלפני מלחמת-העולם הראשונה, ואילו לאחר הצבת הגבול הרוסי־פולני בסמוך לעיר נצטמצם מספרם במידה ניכרת. במשך דורות התגוררו בכפרי הסביבה יהודים רבים, שעסקו בחקלאות עצמאית וחכורה, במסחר ובמלאכה. גם לאחר ההגבלות בגזירת השלטון הרוסי, נשאר עוד חלק מהיהודים בכפרים באמתלות שונות. אולם לאחר הגירוש ההמוני מתחום החזית בשנות מלחמת העולם הרא־שונה, וביחוד נוכח המצב הפרוע בעת שלטון הכנופיות האוקראיניות הרצחניות, נטשו אחרוני היהודים מקור מחיתם בכפר ונמלטו על נפשם העירה.

השקט היחסי, שהסתמן בראשית שלטון הפולנים (1919—1939) הופר עד מהרה בגבור הקורס האנטי־יהודי בממשלה, שנוצל במלואו על־ידי האוקראינים הלאומניים. תחת איומים של רציחות נאלצו היהודים המעטים, שנאחזו מחדש בכפרים, לעקור אל העיר ובכך נסתיימה פרשה עתיקה של התישבות יהודים בכפרים, ורק זכר נשאר להם ע"י כינויים על־שם כפר מוצאם. כך היו ידועים בעיר שמותיהם של: הרשל אוז'ינר, מאיר בוריסובר, בעני וורחובר, השוחט ממיליטין, לייב מיאקיטר, בעני מושצניצר, מלך נובורוטשיצר, ברוך ומשה'קה סיניצר, לייב סטדניקר, זיידל פלוסקר, בנימין רמניאטשר ועוד רבים אחרים.

ובימי צרה ומצוקה דימו היהודים בנפשם למצוא מחסה בבתיהם של ידידים משכבר הימים מבין איכרי הכפרים תמורת כופר נפש. אך ידידות זו לא עמדה להם לימים רבים, אם בשל הלשנה בוגדנית מצד הידידים המדומים ואם מסיבות אחרות. היד המרצחת השיגה אותם בכל כפר נידח, וביחד עם יהודים מערים אחרות, שהסתתרו בכפרי הסביבה, הובאו לאוסטראה ושם נצררה נפשם בצרור חיי הנצח בקרב חללי אוסטראה הקדושים, הי"ד.

---

1) לפי רמ"מ ביבר בספרו, היה ר' שלמה־זלמן הכהן, ראש לשלשלת משפחות זוסמן, „ראש ישיבה בעיר החדשה", והוא נפטר בשנת תק"ח (1748), היינו 58 שנה אחר החלוקה".

יעקב טולפין, שיקגו

אוסטראה

סקירה היסטורית - תרבותית - חברתית

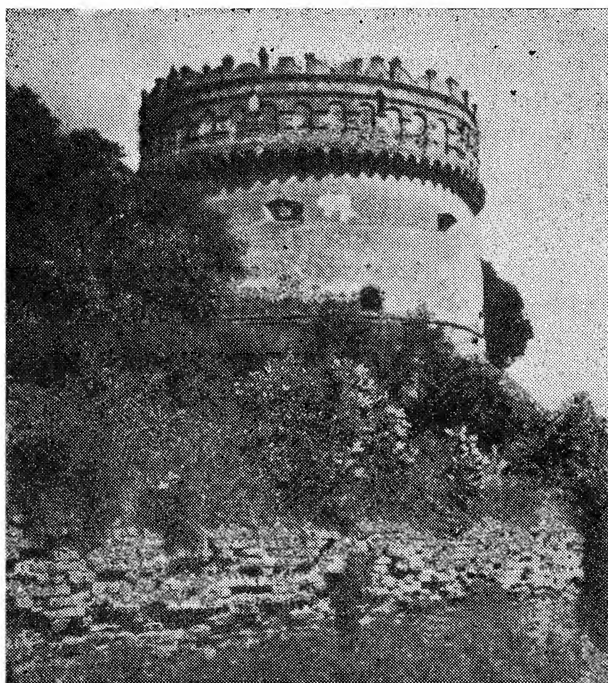
משך מרבית תקופת קיומה שימשה העיר אוסטראה מרכז חשוב לפעילות תרבותית כללית ולזירת מאבק מתמיד בין העולם הקתולי והיוני ־ אורתודוקסי בדבר ההשפעה על החיים הדתיים והתרבותיים בכל החבל, וכן בין הממשלות הרוסית והפולנית על השלטון המדיני והצבאי במזרח אוקראינה.

החיים היהודיים באוסטראה הגיעו לשיא פריחתם בשנים 1550 — 1648. במשך מאה שנה אלו חיו ופעלו באוסטראה הגאונים הגדולים מהרש״ל (ר׳ שלמה לוריא), מהרש״א (ר׳ שמואל אליעזר הלוי אידלש) ותלמידיהם. אולם הישוב היהודי הושמד בידיהם של הקוזקים של חמלניצקי, אשר הרסו וחמסו את העיר פעמיים בשנים 1648 — 1649. ולאחר שעיר זאת התנערה לאט־לאט מחורבנה וגדלה והתפתחה שנית, הושמדה שוב וסופית על־ידי הגרמנים הנאצים של היטלר בשואה האיומה של שנות 1941 — 1942

מובן שהיו גם מנהיגים יהודיים אחרים באוסטראה, אשר תפשו מקום חשוב בחיים היהודיים בעיר לפני שנת 1550 וכן אחרי 1648, אך בכל זוהרה ותפארתה כמרכז תרבות יהודי, הצטיינה ביחוד במאת השנים הללו. אותותיו של הזמן ההוא והשפעתו הרבה ניכרו היטב באוסטראה עד לתקופה האחרונה, היינו עד 30 — 40 השנים הראשונות של המאה ה־20. ראוי לציין, כי אוסטראה היתה העיר, שבה ראה אור כמעט לראשונה הספר הרוסי, כאשר המדפיס איבן פיודורוב הדפיס שם בשנת 1580 את הספר הרוסי השני במספר, לאחר שהדפיס במוסקבה את הספר הראשון בלשון הרוסית.

המאה של פריחת אוסטראה היהודית היתה גם התקופה, אשר „נסיכי אוסטראה״ המפורסמים — Князья Острожские משלו בה. נסיכים אלה שמרו אמונים למדינת ליטא ולאחר מכן למלכות פולין ובעת ובעונה אחת היו בנים נאמנים לכנסיה היונית־אורתודוקסית. מצבם של היהודים השתנה לרעה, לאחר שבסוף המאה ה־18 השתלטו הרוסים על העיר. בהיות „נסיכי אוסטראה״ למעשה מנהיגים אוקראיניים של הימים ההם, רק טבעי הוא שתתעורר השאלה בדבר גורלם של היהודים, אלמלא היתה מתפתחת בהנהגתם אוקראינה עצמאית וחפשית. האם היתה ניתנת להם האפשרות לחיות וליצור בשלוה ובכבוד. אך לאור נסיונם המר של יהודי אוקראינה בשנות 1917 — 1919, כאשר נעשו נסיונות לכונן מדינה אוקראינית עצמאית, התשובה השלילית לכך היא נעלה מכל ספק.

העיר אוסטראה נוסדה במאה ה־9, אך בשנותיה הראשונות לקיומה לא מילאה תפקיד חשוב ביותר, ואילו הקהילה היהודית באוסטראה מונה את קיומה מהמאה ה־14. סיפורים רווחו בעיר, כי מלכתחילה

מיגדל הסמוך לארמון הנסיכים

הורשו היהודים להתגורר ולסחור אך ורק מחוץ לחומה הבצורה וכי „השוק״ היה המקום הראשון, ששם התחילו היהודים לבנות את בתי מגוריהם ובתי־מדרשיהם. ארבעת המיגדלים ושרידי החומה שהיתה מחברת אותם לטבעת־מגן מסביב לעיר, זכורים עדיין לכל איש אוסטראה. מיגדל אחד מאלה היה חלק מארמון הנסיכים, שעמד בחורבנו עד שבאו הפולנים ושיקמו אותו בשנת 1922. זקני העיר סיפרו עוד בדבר מעברים תת־קרקעיים בין המיגדלים, שאחד מהם הוביל מהארמון ההרוס עד למיגדל אחד במזיריץ שליד אוסטראה, והשני — אל בית־הכנסת הגדול. קרה המקרה ובשנת 1912 התמוטטה חנות אחת בשוק ואפשר היה להיוכח, כי אמנם היה קיים מין מעבר כזה תחת המפולת, אם כי לא היה בכך משום הוכחה לאמיתות הסיפורים בדבר כל המעברים. כן סיפרו, שהנסיכים הסתירו בשעתם במחבואים הללו מטמונים של כסף וזהב וכי בחורים יהודיים אף מצאו אי־פעם „אוצר״. גם עובדה זאת אין בה משום אישור לכך, שכן בעבור העיר פעמים כה רבות מיד ליד, אך טבעי הוא שאוצרות הוטמנו בתוך האדמה, אך לא נודע אל נכון על־ידי מי. על־כל־פנים האוצרות החבויים הללו — יהיה מקור מוצאם אשר יהיה — שימשו מעין לא אכזב לסיפורי־עם נפלאים, שרווחו בעיר על אוסטראה ונפלאותיה.

אחד מבין נסיכי אוסטראה, קונסטנטין איבנו־ביטש אוסטרוז׳סקי, שהיה וסאל נאמן של הדוכס הגדול של ליטא, נתפרסם במלחמותיו נגד רוסיה, שרצתה לקרוע את אוקראינה ממדינת ליטא. ביחוד הצטיין במלחמותיו המוצלחות נגד הטטרים, שהיו מתנפלים לעתים קרובות על חבל ארץ זה למטרות שוד. יתכן כי משפחות הטטרים, שהתגוררו פעם ברחוב „טטרסקי", היו שרידי ה„הורדות", שהודברו ונשבו על־ידי נסיך זה בראשית המאה ה־16. בנו הנסיך קונסטנטין קונסטנטינוביטש הצטיין בשטח התרבותי, ביסדו בתי־ספר לדת באוסטראה ובערים אחרות. ברבות הימים נחלקה העיר בין שני נסיכים וניתן לשער, שלתקופה זו יש ליחס ראשית הוסדה של „העיר החדשה" (נייע שטאט). אוסטראה היתה שייכת לרוסיה בין השנים 1795 —1919, ושוב לפולין בין השנים 1919 — 1939, וכיום לאוקראינה הסובייטית. בכל פרשת הפוגרומים והפרעות, שפקדו את יהודי רוסיה ואוקראינה, סבלה אוסטראה פחות מערים אחרות בחבל זה. רק בשנת 1917, מיד לאחר המהפכה הרוסית, ראתה אוסטראה את „הפוגרום" הראשון, אך לידי קרבנות בנפש לא הגיע.

בראשית שלטונה של רוסיה כבר נמצא בעיר קהל חסידים ניכר. ידוע המנהיג החסידי הרב ר' מאיר מרגליות (נפטר באוסטראה בשנת 1790). אך השפעתם היתה מועטת ללא כל השוואה ויחס להשפעת החסידות בפולין, גליציה וכד'. יהודי אוסטראה היו חסידיהם של רביים מקומיים ומערים אחרות, אך לידי התפעלות מיוחדת או קנאות מעולם לא הגיעו, וממילא לא היו גם „מתנגדים". לעומת זאת יש לציין מידה רבה של תלישות בני־הנוער היהודיים מעניני יהדות ונהייה גוברת אחרי השכלה כללית. רק המהפכה הרוסית הראשונה משנת 1905, וביחוד המהפכה השניה משנת 1917, הביאו להתנערות הדור היהודי הצעיר והתקרבותו לענינים יהודיים.

יחד עם זאת ראוי להדגיש, כי גם לפני 1905 היו באוסטראה יחידים וחברות, שפעלו לטובת הציבור היהודי, כמו: החוג הציוני, „חברת מפיצי השכלה" ואח'. אחר כך קמה שורה שלמה של מוסדות, אשר הפיצו השכלה ועוררו ענין וחיבה לעבודה תרבותית, כמו למשל: בית־הספר היהודי הממלכתי, ביה"ס למסגרות שליד ביה"ס היהודי, תלמוד־תורה, ספריות וכו'. נוסד סניף ל„אזע" (חברה לבריאות היהודים), וכן כל הפעולות היהודיות שבמרכזים הגדולים ברוסיה מצאו הד מלא באוסטראה, כמו איסוף דברי־ערך ופלקלור יהודיים, שהסופר והעסקן ש. אנסקי השתתף בכך.

יהודי אוסטראה חיו על העבודה ועל המסחר. היו קיימים בעיר מקצועות ותיקים ומבוססים שהיהודים עבדו בהם: עובדי־רכב (קארעטניקעס), אשר כללו גם מקצועות לואי שונים כמו נגרי־עגלות (סטעלמאכעס), נפחים, צבעים, בורסקאים, אשר עבדו בקנה־מידה גדול, לצריכה מקומית וליצוא; בעלי־מקצועות שונים בעבודות יער, ביניהם סוחרים גדולים וקטנים, מתווכים, מומחים (בראקערעס). בעלי היערות הגדולים, משפחת הזוסמנים, הקימו בקצה רחוב „ווילבינר גרעבלע" מנסרה ובית־חרושת למרצפות־עץ (פארקעט), נוסף על המנסרה שהיתה קיימת בעיר החדשה, אשר היו מקור מחיה למשפחות רבות. היה גם מספר בעלי־אחוזות יהודיים, שהחזיקו בנכסי קרקעות בסביבות העיר. אולם התנאים המיוחדים, שהיו קיימים אז במדינה ביחס ליהודים, העמידו בסכנה את מעמדם כבעלי־אחוזות או את יהדותם..

בשטח החברתי היתה אוסטראה פעילה מאד. למפלגות הציוניות והפועליות היו הסתדרויות וארגונים משלהן. יצוין כי ה„בונד" קדם בפעילותו לשאר ארגוני הפועלים בעיר, שהשפעתם התחילה להסתמן לאחר השנים 1905־7 (ס"ס), וביחוד לאחר שנת 1917 (פועלי ציון). ה„בונד" ופועלי ציון שמאל (פועלי ציון ימין לא היו מיוצגים בעיר, מאחר שמפלגה זאת התפתחה בהשפעת המרכז בקיוב) היו מיוצגים בכל המוסדות העירוניים והיהודיים הנבחרים.

בקהילה היהודית, שנבחרה לפי חוקי הממשלה האוקראינית משנת 1917, היו באי־כח אחדים מכל מפלגה, ומהם נראה לי, כי ל„בונד" ביחד עם פועלי־ציון היה רוב קולות. כסגן יושב־ראש כיהן ד"ר שלמה טולפין, אשר נרצח אחר־כך בידי חיילי פטלורה. בין מנהיגי ה„בונד" באוסטראה בלטו האחים דטינקה ומבין „המאוחדים" — זיאמה גולדנפלד. למנהיגי הפועלים האלה היתה השפעה ניכרת בעיר, ביחוד בארגונים ומוסדות כלליים, מקום שם הציונים הרדיקליים, כמו הבוקימרים, שפילברג ואחרים תרמו רבות לטובת הכלל. ואילו הציונים מהזרם הקונסרבטיבי, כמו משה אבלמן, פעלו בעיקר בשטח העזרה העצמית, קופות הלואה וחיסכון וארגוני אשראי אחרים, שנתמכו ע"י ה„ג'וינט" וקרנות אמריקאיות אחרות.

בשטח הפעולה התרבותית יש לציין שיתוף־פעולה מועט בין ה„אידישאיים" וה„עברים". בדומה לערים אחרות התנהלו ביניהם ויכוחים ודיונים אינסופיים. ברשותם של ה„עברים" היו: בית־ספר „תרבות", גן ילדים ושיעורי־ערב, ואילו ה„אידישאיים" ניהלו את עבודתם במשך תקופה מסויימת תחת השגחתה של ה„קולטור־ליגע", שהתארגנה בשנת 1917 בקיוב. משנת 1917 ואילך התקיימו מועדוני־פועלים אחדים, שעורי־ערב ע"ש בורוכוב, שהוחזקו על־ידי פועלי־ציון, בית־ספר עממי אידי, גן ילדים (אח"כ 2) ובית־ספר למסגרות. אחר־כך נוסד בית־יתומים והוקם סניף לחברת „טאז" (1922). הנוער התארגן בקבוצות של „השומר הצעיר". יהודים אחדים, בעלי חוש והכרה לתרבות, שיתפו פעולה עם המכון המדעי היהודי בוילנא (איוו"א).

אולם היטלר הרשע שם קץ וסוף לקהילה היהודית באוסטראה. כפי שנמסר, נשארו בעיר אחרי היטלר, כמו אחרי חמלניצקי, חמש משפחות יהודיות בלבד. את כל האמת בדבר אכזריותו של היטלר בכלל, ולגבי יהודי אוסטראה בפרט, יעלה בידינו לדעת אולי כעבור זמן. ועד־חקירה מיוחד, בראשותו של פרופיסור איליא פ. טריינין, נשלח מטעם הממשלה הסובייטית מיד אחרי סיום המלחמה אל האזורים, שהיו תחת שלטונו של היטלר, כדי לחקור בדבר האכזריות, שבוצעו על־ידי אנשיו ועוזריו. תוצאות חקירתם כבר נתפרסמו ואולי יגיעו אי־פעם גם לידינו.

יהא פרק היסטוריה זה אות להערצתם ול„הזכרת נשמות"!...

מיכל גרינס, בואנוס איירס

דף שחור בהיסטוריה של אוסטראה

(גזירות ת"ח ות"ט)

נוכח השואה הגדולה ביותר בדברי־ימי עמנו העקובים מדם, שניתכה על ראש היהודים מידיהם של הרוצחים הגרמניים המנואצים בגזירות תש"א — תש"ב (42 — 1941), מתעורר החפץ להעביר בזכרוננו מחדש את גזירות ת"ח ות"ט (49 — 1648), שאינן נופלות מאלה האחרונות מבחינת האכזריות והפראיות, מעשי ידיהם של הצורר חמלניצקי והקוזקים הרוצחים שלו. הקבלת שתי תקופות שחורות אלו זו מול זו תשפוך אור על חלקו של עם המוז'יקים האוקראיניים ברציחות האכזריות של יהודים חפים מפשע ברחבי ווהלין בכלל ובעיר אוסטראה בפרט. מבלי למעט בדמותם הנפשעת של הנאצים רשעי העולם, אשר הכינו בדיקנות גרמנית חולנית את התכנית השטנית של השמדת היהודים, הרי הביצוע הנתעב של התכנית נתאפשר על־ידי שיתוף פעולה מלא מצד האוקראינים, אשר ששו לקראת מלאכת הרצח, מעשי אבותיהם בידיהם.

בארץ הגזירה אשר מעבר לאשדות הנהר דניפר (זאפורוז'ה) מצאו קן להם איכרים משועבדים, שברחו מאדוניהם הפולנים, רוצחים ופושעים, אשר יד המשפט ארבה להם בארץ מולדתם, וסתם ערב־רב של פראי הערבה. החלאה הזאת של המין האנושי היתה גרעין ושורש לגזע הקוזקים הזפורוז'יים, אשר התפרנסו על הגזל ועל השוד. ברבות הימים הצטרף אליהם בוגדן חמלניצקי, אשר מפניו חרדה כל הארץ ואשר שמו הידוע לשמצה מעורר רגשות זוועה וחימה בלב כל יהודי. הוא ברח לשם מתגרת יד אדוניו ושבועת נקם בלבו נגד העם הפולני. האפשרות הזאת לא איחרה לבוא בעקבות „בלבול־המוחות" הפולני הרגיל בתקופה שבין מלך למלך בפולין. הוא הצית בלב הקוזקים צמאי הדם אש מלחמת־מצוה דתית וגזעית נגד הפולנים והיהודים, וביחד עם הטטרים, שכניהם הששים לבוז בז, היכו את הצבא הפולני המפולג והמפורד בין מצביאים יריבים (1648).

שיכורי הניצחון הזה שטפו — עברו המחנות הפראיים את הערים אשר ממזרח לנהר דניפר, בזזו ורצחו במיתות משונות ואכזריות את כל היהודים אשר לא נמלטו על נפשם בעוד מועד. בראש המחנות עמדו מפקדים אכזריים כחיות־טרף, אשר התענגו ממש על יסורי־המוות של קרבנותיהם. באש ובחרב עברו בערים נמירוב, טולצ'ין, הומל, סטארודוב, טשרניהוב וערים רבות אחרות, בהשאירם אחריהם חרבות וערימות הרוגים, עד הגיעם לגלילות ווהלין ופודוליה בדרכם על ורשה.

על אוסטראה גם כן עברה הכוס, וכל תושביה היהודיים, למעלה משבעת אלפים נפש, נפלו לפי חרב. על תעלולי הרשע של הקוזקים באוסטראה, אשר דקרו וטבחו, העבירו באש ובמים, תלו על עץ אבות ובנים, טימאו נשים וחיללו כל קודש, נמסור בזה מדבריו של הסופר י. ש. הערץ בספרו על יהודי אוקראינה [1]), בו הוא מוסר באריכות על טבח יהודי אוסטראה בשנות 49 — 1648, הידועות בדברי ימי העם היהודי בשם „גזירות ת"ח ות"ט".

„— — — באוסטראה אירעו השחיטות פעמיים — בזמן שהחילות הקוזקיים־טטריים שטפו־עברו קדימה ובעת שובם הביתה. הטבח הראשון התחולל בחודש אוגוסט 1648. בין תושבי העיר, שמנתה 1500 משפחות יהודיות, היו עשירים רבים ולומדים. הם גמרו אומר לנוס הרחק לתוך הארץ, כדי לא להילכד בידיהם של הרוצחים. ובהתקרב האויב במהירות יתירה, יצא הקול לצאת את העיר מיד לבלי העז להישאר ללינת לילה. מבוהלים ודחופים נסו מהעיר בלוקחם עמם מעט מאוד מדברי־ערך. אך הרבים, לא היו להם האמצעים והכוח לנוס. הנותרים ניספו במיתות משונות.

„ההריגה התחוללה לפני בית־הכנסת הגדול. את הנשים אנסו, את הקרבנות דקרו, שרפו והטביעו. אבות ובנים ניתלו יחד על העצים. גם את היהודים, שנתקלו בהם בסביבה הסמוכה, רצחו נפש. הקוזקים, אשר השתוללו בעיר זאת, היו תחת הנהגתו של המפקד טישא. הם השליכו את הילדים הקטנים לתוך הבארות ומילאו בהם שלוש בארות.

„מלבד יהודים הרגו גם מספר נוצרים מקומיים. כל ההרוגים, יהודים ונוצרים יחד, נאספו ברחוב אחד ונערמו לערימות. את בית־הכנסת הפכו הקוזקים לאורוות־סוסים. בתי היהודים נחפרו עד היסוד, כי הרוצחים דימו למצוא שם אוצרות טמונים. צבא פולני הגיע למקום, פיזר את מחנות הקוזקים והכחידם כליל. בשעת הפעולה הזאת נשרפה העיר, אך בזאת לא ספו־תמו צרותיה של אוסטראה.

„בראשית שנת 1649 התחילו יהודים לשוב העירה ולקומם מחדש את בתיהם ההרוסים. מספרם הגיע ל־300 בערכך. לקריאתם של התושבים העירוניים (מיעשצאנעס) חזרו הקוזקים בשנית. בהנהגתו של המפקד הארראשקא חדרו העירה ושוב ערכו בה טבח. זה אירע ביום י"ט באדר שנת ת"ט. הקוזקים הגיעו באישון לילה, הרגו 400 „עירוניים", ביניהם גם אוקראינים,ואת היהודים שחזרו. בערך 500 קוזקים חדרו לבתי היהודים וטבחו את היהודים במטותיהם. נשים ונערות נאנסו ובמקרים אחדים הראו נשים יהודיות התנגדות פעילה לאונסיהן ולמעניהם. רק 3 יהודים הצליחו להיחבא ולהינצל. חיילים גרמניים מהחיל הפולני, ניסו להושיט עזרה ומגן ליהודים, אך ללא הועיל. לפי מקורות יהודיים הגיע מספר הקרבנות בשתי השחיטות יחד ל־7000, ואילו לפי מקורות אחרים — פחות מזה.

„יהודים מאוסטראה, מאות אחדות במספר, אחזו בנשק בשנת 1649 והצטרפו לצבא הפולני. הם השתתפו בפעולות צבאיות ובקרבות שאילצו את האויב לנטוש ערים אחדות.

1) י. ש. הערץ — די יידן און אוקראינע, ניו־יארק, 1949.

„לפני חורבנה יצא שמה של קהילת אוסטראה לתהילה בגלל ה„ישיבה" שלה, רבניה ולומדיה המפורסמים. עד לפני זמן לא רב נמצאו ברחובות העיר שלוש שורות של קברים, שכנראה נקברו שם קרבנות הטבח הקוזקי. מדי תשעה־באב היו באים היהודים להשתטח על הקברים האלה, לאמר תפילות ולהשליך עליהם שום. מקומות אחדים היו גדורים עד לזמן האחרון. היהודים הקפידו על כך שלא יבנו במקום הזה. לפי מסורת שעברה מדור לדור, היו אלו הבארות, שנתמלאו בילדי היהודים הנרצחים".

תיאור נאמן מהקטסטרופה הזאת מסר הסופר איש זסלאב הסמוכה לאוסטראה נתן־נטע הנובר, הנחשב בין היהודים כסופר גזירות ת"ח ות"ט. בספרו „יון מצולה", שיצא לראשונה לאור בונציה בשנת 1652, מוסר המחבר כרוניקה הסטורית בדבר חורבן קהילות יהודיות רבות בשורה שלימה של ערים ועיירות. על חורבן אוסטראה כותב נתן־נטע הנובר כדברים האלה:

„— — — בחצי הלילה יצא הדוכס דומיניק את העיר עם חילו המעט. הסכנה גדלה מאד. הפרנסים הכריזו בק"ק אוסטראה הבירה, למען השם שלא ישאר שום יהודי בקהילה וכן במעזיריטש, כי השונא היה רחוק מאתנו רק ב' פרסאות וגם לא היינו בטוחים מאנשי המקום שהיו כולם יוונים, וכל העם נסו לקולם. מי שהיה לו סוס ועגלה נסע, ומי שלא היה לו סוס לקח אשתו ובניו ונס ברגליו והשליך כל אשר לו בביתו. — — —

„והיו הולכין באותו שבת־חזון שלש שורות סוסים ועגלות זה אצל זה ברוחב, ועל שבע פרסאות מק"ק אוסטרא עד ק"ק דובנא גדולה באורך היו הולכין סוסים ועגלות סמוכין זה אחר זה, ואשר הולכין ברגלים אין מספר. ובשתי שעות ביום שבת־חזון הנזכר רצו אחרינו שלשה רוכבי סוסים. אחד יהודי ושמו ר' משה צורף מאוסטרא ושני שרים עמו ואמרו לנו: למה אתם הולכים כל כך לאט, הנה השונאים גם הם אחרינו ועתה הם במזיריטש, אנחנו בקושי נמלטנו מהם.

„מיד היתה בהלה גדולה ועת צרה לאחינו בית ישראל אשר אין כמוה, וכל אחד זרק מן העגלה כלי כסף וזהב, שמלות וספרים, כרים וכסתות, כדי שיוכל לברוח מהרה להציל נפשות שלו. וקצתם השליכו הכל, סוס ועגלה עם כל אשר לו וברח לנפשו ביערות, והרבה נשים ואנשים שהוליכו בניהם בידיהם, כשבאה הצעקה הזאת, השליכו בניהם מידיהם וברחו לנפשם להחבא ביערות ובבורות"...

ואלה מעשי הזוועה וההתעללות הפראיים, שנעשו ביהודים על־ידי הקוזקים הרוצחים, כפי שנמסרו הלאה ע"י נתן נטע הנובר בספרו, וכן על־פי כרוניקות אחרות מהימים ההם:

קצתם פשטו עורם מעליהם והבשר השליכו לכלבים, וקצתם קיצצו ידיהם ורגליהם והשליכום על הדרך, ועברו עליהם בקרונות ודרכום בסוסים; וקצתם פצעו בהם פצעים הרבה שלא יהיו כדי להמית, והשליכום בחוץ שלא ימותו מהרה, ופרפרו בדמיהם עד שיצאה נשמתם.

„והרבה קברו בחייהם, ושחטו ילדים בחיק אמותם, והרבה ילדים קרעו לקרעים כדגים; ונשים מעוברות בקעו בטניהן והוציאו העובר וחבטו בפניהן; וקצתן קרעו בטניהן ושמו חתול חי בתוך הבטן והניחון כך בחיים, ותפרו הבטן וקיצצו בהן ידיהן שלא יוציאו החתול החי מן הבטן.

„ותלו הילדים בדדי אמותם, וקצת ילדים תחבו בשיפוד וצלום אצל האש והביאום אל אמותם שיאכלו מהם; ולפעמים לקחו מילדי העברים ועשו גשרים לעבור עליהם; ונשים בתולות עונו לעיני האנשים, ולא היתה שום מיתה משונה שלא עשו בהם.

„וספרי תורות קרעו לקרעים ועשו מהם שקים ומנעלים לרגליהם ורצועות תפילין לקחו לכרוך סביב רגליהם.

מההריגה הראשונה באוסטראה הצליחו יהודים רבים להימלט, ביניהם ר' נתן־נטע כהנא אב־בית־דין הגליל ור' דוד סגל בעל הט"ז, שברח לעיירה אוליקה ושם הסתתר בארמונו של הדוכס רדזיביל. על האסון הגדול חוברו ע"י הט"ז סליחות מיוחדות, שבהן הובעו הצער והכאב על הדם היהודי הרב שנשפך כמים ע"י רוצחים טמאים וארורים. בין אלפי ההרוגים באוסטראה נשמר שמו של ר' יעקב חסיד, הנזכר בספר „צער בת רבים"[1].

לפי מסורה אחת, שרווחה אחרי הימים הנוראים ההם, התגוללו בחוצות העיר אחרי שתי השחיטות הרוגים יהודיים ביחד עם הרוגים מבין האוקראינים, שנפלו מידי הצבא הפולני שהגיעו לאחר המעשה. באין יכולת להפריד ביניהם, הורו הרבנים לאסוף את כל ההרוגים ולקוברם ביחד.

היה קיים כידוע חשבון כבד בין הזפורוז'יים לבין הממלכה הפולנית, אשר שיעבדה אותם ואף התנכלה לדתם, שמן ההכרח היה שיביא לידי התקוממות. כן אין להתעלם מחלקם של אי־אלה יהודים עושי דברם של האצילים הפולניים. אך מלחמת ההשמד נגד כל היהודים ובאכזריות מטורפת כזאת, דבר אין לה עם עשיית דין במשעבדיהם. הזוועות ומעשי האכזריות הפראיים לא היו אלא התפרצות יצרים בהמיים שפלים של חיות רעות, כדי לרוות צמאונם לדם יהודי ולסבלותם.

שרצח יהודים ואכזריות הם טבעם וטיבם של העם האוקראיני הטבנו ללמוד על בשרנו בשנות 19 — 1917, בתקופה הקצרה של אוקראינה העצמאית. וזאת לדעת, שבעת ההיא לא היו קוזקים והידמקים פוחזים וריקים, אלא העם האוקראיני כולו נלחם ביהודים לא בגלל חשבון כלשהו, אלא באשר הם יהודים. ויזכר לשמצה הצורר פטלורה, אשר הטביע את עצמאותה של אוקראינה בנהרי נחלי דם של כששים רבוא יהודים באותן מיתות משונות ואכזריות המוכרות לנו היטב מימי חמלניצקי.

1) ראה קינה בשער הספר.

אוסטראה של מעלה

מסכת

ברכות

מן

תלמוד בבלי

עם פירוש רש״י ותוספות

וחדושי הלכות ואגדות מהרש״א

וחכמת שלמה להגאון מהרש״ל

אב״ד דק״ק אוסטרהא

ווילנא

בדפוס והוצאת .ר א ם׳

ברכות

דף ב בתוספות בד"ה מאימתי כו' מ"מ קשיא דהאי כתרי קולי דסתרי כו' עכ"ל ולא תיקשי להו הכי אתלמודא דאמר לקמן דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד דה"ש לא איפסיק הלכתא לא כרבי יהודה ולא כרבנן מי שירצה לעשות הכל כרבנן או הכל כר"י ולא שיתפוס קולא של שניהם עכ"ל הרא"ש: **בא"ד** וגם ראיה דרב הוה מצלי של שבת בע"ש ומסתמא כו' עכ"ל דבריהם אינם מובנים לי דזו הראיה אינה מכרעת כלל לפירוש ר"י דהא לפרש"י נמי דעיקר ק"ש הוא שעל מטתו מ"מ תפלת ערבית הוא מבע"י וכן ראיתו של רש"י מירושלמי למה אנו מתפללין ק"ש בבהכ"נ כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת דהיינו תפלת ערבית שהיו מתפללין בביהכ"נ ערבית וקורין ק"ש בברכותיה קודם לה כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת שע"י הקשו דא"כ עיקר ק"ש אחרי' על מטתו וה"ל כריב"ל דתפלות באמצע תקנום אבל דברי הרא"ש יותר נכונים בזה שהביא זו הראיה דרב הוה מצלי של שבת בע"ש לפי' ר"ת דמפרש דלכך קורין מבעוד יום דקי"ל כרבי יהודה דתפלת המנחה לא הוי רק עד פלג המנחה ומשם ואילך הוי לילה להתפלל ערבית וע"ז הביאו ראיה שפיר מהא דרב הוי מצלי של שבת בע"ש מה"ש דהוי לילה לענין מנחה כאמור בהדיא בפרק תפלת השחר מדרב מצלי של שבת בערב שבת ש"מ הלכה כר' יהודה וע"ז כתבו דמה"ש מסתמא גם היה קורא ק"ש הו"ק: **בד"ה** אי הכי סיפא כו' א"כ אינו מקפיד קרא אלא אק"ש כו' א"כ קפיד אכל כו' עכ"ל ל"ע דלא מקפיד קרא אלא לענין ק"ש לומר ערבית ברישא ועליה קאי ההגה למתני ק"ש נמי של ערבית ברישא אבל אם נאמר דסמך אקרא דברייתא כו' ועליה קאי ההגה למתני ק"ש של ערבית אע"ג דלא הוה דומה ממש א"כ לכל מילי אחריתי נמי ה"ל להגה למסמך נמי אברייתו של עולם וה"ל למתני ברכות של ערבית ברישא ומיהו קרא והאי הא דלא קפיד לכל מילי דהא לענין התמיד מקדים של בוקר התחלה וכן נ"ל למאי דמהרך אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך ולא קשיא ליה אקרא גופיה מאי שנא דבהמיד מקדים של בוקר דבקרא ליכא קפידא באיזו שמקדים וק"ל: **בד"ה** והא קמ"ל כו' הגירסא חדא זימנא בנגעים ומייתי לה בהערל העריב כו' כל"ל: **ע"ב** בד"ה דילמא ביאת כו' ופשוט מברייתא וזכר לדבר ס' הפשוט ממתני' [דנגעים פי"ד] העריב שמשו כו' עכ"ל וה"מ נמי לאקשות דהפשוט ממתני' הכא דקתני מאימתי קורין בערבית משעה שהכהנים כו' דא"כ לאו ביאת אורו הוא דבערבית מסתפי וכ"ה הקושיא לפרש"י בדברי בעל המאור ויש ליישב דעיקר קושייתם דפשיט מברייתא דעיקר מילתא לא איירי לענין תרומה אלא בק"ש ותרומה מילתא אגב אורחיה הוא דמפשט ליה ספי ממתני' דהתם דעיקר מילתא לענין תרומה מהניי' וק"ל: **בד"ה** משעה שעני כו' פני נופא מתי יתפלל כו' כיון שבא זמן ק"ש כו' עכ"ל אבל אמתני' דקתני משעה שהכהנים כו' לא תקשי להו דהאיך יאכל את התרומה דאסור להתחיל בסעודה כו' די"ל דה"ק משעה שהכהנים כו' דהיינו שמותרים לאכול בתרומה ואין להם טומאה עוד ומיהו הא אסירי להתחיל בסעודה משום זמן ק"ש אבל משעני נכנס לאכול פתו במלח כו' משמע שאין דרכו לאכול כפרש"י משום שאין לו נר והא קשיא לאו בשיר מתי יתפלל כו' ודו"ק: **בד"ה** אי סלקא דעתך דעני קדים כו' דלא מסתבר לחלק כ"כ בשיעורי זמן שכיבה כו' עכ"ל ר"ל בשיעורי זמן שכיבה דמבע"י דקודם צאת הכוכבים דכל הני תנאי דפליגי אדר' יהושע הייט דס"ל זמן שכיבה קודם צאת הכוכבים היא כפי דברי התוספות לקמן דאין סברא השיעורא דעני נמי איירי בזמן שכיבה דקודם צאת הכוכבים וכל זמנים יהיה ביה אלא דעני הוא מאוחר מכן ודו"ק:

פרש"י בד"ה כהנים כו' מ"מ מאוחר כו' עכ"ל ומלת לטלם שכתוב כאן בפרש"י שלפנינו נראה שטעות הוא שהרי כתוב אחר כך יו מיירא מאוחר לטלם דעני או כאן כו' וכן נראה מדברי התוס' שכתבו דא"כ ר"מ היינו רבי אחאי לפרש"י כו' דהייט בע"ש כו' וא"כ ע"כ כהנים נכנסים לאכול בתרומתן ע"כ יותר מאוחר מדרבי אחאי ודו"ק:

דף ג בד"ה תפלה קצרה הביננו ולקמן מפרש לה כו' עכ"ל כנראה מדברי התוס' וק"ל: **תוס'** בד"ה קשיא דר' מאיר כו' דהייט בע"ש אי נמי לא מסתברא כו' עכ"ל: **בד"ה** היה לך להתפלל כו' וגם על זה קשה כו' והא דאמריך לקמן מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה כו' עכ"ל כל"ל ור"ל דודאי שהם תפלה קצרה דקאמר הכא הייט הביננו אלא התם לגבי הביננו ע"כ תפלה קצרה הייט תפלה אחרינא דקאי אהא דקאמר התם כגון צרכי עמך ס' וק"ל: **גמרא** ועונין יהא שמו הגדול מבורך הקב"ה כו' כל"ל ול"צ אמן כנראה מדברי התוס' הכא ובדמוכח לקמן בפרק מי שמתו ומלה דל"צ נמי שמיה רבא אלא שמו הגדול הכל בלשון הקדש וכ"ה לקמן בפרק מי שמתו ולכך ליכא לפרושי על שם י"ה שיהיה שלם אבל בתוספתא גרסי שמיה רבא ומיהא ליכא לפרושי ע"ש שם י"ה שיהיה שלם דה' דהגדול לא משמע לפרש כן וק"ל: **ע"ב** שם והיסק ליה משום חשד ומזיקין כו' ק"ק דה"מ למפרך תיפוק ליה משום חשד לחוד כדפריך לעיל מיניה באיך אי משום מפולת אי משום מזיקין לחוד ויש ליישב ודו"ק:

ח"א דף ג ע"א דאיכא משמרות ברקיע ואיכא כו'. דלכך נקט לשון משמרות ולא נקט שליש הלילה לאשמועינן אגב אורחיה דאיכא משמרות בלילה בין ברקיע ובין בארעא ומיהו ק"ק דאיכא משמרות בארעא לא איצטריך לאשמועינן דכמה קראי כתיבי קדמו עיני אשמרות וגו' וראש אשמורות וגו' האשמורת התיכונה וגו' ויותר נכון גירסת הרא"ש קמ"ל דאיכא משמרות ברקיע כי היכי דאיכא משמרות בארעא כו' והאי מייתי שפיר דתניא ראיה כו' על כל משמר ומשמר יושב הקב"ה כו' דהייט דאיכא משמרות נמי ברקיע וקמ"ל דיש לחפושי ברתאי באותה שעה כמ"ש הרא"ש לכך נקט ר"א סופן דג' משמרות כדמסיק דהיינו בשליש הלילה ובשני שלישי הלילה ובסוף הלילה דבאותה שעה יושב הקב"ה ושואג כו' ונקרא דכתיב קומי רוני בלילה לראש אשמרות וגו' ופרש"י שם כי חלקי הלילה שהלילה נחלק לג' חלקים כמ"ש רבותינו במס' ברכות עכ"ל ונראה ליישב פירושו ע"פ סוגיין דשמעתין דודאי אין שהות אפילו כהרף עין בין סוף ראשונה לתחילת השנייה וכן בין סוף השנייה לתחלת שלישית ובקרא דקאמר קומי רוני בלילה ניחא דנקט ראש שתי אשמורות שהם בלילה דתחלת ראשונה לא בעי סימנים דאורחא הוא ובסוף השלישית נמי יתמא הוא כדאמרינן אלא דהכא נקט בכולן סופן משום סוף השלישית וי"מ למאן דגני בביה אפל כו' ודו"ק: **ואומר** אוי כו'. דכתיב ביה ישאג על נוהו הידד וגו' מלשון הוי כמו שפרש"י שם וקאמר שואג כארי דלשון שאגה נאמר כמה פעמים בקרא לגבי ארי ור' יוסי דקאמר לקמן שמעתי בת קול מנהמת כיונה ואומרת אוי כו' ולא שמע שואג בקול כארי היינו משום דלא היה משתמש רק בבת קול כדאמרי' פ"ב דסוטה דמשמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלק רוח הקודש והיו משתמשין בבת קול וק"ל: **משמרה** ראשונה חמור כו'. גם כי בודאי הדברים כמשמען וכפשטן יש לנו לתת טעם בסימנים הללו והוא מבואר במ"ש בחלקי נפש האדם שהם ג' כוחות קראום טבעית חיונית ושכלית ובעלי הקבלה קראום נפש רוח ונשמה וכל פעולת האדם כפי הפעולה והמעשה נמשך אחרי כ"א מהם כפי סימן המיוחד לו והנה בפעולותיהם אשר בלילה תחלק עליהם הלילה שבתחלתו האדם בא ממלאכתו ועסקיו שבכל יום והוא טרוד בהם כדלקמן אדם בא מן השדה כו' וזה הזמן הוא כולו מפעולת נפש הטבעית הנמשך אחר החומר של אדם וע"כ נותן בו סימן שבו חמור נוער ובאמצעיות של הלילה דרוב עולם הם ישנים על מטתם ואין פועל בהם רק נפש החיונית הרוחניות בעת השינה כמה שכתוב בידך אפקיד רוחי וגו' ואז ניתן רשות גם לרוחות ולמזיקין לפעול בעולם כמה שכתב במכת בכורות בחצי הלילה וגו' וע"כ ניתן בו סימן שבו כלבים צועקים כמה שכתב במכת בכורות ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב וגו' ע"פ מ"ש כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר ובמכת בכורות שניתן רשות למשחית לחבל במצרים והיו הכלבים צועקים ואעפ"כ ולכל בני ישראל לא יחרץ וגו' ובשליש האחרון מן הלילה שכבר נתר האדם משינתו והוא מנוח ומרגוע כמו שאמר במ"ד אמונתך כו' ובטור סי' מ"ו ושכל האדם זך או לתורה ולתפלה שהם פעולות נפש השכלית הנשמה שבו וע"כ נותן בו סימן תינוק יונק כו' הוא רמז לתורה ע"ד דדיה ירווך וגו' תם הדד הזה כל שעה שהתינוק יונק ממנו מוצא בו טעם אף בתורה כו': **ואשה** מספרת כו'. הוא רמז האשה כ"י מספרת בתפלה לבקש כל צרכה מבעלה שהוא הקב"ה ועד"ז יתפרש לקמן בפרק הרואה תנ' מיני חלומות הן האחד ע"י מלאך והב' על ידי שד והג' מהרהורי לבו שביום דע"י מלאך הוא חלום שבמשמר האחרון שבכל אדם זך והוא חלום של שחרית שהוא אמתי כמפורש בהדיא שם וע"י שד הוא חלום שבמשמר שניה שבו ניתן כח לשדים ולרוחות כמו שכתבתי וע"י הרהור הלב שביום הוא חלום שבמשמר ראשונה שעדיין האדם טרוד מהרהורי לבו שביום כמפורש כל זה בהדיא פרק הרואה ודו"ק: **שמקלסין** כו'. מפירש"י דר"ל שהיו מקלסין אותו בביתו כך בזמן שהיה ביתו קיים מה לו לאב כו' שגלו מעל שלחן כו' דהיינו שגלו מתקדש ששם היו זוכין משלחן אביהם כשהיה קיים ובזמן שב"ה קיים קראו להקב"ה מלך אבל בזמן שגלו קראו אב ולא מלך כביכול שאינו מלך שאין הכסא שלם או כמ"ש התוס' שזהו פירוש אמן יהא שמיה רבא כו' ודו"ק: **ע"ב** ור' נתן סבר לה כר"י. וה"ה דהמ"ל דמאשמורת אגייס עד חצות לילה היה עוסק בתורה דהכי משמע קדמו עיני אשמורות לשיח באמרתך ומכאן ואילך בשירות ותשבחות כדמתרץ לקמן בכה"ג אלא דהא כן תקשי קדמתי בנשף וגו' במי מוקמי ליה ומיהו איכא לאוקמי כאידך אמוראי דלקמן וק"ל: **תרי** נשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא וכו'. והיינו אלפרא והאי קרא קדמתי בנשף וגו' ליכא לאוקמא הכי דא"כ האי רבותיה דהיינו קימה של כל אדם וק"ל: **עד** חצות לילה היה מתנמנם כסוס כו'. עיין פירש"י ובמסכת סוכה מפורש דשינת הסוס שיתין נשמי הן וק"ל: **אלמא** מספקא ליה וכו'. לפי מאי דס"ד השתא ויאמר משה כה אמר ה' וגו' הם דברי משה ושינה לומר כחצות בכ"ף בתמים כחצות בבי"ת שא"ל הקדוש ברוך הוא דליכא ספיקא קמי שמיא ולא ניחא ליה לתלמודא לפרש כפירש"י באמת לפי פשוטו כחצות כהחלק כ"ש דחצות הוא שם דבר בבי"ת כמו חצות לילה וגו' ועוד לגבי מעשה דכתיב ויהי בחצי וגו' למה לא נכתב נמי כחצי בכ"ף דהיינו כהחלק אלא שהוא שם דבר ויהיה כ"ף כחצות כ"ף השיעור שהיה משה מסתפק ולמאי דמסיק דמשה נמי הוה ידע אלא דשינה לומר כחצות בכ"ף השיעור משום אצטגניני פרעה ולרב אשי דאמר בפלגא אורתא ד"ג נגהי י"ד כו' יהיה כ"ף כחצות כ"ף הדמיון ומה שהקשה הרא"ם לדבריו שהרי לא דיבר הקב"ה עם משה אלא ביום לאו קשיא הוא דלא קאמר שהקב"ה אמר למשה בזה הלשון אלא דה"ק משה לישראל כו' קאמר הגיה דהיינו דמשה הוה קאי עם ישראל בפלגא אורתא ד"ג נגהי כו' וכ"ף כחצות כ"ף הדמיון ואולי כנעלם ממנו לשון התלמוד שדקדק לומר דה"ק משה לישראל כו' ולא שיהיה דברי הקב"ה כן שהרי ביום דיבר עמו גם מה שהקשה שחצות לילה ידוע ואין צריך דמיון ס' אין זה קושיא דבחצות לילה בבי"ת לא משמע איזו לילה ועוד דהא השתא נמי הוא קאי בחצות לילה אבל כחצות לילה בכ"ף משמע שפיר לילה ראשונה שאחר לילה זו כמו כעת חיה ולשרה בן דמשמע בשנה ראשונה שאחר שנה זו וק"ל: **כנור** היה תלוי לו למעלה כו'. כל סוגיא זו מפורש בפ"ק דסנהדרין ע"ש:

דף ד פירש"י בד"ה בניהו בן יהוידע זה סנהדרין שהיה כו' כל"ל: **תוס'** בד"ה בניהו זה סנהדרין מסברא אומר כן כו' עכ"ל דלפירש"י ליכא שום ראיה מקראי ופלוגי אלא שהיו אורים ותומים בהר בניהו אלא מסברא אומר כן שהיה בניהו סנהדרין וק"ל: **ע"ב** נפרא דאתיא בהממיא אלפין אלא כו' כך מלאכי מונה וק"ל: **תוס'** בד"ה אמר רבי יוחנן כו' ולא נהירא דא"כ רבי יוחנן סבירא ליה כו' עכ"ל כל"ל ור"ל דלפי סברת רב עמרם דהוא זה בזה דלכך לא בעיק מסמך גאולה לתפלה ערבית משום דתפלת ערבית רשות א"כ רבי יוחנן דבעי למסמך גם בערבית ס"ל דתפלה ערבית חובה וה"ל פלוגתא דרב ורבי יוחנן והלכה כר"י והקשי הלכתא אהלכתא אלא ע"כ דאית לן למימר דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות מ"מ מחייב לסמוך ועיין ברא"ש וכ"כ מהרש"ל:

ח"א דף ד ע"א אמר דוד כו'. לעיל מיניה כתיב הטה ה' וגו' כי עני ואביון אני דהייט שאיני מתנהג בכבוד עשירים ומלכים ומייש לה כי חסיד אני להשכים מחצות לילה כעני הזה המשכים למלאכתו לצאת מזונותיו ואיני מתנהג עלמי כמלכים הללו שישנים עד ג' שעות וכן לאידך שאיני מתנהג כמלכים הללו שיושבים בכבודם ואני מתנהג לעסוק בדברים המבוזים כדם ובשפיר ובשליא כעני הזה שהוצרך למלאכה מבוזה לצאת מזונותיו ונקט מלכי מזרח ומערב כו' וכן בכמה מקומות נקט הכי לפי שיישוב עולם כולו מקצה מזרח עד קצה מערב אבל בקצה דרום ובקצה צפון אין שם ישוב מפני הקור והחום כמ"ש החוכמים: ואמר **אני** נמלך במפיבושת רבי וגו' כו' יש עיון בזה אם זה מפיבושת הוא בן שאול המלך שהיה לו בן נקרא מפיבושת מפילגשו רצפה בת איה הרי הוא הוקע במעשה דגבעונים ואדא הוא שיהיה הוא איש בושת שמלך ב' שנים אחרי אביו שאול ונהרג ע"י ב' עבדיו בביתו כמפורש הכל בספר שמואל ואם זה מפיבושת הוא בן יהונתן כמו שנאמר במעשה דליבא מאי קאמר דאיש בושת שמו הרי לא נמצא בשום מקום שהיה בן ליהונתן שהיה נקרא איש בושת אבל בספר ד"ה נמצא שהיה ליהונתן בן אחד נקרא מריב בעל וכתבו המפרשים שם כיון דבספר שמואל קרא לבנו מפיבושת ובד"ה קראו מריב בעל דשמו מריב בעל ולמה נקרא מפיבושת כו' ועיין זה דרשו בסמוך גבי כלאב ודניאל ואולי יש להגיה כן בשמעתין לא מפיבושת שמו אלא מריב בעל שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת כו' ואו לא מידי: **נגד** מלכים כו' כמ"ש מאן מלכי רבנן אי נמי שהיה מפיבושת מבני מלכים ולכן נמי גבי כלאב שהיה מכלים כו' פירש"י אב שהיה מפיבושת אב בהוראות עכ"ל לולי פירושו נראה אב ממש קאמר פירוש שהיה זוכה להכלימו על שכבר הכלים את דוד אביו והאי מייתי הכי קראי בני אם חכם וגו' כאלו דוד אמר על בנו כלאב אם חכם לבך להכלים את מפיבושת ישמח לבי גם אני שוכיתי לכך על שכבר הכלים אותי ואומר חכם בני וגו' ואשיבה חורפי דבר דלפי ענינו ה"ל למכתב כי חשיב חורפי ידבר אבל אמר על ידך זכיתי גם אני להשיב דבר את שהיה כבר חורפי וק"ל: **בקוד** על לולא כו' פי' רש"י לדרוש את הנקודה כו' עכ"ל נראה מפירוש דמשמעות הכתוב בלא נקודה לולא הוא דבר ברור וא"כ הוא קשה כיון דהכא הנקודה רבה ואתה דורש אותיות

חכמת שלמה

דף ב ע"א גמרא והא קמ"ל דאיכא משמרות ברקיע ואיכא כו' כל"ל ונכתב במדו נ"ל מאי ר"ס לשמלו כאותן משמרות מנאתי: **שם** ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב"ה כו' כל"ל ונמחק האמר ונכתב במדו נ"ל טעות ואינו שייך ליתא שמיה רבא אלא אסוף קדיש שאומר בכינון אמן אבל יהא שמיה כו' הוא דבר שבקדושה ובעין דוקא אתחילת קדיש וכן לקמן בפרק מי שמתו דף כ"א ע"ב: **רש"י** בד"ה תפלה קצרה הביננו ולקמן מפרש כו' כל"ל: **ע"ב גמרא** דתני רבי יהושע אומר עד שלש כו' כל"ל וג"כ פי' הוא על קרא דקדמו עיני אשמרות וק"ל: **שם** רבי אחא בר ביזנא אפילו בדברי תורה וכ"ש כו' כל"ל: **שם** ק"ק דוד כו' נתתן דוד וכ"כ נ"ל דלא שייך לישנא כ"ק אלא על הקרא או על המשנה וכסאי גוונא וכן יראה מפירש"י ודו"ק: **שם** אין הקומץ כו' נ"ב יש מפרשים תנא כי נהי בסיניס כתגבים מתרגמינן כקומצין: **שם** אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב ואחרי כו' כל"ל: **רש"י** בד"ה אין הבור מתמלא מחוליתו בעוקר כו' כל"ל: **ד"ה** מתי קראה כו' נ"ל הכי גרסינן מאי קראה וכ"ב נ"ל: **בא"ד** בן יהוידע ואכיתר וכו' כל"ל: **תוספות** בד"ה אין הבור כו' פירש"י כו' נ"ב גרש"י שלנו לא מאלטו כהא ליתא אלא סוף הוליא מבור כו' ואותו פי' הביאו התוספות עצמן בסנהדרין בשם רש"י והקשו עליו ופירשו זה בתוספות ותא בשם רש"י דותנין שם כלשון ויש מפרשים כו' ולא בשם רש"י ומ"מ מה שהקשו הכא שייך אף על פירוש רש"י שבתוכן וק"ל נ"ל: **בא"ד** מן העשירים כו' נ"ב פירוש למלאות הפניים וק"ל:

דף ד ע"א רש"י ד"ה בניהו בן כו' כ"ד וכן כו' הד"א: **בא"ד** וקודם להם כו'. נ"ב פי' לאורים ותומים וק"ל: **בא"ד** אם יגליהו ס"ד: **בד"ה** תליסר כו' ולמחרת יגיע כו' נ"ב פי' הלילה שבין י"ג לי"ד: **בד"ה** כשית כו' בדת שלית אחזיקה שהיה ילד כו' כל"ל: **בד"ה** מפיבושת נ"ל מפני בושת כו' לו בשוח הס"ד: **בד"ה** שמא יגרום כו' לפי שהיה ירא שמא יחטא וינחם כהמא כל"ל וכ"ב סי"א: **תוספות** בד"ה בניהו זה סנהדרין מסברא אומר כו' כ"ב וכרש"י שלנו אינו מכשם כן והא ראיה שרש"י מביא כמקרא וכן הוא אומר וגו' מיד אחר בניהו זה סנהדרין והייט שמביא ראיה ממטו שאת סנהדרין מקדם לאורים ותומים ודו"ק נ"ל: **בא"ד** כך פירש"י נ"ב ברש"י שלנו אינו נ"ל רק בסנהדרין בפ"ק תמצא כן ע"ש: **ע"ב גמרא** תפתח בתפלה אריכתא דמיא כו' כל"ל: **רש"י** בד"ה אי כרבי"ג כו' ויש בכלל כו' כל"ל: **בד"ה** וזה הסומך כו' וכ"ש דשחרית דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה כדכתיב כו' כל"ל: **בא"ד** וסמיך ליה יענך כו' נ"ב תימה לי מאי צריך לסמיכת יענך ה' ביום צרה דבות במזמור אחר וג"כ פסוק אחר למנלה מזמור לדוד מפסיק במזיס מיפוק ליה מקרא גופא דכתיב יהיו לרצון אמרי פי שהוא תפלה כדמסקינן לקמן וסמיך ליה ה' צורי וגואלי ואין לומר משום דקדמיה תפלה לגאולה על כן צריכין אנו למילף מקרא אחרינא לאקדומיה גאולה לתפלה זה אינו דע"כ א"א לאקדומיה תפלה ולסומך לגאולה אם לא שמקדים גאולה לתפלה וא"כ מאחר שילפי' מקרא דצריך לסמוך גאולה לתפלה פשיטא דצריך לאקדומי כדי לסומכה יחד וע"ק לי כולא קרא דיענך ה' ביום צרה אינה תפלה אלא בקשת רחמים כאשר מחודים ונרכה בפלמא הוא ולא תפלה ונ"ל מאחר דע"ק הטעם לסמוך גאולה לתפלה כדי שלא יהא מוזן כל היום כדאמרינן לקמן א"כ ילפינן מיענך ה' ביום צרה וק"ל. ותדע דכתב האור זרוע דבשבת אין צריך לסמוך משום דאינו יום צרה סוף סוף מ"מ מאחר יתיס אלא תחאר שעיקר הטעם שלא יהא מוזן חוץ ה' ביום צרה ובשבת לאו יום צרה ודו"ק: **בא"ד** של מלך יוצא כמלך ומגאו שהשליג ס' אליו ותרליס כתשבחות כו' כל"ל: **בד"ה** באמצע כו' של יום דקא סבר כו' כל"ל: **בד"ה** ויעף אלי כו' ולא הרגיש בחוס כל"ל: **תוספות** בד"ה אמר רבי יוחנן כו' תפלת ערבית חובה כו' נ"ב לאו שאמר בהדיא אלא כפי פירושו א"כ מוכרח לומר דרבי יוחנן שמחייב לסמוך ע"כ סבר תפלת ערבית חובה וא"כ תהיה ע"כ פלוגתא

פרק ד

אוסטראה של מעלה

מנחם־מנדיל ביבר [1]

גדולי אוסטרהא

שמה של אוסטראה העיר יצא לתהילה ברחבי העולם היהודי כמרכז של תורה וחכמת־ישראל. ארבע מאות גאונים גדולים חיו ופעלו בעיר הזאת — ביניהם אדירי תורה, שעמדו בראש ישיבות גדולות ומפורסמות; רבנים גאונים, שנשאו ברמות משרת אב־בית־דין לגלילות ווהלין ואוקראינה; חסידים ומקובלים מפורסמים, מגידי מישרים ונדבנים אנשי־שם, שגאוותם של שרידי אוסטראה בכל מקום שהם עליהם.

המחבר רמ"מ ביבר, שמתוך ספרו הובא לדפוס מאמר זה, הקדיש לגדולים אלה את כל ספרו, אשר נקרא על שמם „מזכרת לגדולי אוסטרהא". ואילו ב„פנקס אוסטראה" שלפנינו קצר המצע מהשתרע, ועם כל הערצתנו לעבר המזהיר של עירנו בשטח הרוחני, עלינו להסתפק במהרוזת מונוגרפיות על גדולים מובחרים, אשר יפארו את דפי „פנקס אוסטראה" באישיותם הדגולה ויאצלו מרוחם הכבירה עלינו ועל בנינו אחרינו.

וזאת לדעת, כי מבין כל ענקי הרוח, שקדמו בזמן ובגדולה, נתחבבה מאוד אישיותו האגדתית של הגאון מהרש"א, שנחשב בעיניהם לאבי העיר ופטרונה, שנקראה על שמו „עיר המהרש"א". ומטעם זה הקדמנו וקבענו פרשה זו בראש הפרק „אוסטראה של מעלה", למען תהיה לנו לעינים ולקיים: „והיו עיניך רואות את מוריך".

רבים וכן גדולים נתנו את דעתם לעסוק בתולדותיהם של גדולי אוסטראה, וביחוד של המהרש"א, בהרחבה יתירה, אך העדפתי לתת היתרון למאמריו של המחבר בן־עירנו, שהיה בין מניחי היסוד לרושמי הרשומות שבאו אחריו. אולם יחד עם זאת עלי להתנצל על ההשמטות וההוספות [2], התיקונים וההגהות, שנעשו במאמרו המקורי של המחבר, אשר כתב את חיבורו בסגנון למדני מובהק, כמשפט הימים ההם. מגמתנו היא להגיש לקורא בן־זמננו את המאמר החשוב הזה בסגנון בהיר ונוח לקריאה לכל דורש, וזה לכבודו של המחבר ולתועלת הכלל.

ה ע ו ר ך

ה ג א ו ן מ ה ר ש " א
שכ"ג — שצ"ב (1563 — 1632)

1) מעובד עפ"י ספרו „מזכרת לגדולי אוסטרהא".
2) כל ההוספות, שבאו ממקורות אחרים ומזמנים מאוחרים יותר, יבואו במאמר זה בכתב „פטיט".

הגאון מהרש"א

הוא הרב הגאון אשר שמו יצא ממזרח שמש עד מבואו
מ־ורנו ה־רב ר־בי ש־מואל א־ליעזר־אידלש

בשנת שע"ה (1615) זרחה שמשו של הגאון מהרש"א על עירנו, אשר האירה מכבודו באור יקרות, ואכתוב מעט מתולדותיו כאשר אספתי מספרי חכמים חוקרי קדמוניות. הגאון מוהר"ר שמואל־אליעזר נולד בעיר קראקא לאביו הגאון מוהר"ר יהודה הלוי בשנת שכ"ג (1563). המהרש"א היה חתנו של הגאון מוהר"ר משה ליפשיץ הרב מבריסק[1] וגיסו של הגאון מוהר"ר משה אשכנזי בעל „זכרון משה". כן היה שאר־בשרו של הגאון בעל הט"ז, בהיות הגאון ר' יהודה אביו של המהרש"א והגאון ר' שמואל אביו של הט"ז אחים מלידה[2]. מראש מקדם נהג המהרש"א „ישיבתו" הרמה בק"ק פוזנן כל ימי חייה של חמותו הגבירה מרת איידל, אשר החזיקה אותו ואת כל בני הישיבה מכספה במשך עשרים שנה, היינו משנת שמ"ה עד שנת שס"ה, וזכתה על־ידי כך שהמהרש"א ייקרא על שמה „ר' שמואל אידלש", ולפעמים היה גם חותם עצמו על שמה. לאחר שמתה חמותו ופסקה הישיבה, נסע משם לעיר חלמא ונתקבל שם לאב־בית־דין וריש מתיבתא (ראש־ישיבה). מעיר חלמא נקרא ע"י ראשי עדת לובלין המעטירה לפרוש כנפי חכמתו עליהם להיות שם אב"ד ור"מ, ומעיר לובלין הופיע ונתקבל לאב"ד ור"מ באוסטראה, וכאן ניהל את ישיבתו הגדולה עד אשר עלה לשמים בשנת שצ"ב (1632) בשיבה טובה.

הגאון מהרש"א היה מבניו של רבנו יהודה החסיד ז"ל בעל „ספר חסידים", כאשר כתב הגאון המפורסם מוהר"ר אריה־ליבוש באלחובר אב"ד דק"ק זסלאב בספרו „שם אריה" (חלק יו"ד סימן כ"ז) וזו לשונו: — — — — „ושמעתי מהרב המנוח הישיש מו"ה מרדכי מרגליות אב"ד דק"ק סטאנוב, שהיה לו בקבלה מאבותיו, אשר בזמן הרב המהרש"א באסיפת גדולי הדור, שהיו בעת הזאת ובתוכם היה הגאון המהרש"א ז"ל, דיברו על אודות צוואת ר' יהודה חסיד, ועמד הגאון המהרש"א על רגליו ואמר: אני מבני בניו ובצוואה הנ"ל כתוב, שלא יקרא איש את בנו לא יהודה ולא שמואל, ואני זה ששמי שמואל ושם אבי יהודה".

סיפורי נפלאות רבים מהמהרש"א הביאו הספרים „קהלת יצחק", „שער בת רבים", „שם הגדולים" ואחרים, וכן ראיתי בספר „מעגל טוב" להגאון חיד"א ז"ל מה שהיה לו להגאון מהרש"א עם הגאון ר' העשיל ז"ל, ואעתיק רק שלשה דברים, אשר מהם יראה הקורא ויבין ערך גדולתו של המהרש"א ועמיקת חכמתו וקדושת חיבורו על הש"ס[3].

א. בהקדמת הספר „חידושי הלכות" להגאון ה"ר יואל ב"ר משה גד נכד הט"ז והב"ח: — — — „ובפרט דברי המאור הגדול מאור הגולה ומאור עינינו בהלכה מרא דשמעתא ה"ה הגאון מהרש"א, אשר בדק כל חורין וסדקין וירד לעומק וצלל במים אדירים והעלה מרגניתא דלית בי' טימי ולא הניח כל סדק ובדק אשר לא תיקן, וכל דבריו מיוסדים על אדני השכל ויסודות חזקים, וכל הרוחות שבעולם לא יניעוהו ולא יזיזוהו ממקומו, ואיך יערב לבי לגשת לסתור או לחלוק בשום דבר מדבריו, וכל החולק עליו כחולק על השכינה...".

ב. בצוואת הגאון ר' יונה לאנדסופר סי' י"ח כתוב: „ויעמוד גם כן בדקדוק רב על פירוש הגאון מהרש"א. ופירושו לבד יוכל להאיר עיני האדם בתורה כל זמן שהוא מאריך לעמוד על עומק ההלכה, כי דבריו הם בקיצור מופלג ובעומק לאמיתיות. לשונו עט סופר מהיר ורוח אלהים דיבר בו, כי מבלעדי השגת רוח־הקודש אי־אפשר שיעשה אדם ספר בדומה לזה".

ג. ואלה דברי הגאון חיד"א ז"ל בספרו „שם הגדולים" אות שי"ן סי' פ"א: „מהר"ר שמואל אידלש, רב מופלא, אב"ד דק"ק אוסטראה, בשנת שע"ו חיבר „חידושי הלכות" על רוב התלמוד ולאורו הלכו כל מעייני הגמרא והתוספות, ושמעתיה לפום רבנן ותלמידיהון, ובפרט בגלילות אשכנז והמערב לא זזו מחבבו וכל עסקם בו, וגם חיבר „חידושי אגדות" וממנו יקחו הדרשנים, ובעלי הפרשי"ם הדביקוהו ליסוד דרושיהם, וגם אני שמעתי שיש לו שו"ת".

כל ספרי הגאון מהרש"א נדפסו בחייו. „חידושי הלכות" ח"א נדפסו בלובלין בשנת שע"ב והוגה ע"י אחיו של המהרש"א מו"ר שאול־שמעון בן מוהר"ר יהודה הלוי. „חידושי הלכות" ח"ב נדפסו בלובלין בשנת שפ"א. „חידושי אגדות" ח"א נדפסו בלובלין שנת „לא ימוש" (שפ"ז). „חידושי אגדות" ח"ב נדפסו בקראקא בשנת שצ"א. ושנים רבות אחר פטירתו נדפסו „חידושי מהרש"א" על פירוש רש"י לחמישה חומשי תורה.

מלבד שהיה המהרש"א גאון וקדוש היה גם בעל רוח נדיבה, פזר נתן לאביונים, מכניס אורחים וביתו פתוח לרווחה, מקום ללין לכל דל ואביון העובר ושב על פתח ביתו. על אבן המשקוף היה כתוב וחקוק באותיות בולטות הפסוק „בחוץ לא ילין גר, דלתי לאורח אפתח". בשנת תרמ"ט (1889) נשרפה עירנו כולה ונהרס גם בית־החומה של המהרש"א ומן האבן נמחקו האותיות וניתנו לקריאה רק בקושי.

1) ויש אומרים שהמהרש"א היה חתנו של הגאון בעל „זכרון משה".
2) לפי בעל הערות לספר „מגילת יוחסין" למהר"ל עמ' 28.
3) על דבר שיטתו ודרכו בקודש של המהרש"א בש"ס עיין בספר „שם משמואל" לש. א. הורודצקי.

בשנת שצ״ב, במוצאי־שבת מנוחה נתבקש לישיבה של מעלה, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל.

ואלה בניו וחתניו של המהרש״א:

א. בנו הגאון מוהר״ר משולם־זלמן[1].

ב. בנו הגאון מוהר״ר אברהם.

ג. חתנו הרב הגאון מוהר״ר יצחק סג״ל אב״ד דק״ק לבוב, בנו של הג׳ מוהר״ר שלמה סג״ל אבד״ק לבוב.

ד. חתנו הגאון המפורסם מוהר״ר משה רבי יצחק רבי בונמש אב״ד דק״ק לובומלא ואב״ד דק״ק לובלין, בעל המחבר ספר „מהדורא בתרא״.

שני חיבוריו הגדולים על התלמוד: „חידושי הלכות״ ו„חידושי אגדות״, משמשים אוצר בלום של השקפות ודעות של המהרש״א, כבעל חוש עמוק למוסר ומידות צרופים, כפי שבאו לידי ביטוי בהערותיו השנונות הפזורות בחיבוריו בשפע. בלי משוא־פנים הוקיע כל מידה מגונה בקרב סוחרים עשירים, עסקנים צבוריים וכלי־קודש בהליכותיהם עם הזולת, כיהודי כלא־יהודי, ולעומתם העלה על נס את ערכם של בעלי־מלאכה ועבודה, הנהנים מיגיע כפיהם באמונה ובתמים. ביחוד התרעם על „מצווה הבאה בעבירה״ מצד אלה המנדבים לדבר שבצדקה וגזילת העני בביתם וכו׳.

באותה רוח של מוסר גבוה היה מוציא לאור בבית־דינו משפט צדק בדיני־התורה הרבים שבאו לפניו, וביניהם כאלה שנרקמו בדמיון העם, שברוב חיבתו למהרש״א ביקשו לציין את חכמתו הרבה, את רוח־הקודש והנבואה שפיעמה אותו או אף את ה„קבלה״ המעשית שעסק בה. באופן כזה הועלה המהרש״א, איש המעשה המעורה בהוויות העולם, לדמות אגדתית נפלאה, שנסים רבים ונוראים התרחשו בזמנו ובזכותו.

מעשה בדין־תורה עם מת, שקנה בחייו עבירה משותפו; מעשה באשה וילדים, שהמהרש״א הציל את כספה מידי עושקה; מעשה בנסיך שונא ישראל שבהשפעת המהרש״א נעשה גר־צדק; מעשה בכפרי חשוך־ילדים, שתרם מכספו לבנין בית־הכנסת הגדול וזכה לבן יורש נשמת המהרש״א ועוד[2]. על ענוותנותו של המהרש״א נמסר, שלא עלה בשבת לתורה אלא אם כן בדק מערב שבת אם ביכולתו לנדב נדבה גדולה כיד העשירים, כדי שהתואר „מורה־מורנו״ לא ייוחס לכבוד תורתו אלא לעושרו. לציון שקידתו הרבה על התורה הסבירו דבר השיער הארוך שעיטר את ראשו בכך, שמדי לילה היה קושר אותו בחוט לתקרת החדר, כדי שלא יירדם ויפסיק משנתו. כן סופר על עלילה מצד מומר אחד, שהלשין עליו למלכות, כי בליל־המולד לנוצרים הוא נמנע מתלמוד־תורה ועוסק בחכמת האסטרונומיה. אך בהתפרץ המומר בלווית שוטרים לחדרו, כדי לתופשו בקלקלתו ולהתנקם בו ובכל יהודי העיר, מצאוהו למגינת לבם כשהוא שקוד על התורה ועל העבודה כדרכו.

על גודל הערצתם וחיבתם של היהודים בכלל ושל תושבי אוסטראה בפרט להמהרש״א תעיד החגיגה המפוארת שנערכה באוסטראה בשנת תרצ״ג (1933) ביוזמת הקהילה היהודית לציון שנת ה־300 לפטירתו. השתתפו בחגיגה רבנים ונכבדים מכל קצות הארץ וכן נציגי השלטונות. העיר לבשה חג, וכל תושביה היהודיים סגרו את עסקיהם ובאו להתייחד במעמד רם זה עם אבי העיר ורבם של ישראל. בבית־הכנסת הגדול ע״ש המהרש״א, שבין כתליו המסתוריים ריחפה רוחו הכבירה והדהדו דברי קודשו בדיני־תורה מפורסמים, וכן ליד המצבה שעל קברו נישאו דברי הספד נלהבים מפי גדולי הרבנים, אשר הפליגו בדברי הערכה והערצה למורה הדגול ופועלו הגדול.

ואלה הדברים החקוקים על מצבת־הזכרון העתיקה שנהרסה מרוב ימים:

פ ה

נגנז ונאסף איש קדוש תגא דמלכא
הוא נגר ובר נגר מופת הדור
הצניף הטהור הרב המופלג
בחכמה בענוה וביראה ושמעו
יצא ממזרח שמש עד מבואו
האיר כל חכמי ישראל בחיבורו
הגדול שחידש בפילפולו
ובחריפותו על גמרא פירש
רש״י ותוספות הגאון נ״י פ״ה מו״ה
שמואל אליעזר במוהר״ר יהודא
הלוי זצללה״ה ונתבקש בישיבה
של מעלה ומת במיתת נשיקה
ועלה השמימה והיתה מנוחתו
כבוד במוצאי מנוחה ונאסף ביום
א׳ חמשה ימים לחודש כסליו
בשנת שצ״ב לפ״ק ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

וזה תוכן המצבה החדשה שהוקמה על קברו בשנת תרי״א על־ידי הח״ק:

אבן פינה
הוכן והוקם מחדש
ע״י החבורה קדישא
דפה קהילתנו קהלא קדישא
יום א׳ וי״ו תמוז שנת תרי״א
א׳ו׳ת׳ ת׳ו׳ר׳ה׳ [3]
לכבוד ולתפארת
אלופנו מורנו ורבינו
רב הרבנים גאון הגאונים
אור ישראל וקדושו
שמו הקדוש והטהור
הלך מסוף העולם ועד סופו
צדיק יסוד עולם
רבינו מהרש״א זצוקלל״ה

---

1) לפי בעל הערות למגילת יוחסין, ואילו ב„אגרת היחס״ הנדפס בראש ספר „חידושי הרז״ה״ כתוב, שבן המהרש״א היה הרב יהודה־ליב הלוי.

2) תוכנם המלא של סיפורי־עם נפלאים אלה ראה במקום אחר בספר זה, וכן ב„ילקוט והלין״, בספרו של מ. גרינס ואחרים.

3) „אות תורה״ היינו: יום א׳ ו׳ תמוז תרי״א.

ב. הגאון ר׳ קלמן־קלונימוס האברקשטן

כבר הוכח לדעת, כי עוד לפני האלף הששי התישבו היהודים בעירנו, ובלי ספק לא היו כצאן בלי רועה, כי היו להם אבות־בית־דין אשר שפטו את העם ורעו אותם דעה, וגם ראשי־מתיבתא היו להם אשר הרביצו תורה לתלמידיהם, כי כבר היתה העיר אוסטראה מקום תורה לפני בוא הגאון רש״ל לשם. אולם מי היו האב״ד ור״מ ומה שמם כי נדע? — הזמן כיסה עליהם באדרתו ונעלמו מעין כל חוקר, ובספרי החכמים חוקרי קדמוניות לא בא זכרם.

ראש הישיבה הראשון, אשר שמו נשאר לזכרון בספרי „שאלות־ותשובות״ וחכמים יודעי העתים ישאו את שמו על ספריהם, הוא הרב הגאון ר׳ קלמן־קלונימוס האברקשטן, שקיבל מהחסיד הגדול מהר״ר דניאל ז״ל שהיה תלמיד מובהק של מהר״ר איסרל בעל „תרומת הדשן״ ז״ל (שו״ת רש״ל סימן צ״ח). מעיר לבוב הופיע ובא לעירנו והיה לראש ישיבה בקלויז הגדולה כחצי יובל שנים. שנת בואו לעירנו לא נדע בפרוטרוט, אך לא יאוחר משנת רע״ח (1518) ומעירנו נתקבל לשבת על כסא האב״ד בעיר הגדולה בריסק דליטא. משם עלה ירושלימה ויהי שם אב״ד לקהל האשכנזים. שם התראה פנים עם האר״י הקדוש והרב ר׳ חיים ויטאל מזכירו ב„ליקוטי תורה״ פ׳ בהעלותך. בירושלים נפטר ועלה השמים ומנוחתו כבוד בהר הזיתים.

הגאון ר׳ קלמן היה רבו וחותנו של הגאון מהרש״ל, שנתן לו את בתו מרת ליפקא לאשה, והרש״ל קרא לו: חמי הגדול מהר״ר קלונימוס ז״ל (שו״ת רש״ל שם). ובהיעלות הגאון ר׳ קלמן לעיר בריסק, מילא את מקומו בעירנו חתנו הגאון מהרש״ל.

הגאון מהרש״ל
ר״ע — של״ד (1510 — 1574)

1) לשון בעל „צמח דוד״ — סדר הדורות.
2) „שם הגדולים״ הראשון, אות ש׳ סי׳ מ״ו.

ג. הגאון מהרש״ל

מ־ורנו ה־רב ר־בי ש־למה ל־וריא

בהיעלות הגאון ר׳ קלמן האברקשטן מעירנו לעיר בריסק, הופיע מפוזנא ובא לשכון כבוד בעירנו חתנו ותלמידו המהרש״ל, „הוא המאור הגדול נזר ישראל, מופת הזמן, אשר לאורו ילכו כל בני עמנו ומימיו שותים בכל תפוצות ישראל ושמעו הולך בכל העולם. העמיד תלמידים הרבה והפליג על כל אנשי דורו, וחיבר חיבורו הגדול על כל שיטת התלמוד אשר אין ערוך לגודלו, לעומקו ולחריפותו[1]). מוהר״ר שלמה בן הגאון מוהר״ר יחיאל לוריא הוא מזרע רש״י ז״ל, שיצא מהתנא רבי יוחנן הסנדלר, דור רביעי לרבן גמליאל הזקן[2]). הגאון מהרש״ל נתגדל על ברכי זקנו אבי אמו, ה״ה החסיד מוהר״ר יצחק קלויבר ז״ל, ולכן חתם עצמו הרש״ל כמה פעמים: „שלמה בן מהר״ר יחיאל שליט״א הנקרא ש״ר יצחק (שלמה ר׳ יצחק׳ס)״.

הכוכב המזהיר הזה עלה על שמי עירנו בערך בשנת ש״ן (1540), וכפי שכתבו החכמים יודעי העתים היה עוד הגאון מהרש״ל בעירנו בשנת שכ״ח (1568). והנה אם כי כבר היתה עירנו מקום תורה לפני בוא הרש״ל לשם, אך הוא הגדיל תורה והאדיר לעשות ישיבה גדולה ועל שם עירנו נקרא בפי גאוני דורו בשם „מהר״ש מאוסטרא״. ובהיותו אב״ד בעירנו היה רב כולל לכל מדינת ווהלין עפ״י הכח והממשלה שנתן לו שר האוצרות. והנה פרשת גדולתו וחכמתו, ספריו אשר חיבר: „חכמת שלמה״ ו„ים של שלמה״, אשר העמיד במקדש התלמוד והפוסקים, כבר כתבו החכמים קוראי הדורות בספריהם ובאו עליהם בהסכמה הגאון מהר״ר קלמן ז״ל מוורמשא והגאון מהר״ר משה איסרליס ז״ל מקראקא ואחרים.

הגאון מהרש״ל חיבר עוד: „יריעות שלמה״ לפירוש הרא״ם על התורה; „עמודי שלמה״, ביאור על הסמ״ג (ספר מצוות גדול) לר׳ משה מקוצי; „עטרת שלמה״, ביאור על ספר פסקים; שאלות ותשובות רש״ל ועוד.

שיטת לימודו — הפשטנות, בניגוד לפלפול שהיה נהוג בדורו. השתדל לקבוע את הנוסח הנכון של התלמוד ומפרשיו וחלק בכך על גאוני ישראל ראשונים. רבים כינוהו בגלל בקורתו העזה „רבנו תם בדורו״.

כן מצאתי את שני בניו של הרש״ל חתומים על ההקדמה אשר עשו לספר „חכמת שלמה״, שנדפס פעם ראשונה בקראקא שנת ושלו״ה (שמ״ז—1587), ובסוף ההקדמה כתוב: אלה דברי האחים, מה טוב ומה נעים שבתם יחד בשמן הטוב היורד על ראשם מאת הזקן אביהם, כטוב שם משמן טוב, הח״כ וואלף וכמר יחיאל יצ״ו. וחתנו של הגאון מהרש״ל היה הגאון המפורסם מוהר״ר זאב־וואלף, שהיה ר״מ בלובלין אחר מות חותנו הרש״ל ואח״כ אב״ד בק״ק פראג ופוזנא.

מעירנו נתקבל הגאון מהרש״ל לעיר הגדולה לובלין ועפ״י המסורה בנה שם את בית־הכנסת הגדול שעמד לתפלות ונקרא על שמו ושם נאסף אל עמיו ועלה לשמים בשנת של״ד (1574) י״ב כסלו.

ד. הגאון בעל השל״ה

על הגאון והמקובל רבנו ישעיה הלוי הורוויץ — „השל״ה הקדוש״, שהיה ריש־מתיבתא בעירנו, ועל חיבורו הגדול „שני לוחות הברית״ (של״ה) — ראה להלן מאמר מיוחד מפרי עטו של מחבר מגזע השל״ה.

העורך

ה. הגאון בעל „טורי זהב״

רבנו הגדול מוהר״ר דוד סג״ל — הט״ז

בשנת ת״ב (1642) בערך, נתקבל הגאון בעל הט״ז לאב״ד ור״מ בהקלויז הגדולה פה. תולדותיו של הגאון, פרשת גדולתו וכל התלאות שעברו עליו, כבר נכתבו ע״י הרב חוקר הקדמוניות מוהר״ר חיים־נתן דעמביצר בספרו „כלילת יופי״ ואחרים. אך למען כבוד עירנו ותפארתה אשית עליהם נוספות משלי והיו לאחדים בידי להעלותם על ספרי, ואשבץ עוד אבן ספיר ויהלום בכתר עירנו הגדולה, אשר זכתה להרכיב גם את הגאון הזה אלוף לראשה.

הגאון רבנו דוד הרים קרן התורה בהחזקת ישיבות גדולות והעמיד תלמידים הרבה. הוא נולד לאביו הרב החסיד והקצין מוהר״ר שמואל הלוי בעיר לודמיר. והרב מוהר״ר שמואל הלוי העמיד שני בנים גאוני ארץ, אשר האירו פני תבל בתורתם ובספריהם. הראשון היה הגאון מוהר״ר יצחק הלוי, אב״ד בק״ק לודמיר, חלמא ולבוב, והוא האיר עיני חכמים בחידושיו אשר חידש והנקראים בשם „חידושי מהר״י הלוי״, והשני היה הגאון מוהר״ר דוד הלוי, אשר זכה וזיכה את הרבים בחיבוריו „טורי זהב״ (ט״ז) על ארבעה חלקי שלחן־ערוך, שנתפרסמו בכל תפוצות ישראל ושלאורם אנו הולכים.

עוד בהיות רבנו דוד צעיר לימים כבר ראו ברכה בקרבו כי לגדולות נוצר. הוא היה אחד המיוחד מבני עליה והוא למד מפי אחיו הגאון ומפי מורים גדולים אחרים, אשר האצילו עליו מחכמתם, ויצא שם דוד בכל הארצות. והגאון האדיר רבנו יואל סירקיש בעל הב״ח („בית חדש״ על שלחן ערוך) נתן לו את בתו מרת רבקה לאשה. ר׳ דוד ישב בבית חותנו הגאון והוסיף אומץ בלימודים בישיבה של הב״ח בשקידה רבה. וגם כאשר נפרד מבית חותנו והרביץ תורה במקום אחר, כל הדבר הקשה הקריב לפני חותנו, והגאון הב״ח השיב לו בכבוד גדול והסכים עמו להלכה ולמעשה. וכל־כך היה גדול ונכבד בעיני חותנו עד ששלח גם־כן פסקו לפניו וביקש ממנו הסכמת דעתו.

מקום משכן כבוד רבנו לאחר שנפרד מבית חמיו היה מקודם בעיר קראקא, שם חנה דוד את ישיבתו הרמה. וסביב לשנת שע״ח (1618) נתקבל לאב״ד ור״מ בק״ק פּאטליטשא, ובהיות העיר הזאת קטנה ואנשים בה מעט, לא היה לאל ידם לכלכל את ביתו בכבוד כאשר הורגל מנעוריו בבית אביו ובבית חותנו. ובראות רבנו כי צר לו המקום לשבת שם, נסע למדינת פולין ויט אהלו בק״ק פוזנא ומשם הופיע באור תורתו בכל הגליל ההוא.

1) מדברי הקדמתו של הט״ז ל„יורה־דעה״.

הגאון ט״ז
שמ״ו — תכ״ז (1586 — 1667)

משם נתקבל לאב״ד ור״מ באוסטראה בהקלויז הגדולה, שם ישב במנוחה ולמד תורה מתוך הרחבה ולשם נהרו אליו תלמידים רבים מכל קצות הארץ, אשר באו לשאוב מים חיים המפכים ממעין חכמתו. וקהילה קדושה דעירנו הזילו זהב מכיסם לתת לו די סיפוקו וסיפוק ישיבתו הגדולה והחשובה, אשר הגאון הט״ז התפאר בה לאמר, כי מימיו לא ראה קיבוץ ישיבה חשובה כמוה. והוא ערך שלחן לפני תלמידיו ממה שזכה משלחן גבוה, וכאשר תלמידיו ראו דבריו כי נעמו, הפצירו בו להביא את הדברים לבית־הדפוס [1]. מתחילה מרוב ענוותנותו פג לבו מלשמוע להם ואחר־כך נענה לבקשתם והוציא לאור את ספרו „טורי זהב״ על יורה דעה בלובלין שנת ת״ו (1646). בתאריכים מאוחרים יותר פירסם את חיבורו לשאר חלקי שלחן־ערוך.

ויהי בשנת ת״ח עת צרה ליעקב, ביום הרג רב אשר עשה חמלניצקי בעירנו, ברח הגאון ט״ז לעיר אוליק. לתקופת השנה חזר חמלניצקי עם חילו לעירנו והרגו את יתר הפליטה, ומעירנו הלך עם חילו לשאר ערים ועשו בהן שמות והריסות. וכאשר באו לעיר אוליק צרו עליה כמה ימים ולא יכלו לה, כי היתה בצורה מאד, אך אחרי־כן לחמו עליה בחמת נקם והחלו לפרוץ פרצות בחומה וכמעט שנכבשה העיר לפניהם. ביום ההוא עמדה העדה בבית־הכנסת והט״ז בראשם ושפכו צקון לחשם לפני ה׳, שיצילם מבין שיני פריצי החיות. אז זכר ה׳ חסדו לדוד עבדו, והגאון ט״ז, שהיה עיף וחלוש מאד, הטה את ראשו על ידו ויישן. ובחלומו קראו לו את הפסוק „וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי״. וייקץ משנתו ויאמר: „עם ה׳ חזקו בתפילה ובתחנונים, כי היום יראנו ה׳ נפלאות״. ושם במבצר עמדו כלי־תותח ישנים, אשר נתקלקלו מרוב ימים, ופתאום השמיעו קולות גדולים ופחד וחיתת ה׳ נפלו על חמלניצקי וחילו וברחו משם בבהלה. לזכר הנס יסד הט״ז סליחות ליום כ״ו סיון, ובתוך החרוזים יספר לנו הט״ז את כל דברי הנס, אשר הפליא ה׳ לעשות ביום ההוא, באין נגרע דבר מהמסורה שסיפרו אבותינו מדור לדור. הסליחות

לכ' סיון [1]) ולכ"ו סיון מצאתי בכתב־יד והוצאתי אותן לאור עם הקדמה והערות מאירות בספרי „ילקוט מנחם".

הט"ז לא האריך לשבת בעיר אוליק, ויהי גולה ממקומו וסובב בכל ארץ אשכנז ולא מצא מקום לשבת שם. ובהצר לו זכר ה' לדוד את כל ענותו והעיר את רוחו לשוב אל ארץ פולין אחרי כי שקטה הארץ מעט. ובעיר הגדולה לבוב, המלאה חכמים וסופרים מאז ומקדם, נתקבל לאב"ד ור"מ בחוץ לעיר. ושם ישב על התורה ועל העבודה עד יומו האחרון. וביום י"א ניסן תכ"ד היה אחד מראשי הועד באסיפת גאוני ד' ארצות, אשר התועדו בלובלין ביריד גראמניץ. והגאון הט"ז האריך ימים יותר משמונים שנה ונאסף אל עמיו זקן ושבע ימים בעיר לבוב ביום כ"ו שבט שנת תכ"ז (1667).

שלושה בנים גדולים בתורה ובת אחת היו לט"ז: הרב הגאון מוה"ר מרדכי והרה"ג מוה"ר שלמה ושניהם נהרגו בחיי אביהם בין שאר הקדושים שנהרגו בעלילה בעיר לבוב. בנו השלישי היה הרה"ג מוה"ר ישעיהו. בתו היתה אשת הרה"ג מוה"ר גד והיא ילדה לו את הגאון מוה"ר יואל אב"ד ור"מ בק"ק שעברשין, מחבר הספר „מגיני זהב" להצדיק דברי זקנו הט"ז מרוב ההשגות אשר השיג עליו הגאון ש"ך.

ו. הגאון מוהר"ר מאיר מרגליות

הגאון המפורסם מוהר"ר מאיר מרגליות המצוין בתורה ובחסידות בן הגאון מוהר"ר צבי־הירש מהורודנקא נתקבל לאב"ד בעירנו והגליל בשנת תקל"ז (1777), היא שנת מתן כתב הרבנות מאת אלופי מנהיגי ק"ק אוסטראה. בנעוריו נהג בנשיאות כאב"ד ור"מ בגליל לבוב. כשנתקבל הגאון לאב"ד פה אישר וחיזק תקנה גדולה שנעשתה בחבורה־קדישא והוסיף משלו דברים אחדים בכתב־ידו וחתם — היום יום ג' כ"ז תשרי שנת ת'ק'ב'ל'ו' ברכה (תקל"ח). גם כתב רשיון מיוחד להיות אב"ד הגליל ניתן לו מאת מלך פולין סטאניסלב אוגוסט פוניאטובסקי בשנת 1765. וזה דבר הרשיון:

הגאון מאיר ישב בתחילה על כסא הרבנות בעיר יזלוביץ, שהיתה נחלת הדוכס אביו של פוניאטובסקי. פעם אחת עמד הרב עם בנו הגאון והחכם מוהר"ר שאול בחוץ, והנה קול קריה הומה. עודם מדברים ומרחוק הופיעו לנגדם הדוכס עם בנו הצעיר. וכראות הג"מ שאול את בן הדוכס אמר לאביו: גינוני מלכות אני רואה בנער והוד מושל על פניו ישכון, ובידו הראה על פוניאטובסקי הצעיר. הדוכס ראה זאת מרחוק ויסר עם בנו אל הרב וישאלהו לפשר הדבר. ויען הרב ויאמר: הנה בני זה חכם מדיני הוא וכחכם רואה את הנולד הגיד לי, שהוא רואה הוד מלכות על פני בנך ושבעוד ימים לא כבירים יעלה על כסא מלכות פולין. הדברים נכנסו אל לב הדוכס ובנו, ופוניאטובסקי הצעיר רשם את שם הרב ובנו. לא ארכו הימים ודברי הג"מ שאול נתקיימו, כי נבחר פוניאטובסקי למלך פולין. ויהי אחרי כן, כאשר הגישו היהודים את בקשתם על דבר בחירתם בהג"מ מאיר לרב הגליל, זכר את אשר דיבר עליו בנו בעודו צעיר לימים ויתן לו כתב רשיון

1) לציון היום שבו התחילה הצרה בק"ק נמירוב.
2) הנוסח המקורי של כתב המלך ראה בסוף הספר „תעודות ומיסמכים".
3) ראה רשימה ביבליוגרפית עמוד 23.

והרמנא דמלכא כתוב על קלף באותיות זהב חתום בחתימת ידו של המלך פוניאטובסקי [2]). ועוד סופר מה שהטיב המלך פוניאטובסקי לעשות חסד עם הגאון שאול. בהיותו אב"ד בלובלין חלה במחלה אנושה ונסע לורשה לדרוש ברופאים. הדבר נודע למלך ויצו לרופא שלו לבקרו ולרפאותו וכל סמי המזור והתרופות מאוצר המלך ינתנו לו.

הגאון מאיר, מלבד היותו גאון וחריף אמיתי, היה גם חסיד ומקובל, ידידו ותלמידו של הבעש"ט וכה הרבה לדבר בשבחו. כן היה סופר מהיר בעל לשון צחה ושירים שקולים, מבין חידות ובעל נוטריקון וגמטריאות, כנראה מתוך חיבורו הגדול שחיבר והניח אחריו ברכה, הוא ספר „אור עולם" אשר יפרד לחמשה ספרים יקרים [3]). בשנת תק"ן (1790) התקדרו שמי עירנו וענן ה' כיסה „אור עולם" שהאיר על הארץ בחכמתו. נפשו הטהורה שבה השמימה וגופו הקדוש נטמן מול קבר המהרש"א ז"ל.

כפי ששמעתי היו להגאון בעל „מאיר נתיבים" עשרה בנים מלבד בנות ולא נודעו לי מהם כי אם חמשה בנים ושתי בנות. כל בניו וחתניו היו רבנים גאונים ומשמשים בקודש כאב"ד בקהילות קרובות ורחוקות.

ז. הרב הצדיק מוהר"ר הרב פנחס שפירא

הרב הצדיק המפורסם בישראל בשם ר' פנחס מקוריץ נולד בעיר שקלוב לאביו הר"ר אברהם שפירא. מסיבת עלילה שהעלילו עליהם ברח אביו עם בני ביתו ובאו לגור בעיירה הקטנה מירו־פולי שבגליל ווהלין. על־ידי מסבב הסיבות נתודע שם ר' פנחס לבעש"ט ז"ל והיה לתלמיד מובהק שלו. אחר־כך העתיק את מושבו ובא לעיר קוריץ, ולשמע שם חכמתו וקדושתו נהרו אליו תלמידים גדולים לקחת ממנו מוסרו הטוב וללמוד חכמתו, אשר בה דברי ח"ן ופילוסופיא אלקית יחדיו נפגשו. אך גם שם לא ארכו לו הימים, ובא והתישב באוסטראה.

הרב ר' פנחס קנה לו בית בעירנו וישב פה למעלה מעשרים שנה. בפנקס שני דף רכ"ז נמצא רשום, שהחבורה־קדישא שלחה „א פלאש יין־גפן להרב ר' פנחס בעת שנכנס לדירתו", ובספר „חסד לאברהם" להרב הקדוש ר' אברהם מלאך נדפס מכתב, שכתב הרה"צ ר' פנחס להרה"ק ר' ישעי' מדינוביץ ז"ל וחתם עצמו „מנאי פנחס שפירא מאוסטרהא". הרב הצדיק ר' פנחס, קדושתו וחכמתו הטהורה רבה מאד. סיפורים רבים שגורים על שפתי זקני עירנו, אשר סיפרו נפלאות ממנו, והיה בעירנו בזמן אחד עם הרב המגיד רב ייב"י ועם הרב המגיד ר' אשר־צבי בעל „מעין החכמה", והם חלקו לו כבוד גדול והלכו לקבל את פניו בכל רגל.

כל זמן שבתו בעירנו התפלל בבית־הכנסת של הקצין ר' יוזפא, ושם נתקבלו מנהגיו של ר' פנחס בסדרי תפילה מנהג של קבע. ובהיות מקום מושבי בעיר סלבוטה, הלכתי בימי שבת ומועד לקבל את פני נכדו, הרה"צ ר' פנחס מסלאבוטה, וראיתי אצלו כתב־יד ישן מדברי תורתו של הרה"צ ר' פנחס מקוריץ, וראיתי שם דברים גבוהים ונשגבים, העומדים ברומה של חכמת הקבלה וחקירה אלקית, והדברים ראויים למי שאמרם. וקבלה היתה ביד נכדיו שלא

להוציא את הכת"י לאור הדפוס, אך כבר נפלו דברים הרבה מן הכת"י בידי זרים והם גרעו והוסיפו ושיחתו יפעתם של דבריו הקדושים. בסוף הספר ליקוטי רב האי גאון עם פירוש נר ישראל מאת המגיד מקוזניץ נדפסו ליקוטים מהרב ר' פנחס מקוריץ. בליקוטים אלה ק"ל סעיפים קטנים של פתגמים ותורות, ששמע המלקט מפי ר' פנחס ותלמידו ר' רפאל. גם נתפרסם בדפוס ספר „מדרש פנחס". מגדולי תלמידיו של ר' פנחס הם הרב הגאון המפורסם מוהר"ר יעקב־שמשון משפטובקה והרב הצדיק המפורסם מוהר"ר רפאל בער־שטער. ויתר דבריו ומעשיו ונפלאותיו אשר יספרו ממנו הלא הם כתובים על ספרי סיפורי הצדיקים.

בשנת תקנ"א (1791) שם ר' פנחס לדרך הקודש פעמיו, הלוך ונסוע לעיר הקודש ירושלים. מסורה בפי זקני תלמידי־חכמים בעירנו, אשר הרה"צ רב ייב"י אמר אז: „מסופק אנכי אם יובילוהו רגליו לארץ הקודש". ויהי כאשר בא ר' פנחס לעיר שפטובקה יצאו מלאכי השרת לקראתו ושם נגנז ארון הקודש ביום י' באלול תקנ"א.

שמו של ר' פנחס מקוריץ קשור בשם נכדיו ר' שמואל־אבא ור' פנחס שפירא, שנודעו בעולם כקדושים „סופגי מלקות". הנכדים האלה היו בניו של ר' משה בנו אב"ד ובעל בית־דפוס בסלבוטה, שנתפרסם בהדפסת הש"ס. לאחר זמן מסר ר' משה הנהלת בית־הדפוס בידי בניו, והם התחילו להדפיס הש"ס בפעם השלישית (תקצ"ה—1835) עד שקפצה עליהם צרה גדולה בגלל הלשנה.

ח. הצדיק רב ייב"י

הרב המפורסם מוה"ר יעקב־יוסף, קדוש וחסיד מתלמידי המגיד ממזריטש, שימש בקודש כמגיד־מישרים ומורה־צדק דפה קהילת אוסטראה

ספר

רב ייבי

רשומים בראשי תיבות

יעקב יוסף בן יהודא

זה החבור אשר חבר ה"ה הרב המגיד ומליץ החסיד המפורסם איש אלקי קדוש יאמר לו מוהר"ר יעקב יוסף אשר מעיינו יונק תורה ויראתו לאמונתו תורה אמת על חמשה חומשי תורה ועל ג"ן קפיטל תהלים וגם מדרשים נעלמים וגם חידושי על גמרא ותוספות כמה מסכתות וגם הדפסנו שער תורה מקדם שהדפיס בק"ק קארעץ בעודו בחיים חיותו כי זה היה מגמתו כל ימיו כולו מיוסדים על אמת להורות לעם ה' דרך ה' המעשה אשר יעשו ולמה חדושי תלמידו היה הזקן שהיה גם כן מורה צדק ומגיד מישרים לעדתו בק"ק **אוסטרהא**

ומעלה עשו בקודש שהגהנו אחר כל סדרה של הרב המחבר ז"ל סדרה של אביו ז"ל בכדי להגיד מעל המעיין בו למען אשר לא יהי' צריך לחפש הנה והנה וגם הוגה בבצ"ב מדויקת והחקת כל הטעיות מה שנפלו בראשונים מחמת שנדפסו מתוך הכתבים חסרים ויתירות כאשר יהיו לעין המעיין בו נטכס

תחת ממשלת אדונינו הקיסר אויסע פריסוויטעליוועי גערזשאוויטע ווילקי האסידאר אימפעראטאר
אלכסנדר
פאוולאוויטש
סאמיע דערזשעץ אויסע ראסיסקי האסידאר אויסע מילאסטיוועיש יר"ה:

הובא לבית הדפוס על ידי הרבני המופלג בתורה וביראה הגביר המפורסם מוהר"ר **שמאי ישכר** בהרבני המופלג הוותיק הגביר מוהר"ר **שמואל אשר** נ"י ובשכר זה תהיה משכרתו שלמה ויזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות עד ביאת גואל אמן:

באוסטרהא

מודעה רבה כי לא כגוים שהיו בימי חכמי הש"ס ז"ל הגוים האלה אשר אנו מתגוררים בארצותם כי המה היו עובדי כוכבים ומזלות אבל העמים שבזמנינו אלה ה' שלוים ועושים חסד עם היהודים וחלילה לנו לכתוב שום גנאי עליהם ומ"ש שום גוי או נכרי וכחמה כוונה על אותם עכו"ם שהיו בימי חכמי הש"ס ז"ל:

בשנת ותהי הברכה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו לפ"ק

אחרי אביו הצדיק מוהר״ר יהודה־ליב, ששימש בכהונה זו כל חייו ונפטר בשנת תקכ״ו (1766).

כמגיד־מישרים דפה עירנו הרים כשופר קולו והעיר את עדתו ללכת בדרכי התורה והמוסר. בכל דרשה שדרש הזהיר בהזהרה גדולה על שמירת יום השבת ועל הין צדק ומשקל צדק. הוא הריע אף הצריח והזהיר על מורא מקדש מעט הוא בית־הכנסת בקונטרס „מורא מקדש" שהדפיס בחייו בעיר קוריץ, שם מביא מכמה ספרים אשר ציוו והזהירו על איסור הדיבור בבית־הכנסת, והעונש והמכשול הגדול הרובץ על אלה המפירים חוק ופורצים גדר ומשיחים בבית־הכנסת ובבית־המדרש וביותר בשעת התפילה והקריאה בתורה.

הרב ייב״י לא נשא פני איש עשיר ולא חנף לאדם גביר. פעם אחת נודע לו, כי בבית הגביר האדיר ר׳ אבאלי, ראש משפחת הגבירים זוסמן, גרף המשרת הנכרי את הזבל מאורוות הסוסים והובילו בעגלה אל מחוץ לעיר ביום השבת. ביום א׳ אחר השבת הלך הרב ייב״י להרב ר׳ אבאלי והוכיחו על שחיללו את השבת בביתו ודרש ממנו משכונות. ר׳ אבאלי התנצל כי הדבר נעשה שלא בידיעתו והפציר בו לקנוס אותו בקנס ממון ולא ימיט עליו בזיון. אך הרב ייב״י לא שעה לדבריו והעמיס משכונות על העגלה והובילו אותם ברחובות העיר ושליח בית־דין הלך לפני העגלה והכריז: „המשכונות האלה נלקחו אצל הרב הגביר ר׳ אבאלי על אשר חיללו השבת בביתו". ועוד דברים ונפלאות שמעתי מפי זקנים אשר הרבו לספר על הצדיק רב ייב״י והפליגו מאד לספר רוב חסידותו וענותנותו [1].

הרה״צ ר׳ יעקב־יוסף השאיר אחריו ברכה, מלבד הקונטרס „מורא מקדש", ספר רב ייב״י — חידושים על חמשה חומשי תורה ועל ג״ן קאפיטל תהלים, כמנין שנותיו, וחידושים על גמרא ומדרשים נעלמים. הוא ציוה לקרא את שם הספר „רב ייב״י, והוא ראשי־תיבות י׳עקב י׳וסף ב׳ן י׳הודה. בראש הספר נדפס המאמר „מורא מקדש" ובסוף הספר נדפסו חידושי תורה מאביו הצדיק. על הספר באו בהסכמה גדולי תורה וחסידות וזכה למהדורות אחדות. פעם ראשונה נדפס בסלאבוטה בשנת תקנ״ב (1792) ע״י בניו הרבנים ר׳ אליקום־געץ, ר׳ יהודה־לייב ור׳ פנחס, שקבעו לעצמם את שם־המשפחה ייב״י. בשנת תקס״ח (1808) נדפס הספר באוסטראה ובשנת תרל״ד (1874) בברודי.

הרב ייב״י קבע מקומו לתורה ולתפילה בבית־מדרשו של הקצין ר׳ שמואל ר׳ יעקב׳ס, ומאז נקרא על שמו בית־המדרש של ר׳ יוסל. ובשנת נ׳א׳ק׳ת׳ בני ישראל (תקנ״א—1791) ד׳ דחוה״מ סוכות נפטר הצדיק ר׳ יעקב־יוסף ועלה לשמים.

ט. רשימת גדולים

אנשי שם ויחס, אשר שמם יצא לתהילה בתפוצות ישראל כגאונים גדולים ומפורסמים, אב״ד וראשי גולה, ר״מ תופסי ישיבה ומרביצי תורה, ממשיכי שרשרת הזהב של גאוני אוסטראה ומופתי הדור. ארוכה ומסועפת היא רשימת הגדולים, אך מפאת קוצר

1) מסורות־עם שונות היו נפוצות בעיר על מעשי־נפלאות שפעל רב ייב״י ברוב קדושתו. ראה אגדה „נס רב ייב״י, בעמוד 59.

המצע רק ראשי משפחות ושושלות ינתנו בזה, ואילו צאצאיהם ותלמידיהם המפורסמים ופעליהם הברוכים בתורה ובחכמה הלא הם כתובים על ספרי אנשי השם והיחס.

1. הגאון רבי אברהם ז״ק (זרע קודש) הידוע בפי חכמים בשם רבי אברהם מאוסטרהא. אב״ד אחר הגאון מהרש״ל ותלמידו.

2. הגאון רבי שלמה ב״ר מרדכי מתושבי מזיריטש קטן. תלמיד הגאון מהרש״ל, ר״מ ומחבר ספר יקר המציאות „מזבח הזהב".

3. הגאון רבי שמשון באך (בוכנר) הנודע בשם ר׳ שמשון מאוסטרהא, אב״ד אחר הגאון מהרש״א. נפטר באוסטרהא בשנת שצ״ו.

4. הגאון רבי נתן־נטע כהנא, אב״ד פה עירנו והגליל אחרי ר׳ שמשון באך (3). בימי גזירות ת״ח ות״ט נמלט הוא והגאון ט״ז מעירנו.

5. הגאון הגדול רבי שמואל־שמעלקא ז״ק, נכדו של רבי אברהם ז״ק (1). אב״ד ור״מ ראשון לאחר חורבן העיר בגזירות ת״ח ות״ט. בנה מכספו את הקלויז של הט״ז מחדש ומאז נקראה על שמו „הקלויז של רבי שמעלקא". נפטר באוסטראה תמ״ז.

6. הגאון הגדול רבי נפתלי הכהן, חתנו של ר׳ שמעלקא (5). אב״ד ור״מ פה עירנו וגליל אוקראינה. בהתקבלו מעירנו לק״ק פוזנא נדב המנורה הגדולה, שעמדה על כנה בבית־הכנסת של המהרש״א. נפטר בקוסטנטינופול בשנת תע״ט בדרכו לארץ־ישראל.

7. הגאון הגדול רבי יואל היילפרין, שהיה נודע בשם „דער גרויסער רבי יואל", נתקבל לאב״ד ור״מ בעירנו בצאת ר׳ נפתלי הכהן (6) לפוזנא. גאוני ארץ התיחשו על משפחת היילפרין המפורסמת. נפטר בלבוב בשנת ת״ע.

8. הגאון רבי בצלאל הכהן, בנו של ר׳ נפתלי הכהן (6), חתנו ויורש כסאו של הגאון ר׳ יואל היילפרין (7). נפטר באוסטרהא תע״ז.

9. המאור הגדול רבי אברהם כהנא, נקרא מעיר ברודי בשנת תע״ח ונתקבל לאב״ד ור״מ בעירנו אחרי הגאון ר׳ בצלאל (8). נפטר בדובנא תצ״ה.

10. המאור הגדול רבי אברהם משולם זלמן בהגאון חכם צבי. כיהן כאב״ד ור״מ פה עירנו ארבעים שנה (תצ״ז — תקל״ז). מחבר ספר שאלות־ותשובות „דברי רב משולם".

11. הקצין רבי שמואל ב״ר יעקב. אחד מראשי הקהילה. נגיד מופלג, בנה מכספו את בית־הכנסת שנקרא על שמו „בית־הכנסת של ר׳ שמואל ר׳ יעקב׳ס", ומימי רב ייב״י התחילו לקרותו על שמו „בית־הכנסת של ר׳ יוסל". נפטר באוסטראה תק״ז.

12. הגאון רבי שלמה זלמן הכהן, ר״מ בעיר החדשה. אחד משלושת הגדולים דפום־בי־דתא בזמן אחד בעירנו בשם זלמן, והם: הגאון רבי אברהם משולם זלמן (10), רבי שלמה זלמן הכהן דנן והרב החריף רבי משולם זלמן ממזיריטש קטן (16). נפטר באוסטראה תק״ח.

13. הרב הנגיד רבי מנחם־מנדיל סג״ל מלבוב. רופא מומחה מפורסם. מנהיג הקהילה ותמך בכספו את הח״ק ביחד עם הנגיד ר׳ שמואל ר׳ יעקב׳ס (11). הוא ואשתו היו צאצאי המהרש״א. נפטר באוסטראה תק״ח.

14. הרב הגדול רבי מרדכי היילפרין, בנו של הגאון רבי יואל היילפרין (7). נגיד מפורסם, גבאי ופרנס בשתי הח״ק. נפטר באוסטראה תקס״ז.

15. הקצין רבי יוסף־יוזפא בנו של הנגיד ר׳ שמואל ר׳ יעקב׳ס (11). נגיד מפורסם ופרנס דח״ק פה ומדינת ווהלין. בנה מכספו את בית־הכנסת שנקרא על שמו „בית־הכנסת של ר׳ יוזפא״. עפ״י צוואה לבניו הניח עזבון גדול לצרכי הקהילות ולתמיכת הלומדים בבית־מדרשו. נפטר תקכ״ב.

16. הרב המופלג רבי משולם זלמן ממזיריטש. השלישי משלושת הגאונים בשם זלמן (12) והוא בחריפותו הכריע את כולם. מראשי אלופי הגבאים בח״ק צד שני. נפטר תקכ״ז.

17. הרב „רבי יונה׳לי דער גוטער״, צדיק וקדוש, חברו של הצדיק ר׳ לייב שרה׳ס. בית־המדרש שבפתח רחוב „טערסקי״ נקרא על שמו „ר׳ יונה׳ס שולכן״.

18. הגאון רבי אהרן שמואל הכהן, אב״ד ור״מ בקלויז הגדולה דפה. חוקר ומקובל, מליץ וסופר. חיבר חיבורים על ש״ס ופוסקים ושו״ת. נודע כמחבר „וצוה הכהן״. נפטר בשדה לבן תקע״ד.

19. הקצין רבי יקותיאל זוסמאן ב״ר יצחק הלוי מהעיר החדשה. נגיד ונדיב מפורסם, „נאמן״ בחבורה־קדישא צד שני. ראש למשפחת זוסמאנים. נפטר תקנ״ה.

20. הרב רבי אבא׳לי הכהן, שהיה נודע בשם „ר׳ אבא׳לי דער גרויסער״. מופלג גדול בתורה ונגיד מפורסם במדינה, חתנו של הנגיד ר׳ יקותיאל (19), שממנו נקראו יוצאי חלציו בשם המשפחה זוסמאן. נפטר תקע״ב.

21. הרב רבי אשר צבי, ראש אב״ד מ״צ ומ״מ דפה. חסיד מתלמידי המגיד ממזיריטש. מחבר הספר „מעין החכמה״. חתום בראש החותמים על המגילה מז׳ תמוז. נפטר תקע״ז.

22. הרב המופלג ר׳ משה־אריה הנודע בשם „המגיד ממזיריטש קטן״. גר ושימש מגיד מישרים במזיריטש קטן והלך יום־יום לקלויז הגדולה להתוכח בדבר הלכה עם הגאון ר׳ חיים הכהן רפפורט (25). נפטר תקע״ט.

23. הגאון רבי בצלאל מרגליות, בן הגאון בעל „מאיר נתיבים״. אב״ד ור״מ פה עירנו והגליל אחר פטירת אביו. מחבר ספר „כתר שבת״ על התורה. נפטר תקפ״א.

24. הצדיק רבי אליקים־געציל בן הרב ייב״י. חסיד ותורני מופלג. כל ימיו עסק בצדקה ופרנסת עניים ובעצמו חי חיי צער ודוחק. הוציא לאור את הספר „רב ייב״י וכתב הקדמה יקרה מאד. נפטר תקפ״ד.

25. הגאון רבי חיים הכהן רפפורט, חתן הרב הגביר ר׳ אבא׳לי הכהן זוסמאן (20). אב״ד ור״מ דפה אחר הגאון ר׳ בצלאל מרגליות (23). מחבר ספר „מים חיים״. נפטר ת״ר.

26. הצדיק ר׳ יעקב־יוסף, נכד הרב ייב״י. תלמידים וחסידים רבים נהרו אליו לשמוע לקחו הטוב בדברי מוסר ובדברים העומדים ברומו של עולם החסידות. נפטר תר״ט.

27. הגאון רבי יעקב הכהן רפפורט, בן הגאון ר׳ חיים הכהן רפפורט (25). לעת זקנתו של אביו נבחר לשבת על כסאו כאב״ד ומ״צ פה קהילתנו. בית־המדרש שבקרבת ביהכ״נ הגדול נקרא על שמו „דעם רב׳ס שולכן״. נפטר תרכ״ב.

אריה אבטיחי, לבית הורוויץ

השל״ה הקדוש

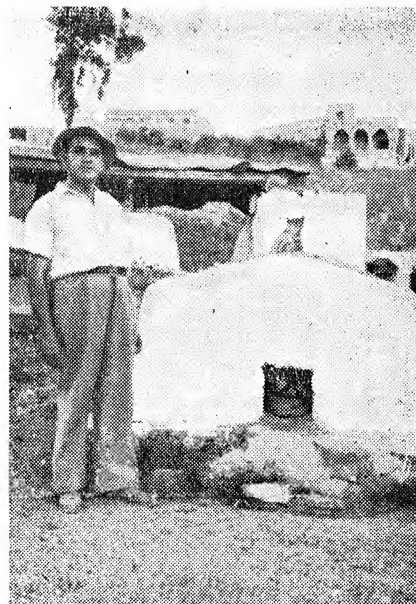
זכתה העיר אוסטראה המעטירה למאורות גדולים, גאונים ואדירי תורה, כבירי רוח ואנשי שם, שהאירו בזוהרם את דורם ואת הדורות אחריהם, והורישו דברי תורה וחכמה לאומה ולתרבותה. ובבואנו להציב יד ושם לקהילה עתיקה כקהילת אוסטראה, מחובתנו להעלות את זכרם של אנשי הסגולה שלה, שעיצבו את דמותה וסימלו את גדולתה ותפארתה הרוחנית, בלי למעט את דמותם של אלה, שהט־ביעו את חותמם על חיי הקהילה כאנשי־ציבור, פועלי־צדק ואנשי מעש בשטחים שונים. אכן, בראש כולם יתנוססו שמותיהם של הרבנים והגאונים, שכיוונו את החיים בקהיל־תם ואף מחוצה לה, ותורתם — חיינו תמיד.

דור דור וגדוליו. דברי ימיה של קהילת אוסטראה, עירו של המהרש״א, עשירה בגדולים ויראים, עמודי־תורה ונושאי חזון, מתקנים, יוצרים ומחוללים, תלמידי־חכמים שחוללו תנועות ביהדות העולמית, ועמהם נמנה רבנו ישעיהו הלוי (סג״ל) הורוויץ, הוא השל״ה הקדוש, מגדולי הרבנים והמקובלים.

השל״ה ישב במשך שנים מספר על כסא הרבנות באוסטראה, בשנות שס״ב—שס״ד (1602—4), ושימש בכתר רב העיר והגליל (אחרי שעבר מדובנא). הקים ופירנס בישיבתו דור תלמידי חכמים, שהמשיכו בשיטתו והלכו לאורו. רבים היו

ספר
שני לוחות הברית
חלק שני
בזיטאמיר
ШНЕ ЛУХОТЪ ГАБРИТЪ
то есть
Двѣ Скрижали Завѣта
Часть 2
ЖИТОМИРЪ

שער השל״ה

קבר השל״ה בטבריה

הלמדנים, שבאו להתחמם לאור תורתו בימי שבתו באוסטראה ובקהילות ישראל אחרות. רבות סופר על השל״ה מפה לפה ובפרסומים השונים בתקופתו ואחריה, על גדולתו ורוממותו, רוח הקבלה עפ״י תורת האר״י, שהכניס בשיטתו ונטע בלב אחרים, על תקנותיו והסכמותיו והעיקר על חיבוריו. הוא מופיע כגאון חריף בעל שבט מוסר, ומתואר כאישיות מופלאה בעל השפעה מרובה לא רק בקהילות שבהן כיהן, כי אם בכל תפוצות ישראל. חיבוריו האירו עיניים ויצירתו הגדולה — „שני לוחות הברית" שעל שמה הוא ידוע כ־השל״ה, הקנו לו שם נצחי.

מוצאו של השל״ה מעיר הורוביץ (באשכנז — בוהמין). הוא נולד בעיר פראג לאביו הרב הג׳ ר׳ אברהם בר׳ שבתי הורוויץ (בשנת רס״ן—1550 בערך) [1]. לפי שלשלת היוחסין היה חוטר מגזע הרה״ג יצחק הלוי, בן הרב ר׳ פנחס הלוי (הוא אחי רבנו אהרון הלוי — הרא״ה מברצלונה, מזרע נשיאים), בן ר׳ יוסף, בן ר׳ בנבנישתי, בן ר׳ יוסף, בן ר׳ זרחיה, בן ר׳ יצחק, בן ר׳ זרחיה, בן ר׳ שם־טוב הלוי, תלמיד הרמב״ן ואחיו ר׳ פנחס (מחבר „בדק הבית"), ששורשם מגולי ירושלים.

את תורתו שאב השל״ה תחילה מאביו הגאון ומרבני העיר פראג הגדולים. משעבר עם אביו לקראקא שמע שם לקח בתורה ויראה מפי הלמדן הנודע הרב רבי שלמה ברבי יהודה (שקראו לו מהרש״ל השני) ונתפרסם בעודו צעיר לימים בידיעותיו ובכשרונותיו. עוד בנעוריו החל לנהוג בדרכי פרישות וטהרה וקבע סדרים מיוחדים, שביסס על רמזים של אנשי תורה קדמונים, ושמעו יצא בעולם. קהילות רבות הזמינוהו לכהן בהן.

1) מסורת היא עד היום הזה: כל נושא שם הורוויץ והוא לוי — יחוסו על השל״ה.

אשת השל״ה היתה הרבנית חיה בת פרנס הדור מו״ה אברהם מויאל, מראשי עדת וינה, שהיתה ידועה בנדיבותה. היא נפטרה בד׳ אדר שנת ש״פ ועל מצבתה בפראג נחקק: „בדורה היו אומרים עליה שלא הניחה ממעשי האמהות כלום". אשתו השניה (בארץ־ישראל) היתה חוה בת ר׳ אליעזר שנפטרה בארץ־ישראל.

בשנות השמונים של המאה השש עשרה למנינם נחשב השל״ה לאחד המנהיגים הרוחניים ובעלי ההשפעה בחיי יהודי פולין. הוא כיהן כרב ראשי בקהילות פוזנאן, וינה, דובנא (שנת ש״ס 1600), באוסטראה והגליל (שס״ב — 1602), בקראקא (שס״ד — 1604), בפרנקפורט (בערך שע״ד — 1614), וכשנגזר על גרוש היהודים משם הלך בגולה עם עדתו. משם עבר לפראג עיר מולדתו ונתקבל שם בכבוד רב ונתמנה משנת שע״ה לרב אב״ד של קהילת פראג. בכל תהנותיו הרבי״ץ תורה ויראה, התקין תקנות והמשיך בחיבוריו, אולם לא מצא מנוח לנפשו על אדמת נכר.

אחוז כמיהה לארץ הקודש כל ימיו, גמר אומר לעלות ולחונן את עפרה על אף סכנות הדרך, ובעוזבו את כבודו ואת רכושו אשר רכש בגולה עלה ארצה בשנת שפ״א (1621). באותה שנה דרכה כף רגלו אחרי טלטולים רבים, על אדמת צפת עיר המקובלים, אך את יתדו תקע בירושלים, שבה קידמוהו בכבוד רב והוא נתקבל כרב עדת האשכנזים. הוא נכנס לפני ולפנים של חיי הקהילה, הוסיף תקנות וקבע סדרים שהזמן חייבם ונעשה למנהיג. בראות המושל, המורד הערבי פאשא איבן פארוך, את הערצת היהודים לרבם זה, חבש אותו בכלא יחד עם כמה נכבדים אחרים ודרש כופר גדול בעד שחרורם. לפי גירסה אחת פדו בני הישוב את השל״ה, ולפי גירסה אחרת הצליח להימלט מתפיסתו והגיע בשנת שפ״ה (1625) לצפת ושם ישב שנים והגה בקבלה. לדעת חוקרים הרבה לעסוק בנסתרות יותר מאשר בנגלות. את ספרו „שני לוחות הברית" גמר בשבתו בארץ ישראל, והוא פורסם בהרבה מהדורות.

על שבחי השל״ה יחשבו גם מעשיו הטובים הרבים לטובת הכלל, וביניהם נדבנותו בהחזקת לומדי תורה וסתם יהודים נצרכים. אמרו שתמיד הסבו לשולחנו שמונים נפש שמזונם היה עליו. כזאת נהג גם בחו״ל וגם בארץ ישראל. יש סברה שהשל״ה היה בעל רכוש והוא היה מפזרו לצדקה ולהחזקת אביונים, ביחוד לומדי תורה והוגים בקבלה, והרבה אגדות נרקמו עליו ועל מעשיו. כך למשל מצביעים בטבריה עד היום על בנין של השל״ה, על שפת הכנרת, שקראו לו עוד במאתנו הנוכחית „הקאשיס של השל״ה", שהיה מעין אכסניה שהיתה פתוחה לכל דכפין ולכל דצריך להיכנס ולאכול משולחנו של השל״ה (הבנין כעת שייך למנזר סמוך), ובירושלים היו מצביעים בעיר העתיקה על חצר סמוכה לחורבת רבי יהודה שנקראה „חצר השל״ה", ובה בנינים עתיקים בנויים על יסודות עתיקים מהם. כן מספרים על מסעיו של השל״ה במדינות לשם חיזוק ירושלים, ישובה וקרן התורה בה.

כל חייו של השל״ה היו קודש לתורה ולמעשים ברוכים והוא נפטר בשנת ש״ץ (1630) ונטמן בטבריה סמוך לקברות רבי יוחנן הסנדלר והרמב״ם.

בתי־כנסיות ובתי־מדרשות

מה מאד חשוב היה בית־הכנסת בחיי היהודים במשך תקופת גלותם הארוכה. עוד בימים מקדם הוצב במרכז החיים היהודיים כ„מקדש מעט" וכסמל וזכר לעצמאות ישראל בעבר הלא רחוק, ומשם יימשכו חוטי חסד של תקוה ואמונה לגאולה קרובה. אולם ברבות ימי הגלות האפלים והכבדת עול השיעבוד, נקבע לבית־הכנסת יעוד חשוב ונכבד לאין ערוך — לשמש מעוז ומפלט לעם היהודי הנדכה והנרדף, חיק אם רחמניה, לשפוך בין כתליו־קפליו צקון לחש בימי צרה ומצוקה ולהביע הלל והודיה על נסים ונפלאות, שהיו יסוד חיינו וקיומנו בתנאי הגולה הרעועים. ואכן עד דור אחרון עמד בית־הכנסת ביעודיו הגדולים כמרכז לתורה ולתפילה לעם, כבית־ועד לחכמים שומרי מורשת אבות מימי העבר המזהיר וגחלת תקות ישראל לעתיד. ובימי הכרעה ומפנה גורליים בתולדות ישראל זכה בית־הכנסת, שבין כתליו נשמעו פעמי גאולה ראשונות והידהדה הקריאה הנכספת: „צאו גולה!"

קיימת אגדה נפלאה, שלפיה „עתידין בתי־כנסיות ובתי־מדרשות שבחוץ־לארץ שיקבעו בארץ ישראל". הנקל היה להבין, כי לאחר מילוי היעודים הנעלים, שהוטלו עליהם עם שיבת בנים לגבולם, אין עוד טעם לקיומם בארצות הנכר. אך מן הראוי על־כן שבתי־כנסיות שבחוץ־לארץ יתלוו לשבי־ציון כאוהל־מועד במדבר סיני, אשר בחנות בני־ישראל שם חנה אתם ובנוסעם נסע אתם. אולם מה מאד דאבה נפשנו, שכאז כן גם עתה נגזר על מחנה ישראל למות במדבר הגולה, ובתי־הכנסת לבדם, לבושי אלמנות ויתמות, עלו ציון באבלם הכבד אחרי בניהם ובנותיהם שנספו על אדמת נכר.

כשלושים בתי־תפילה ותורה היו באוסטראה, מהם בתי־כנסיות ובתי־מדרשות, קלויזים ומנינים, ואלה הם:

א. בית־הכנסת הגדול של המהרש"א

במקום אחר בספר זה [1] נמסר תיאור מפורט על בית־הכנסת הגדול וזמן ייסודו, על גאוני אוסטראה מדורות ראשונים, שהתפללו ולמדו בו, וכן על המאורעות ההסטוריים והנפלאים, שהתרחשו בין כתליו בימים מקדם. ייזכרו נא לטובה במקום זה אחינו בית־ישראל מדורות אחרונים, שהתפללו ופעלו בבית־כנסת זה עד שבאו צוררים רשעי עולם, אשר אכלו את יעקב ואת נוהו השמו.

„בית־הכנסת הגדול" נחשב מימים ימימה לבית־כנסת העיר ושימש לצרכי תפילה להמוני העם העמלים וכן למטרות ייצוג רשמי כלפי פנים וכלפי חוץ. בניגוד לבתי־המדרשות והקלויזים החסידיים, ה„בעלי־בתיים" ושל בעלי־המלאכה למקצועותיהם, נשמרו בבית־הכנסת הגדול מנהגים טרום־חסידיים ונהגו בו קדושה מיוחדת. התפללו שם „נוסח אשכנז" תוך שמירה על סדרים ומנהגים מיוחדים מימי הגאונים הראשונים, לא קבעו בו מזוזות בדלתות, לא הסיקו תנור בימות החורף, ואין צריך לאמר שלא היו בו לא אכילה ושתיה, לא עישון סיגריות ואף לא לימוד תורה. רק תפילה עם שחר ואמירת „יום תהילים" בציבור לפניה היו יסוד מוסד לקיום בית־הכנסת על־דרך הנאמר: „כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים". ואף נשמות המתים פקדו — לפי אמונת־עם — את בית־הכנסת הגדול מדי חצות־לילה לשם תפילה בציבור.

אך טבעי הוא על־כן, שבמרכז התענינותם של מתפללי בית־הכנסת הגדול עמדה החזנות. לא ידוע לנו הרבה על בעלי־התפילה, שעברו לפני התיבה בבית־הכנסת הגדול באוסטראה, שבודאי היו ראויים למקום הגדול והקדוש הזה. רק שם אחד נשמר לנו בקטעי הפנקס הישן צד שני, שבדף צ"ה משנת ת"ף (1710) אנו קוראים: „י"ב זהובים מחבורה זבחי צדק עבור קבורת ר' ישראל ש"ץ". לעומת זאת זכורים היטב החזנים עם המקהלות, שהתפללו בבית־כנסת זה מאז היתה החזנות חזון נפרץ במקומותינו, ועל כך ראה מאמר מיוחד להלן בפרק זה.

יובלטו נא בזה אישים ודמויות מדור אחרון, אשר מקרב המוני המתפללים באו ואשר הצטיינו בפעילותם להרמת קרנו של בית־הכנסת הגדול, והם: זלמן מאליער, צבע ממקצועו, שבהיבחרו לגבאי שיפץ את בית־הכנסת מבית ומחוץ, אף הכניס בו סדרים למופת, כמו איסור הדיבור בשעת התפילה וכו'; אבא גאליע, עגלון ממקצועו, אשר שקד על החזקת חזן ומקהלה לתפארת בית־הכנסת; ברוך סיניצר (שטראם), סוחר בכפרים, המשיך בגבאות בדרך קודמיו, שכבר היתה למסורת חדשה בבית־הכנסת; הערשל שארגע ובנו וולף שארגע, שני השמשים, שכל שבילי בית־הכנסת ומסתוריו היו נהירים להם ואשר היו הרוח החיה בכל העיר לרגל טיפולם המתמיד בסידור חופות, בריתות, הלוויות ושאר צרכי הבעלי־בתים.

הנאצים ועוזריהם ביקשו להתנכל במקום קדוש עתיק־יומין זה, אך לא עלה בידם אלא לנתוץ את האגף של בית־כנסת הקצבים, ואילו ההיכל המרכזי, שהצטיין בכתליו הבצורים, נשאר איתן אם כי ריק מתוכנו ועם חלונות עיוורים. עדי ראייה מוסרים על „נס פצצה" שני, שבהיקבץ תושבי העיר לבית־הכנסת בראשית ההפצצה הגרמנית, נפלה פצצה רבת־עוצמה על גג בית־הכנסת, אך לא התפוצצה ולא הזיקה לאיש.

---

1) ראה עמ' 86 — פרקי היסטוריה.

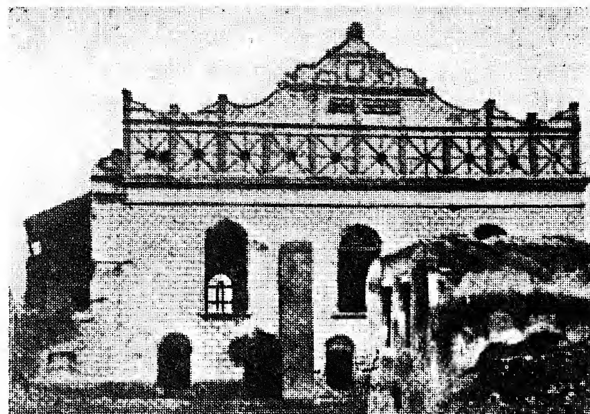
ב. בית־הכנסת של החבורה־קדישא

הבנין הענק של בית־הכנסת הגדול איכסן בין מדוריו ויציעיו הרבים עוד בתי־תפילה. האחד היה בית־הכנסת של החבורה־קדישא, ששכן בצד שמאל של ה„פאלוש". עצם מציאותה של הח"ק לא בביהכ"נ שעל בית־הקברות אלא בבית־הכנסת הגדול, באה לסמל זיקה הסטורית מימים קדומים, עת בית־כנסת העיר היה בחסותה של הח"ק, ששילמה את כל צרכיו, העמידה גבאים לבית־הכנסת מתוך שורותיה ואף ראתה עצמה כבעליו החוקיים. נוהג זה נמשך שנים רבות לאחר ביטול שלטון הקהילה מתוך קדושת מסורת־קדומים בלבד. אולם סוף־סוף נשברה מסורת זו בראשית המאה הנוכחית, ומאז היה מנין הח"ק במקום רק סמל וזכר לימים כבירים.

החבורה־קדישא הסתגלה עד מהרה למעמדה החדש, כשבית־הכנסת שלה הוסיף לשמש מקום משכן לחבריהם כמקודם. בו ערכו את סעודתם השנתית המסורתית ובו גם יסדו „פנקס" חדש.

ג. מנין „ותיקין"

ביציע המערבי המרווח, הנשקף ממרומי הגזוזטרה הפנימית על פני ההיכל המרכזי של בית־הכנסת, קבע לו מנין „ותיקין" מקום לתפילה עם עלות השחר. לפי טיבם וטבעם של המתפללים במנין זה קשה לאמר, שהם ירדו לעומק הכוונה של „תפילת ותיקין", שהיא מידת

בית־הכנסת הגדול בחורבנו
בית־המדרש השרוף (ימין) — ביכ"נ הקצבים ההרוס (שמאל)

חסידים אנשי מעשה לסיים קריאת־שמע של שחרית עד הנץ החמה לשם דקדוק במצוות. למעשה היו אלה יהודים יגיעי־כח, אשר עמלו קשה משמש עד שמש כעגלונים וכסבלים וכו', כדי להביא טרף לבני־ביתם. התפילה עם שחר פשוט איפשרה להם הארכת שעות העבודה בששת ימי המעשה ואת שעות המנוחה ביום השבת.

בקולי קולות היתה בוקעת תפילתם של מתפללי „ותיקין" — לעתים משובשת ומרוסקת — אך יוצאת ממקור טהור של נקי כפיים ובר לבב, עולה עד לכסא הכבוד וקושרת כתרים ל„כביכול". יתכן וזהי כוונת התפילה בכלל וכוונת ותיקין בפרט — תפילה לעני כי יעטוף.

בתי־מדרש בסביבת בית־הכנסת

אין זאת אלא שנכונה ההשערה, שבתחילה הורשו היהודים להתישב רק מחוץ לחומה העתיקה, ובשטח השוק הוקמו בתי־המגורים הראשונים וסביבם ניבנו בתי־הכנסיות ובתי המדרשות לתורה ולתפילה. אכן, במעגל צר ביותר מסביב לבית־הכנסת הגדול התרכזו כזר סביב לו בתי־תפילה רבים, שביחד עם ביהכ"נ הגדול ואחרים שכבר נזכרו או אלה שייזכרו בקבוצות הבאות, הגיע מספרם ל־15.

ד. הקלויז הגדולה

הקלויז הגדולה היחיד והמיוחד מבין כל בתי־התפילה הרבים בעירנו שנקרא בשם „קלויז". שם זה נשאר לה מימים עתיקים, עת שימשה מקום הישיבה המפורסמת של הגאון מהרש"ל ותלמידיו אחריו, וביחוד בימי הגאון ט"ז, אשר נהג בה את ישיבתו הגדולה ואשר נודעה ברחבי העולם בשם „ישיבת הט"ז" ועל־שום כך נקראה בפי כל „הקלויז של הט"ז". בעת חורבן העיר בגזירות ת"ח ות"ט נהרסה הקלויז עד היסוד, ולאחר שנבנתה מחדש על־ידי הגאון ר' שמעלקא ז"ק, שנהג בה את ישיבתו והחזיר התורה ליושנה, הוסב שמה ונקראה „הקלויז של ר' שמעלקא".

בקלויז ישבו חכמים גדולים מקצות העולם על התורה ועל העבודה, אשר שמם יצא לתהילה בשם „חכמי הקלויז" יושבי יעבץ, וכל ראש־ישיבה בקלויז היה גם אב"ד. בכל דבר קשה ושאלה גדולה הצטרפו חכמי הקלויז אל הרב אב"ד, ומאז שהוקם בית־הדפוס העירוני ובשאר ערי ווהלין באו אנשי יעבץ דקלויז בהסכמתם על הרבה ספרים. מהקלויז יצאו בעלי הוראה מופלגים, אשר נלקחו משם אחר כבוד לשבת על כס הרבנות בערים גדולות וחשובות בעולם. מסביב לקלויז היו עשרה בתי־חומה מקום דירה לחכמים והחבורה־קדישא סיפקה להם נרות ועצים.

גם אחר־כך, כאשר פסקה הישיבה ואפסו חכמים יושבי יעבץ ממנה, ישבו בה לומדים מופלגים מתושבי העיר ולמדו יומם ולילה, העמיקו מאד במפרשי התלמוד, וביותר בדברי הגאון מהרש"א, ודרשו כל „ודו"ק" או „ויש ליישב" כמין חומר. עוד זמן רב קבעו בעלי־בתים למדנים עתים לתורה בקלויז ובאו בלילות החורף ללמוד איש־איש את דפו היומי שלו עד שהיה צר המקום מהכיל את רוב הלומדים.

בשנת ה'מ'ט'ר'ת' אש (תרמ"ט—1889) נשרפה העיר בדליקה הגדולה ונשרפה גם הקלויז. ואם כי עד מהרה נבנתה מחדש בנין מפואר והעמידו שם ספסלים מצוחצחים וכלים נאים כמשפט הזמן החדש, אך לא שבה עוד לכבודה הראשון.

ה. בית־המדרש הגדול (מול חזית ביהכ"נ הגדול)

ו. בית־הכנסת של ההולנדרים (סמוך לנ"ל כתאומים)

ז. בית־הכנסת של הרב (ר' יעקב רפפורט)

ח. בית־הכנסת של ר' יוסיל (רב ייב"י)

ט. בית־הכנסת של ר' יוזיף (סמוך לנ"ל)

בתי-תפילה של בעלי-מלאכה

י. בית-כנסת הקצבים „זבחי צדק"

אגף נוסף נצמד לצדו השמאלי של ביהכ"נ הגדול, אשר הכיל את „עזרת הנשים" בעלת שלוש הקומות. ובצד צפונית־מערבית במעלה האגף שכן בית־הכנסת של הקצבים עם כרבוב זוטא בחזית, שעליו התנוססה הכתובת „בית־הכנסת זבחי צדק". לפי ההשערה נבנה אגף זה על־ידי או בזמנו של המהרש"א. בבית־כנסת זה נמצא פתח לעלית הגג של ביהכ"נ הגדול, אשר שימשה „גניזה" לספרי קודש קרועים ולכל מיני תשמישי קדושה, שהובאו לכאן מכל בתי־המדרשות בעיר.

מקיר החזית של בית־כנסת הקצבים בלטה גזוזטרת ברזל, אשר היתה במת חזיון למנהג עממי מסורתי, שהיה נפוץ בעיר מזה שנים רבות. מדי שנה בחג שמחת־תורה אחר־הצהרים, היו עולים לגזוזטרה זו גבאי בית־הכנסת הגדול, שזה מקרוב נבחרו למשרתם, ומשם השליכו תפוחי־עץ מובחרים אל הקהל הרב, זקנים וצעירים, שהתאספו למטה מכל קצות העיר להגדיל שמחה ויאדיר.

יא. בית־הכנסת של הבנאים (אחרי ביכ"נ ר' יוסיל)
יב. בית־הכנסת של החייטים (סמטת קרסנוגורא)
יג. בית־הכנסת של הסנדלרים (רחוב „הקדש")
יד. בית־הכנסת של הסמרטוטרים (רחוב טטרסקה)

בתי-מדרש, קלויזים ומנינים של אדמו"ר-ים, חסידים ובניהם של קדושים

טו. הקלויז של הרבי ר' אלתרוני (רח' 3 במאי)
טז. הקלויז של הרבי ר' יוסילי (קרסנוגורא)
יז. הקלויז של הרבי משומסק (אחרי ביהכ"נ הגדול)
יח. הקלויז של ר' שמחה'לי (רחוב טטרסקה)
יט. בית־המדרש של ר' יונה (ר' יונה'לי דער גוטער)
כ. בית־המדרש של ר' יחזקאל'י (סמטת השוק)
כא. בית־המדרש של ר' אייזיק (שבת־שטוב)
כב. המנין של אפרויקה ר' פיניס (ווילבינר גרעבליע)

בתי-תפילה שונים בעיר

כג. בית-הכנסת קרסנוגורא

בית הכנסת דקרסנוגורא נתיסד בעת חלוקת העיר בין שני אדונים (ת"ן—1690) והקהילה והחבורה־קדישא נתחלקו אף הן לשני צדדים: צד הדוכס, ששם היו רוב חלקי העיר אשר בתוך החומה עם בית־הכנסת הגדול, וצד הווייבודא עם הרחובות שמחוץ לחומה (קרסנוגורא, טטרסקה, בעלמאז', אונטערן־שלאס וכו'). אז בנו בצד הווייבודא את בית־הכנסת ברחוב קרסנוגורא במתכונת בית־הכנסת הגדול, ו„כלי־קודש" מיוחדים נתמנו לבית־כנסת זה. כל החופות מהרחובות של צד הווייבודא היו מעמידים אצל בית־הכנסת דק"ג וכן כל ההכנסות (רח"ש) מרחובות אלה היו שייכות מכאן ואילך לבית־כנסת זה. מנהג זה נשמר כמסורת עד היום האחרון.

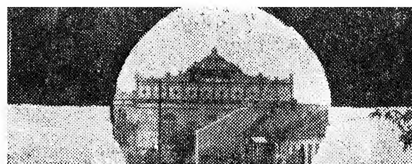
כד. בית-המדרש קרסנוגורא

גם בבית-כנסת דקרסנוגורא נשמר הצביון העירוני הרשמי על מנהגיו והגבלותיו הנושנים, שאין רוב הציבור יכול לעמוד בהם. על־כן נבנה ליד בית־כנסת זה גם בית־מדרש לתורה ולתפילה, ששם ישבו לפנים לומדים מופלגים ועסקו בתורה יומם ולילה.

כה. בית־הכנסת שעל בית־הקברות
כו. בית־הכנסת „אונטערן שלאס"
כז. בית־המדרש ב„ישיבה" של ר' פישל

בתי-תפילה בעיר החדשה

כח. בית־הכנסת הישן
כט. בית־הכנסת החדש
ל. בית־הכנסת של הזוסמאנים
לא. בית־מדרש ליד הגשר

מ. ש. גשורי

מהיכל הנגינה והחזנות

מיום שחרב בית־המקדש „ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו", היה לנו בית־הכנסת למקדש מעט והחזן כהן לאל עליון, שמתפקידו לגולל ולתנות את שלשלת הצרות הארוכה של ישראל לפני אבינו שבשמים ולפחת בהם רוח אמונה ובטחון ב„קץ הפלאות" המקווה. אין החזנות על־כן סתם מוסיקה, המבוססת על „סולמות" מג'וריים ומינוריים והמשועבדת לכללי ההרמוניה הקולית, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום בעת יגון או שבח והודיה בשעת ששון. לעולם לא דרש יהודי מיהודי פולין ואוקראינה מאת שליח־הציבור שלו אלא לפתוח בזמרתו את סגור לבו של היהודי הנענה והנרדף, למען יוכל להוציא את יגונו המעיק על לבו וירווח לו מעט, או יעביר אותו על כנפי השירה בת השמים לעולם האצילות שכולו טוב. ואכן, זמרתו של הש"ץ לפני התיבה — אם חזן בעל רמה מוסיקלית ואם בעל־תפילה טוב — הפיחה אף במצבים הקשים ביותר רוח אמונה ותקוה בלבות המתפללים, והעלתה אותם לדרגת התרוממות הנפש והכניסה אוירה של חג לחייו האפורים של היהודי בתפוצות הגולה. הטון הדומיננטי של החזנות בתקופת הגלות הארוכה, שבעת הרדיפות והנגישות, ההריגות והפור־עניות היה: „ובכל זאת שמך לא שכחנו, נא אל תשכחנו!..."

ומי כיהודי אוסטראה מלומדי סבל ויסורים, שגליונות ההסטוריה שלהם נכתמו בדם ובדמעות קדושים. תקופת קיומה בת אלף השנים היא שרשרת ארוכה של גזירות ופורענויות אך גם של שקט ובנין לסירוגין. חזנותה של אוסטראה היתה על־כן בבואה נאמנה לדברי־ימיה ולהווי חייה עד לחורבנה הגמור ו„שמע ישראל" האחרון. בית־הכנסת ההסטורי והמס־תורי ע"ש המהרש"א באוסטראה שימש מקום התפילה הקבוע לחזן העיר, שבו ירד לפני התיבה בעל־התפילה או החזן עם מקהלת משורריו לנצח בנגינותיו בשבתות השנה ובחגים. יהודי אוסטראה היו ידועים כחובבי נגינה נלהבים ותמיד היו להוטים אחרי חזנים טובים ראויים לשמם, שידעו לשמור על הנגינה היהודית העתיקה כמיטב המסורת של החזנות בישראל. לדאבוננו הגדול עלה באש הפנקס הישן של אוסטראה, ויחד אתו נפסקה שרשרת הרשימות לציון מאורעות חשובים של הקהילה, ונבצר ממנו לדעת מי היו החזנים ובעלי התפילה, שכיהנו בבית־הכנסת הגדול באוסטראה במשך מאות שנות קיומו. אין אתנו יודע את שמותיהם, טבעם, ידיעתם בחזנות והשפעתם על הציבור. רק מהתקופה האחרונה ולפניה אפשר לקרא בשם כמה חזנים ובעלי־תפילה, שכיהנו פאר בבית־כנסת זה, ואחריתם תעיד על ראשיתם

הרשיל החזן

אכן בימים טובים כתקנם אצל יהודי אוסטראה יצא לבית הכנסת שם טוב לחזניו ומשורריו. מהעיר פיריאסלב פלך פולטבה הובא החזן **הרשיל סגל**, שנתמנה כחזן שנתי ועבר לפני התיבה עם מקהלת משוררים. עוד בשנות ילדותו היה שר „אלט" במקהלותיהם של חזנים נודעים והצטיין בהופעותיו כסולן. לאחר שהגיע לקול טנור לירי נאה החל להופיע כחזן בעירו ובערים השכנות בהצלחה. החזן סגל היה ידוע כבעל נוסח מקורי ואף היה מחבר יצירות משלו, ומפעם לפעם השמיע זמירות חדשות, שעוררו התפעלות מצד המאזינים. יצירותיו הושרו בכל מקום, זקן ונער היו שרים „אהבת עולם", „צור ישראל" וכו'. בין המשוררים נמצאו ילדים כשרוניים ובעלי קול נאה. ביניהם תפש מקום בראש ילד־פלא בשם לייב'לי בעל „קול מצלצל", ואין לדעת אם היה זה **לייב'לי גלאנץ** (בישראל) או **לייב'לי ולדמן**, ששניהם עברו אחר־כך לאמריקה ועלו שם בסולם החזנות והמוסיקה.

עליק החזן

מבין החזנים האחרים, שרישומם ניכר היה בעיר, היה **עליק החזן** יחד עם מקהלתו שהובאו מן החוץ. כל מבואות בית־הכנסת והגלריות מלאו מבקרים חובבי חזנות, שבאו ליהנות מחזן בעל טעם טוב וסדר בנגינה. אולם תצויין כאן התלהבותו המיוחדת של מתפלל אחד, עגלון ממקצועו, שהיה נודע בעיר בשם **אבא גוליע** ושבחלקו נפל לעלות לדרגת גבאי ראשי ולהרים קרנה של החזנות בבית־הכנסת הגדול. הוא עשה את הגבאות בביהכ"נ ואת החזנות למפעל חייו, וכך היה אומר: „כשם ששמי אבא, אני אהיה גבאי". ואמנם מבוקשו ניתן לו ולתדהמתם של תושבי העיר כולה זכה אבא גוליע להבחר לגבאי בבית־הכנסת הגדול והמכובד של אוסטראה. והוא ידע להעריך הישגו זה ובמאמציו עברו לפני התיבה בבית־הכנסת הגדול טובי החזנים עם מקהלותיהם, ולחובבי החזנות בעיר היתה הרווחה והנאה של מעלה. החזנים היו מבאי ביתו, ואילו את מקהלת המשוררים היה מארח בביתו ומחזיקם על חשבונו.

בימים הנוראים

מלאי רשמי נגינה היו „הימים הנוראים", וביחוד הצטיין בקדושתו היתירה ליל „כל־נדרי". כל פנים מלאו רצינות השעה. כל המקומות בבית־הכנסת היו תפוסים על־ידי המתפללים הקבועים, אברכים וחיילים יהודיים עמדו מעבר למחיצת הגדר, ועל הספסל האחרון ישבו תינוקות של בית רבן. בבית־הכנסת היו נוכחים בערב זה שר העיר ופקידי השלטון, קציני הצבא, הכמרים ויודעי המוסיקה, שכובדו בישיבה על ה„בעלעמער" והטו אוזן לניגון המסורתי העתיק של כל־נדרי. אוירה של יראה וקדושה שררה בבית־הכנסת בליל קדוש זה.

בימים הנוראים היו מתפללים גם בבית־הכלא באוסטראה עפ"י רשיון מיוחד מטעם השלטונות. הרב מטעם היה מספק לאסירים שנה שנה חזן וספר־תורה, **יוסל דראניצה** (סנדלר) שימש להם ש"ץ. כך נמשך המנהג הזה עד שנת 1905—6,

שאז נתבטל בעטיו של מאורע. וכך היה המעשה. בשנה האחרונה לתפילה בבית־הכלא נמצאו שם גם אסירים־מהפכנים. ובשעה שיוסל דראניצה עמד לפני התיבה, התחמק אחד מהאסירים, לבש את מעילו של יוסל שהיה תלוי בפרוזדור וחבש את כובעו. הוא גם כרך חבילת סמרטוטים בנייר, שייראה כמו ספר־תורה, וכך התחמק ויצא מעבר לשער ללא הפרעות. אחרי התפילה ביקש יוסל ללבוש את בגדיו אך לא מצאם, ובגשתו בכיפתו לראשו מול השער נעצר ע״י חייל המכוון אליו את כידונו. הוא נשאר חבוש בבית־האסירים ימים אחדים, עד שצלאל פאניטש וקלמן פרנקל השפיעו על השלטונות לשחררו. מאז הופסקה התפילה בבית־הכלא בימים הנוראים.

ר׳ נחום סטרוניצ׳ר ור׳ יעקב־יוסי מזיריצ׳ר

במיוחד נודעו בפי כל שני הש״צ־ים הקבועים, אשר באישיותם נתגלמה התקופה האחרונה של אוסטראה של יובל שנים ומעלה. האחד מהם היה החזן ר׳ נחום סטרוניצ׳ר, שנתברך ב„שאגת ארי״, וקולו, שהיה בוקע שחקים, הוליד הדי קול ובנות קול במרומי בית־הכנסת. הקו האופייני בתפילתו היה הנוסח והמסורת, שבהימזגם עם המדות היפות שבטבעו במשך שנים רבות, היו במרוצת הזמן למעין נוסח בית־הכנסת של המהרש״א והתגלמותו. במקומו של ר׳ נחום בא ר׳ יעקב־יוסי מזיריצ׳ר, הש״ץ והשו״ב ממזיריטש, שהיה יהודי בן־תורה ובעל קול ערב. הוא ניחן בהרבה מעלות ומידות טובות ותפילתו היתה זכה וחלקה לפי נוסח המסורה העתיקה. הוא הפיק רצון שולחיו תחילה כחזן שני בזמן כהונתו של חזן עם מקהלה ואחר־כך כחזן ראשי עד סוף ימיו. גם אישיותו של

ר׳ נחום סטרוניצ׳ר ור׳ יעקב־יוסי מזיריצ׳ר

ר׳ יעקב־יוסי נתמזגה עם ההווי של בית־הכנסת הגדול והיה לדמות מוכרת בכל העיר.

החזן והמנצח לייב רייף

פרק בפני עצמו הוא החזן והמנצח לייב רייף, שחשיבותו היא בכך, שיצר סביבו אוירה של חזנות ונגינה בתקופה האחרונה של השלטון הפולני בעיר. מאין לו קול חזן מסיבה זו או אחרת, היה כוחו עמו כמנצח ממדרגה מעולה ביותר. הוא הצליח למשוך אל מקהלתו הגדולה את ותיקי יודעי המוסיקה וחובבי הנגינה בעיר וכן הדריך ביד חרוצה נערים מתחילים, ותחת שרביט הקסם שלו הפיקו את מיטב היצירות הקלאסיות בחזנות בטוב טעם ודעת. בהצלחת המקהלה, שעלתה על כל משוער במסגרת החזנות באוסטראה בכל התקופות שקדמו, חיפו ברמתם הגבוהה על

מקהלת לייב רייף
שורה עליונה מימין: וולקה זייד, גלדשטיין, פייסי פינקלשטיין, החזן לייב רייף, בן־ציון באראניק, מוטל קצ׳קה. שלמה קצ׳קה.
שורה שניה מימין: פינקלשטיין, —, אפרים גלסמן, —, שמוקלר, —, —, בייע גילבורד.
שורה שלישית מימין: ניוני שוחט, —, —, —, הרשל רייף, מוני קצ׳קה, —, הרשל ברוקרשציק, שמוקלר.

חסרונו של קול־חזן, כפי שכבר קרה בעבר עם החזן הנודע ניסי בלזר.

ואמנם כל תקופת כהונתו הממושכת של החזן לייב רייף כחזן ראשי בבית־הכנסת הגדול היתה מעין פסטיבל חזני־מוסיקלי ארוך, ומקהלתו המפורסמת בית־אולפנא לחזנות, שלחזורותיה הקשיב קהל גדול של חובבי נגינה, שצבאו על הפתח ועל החלונות בחוץ לשמוע אל הרינה ואל התפילה. רוב המשוררים קלטו יפה את תורת המוסיקה בכלל ואת תרבות הזמרה הליטורגית בפרט, ואחדים מהם אף המשיכו להשתלם והיו לחזנים מצליחים.

חברי המקהלה, הנמצאים בין פליטי החרב בישראל ובעולם, ישאו בלבם את זכר שמו של החזן לייב רייף, אשר ניספה בשואה, בחיבה ובהערצה.

החזנים מ. קלייטמן, א. לרנר וש. גוטמן

בין החזנים האחרונים, שכיהנו בבית־הכנסת הגדול, נמנה מיכאל קלייטמן, בנו של חזן ביהכ״נ הקרסנוגורי ר׳ שלמה קלייטמן. מיכאל שר לפני כן במקהלתו של לייב רייף, ולאחר שטעם טעמה של נגינה נסע לעיר לבוב ללמוד מוסיקה ולהשתלם בחזנות, ואף שר שם בבית־הכנסת הכוראלי. אחר שסיים את לימודיו בלבוב, חזר לאוסטראה ונתקבל כחזן עירוני בבית־הכנסת הגדול.

ואחרון החזנים, אף הוא מתלמידיו של לייב רייף, היה אברהם לרנר, בעל בית־חרושת למי־סודה. שנים רבות שר במקהלה כטנור ראשון, עד שנעשה בקי ב„סידור התפילה לכל השנה" נוסח רייף. תחילה ניסה את כוחו לא בלי הצלחה להתפלל תפילות־אורח בבתי־הכנסת השונים בעיר עם שרידי מקהלתו של רייף ולבסוף נתמנה חזן בבית־הכנסת הגדול. אברהם לרנר לא חידש חידושים בחזנות, כל כוחו היה בהחיאת זמרתו של לייב רייף, וככל שעלה בידו למסור את מתכונת זמרתו של מורהו לייב רייף, כן הפיק רצונם ותודתם של מאזיניו. שני החזנים האלה נמנים עם קדושי אוסטראה.

ועוד משורר אחד מתלמידי לייב רייף, שעלה בהצלחה בסולם המוסיקה והחזנות, זהו שמואל גוטמן (ביבי). בעודו ילד רך שימש „אלט" במקהלה והפליא את שומעיו בשירת ה„סולות", שהיו לסנסציה בבית־הכנסת ובעיר כאחת. משבגר נסע לווילנא ושם השתלם במוסיקה ובחזנות. בשובו לאוסטראה ירד לפני התיבה בביהכ״נ הגדול ואחרים, אך שמואל לא עשה את החזנות קרדום לחפור בו, אלא עלה ארצה והשתקע בירושלים ולעתים מזומנות יורד לפני התיבה כחזן־חובב.

חזנים אורחים

בית־הכנסת הגדול באוסטראה היה כידוע כוח־משיכה רב לאורחים מכל השכבות בארץ: רבי־מדינה, הסטוריונים, סופרים וכו׳, שבאו להזין עיניהם בבנין הענק, שכל אבן בו ספוגה מורא הוד קדומים. ביחוד נמשכו בעבותות אהבה וכמיהה כמוסה חזנים מפורסמים מכל רחבי הארץ, שנכספה נפשם לעבור לפני התיבה בבית־הכנסת הגדול והקדוש הזה, שבו התפללו לפנים גאוני אוסטראה אדירי ארץ ושבו שימשו ש״ץ־ים ובעלי־תפילה יהודים גדולים ביראה ובנגינה. בתקופה האחרונה התפללו בו תפילות־אורח החזנים המפורסמים זיידל רובנר, פיני מינקובסקי ודוד רויטמן, משה קוסביצקי ואחיו דוד קוסביצקי, גרשון סירוטה, יוס״לי רוזנבלט, שרשבסקי ורבים אחרים, שעיקר כוונתם היתה להנציח זמרתם במרומי בית־הכנסת הזה ולשאוב ממקור טהור השראה עליונה ליצירותיהם המוסיקליות־חזניות.

מעולם לא העמידו חזנים עם מקהלות בשאר בתי־הכנסיות ובתי־המדרשות בעיר, אלא החזן העירוני מביהכ״נ הגדול היה מכבד אותם לסירוגין במשך שבתות השנה בתפילות־שבת עם המקהלה. לעומת זאת היו שם בעלי־תפילה ראויים לשמם במעמד של חזן שנתי קבוע וכן חזני־משנה כנהוג, אך קצרה ידי לציין את שמותיהם ומעלותיהם בנגינה, כי רבים הם ואין לפורטם. יצוין־נא בזה רק שמו של חזן בית־הכנסת הקרוסנוגורי, ר׳ שלמה־אריה קלייטמן, שאף לו היה מעמד של חזן עירוני. הוא היה בעל־תפילה נעים זמירות, שהצטיין בנוסח מסורתי מקורי מתובל בפרקי חזנות מקובלים.

כן יזכר כאן ר׳ שלמה יענקל בעקערס, אומן ממקצועו, אך חובב נגינה נמרץ שפרקו נאה וקולו נעים. בתחילה היה מכהן כש״ץ בבית־הכנסת של הבנאים (מוליערשע שולכן) לשמחתם של המתפללים על כי איש „משלהם" מבין באותיות הזעירות ויודע לעבור לפני התיבה ולקרוא בתורה. אך אין נביא בעירו, ובסופו של דבר עבר לבית־הכנסת של הקצבים, שקיבלוהו אחר כבוד ומינוהו כחזן שנתי אצלם ושם הנעים זמירותיו בהצלחה עד שניספה בשואת הנאצים.

* * *

ידיעות כלשהן על חזנים ובעלי־תפילה, שירדו לפני התיבה בבית־הכנסת הגדול ובבתי־תפילה אחרים באוסטראה, הגיעו אלינו מלפני כ־250 שנה ממצבות־זכרון ומרישומים בפנקס הישן.

א) ר׳ ישראל ב״ר משה ש״ץ. ר׳ ישראל זה, שנפטר באלול תקמ״ה (1785) היה כנראה ממשפחת ש״ץ־ים מכמה דורות, שכן נמצא רשום בפנקס משנת ת״פ (1720) דבר קבורת ר׳ ישראל ש״ץ אחר.

ב) ר׳ אריה־לייב ב״ר חיים סג״ל, ש״ץ נאמן ודיין דקהילת אוסטראה, כפי שהוא חתום בהסכמה על ספרים וכן על המגילה מז׳ תמוז וגם בפנקס שני מיום ז׳ לחודש מרחשון תקנ״א (1791).

ג) המופלא ר׳ יוסף כ״ץ, ש״ץ דבית־הכנסת של ר׳ יוזפא. נפטר בשנת תקס״ב (1802).

ד) הש״ץ ר׳ יהודה־לייב, דיין מו״ץ וש״ץ בבית־הכנסת הגדול. מופלג גדול בתורה ויראה, שהיה נודע בשם „ר׳ לייב חזן", והיו שאמרו עליו שהיה גיסו של הרב ייב״י. נפטר לעולמו ישיש מופלג, א׳ דחוה״מ פסח תקפ״ג (1823).

ה) ר׳ משה ש״ץ, חזן בבית־הכנסת קרסנוגורי, בנו של הראש ר׳ יהושע פאלק. נכבד בעדתו, היה בין אלופי הגבאים בחבורה־קדישא. נפטר י״ג אלול תקפ״ז (1827).

בשחרית תקופה

פרק ה
בשחרית תקופה

זלמן גרשפלד

התנועה הציונית באוסטראה

1. הפעולה במחתרת[1]

התנועה הציונית בימי שלטון הצאַר ברוסיה, לא היתה ליגלית; אם כי השלטונות התיחסו לציונים במקרים מסוימים בסבלנות: נתנו רשות לאסיפה הציונית הגדולה במינסק, רשמו את הועד האודיסאי של „חובבי ציון" בתורת חברה לעזרת היהודים בארץ־ישראל וכו', אך אלה היו מקרים בודדים. בדרך כלל היתה המפלגה הציונית אסורה בכל רחבי רוסיה והבריה נרדפו כחשודים על מהפכנות. לא־אחת הועמדו הציונים למשפט על פעילותם וישבו במאסר כפושעים פליליים.

היתה זאת תקופת הריבולוציה ברוסיה.

ברחוב היהודי בעירנו היתה ערנות רבה של ה„בונד" ומפלגות שמאלניות אחרות, וכולם פעלו בחשאי אגב מלחמה ב„ציונים" וביניהן לבין עצמן. המשטרה הרוסית והז'נדרמריה לא הבחינו בין אנשי מפלגה זו או אחרת — כולן היו חשודות בעיניהן כמתנגדים למשטר הקיים ובעד כל עבירה קלה הושיבו אותם במאסר. מאסר כזה של 15 חברים בוצע על־ידי המשטרה באסיפה ציונית בעירנו בחנוכה של שנת 1912; כן נאסר החבר ל י י ב ש פ י ל ב ר ג — אך על כך יסופר בפרקים הבאים.

2. ראשוני ה„עולים" לארץ־ישראל

רעיון העליה לארץ־ישראל הכה שורשים עמוקים בעיר בגלל עליתן של שלוש משפחות מתושבי עירנו. בתנאים ששררו בתקופה שלפני המלחמה העולמית הראשונה היתה עליתו של אדם אחד מאורע חשוב, לא־כל־שכן עליה של משפחה שלימה. מן הראוי להתעכב פה יותר מפורט על המשפחות, שהגשימו את חזון־לבם — לעלות לארץ־ישראל.

---

[1] חלק מהפרקים על הפעולה הציונית במחתרת נדפס ב„ילקוט ווהלין", כרך א', קבצים ד—ה.

הראשון לעליה היה י ע ק ב ־ פ י ש ל פ ל ד נ ־ ק ר י י ז.

משפחה זו היתה די אמידה וביתם היה היפה ביותר בעיר החדשה. היתה להם חנות, שטיפלה בה ד ב ו ר ה, אשתו של יעקב־פישל, ואילו הוא בעצמו היה יושב בבית, הוגה בספר ומתעסק בגבאות.

ביום בהיר אחד עבר הקול בעיר, שיעקב־פישל נסע לארץ־ישראל. זה קרה בשנת 1906. הוא נסע בתורת תייר ובילה שם מספר חדשים.

הביקור הזה עורר אצלו רצון עז להשתקע בארץ־ישראל ובסוף שנת 1920 עלה בידו להגשים את רצונו. כשבא ארצה הציעו לו להסתדר בעיר, אך הוא סירב לקבל את ההצעות הללו ועבר עם משפחתו לאם־המושבות, ובגיל 45 התחיל לעבוד אצל האכרים בקטיף, בחריש ובעבודות חקלאיות אחרות. הוא התמסר לעבודה זו בלב ונפש.

והנה התחילו המאורעות של תרפ"א. כשהגיעה הידיעה לפתח־תקוה על הפוגרום ביפו יצאה משם לעזרת ה„הגנה" קבוצה בת 6 בחורים ובתוכם — יעקב־פישל. ב„הפועל הצעיר" מהשנה הנ"ל מתאר אחד מהקבוצה שנפצע כל מה שקרה לקבוצה הזאת:

„הלכנו בצעד מהיר מפתח־תקוה ליפו ופלדנקרייז האיץ בנו מפעם לפעם להחיש את קצב ההליכה, כשהוא עצמו הלך כל הדרך לפנינו. אחרי שעברנו את הגשר שעל־יד שרונה, ראינו מרחוק ערבים עם מקלות וסכינים הולכים לקראתנו. הוספנו ללכת לקראתם ובמהירות הרגילה, כדי שלא להראות בפניהם מורך־לב. פלדנקרייז התחיל לנפנף ולהכות במקלו העבה על ימין ועל שמאל. הגינונו על עצמנו כפי שיכולנו. בינתיים הלך מספר הערבים הלוך וגדול... אני וזכס היינו פצועים, דמנו שתת בלי הפסק והספקנו רק לראות את ארבעת הנשארים מבני חבורתנו רצים אל בין האקליפטוסים שלפני שרונה ומגינים על עצמם וההמון אחריהם. מה שהיה אח"כ לא נודע לנו. נמלטנו אל בית גרמני אחד ואח"כ העבירו אותנו באוטומוביל לתל־אביב. שלושה מהיוצאים נפצעו והנשארים

נהרגו. גוויה אחת מתוך הגוויות שנקברו בקברות האחים בבית־הקברות הישן בתל־אביב הוכרה עפ״י המלבושים כגוויית ר׳ יעקב־פישל פלדנקרייז״.

ככה הוא מת מות קדושים.

השניים לעליה היתה משפחת ביבר.

בתקופה ההיא חי באוסטראה סוחר נודע בשם דב־בר ביבר ואשתו טויבה, שלפי מכתב היחוסין שהיה בידי משפחה זו, היה מוצאה משאול ואהל, שלפי האגדה היה למלך על פולין ליום אחד.

והנה החליטו לעת זקנתם לחסל את עסקיהם באוסטראה ולנסוע לארץ־ישראל. בשנת 1910 הם הגיעו ארצה והשתקעו בירושלים בזכרון־משה. כעבור שנתיים להיותם בארץ הם שלחו לאוסטראה מתנה יפה בשביל בית־הכנסת „קלויז״ —

קבוצת תיירים לארץ־ישראל ליד הפירמידות. רכובה על חמור מצד שמאל — רייזל בוקימר, רכוב על גמל לצדה — בן־ציון ביבר

ספר תורה עם כתר־כסף מלאכת מחשבת מיוצר על ידי „בצלאל״ בירושלים.

באוסטראה נשארו בתם רייזל בוקימר ובנם בן־ציון ביבר. מהמשפחות האלו יצאו עסקנים ציבוריים נודעים: האחים בוקימר ובראשם צבי וכן חיים ביבר. לפעולותיו של צבי בוקימר מוקדש מאמר מיוחד בספר זה. בית בוקימר היה הבית היחידי, בו התרכזה הפעולה הציונית בתקופת המחתרת בימי הבולשביקים.

מיד בעקבת ההורים החליטו רייזל בוקימר ובן־ציון ביבר לנסוע לא״י לראות את האם, ובשנת 1913 הם הגיעו ארצה לחג הפסח.

דב־בר נפטר בשנת 1912 ואשתו — ב־1917 ונקברו בהר־הזיתים.

ומעשי אבות — סימן לבנים.

ממשפחת רייזל בוקימר השתקעו אח״כ בארץ 3 בנים, 2 בנות, 2 נכדים, מהם נכד אחד – מ„אסירי ציון״, שרק לפני שנתיים הגיע ארצה. ממשפחת ביבר — השתקעו כל שלושת הבנים.

והאחרון מעירנו שנסע ארצה לפני המלחמה העולמית הראשונה היה יצחק גורביין. הוא היה צעיר וחבר פעיל בהסתדרות הציונית באוסטראה, ובשנת 1911 עלה ארצה. תנאי העבודה הקשים, או יותר נכון חוסר העבודה בתקופת העליה השניה אילצו אותו לחזור לאוסטראה.

3. צמיחת האגודות הציוניות

הפעולה הציונית המאורגנת באוסטראה ניכרת משנת 1908. אכן התקיימה האגודה הציונית בעיר עוד משנת 1904, אך רוב חבריה הפעילים עזבוה במשך הזמן (מי שעבר ל„בונד״ ומי שהסתלק סתם) והיחידים

(שמחה רובינשטיין, פנחס טקסר, משה אבלמן, מרדכי וויינשלבוים, האחים לחוביץ, האחים ערליכמאן וכו') שנשארו נאמנים — הסתפקו בציונות שבלב בלבד בלי לגלות פעילות של ממש. כמו בערים אחרות, כן היו גם באוסטראה מורשים מטעם הועד האודיסאי של „חובבי ציון" והיו רשאים אמנם לאסוף כספים לישוב א"י, אולם לא פעלו כמעט, לא רכשו חברים ואף הזניחו את הפעולה המסורתית והליגלית של ה„קערות" בערב יום־הכיפורים. לא היה, איפוא, כל קשר רצוף בין התנועה של שנת 5—1904 לבין חידושה בשנת 1908. לעומת זאת יש לציין, כי הפעולה הציונית המחודשת הלכה ונתרחבה ונמשכה בלי הפסק בכל התנאים עד לעקירת האוכלוסיה היהודית בעירנו ע"י הנאצים.

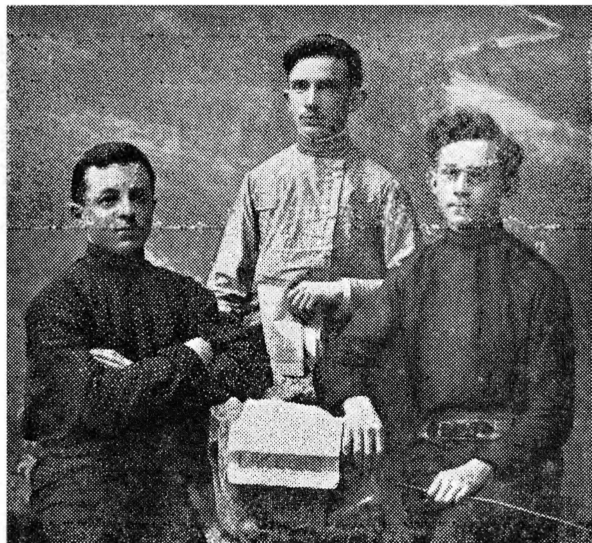
שתי אגודות ציוניות התקיימו בעירנו בשנת 1909: א)„ציון", שנוסדה בשנת 1908 וחבריה היו תלמידי הכיתות הגבוהות של ביה"ס הממשלתי ליהודים, שאספו כספים והתחנכו ברוח הציונות. מראשי האגודה הזאת היו: לייב שפילברג, זאב שולווג, רדושטשר, ספקטור, זלמיש ואחרים. ב) האגודה השניה בשם „העברי הצעיר" (שמה המדויק ברוסית: „מולודוי יאבריי"), שהתארגנה בתחילת שנת 1909 וחבריה היו תלמידי הגימנסיה באוסטראה, אכסטרנים וסתם נוער שעבדו בפקידות בבנק „הלואה וחסכון". בין המיסדים של אגודה זאת היו חיים וואסר, שמואל טולפין, ישעיה פיינר וכותב הטורים האלה. חברי אגודה זו עסקו בעבודה תרבותית, היו מתאספים בחשאי וקוראים ספרות ציונית ועוסקים בהפצת שקלים וכו'. ע"י האגודה הזאת הונח היסוד לספריה הציונית.

שתי האגודות הללו נוצרו מאליהן, ללא מדריך ומסורת ציונית. אולם תנועה צעירה זו הלכה בדרכה בעקשנות: פתחה בהשכלה ציונית ועברה לפעולה ממשית בזעיר־אנפין. במרוצת הזמן צץ הרעיון לאיחוד שתי האגודות הללו. הוקם ועד עירוני מבאי־כח שתי האגודות, וכעבור שנה לפעולה משותפת טושטשו הניגודים וההבדלים בין ה„גימנזיסטים" של „העברי הצעיר" לבין „המוני־העם" של אגודת „ציון". וכך נוסדה האגודה הציונית באוסטראה. היא משכה אליה רבים מבני הנוער והקיפה בראשיתה כמאה חברים, ואילו בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם הראשונה גדל המספר בהרבה וגדל גם היקף הפעולות בשטחים שונים — בשטח הארגון, תרבות וכו'.

4. הפעולה הארגונית

עם מיזוג שתי האגודות הציוניות התחילה פעולה ציונית ערה, שהיתה, כמובן, קונספירטיבית. אך בגלל הארגון המוצלח עלה בידי האגודה לנהל את הפעולה במשך שנים בלי הפרעות מצד המשטרה הצארית.

האסיפה הכללית נערכה פעם בשנה, בחג־המולד הנוצרי, שהיה הזמן המתאים ביותר מבחינת הבטחון: פקידי המשטרה הצארית היו אז „בגילופין", או שהיו עסוקים בענינים אחרים ולא עלה על דעתם כלל, כי בחשכת הלילה, כשחוצות העיר המו מרוב „גויים" וצלצול הפעמונים של הכנסיה נשמע בכל העיר — באותה השעה היו הציונים מתכנסים לאסיפה רבת־עם בביתו של אחד מהחברים. רובן

ועד המחתרת הציונית
מימין: ישעיה פיינר, לייב שפילברג, זלמן גרשפלד.

של האסיפות הכלליות התקיימו בעיר החדשה בביתו של משה דוד גילברד, שנמצא בפנים החצר ומוסתר מכל צד בבתים אחרים. לאחר ויכוחים סוערים היו בוחרים — ברוב המקרים בבחירות חשאיות — ועד בן 3 או 5 חברים וכעין מועצה בת 9—11 חברים (אז קראו למועצה ברוסית: „סובראניה אופולנומוצ'ניך"). גם הדרך מהאסיפה הביתה היתה חוויה מיוחדת במינה. התנועה הגדולה שברחובות העיר, והמחשבה שהנה זה־עתה התקיימה אסיפה רבת־עם מתחת לחוטמם של השוטרים — כל אלה השאירו בלב הציוני הצעיר רושם עז בל־יימחה.

קשה יותר היה כינוס ישיבת המועצה, או „סוברניה אופולנומוצ'יניך" כמו שקראו בלע"ז. בקיץ היו עורכים את האסיפות הללו בשבתות על הגבעה שמחוץ לעיר, או ביער הסמוך, אך בחורף היה קשה למצוא מקום לאסיפתם של 15——20 חברים, למרות זאת היו עורכים 4 או 5 אסיפות כאלה במשך השנה.

הועד הציוני היה מורכב כאמור מ־3 או 5 חברים וניהל את כל עניני הציונות בעיר, ובתקופה מסוימת — גם במחוז. שלושת החברים בועד הציוני, שהיו נבחרים כל שנה היו: ליב שפילברג, ישעיה פיינר וכותב השורות האלו. הם היו פקידים בקופת מלווה וחסכון ודוקא פקידים נמוכים, על שום גילם הצעיר. קופת־מלווה זו שבעירנו היתה קופה מחוזית גדולה ולה יותר מ־3000 חברים. בכל יום ויום עברו במשרד הקופה מאות לקוחות, ויותר מעשרה פקידים שירתו את קהל הלווים (ההלואות נתנו אז בתשלומים שבועיים) ובעלי־הפקדונות — בעיקר פקדונות זעירים, וההמולה במשרד היתה רבה תמיד. ובתוך הרעש הזה התנהלה הפעולה הציונית ומכאן יצאו ההוראות השונות לציונים בעיר ובמחוז. הכרח היה להסתיר את הציונות לא רק מעיני המשטרה, אלא גם מעיני חברי ההנהלה של הבנק, ובפרט מעינו הרעה של יו"ר המועצה — אנטי־ציוני מובהק וחברו לקלפים של

ה„איספראַווניק" ושאר פקידי הממשלה שבעירנו. הוא היה „גביר" אדיר ובגלל עושרו נבחר ליו"ר המועצה. קשה מאוד היה להסתיר מעינו אפילו דבר קל שבקלים, כי בכל יום ויום היה בא לבנק לשעה־שעתיים והתעניין בכל הפרטים מהמתרחש בבנק ובעבודתו של כל פקיד ופקיד. אך מעולם לא עלה על דעתו שבמגירות הסגורות של שלושת הפקידים נמצא חומר „מזיק" מאוד: חוברות־שקלים, בולי־קק"ל, דו"ח מישיבות ואסיפות וכו'. אגב, כל הפרוטוקולים אז היו נרשמים בצורה כזאת, שרק חברי הועד יכלו לקרוא בהם ולהבין על מה דובר ומה הוחלט. לכל חבר מהפעילים היה שמו הבדוי: בן־יחיד, בן־ישראל, „הצופה", בן־משה, „ניצוץ", בן־אהרון וכדומה.

והיתה תקופה, כשלוש שנים לפני מלחמת־העולם הראשונה, שאורגנה כאן לא רק הפעולה הציונית באוסטראה, אלא גם במחוז כולו. פעם נערך באוסטראה כינוס מחוזי, שבו השתתפו באי־כח העיירות הסמוכות: זדול־בונוב, קוניוו, סלבוטה, מזיריץ ועוד. הכינוס נערך בכ' תמוז ונמשך יומיים. שורה של החלטות נתקבלו בכינוס ההוא בנוגע לארגון העבודה הציונית במחוז ונבחר ועד מחוזי מטובי העסקנים. ועד זה לא הספיק אמנם לפעול גדולות בגלל התנאים הקשים של העבודה במחתרת, אך עצם קיום הכינוס ובחירת הועד בתנאי הימים ההם היה בהם משום הישג ציוני חשוב.

ועידה של ציוני ווהלין בהיקף רחב יותר נערכה בשנת 1910 בביתו של העסקן הציוני גרינפלד בפולונה, בהשת' צירים מאוסטראה, רובנה, קובל, לוצק, לודמיר, רדזיבילוב, מירופולי, קרמניץ ועוד ובא־כח המרכז הציוני בוילנה א. מ. ברכיהו. הועידה עברה בהצלחה והיו סיכויים לפיתוח פעולה ציונית רחבה בישובי ווהלין. אך על אף הזהירות נודע לשלטונות דבר „האסיפה הגדולה החשאית של הציונים" והמשטרה החלה בחקירה, שגרמה לחיפושים אצל רוב המשתתפים בועידה למקומותיהם וכמה מהם נתבעו לדין. כתוצאה מזה נאסר חברנו ליב שפילברג, שהיה ציר בועידה הנ"ל וגם פוטר ממשרתו ע"י יו"ר מועצת הבנק.

5. הפעולה התרבותית

העבודה התרבותית התנהלה אז בחוגים מצומצמים: חוג לציונות, חוג לידיעת א"י, חוג להיסטוריה עברית וכד'. שפת השיחות היתה תחילה רוסית, אך במשך הזמן עברנו לאידיש. היתה גם קבוצה לעברית, שמנתה 7—8 חברים ואלה התאספו מזמן לזמן וניהלו שיחות בעברית רצוצה. רק שנים או שלושה מקבוצה זו ידעו עברית במידה מספיקה, כדי להביע באופן חפשי את דעותיהם.

כמזון רוחני עיקרי שימשו אז: השבועון „ראזסבייט", שהיה נפוץ בעירנו והירחון „ייברייסקאַיה ז'יזן" — שניהם בשפה הרוסית. נתקבל גם „העולם", אך הוא היה מיועד לחוג מצומצם של יודעי עברית.

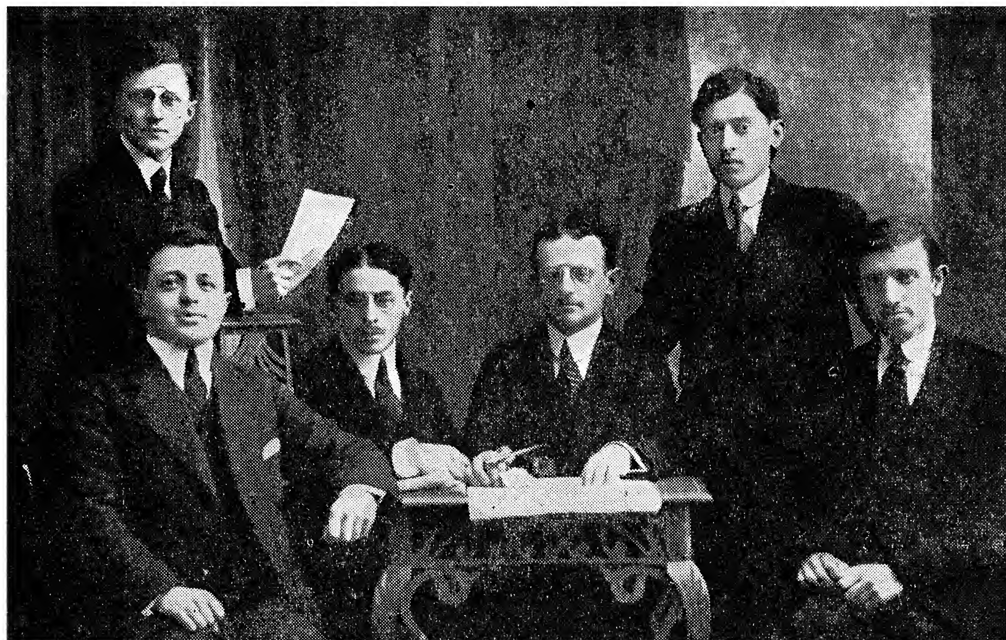
באחת מהאסיפות הציע מישהו מהחברים לחתום על „הפועל הצעיר". קמה סערה והתעורר ויכוח חריף, כי קופת הועד היתה דלה וקוראי עברית מעטים. ונוסף לכך היה נימוק יותר חשוב: „הפועל הצעיר" אינו רק עתון עברי, זה הוא עתון של מפלגה עם פרוגרמה מסוימת. ובתקופה ההיא טרם היתה דיפרנציאציה בקרב הציונים בעירנו, ומעטים מאוד היו תמימי דעים עם מפלגה זו. הויכוח באסיפה זו היה חריף וממושך ולאחר הצבעה הוחלט ברוב קולות — לחתום על העתון הזה. יודעי העברית הבטיחו לתרגם לאידיש את המאמרים המענינים ביותר שיופיעו ב„הפועל הצעיר" בשביל אלה שאין העברית שגורה בפיהם. יצוין, כי גדולה היתה השפעת המאמרים של הפוה"צ" על החברים ברוח הציונות העובדת. עולם חדש נפתח לפניהם: לבטי החיים הארצישראליים כמו שהם, שאלת העבודה העברית, השמירה ועוד. רושם זה של החיים הארצישראליים גבר עוד יותר, לאחר שבא לאוסטראה פועל מארץ־ישראל וגולל לפני חוג מצומצם של יודעי עברית את המציאות בארץ ופרשת מאבקו של הפועל העברי לעבודה ולקיום. במשך זמן רב אחרי ביקורו התנהל ויכוח מסביב לשאלות אלו. החברים שאלו: האלה הם הציונים בארץ? האם מותר באופן כזה לנצל בחורים — אידיאליסטים, שעלו ארצה לשם כיבוש עבודה מידי זרים, לשמור על רכוש יהודי ולהגן על כבוד ישראל?

בהשפעת המאמרים שבעתונות העברית („הפועל הצעיר" ו„העולם") אורגנו קורסים לעברית

ועם ריבוי מספר החברים היתה תוכנית לכוון את העבודה התרבותית בדרך ליגלית ע"י פתיחת סניף של „חברת חובבי שפת־עבר", ובאופן כזה היתה נפתחת אפשרות גדולה לנהל תעמולה עברית־ציונית. אולם כדי לפתוח את הסניף צריכים היו לחתום על בקשה לממשלה 10 אנשים „בעלי־בתים", או סוחרים גדולים, הכשרים בעיני המשטרה מבחינה פוליטית. אך „מנין" של אנשים כאלה שיסכימו לחתום על הבקשה לא נמצאו — והתכנית הטובה הזאת נדחתה. כל עול העבודה התרבותית נפל, איפוא, שוב על שכם הדור הצעיר, והוא נשא אותו באחריות בלי שים לב לקשיים שבעבודת המחתרת.

כדי לנהל תעמולה ציונית בחוגים מסוימים, הוחלט לייסד בית־כנסת ציוני. הועד קיבל אולם קטן ליד ביהכ"נ שנקרא „קראסניגירער שול" והוחלט שבכל שבת ושבת ירצה שם אחד מהחברים קצרות על נושא ציוני אקטואלי. ב„שמחת תורה" נערך „קידוש" בביהכ"נ הזה, שההכנסות מהנדרים וה„קידוש" הוקדשו למטרות ציוניות.

באחד מימי החורף נודע לעובדי הבנק, כי ברובנה תיערך הרצאתו של זאב ז'בוטינסקי. עז היה הרצון לשמוע הרצאה זאת, אך הנסיעה לרובנה היתה בשביל העובדים בבנק ענין לגמרי לא־קל, באשר היה צורך להסתיר את הדבר הזה מעיני יו"ר המועצה. הדרך הקצרה ביותר לרובנה היתה הנסיעה ברכבת, שארכה כרגיל כשעה, אך דא־עקא: כדי לנסוע ברכבת צריך היה לצאת מעירנו בשעה 12, והעבודה בבנק נמשכה עד 2 אחה"צ. הוסכם על־כן לנסוע בעגלת־חורף. ביום ההרצאה יצאו ששה פקידים מהעבודה בבנק אל מחוץ לעיר, מקום שם חיכתה להם עגלת־חורף רתומה ל־2 סוסים, ולאחר נסיעה של ארבע שעות בערך, הגיעו לרובנה עוד לפני התחלת נאומו של

הועד הציוני העירוני, 1915
עומדים מימין: רדושטשר, ישעיה פיינר. יושבים מימין: פיני רשיש, זאב שולוג, לייבוש ביבר, זלמן גרשפלד.

ז׳בוטינסקי. כשלוש שעות קלטו השומעים ברטט כל מלה ומלה שיצאה מפי המרצה. נושא ההרצאה היה „התבוללות העמים", וזמן רב זכרו החברים את תוכנה, כי זו היתה בשבילם הפעם הראשונה לשמוע מרצה בחסד עליון כז׳בוטינסקי. בלילה חזרו באותה עגלה לאוסטראה רק חמישה חברים, כי הששי (כותב הטורים האלה) הצטנן ואנוס היה להשאר במלון ברובנה. הנסיעה לאוסטראה בלילה היתה קשה מאוד בשביל החברים. הם תעו בדרך, העגלה התהפכה כמה פעמים אולם, למחרת היום הם ישבו בבנק בין שאר הפקידים, איש איש על מקומו. אמנם, קשה היה להם לעבוד אחרי ליל־נדודים, אך באו על סיפוקם, והעיקר — לאיש מחברי הנהלת הבנק לא נודע דבר הנסיעה.

6. הופעות פומביות

העבודה התרבותית הלכה וגדלה. קשה היה להסתפק רק בחוגים הציוניים בלבד. היה רצון להופעה פומבית גדולה (נשף, חגיגה וכו׳), אך הדבר הזה היה קשור ברשיון מיוחד, אך כאשר פנו בהשתדלות לפני השלטונות, סירבו לתת רשיון לכך. כי הציונים בעיר היו כולם בגיל 17—20, והנוער בגיל זה היה חשוד בעיני המשטרה, ואילו חברים מבוגרים עמדו מחוץ להסתדרות הציונית, פרט למורה למוסיקה יעקב מרשד, שהיה אז בגיל 50 בערך. חבר זה נראה כשר בעיני המשטרה והיא נתנה רשיון לקונצרט למוסיקה יהודית על שמו. תוכנית הקונצרט בוצעה כולה ע״י החבר הזה ובנותיו, שאף הן עמדו בשורות ההסתדרות הציונית. הקהל ידע, שהפעולה יזומה על־ידי הציונים ורק למראית־עין פורסם במודעות ובכרטיסים „קונצרט של מרשד". ויצוין, כי המבוגרים מבין משכילי העיר התיחסו לכל העבודה בספקנות יתירה, ורק החבר מרשד היה פעיל בכל הענינים הציוניים וביתו שימש בית־ועד לציונים על אף הסכנות שהיו כרוכות בדבר.

פעם אחת החליט הועד לערוך נשף־חנוכה בלי רשיון — ויהי מה! ננקטו כל אמצעי הזהירות. עד ליל הנשף לא ידע על כך שום איש מחוץ לחברי הועד. ביצוע התוכנית נמסר לועדה מצומצמת בת שלושה חברים. המקום לנשף נקבע בעיר החדשה, בבית פייגה קליקה, שלא השתייכה אפילו להסתדרות הציונית, וביתה עמד על שפת הנהר. הוסכם, שכמה שעות לפני החגיגה יכוונו הסדרנים את המוזמנים לגשר המוביל לעיר החדשה, ושם יעמוד סדרן אחד, שיכוון אותם לאולם החגיגה.

הפתיחה נקבעה לשעה 9 בערב, חברי הועדה סידרו את האולם יפה עם מקומות־ישיבה בשביל 80—100 איש. לשם זה צריך היה לטלטל ספסלים וכסאות מבתי השכנים, ובמקרה שיופיע שוטר הוכן התירוץ מראש: עורכים חגיגת־אירושין של הבחורה, שהיא בעלת־הבית. לשם כך הוכנו עוגות, יין, אגוזים, כריכים, תה וכו׳.

כל ההכנות נגמרו בשעה 8 בערב. כותב הטורים מיהר לביתו להתלבש ולהתכונן להרצאה, וכעבור שעה קלה כבר היה מוכן ומזומן. אך בהתקרב לבית בו צריך היה להתקיים הנשף, הבחין ליד השער באדם עטוף פרוה כך, שאי־אפשר היה לראות את פניו. מטעמי זהירות, הציץ בסדק התריס, כדי לראות מה מתרחש בפנים הבית, והנה בעד הסדק אפשר היה לראות את זקנו הצהוב של שוטר אחד שישב בפרוזדור וחיכה לאורחים. ברור היה, כי התבוסה היתה שלמה ונתעוררה השאלה — איך להודיע לחברים על כך. לא היה שום ספק, שהאיש בפרוה המסתובב ליד השער הוא שוטר ולא יתן לצאת מהמיצר, ולא נשאר לי אלא לרדת מן הצד השני של הבית, דרך שפת הנהר, שזאת היתה דרך קשה מאוד. באופן כזה עלה בידי להתחמק מעיניו

של בעל־הפרווה ולהודיע לסדרנים שעמדו על הגשר להחזיר את המזומנים לנשף, כדי שלא יפלו בידי המשטרה, אך כבר היה מאוחר מדי: כ־15 איש כבר הספיקו לפני כן להיכנס לבית ונעצרו שם. למחרת היום היתה כל העיר כמרקחה. כמעט כל הנאסרים היו בחורות ורק שליש מהן השתייכו להסתדרות הציונית. כולם נשארו במאסר כשבוע ימים ורק אחרי השתדלויות שונות שוחררו עד למשפט. למותר לספר אילו „מנות" קיבלו חברי הועד מהורי הבחורות שנאסרו.

7. עניינים כספיים

המצב החומרי של חברי ההסתדרות הציונית באוסטראה היה רופף בדרך־כלל. מבחינה זו אפשר היה לחלק את החברים האלה לכמה שכבות: השכבה העליונה — „הבורגנים" — היו הפקידים של קופת מלווה וחיסכון, שכן הם קיבלו משכורת הגונה ובעיקר — קבועה, אך מספרם היה מועט מאוד, שישה חברים בסך־הכול. השכבה השניה — מספר חבריה לא היה גדול מחברי השכבה הראשונה — היו פקידים ועוזרים בבתי־מסחר פרטיים. משכורתם היתה אמנם קבועה, חודשית או שבועית, אך זעומה מאוד. השכבה השלישית, שמספר חבריה היה גדול אמנם, הכנסותיהם החודשיות היו בלתי קבועות, לשכבה זו השתייכו כל החברים שנתנו שיעורים לילדי ישראל ברוסית והכינו אותם לבתי־ספר. והשכבה הרביעית, הגדולה ביותר, שאליה השתייכו לכל הפחות 70 אחוז מחברי ההסתדרות הציונית בעירנו, היו הבנים והבנות של החנונים הזעירים, בעלי־המלאכה, הפועלים, רוכלי הכפר וכו׳, שהיו מקבלים מהוריהם פרוטות להוצאותיהם ומזה שילמו מסים להסתדרות הציונית, קנו שקלים ובולי קק"ל.

מפעם לפעם נעזר הועד הציוני בכספים שגויסו לרוב מחוץ למחנה הציוני. הכוונה להגרלות השונות, שהכנסותיהן היו מוקדשות בעיקר לרכישת ספרים לספריה. הוגרלו ספרים, אלבומים וכד׳ וכרטיסים לכל הגרלה נמכרו למאות. ברם סוד זה של הגרלה היה ידוע גם לשאר המפלגות בעירנו, ולפעמים היתה התחרות של כמה הגרלות. ויצוין, שהציונים שהיו פעילים ביותר היו המצליחים במפעל זה. מלבד הצרכים המקומיים הגיעו חוזרים מהמרכז הציוני מזמן לזמן ובהם הוראות ודרישות שונות להפצת השקל, לקרן הבחירות לקונגרס הציוני וכד׳. חלק מאוסף הכספים נעשה גם בצורה ליגלית. הכוונה לתרומות, שאפשר היה לאסוף לטובת הועד האודיסאי של „חובבי ציון". בקשר לזה הוחלט באחת מישיבות הועד הציוני לבחור בכותב הטורים הללו בתור בא־כח של הועד האודיסאי בעירנו. החלטה זו הועברה לאודיסה וכעבור זמן מסוים נתקבל מינוי רשמי בשפה הרוסית, חתום בחותמת החברה ובחתימת־ידו של היו"ר אינג'ניר מ. מ. אוסישקין. הכספים שנאספו לטובת הועד היו קודם־כל מדמי־חבר, אך בעיקר מהתרומות של „קערות" ערב יום־כיפור שגדלו משנה־לשנה. התרומות הללו הופיעו בדו"ח המודפס של הועד האודיסאי. אוסף הכספים בעיו"כ בעשרות בתי־כנסת ומנינים היה קשור בתעמולה ציונית, ולפעמים נתקבלו הציונים מצד האדוקים בזלזול רב. אך במרבית המקרים תרם כל יהודי ויהודי מרצונו הטוב ל„קערות" ליישוב א"י.

ועוד במפעל אחד התחיל הועד עם היוסדה של חברה מקומית בשם „תיירי ארץ־ישראל", שמטרתה היתה לסדר נסיעות לא"י. כל חבר — ציוני או לא־ציוני — חייב היה להכניס 20 אגורות (קופיקות) לחודש לקופת החברה וכשיצטבר בקופה סכום של 200 רובל (אז כ־20 פונט שטרלינג) תתקיים הגרלה בין החברים, והזוכה — יסע בכספי הקופה לא"י. רבים נרשמו כחברים לחברה זו והיו מכניסים את תשלומיהם בהתלהבות. הכסף היה מונח כפקדון בקופת מלוה וחסכון וכשהפקדון הזה הגיע כמעט לסכום המלא וכבר התחילו לתכנן איך לערוך את ההגרלה — פרצה מלחמת העולם הראשונה והכסף נשאר בבנק לא מנוצל.

8. הפעולה הציונית בימי מלחמת העולם הראשונה

בימים הראשונים להכרזת המלחמה ב־1914, עברו דרך העיר לחזית האוסטרית חיילות רוסיה, והשתרר מצב מלחמתי. אם בימים כתיקונם התנהלה העבודה הציונית בקושי, הרי במצב המלחמה החמירו התנאים יותר. הקשר עם המרכז הציוני באודיסה ווילנה נפסק לגמרי, חברים רבים עזבו את העיר, וכמה מהפעילים ביניהם גויסו לצבא הרוסי (החברים ליב שפילברג, פיני רשיש ואחרים). מגליציה־המזרחית, ששם התלקחו הקרבות, התחילו לזרום פליטים יהודיים — אלה שגורשו ע"י החיילים ואלה שבעצמם ברחו — ובאוסטראה התרכז מספר גדול של פליטים. והמחסור והמצוקה בעיר גדלו, כי למשפחות הפליטים נוספו משפחותיהם של המגויסים ובכלל כל השכבות בעיר שהתרוששו. הציונים שנשארו בעיר היו פעילים מאוד בועד העזרה לפליטים יהודיים („יעקופו"), הן בהגשת עזרה לפליטים והן לחולי הטיפוס לרגל המגיפה שפרצה בעיר.

במצב כזה כמעט שותקה העבודה הציונית והצטמצמה בחוג קטן, שהתאסף מפעם לפעם, ובו נשמעו הרצאות ודיונים על נושאים שונים — ציוניים וכלליים. כן התנהלה ע"י הציונים מלחמה שקטה עם האפוטרופסים של ה„תלמוד־תורה" — ביה"ס לילדי עניים, שהיה קיים באוסטראה זה שנים רבות. המלמדים עם האפוטרופסים הרשמיים של המוסד הזה התנגדו לכל משב־רוח חדש, שהציונים רצו להכניס בלימודים. הענין הזה נמסר לידי צ ב י ב ו ק י מ ר — עסקן ציוני מובהק, ובעבודתו המאומצת התחיל המוסד הזה לעלות לפי רוח הזמן.

ככה התנהלה העבודה הציונית המצומצמת עד המהפכה הגדולה ברוסיה בשנת 1917. רבים מהחברים — מחניכי המחתרת הציונית, הצליחו בתקופה שבין מלחמת העולם הראשונה והשניה להגשים את חלומם ולעלות ארצה. כיום כולם מושרשים בקרקע המולדת: הם נמצאים בקיבוצים של כל הזרמים — בעין־חרוד, גבעת השלושה, רמת הכובש, גבעת־ברנר, יד־מרדכי וכו׳ וכן במושבים — כפר ורבורג, עין עירון, כפר ויתקין וכו׳ — והם מועסקים בעיקר בעבודות חקלאיות, ורבים מהם הסתדרו בערים ובמושבות בשירותים שונים ואחדים ממלאים במוסדות שונים תפקידים חשובים מאוד — עד לתפקיד של ראש עיר.

מענין לציין גורלם של שלושת החברים הראשונים, שעמדו בראש המחתרת. רק אחד מהם — כותב הטורים האלה — זכה לעלות ארצה, ואילו יתר השניים: לייב שפילברג וישעיה פיינר נשארו בחוץ־לארץ. לייב שפילברג עבר בשנת 1922 עם אשתו רחל — גם היא מפעילי המחתרת — לרובנה, בה עבד בתור מנהל הועד לפקוח על יתומים וילדים עזובים, שנוסד ע״י ה„ג׳וינט״, ואת כל זמנו מחוץ לעבודתו במוסד וכן מרצו הכביר הוא הקדיש לעבודה ציונית וציבורית בעמדות מפתח, עד שנכנסו הנאצים וגורלם הטרגי של כל יהודי רובנה מצא גם אותו. הוא ביחד עם אשתו ובנו מצאו את קברם בין קדושי רובנה.

השלישי, ישעיה פינר, יצא לרוסיה ביחד עם אשתו חנה, שגם היא השתייכה למחתרת הציונית עוד בתקופת מלחמת העולם הראשונה, ועקבותיהם נעלמו.

9. המהפכה הגדולה

המהפכה הגדולה שהתחוללה ברוסיה במרס 1917 הכניסה תקופה חדשה באוסטראה, כמו בשאר ערי המדינה. התעוררות ההמונים היתה גדולה, נרקמו חלומות על עתיד מזהיר ברוסיה הגדולה, זכויות שוות לכל העמים. היא מצאה את ביטויה בחגיגות ובאסיפות המוניות, בהשתתפות אנשי צבא, שבגלל קרבת החזית נמצאו באוסטראה במספר רב. גם פני הציבוריות הציונית השתנו: הציונים יצאו מהמחתרת לפעולה גלויה; מספר גדול של אוהדים הצטרפו להסתדרות הציונית, למרות ההתקפות על הציונים מצד „הבונד״ והיהודים שנמנו עם מפלגות השמאל — ס.ד., ס.ר. וכו׳.

הלכי־הרוח, ששררו בשבועות הראשונים למהפכה, מצאו את ביטוים החזק בהפגנה כללית, שנערכה לכבוד 1 במאי באותה השנה. מקום הריכוז של ההפגנה היה ברחוב „קידרה״, שם נמצאו הקסרקטינים. אלפי יהודים ולא יהודים התאספו בככר ע״י הקסרקטין ואחרי שנשמעו הנאומים מפי החיילים התחילה התהלוכה לצעוד לכיוון רחוב „דובינסקה״, כשבראשה התזמורת הצבאית.

באותן השעות קיימו הציונים אסיפה ע״י בית־הכנסת קרסנוגורה וגם פה התאסף קהל של אלפי יהודים. בנאומיהם של חברי הועד הציוני הצביעו, אמנם, על הישגי המהפכה, שהביאו חופש ואחוות־עמים, אך גם הזהירו שלא להיסחף בזרם הכללי, כי המשיח היהודי טרם בא והחופש האמיתי בשביל ישראל בתורת עם, יכול לבוא רק בארץ ישראל וכו׳ וכו׳. אחרי הנאומים הסתדרו ההמונים שורות־שורות ובראשם המקהלה ודגל כחול־לבן והתחילו לרדת לרחוב דובינסקה בשירת „התקוה״, ושם נפגשו עם התהלוכה השניה של אנשי־צבא ואזרחים. שתי ההפגנות התמזגו יחד וצעדו ברחובות העיר בשירה ובזמרה. אכן זו היתה תהלוכה נהדרת: דגלים אדומים עם דגלי כחול־לבן, שירת ה„מרסלייזה״ עם שירת „התקוה״...

התהלוכה הזאת השאירה רושם רב ולא תישכח מלב כל אלה שהשתתפו בה.

10. הפעולה הציונית בקהילה הדמוקרטית

אחרי שעברו השבועות הראשונים של החגיגות והאסיפות הפומביות, שנשאו אופי כללי, התחילה הציבוריות היהודית ובראשה הציונים להתרכז מסביב לקהילה הדמוקרטית הראשונה, שהתארגנה בעירנו. אמנם, תקופת כהונתה של הקהילה היהודית לא ארכה זמן רב ועם כניסת הבולשביקים לאוסטראה היא התחסלה, אך גם תקופה קצרה זו היתה בה חשיבות היסטורית גדולה מאוד. בקהילה היו מיוצגים כל המפלגות וכן באי־כח של המעמדות השונים (סוחרים, בעלי־מלאכה וכו׳), שפעלו באוסטראה. היו אפילו שני אנשים שקראו לעצמם „נציגים של בעלי־הנכסים״. הם הרעישו עולמות והתקיפו גם את הציונים וגם את הסוצ־יאליסטים מחשש, שאלה ואלה עלולים להטיל מסים על הבתים...

ההרכב האישי של הקהילה הדמוקרטית היה: צבי בוקומר, משה הולברט, משה אבלמן, שמואל שרייער, זלמן גרשפלד, משה טולפין, ליבוש ביבר, יצחק ליזאק, ברוך שפייזר, אברהם וילקר ואחרים. הישיבות של הקהילה היו פומביות ומשכו אליהם רבים מתושבי העיר, שהקשיבו לויכוחים ולפעמים התערבו אפילו בתוך הויכוחים, בקריאות־ביניים, במחיאות־כפיים, או בהפרעות סתם.

למעשה לא היתה אז עדיין בידי המפלגות שום תוכנית ריאלית, שעל הקהילה להוציא לפועל בעבודתה היומית. הויכוחים נסבו על שאלות עקרוניות: האם החינוך בבתי־ספר צריך להיות בעברית או ביידיש, האם ועד הקהילה צריך לטפל גם בעניני ארץ־ישראל (מה שדרשו הציונים) ובמקרים מעטים התעוררה גם השאלה: אם הקהילה צריכה להיות חילונית, או שצריכים להכניס לפעולותיה גם עניני דת.

אולם בזה לא סגי: השאלות הללו, שהועלו על הפרק בישיבות הקהילה, נידונו ביותר הרחבה באסיפות פומביות, שנערכו ע״י כל מפלגה לחוד: גם ע״י „בונד״, גם ע״י ס.ס. וסתם ע״י אידישיסטים, שהתרכזו אז מסביב „הקלוב הדמוקרטי״, שכולם התקיפו את הציונים הדורשים עברית, עבודה לטובת א״י וכו׳ וכו׳.

למפלגות השמאל היו כוחות אינטלקטואליים ובראשם וועוע גולדנפלד (מקודם סטודנט באוניברסיטה ואח״כ ד״ר). זה היה מתנגד בעל רמה גבוהה והבקורת שלו היתה חריפה מאוד. לעומתם העמידו הציונים את חברם שמואל שרייער — אישיות בולטת, שעמד על המשמר לריב את ריב הציונים. שמואל (או כפי שקראו לו שמעלקה) שרייער היה תלמיד־חכם ופיקח מאוד והשפעתו על ההמונים היתה גדולה.

ברם, לא הסתפקו הציונים בדיבורים גרידא ובאותה שנה פתחו גן־ילדים עברי הראשון באוסטראה, בתורת גננות נשלחו ע״י הקורסים הפרבליים באודיסה 2 הגננות ברבש ושטרנהרץ. ההורים שלחו ברצון את ילדיהם לגן. כן הכניסו הציונים שיפורים בבית־הספר הקיים של סליפא. הוזמנו מורים מתאימים שהפכו את בית־הספר העברי הזה למוסד חינוכי למופת. כן נוסדו קורסים למבוגרים — ללימוד עברית, להיסטוריה ישראלית, לידיעת א״י וכו׳.

11. שאלות כלליות

הפעולה הציונית באוסטראה לא יכלה להסתפק רק בשאלות החנוך ושאר עניני הקהילה המקומית. אז, בימי האביב של המהפכה הרוסית, העסיקו את מוחות הציונים ויתר המפלגות גם השאלות שעמדו ברומו של עולם: הבחירות לאסיפה המכוננת, הכנסיה העברית וכו'. מרכזי המפלגות שלחו לאוסטראה מרצים בעלי שיעור קומה, שהאירו את הבעיות מנקודת ראות של כל אחת מהן. לליבון השאלות הללו נקראה ע"י הועד הגלילי בקיוב הועידה הציונית השמינית. כותב הטורים האלה נבחר כציר לועידה זו. נוסף לשאלת האסיפה המכוננת והכנסיה העברית צריכה היתה הועידה להחליט על יחס הציונים ל„ראדה המרכזית" (המועצה הלאומית של אוקראינה) ולבחור בבאי־כח למועצה הזאת. כן עמדו בסדר היום שאלות הקהילה היהודית, הועידה למען ארץ־ישראל וכו'. הועידה נמשכה 6 ימים (מ־ל' בתשרי עד ה' בחשון תרע"ח) ובתוך מהלך הישיבות נודע לכותב הטורים הללו על הפוגרום שהיה באוסטראה — הפוגרום החפשי הראשון בתקופת המהפכה. הועידה נגמרה בקבלת החלטות שונות, שעל הציונים היה להביאן לאגודות המיוצגות על־ידיהם.

כל ההחלטות נמסרו גם לועד הציוני באוסטראה, שקיים מספר אסיפות כלליות של הציונים מוקדשות לבעיות הללו והתחילה סידרה של אסיפות פומביות בהשתתפות המרצים מטעם המרכז הציוני ד"ר מתתיהו הינדס, ד"ר יוסף שכטמן ואחרים. הועד הציוני החליט ג"כ לנהל את התעמולה במחוז. לשם כך נבחרה ועדה מיוחדת (ש. שרייער, ל. שפילברג, ל. ביבר, וכותב הטורים האלה) שביקרו בעיירות המחוז: אנופול, קוניב, מזיריץ ואחרות וארגנו שם את העבודה הציונית.

לפני הועד הציוני היו עוד הרבה תוכניות של עבודה ציבורית וציונית — אך עם כניסתם של הבולשביקים לאוסטראה בסוף 1917 — חוסל המשטר הדמוקרטי וכל השלטון עבר לידיהם.

פריידה גורין (קולפניצקי)

פרקי היסטוריה בתנועת הפועלים באוסטראה

א. בונד

בד בבד עם ביסוסו של הסדר הקפיטליסטי באוסטראה של רוסיה הצארית, קמה והתפתחה גם תנועת הפועלים. ראשית מעשיהם של הפעילים בקרב מחנה הפועלים והאינטליגנציה באה לידי ביטוי בייסוד חוגים, שמטרתם היתה לנהל עבודת־הסברה ולהכשיר את הפועלים למאבק כלכלי ולאחר מכן גם מדיני. והרי הרחוב היהודי כהרי הרחוב הכללי, שכן גם כאן שררו אותם היחסים והנסיבות, שמקורם בסדר הקיים, ועל־כן הכורח של מאבק לתנאי חיים טובים יותר. גם ברחוב היהודי קמו חוגים, שנוהלו בידי הפועלים בעלי ההכרה והאינטליגנציה, שהציבו להם למטרה הכשרת ההמונים היהודיים לקראת המאבק למחר טוב יותר.

בשנת 1897 נוסדה המפלגה היהודית הראשונה, ששמה המלא היה: „ברית כללית של פועלים יהודיים ברוסיה, ליטא ופולין", או בקיצור — „בונד". ואף עירנו אוסטראה לא הוציאה עצמה מן הכלל. נוסדו חוגים שהקיפו ענפי פעולה שונים, כמו: תרבותית, כלכלית, מקצועית וכו', שעיקר מגמתם היתה להיטיב את תנאי העבודה הקשים מאוד בימים ההם, עת יום העבודה ארך 12—14 שעות תמורת שכר מינימלי. מובן שהחוגים הללו, שבתנאים השוררים היו מקור יחיד לתקווה ועידוד וכוח משיכתם היה גדול, נתרבו והלכו מיום ליום.

בפרק זמן זה הופיעו לראשונה באוסטראה המכונים „אחים", שכך היתה דרכם של חברי ה„בונד" הפעילים לפנות לפועלים בכינוי „אחיות ואחים".

בראש התנועה עמד מהפכן אחד בשם יאשא, שזה מקרוב בא לאוסטראה. כן התלבטו פועלים מקומיים בעלי הכרה, שהתחילו לנהל עבודה עצמאית ואחראית, וביניהם: האחים בערל ולייזר דטינקה, קעק, יוסקה רויטמן יענקל גורשטיין, צפורה בוקסר, שרה'קה שטרן ואח'. חלק מהם נתפסו אז למלכות ונכלאו בבית־הסוהר למשך שנים רבות, אחדים הוגלו לסיביר, ואילו אחרים נאלצו מחמת הנגישות לעקור לחוץ־לארץ.

בימים ההם נוסד באוסטראה „הבונד הצעיר", שחבריו ניגשו בלהט נעורים ובמרץ לפעולה אקטיבית. בהעמידם בסכנה ישירה את חירותם האישית, הפיצו עלוני־הסברה, הניפו מזמן לזמן דגל אדום, וביחוד ניצחו על ניהול שביתות וכל הכרוך בכך: הרחיקו מפירי־שביתה מהעבודה, ובמקומות, שלאחר מאבק הוסכם על יום־עבודה קצר יותר, הורידו מהעבודה את הפועלים הנחשלים, שחסר להם אומץ הלב הדרוש לעזוב את העבודה בשעה הקבועה. אכן לא אחד מהם שילם בעד מעשים כגון אלה בשנים של מאסר, אך זה לא הרתיע את שאר החברים מהמשכת עבודתם בחירוף נפש.

השכבות הדלות בקרב האוכלוסיה היהודית היו חדורות רעיון החופש והכרת־תודה והוקרה ללוחמיו. כדוגמה אופיינית ליחס כזה תשמש העובדה הבאה: בעת שנאסר באוסטראה העסקן המהפכני של ה„בונד" — יאשא — נחלצה אישה אחת, עניה וגלמודה, בשם „באבע", שכל רווחיה היו על עבודת־נקיון בבתי עשירים, ובחוסכה לחם מפיה, סיפקה לו מדי שבוע

בשבועו חבילות מצרכים שונים. באבע לא חשבה ואף לא עלה על דעתה כלל, שחבריו למפלגה דואגים לשלומו של יאשא. היא סברה וגם שיכנעה את כל אלה, שניסו לחמוד להם לצון על־חשבון נדיבות־לבה, ואמרה בתום־לב: „כל המוסר את נפשו על קדושת הרעיון, ראוי הוא שאדם יחשוך אוכל מפיו למענו".

בשנים מאוחרות יותר, לאחר המהפכה של 1905, הופיעו ברחוב היהודי גם מפלגות אחרות, כמו ס.ס. המאוחדים, שבראשם עמדו אז וועווע גולדנפלד, יוסף רוזנשטרום ואחרים. בימים ההם התארגנה גם תנועה ציונית גדולה. אחרי הכשלון של מהפכת 1905 ירד ה„בונד" באוסטראה למחתרת ועבודתו התנהלה בחשאיות מוחלטת מחמת הנגישות החמורות מצד השלטונות הצאריים. יחד עם זאת נתגלעו אז חילוקי־דעות פנימיים ביחס לדרכי הפעולה וצורת המאבק — בבואה נאמנה לנעשה בקרב המחנה הסוציאל־דמוקרטי הרוסי, שמאבקם הפנימי נסתיים כידוע בקריעת המחנה למנשביקים ובולשביקים. לפרקים עוד האירה כברק־פתאם פעילות מסוימת, אך חיש־מהר פינתה את מקומה לשתיקה ממושכת. לעומת זאת צוין חג ה־1 במאי בכל שנה ושנה, אך למרות החשאיות העמוקה והזהירות היתירה, לא נמנעו מאסרים מדי שנה.

בשנת 1917, לאחר מהפכת פברואר, קם לתחיה ה„בונד", שבראשו התיצבו האחים בערל ולייזר דטינקה, שחזרו מאמריקה אחרי שהייה שם במשך שנים רבות, יוסקה רויטמן, שחזר מגלותו בסיביר, יענקל גירשטיין, ניוני ברום ואחרים. התחדשה עבודה ענפה וחיונית ברחוב היהודי. מכאן ואילך נוסדו חוגים רשמיים: תרבותיים, פוליטיים וכו'. מקום נכבד תפס החוג הספרותי, שמתפקידו היה להביא לידיעת הפועלים את יצירות הספרות היהודית הקלאסית, כמו: מנדלי, פרץ, שלום־עליכם, ווייסברג ואח'. נפתחו שעורי־ערב לפועלים ונוסדו: מקהלה, להקה דרמתית, ספריה וכיוצא באלו מוסדות.

אולם מצב זה לא האריך ימים בעטיה של מלחמת האזרחים, שהתפשטה ברוסיה ובאוקראינה. אוסטראה, בדומה לערים אחרות, היתה לזירת מלחמה בין שלטונות־מעבר זמניים ושונים. האוכלוסיה היהודית של אוסטראה חזתה מבשרה זוועות של „פגרומים", וביחוד נחרשו על גבה הרציחות והנגישות בימי שלטון האימים של הצורר פטלורה וכנופיותיו הפרועות לשמצה, עת הרכוש היהודי היה לשלל לבוזזים ולמאכולת אש. גם בימי שלטונו הכושל של ההטמן סקורו־פדסקי, אשר קרא לגרמנים ולאוסטרים לתומכו ולסעדו ואשר בעזרתם השליט כביכול סדר ויציבות, לא נמנע מהכוליגנים הרצחניים בקרב האוקראינים לבצע מעשי טירור ורצח לגבי היהודים. ניספו אז מידיהם באופן טראגי עובדי־היערות בראמניק, זאקס ואחרים. כן מצאו אז את מותם האכזרי וולוול ובוקע בארג על פעילותם המהפכנית.

הועד של „קולטור־ליגע"

יושבים מימין: ד"ר שמעון צוויימן, ד"ר יוסף רוזנשטרום, יוקי טולפין, חיים כ"ץ
עומדים: לייזר גינקר, שרה אבלמן, חנה שפילברג

עם תקומת המלוכה הפולנית וחתימת הסכם שביתת הנשק עם רוסיה הסובייטית, נקבעה העיר אוסטראה בתחומה של פולין. במפלגת ה„בונד" שבצד הרוסי התרחש קרע גדול, מקום שם מרבית החברים הכריזו על הסבת שם ל„קומבונד". גם פעילי ה„בונד" באוסטראה הצטרפו ל„קומבונד" ועברו לשטחה של רוסיה הסובייטית. הממשלה הפולנית שהתיחסה בסובלנות ל„בונד" בפולין הקונגרסאית, גילתה יחס שלילי ביותר ל„בונד" באזורי הספר. באופן כזה, בהעדרם של החברים הפעילים ונוכח יחסם העוין של השלטונות הפולניים, כמעט ונשתתקה כל פעילות של „בונד" באוסטראה.

ב. „קולטור־ליגע"

בשנת 1919, לאחר תקופה של שתיקה ופאסיביות, נולד הצורך, ובמידה מסוימת גם האפשרות, להחיות את הפעילות החברתית בעיר. מקרב האינטליגנציה הדמוקרטית וחוגי הפועלים נתגבשה קבוצה יוזמת בהרכב החברים הבאים: יוסף רוזנשטרום, שמעון צוויימן, חיים ובאבעטע כ"ץ, מוטל ופריידה גורין, חנה שפילברג, פוליה רובינשטיין, פאניה קאליקה, יעקב סודגלטר, איסאק אורבוך, פאניה צימרמן, לייזר

שטרן, אדי ליפשיץ, חיים פרקוס, אשר יסדו באוסטראה סניף ל„קולטור־ליגע", שמרכזה נמצא אז בוורשה.

ליד ה„קולטור־ליגע" וביוזמתה נוסדו: בית־ספר עממי, גן־ילדים, ספריה וחוג דרמתי. עבודה יסודית ויעילה נעשתה בענפי הפעולה השונים, וביחוד התנהל מאבק לקיומם של המוסדות החשובים — בית־הספר העממי וגן־הילדים. מרכז ההסתדרות לבתי־ספר אידיים (צענטראלע יידישע שול ארגאניזציע — ציש"א), שמושבה היה בוורשה, היה דואג לתוכניות־לימודים מוכנות וכן להוראות מפורטות לניהול בית־הספר והגן. המרכז שקד גם־כן על משלוח מורים וגננות, שהוכשרו היטב למטרה זאת.

שני מוסדות החינוך היו מסודרים על הצד המודרני ביותר ולפי מיטב הדרישות הפדגוגיות. בית־הספר שיכן בבית ווייסמן ברחוב טרסקה ונוהל על־ידי המורות חייקה טייטלבוים וצינה רובין, וגן־הילדים נמצא בבית טרכטמן ברחוב טרסקה ונוהל על־ידי הגננת פאניה צימרמן ואחר־כך על־ידי הגננת סימה קלעפאטש. ה„ג'וינט" הקציב תמיכה לצרכי סידור בית־הספר והחזקתו, אך תמיכה זו נפסקה לאחר זמן. השלטונות הפולניים, לא זו בלבד שלא הגישו תמיכתם לבית־הספר, אלא המפקח הפולני על בתי־הספר גם לא ראה בעין יפה את קיומם של בית־הספר וגן־הילדים, ועל־כן גרם להם קשיים בכל הזדמנות. שיעורי שכר־הלימוד ששולם על־ידי ההורים היו זעומים ביותר, ומכאן המצוקה הכספית המתמדת, ששררה במוסדות הללו.

החוג הדרמתי היה קרש־הצלה יחידי לקיומם של בתי החינוך. החוג הזה החשוב כשלעצמו התארגן בהנהלתו של השחקן היהודי־רוסי שובינוב, עם השחקנים־החובבים הבאים: שמעון וביוני צווימן, חנה שפיל־ברג, מוטל גורין, גיטל גיבעל. שני הקומיקאים המקומיים יואל אברך וירמיהו קוזיר, אשר אהבו את התיאטרון היהודי בלב ונפש, היו בשטח זה ממש כשרונות.

הרפרטואר הורכב ממבחר המחזות הספרותיים, כמו למשל: „יענקל הנפח" מאת פינסקי, „החרש" מאת ווייטער, „האינטליגנט" של הירשביין, „המכשפה" לגולדפדן, המחזות של גורדין, המערכונים של שלום־עליכם ואח'. מהצגות כאלו שהוכנו כהלכה היתה הכנסה ניכרת, שעליה התבססו בעיקר שני מוסדות החינוך.

לאחר שורה של רדיפות נגד החברים הפעילים של ה„קולטור־ליגע" בשנת 1921, נסגר בית־הספר העממי לאחר זמן קצר בגזירת השלטונות המקומיים. לעומת זאת החזיק עוד מעמד גן־הילדים, שהוחזק ברובו על ההכנסות מהצגות, שנערכו על־ידי החברים הנותרים המסורים ל„קולטור־ליגע". כל ההכנסות והישיבות נעשו אצל חיים ובאבעטע כ"ץ, שביתם היה בית־ועד לקומץ הקטן של חברים נאמנים, אשר לא חסכו כל מאמץ להוסיף ולתמוך בגן־הילדים גם על־ידי הכנסות מהרצאות, מס־חבר וכו' נוסף על ההצגות.

בימים ההם ביקרו בגן־הילדים נציגי מרכז ההסתדרות לבתי־ספר אידיים והיו מלאי התפעלות מהמוסד החינוכי המסודר למופת במידה כה רבה של הקרבה. כן ביקר בגן־הילדים פעמים מספר גם הסופר וה„קדוש" שניספה פרץ מארקיש. אולם גן־הילדים, שהתקיים במחיר כבד של עמל ומאמץ, היה לצנינים בעיניהם של השלטונות הפולניים, אשר לבסוף סגרוהו בשנת 1923. ונדמו צלילי השירה היהודית מפיהם של התינוקות, שבשמחה כה רבה הידהדו בבתי היהודים באוסטראה.

מכל מוסדות ה„קולטור־ליגע" נשאר החוג הדרמתי בלבד, שגם דרכו לא היתה סוגה בשושנים. התחלפו הריז'יסרים וכן התחלפו השחקנים־החובבים. מכאן ואילך הוצג תיאטרון יהודי באוסטראה בהנהלתו של שחקן יהודי בשם שטרנגולד, שהגיע מעיר אחרת והשתקע באוסטראה. נפתולי שחקן יהודי נפתל שטרנגולד להוצאת מחיתו הדלה עד ימיו האחרונים, עת ניספה ביחד עם כל קדושי אוסטראה.

ג. איגודים מקצועיים

מחסור חמור במוסדות פועלים ליגאליים הורגש על־ידי מחנה הפועלים בשנת 1923. בעקבות המצב שנוצר זומנה קבוצה יוזמת לשם כינון איגודים מקצועיים בענפי המלאכה השונים. בראש הקבוצה הזאת עמד מוטל גורין. כינון האיגודים המקצועיים היה כרוך בתור ראשון בהשגת התקנונים המתאימים מהאיגודים המרכזיים השונים בוורשה, שבדרך כלל היו דומים אחד לשני. לעומת זאת היתה נודעת חשיבות יתירה לדרישה פורמלית ראשונה במעלה, היינו שלצורך ייסוד כל איגוד מקצועי חייבים היו שלושה אנשים אחראיים לפנות בבקשה לשלטונות המקומיים לשם קבלת רשיון לאסיפה מכוננת, במטרה לבחור בגוף מנהל בהתאם לדרישות התקנון המצורף.

המשטר בפולין היה עוין למדי בימים ההם, ביחוד באזורי הספר המזרחיים, ובפרט באוסטראה עיר הגבול. לא על נקלה אפשר היה על־כן לבחור ולהרכיב את שלושת האנשים המתאימים לכל איגוד ואיגוד לחוד. אפשר היה לצפות מראש את ההתנכלויות מצד השלטונות לגבי אלה, שהטילו על עצמם את היוזמה הקשה לארגן את הפועלים.

הקבוצה הראשונה, שנקבעה לייסוד האיגוד המקצועי לעובדי־ההלבשה, הורכבה מהחברים: מוש'קה שטרום־ברג, שמחה בינדר ומשה זאבארין. כבר בראשית קיומו מנה האיגוד כ־150 חבר.

עם הקבוצה המיסדת של איגוד עוזרי־המסחר נימנו החברים: חיים פרקוס, כ"ץ, יעקב ויגודמן, ומספר החברים באיגוד זה הגיע ל־70 בערך.

איגוד עובדי־הבנין עם הקבוצה המיסדת בהרכב של: יחיאל ניסעלעס (גנדלמן), יענקל וישניב־צקי, וולוול צווימן. באיגוד זה אורגנו כ־160 חבר.

נוסדו גם האיגוד לעובדי־העור עם כ־80 חבר, ואיגוד האופים שמנה עד 40 חבר.

כדי לתאם את העבודה של האיגודים המקצועיים השונים, וכן כדי לתת אפשרות לגורמים המנהלים בכל האיגודים לשתף פעולה ביניהם, נשכר מעון משותף בבית שלמה

פירומאל ברחוב 3 במאי. נפתחה מזכירות משותפת בהנהלת מוטל גורין וכמזכירה טכנית הועסקה בעת ההיא אסתר שטרן.

האיגודים המקצועיים ניהלו עבודה ערה ועניפה. מלבד ענינים בעלי חשיבות כלכלית, כמו: העלאת שכר, קיצור יום־עבודה וכו׳, שלא פעם הביאו לידי שביתות ומאסרים, חלשו האיגודים על מקהלה, חוג דרמתי וחוגים פוליטיים שונים. לא עבר שבוע בלי הרצאות והקראות על נושאים אקטואליים. מספר חברים ניכר מכל האיגודים היו מזדמנים יום־יום לפגישה במעון.

לקראת הבחירות למועצת העיר באוסטראה, שנערכו בשנת 1927, בפעם הראשונה בימי השלטון הפולני באזור הספר המזרחי, הציגו האיגודים המקצועיים בעיר רשימה עצמאית. מפעל הבחירות — בלי שים לב למכשולים הרבים, שהונחו בדרך על־ידי השלטונות — הוכתרו בהצלחה וכתוצאה מכך נבחרו כחברי־המועצה: מוטל גורין, חיים פרקיס ובערקע פייגנ־בוים. הנצחון בבחירות, שהביא את נציגי הפועלים אל מועצת־העיר, העלה את קרנם של האיגודים המקצועיים, שמעתה נפתח לפניהם אופק חדש של פעילות פוליטית חצי־ליגלית. אולם דוקא משום כך הופעלו אמצעי רדיפה יותר ויותר כלפי העסקנים של תנועת הפועלים, שעין השלטון היתה צרה בהם.

לבסוף, בשנת 1930, בשעה ששורה שלימה של נסיבות באזור הספר המזרחי השפיעו על כך, בוצעו גם באוסטראה מאסרים, שהקיפו את החברים הפעילים ביותר בשטח תנועת הפועלים. הפעילים בקרב ראשי תנועת הפועלים בעיר נידונו לתקופות ממושכות של מאסר בבתי־הכלא הפולניים.

אחרי הפסקה קצרה להחלפת כוח, ניגשו לחידוש העבודה החברים הצעירים אמיצי הלב. כמזכירה עבדה אז ינטה גילר. הורגשה התעוררות מסוימת. שוב התכנסו במעון חברים מהאיגודים המקצועיים השונים. פעל החוג הדרמתי ובחלקה גם המקהלה, אך כל זה לתקופה קצרה ביותר. שוב התערבו השלטונות והאיגודים המקצועיים חוסלו לחלוטין.

פסח ברכמן

לתולדות אירגון בעלי־מלאכה באוסטראה

(צרור זכרונות)

א. הקואופרטיב

בדומה לערים רבות אחרות באזור, הצטיין אורח־החיים באוסטראה בשלל צבעיו. בהיותה מוקפת כפרים ועיירות קטנות כזר סביב לה, שנזקקו למוצרי־עבודה שונים, התפתחו בעיר משחר קיומה כל מיני מלאכות ומשלח־יד. במיוחד הצטיינה בשטח זה תעשיית הרכב של „העיר החדשה" (ניי־שטאט). בדרך פרימיטיבית למדי ייצרו שם המרכבות המפוארות ביותר, החל מכרכרות הקרויות „פאיעטאן" ועד עגלות איכרים רגילות. תעשיית הרכב היתה מורכבת ומסועפת מאד, שמקצועות לואי שונים התקיימו ועבדו למענה, כמו למשל: נגרי־עגלות, נפחים, צבעים, רפדים וכו׳. כל בעלי המלאכה עבדו באופן עצמאי בבתי־מלאכה נפרדים בעזרת עובדים אחדים, שהשיגו שם תעסוקה מלאה כמעט במשך כל השנה ללא הפסק.

הלקוחות הקבועים של אמצעי תחבורה אלה נימנו עם בעלי־אחוזות גדולים, איכרים מהכפרים הסמוכים ועגלונים. יצרני הרכב האוסטראאים קנו להם שם בעבודתם הטובה ופרסומם התפשט למרחקים ברחבי רוסיה הגדולה. מצבם הכלכלי של היצרנים הגדולים היה איתן, והתחילו לעסוק גם בבניית קסרקטינים לצבא, שגם בזה ראו ברכה. תנאי חייהם עמדו על רמה מכובדת, ויכלו אפילו לתת לילדיהם השכלה גבוהה.

גם בעיר הישנה נמצאו בעלי־מלאכה שונים — חייטים, סנדלרים, נגרים, נפחים, ספרים וכו׳. בין השאר היה קיים מקצוע־בנין מפותח למדי עם מקצועות־לואי מסועפים, שהיו עובדים לעיר ולכפר. כן היו בעלי־המלאכה קשורים קשר הדוק עם הסוחרים הזעירים, שהיו משווקים את תוצרתם. מרבית המוצרים של התעשיה הקלה הובלו על־ידי האחרונים בעגלות עמוסות לעייפה לירידים שנתיים ולימי־שוק חודשיים ושבועיים בכל הסביביה של אוסטראה, וביחוד מגפיים, בגדים מוכנים וכו׳. בסקטור זה של מלאכת־יד היו תנאי החיים של בעלי־המלאכה קשים יותר, אך יחד עם זאת הוציאו את מחיתם איכשהו.

מצב כזה שרר בעיר עד למלחמת־העולם הראשונה, ובתנודות קלות עד למהפכה של 1917. מכאן ואילך חלה ירידה יסודית במצב, שהלך הלוך ורע בכל מקום וכן באוסטראה. היציבות היחסית בחיי העבודה והמלאכה ירדה פלאים. התעשיין מתמול־שלשום היה לפועל וכן להיפך, וענף תעשיית הרכב נעלם כמעט כליל בעקבות התמוטטותה של רוסיה הגדולה על בעלי־אחוזותיה. נוסף לכך הופיע בעת ההיא הרכב הממונע, אשר לאט ובהדרגה דחק את גלגלי המרכבה והעגלה ותפש את מקומן. תנאי החיים נעשו בינתיים קשים מיום ליום, האבטלה שררה בעיר בממדים לא קטנים והמחסור בצרכי אוכל נפש הורגש במלוא חומרתו.

חברי אירגון בעלי־מלאכה באוסטראה

בשורה 1 למטה: סנדברג, יוסף צ׳ידיק, זלמן רשטיק, אברהם דישל, —, וולוול פאפראסניק, יענקל זיגלבוים, איציק טוכבינדר
בשורה 2: —, ברל בייטשמן, משה שטרן, דוד פינקל, משה רוזנברג, —, אליהו שקולניק
בשורה 3 למעלה: חיים גכטמן, נחום שיינקר, אהרן בראס, בינעס, —, —, —.

במצב ענינים זה נולד הרעיון במוחם של חלק מבעלי־המלאכה באוסטראה — אנשים מפותחים פחות או יותר — בדבר ייסוד ארגון בעלי־מלאכה, במטרה לפתוח קואופרטיב, שיביא הקלה כלשהי במצבם הכלכלי הקשה של החברים. בקבוצה שיזמה רעיון זה היו: שלמה וילקר, רוזנברג, דישל, יוסל „דער וויסער", שיינמן, זלמן רשטיק ואחרים. להנהלת הקואופרטיב שמנתה תשעה חברים, נבחרה כל הקבוצה היוזמת וביניהם נוצרי אחד, כדי שהקואופרטיב לא ישא אופי יהודי ספרטיסטי. נבחרה גם ועדת־ביקורת של שלושה חברים, והקואופרטיב התפתח יפה מאד, הביא תועלת רבה לחברים וגם מאזן יפה. כרגיל בעבודה ציבורית, לא חסרו אנשים בלתי־מרוצים, שהביאו לידי בחירת הנהלה חדשה, אשר ניהלה את הענינים בצורה גרועה מאד, עד שהוסיפו ובחרו בהנהלה שלישית, והכל ירד לטמיון.

ומאחר שמלבד הקואופרטיב לא היו מטרות אחרות לנגד עיני הארגון, השתרר שוב מצב של אדישות וחוסר־מעש בחוגי בעלי־המלאכה. הם הסתפקו בזה, שכל מקצוע הסתגר בד׳ אמותיו של בית־המדרש שלו, כמו: בית־המדרש של החייטים, בית־המדרש של הסנדלרים, בית־המדרש של הבנאים וכו׳, שבו היה כל מעיינם ובו דימו למצא את מאווייהם. גם בבית־הכנסת הגדול נבחר בעת ההיא — בפעם הראשונה בדברי ימיו הארוכים — בעל־מלאכה אחד, זלמן מאליער, שלקח את הנהלת בית־הכנסת לידיו. לשבחו של האחרון ייאמר, שהוא השכיל להנהיג שינויים מרחיקי לכת בסדרי בית־הכנסת, ששימשו דוגמה ומופת לכל בתי־התפילה באוסטראה.

ובעקבות האבטלה והמצב הבלתי ברור, שנמשכו זמן רב ללא סיכוי כלשהו באופק, התחיל זרם גדול של הגירה לארצות שונות: לאמריקה, ארגנטינא, ארץ־ישראל וכו׳. גם גל הפוגרומים, שנעשו חזון נפרץ בכל שטחי אוקראינה בכלל, וביחוד הפוגרום שהשתולל באוסטראה, נתן אותותיו על הלך המחשבות של בעלי־המלאכה ודיכא את רוחם.

ב. ה„צעכים"

בקום המדינה הפולנית לתחיה, נוצרה שוב — אמנם בקצב אטי מאד — יציבות מסוימת בארץ. אך יחד עם כיבוש אזורי הספר על־ידי הפולנים והתבססותם בהם, החריפו היחסים בין המיעוטים, ששכנו אז במזרח גליציה ומערב אוקראינה. ביד חזקה הפעילו השלטונות הפולניים חוקים חדשים, שמטרתם היתה להקשות על מצבם הקשה בלאו הכי של היהודים, לנשלם מעמדותיהם הכלכליות ולהכניס את הגורמים הנוצריים בעיר במקומם. כנקודת התורפה במסגרת הגזירות של העת ההיא שימש חוק ה„צעכים" (גילדות מקצועיות). נוכח תופעות־החיים החדשות נוסד בוורשה בשנת 1922 ארגון בעלי מלאכה מרכזי, שהציב מטרה לעצמו להגן על בעל־המלאכה היהודי ושעיקרי תפקידיו היו:

א) לשמור על העמדות הקיימות של בעלי־המלאכה, שנמצאו בעת ההיא בעיקר בידים יהודיות.

ב) להמתיק את גזירת ה„צעכים" לגבי בעלי־מלאכה קשישים ובעלי ותק ממושך בעבודה.

ג) להגן על האינטרסים של בעלי־המלאכה בקנה־מידה ארצי, היינו לחתור לבחירת נציגויות לסיים הפולני ולמועצות הערים.

אך טבעי על־כן, כי גם באוסטראה נוסד סניף לארגון בעלי־המלאכה המרכזי. בראש הועדה היוזמת עמד חיים פרקיס, שהוציא לפועל את עבודתו בשלימות. נבחרה הנהלה, שבה השתתפו שלמה וילקר, יוסף גור־שטיין, יהודה־לייב לודומירסקי, נחמן מלמד, פסח ברכמן, ברל בליאכר ואינסטלטור נוצרי. כן נוסדה „ועדת צעכים", שחבריה עבדו בתיאום עם באי־כח לשכת בעלי־המלאכה, שבאו מזדולבונוב לבחון את בעלי־המלאכה. כתוצאה מהבחינה קיבל כל אחד תעודת בעלי־מלאכה, ולאחר התערבותו של הארגון המרכזי נעשו הקלות בחוק לגבי בעלי מקצוע מנוסים אך מחוסרי השכלה

יסודית, שהוכר להם נסיונם רב־השנים במקצוע כקבליפיקאציה חוקית.

אין להתעלם מכך, שכל עיקרו של „חוק הצעכים", שמגמתו היתה לכאורה להעמיק את הקבליפיקאציות המקצו־עיות של בעל־המלאכה, היה למעשה מכוון בכל חריפותו נגד בעל־המלאכה היהודי, בכוונה ברורה לדחוק את רגליו בכל האמצעים ובכל מחיר מהעמדות הכלכליות התפושות על־ידיו מימים ימימה. בדרך כלל היה כבר האויר בימים ההם ספוג ארס אנטישמי, החל מחוק השחיטה הכשרה של גב' פריסטר מעל הבמה הפרלמנטרית וכלה בהתפרעויות כוליגניות בערים ובעיירות שונות, כמו מעשה־פשיטיק וכד'.

וכך הוכן לאט ובהדרגה הקרקע להשמדה העתידה, על־ידי החיות הגרמניות ובעזרתם הפעילה של שונאי היהודים המקומיים, של אחינו ואחיותינו בפולין כולה וגם בעיר מכורתנו אוסטראה, מקום שם ניספו אהובינו ויקירינו בדרך האכזרית ביותר.

כבוד ותהילה לזכרם הקדוש.

ג. „העובד הציוני"

בין הארגונים והסניפים השונים, שהסתעפו מההסתדרות הציונית באוסטראה, נודע בשנים האחרו־נות שלפני מלחמת העולם השניה ארגון „העובד הציוני". לארגון זה השתייכו עשרות חברים, ביניהם בעלי־מלאכה ועובדים מנוסים בעלי נטיה ציונית, ששנים רבות עבדו איש איש במקצועו, אך לא יכלו להגשים את שאיפתם ולעלות לארץ־ישראל במסגרת „החלוץ" הקיים והתארגנו כסניף מיוחד על־ידו.

בהיות רובם ככולם נשואים ומטופלים במשפחה, לא יכלו למלא אחרי הדרישה היסודית בדבר הכשרה חלוצית באחד מקיבוצי ההכשרה. מובן שלא היה לאל ידם לנסוע כבעלי־הון, כי מה ענין עובד אצל הון? גם למסגרת העליה של „המעמד הבינוני" לא יכלו לסגל עצמם, כי כל אחד מהם הוציא בקושי רב את מחית בני־ביתו או קרובי המשפחה התלויים בו, ולא השיגה ידם להציג אפילו הון־זעיר, כנדרש לפי תקנות העליה והגבלותיה. לא נשאר לפניהם אלא לנטוש מקור פרנסתם ולהיכנס ל„החלוץ" ולעבור בו הכשרה כנדרש, כדי לזכות בסרטיפיקט לעליה.

אך תנאי זה נבצר מהם לעמוד בו, ראשית מדאגה למשפחותיהם, והשנית מי יכול בגיל קשיש להסתגל לחיי קיבוץ, באופן כזה כמעט אבדה תקוותם לעלות בזמן מן הזמנים ארצה. אולם מצד שני לא היה עוד כל טעם ותכלית לאנשים בעלי־הכרה, הרוצים לבנות את חייהם על יסודות בריאים, להוסיף ולהתנוון במקום או לפנות לארצות הגירה אחרות. אולם עם ישראל מלומד בניסים, והנה על סף היאוש מבלי לדעת, „מאין יבוא עזרי", נתרחש הנס גם לבחורים הטובים באוסטראה. בשנת 1932, בעקבות הגאות בעליה ובבניה בארץ־ישראל, הורגש מחסור חמור בעובדי־בנין, והואיל ואי־אפשר היה להכשיר עובדים כאלה בזמן קצר, הוחלט להעלות מספר בעלי־מקצוע שלא מן המנין וללא הכשרה חלוצית. לשם כך הוחלט במשרד הארץ־ישראלי בוורשה ליסד ליד „החלוץ" בכל עיר ועיירה ארגון מיוחד של בעלי־מקצוע בשם „העובד", כדי להדריכם ולהושיט להם כל עזרה בנוגע לעליה.

אולם משום־מה לא נתקבלה הוראה זאת בהתלהבות יתירה מצד „החלוץ" ולא ניתן לה הפרסום הדרוש. רק חלוצים אחדים, שהיו להם אחים בעלי־מקצוע הנוגעים בדבר, הביאו בשורה זאת הביתה, ולא עבר זמן מועט ונמצאו שלושת החברים הראשונים — אידל חלם, פסח ברכמן ומשה'קה גרינפלד, שיסדו ליד „החלוץ" באוסטראה את גרעין „העובד". הגרעין הזה ניגש בכל המרץ לעבודה הארגונית ומיד לאחר מכן הצטרפו אליו חברים נוספים, כמו: מוטי וישקרמן ואשתו; יאשה זיגר ואשתו, מנדל וישקרמן, פינקלשטיין ורבים אחרים. העבודה התרבותית התנהלה על־ידי החברים יוני גולצמן, זוסי שמבן, גוליק, וכן פתחו בעבודת הסברה רחבה לרכישת ידיעות יסודיות על התנועה הציונית

חברי „העובד" באוסטראה

ועל הווי החיים בארץ־ישראל. החברים התיחסו לענין בכל הרצינות ועד מהרה נעשו עצמאיים בעבודת הארגון החדש לענפיה השונים. השתתפו באיסוף כספים לטובת ארץ־ישראל, העלו בכוחות עצמיים מחזה על החיים בארץ־ישראל בהנהלתו של לומה קורנבליט, שלחו נציגים לכינוס חברים בערים שונות וכו'. מבחינת השקפת עולם ראו את עצמם כחברים לאגף „ארץ־ישראל העובדת" ובתורת כאלה ציינו את האחד במאי כחג פועלים.

כעבור שנה לקיום הארגון, באה מהמרכז בוורשה הח' שושנה פינקלשטיין, כדי לאשר לעליה את החבר הראשון של „העובד" באוסטראה. אך בהיודע הדבר לחברים הותיקים של „החלוץ", ניסו להשפיע עליה שתתן את אישורה לאחד מהם. אולם שושנה היתה נאמנה לשליחותה וכמחאה על התנהגותם עזבה את אוסטראה כלעומת שבאה ללא אישור כלשהו. גם בחוגי המרכז בוורשה גילו יחס אוהד וכן לחברי „העובד", וכעבור זמן שלחו את החבר אוסטרובסקי לאשר חבר מ„העובד" למרות הכל. וכך הוה, החבר אוסטרובסקי השתתף באסיפה הכללית, שבה אושר ברוב קולות הח' פסח ברכמן לעליה לארץ־ישראל. דבר האישור הראשון הזה פעל פעולתו כלפי פנים וכלפי חוץ. הופחה רוח חיה בארגון עצמו וגם עשה רושם בעיר וכתוצאה מכך נרשמו ל„העובד" עשרות חברים נוספים, בתקוה שגם תורם יגיע. ואמנם לא עבר זמן רב ושוב ושוב באו מהמרכז לאותה מטרה ואף אושרו בזה אחר זה: יאשה זיגר ואשתו, מנדל וישקרמן ואשתו, אברהם טרייבר ואשתו, הרשל פיאטקר וכל משפחתו, ולולא שפרצה מלחמת־העולם השניה היו בלי ספק עולים חברים נוספים רבים מ„העובד".

כדי לציין את שמחתם לרגל נסיעתו של העולה הראשון מטעם „העובד", הוא כותב הטורים הללו, סודרה על־ידי הארגון מסיבת־פרידה בבית משפחת בוקימר, כי לפי הנהוג בימים ההם צורפה לסרטיפיקט שלו הח' ריבה בוקימר. למזלנו נמצאו אז בביקור באוסטראה שני אורחים חשובים מארץ־ישראל, שמעלקה שרייר (שרירא) ז"ל ויבדל לחיים ארוכים גור־אריה שדה, והם הוסיפו פאר ותוכן למסיבה זאת. גם בשעת היציאה, שחלה במוצאי חג ראשון של סוכות, התאספו ובאו כל חברי „העובד" וכן מכירים וידידים רבים, שליוו אותנו לדרכנו, ומתוך שמחה מהולה בקנאה התברכו בלבם ללכת בעקבותינו בקרוב.

ובשעה שחלפו ועברו לעינינו הבתים שמשני עברי רחוב טטרסקי, בצבצו ועלו ממעמקי הלב מחשבות נוגות: מי יודע אם עוד אוסיף ואראה בתים אלה והיושבים בהם שנית. ניבא לבי בעת ההיא ולא ידעתי מה ניבא, ואמנם לא זכו לצעירי היהודים היקרים יושבי הבתים האלה להצטרף אל מחנה הבונים עד שיד הכורת הורמה עליהם באכזריות, וביחד עם כל קדושי אוסטראה מצאו את מותם ללא עת על אדמת נכר.

זכור את אשר עשה לך עמלק !...

איחוד הסוחרים

יהודי אוסטראה התחילו את הקאריירה המסחרית שלהם מעצם התישבותם בעיר הזאת בימי קדם, שהרי מלכתחילה קיבלו רשיון־ישיבה, כדי לפתח את המסחר והמלאכה באזורים פוריים אלה, שתושביהם עסקו בחקלאות. ואמנם הצדיקו הסוחרים היהודיים את התקוות שתלו בהם, שכן שימשו אכספורטרים טובים למוצרי החקלאות והמלאכה וכן אימפורטרים למוצרים ראשונים במעלה לצריכת התושבים, והארץ פרחה ושיגשגה ופירנסה את תושביה בשפע.

גם התנאים הגיאוגרפיים של העיר עזרו בהרבה לפיתוח המסחר, שכן ישבה על הנהר המרכזי של האזור ושעריה היו פתוחים לכל רוחות הארץ, ושימשה על־כן מרכז לסחר פנים וחוץ מאז ומתמיד. ואמנם ידעו הכרוניקות העתיקות לספר על סוחרים מאוסטראה, שהובילו ביבשה ובמים מיני אריגים ועורות לולכיה והביאו משם בקר וצאן, שנמכרו על־ידיהם במקומות שונים בפולין. בימי קדם ידעו מושלי הארץ להעריך את כושרם המסחרי של יהודי אוסטראה וחיוניותם לפיתוח המקום, ועל־כן העניקו להם זכויות יתר וכן הבטחת חייהם והגנת רכושם. ואף יהודי אוסטראה מצדם מילאו במשך מאות בשנים את יעודם בכבוד ובאמונה.

בהתבסס השלטון הרוסי במקום נשללו מהיהודים זכויות אישיות הרבה, אך בתוך „תחום־המושב" שלהם יכלו לסחור כרצונם, וגם בטחון הגוף והרכוש ניתן להם. ומאין רשיון ליהודים לעבוד את האדמה, המשיכו במלאכה ובמסחר והוסיפו להיות „המשביר" לכל עם הארץ, לטוב להם ולתושבי המקום. רק דבר אחד חסר היה בימים ההם, והוא גוף סוחרים מאורגן לפי המושגים בזמן הזה, שכן השלטון הרוסי ראה בכל ארגון ציבורי מאיזה סוג שהוא סיוט ומחתרת למיגור המשטר. אך מאחר שלא טעמו טעם ארגון מעולם, הרי שלא הרגישו בחסרונו. וכך התנהל המסחר היהודי באוסטראה באין ארגון אך גם באין מפריע, להוציא את תקופת המהפכה הסובייטית, אשר הרסה את המסחר ואסרה את הסוחרים כגורם עוין.

הכיבוש הפולני החזיר את חופש המסחר ואף הוסיף עליו את חופש הארגון. ביחוד בשנים הראשונות, ששלטונם הצטיין עוד בליברליות נוסח נארוטוביטש, קמו לתחיה סוחרי אוסטראה, אם כי בלי כסף לאחר ההתרוששות מימי המלחמה ובגבולות אשר סגרו על העיר משלושה צדדים. אולם השנים הטובות של התאוששות המסחר לא ארכו זמן רב, ומכונות הסחיטה של האוצר הפולני נוסח גראבסקי הופעלו בכל חריפותן, ויאנחו סוחרי אוסטראה מן העבודה ויזעקו. קם צורך חיוני להתארגן נגד המסים הקטלניים שאין לעמוד בהם, ואז נוסדו באוסטראה שני ארגוני סוחרים — האחד ארגון הסוחרים הגדולים עם ניסל לוקאטש כמנהל ואהרן איכיט כמזכיר, והשני אירגון הסוחרים הזעירים בהנהלת שמחה קרויט. מטרת הארגונים האלה היתה להושיט לחבריהם כל עזרה אפשרית, כמו: משלוח טפסים שונים, התערבות אצל שלטונות המס וכיו"ב.

זאת היתה תקופה של מאבק מר בין הסוחר היהודי לבין שלטונות המס, שכפי שנתברר לאחר מכן, התכוונו להרוס את הסוחר היהודי ולהכניס במקומו פולני או אוקראיני. מגמה גלויה זו עלתה אחר־כך על במת הסיים, ששם קיבלה את הסאנקציה מגבוה בנוסח מקורי זה: „לרדת לחייהם של היהודים, לרושש אותם וכו' — OWSZEM (בבקשה), להרוג אותם — לא!" בימים קשים אלה היו סוחרי אוסטראה אובדי עצות וארגוניהם ללא הועיל. עד שבאה התקופה האחרונה של מלחמה גלויה בין השלטון הפולני לבין היהדות בכלל, זו שהביאה לחורבנם של הסוחרים היהודים ושל כלל היהודים ושל פולין העצמאית גם יחד.

מבין ענפי המסחר השונים, שהיו מצויים באוסטראה, יצוינו כאן העיקריים בהם ביחד עם שמותיהם של סוחרים ידועים, שפעלו בכל ענף וענף בתקופה האחרונה.

ענפי בנין

יער ועץ — **פייבל ברנשטיין, אחים מוטי והרשל גלמן, פלטיאל גרובמן, טייבל דרביאנסקי, אברהם לנצמן, לייב מולודק, שמשון פרלמוטר, אחים יצחק ושלמה פרלמוטר, יואל פינקלשטיין, מוטל קרנר ובנו לייב, לוזי קוטל, יוסל קליימן, אשר קסל, משה רחנטל ובנו צבי, פליק רייציס ובנו אברהם.**

מנסרות — **האחים זוסמן, הגיסים ברל פרנקל וישראל ביר־ברייער.**

קבלנים — **דרוגיטשין, לוי וחיים ניסנגולץ, משה שפילפוגל, משה שטמל.**

ברזל — **משפחות ביבר—בוקימר, וולף־זליג גנטיס, דריקר, שמואל־בר וקסלר, הרשל כגן.**

ענפי הלבשה

מנופקטורה — **גדליה ברודובר, הרשל חרבש, שלום טוכ־בינדר, אבא כ"ץ, משה פרצמן, ברד־שצוגול.**

גלנטריה — **משה אודרמן, זלמן בגד, נחמן ברנזון, חיים גלברסון, הרשל גולדמן, יואל לוקטש, ישעיה רוזין.**

עורות — **אברהם דודזון, שרה־צביה ולדמן, שלמה מריאנר, פנחס פליקוף, יוסף צאפ, וולף רדוטמן.**

נעלים — **נוסינוב, יוסף צווימן, משה רוסליבקר, ישעיה שרייער.**

קונפקציה — **גרינברג, כגן, ליכטנשטיין, גיטל 'פריילך.**

כובעים — **דוד ומשה איכט, יענקל וברל אייזיפס, בינס, טוביה וורך, ינטה פלץ.**

ענפי מחיה

מזון — **יוסף באביש, מתית גורביץ, סנדר גוניק, משה העניס, אנשיל כגן, קוקי דודוביץ, פיני טקסר, ישכר מרנץ, לייבוש סטולר, פייגה פינקלשטיין, מוטל רבינוביץ, משה שפטל, יואל שיינפיין, שרה־רבקה שוכמן, בן־ציון שפיץ.**

מוכרי תבואות וקמח — **לייזר ויענקל בילינקר, יוסל גורנ־שטיין, משה גולדמן, יוסל גלנץ, משה גוליק, איצי דוקר־טליבר, יעקב חרבש, לייזר פוקסמן ובנו שמואל, יענקל רבינשטיין, חיים שטיינברג.**

מאפיות — **גורלניק, הינדע „די דראטשעכע", חיה „די דיניצר", נפתלי לרנר, ישראליק לרנר, מרדכי־לייב ליקח־מכר, משה פינקל, דוד פינקל.**

משקאות — **מו־דכי־יהושע ספיבק, אייזיק קופרשטיין, שמחה קופיט.**

ביצים — **לייזר ברגר, וולף ווינר, איציק טשארני.**

פירות — **אלקנה יאבלניק, דרובניס, פיני זינגר, חסקל יא־בלניק, שמואל פינקלשטיין**

צרכי בית

כלים — **יענקל ברונשטיין, וויינשלבליט, אברהם טולפין, חיים טפר, חיים טרפוס, אברהם פטרושקה, רדושטשר.**

צבעים ושמנים — **זיידל בריליאנט, בלמן, משה גוניק, יהודית וינר, וועלוול פייבוש־לייב'ס.**

סבון — **יחיאל גודליס, טבטשניק, אפרים מלמד.**

מכונות — **שלום בנדל, נחמיה פלדמן, זלמן רשטיק.**

רפואות — **פייבל ברגר, וולף גריינימס, אברהם קומדנט, אברהם שרייער.**

ענפי תעשיה

יצרני רכב — **שלמה גרברג, דוד פוקס, אליהו פלדגוז, רו־בינשטיין.**

בורסקאים — **זיאמה גולדנפלד, לייב גרמן, גילדנגורן, פיי־בוש טשרניס, זיידל לייבל, אברהם מלצר, מירוטשניק.**

טחנות־קמח ומגרסות — **אלקנה בולוטינסקי, ברוך חרבש, ירוחם סגל.**

בתי־בד — **אברהם הלפרין, ישעיה הלפרין, יוסל לנדסברג, ישראל לרנר.**

ממתקים — **נחום שנקר, טבל זלצמן.**

נרות — **משה אבלמן, מוטל רבינוביץ.**

מי־סלצר — **אברהם לרנר, טרטקובסקי, סירובר.**

שרותים שונים

סוכנים — **פיני אוז'רובקר, הרשל אייזנשטיין, פיני סטול.**

בתי־דפוס — **זולוטובסקי, יצחק שיינרברג.**

ספרים, עתונים ומכשירי כתיבה — **לייזר־יוסי וורך, אלעזר זוסמן, ברל לינצקי, נח קרפנשפן, ברל קוגנט, שטריימיש.**

צורפים — **אחים אייזנברג, שמואל סונץ, פלדמן.**

צלמניות — **גייארמן, חסיד.**

מלון ופונדק — **באבע אייזי באנדערס, לייזר דנסקר, רחל ליס, ליזק, קלורפין, רוטנברג, אברהם שרייער.**

תחבורה — **ישה פינקלשטיין, בנימין שכטר.**

קו'נוע — **יעקל ביבר, פלדנקרייז.**

ז. גרשפלד

לתולדות הבנקאות באוסטראה

בתולדות הבנקאות באוסטראה שתי תקופות, השונות אחת מהשניה בתנאי היסוד, הדרו־שים להתפתחות ענף כלכלי חשוב זה. התקופה הראשונה עמדה בסימן המשטר הרוסי המלוכני, שנמשכה עד מלחמת העולם הראשונה ואשר הצטיינה במגבלותיה החמורות, שכבלו כל יוזמה לארגון ציבורי כלשהו.

בתקופה זו פעלו בעיר 3 מוסדות כספיים. האחד היה: הבנק הממשלתי — Казначейство, זה המוסד הרשמי האופייני לכל עיר ועיר ברחבי רוסיה אשר שימש בעיקר גזבר מטעם המדינה. הוא אמנם נתן גם שירותים כספיים לבעלי־אחוזות ולסוהרים חשובים, אך המוני העם לא ראו בו בנק ולא השתמשו בשירותיו. מצב זה הכשיר את הקרקע לייסוד בנק יהודי בשם: „קופת מלווה וחסכון" — Ссудо Сберегательное Т-тво למתן קרדיטים עממיים לחברים בעלי מניות. והמוסד הכספי השלישי היה: „בנק לקרדיט הדדי" — Банк Взаимного Кредита מיסודו של עו"ד שמאי שיינרברג, לשירותם של הסוחרים הגדולים בעירנו. שני הבנקים הציבוריים האחרונים, אשר מנו את קיומם מראשית המאה ה־20, פעלו במלוא המרץ, סיפקו קרדיטים לדורשיהם והורו לעם באוסטראה והסביבה — ביחוד „קופת מלווה וחסכון" — פרק בהלכות בנקאות.

עם שיבוש דרכי המסחר הנורמלי, בעטיה של מלחמת העולם הראשונה, צימצמו הבנקים את פעולותיהם עד למינימום ולבסוף הפסיקו לגמרי לפעול. התקופה השניה מתחילה לאחר כיבוש העיר על־ידי הפולנים, שבימיהם שוב התאושש המסחר החפשי מצד אחד והמצוקה הכספית גדלה לאחר ההתרוששות שנגרמה על־ידי המלחמה מצד שני. ראשית קמה לתחיה קופת מלווה וחסכון תחת שם מחודש: „בנק עממי" BANK LUDOWY, ואחריו נפתחו בזה אחר זה: „בנק מסחרי" BANK KUPIECKI שמיסדיו היו סנדר גוניק וסוחרים אחרים, וכן „בנק אשראי" — BANK KREDYTOWY לשירות הסוחרים והבעלי־בתים הבלתי מאורגנים, שמייסדיו היו: מנוס גוניק, משה אודרמן ובן־ציון בארניק. בתקופה זו פעלו בעיר גם 2 בנקים אוקראיניים, אשר סיפקו את הצריכה הכספית של האוקראינים העירוניים והכפריים. כן פעל בעיר סניף הבנק הפולני פ.ק.או שליד הדואר המקומי, אשר סיפק שירותי גבייה ותפקידים בנקאיים אחרים לתושבי המקום.

מבין הבנקים שנזכרו כדאי להתעכב בעיקר על „קופת מלווה וחסכון", שהן בגלל ותקו הרב והן בגלל היקף פעולותיו היה לגורם כלכלי חשוב בקרב האוכלוסיה היהודית באוסטראה והסביבה. הבנק הזה נוסד בשנת 1906 ובמרוצת השנים הגיע מספר חבריו ל־3000, בחלקם הגדול מתושבי אוסטראה ובחלקם מהמחוז. זה היה הבנק הקואופרטיבי הראשון באוסטראה, והתקנון שלו אושר עפ"י החוק הרוסי, שהיה קיים בימים ההם. פעולותיו

בית הדואר ובנק הדואר

הצטמצמו במתן הלוואות לחבריו ובקבלת פקדונות מחברים ומלא־חברים. ניתנו הלוואות לסוחרים זעירים, בעלי־מלאכה וכו׳ לתקופה של שנה אחת עד שנה וחצי, בתשלומים שבועיים או חדשיים. ההלוואות הללו היו עוגן ההצלה לשכבות הרחבות, שלא יכלו להשיג הלוואות ממקור אחר, או — באם השיגו — נאלצו לשלם ריבית קצוצה למלוים הפרטיים (וואכערניקעס), שידעו לנצל את המצוקה.

כמקור למתן ההלוואות שימשו הפקדונות. הבנק רכש לו את אימונה המלא של כל האוכלוסיה, ופקדונות קטנים וגם גדולים זרמו לקופתו. כותב הטורים הללו (שעבד אז בהנהלת החשבונות של הבנק) זוכר מקרים לא מעטים, שבעלי האחוזות מהסביבה היו מכניסים בתורת פקדון סכומים די ניכרים במקום להפקידם בקופת המדינה. למשיכת בעלי הפקדונות הללו עזר בהרבה שמה הטוב של משפחת זוסמן — משפחה עשירה ומכובדת בעיר — שכמה מבני המשפחה עמדו בראש הבנק הזה.

המוסדות הנבחרים של הבנק היו: ההנהלה, המועצה ובשנים האחרונות לקיומו גם אסיפת באי־כח.

ההנהלה היתה מורכבת מ־3 חברים. יו״ר ההנהלה — קלמן פרנקל, שהשתייך למשפחת זוסמן. הוא היה עסקן ציבורי במובן הטוב של המילה, פעיל במוסדות רבים בעיר ונכבד על הכל. המנהל בפועל — משה אבלמן, יהודי תלמיד־חכם, שהתמסר כולו לעניני הבנק, ושמחה רבינשטיין — ציוני ותיק, שימש כקופאי. ההרכב הזה של ההנהלה לא השתנה במשך כל השנים.

המועצה היתה מורכבת מ־15—20 חברים, מבין הסוחרים ובעלי־המלאכה בעיר, שמתפקידם היה לבדוק את הבקשות לקבלת הלוואות ולאשר אותן או לדחותן. כיו״ר המועצה שימש כל אותן השנים מאיר זוסמן. הוא היה מבקר יום־יום בבנק והתענין בפעולות השוטפות. לבנק היה עוד יו״ר אחד — יו״ר כבוד — משה׳קה הולברט. הוא לא התענין בפעולות היומיומיות של הבנק, אך היה בא לאסיפות הכלליות ומשתתף בויכוחים, ודבריו שנאמרו בחריפות קולעת ובטעם, מצאו הד רב בקרב הנאספים. מובן, שהיתה קיימת גם ועדת־ביקורת פנימית, שבראשה עמד פינס — ג״כ ממשפחת זוסמן, אך עיקר הביקורת נעשתה על־ידי המבקרים מטעם הממשלה.

האסיפות הכלליות של הבנק התקיימו מדי שנה בשנה לשם אישור המאזן ובחירת ההנהלה והמועצה. בכל אסיפה השתתפו חברים במספר רב (כ־400—500), והרעש היה גדול. הסעיף העיקרי שהובא לדיון היה זה של חלוקת הרווחים, שתמיד נגמר בהחלטה: לשלם לעובדים משכורת 13, בעד המאמץ לעריכת המאזן השנתי, ואת שאר הסכום להעביר לקרן השמורה. לשאלתו של כותב הטורים הללו, מדוע לא יקציבו סכומי תמיכה למוסדות תרבות בעיר, כמו הספריה המקומית וכו׳, הוסבר לי ע״י מנהל האופוזיציה, שליד היו״ר בנשיאות יושב ה„נאדזיראטל״ (המפקח מטעם המשטרה הצארית), אשר השגיח שלא ידברו חס־חלילה דברי מינות...

וכך התנהלו האסיפות. הדין־וחשבון וכן הנאומים היו ברוסית, ואשר להצעות שהוכנסו, הצביעו הנאספים הרבים בקריאות „זשעלאיעם״ (רוצים), לפי מיטב המסורת הרוסית. סדר כזה היה קיים שנים רבות, אך משהגיעו מים עד נפש נתקבלה החלטה לבחור מבין קהל החברים מאה איש, שישמשו באי־כחם לתקופה של שלוש שנים, ועליהם להתאסף פעם בשנה בסמכות של אסיפה כללית, כדי לדון בכל הענינים העומדים על הפרק ולהחליט בהתאם לכך.

הפעולות התקינות של הבנק נמשכו עד שנת 1914. עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה הצטמצמו והלכו כל הפעולות:

ההלוואות לא הוחזרו אלא טפין־טפין והמפקידים השתדלו להוציא את פקדונותיהם. בתנאי קיום־לא־קיום המשיך עוד הבנק תקופה מסוימת, וקם לתחיה רק בתקופת שלטון הפולנים בעיר, תחת השם החדש „בנק עממי".

החוק הקואופרטיבי הפולני, שהיה ליברלי יותר, איפשר הרחבת הפעולות של הבנקים הקואופרטיביים במדינה. עפ"י חוק זה נמסרה זכות הביקורת והפיקוח על הבנקים היהודיים ל„ברית פיקוח לקואופרציה אשראית", שנבחרה ע"י הבנקים עצמם. מתפקידה של ברית זו היה להדריך את הבנקים ולסייע בהתפתחותם. לשם כך נוסד בנק קואופרטיבי מרכזי בורשה, שבו היו מושקעים כספי ה„פונדיישון" (ג'וינט). הבנק הקואופרטיבי באוסטראה היה מסונף לברית הנ"ל וקיבל את העזרה המתאימה.

להלן פרטים סטטיסטיים חשובים, הנוגעים לפעולות הבנק העממי באוסטראה, מתוך הסקירה הכללית של „ברית הפיקוח" על מצבם של הבנקים היהודיים בפולין לסוף שנת 1930.

א) מספר החברים של „בנק עממי" באוסטראה הגיע לסוף שנת 1930 ל־745. אם להשוות את המצב לזה של „קופת מלוה וחסכון" בתקופה שלפני המלחמה הראשונה, שאז היה מספר החברים 3,000, נמצא שהיתה ירידה גדולה בפעולות הבנק בתקופה החדשה. הסיבה העיקרית לכך נעוצה בניתוק המחוז מעל אוסטראה, שמרביתו נשאר בידי הרוסים, והסיבה השניה היא פתיחת בנקים נוספים בעיר, שאף הם קלטו חברים במספר לא קטן.

ב) חלוקת החברים לפי המקצועות בשנת 1930 היתה כלהלן:

הסוחרים היוו רוב מנין של חברי הבנק ומספרם היה	368
אחרי הסוחרים צעדו בעלי־מלאכה, שמספרם היה	182
מקצועות חפשיים, ביניהם מורים וכו' ומספרם היה	53
חקלאים יהודיים יוצגו בהתאם למציאות ומספרם היה	4
בעלי מקצועות בלתי מוגדרים, שמספר חבריהם הגיע	138
בסך־הכל	745

ג) מתוך המאזן לשנת 1930 אנו רואים, כי בשנת 1930 ניתנו על־ידי הבנק 2,030 הלוואות לחברים בסכום כללי של 400,048 זהובים פולניים, והממוצע להלוואה בסך 197 זהובים.

ד) נוסף לפעולות הרגילות, שהבנק עסק בהן בתקופה הראשונה, נוספו בתקופה החדשה שתי פעולות חדשות: 1) נכיון שטרות (דיסקונטו) — היתרה לסוף השנה הנ"ל 56,170 זהוב, 2) קבלת שטרות מבנקים אחרים לגוביינא. בשנת 1930 נתקבלו 11,019 שטרות על סך 1,476,930 זהוב.

לבסוף יצוינו כאן שמות העובדים בבנק הזה, שלא זו בלבד שעשו את העבודה היומיומית בבנק, אלא ברובם הגדול היו גם הוגי הרעיון הקואופרטיבי בעירנו.

בתקופה הראשונה שלפני המלחמה עבדו בבנק (לפי הותק): יעקב ליקחמכר, ישעיהו פיינר, לייבוש שולווג, מוני פידלר, נתן ולדמן, זלמן גרשפלד, לייב שפילברג, ליבוש ביבר, שמואל לרנר, גריינימס.

בתקופה השניה שבימי הפולנים עבדו: יעקב ליקחמכר ומוני פידלר — מהותיקים, וכן לייב גינקר, ניוני פרלמוטר, שמוקלר — עובדים חדשים.

ככה חי ופעל הבנק הראשון וחלוץ הקואופרציה באוסטראה, שבמשך 3 עשרות שנים הביא ברכה רבה להמונים בעיר, עד שבאו הנאצים והחריבו את המוסד העממי הזה ביחד עם שאר המוסדות היהודיים, חבריהם ומשפחותיהם.

בית מנוס גוניק ובנק קרדיטובי

הרב אהרן פיצ׳ניק

אוסטראה - מרכז לחסידות

***

אחרי תקופה ארוכה ורבת הוד של „גדולי אוסטראה" מלפני מאות בשנים, חלפה־עברה גם תקופת החסידות המפוארת, שראשיתה נעוצה בימים שלפני מאתיים שנה. העיר אוסטראה, אשר מאז ומתמיד היתה נכונה בראש הערים, זכתה לקבל בתחומיה את ר׳ ישראל בעל־שם־טוב, מחולל התנועה החסידית העממית ולהוציא מקרבה תלמידים גדולים ממשיכי תורתו ומפיציה בעולם היהודי בכלל ובאוסטראה בפרט. שלושה בתים גדולים קמו לה לחסידות בעיר הזאת: הגאון ר׳ מאיר מרגליות, הצדיק רב ייב"י והצדיק ר׳ פנחס קארעצער, שמהם קמו והיו שושלות צדיקים גדולים ראשי חסידות אוסטראה, אשר רעו את קהל עדת היהודים בעיר ובסביבה הקרובה והרחוקה בתורה וביראה.

לדאבוננו ולשברון לבנו נפלה עטרת ראשה של אוסטראה בשואה הגדולה, שניתכה על בית־ישראל, ובתוכו על קהילת אוסטראה בגזירות ההשמד של ת"ש—תש"ב. בהיגדע האילן הגדול על ענפיו ושורשיו. יוצב נא על דפי ספר־זכרון זה שם וזכר ראוי להם ולשמה של אוסטראה המעטירה.

***

רבי ישראל בעל־שם־טוב זצוק"ל לביקורו באוסטראה

זכתה עירנו אוסטראה, שהיתה לא רק מרכז לתורה, כפי שמצאו סמוכין לכך בשם העיר וקראו לה „אות־תורה", אלא היתה גם במשך זמן רב מרכז לחסידות הבעש"טנית. לא רק המרש"ל, השל"ה, המהרש"א, הט"ז ושאר ארזי הלבנון אדירי התורה שבאוסטראה היו מפורסמים בכל העולם, אלא גם אדירי החסידות תלמידי הבעש"ט והמגיד ממזיריץ ששכנו בתוכה, כמו ר׳ פנחס מקוריץ, ר׳ יצחק מדרוהוביץ, ר׳ יצחק־אייזיק הכהן בעל „ברית כהונת עולם" (נכד ר׳ נפתלי כ"ץ), ר׳ אשר־צבי בעל מעין החכמה וה"רב ייבי", כולם היו מפורסמים בכל קצוי תבל היהדות.

מיד לאחר התגלות הבעש"ט נעשתה אוסטראה מרכז גדול לתלמידי הבעש"ט ולחסידות בכלל בגלל גדול אחד, ששימש אז באוסטראה בתורת אב"ד ורב הגליל, הלא הוא הגאון ר׳ מאיר מרגלית ז"ל, מחבר ספר שאלות־ותשובות „מאיר נתיבים". האגדה החסידית ידעה לרקום אגדות נפלאות מסביב לאישיות זאת ואיך שסבבה ההשגחה שבעל „מאיר נתיבים" יכיר את הבעש"ט וידע להוקיר אותו. מתבאר שר׳ צבי־הירש מרגליות, אב"ד בעיר יזלוביץ שבגליציה, היה לו שוחט צעיר אחד בכפר הסמוך לעירו, שהתידד פתאם עם בנו הצעיר מאיר, שאהב לעזוב מזמן לזמן את בית אבא ולהתבודד עם השוחט האלמוני הזה, שנתגלה אח"כ כר׳ ישראל בעל־שם־טוב...

לימים נעשה גם מאיר הצעיר לרב גאון וגדול, ובתורת אב"ד ורב הגליל של אוסטראה המעטירה התחיל להפיץ את תורת הבעש"ט, ונראה שבהשפעתו גם התיישב באוסטראה. כן באו להשתקע באוסטראה מנהיג החסידות המפורסם ר׳ פנחס שפירא מקוריץ ועוד רבים מתלמידי הבעש"ט ומתלמידי ר׳ דוב־בער המגיד ממזיריץ, שקבע את מקומו בעיר רובנה הסמוכה. גם המגיד ר׳ ליב, שהיה צדיק ועניו וממפיצי תורת הבעש"ט, נתמנה למגיד־מישרים ומורה צדק לעדת אוסטראה, בהשפעתו של הרב ר׳ מאיר מרגליות. בספרו „סוד יכין ובועז" מהלל ומשבח בעל „מאיר נתיבים" את הבעש"ט ומעיד עליו, שהוא איש צדיק תמים וקדוש בכל דרכיו. ויש עוד אגדה חסידית על פגישת הבעש"ט ור׳ מאיר מרגליות בעיר אוסטראה והיו מראים אפילו על ה„מקוה", שטבל בה הבעש"ט בזמן שהותו באוסטראה.

ה„רב ייבי", מייסד שושלת אוסטראה

המגיד־מישרים של אוסטראה ר׳ יהודה־ליב, שהיה מגולי ספרד (כפי שנראה משם משפחתו: ספרד), היה צדיק וחסיד בכל מעשיו, ולפי מסורת

משפחתו היו לפניו שנים־עשר דורות רבנים בעלי רוח־הקודש. הוא היה צנוע וענוותן, אבל בנו ר׳ יעקב־יוסף, הידוע על שם ספרו „רב ייבי״ (ראשי תיבות של יעקב יוסף בן יהודה), שירש את כסאו, נהג נשיאותו ברמה ויצא לו שם גדול בעולם היהדות בתור מיסד השושלת באוסטראה.

ה„רב ייבי״ עוד הכיר את הבעש״ט בצעירותו, אך היה רק בן כ״ב בזמן פטירת הבעש״ט בשנת תקכ״ך והיה אח״כ לאחד מתלמידיו המובהקים של המגיד ר׳ בר וממפיצי תורתו. הוא היה „ספרא וסייפא״, מלבד ספרו הגדול „רב ייבי״ על התורה ועל ג״ן פרקי תהילים (הוא חי נ״ג שנה ואמרו שרמז בספרו זה לשנות חייו, ע״י פירושו על נ״ג קאפיטלי תהלים) חיבר גם ספר בשם „עין משפט״, שבו יצא בחריפות נגד אלה הקונים את רבנותם בכסף, וגם קונטרס „מורא מקדש״ נגד אלה המדברים באמצע התפילה. בספרו „רב ייבי״ הוא משלב פסוקים ומאמרי חז״ל להשמיע ולהטיף מוסר ומדות טובות והרבה דברים על הגאולה וישועת ישראל. על פטירתו ביום ד׳ דחוה״מ סוכות תקנ״א (1790) היו מספרים אגדות שונות ואחת שהיתה רווחת באוסטראה עד הימים האחרונים היא, שביום פטירתו התחילו אנשי המינזר המקומי, שהיו ידועים כשונאי ישראל, לצלצל בפעמוניהם הגדולים, וכשעברה הלוויית ה„רב ייבי״ קרוב למקום זה, התעורר ה„רב ייבי״ וישב על מטתו, וציווה להביא לו ספר ועיין בו ושכב כלעומת שהיה, ותיכף אחרי זה נשמע קול נפץ גדול והמנזר נטה לנפול ובמשך שנים רבות היו מראים על הבור העמוק שהיה במקום המנזר שבלעתו הארץ...

גם הצדיק המפורסם ר׳ ליב־שרה׳ס היה בא לאוסטראה מזמן לזמן ופעל משם במצוות פדיון שבויים ולעזרת הצדיקים הנסתרים. היה לו באוסטראה חבר־עוזר שהיה מתאכסן אצלו ופעלו יחדיו והיו קוראים לו „ר׳ יונה דער גוטער״ (ר׳ יונה הטוב) ובית מדרשו של ר׳ יונה היה קבוע ועומד עד הימים האחרונים באוסטראה.

ר׳ יעקב־יוסף השני — יוצר תנועה המונית

ה„רב ייבי״ השאיר אחריו שני בנים: ר׳ אליקים געציל ור׳ פנחס. ר׳ געציל ירש את מקום אביו בתור מ״מ באוסטראה, אבל הוא היה צנוע וענוותן והקדיש את כל ימיו לפרנס את העניים ולהשגיח על המידות והמשקלות שתהיינה שלימות וצודקות. אחיו ר׳ פנחס מת בצעירותו והשאיר אחריו בן רך, יעקב־יוסף, שנתגדל בביתו של ר׳ ברוך ממז׳יבוז׳, נכד הבעש״ט.

ר׳ יעקב־יוסף זה (השני) חזר לאוסטראה מלא וגדוש תורה וחכמה ועד מהרה נתפרסם שמו בתור מנהיג חסידי דגול ונהרו אליו המונים רבים מערי ווהלין ופודוליה. הוא יצר תנועה המונית של „חסידי אוסטראה״, שהיו מסורים אליו בלבם ונפשם, וגם הוא היה יוצא ובא אליהם בכל שנה ושנה, להדריכם וללמדם לקח. „חסידי אוסטראה״ היו ידועים בתור חריפי המוח ולמדנים ואהבו לשתות משקה חריף ולהתרועע במסיבות חסידיות. היה בהם מעין „חסידות קוצק״, שנתפרסמה בפולין, והיו רבים מחסידי קוצק שהתגוררו באוקראינה, שעברו לחסות בצל כנפיו של ר׳ יעקב יוסף מאוסטראה, ובראשם אחד שהיה ידוע בשם „הרב מקטרבורג״ והיה למדן גדול ואיש פלא.

ר׳ יעקב־יוסף מאוסטראה היה דורש תמיד בשבח ישראל ובגאולתם מידי זרים. הרבה פעמים היה מדגיש ומסביר את מאמר חז״ל: „אין בין עוה״ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד״ (ברכות ל״ד), שקודם שיבוא המשיח יגיע זמן של „ימות המשיח״, ובימים אלה תחזור המלכות לישראל ולא יהיו משועבדים בידי זרים, ורק אחרי שיוקל מעליהם עול המלכויות ויחיו חיים עצמאיים איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו״, רק אז יהיו מוכשרים לקבל את פני המשיח...

והוא הסביר את הדבר הזה במשל יפה וקולע: מעשה בסבל עני אחד, שעבד קשה כל החורף כדי להכין לו את ההוצאות המרובות לחג הפסח. הוא חסך מלחמו יום־יום, וכאשר נתקרבו ימי החג ראה שלא יהיה לו די להוצאות החג ועבד יומם ולילה, ממש עד ערב פסח, ואפילו ביום זה היה עסוק וטרוד להכניס את צרכי החג עד סמוך לליל התקדש החג, ועוד הספיק לרוץ לבית המרחץ להיטהר ואחרי זה לבית־הכנסת להתפלל. כשחזר לביתו שמח מאד לראות את פרי עמלו, שהכל היה מוכן ומזומן בשבילו לטקס ה„סדר״, והוא עלה על מיטת ההסיבה וקידש על היין ושתה את הכוס הראשונה, אך פתאם נפלה עליו המעמסה והיגיעה של כל ימות החורף והוא נרדם ויישן... אשתו התחילה מיד לעורר אותו באמרה הרי עבדת ועמלת קשה כל הזמן, כדי להגיע לרגעים מאושרים אלה, ואיך נפלת פתאם בשינה עמוקה וכל עמלך יעלה בתוהו? אבל הוא לא יכול לשמוע לה מרוב עייפות, ושמחתם נשבתה.

וכך הוא הדבר אצל עמנו הנענה והנדכה, המשיך ר׳ יעקב יוסף. אנו עייפים ויגיעים מאד מרוב השיעבוד והגלות המרה, ואם יבוא המשיח לפתע פתאום לא נוכל לקבל עלינו רוב טיבה וניפול בשינה עמוקה והכל יעלה בתהו, ע״כ מוכרחים אנו קודם להיפטר משיעבוד מלכויות ולחיות חיים מלאים כל טוב על אדמתנו, ואז נוכל לקבל כראוי את פני המלך המשיח...

ר׳ יעקב יוסף היה רגיל לבקר קשה את המשטר הצארי ברוסיה, שגוזרים גזירות קשות על ישראל, ואמר, שבשמים הפילו כבר את שרו של עשו (רוסיא) ואין לו עוד תקומה, אך כשם שגלגל הנדחף בכח ירוץ עוד איזה זמן רק מכח הדחיפה, כן יתקיים המשטר הזה עוד איזה זמן רק מכח דחיפה זו...ונבואתו נתקיימה! אולם דברים אלה נודעו אצל הרשות ויצא צו לאסרו ביחד עם עוד שני אדמורי״ם מפורסמים ר׳ ישראל מרוזין ור׳ אברהם המגיד מטריסק, שגם הם הביעו מזמן לזמן דברי ביקורת על מלכות הרשעה, וישב ר׳ יעקב־יוסף כלוא במאסר יותר מחצי שנה עד שעלה בידי חסידיו ומעריציו הרבים להוציאו לחפשי אחרי השתדלויות רבות.

על פטירתו של ר׳ יעקב־יוסף ג״כ מספרים החסידים אגדות שונות. הוא הביע רצונו לפני מקורביו להיות קבור בעיירה ימפולי אצל קברות הצדיקים ר׳ יחיאל מיכל מזלוטשוב ובנו ר׳ יוסף מימפולי, וביום ערב שבת בבוקר, כ״ג תמוז שנת תר״ט, נסע לשבות בימפולי ונפטר שם אחר חצות היום. הדרך מימפולי לאוסטראה היא שש שעות נסיעה, ושלחו שליחים להביא את ה„קיטל״ שלו, ונעשה נס וקפצה להם הארץ, והלכו השליחים הלוך ושוב והביאו את הקיטל, ועוד נשאר די זמן לסדר את הלווייתו לפני כניסת השבת.

ר׳ אלטרוני — האדמו״ר האחרון לחסידי אוסטראה

ר׳ יעקב־יוסף השאיר אחריו ארבעה בנים: הבכור ר׳ אליקים־גציל, ר׳ אברהם, ר׳ אייזיק ור׳ נחמן וחמש בנות. על בנו הבכור שירש את כסאו סיפר פעם ר׳ יעקב־יוסף לקהל חסידיו ביום ראש־השנה לפני התקיעות. היה מנהג בביתו לקנות בכל יום בעד פרוטה אחת ממתקים לילדים, ומכיון שהיו תשעה ילדים וממ־תקים היה די רק לשמונה, היו רגילים להגיד לבכור גציל שהיה ילד חכם מאד: הרי אתה חכם ויודע שאין יד אבא משגת להוציא עוד פרוטה, ע״כ תוותר אתה על חלקך בממתקים והכל על מקומו יבוא בשלום... ומפני שחזרו על המימרא הזאת יום־יום, נכנס פעם הילד גציל לחדרו של אביו, פרץ בבכי, ואמר: — אבא, מה חטאתי שאני חכם? אני גם־כן רוצה להיות פעם כסיל ולזכות גם אני בחלקי בממתקים... ור׳ יעקב־יוסף חזר על הדברים האחרונים ונכנס לסדר את התקיעות...

ר׳ אליקים־גציל, בנו הבכור, המשיך להיות מנהיגם הרוחני של חסידי אוסטראה, לפי הדרך שסימן לו אבא. הבן השני ר׳ אברהם עבר לגור בעיירה קוניוו הסמוכה לאוסטראה וייסד שם את השושלת של „קוניוו״, שנתחזקה בעיקר בזמן „כהונת בנו ר׳ יעקב־יוסף שעבר אח״כ לאוסטראה ונתפרסם בשם ר׳ יוסילי קיניוור״. הבן השלישי ר׳ אייזיק היה לו בית־מדרש משלו באוסטראה שנודע בשם „שבת־שטוב״, והבן הרביעי ר׳ נחמן היה איש צדיק תמים, שפרש מעניני העולם־הזה, ואמרו עליו, שצם כל ימיו והניח אבן מראשותיו בשעת שינה. ר׳ אליקים־גציל, רבם של חסידי אוסטראה, היה בעל תורה וחכמה ונוח לבריות והיו נוהרים אליו חסידים ואנשי מעשה, אבל הוא היה חלש ולא האריך ימים. ולו בן יחיד שירש את כסאו, ר׳ אלטר־מרדכי ספרד, ששימש בקודש במשך יותר מיובל שנים ומרוב חביבותו קראו לו „ר׳ אלטרוני״, והוא היה האדמו״ר האחרון של חסידי אוסטראה, שנפטר שנים ספורות לפני המלחמה העולמית השניה והשואה הנוראה.

ר׳ אלטר־מרדכי ספרד היה איש מקורי, בעל מוח חריף ולמדן גדול ונהג בנשיאותו ברמה, אך בעת ובעונה אחת היה עניו וצנוע ואהב להתלבש כאחד האדם ולהתערב בין הבריות שלא יכירו אותו. הוא בנה לו „חצר״ גדולה בשכונה בלמז׳ האריסטוקרטית שבמעלה העיר ודווקא מול הכנסיה הקטולית הגדולה (זה לעומת זה!...): והיה לו בית־כנסת בביתו, אך במשך ימות החול לא התפלל עם ה„מנין״, רק נסע בכל יום במרכבתו הרתומה לשני סוסים גדולים ויפים, לבית־הכנסת של סבו ה„רב ייבי״ במורד העיר (ר׳ יוסיליס שוהלכען) לשמוע „ברכו״ ו„קדושה״.

סדר יומו של ר׳ אלטרוני היה שונה לגמרי משאר האנשים. הוא היה קם באמצע הלילה והיה לומד ומעיין, והיה אוכל רק פעם אחת ביום, והיה מסתובב בחוץ רוב היום ועמד לדבר ולשוחח עם אנשים שונים מפשוטי העם. רק ביום השבת נהג כאיש צדיק וקדוש. היה עורך את שלחנו בדרך מיוחדת והזמין אורחים לשלחנו כמה שמצא,

הרבי ר׳ אלטרוני זצ״ל

וגם האכיל והשקה את ידידיו וחסידיו שבאו ל„שלחנו״ לסעודות השבת. הוא היה בכלל מכניס־אורחים גדול, ולחג הפסח היה מזמין אליו את כל אנשי הצבא היהודיים, שחנו בסביבת אוסטראה, שמספרם היה יותר ממאה... ביום האחרון של כל חג: שמחת־תורה, זאת־חנוכה, אחרון של פסח, יום ב׳ דשבועות וכו׳ היה „עורך את השלחן״ אחרי הצהרים והמשיך עד שעה מאוחרת בלילה, ובאו אליו המונים מהעיר, ובערב באו „כלי זמרים״ וחזנים ומקהלות שהיו בעיר, והשמחה היתה שלמה...

ר׳ אלטרוני היה אהוב וחביב מאד על חסידיו ומעריציו הרבים, הוא היה חכם גדול ובעל נפש יפה. אמרותיו השנונות והמחוכמות עשו להם תמיד כנפים והשאירו רושם עמוק על שומעיהם. מזמן לזמן היה נוסע לבקר את חסידיו בעיירות ווהלין ופודוליה וביום בואו היו עושים חג ובאו כל העיר לקבל את פניו ולשמוע מדברי תורתו וחכמתו. היו לו גם חסידים עשירים באמריקה, שפירנסו אותו במשך שנים רבות, וע״כ היה בלתי תלוי בדעת אחרים ודבריו היו נשמעים בכל העיר. מענין מאד שמלבד גדלותו בתורה, היה ר׳ אלטרוני גם בקי בספרי מחקר ואפילו בספרי השכלה וספרות יפה. מספרים עליו, שבנערותו שכר לו אביו מלמדים שהתבודדו עמו ביער סמוך לאוסטראה במשך חמש שנים ושם השתלם בכל המקצועות.

ר׳ אלטר־מרדכי ספרד נפטר בשם טוב באוסטראה בשנת הע״ח לימי חייו ביום ג׳ דחוה״מ סוכות תרצ״ה (1934)

והשאיר אחריו שני בנים: הרב ר׳ יעקב־יוסף ספרד, עסקן ציבורי חשוב באוסטראה, הרב ר׳ זאב־וולף שהיה מחברי ועד הרבנים באוסטראה, ובתו היחידה הינדא־פרל, אשת הרב הגאון ר׳ נחום־יהושע הלוי פצ׳ניק אב״ד דומברוביצה ואדמו״ר דחסידי ברזנה (אבי כותב הטורים האלה). כולם ניספו בזמן השואה הנוראה ע״י הזדים הארורים, הי״ד. אישיות ידועה באוסטראה היתה גם אחותו של האדמו״ר ר׳ אלטרוני, הרבנית לאה׳טשקע, צדקנית גדולה שהיתה מפרנסת עשרות משפחות עניים במשך שנים רבות.

ר׳ יוסילי

ר׳ יעקב־יוסף ספרד היה בנו של ר׳ אברהמ׳ניו מיסד שושלת קונייב, שהיה בנו השני של ר׳ יעקב־יוסף השני. ובהיות ר׳ אלטרוני בנו של ר׳ אליקום־געציל, בנו בכורו של ר׳ יעקב־יוסף השני, הרי שר׳ יוסילי היה שא״ב של ר׳ אלטרוני. שנים רבות היה גר ר׳ יוסילי בקוניב, עד שעבר והשתקע באוסטראה ונתפרסם בשם הנודע ר׳ יוסילי קוניבר.

ר׳ יוסילי, כבר אבהן, היה אף הוא גדול בתורה וניחן במידה רבה של אהבת הבריות והשפעה עליהם. הוא היה בעל אופקים רחבים ושאף לצאת למרחב. ואמנם שמו יצא למרחקים ונמשכו אליו קהל חסידים מאוסטראה גופה וכן מערי ווהלין שונות, וביחוד מערי פודוליה. חסיד עשיר אחד בשם חיים־יואל ליוונדה מהעיירה זוואנטשיק שבפודוליה, שהיה נודע כבעל־אחוזות עתיר נכסים ואשר העריץ מאד את ר׳ יוסילי, בנה מכספו בית מגורים מפואר ל„רבו״ ובית־מדרש גדול לידו ברחוב קרסנוגורה.

לא נפתחו אופקים חדשים לחסידות ואף לא פותחו תורות חדשות בחצרות הצדיקים באוסטראה, אך חסידים רבים מקרוב ומרחוק נמשכו ובאו תוך כמיהה וערגה לשבת אל שלחנם ולהתחמם לאשם של ממשיכי שלשלת ראשונים, שזכו לעמוד על ערישת החסידות ולהיות בין מפיצי תורתה בקרב יהודי ווהלין ופודוליה. העיר אוסטראה, הסמוכה למזיבוז׳ מצד אחד ולמזיריטש מצד שני, נתנה את חלקה לתנועה עממית גדולה זו, שמרה על גחלת החסידות ולהטה עד ימיה האחרונים.

מבין משפחת ר׳ יוסילי ניספו בשואה ביחד עם כל קדושי אוסטראה: אלמנתו הרבנית, בנו ר׳ יהודה־לייבל ומשפחתו, בנותיו ומשפחותיהם. בנו ר׳ אברהם־פנחס ספרד האדמו״ד מקוניב נפטר בניו־יורק.

שומסקר רבי

ר׳ אברהם לרנר, שהיה נודע בשם „דער שומסקר רבי״, ניהל את בית־מדרשו בין משכנות העוני של „הקדש־גאס״ וערך „שלחן״ לפני דלת העם, לא

נתברך בחסידים עשירים כר׳ אלטרוני ור׳ יוסילי. וכדי לקיים את עצמו ואת ב״ב היה פוקד את בתי־המדרש בעיר בשבתות, עובר לפני התיבה לכבוד המתפללים, שהיו מרימים את נדריהם לטובתו. כן היה עורך שבתות בערים אחרות אצל אנשי „המעמד״ שלו שם, כמנהג הרביים הנודדים. הרבי משומסק ומשפחתו מצאו את מותם ביחד עם קהל חסידיו וקדושי אוסטראה.

ר׳ שמחה׳לי, היה שייך למשפחת „הנכדים״ בניהם של קדושים, נצר לאילן החסידות האוסטראית לשעבר. הוא קיים מנין בביתו שברחוב טטרסקה, אך עיקר קיומו בא לו מידיהם של נדבנים ונשים צדקניות, שהיו מכניסים לביתו לפני כל חג ולעתים מזומנות במשך השנה את נדבת־ידם בגלוי או בסתר.

ר׳ אייזיק׳ל, היה מבין שאירי החסידות האוסטראית המסועפת מימים עברו, שלא השאירו ממלאי־מקום אחריהם. במרוצת הימים שמותיהם כרביים עורכי שלחן לחסידים נשכחו, אך נשארו בזכרון העיר בקשר עם פעולה חסידית מיוחדת שהצטיינו בה בזמנה. שמו של ר׳ אייזיק׳ל קשור היה עם בנין מיוחד ברחוב בית־הכנסת, אשר שימש לפנים אכסניה לרביים וחסידים מערים אהרות, שבאו לאוסטראה לשם הפצת החסידות, ושהיתה ידועה בשם „שבת־שטוב״. בזמן האחרון היתה ה„שבת־שטוב״ מקום תפילה בשבתות, ואילו במשך כל ימות השבוע שימש הבית מחסן סיטונאי לממכר ביצים.

ר׳ נחמן״צי, דמות קדומה מיוחדת במינה. בניגוד לתורת החסידות, אשר עשתה עבודה מתוך שמחה והשראה, הוא קבע לעצמו שיטה מיסטית חדשה, והיא דרך הסיגופים. כל ימות השבוע היה יושב על אבן קשה ומענה בצום נפשו, ורק בערבים ובשבתות היה בא דבר אוכל אל פיו. הוא חי באמונתו, שרק על־ידי הדרת עצמו מחיי מותרות יכול אדם מישראל לזכך את נפשו ולקרב על־ידי כך את הגאולה. ביתו הקטן והדל היה קבוע ב„שול־גאס״.

„ר׳ יונה דער גוטער״, זה שמו וזה זכרו בעיר לפנים, ובית־מדרש היה קבוע בפינת רח׳ טטרסקה, שנקרא על שמו „ר׳ יונה׳ס שולכן״. על אישיותו ומעשיו נדע רק מעט, כי על־כן נמנה עם הנסתרים. זקני העיר היו מספרים, שר׳ לייב שרה׳ס היה בא לעתים מזומנות לאוסטראה והתייחד עמו בעצה סודית בענינים נשגבים ונעלמים, אם בעניני פדיון שבויים, ואם־כפי שמסרו מפה לאוזן — בענין צדיקים נסתרים יסודי עולם.

ר׳ פנחס ב״ר יונה, שהיה ידוע בעיר בשם ר׳ פיני יונה׳ס. בזמנו היתה לו בעיר „חצר״ עם חסידים תומכים, אך השושלת הזאת לא היתה לה עוד המשך. בתקופה האחרונה רק מנין נשאר לזכר ברחוב „ווילבינר גרעבליע״, שקוים ע״י נצר לבית זה, שהיה ידוע בשם „פרויקה ר׳ פיניס״.

עוד ייזכרו לטובה ר׳ פנחס׳ל (וויינשל), שהיה עוד עורך שלחן לפני חסידים בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה, ובשנים האחרונות היתה אלמנתו הרבנית וב״ב מתפרנסים מיגיע כפיהם ושומרים על כבוד הבית. ר׳ זיידל בריליאנט, מוסמך לרבנות, נין ונין לבית אדמו״רים מרחוק באו. הוא ובניו שלחו במסחר ידיהם, אך שמם יצא לתהילה כמופלגים בתורה.

יזכרם אלקים לטובה עם שאר צדיקי עולם!

תקופת אירגון ובינון

פרק ו

תקופת אירגון וכינון

ישראל פוגל

הזרמים הרוחניים והתרבותיים באוסטראה

. . . „והיו בה הרבה צדיקים וגאונים,
חכמים ונבונים, ברי לבב יקרים מפנינים" . . .
(מתוך קינה על גזירות חמלניצקי באוסטראה מאת ר' א. אשכנזי).

מראשית היוסדה הצטיינה אוסטראה ברמתה התרבותית והרוחנית. עיר זו הוציאה מתוכה גדולי רוח ותורה, גאונים וצדיקים, אישים דגולים מנהיגי הדור. אוסטראה שימשה מרכז רוחני לא רק ליהודים, כי אם גם לעולם הנוצרי, ועל כך תעיד העובדה, שבית־דפוס ממשלתי נפתח בעיר זאת, אשר הדפיס את כתבי הברית החדשה והישנה עוד בראשית המאה החמש־עשרה. כן ידוע, שמרכז ההדפסה של ספרי הקודש ליהודים עבר בסוף המאה השמונה־עשרה מאיטליה וספרד, דרך אמסטרדם, פראג וקראקא לערי ווהלין, ובמיוחד לערים: זיטומיר, אוסטראה, סלאבוטה. אין זאת אלא האוירה הרוחנית בעיר היתה נוחה לקליטה זו, וסביבת מלומדים וגדולים בתורה — היא שמשכה וקבעה את המקומות, אשר שימשו מרכזים לפריחת התרבות העתיקה. „ועד ארבע ארצות", שהתקיים במדינה למעלה ממאתיים שנה (1581—1792), פרש את שלטונו המלא על החיים הרוחניים בכל קהילות היהודים וביצע את פעולותיו באמצעות מספר קטן של מרכזים תרבותיים מפותחים, שאוסטראה היתה אחד מהם.

החקירות האתנוגרפיות, שהתנהלו על־ידי היסטוריונים רבים, לא העלו הסבר מתקבל על הדעת בדבר היסודות האובייקטיביים שגרמו לכך, שדוקא עיר זו הפכה לבסיס למפעלים תרבותיים חשובים במרחב גדול זה שהשתרע למרחקים. ובעוד לא נקבעו בודאות הגורמים, אשר יסבירו תופעה מופלאה זאת, היתה קיימת מציאות היסטורית מענינת המדברת בעדה, שרק על־פיה ניתן להסיק מסקנותינו, והרי עובדה היא, שגדולתה של אוסטראה בתקופתה הראשונה באה לה בזכותם של אישים גדולים בני תורה וחכמה, שנולדו בה, נמשכו אליה מערים אחרות והשתקעו בה, חיו ופעלו בתוכה, הרימו את קרנה וגרמו לפרסומה בעולם. אישים אלה, שהיו מעורים בעניני יהדות העולם ונחשבו לגדולי הדור, תפסו באוסטראה עמדות חשובות ומשרות רמות והוסיפו כבוד וערך רב לשמה בעיני העולם. ואמנם שימשה אוסטראה במשך תקופה ארוכה בירה רוחנית ותרבותית לחבל ווהלין ולאזורים רבים סביבו.

תקופת־הזוהר הרוחנית של אוסטראה ומעמדה התרבותי הרם הופסקו לאחר שהעיר נהרסה כליל בימי פרעות חמלניצקי (49—1648). חיי המסחר והכלכלה נהרסו ושותקו ובעקבותיהם נעקרו ממקומם חיי התרבות והרוח. ואם ברבות הימים נוצרו בה חיים מחודשים, ומבחינות מסוימות חזרה אט־אט לאיתנה, הרי מבחינה רוחנית לא הוחזרה עוד עטרתה ליושנה. שכינת תורתה והוד תרבותה נסתלקו ממנה ללא שוב, לא קמו בה עוד תנועות מקוריות גדולות, מאין אישים דגולים שיפארו את שמה כבימי קדם.

מכאן ואילך זרמו להם החיים באוסטראה באפיק רגיל ושגרתי בדומה לערים ועיירות אחרות בווהלין. קיימת חברה־קדישא, שמתקציבה מוחזקים רבנים, שוחטים ומוסדות ציבור. מורגשת השפעה של תקופת ההשכלה ובהשראתה מוקמים בעיר „חדר מתוקן" תחילה ואחריו בית־ספר עברי, כמתכונת הדפוסים הרגילים במדינה. היחסים בין החסידים והמתנגדים בעיר היו מתונים ומעולם לא הגיעו לידי חיכוכים רציניים ביניהם, באשר שני המחנות גם יחד לא הוציאו מתוכם אישים לוחמים וקנאים, ובדרך כלל היו חסידי אוסטראה נודדים לחצרותיהם של אדמו"ר־ים בערים אחרות וכן מקבלים ברצון כל „רבי" שבא לעיר מהסביבה.

יושבים מימין: עובדיה באלין, לייב שפילברג, שמואל שרייער, זלמן גרשפלד, ישראל פוגל
עומדים: לייבוש ביבר, גור־אריה שדה, אברהם־אלי גוברמן, אברהם בוקימר, איזיה גרשונזון, חיים דודזון

בראשית המאה העשרים חיו ופעלו באוסטראה „רביים", אשר ריכזו סביבם קבוצות חסידים מקומיים ומהסביבה. החשובים ביניהם היו ר' אלטרוני ור' יוסילי ספרד, שניהם נצר ממשפחת רב ייב"י המפורסמת. שניהם אמנם ניהלו „שלחנות" מפוארים, אך מידות הפשטות והליברליות היו נר לרגלם ובכוחם זה השכילו למשוך אל שלחנם גם אנשים משכילים מחוגי האינטליגנציה. ואם עיקר כוונתם של מחוללי תנועת החסידות היתה ללכת אל המוני העם ולקרבם אל מקורות היהדות וערכיהם הרוחניים, הרי שחצרות האדמו"ר־ים באוסטראה תרמו את תרומתם באמונה. גם „המתנגדים" בעיר ניהלו את התנגדותם „לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי". ראש המתנגדים בעיר, ר' מנחם־מנדיל ביבר, הקהיל סביבו בכל שבת אנשים רבים, שבאו לשמוע מפיו שיעור בתלמוד ודרשה מעניני דיומא, אך כל זה לא שימש בסיס ורקע להפעלת „תנועת מתנגדים" אקטיבית. התוצאה היחידה שנבעה מפעולה זו היתה תוספת לימוד ומזון רוחני, אשר שיוו צביון רוחני לחיי היהודים בעיר.

על אף האמור, שאוסטראה לא המשיכה מראשית המאה־העשרים בפאר העבר שלה וחדלה להיות „אוסטראה של מעלה", אף־על־פי שלא הוציאה מתוכה בתקופת ההשכלה ובתקופת התחיה אישים בולטים ומנהיגים דגולים, — שמרה העיר ואתה עסקניה על החמימות הנפשית ועל המסירות הציבורית תוך יושר פנימי ותום־לבב וללא התנשאות והתרברבות. אוסטראה היתה דוגמה אופיינית של עיר ווהלינית, אשר עמדה לנגד עיניו של המשורר בן ווהלין, יצחק למדן, אשר קשר עטרה לראשה של יהדות ווהלין העממית והשורשית, הדביקה ביסודם של דברים ובעיקרם ולא בעיטורי הנוי והקישוט שלהם. היתה זאת יהדות שבלבב,

ששפעה הרבה אהבה ונאמנות, שהילכה את סגולותיה לים של כנסת־ישראל הגדולה. כזו היתה יהדות ווהלין בראשית המאה העשרים, כאלו היו עריה ועיירותיה, וכזאת היתה אוסטראה העיר.

רקע זה שימש קרקע פוריה לקליטת כל זרע מבורך, אשר הגיע לאוסטראה עם הזרמים הרוחניים, שהיו מנסרים בחללו של העולם היהודי. התנועה הציונית, זו תנועת־המהפכה הגדולה בחיי יהדות הגולה, מצאה בעיר את נאמניה ונושאי דגלה הנלהבים. וראוי לציין, כי ראשית צמיחתה של תנועה זו באוסטראה לא היתה כתנועה מדינית ואף לא כתנועה כלכלית, אלא כתנועה רוחנית טהורה, המבוססת על יסודות רוחניים. היו כאן חסידי אחד־העם, אבי הציונות הרוחנית; עסקו בהפצת השקל הציוני כסמל לגיוס העם; פעלה אגודת „חיבת ציון", שדגלה במעשים חלוציים; נמצאו כאן נאמנים לתורת פינסקר, שדגלה ב„אמנסיפציה". העסקנים הציוניים תרמו והתרימו את תושבי העיר „למען ישוב א"י" באמצעות ה„נדר" המסורתי שבעליה לתורה ובאמצעות ה„קערה של ערב יום־הכיפורים. ראשי התנועה הפיצו את המניות של „אוצר התישבות היהודים" (קולוניאל בנק בלע"ז), זאת המניה, שהפכה למשאת־נפש לכל בית יהודי בימים ההם. עסקני התרבות יסדו ספריה גדולה, עשו נסיון להפעלת בית־ספר עברי וניהלו בהתמדה פעולה תרבותית רוחנית ענפה.

מבחינה פורמלית אפשר לחשוב את שנת 1904 כהתחלת הפעולה הציונית באוסטראה, אך למעשה מונה התנועה הציונית בעיר את מנינה משנת 1908. בדומה לכל ערי רוסיה שותקה הפעולה הציונית באוסטראה בשנים 5—1904 ואלו שאחריהן בעקבות המהפכה הפוליטית והפרעות והנגישות שבאו אחריה. הרחוב היהודי היה ער

ורגיש לכל תנועה ותנודה בהלך הרוחות החברתי. נציגי הסוציאליזם הרוסי חדרו לערים ולעיירות הקטנות ומשכו אחריהם את העמלים ואנשי האינטליגנציה החפשית. אולם כשוך הזעם שוב עלתה והתארגנה מחדש התנועה הציונית. העסקנים המעטים אף הרחיבו את היריעה, ביססו ופיתחו את הפעולות התרבותיות והרוחניות ביתר שאת. בין אלה שעמדו בראש המנהיגות המקומית בכל הגילויים ובכל הזמנים ראויים לציון מיוחד שלושת העסקנים הבולטים הבאים:

ר׳ קלמן פרנקל לבית משפחת זוסמן, שבהיותו בעל תרבות אירופית ושומע שפות, היה נציגם הקבוע של יהודי העיר אצל השלטונות בימי הצאר ולאחר מכן בימי שלטון הפולנים. את רוב זמנו ומרצו הקדיש לטובת הכלל, ורב היה חלקו בכל המפעלים הפילנטרופיים, החברתיים והתרבותיים.

הרב ורטהיים, רב דמתא ורב „מטעם", דמות פטריארכלית ונעים הליכות. בתקופת כהונתו הועמד בשירה הראשונה של העסקנות הציבורית. היה למנהיגה הרוחני של העדה, הוציא פסקי־דין בבוררויות ויישב סכסוכים ומריבות על דרך ההבנה והפשרה. עמד בראש תנועת „המזרחי" ונבחר להנהלות של מוסדות ארציים מרכזיים.

ר׳ שמואל שרירא, שהיה ידוע באוסטראה בשם שרייער, היה נציגה האמיתי של הדמוקרטיה הציונית החפשית וראש המדברים למען ארץ־ישראל העובדת. כמורה ומחנך פעל רבות להפצת הלשון העברית והתרבות היהודית בבתי־הספר ובעיר. זכה להגשים את חלום הציונות והמשיך בפעולותיו התרבותיות בארץ־ישראל.

שלושת העסקנים הללו לא היו ילידי אוסטראה והשתייכו לאקטיבה הציבורית, שהגיעה לעיר ממקומות אחרים. עובדה זאת ראויה לציון מיוחד באשר היא מעידה, שבשנים הללו התאוששה אוסטראה והיתה לעיר תרבותית בעלת רקע צבורי רחב, שמשכה אליה עסקנים ציבוריים ממרחקים. עד שנת 1917 התנהלה הפעולה החברתית־מדינית במחתרת, מאחר שהשלטונות הביטו בעין רעה על כל קבוצת אנשים, שהתעוררו לעסקנות ציבורית, מחשש פעולות סוציאליסטיות נגד המשטר הקיים. רק החזקת מוסדות צדקה, בתי־חולים, בתי־ספר וכיו"ב היו מותרים, ומצב זה חייב ליכוד מקסימלי של כל העסקנים בעלי שאר־רוח במחנה.

בעת ההיא התנהלה פעולה ציבורית חברתית בעיר גם בכיוון אחר. הפועלים ובעלי־המלאכה הזעירים שעבדו בעיר, ואתם חלק ניכר של האינטליגנציה העמלה, התרכזו במפלגת ה„בונד", שהכתה שורשים עמוקים במקום והשפיעה במידה לא קטנה ברחוב היהודי, במשכנות העוני ובקרב הנוער הלומד והמתבגר. בראש תנועת הפועלים עמדו האחים דטינקה, מרדכי גורין ואח׳, אשר פעלו בשטח ארגון האגודות המקצועיות וכן בשטח ההסברה והפצת השכלה ותרבות. ואילו האגודות הציוניות התרכזו סביב ועד ציוני עירוני כללי, שבראשו עמדו הח"ח ישעיה פיינר, לייב שפילברג, זלמן גרשפלד, לייבוש ביבר ואח׳.

החל משנת 1917 חלה תמורה רצינית. הרחוב היהודי נשם לרווחה, דרור נקרא לכל, וכל עבודה ציבורית

חברי „דרור"

שורה 1 למטה: בן־ציון באראניק (אילון), ניוניה ציטרינל, בוזיה טקסר, פרומקה, דויזיק ברק
שורה 2: בתיה ציטרינל, רוזה פינקלשטיין, חיים דודזון, פולה פוגל, ישראל פוגל, אסתר אייזיפס
שורה 3 למעלה: מיליה ביבר, ישראל־הרש כגן, גולדה ליטוין, ליזה פריליך, מרדכי גרשנגורן, מוניה רייציס

האסורה בעבר עלתה על הבמה בתנופה רחבה בכל שטחי החיים. נוסדו שני ריכוזים גדולים, כשכל אחד מהם מפוצל למפלגות פוליטיות אחדות. הגוש הציוני דגל בבנין ארץ־ישראל ובתחיית השפה העברית, מבלי לנטוש את העסקנות הציבורית של חיי יום־יום בגולה. הריכוז הציוני הורכב מהמפלגות: „המזרחי", ציונים כלליים, „התאחדות", צעירי־ציון, פועלי־ציון, „דרור". ואילו הגוש האנטי־ציוני והאידישיסטי דגל ברעיון של פתרון הבעיה היהודית בתוך הגולה במסגרת הסוציאליזם העולה והמתקדם. למחנה זה השתייכו: „בונד", מפלגת המאוחדים (סיים פאראייניקטע), פועלי־ציון שמאל ואחרים. בין שני הגושים היריבים והקיצוניים נוצרו מפלגות פשרניות מחוגי המעמד הבינוני ובעלי־מלאכה. החשובה ביניהן היתה ה„פאלקספארטיי" ונציגיהם היו: מ. גוניק וברנשטיין.

הפילוג היה רב, מלחמת הדעות התלקחה, וכל דבר טוב, חי וער התנפץ לרסיסים בתוך הפולמוס המפלגתי ההרסני. הקהילה היהודית הפכה לזירה פוליטית של מלחמת־קודש בין הציונים ובין הסוציאליסטים והמתבוללים, בין דורשי השפה העברית לבין חסידי האידיש. בסקטור השמאלי בלט ה„בונד", שניהל את פעולתו הכלכלית בשטח הארגון המקומי בשיתוף פעולה עם מפלגות סוציאליסטיות אחרות, יהודיות ונוצריות. את פעולתו התרבותית ניהל הבונד באמצעות ה„קולטור־ליגה" ובשיתוף פעולה עם מפלגות אחרות, הנשענות על חינוך, בתי־ספר, שעורי־ערב וכד'. המפלגות הציוניות ניהלו כל אחת פעולה אקטיבית נפרדת בקרב חבריה ואוהדיה ועם זאת היו מאוחדים בועד ציוני עירוני. עבודת קרן־היסוד בהנהלתו של ישראל פוגל התבססה על גיוס כספים ע"י התחייבויות שנתיות קבועות, ואילו עבודת קרן־קיימת־לישראל התנהלה ע"י לייב שפילברג והתבססה על תרומות חד־פעמיות באמצעות בולים, קופסאות, תרומות בזמן מאורעות וחגיגות וכו'.

המפלגה הציונית—סוציאליסטית „דרור"

מרכזי המפלגות נמצאו על הרוב בבירת אוקראינה — קיוב, ולאחר סיפוח העיר לשטח הפולני, היינו החל משנת 1920, הם הועתקו לבירת פולין — ורשה. מובן על־כן, שלא היתה קיימת כל אידיאולוגיה עצמית לשום מפלגה בעיר, שלמעשה פעלו כתאים וסניפים למרכזי המפלגות בבירה, לפי הדרכה והוראה שקיבלו. אם כי לכל אחת מהמפלגות היתה השקפת־עולם משלה ודרכי הגשמה נפרדות, אך הסניפים השונים היו דומים אחד למשנהו בדרכי פעולתם בעיר הזאת כמו בכל עיר אחרת. ההבדל היחידי בין הסניפים שבכל עיר ועיר, אשר נתן צביון מיוחד לעיר זו או אחרת, היה נעוץ בהרכב האישי של המפלגות, ברמה התרבותית והציבורית של העסקנים המקומיים, שהועמדו בראש סניפיהם. על עובדה אחת מן הראוי להתעכב ולהצביע עליה כעל תופעה אופיינית מאד, והיא — קיום המפלגה הציונית—סוציאליסטית „דרור" באוסטראה.

בשנת 1917 נוסדה בקיוב „מפלגה ציונית סוציאליסטית חדשה שקראה לעצמה „עת לבנות". מיסדי מפלגה זו השתייכו בעבר לאגף השמאלי של „צעירי־ציון", ולאחר שמאבקם בפנים המפלגה למען הפצת רעיונותיהם נתקבלה בהתנגדות נמרצת מצד הרוב השולט, לא נותרה דרך אחרת אלא להקים זרם חדש בתנועה הציונית. „עת לבנות" היתה השלב הראשון של מפלגת „דרור", שהפכה במרוצת הזמן לפדרציה ארצית עצמית, עם סניפים ותאים בערי השדה.

אוסטראה היתה אחת מהערים המעטות, שבה התקיים סניף של „דרור", וזה מהטעם הבא: באוסטראה נוצרה אוירה תרבותית מיוחדת, שהיתה דרושה לקיומה של „דרור". בעיר הזאת נמצאו אנשים משכילים בעלי גישה רוחנית—אינטלקטואלית לבעיות המיוחדות, שנתעוררו על־ידי „דרור". היו אלה עסקנים צעירים אך מנוסים, בעלי עבר פוליטי וציבורי עשיר, שלא השלימו עם הקיים וששאפו לשינוי־ערכין יסודי על־ידי חיפושי־דרך לתיקון פני הדברים. ומשנמצאו באוסטראה צעירים וצעירות כאלה, שאמונם היה עמוק, רצונם עז, סבלנותם רבה ואופיים מהפכני — אין פלא, שמפלגה מסוג זה נקלטה כאן, עשתה חיל והשפיעה השפעה רוחנית על הנוער הציוני. ואמנם „דרור" היתה מהמפלגות האקטיביות ביותר בעיר וחבריה גילו ערנות ופעילות בכל שטחי החיים הציבוריים בעיר. נציגיה השתתפו בועד העירוני הציוני, בהנהלות קרן הקיימת וקרן היסוד וכן במוסדות ציבוריים אחרים. במיוחד הצטיינה „דרור" בפעולתה התרבותית בין תושבי העיר ובפרט בין שכבות הנוער. אנשי „דרור" בשיתוף פעולה עם חברים ממפלגות אחרות, היו מופיעים בהרצאות ובהקראות פומביות על נושאים שונים, השתתפו בחינוך קבוצות הנוער בעיר והיו בין המרצים הקבועים ב„השומר הצעיר", „החלוץ" ועוד.

חוגים להשכלה ציונית

ביוזמתו של הועד העירוני הציוני ובסיועו הפעיל של סניף „דרור" התקיימו 3 חוגי נוער, במטרה להקנות השכלה ציונית וחברתית לחברים צעירים וגם ללא חברים, לשם הכשרתם לקראת פעילות יעילה בתנועה. תכנית הלימודים בחוגים אלה היתה: א) חוג לידיעת ארץ־ישראל, ב) חוג לספרות עברית, ג) חוג לכלכלה מדינית. חוגים אלה התנהלו בשני מחזורים, מהם האחד נוהל על־ידי הח' לייבוש ביבר, אשר הרצה בצורה פופולרית לחוגים רחבים, ואילו המחזור השני, שהיה בהנהלתו של כותב הטורים הללו, היה מיועד לבעלי רמה מדעית והרצאותיו נקראו לפני חוג שומעים אינטלקטואליים, כולם חברי „דרור".

ביחוד יש לציין את החוג האחרון, שבו ניתן מחזור הרצאות מקיף על תולדות הציונות והסוציאליזם לזרמיהם, השאלה הלאומית, יסודות הכלכלה המדינית וכו'. חוג זה הכשיר בהצלחה רבה את קהל השומעים להיות חברים טובים לתנועה הציונית ואת המוכשרים ביניהם לעמדות ראשיות בתנועה לקראת הגברתה והרחבת שורותיה.

בגמר כל מחזור ניתנה תעודת גמר לכל משתתף, ואילו המצטיינים מביניהם הוכיחו את ידיעותיהם שרכשו לעצמם על־ידי השמעת הרצאות עצמיות על אחד הנושאים הללו. החוגים האלה נחשבו בצדק לפרי־הילולים של פעילות ההסתדרות הציונית בכלל ושל המגמה החינוכית תרבותית של מדריכי „דרור" וחבריה באוסטראה.

ישראל הלפרין

„החלוץ" ופעולותיו באוסטראה

מיומנו של חלוץ ותיק

א. זכרונות כלליים

בשנת 1914 עזבתי את העיירה רוזישצה, אשר בה התחנכתי בבית משפחת וקסמן הידועה בציוניותה, ובאתי לאוסטראה. ראשית מעשי באוסטראה היה חיפוש אחרי ציונים, והציוני הפעיל הראשון שהכרתי אז היה זלמן גרשפלד. בזמן קריאת המגילה בפורים הוא בא ל„קלויז" יחד עם צבי בוקימר ואספו תרומות לקרן־קיימת.

אותה תקופה הוצג בראינוע „סנזשקו" סרט מחיי היהודים בארץ־ישראל. בהזדמנות זאת נוכחתי לדעת, כי גם כאן פועמת הציונות בלבבות. האולם היה מלא מפה לפה, רוב היהודים היו אחוזי התלהבות, והחוויה השאירה רישומה למשך זמן רב.

***

פרצה מלחמת העולם הראשונה. דרך אוסטראה עברו גייסות רבים לחזית. ימים ולילות זרם הצבא הרוסי על חילותיו השונים ללא הפסק. החיילים הועברו מתחנת קריוין לתחנת רדזיבילוב.

ימי החירום השכיחו את הפעולות הציוניות.

הגיעה הנסיגה הגדולה של הצבא הרוסי והחזית הלכה והתקרבה. זמנים קשים עברו על היהודים באוסטראה עיר המעבר המוכנה לפורענויות. והנה פרצה המהפכה הגדולה ב־1917. הרחוב היהודי התעורר תוך הפגנות שמחה. רוח החופש הורגשה בכל מקום. החלה התארגנות המפלגות וגם ההסתדרות הציונית נתארגנה מחדש.

נקראה האסיפה הראשונה של הציונים בחצר ה„תלמוד תורה". היו"ר היה צבי בוקימר, הנואמים: לייבוש ביבר, זלמן גרשפלד (יבל"א) והחייל לייב שפילברג. החלה מלחמת המפלגות לכיבוש עמדות ברחוב היהודי. מה דל היה כוחם של הציונים לעומת כוחות השמאל, שהתאחדו מ„בונד" ס"ס ומצאו עזרה בחברי הועד הכללי של החיילים (לא יהודים), שנבחרו למוסדות שונים בעיר. נערכו אסיפות בחירות לעירית אוסטראה. גם בחצר של טרכטמן התנהלו ויכוחים חריפים בין המפלגות, אך לא אשכח את הרוח הטובה ששררה בין המדברים. שום נואם לא הופרע בעת שנשא דברו ולא „פוצצה" שום אסיפה. „הקלוב הציוני", ששכן בקומה השניה בבית יוזף מאלער, ברחוב טטרסקה, היה מאורגן היטב. שם התקיימה אסיפת־יסוד לארגון תלמידים ציונים, שנוסד על ידי יוסף בוקימר מרובנה. המיסד נשא נאום ברוסית, שהלהיב את הנוער.

ישיבות הקהילה נערכו באולם המטבח הזול („דישובה קיך"), היושב־ראש היה משה הולברט, וסגניו — משה אבלמן וצבי בוקימר. זכורה לי החלטה אחת,

ועד „החלוץ"

שנתקבלה בהשפעת משה הולברט, כי נבחרי הקהילה יצביעו בקומיסריאט העירוני בעד גריגורוביץ, שהיה מועמד לתפקיד קומיסר העיר. גריגורוביץ, שנבחר לתפקיד זה, נהג לבקר לעתים קרובות בישיבות ועד הקהילה. עם פרוץ המהפכה הקומוניסטית הפך את עורו ונעשה אנטישמי מובהק. לשיא שנאת היהודים הגיע בזמן שלטון הנאצים, עת הועמד בראש ההשמדה. אך מי יכול היה לחזות זאת מראש? בתקופה היפה של המהפכה האמנו כולנו באידיאלים היפים של אחוות עמים.

השפעת השמאל ברחוב היהודי גברה והלכה בגלל הרוח ששררה ברחוב, וגם הודות למנהיגים שעמדו בראשם. במיוחד יצוין וועווע גולדנפלד, נואם בחסד עליון וכוח ארגוני תוסס. וראוי להדגיש שוב את העזרה הגדולה, שהושטה להם על־ידי ועד החיילים, ובעיקר על־ידי חייל אחד שהיה „קראי". אז הופיע בשורות הציונים אדם מוכשר וחשוב — שמואל שרייער. אין לשכוח את הישיבה של מועצת הקהילה, שעל סדר יומה עמדה הבעיה „עברית או אידיש", שסביבה התנהל ויכוח חריף. האולם היה מלא וגדוש. „פועלי־ציון" אף הם הצטרפו לתומכי האידיש וברוב של קול אחד נתקבלה ההחלטה בעד עברית. היה זה קולו של וינשל־בוים, יהודי שקט, שברשותו היתה הספריה הציונית הגדולה באותו זמן. הנואמים המצטיינים היו גולדנפלד ושרייער. אחר קבלת ההחלטה פתחו חברי השמאל בשירת ה„אינטרנציונל" והציונים שרו את „התקוה". אז הורגשה לראשונה הקנאה בין ה„גושים", דבר שלא היה בנמצא באוסטראה קודם לכן.

אך „ירח הדבש" של המהפכה חלף חיש מהר ועננים כבדים הקדירו את שמי היהדות. פוגרומים, בריחת חיילים מהחזית, כניסת הגרמנים ונסיגת הגרמנים ולאחר מכן מלחמת אזרחים, פטלורה ושאר הכנופיות. עם כניסת הפולנים לעיר החלה שוב פעילות ציונית, אך לא חוקית ולא בגלוי.

חברי „החלוץ", 1925

בשורה 1 למטה: סינצי ציטרינל, אוסטרובסקי, נפתלי שיינקר
בשורה 2: —, שרה ביבר, מניה ווסקוביניק, רבקה ביבר, שלמה טולפין
בשורה 3: סוניה ליזק, מינדל פישמן, שלמה ריקמן, אידה ווסקוביניק, —, שלמה בוקימר
בשורה 4 למעלה: מיכל שניידר, זוסי שמבן, אריה גוליק, מאשה ליטוין, אהרן בוימבלט, בייבי ליזק, הרצליך, הרשל ביפמן

בתקופה זו אושרה הצהרת בלפור והבריטים קיבלו מנדט על ארץ־ישראל מחבר הלאומים בסן־רמו. לא תישכח האסיפה רבת העם בבית־הכנסת הגדול לרגל המאורע ההיסטורי, נאם הרב ורטהיים וההתלהבות העצומה נתבטאה בין השאר בתרומות גדולות בכסף, בזהב ובתכשיטים. באמצע השמחה באה התקפה קדולה של בודיוני בדרכו על וורשה. אחרי שוב הפולנים וכריתת שלום בין פולניה לרוסיה, החלה התנועה להתארגן תחת השם „תרבות", שמקום משכנו היה בביתה של חיה קופרשטיין.

כשוך התוהו־ובוהו שוב נתמלאו שורות הציונים, התארגן „החלוץ". בערבים היו כל החדרים בבית קופרשטיין מלאים. הופיעה קבוצת צעירים שהתבגרו: חיים דוידזון, בצלאל ברמניק, פינקלשטין, א.א. גוברמן וג.א. שדה. באו גם חברים מערים אחרות, כמו ישראל פוגל ועוד. התארגנו שתי קבוצות שמהן צריך היה לצמוח „קאדר" של פעילים. ראשי הקבוצות ומדריכיהן היו ישראל פוגל ולייבוש ביבר. כעבור זמן קצר ראינו פרי־הילולים לפעולות אלו. — שני חניכים הופיעו בהרצאות פומביות — ישה בוקימר ובן־ציון באראניק (כעת אילון), שעשו רושם רב.

בעזרת צבי בוקימר נוסדה מסגריה בבית־הספר היהודי הממשלתי, שנשאה את שמו לאחר פטירתו. רוב תלמידיה נטו ל„פועלי־ציון", שבראשם עמד יעקב טולפין, אך בהדרגה עברו לציונות. ובראשם הועמד חיים דודזון. תפקידו של ביה"ס היה ללמד מקצוע ולהכשיר את החלוצים לעליה ארצה. המדריך והמורה היה משה רוזנברג, בעל דיפלומה ומיחידי הסגולה שהורשו להתגורר בכל רחבי רוסיה בזמן הצאר. אך לא לזמן רב הותר לנו ליהנות מן המסגריה. מנהל ועד החינוך הפולני לקח לרשותו את המסגריה, ובמקומה נפתחה נגריה לאותה מטרה.

הראשון שעלה ארצה היה פישל פלדנקרייז. הוא קנה סוס ועגלה ועם נסיגת הפולנים עזב את אוסטראה. לאחר מכן הגיע לארץ והיה בין חברי הקבוצה, שיצאה מפתח־תקוה לעזרת יהודי תל־אביב במאורעות תרפ"א—1921. הוא נהרג על־ידי ערבים במאורעות אלו. אחריו עלו מוני בוקימר, גור־אריה שדה, דויד ביבר וישראל שרייער. באפריל 1921 התחילה הקבוצה הראשונה של „החלוץ" להתארגן לעליה. חבריה כבר עברו ביקורת רפואית וסידרו את ניירותיהם, ולפתע — מהלומה. באה הודעה על הפסקת העליה, עמל של שנים נהרס במחי יד.

ב־1921 התארגן על־ידי הקלוב הציוני — או כפי שנקרא אז „תרבות" — חוג דרמטי לחובבים בהנהלת לייב שפילברג. עם בואו של שחקן ידוע מקיוב, שובינוב, קיבל לידיו את הדרכת הקבוצה. בין הפעילים היו לייב שפילברג, יאני קלורפיין, לייבוש ביבר, חיים דוידזון, פאניה בוצמן, אסתר אייזיפס, חנה לייפל ועוד. המחזות שהצטיינו אז היו: „השחיטה", „דער דורפס־יונג", „היהודי הנצחי" ו„היהודים". ה„סופלור" (הלחשן) היה מיכל גרינס. כמה עמל ומאמצים השקיעו בחזרות עד שהגיעו להצגת הבכורה, וכל מחזה הוצג לפני הקהל פעם אחת בלבד. במחזה „השחיטה" הצטיינה במיוחד פאניה בוצמן בתפקידה הגדול. לייב שפילברג ויאני קלורפיין הצטיינו מאד במחזה „דער דורפס־

יונג". ב־כ' בתמוז תרפ"א (1921) הציגו את המחזה „היהודי הנצחי". בהצגה זו התבלט בתפקיד „היהודי" ש פ י ר א מסלבוטה. בסוף המחזה, כש„היהודי" נוטל את מקלו והולך לחפש את המשיח שנעלם, הופיעה תמונה גדולה של ד"ר הרצל באמצע הבימה. היה זה השחקן ש ו ב י נ ו ב, שהצליח להתאפר עד כי נדמה לתמונת המנהיג הציוני. הרושם היה עמוק ביותר.

גם על־ידי חוגי השמאל נוסד חוג חובבים. בין הפעילים היו ח נ ה ש פ י ל ב ר ג, י ר מ י ה ו ק ו ז י ר ועוד. זמן רב מילא אצלם ש ט ר נ ג ו ל ד את תפקיד הרז׳יסר (במאי). בשנת 1922, עם תחילת הגיאות והמסחר עם עבר לגבול, נטשו חלק מפעילי הלהקה את אוסטראה. השפע הביא עמו להקה מקצועית נודדת בהדרכתו של צ י מ ב א ל י ס ט עם צ י פ ק ה פ י י ע ר. מובן שלא היה עוד מקום לחובבים.

החלה תקופה של שפע, שסיבתו מסחר חוקי ובלתי חוקי עם הגבול הרוסי. לעומת זאת שרר בארץ־ישראל משבר ולא היתה „עליה". בעת הצורך, כגון בזמן הבחירות ל„סיים", התגייסו אמנם כולם ועמדו לרשות ועדת־הבחירות של רשימת „המיעוטים המאוחדים". אחרי נצחון רשימה זאת היו נשפים ומסיבות, אך פעילות אקטיבית לא היתה.

בתקופת ג ר א ב ס ק י וחוקיו נגד המסחר היהודי, הורע המצב הכלכלי. במיוחד היה קשה המצב באוסטראה. חלק גדול מהמחוז נשאר מעבר לגבול, וכעבור זמן מה הועברו הרשויות הממשלתיות ל ז ד ו ל ב ו נ ו ב, ואוסטראה נשארה בלי בסיס כלכלי ונטולת אפשרות להתפרנס. החלה תנועת הגירה, ללא הבחנה לאן.

ב. החלוץ בעבודתו

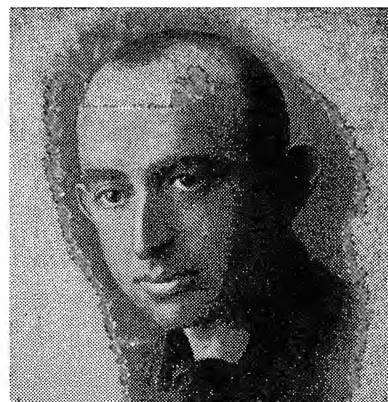
שוב החלה פעילות ציונית חלוצית. ב־1923 התארגן „החלוץ" מחדש, שתפקידו אז היה להכשיר את החברים לעבודה קשה, כן נטע בהם הכרה ציונית רעיונית. תחילה נשלחו חברים לעבוד בחטיבת עצים, בבנין, בבתי־חרושת. לאחר מכן נוסדו על ידי „החלוץ" במקומות שונים קבוצות הכשרה, שמגמתן היתה הכנת הנוער לחיי קבוצה ולהרגליה. על כל מועמד לעליה מוטל היה לעבוד תקופה ידועה באחת מקבוצות ההכשרה. אלה שהתאימו אושרו, קיבלו סרטיפיקטים ועלו ארצה.

בתקופת 1924/25 היתה תנועת „החלוץ" מענינת ביסודה, דמותה ויצירתה. לפי החלטת הקונגרס ניתנה הרשות לאשר סרטיפיקטים לועדה, שנקראה „מחלקת העבודה" ושהורכבה מנציגי מפלגות הפועלים דאז ביחד עם באי־כח „החלוץ", היינו: „דרור", „צ.ס. — צעירי ציון" ו„התאחדות". חברי „החלוץ" שאושרו לעליה, הופנו ישר ל ר ו ב נ ה לישיבות הועדה הנ"ל. הועדה בחנה כל מועמד ומועמד — את מידת שליטתו בשפה העברית, ידיעותיו על הציונות וכושרו לעבודה. לאחר שאושר חבר, הועבר לוורשה לסידורי הנסיעה. זכות הווטו היתה למנהל המשרד הא"י הגלילי מווהלין, אז א ב ר ה ם ו ו ק ס מ ן מלוצק. כדי לערער על החלטת הווטו או הועדה, אפשר היה לפנות לוורשה לשם אישור מחדש.

קבוצת „גורדוניה" ומיסדיה, 1925

בשורה 1 למטה: צבי פרלמוטר, פרלשטיין, שרה מלמד, איטקה אייזיפס, מניה רבינשטיין, מניה גולדברג, גלדשטיין, חנה בר
בשורה 2: גרישה לייפל, סיומה רשטיק, שצרבקוב
בשורה 3: פניה סטול, שלמה בוקימר, שמואל גורין (רובנה), ישראל הלפרין, יאני קלורפיין
בשורה 4 למעלה: יוסף בורודצקי, יוסף רובינשטיין, איזיה מנדלבוים, זליג לרנר, נטע חורובסקי, גולדארביטר

שלמה (סיומה) בוקימר

„החלוץ" באוסטראה היה מורכב ברובו מחברי שלוש מפלגות הפועלים. חברי „מזרחי" ו„ציונים כלליים" שרצו לעלות, צריכים היו לקבל אישור מהמשרד הא"י בכל עיר ועיר, שבו זכות הצבעה היתה לארבעה גורמים ודעה מיעצת ליתר המפלגות, כגון: „ציונים כלליים" ו„מזרחי". כל אדם שלא אושר על־ידי המשרד הא"י העירוני, יכול היה לפנות ל„מחלקת העבודה" הגלילית ברובנה. לפי ההרכב שצויין זכתה המפלגה בעלת הרוב ב„החלוץ" בשני נציגים במשרד הא"י. דבר זה הביא למאבק על השליטה ב„החלוץ". בתקופה זו היה רק „החלוץ" יחידי בעיר, מאוחר יותר התארגן „החלוץ" של הציונים הכלליים והדתיים.

רוב חברי „החלוץ" באוסטראה נטו לצ.ס.—צעירי־ציון, חלק ל„דרור" ומיעוט קטן השתייך ל„התאחדות". למרות העובדה, שרוב חברי „החלוץ" היה מורכב מצ.ס.—צעירי־ציון, עמדו בראש „החלוץ" רוזה פינקלשטיין ופרומקה, חברות „דרור". וזאת לדעת, שחברי „דרור" היו צעירים אינטלקטואליים מאורגנים היטב ופעילים מאד, שע"י יצירת „בלוק" עם צ.ס. השתלטו על „החלוץ", וע"י הרחקתו של הח' חיים גוברמן, שהיה חבר „התאחדות" ואשר מילא את שליחותו כב"כ „החלוץ" במשרד הא"י ביושר־לבב, והחלפתו בח' פרומקה השיגו שני באי־כוח מתוך ארבעה במשרד הא"י, היינו הרשות למעשה לאשר „עליה" היתה בידי „דרור". חברי „התאחדות" ראו בכך עוול כלפיהם והחליטו לעשות הכל, כדי לשנות פני הדברים. ראשית הצליחו להעלות את מספר החברים מ־3 ל־9, שנית צירפו לצדם את חברי „דרור" חיים דודזון וחיים ביבר וכן את בצלאל ברמניק מ„צעירי־ציון", שהתנגדו לבלוק הזה. לבסוף הוכתרו פעולותיהם של חברי „התאחדות" בהצלחה, החברה פרומקה הודחה מהועד והמצב הנורמלי הושב על כנו.

נבחר ועד חדש בלי חברי „דרור", שלא רצו להצטרף אליו. הנבחרים היו 3 מ„התאחדות" — שלמה שורץ, ישראל הלפרין וסיומה בוקימר ו־3 חברי „צעירי־ציון" — זוסי שמבן, אברהם שמידמן ונפתלי דימרמן. לועד הצטרפו אח"כ אידה ווסקוביניק, שלמה ריקמן ודוד וסקוביניק, שהיו קודם לכן בלתי מפלגתיים. חברי „דרור" לא השלימו עם המצב החדש שנתהווה ולעזרתם באה בטי בנדרסקה, שהשתייכה ל„דרור" ואף היתה בהנהגת „החלוץ" הגלילי ברובנה. היא העמידה להצבעה את שתי האפשרויות הבאות: החזרת פרומקה לועד או הוצאתה מ„החלוץ". כתוצאה מהצבעה זאת, — בקולו היחידי של בוקימר — אושרה הוצאתה מ„החלוץ". לאחר אסיפה זו עזבו חברי „דרור" את „החלוץ" ותבעו אותו למשפט חברים. לפי הוראת „החלוץ" הגלילי ברובנה הוטלו סנקציות על „החלוץ" המקומי עד לסיום המשפט. דוגמה זו של יחסים מפלגתיים שררה אז גם בארץ־ישראל. הויכוחים סערו בכל קיבוץ וקבוצה, במושב ובעיר.

ההנהגה החדשה של „החלוץ" הצליחה לארגן פעולות מעשיות וחיים תרבותיים ערים. „החלוץ" חולק ל־3 קבוצות. כל פעולה תרבותית של אחת הקבוצות משכה גם חברים משאר הקבוצות, וההשתתפות היתה מלאה. הוזמנו מרצים ומסבירים מכל המפלגות. עם שובו של דויזיק ברק מרובנה („דרור"), התחיל לעבוד באופן פעיל ב„החלוץ". קשיים גדולים נתגלו ב„החלוץ הצעיר", שהנהלתו נמסרה לידי שלמה ריקמן. רוב הצעירים הושפעו מאד מ„דרור" וכמעט שלא רצו להכיר בעקרונותיו של הועד החדש, אך לאט לאט הצליחו להחדיר ללבותיהם, כי לא באו להשפיע עליהם השפעה מפלגתית צרה, ולבסוף אמנם נשבר הקרח ביחסים עם הצעירים.

כציר „החלוץ" מאוסטראה לועידת „החלוץ" בוורשה, נבחר החבר זוסיא שמבן מ„צעירי־ציון".

וכאן מקום אתי לציין, שלמרות התנגדותנו העקרונית לשאיפת השתלטותם, הרי יחד עם זאת אין להתעלם משיטתיות עבודתם וכושרם הארגוני של חברי „דרור", אשר שפעו מרץ רב ולהט נעורים. ואמנם הוכיחו עצמן רוזה ופרומקה כחברות נאמנות למקור מחצבתן וניהלו את העבודה ב„החלוץ" ובמשרד הא"י בידים אמונות ובכשרון רב, ועל זאת הערכתנו הכנה.

סיומה בוקימר

„החלוץ" באוסטראה ידע לרשום עליות ומורדות במשך תקופת עבודתו. הפעולות גברו לעת גיאות רעיונית וכלכלית, והמתח ירד בבוא שפל כלכלי בארץ; חברים יצאו לעליה או נשרו מסיבות שונות וחדשים נכנסו במקומם. אולם חבר אחד נשאר תמיד איתן על משמרת „החלוץ" בכל עת ובכל מצב. היה זה החבר שלמה בוקימר, שהיה נודע בעיר בשם „סיומה", אשר גילם באישיותו ובישותו, בהלך מחשבותיו ובמעשיו את „החלוץ" האמיתי ומטרותיו הנעלות — פרי הזמן והמקום.

סיומה הצטיין בסגולות אישיות נדירות, היה חבר יקר־רוח וישר־לבב ביחס לחברים שעמהם עבד, ובעל אומץ־לב להפליא ביחס לטוהר הרעיון. הוא ידע לעמוד בתוקף על דעתו כאשר היה משוכנע בצדקתו, ומעולם לא היסס להגיד את האמת לאשורה ללא משוא־פנים ולהצביע בגלוי בעד כל ענין צודק, במטרה להוציא כאור משפט, ועל־כך נתחבב על כל סביביו, ואף על יריביו, אם בכלל היו לו כאלה.

בין תכונותיו המצויינות בלטו הצניעות והפשטות. היה הראשון בין חברי „החלוץ" לצאת לעבודות קשות או להוציא לפועל כל תפקיד קשה. לא היה ארגומנט משכנע יותר מאשר לראות את סיומה עם המשור והגרזן ביד, היוצא ביום חורף קשה לחטוב עצים, שבזה הראה דוגמה לרבים ללכת בדרכיו וללמוד ממעשיו.

הוא גם לא ידע פשרות בדרכי ההגשמה, ועלה ארצה לבנות ולהיבנות בה בזמנים הקשים לארץ ולבוניה. נאמן למסורת „החלוץ" פנה לעבודה פיסית קשה, שבה עבד כל ימי חייו תוך הכרה מלאה, שארץ־ישראל חייבת להיות ארץ עובדת, שתיבנה בידיהם של חלוצים, שהעבודה היא תוכן חייהם ומשאת־נפשם. גם בשנים האחרונות, כאשר המחלה קיננה בלבו, לא נטש את העבודה הקשה ולא המיר אותה בקלה יותר.

ראוי לציין, כי אחר יום־עבודה מפרך מצא לו זמן פנוי לצרכי עבודה בארגון יוצאי אוסטראה בישראל, שהיה הרוח החיה בו. בהתארגן הועד המקומי מיד לאחר השואה, היה בין הראשונים, שנחלצו לעזרת שרידי אוסטראה פליטי החרב, והמשיך בפעולות הדרכה וסיוע לכל דורש עד יומו האחרון, לפי מיטב המסורת של בית הבוקימרים באוסטראה.

ג. מפלגות הפועלים

„התאחדות"

בשנת 1920 התפלגה הפרקציה „צעירי ציון", שהחלק הימני שלה הצטרף ליסודות הפרוגרמתיים של מפלגת „הפועל הצעיר" בארץ (הפרוגרמה: חלוציות, עבודה וסוציאליזם עממי). כתוצאה מאיחוד רעיוני זה נקרא פלג זה בשם מפלגת העבודה הציונית „התאחדות". גם באוסטראה הוקמה המפלגה הזאת, שחבריה נימנו בעיקר עם בני סוחרים וחנוונים. חלק נכבד מראשי הציונים באוסטראה עברו ל„התאחדות", אך עקב עבודתם עזבו את העיר: ז ל מ ן ג ר ש פ ל ד לוורשה, ש מ ו א ל ש ר י י ע ר ו ל י י ב ש פ י ל ב ר ג לרובנה. היחיד שנשאר באוסטראה היה ל י י ב ו ש ב י ב ר, שהיה מנהיג התנועה החדשה ושימש כציר ובא־כוחו של סניף המפלגה בעירנו לכל הועידות שהתקיימו בפולניה בתקופה זו.

עדיין זכור היטב הדו"ח שלו מועידת ה„התאחדות" בוורשה, עם תום הקונגרס הציוני ב־1923. ברוב כשרון תיאר את אישיותו הדגולה של ד"ר ח י י ם א ר ל ו ז ו ר ו ב בן ה־23 אז. רבות סופר על הכוכב החדש שדרך בשמי היהדות ושאורו הגדול נגה על הציונות. כנואם בחסד עליון כבש את לב באי הקונגרס הציוני ה־13, שהתקיים בקרלסבד. גם בוועידת המפלגה ברובנה, ב־1924, בהשתתפות חניך מהפועל הצעיר בארץ, היה לייבוש ביבר מהפעילים ביותר. בוועידה זו היתה יושבת־ראש הח' ה נ י ה ק י מ ל מ ן־ ו ק ס מ ן, אחת הפעילות במפלגה ובמוסדות הציוניים.

סניף המפלגה בעירנו היה קטן, והחברים המועטים, בהשוואה לשאר המפלגות, לא היו פעילים ביותר. קיוו להתאוששות עם ביקורו הצפוי של ציר הסיים, חבר המפלגה א ב ר ה ם ל ו י נ ס ו ן, ואף נערכה תכנית מפורטת לפגישות ולאסיפות פומביות. אך למרבית הצער נכונו להם אכזבה ומפח נפש. כל ההכנות הושמו לאל בגזירת השלטונות.

כיום יתקשה הנוער להבין את המצב, ששרר אז בשטח זה. התנועה הציונית בפולין וכן העליה לארץ היו ליגליות ונתמכו על־ידי השלטונות, אך באוסטראה כעיר־ספר היתה אסורה כל פעילות מפלגתית ועלולים היינו להיתבע לדין על כך, אף על פי כן היתה פעילות ענפה, נערכו אסיפות ומגביות במסווה של שמות שונים, ובדיעבד העלימו השלטונות עין מפעולות אלו. מרבית יהודי אוסטראה, שנטשו את שורות הציונים הכלליים, היו למעשה אוהדי תנועת „התאחדות", אך לא היה מי שיטפל בהם. פעילי המפלגה היו מרוכזים ועסוקים

חברי „התאחדות" באוסטראה, 1925

בשורה 1 למטה: ישראל הלפרין, שמואל לנדא, יעקב זונדר, יעקב לינצקי, שלמה שורץ
באמצע יושבים: לייב שפילברג, שלמה ריקמן
בשורה עליונה עומדים: אבא ניסנהולץ, גבריאל שיינקר, אלעזר אברהמי, בצלאל ברמניק (צ.ס.), לייבוש ביבר, יהודה חורובסקי, משה פריליך

ב„החלוץ" ו„החלוץ הצעיר" ולא נתנו את דעתם להרחבת השורות. עזרה רבה הושטה על־ידי הח' שמואל גורין מרובנה, שנבחר בעזרת ציוני אוסטראה לקונגרס הציוני ה־14 (וינה 1925). מפעילי ה„התאחדות" ייזכרו יעקב לינצקי, שהיה בא־כוח המפלגה ב„קרן הקיימת לישראל", ומשה פריילך, שהיה בא־כוחה במשרד הא"י.

לאחר קונגרס וינה בא גורין לאוסטראה, ובאסיפה פומבית גדולה באולם טרכטמן הרצה על מהלך הקונגרס. בהזדמנות זו „גויס" לפתיחת היסוד של תנועת „גורדוניה" — הדור הצעיר של המפלגה.

ההתחלה היתה קשה, כי רוב הצעירים, שלא היו ב„החלוץ הצעיר", היו חברי „השומר הצעיר", בעלי אידיאולוגיה מגובשת משלהם. לאחר התלבטויות ומאמצים הצליחו לאסוף כמה עשרות מטובי הנוער באחד החדרים של בית הבוקימרים, ובהשתתפותו של החבר גורין מה„התאחדות" ברובנה, נוסד הגרעין. לאחר האסיפה נרשם חלק גדול ממשתתפיה כחברי „גורדוניה".

כמדריכי הארגון שימשו שלמה ריקמן ושלמה בוקימר. יצויין כאן, שהבסיס של התנועה היה על יסודות בריאים. רוב הנוער היה חדור הכרה ונכונות לפעול ומספרו גדל משנה לשנה. במשך השנים הפך לאחד הארגונים הגדולים והיפים והנאמנים לעקרונות א. ד. גורדון.

צ. ס. צעירי־ציון

בעת התפלגות הפרקציה „צעירי־ציון" בשנת 1920, התאחד הפלג השמאלי שלה עם מפלגת „פועלי־ציון" תחת השם „מפלגה ציונית סוציאליסטית צעירי־ציון", או בקיצור „צ.ס. צעירי־ציון". מפלגה זו היתה קשורה עם „אחדות העבודה" בארץ־ישראל.

המפלגה הזאת הצליחה לרכוש מספר חברים גדול, ברובם פועלים ופקידים, ומבחינה כמותית היתה לה עליונות על פני שאר המפלגות באוסטראה. תוך תקופה קצרה השיגה רוב גדול ב„החלוץ", אם כי השליטה לא היתה בידיה.

חברי צ.ס.־צעירי־ציון השתתפו באופן פעיל בכל המוסדות הציוניים, היינו: קרן־קיימת, קרן־היסוד, תרבות, משרד א"י, וכן נטלה על עצמה את מרבית העול של המגבית למוסד קפא"י (קופת פועלי ארץ־ישראל).

בין פעיליה בלטו החברים: אליהו ביבר, אחד הפעילים בהנהגת „החלוץ", עובדיה באלין, יוסף פינקלשטיין (המורה) ובצלאל ברמניק. יצויין במיוחד החבר צוני ברמניק, המנהיג הצעיר של המפלגה, שהיה תמיד ער ודינמי, הופיע תמיד בכל מקום בשם המפלגה ויצגה בכבוד. לשבחו ייאמר, שלא הפריז ב„מפלגתיות" והיה אורח מכובד באסיפות ובכינוסים של מפלגות אחרות.

לסיכום יצויין בקורת רוח, שמלחמת המפלגות באוסטראה בתקופה 1920—25 עמדה על רמה תרבותית וחברתית. אך מטבע הדברים הוא, שהיו התנגדויות על רקע אידיאולוגי, ולפעמים אף חריפות מאד, אך מעולם לא הגיעו הדברים לידי קטטות ותגרות־ידים, כפי שאירע מאוחר יותר בשנים 1932—36.

חיים פינקל

תנועות נוער באוסטראה

„גורדוניה"

הנוער היהודי באוסטראה היה בעיקרו „מתלמד" והתרכז בתנועות־נוער ציוניות שונות. אחת הבולטות בעיר היתה תנועת „גורדוניה", ע"ש א.ד. גורדון, אבי תורת העבודה והטבע. ההוגה והמיסד של התנועה העולמית הזאת מיסודה של „התאחדות" היה פנחס לוביאניקר (לבון) ובין ראשיה היו יונה גולדברג (גול) ישעיה שפירא ואחרים.

הסניף באוסטראה נוסד בשנת 1925 בהשראתו ובעזרתו הפעילה של הח' ש. גורין מרובנה. בין המיסדים הראשונים בעיר היו: שלמה בוקימר, שלמה ריקמן, ישראל הלפרין ואח', ובין הפעילים הראשונים, שמתוך התנועה יצאו, היה אליהו קפלן, שהיה אחד מטובי מחנכיה.

ל„גורדוניה" יצא שם בעיר כתנועה רצינית, פעילה ומפעילה, שאליה השתייכו בני־נוער משכבות שונות, שהתחנכו על ברכי הציונות החלוצית, על המוסר ועל החיבה לעבודה ולטבע, בהתאם לתורתו הצרופה של א.ד. גורדון, שלא רק הטיף לאחרים, אלא הגשים בעצמו הלכה למעשה על אף שנותיו המאוחרות. דרכי חייו היו סמל של קדושה לנוער.

לשכת הסניף האוסטראי שוכנה בחצרם של משפחת ליקחמכר, שאצלם נשכר המעון בשכר־דירה חדשי. הסניף חולק לקבוצות, בהתאם לגיל ולרמת הידיעות, ובראש כל קבוצה עמד מדריך־מחנך, שהיה אחראי בפני הנהגת הסניף בעד העבודה התרבותית־חינוכית והציונית־חלוצית בקבוצה שלו.

קבוצת „המגשימים" היתה שכבת הקשישים, שאליה השתייכו החברים: אהרן ולדמן, צבי מנדלצווייג, יחזקאל גלפרסון, צ'רנה קריפיצר, חיים זייגרסון, ווגמייסטר ואחרים. לקבוצת „חבצלת" השתייכו החברות: שרה חיימיניס, מניה ולדמן, שרה גורביץ, חנציה גורנברג ואחרות. בקבוצת „דגניה" היו יהושע לרנר, אשר קריפיצר, פרומה נפחן, דבורה מיצניק, חיה מושין,

רשה ליפיץ, פייגה חזין ואחרים. לקבוצת „בוסליה" השתייכו: רבקה ינובר, פרומה מלמד, הינדה גירשטיין, לנה וישניבצקי, צפורה גויכרמן, רחל איכט ואחרות. בקבוצת „ברנר" היו: איזיה לוקטש, חיים פינקל, פסח אשכנזי, יצחק וישניבצקי ואחרים. לקבוצת „טרומפלדור" השתייכו משה מצוצקי, אייזנשטיין ואחרים. בקבוצת „יהודית" היו החברות: זלטה שקולניק, קצ'קה, ברונשטיין, טויבה פינקל, איכט ואחרות. היתה עוד קבוצת „הצופים", וכולם יחד היו משפחה אחת גדולה, מסורה לרעיון הציוני־חלוצי, לקרנות הלאומיות ולכל הקשור לעם ישראל ולארץ־ישראל.

מחוץ לעבודה התרבותית בקבוצות היינו עורכים לעתים מזומנות מסיבות וחגיגות ומבלים יחד בשירה ובזמרה ובריקודים. כן נערכו טיולים ברגל בחיק הטבע לעת מצוא. יצאו למושבות־קיץ והשתתפו בפגישות אזוריות של התנועה. סניפנו זכה לביקוריהם של חברי המרכז בוורשה ושל שליחי התנועה בארץ־ישראל, שהוסיפו חיזוק ועידוד לפעולותינו.

בראש הסניף באוסטראה עמדה הנהגה, שעמדה בקשר מתמיד עם המרכז בוורשה, שממנו קיבלה הוראות פעולה, כגון פעולות תרבות, הכשרה, קק"ל וכיו"ב. ב"כ „גורדוניה" שותפו גם ב„החלוץ", שאליו השתייכו בוגרי כל התנועות בעיר.

בין חבריה הפעילים של הנהגת סניף „גורדוניה" באוסטראה היו: אהרן ולדמן, צבי מנדלצוייג, חנציה גורנברג, חיים פינקל (מזכיר), יהושע לרנר, צ'רנה קריפיצר, חיים זייגרסון, הינדה גירשטיין ווגמייסטר. הרבה התענינות ומסירות לסניפנו וגם עזרה חברית נאמנה באה מצד שלמה בוקימר, שהיה קרוב ללבנו והשם „סיומה" היה יקר ואהוב על כל חברי הסניף.

רבים מבין חברי הסניף „גורדוניה" באוסטראה יצאו לנקודות־הכשרה שונות בכל רחבי פולין ואף המשיכו בקבוצות התנועה לאחר עלייתם ארצה. תזכר לטובה החברה רבקה ינובר ז"ל, שנפטרה בקבוצת קרית־ענבים בארץ־ישראל.

„ויתקיניה"

לאחר ועידת דנציג של „פועלי־ציון — התאחדות" בשנת 1931, שבה יצא לפועל איחודן של שתי המפלגות, הכריזה על עצמה „גורדוניה", התנועה הבת של „התאחדות", כעל תנועה עצמית ובתורת כזאת הצטרפה לאיחוד. בעקבות האיחוד הזה, שבגללו נשארה „התאחדות" ללא עורף של נוער, שימשיך בקו הפעולות שלה, הוקמה תנועת־נוער חדשה בשם „ויתקיניה" על־שם יוסף ויתקין, בעל „קול־קורא" לנוער היהודי ברוסיה משנת 1904 („עורו עורו צעירי ישראל"), מורה וחקלאי בא"י ומראשי המדברים של „הפועל הצעיר".

משרידי „גורדוניה" בודדים ומחוגי נוער שונים הוקם הגרעין, שהתפתח בקצב מהיר ופתח סניפים בערים רבות בכל רחבי פולין. בשנת 1933 נערכה בסוליוב המועצה הארצית הראשונה של „ויתקיניה", שבה הוכרז עליה כעל תנועת־נוער של „התאחדות" ושביסודה הונחו העיקרים של „גורדוניה" קודמתה ברוחם של א. ד. גורדון וי. ויתקין.

מיד לאחר המועצה נוסדו סניפים חדשים רבים וביניהם גם באוסטראה. חברי הסניף באוסטראה באו בחלקם מיוצאי „גורדוניה" ובחלקם מחוגי מתלמדים, שטרם השתייכו לתנועה כלשהי ושאפו להכשרה ולעליה.

אכן, רבים מיוצאי „גורדוניה" ו„ויתקיניה" באוסטראה הצליחו להגיע ארצה, מי בדרך הרגילה ומי בדרך היסורים, אך מלחמת־העולם השניה ומוראותיה מנעו מרבים הגשמת חלומם.

סניף „גורדוניה"

אידה בוקימר (ווסקוביניק)

סטרילאקוב — נקודת הכשרה לחלוצים

קבוצת נוער חלוצי

במרחק קילומטרים אחדים מאוסטראה נמצאה אחוזה חקלאית ידועה בשם סטרילאקוב. מצדה האחד היתה קרובה לאזור „קידרי", כפי שהיו קוראים לחלק זה של העיר, ומצדה השני היתה סמוכה לכפר בעלמאזש שבדרך למזיריטש קטן. בעלת האחוזה, הרוזנת הרוסית בלודובה, היתה מתגוררת כל השנים בעיר הבירה, והאנשים שניהלו בשמה את המשק, ניצלו אותו לטובתם ולבצעם ומעט מאד התמסרו למקום הזה, שהצטיין ביופי מיוחד ואף טמן בחיקו סיכויים טובים לאיש המתאים שיטפל בו בידים חרוצות ונאמנות.

ואמנם בא יומו של מקום זה, לאחר שאבי חכר את חלקת האדמה של סטרילאקוב למספר שנים מסויים. הוא ניגש לעבודה בהתלהבות חלוצית ממש, השקיע הרבה כוחות וכסף, כדי לשנות את פני המשק המוזנח במשך שנים רבות ולהביאו לידי מצב של ניהול נורמאלי ומכניס. שורשים עמוקים של עצים בני מאות בשנים נעקרו ממקומם, האדמה נחרשה ונזרעה ולא נשאר אלא לדאוג למקורות השקיה ושתיה ולצפות ליבול. בתחילה הובאו המים מהבארות של הכפר בעלמאזש, אך בעת ובעונה אחת הוחל בחפירת באר עמוקה במקום, שלבסוף הוכתרה בהצלחה, ולמרבה השמחה נמצאו מים בסטרילאקוב.

דבר זה איפשר להגדיל את גן הירקות ולהרחיב את הרפת, ואילו גן הפירות היה שם מהמפורסמים בסביבה: תפוחים, אגסים, שזיפים, דובדבנים, ואפילו עצי אגוזים — והכל ממין משובח. נוסף לכך הצטיין משק סטרילאקוב בענף הכוורנות, שדרש מומחיות מיוחדת ועוד יותר מזה חיבה לדבר. ודוקא מידה זאת לא חסרה לאבי, שהיה חקלאי בעל מקצוע בכלל וחובב הכוורנות בפרט, עד שאמרו עליו, שכל דבורה יקרה לו כילד. ואף הדבורים השיבו לו אהבה אל חיקו, ימים שלמים היה עובד בין הכוורות — לעתים בלי מסווה על פניו ובלי כסיות על ידיו — והדבורים שהכירו אותו לא עקצוהו כלל.

מלבד השומר ומשפחתו, נעשו כל עבודות המשק בכוחות עצמיים של משפחתנו. והדבר היה לפלא בעיני השכנים, שדוקא בידי היהודים פרח ושיגשג המשק, שעמד בשוממות בידיהם של לא־יהודים.

בשנים 27—1924 — תקופת פעילותו של „החלוץ" באוסטראה — נקבעה סטרילאקוב כמקום הכשרה חקלאית לחלוצים לקראת עלייתם ארצה. כחברי „החלוץ" בעצמנו שמחנו במיוחד לסידור זה, שיאפשר

נפתלי ה. דימרמן

הרעיון החלוצי ומוסר ההשכל

(פרק זכרונות)

כחלוץ התנועה הציונית באוסטראה, ולאחר מכן חבר „החלוץ" המגשים תורתה הלכה למעשה, שמורים בלבי זכרונות מהימים ההם, רוויי חזון התחיה ורצון הגאולה. ונאמן לקריאה מצד מערכת ספר־הזכרון, הריני רואה חובה קדושה לעצמי להעלותם על הגליון, כדי לשבצם כלבנה צנועה בבנין הגדול של אוסטראה הרוחנית, הקמה לתחיה בדמות „פנקס אוסטראה", למען יישאר לזכרון לבנינו אחרינו מקור־מחצבתם המפואר, ממנו שאבו אבותיהם תוכן וטעם לחייהם בעיר הנכר ותקוה ואמונה בתחיית העם העברי בארץ אבותיו.

ואמנם באתי על שכרי המלא, ובאמצעות „החלוץ", שהיתה לי הזכות הגדולה להימנות עם ראשוני חבריו, עליתי ארצה להיות בין חלוצי בוניה ומגיניה ואף זכיתי לראות בה בנים ובני בנים ממשיכי המפעל החלוצי, בחינת „מעשי אבות סימן לבנים". אולם קטונתי מכל החסדים, שזכיתי באושר הגדול ביותר בעיני כל אדם, שלב יהודי לאומי פועם בקרבו, לחזות בהתגשמות חלום כל הדורות, בקום מדינת ישראל משוחררת. אכן יש שכר לפעולות, אך הלב כואב ודואב לזכר אותם החברים לעבודה ותקוה, שלא זכו לכל זה ושבעוונותינו הרבים ניספו ביחד עם כל קדושי אוסטראה. לשמם ולזכרם הקדוש ישמש „פנקס אוסטראה" גלעד וזכר עולם לשאיפותיהם הנעלות שלא נתגשמו.

בעודני צעיר לימים השתייכתי לתנועה הציונית באוסטראה, אשר עבדה אז בתנאי מחתרת. לא פעם קרה, שנאלצנו להתפזר באמצע האסיפה מחשש עינם הרעה של השלטונות. ראשי המדברים באסיפות אלו היו ההברים צבי בוקימר ז"ל, לייב שפילברג ז"ל ויבדל לחיים זיאמה גרשפלד ואחרים, שנחשבו לאבות התנועה הציונית באוסטראה. הם התמסרו בלב ונפש לעבודת קודש זאת והשקיעו כוחות ומרץ להקמת דור ציונים ראשון באוסטראה.

בשנת 19—1918, עם התגברות התנועה הציונית לאחר „הכרזת בלפור", התארגן באוסטראה גרעין החלוצים הראשון בעיר בעזרתו

לחלוצים באוסטראה, האמונים על חטיבת עצים וסבלות, לקבל הכשרה חקלאית ממש. העבודה המשקית חולקה יום־יום בין המשתתפים, איש־איש ותפקידו. לא אשכח לעולם את היום, שבחלקי נפל לצאת עם העדר לשדה. פתאום ניתקה עצמה פרה אחת מהעדר וברחה לשדות זרים, דבר העלול היה להביא לידי עצירת הפרה על־ידי בעל השדה עד לתשלום כופר. בתחילה הייתי אובדת עצות. מצד אחד איך אפשר לעזוב את העדר ולרדוף אחרי הפרה בשדות, ומשנסיתי לעשות כן, הרי כמה שהרביתי לרדוף הוסיפה הפרה להתרחק. ולגודל צערי לא היה גבול..

עייפים מיום־עבודה מפרך במשק, עשינו דרכנו יום־יום העירה, כדי להשתתף בישיבות הועד של החלוץ, לדון בסידור העבודה של החברים או בענינים חשובים אחרים שעמדו על הפרק. רוב הישיבות נערכו בביתנו שב„אינטרן־שלאס", שעמד ריק מיושביו שהעתיקו עצמם לסטרילאקוב. הבית הפך למעין מועדון ציוני, שבכל אחד מחדריו התקיימה ישיבה אחרת של „החלוץ", „החלוץ הצעיר" וכו'.

דרך ארוכה מאד עשה כל אחד מאתנו עד הגיעו ארצה ועד הסתדרו בה, אך סטרילאקוב יכולה בצדק להיחשב, בדומה לנקודות ההכשרה של קלוסוב וגרוכוב, כתחנה ראשונה בנתיב הגאולה. לבסוף כדאי לציין — לפי עדותם של שרידים ניצולים — שבימי ה„אקציות" באוסטראה מצאו מקלט בסטרילאקוב בחורים אחדים, שאף נשארו בחיים הודות לנאמנותו של השומר הזקן בסטרילאקוב.

על מי מנוחות של נהר הורין

הפעילה של החבר פיני רשיש, שהיה אז חבר מרכז „החלוץ" בוורשה. הצטרפתי לארגון זה ביחד עם החברות שושנה פינקלשטיין, שושנה גינזבורסקי, מרים פינקל־שטיין והחברים שלמה בוקימר, ישראל הלפרין, זאב בוצמן, מרדכי גורשטיין ואחרים כעשרה במספר.

בהיותנו אז צעירים ועדיין תחת השפעת ההורים, לא היה קל ביותר לשכנע אותם שישלימו עם הרעיון, שבסופו לגזול מהם את ילדיהם — ולעתים בנים יחידים — שכה חרדו לגורלם. אך החלטתנו היתה נחושה לעזוב את בית ההורים, לעבור הכשרה חלוצית ולעלות בבוא הזמן לארץ־ישראל. השאלה החמורה ביותר שהתלבטנו בה היתה — מאין יוקח הכסף לשליחת החלוצים ארצה. קודם כל החלטנו לחסוך כספים מצרכינו היומיומיים ולהכניסם לקופה משותפת, אך כאמצעי עיקרי לכך יצאנו להשתכר על־ידי כל מיני עבודות שחורות, כמו: חטיבת עצים בחצרות הבעלי־בתים, סבלות וכו'. מלבד הרווחים הכספיים ראינו בעבודות אלו גם הכשרה גופנית, שינוי יחס לעבודה והסתגלות לקראת הקשיים, שיהיו צפויים לנו בעבודת בנין הארץ. נוסף לכך סודרו גם הגרלות, נערכו אוספי תרומות וכו'.

דבר לא פחות קשה היה למצוא בעלי־בתים בעיר, שיאותו למסור עבודות לחלוצים, כי סירבו לתת אימון בבחורים יהודיים האמונים על פרשת „חומש עם רש"י" מדורי דורות, שיוציאו מתחת ידם עבודה כהלכה, וכן חששו לפגוע בכבודם של אבותיהם, שאולי אין דעתם נוחה „מתעלולי" בניהם. במרוצת הזמן נחלנו נצחון גם בשטח זה, לאחר שהוכחנו עצמנו בעבודה טובה, ושכרנו היה כפול, שכן גם ההורים למדו בדרך זאת פרק בהלכות חלוציות וענין התחיה הלאומית נעשה מובן להם וקרוב ללבם. ובבוא הזמן לעלית בניהם סר פחדם ואף השתתפו כפי יכולתם בהוצאות נסיעתם.

מן הראוי להזכיר את קשרי המחתרת, שהיו לנו עם חלוצים מהעיר זסלאב שבתחום הסובייטי. דבר זה נשמר בסוד מעיני רוב החברים שלנו, כדי לא להכשיל את המבצע. בלילות היו באים החלוצים מעבר לגבול דרך יער זסלאב לעיר החדשה. בנצלי את היכרותי בין חיילי משמר הגבול שהיו מתאמנים על־יד ביתנו, עלה בידי להעבירם בחשאי את המשמר הפולני ודרך הגשרים לעיר הישנה. לאחר שנתמכו על־ידינו בבגדים ובכסף המשיכו את דרכם ארצה בהתאם לתכנית הקשר. כמה חוויות נעימות וסיפוק נפשי נפלו בחלקי בהיתקלי בארץ בחלוצים גודדי־לילה אלה, שהיו במשך הזמן לתושבי קבע בארץ ישראל, שלקחו חלק בבנינה ובהגנתה.

חיים חרבש

„השומר הצעיר" – תנועת־נוער ראשונה

א. ראשית הייסוד

כאילת השחר המבשרת אור בוקר לאחר אפילת הלילה, וכשמש אביב המשחררת תבל ויושבי בה מכבלי הקפאון והדכאון של החורף הקר והעגום, — כן נפלה בשורת הצהרת בלפור וסן־רימו על לב היהודים תאבי הישועה לאחר חשכת ליל הגלות, וביחוד לאחר מוראות המלחמה והזוועות שלאחריה. „הנציב הראשון ליהודה", שהושב על כס השלטון בירושלים, שימש סמל מרנין לבבות להגשמת חלום כל הדורות של שיבת ציון שניה ושל „לא יסור שבט מיהודה". ההתלהבות העצומה, שאחזה בקהילות ישראל בתפוצות הגולה, באה לידי ביטוי באסיפות־עם גדולות והגיעה לשיאה על־ידי התפרקות עצמית של תכשיטים ועדיים ותרומות כלי־כסף וזהב לקרן־הגאולה, דוגמת התרומות לבניין ה„משכן" בימי קדם.

בכל רחבי פולין החדשה התחילה תכונה בלתי רגילה. המוסדות הציוניים עלו מהמחתרת, וטובי העם נחלצו להקמת הכלים הדרושים לקידום פני המאורע ההיסטורי הגדול. רק על אוסטראה רבצה המארה של עיר־ספר והגבלותיה, וכל האיסורים והגזירות מתקופת השלטון הרוסי, שדיכאו כל פעולה ציבורית, נתחדשו במהדורה פולנית. רק הדים של פעמי גאולה הגיעו לכאן מערי פנים הארץ והפרו את דמיונם של יהודי אוסטראה, ובייחוד של הצעירים. במערכת אזור־הספר, שנסגר לפעילות ציבורית בכלל ויהודית־לאומית בפרט, נשאר פתוח אפיק צר בלבד לצעירי אוסטראה, שבו יכלו לתת פורקן לרחשי־לבם, שעלה על גדותיו מכמיהה וערגה לשתף עצמם במפעל הגאולה, וזאת היתה תנועת־הנוער היהודית הראשונה — „השומר הצעיר" — שנוסדה בשנת 1919 ע"י קבוצת תלמידים יהודיים בכתות העליונות של הגמנסיה הרוסית ושנסבלה ע"י השלטונות במקביל לארגוני־נוער רוסי ופולני, שהיו קיימים ליד הגמנסיה ובחסותה בשם Boy Scouts — נערים צופים.

אביה הרוחני ומחוללה של תנועת־נוער עולמית זאת היה ב ד ן ־ פ א ו ל, גנרל אנגלי, שהצטיין במלחמת ה„בורים" בדרום אפריקה בשנים 1899—1902, בהיעזרו בקבוצות נוער לצרכי תצפית וכיו"ב סוגי עזרה, שהגישו לצבא הסדיר. בהיווכחו לדעת מה רב הכוח הטמון בלהט נעורים לפעולות מועילות לעת מצוא ולצרכי חינוכם הרציונלי בכלל, יסד בשנת 1908 את הארגון העולמי של Boy Scouts. ביסודו הניח את העקרונות של **חינוך גופני ונפשי**, עפ"י הכלל העתיק של Mens Sana in Corpore Sano;

„השומר הצעיר", הקבוצה המייסדת

לפנים: יוסף בוקימר, עזרא טולפין, בנימין גרינס
באמצע: יוסף וקסלר, שמחה ביבר
למעלה: ישה בוקימר, בן־ציון בארניק (אילון)

התפתחות כשרון האוריינטציה, המביא לידי כוח שיפוט עצמי; טיפוח המידות של נאמנות למדינה וחיבה לערכיה הלאומיים של האומה.

שיטת חינוך זו נתקבלה באהדה ובהבנה רבה על־ידי הגורמים החינוכיים והאזרחיים, ועד מהרה נפוצה בין עמים ומדינות דימוקרטיים, וכל עזרה חומרית ורוחנית הושטה להם ע״י השלטונות לייסוד ארגון נוער כזה ליד כל בית־ספר. מכאן הרחיב גבוליו ובמרוצת זמן קצר יצא לרשות עצמו להיות גוף עצמאי מוכר, שהקיף את כל שכבות הנוער בכל עיר ועיר.

תמונה מרהיבה זו הצטיירה בפני קבוצת התלמידים היהודיים, שקלטו מהמרכזים שבפנים הארץ את בשורת הארגון, שאימץ לעצמו את השם העברי „השומר הצעיר" ואשר זכה בהכרת השלטונות. לגרעין המ־ייסד הצטרפו התלמידים: יוסף וקסלר, ישה בוקימר, בן־ציון באראניק (אילון), גרישה גריינימס, עזרא טולפין, יוסף בוקימר, יונתן אבלמן.

ראשית מעשיהם היה להכשיר עצמם תחילה לקראת ארגון ה„קן" האוסטראי עפ״י ההוראות וחומר ההדרכה, שהגיעו לידיהם מההנהגה המרכזית בוורשה והוראות העזר מההנהגה הגלילית בלוצק. יום־יום עם שחר יצאו לאימונים אל מחוץ לעיר, בחצר ביתו של מוטל פוך (פישמן) שעל הפוצ׳טרקה, ועסקו בתרגילי־סדר, התעמלות, לימוד פיקוד עברי וכו׳. כיהודים חרדים המשכימים לתורה ולתפילה, כן התמידו בתרגילי בוקר, עד שהתאמנו במידה מספקת ועד שבינתיים נתגבשה בהנהגה העליונה תוכנית הארגון לפרטיה, ולפי ההוראות שהגיעו פתחו בהרשמת הנוער ל„קן".

ב. הקן על כנו

הקריאה להרשמה נפלה כגשם ברכה על קרקע פורה, וקבוצות־קבוצות של נערים ונערות, שחיכו בכליון עיניים למתן האות, זינקו להתייצב בתחנת הרישום. במשך ימים אחדים היו כל הידיים מלאות עבודה עד שנסתיימה ההרשמה, שהקיפה את מרבית בני הנוער בעיר מכל הגילים ומכל השכבות של האוכלוסיה היהודית.

אותה שעה נתגבשה הנהגת ה„קן" מבין קבוצת המדריכים המייסדים וכן מקרב האחים החדשים, שחילקו ביניהם את התפקידים המינהליים והפיקודיים. האח יוסף וקסלר נתמנה ראש־הקן ומדריך ראשי, האח ישה בוקימר סגנו, האח ב״צ באראניק (אילון) ראש־הגדוד וממונה על ההדרכה התרבותית. האחים גרישה גריינימס, עזרא טולפין, שמחה ביבר — חברי ההנהגה. יונתן אבלמן, יוסף בוקימר, בנימין גרינס, לייב לוקאטש, גולדה גורביץ, גיטל רבינשטיין ואח׳ — ראשי קבוצות.

שמה הטוב של התנועה החדשה יצא לתהילה בקרב ציבור ההורים והמחנכים בעיר, וכאות להערכתם האוהדת נמסר לקן בית ה„תלמוד־תורה", ששימש לו בשעות שלאחר הלימודים מעון למזכירות ולהדרכה עיונית, וביחוד החצר רחבת־הידיים — לאימונים. מיון הרשומים הרבים והצבתם לקבוצות מתאימות, שעשוי היה ליצור בעיה לא קלה בשביל כל מוסד חינוכי בעל וותק ובהנהגת מורים ומחנכים מנוסים, הוכתר בהצלחה מפליאה, וזה בגלל השפע של רצון טוב ומשמעת פנימית מצד המחנכים והחניכים גם יחד, שהשקיעו להט־נעורים של דורות רבים להצלחת מפעלם. השראה רבה ועידוד ליוזמתם העצמית ינקו חברי ההנהגה המקומית והגלילית מהוראות מצד ההנהגה העליונה, שטובי המחנכים בעלי שם פדגוגי במדינה, כמו ד״ר אליעזר ריגר, ד״ר בן־שם (פלדשוה) ואחרים עמדו בראשה.

הורכבו קבוצות וגדודים והופקדו עליהם ראשי קבוצות וראשי גדודים, והעבודה הגדולה, שיצרה תקופה נכבדה בתולדות תנועות־הנוער היהודיות במדינה בכלל ובעיר אוסטראה בפרט, החלה ברוב עסק. תוך תקופה קצרה ניטבעו הדפוסים של מיסדר כללי, שירת „התקוה" ו„התחזקנה", קריאת פקודת־היום לפני התחלת הפעולות, ובשעות שלאחר מכן התנהלו הרצאות והדרכה בצופיות כללית, ביסודות היהדות והלאומיות, בשירה ובמשחק וכיו״ב. היה זה מחזה מרהיב עין לראות את הקבוצות הרבות, בצעדן באימוני־סדר לקצב שירי־לכת עבריים לאורכה ולרוחבה של החצר הגדולה וברחובות הסמוכים לה. אף עוברים ושבים רבים נעצרו לחזות במחזה נדיר ונהדר זה, שעורר בלבם כיסופים טמירים.

ענין מיוחד לענות בו היו בחינות המעבר לשם קבלת הדרגות הצופיות והתעודות והסימנים המיוחדים לכל דרגה. שיטת תחרות זו, שהונהגה כיסוד חינוכי ע״י בדן־פאול מייסד התנועה, דירבנה את החניכים להתמדה בביקורים, להשתתפות בטיולי־מחנה ולשקידה על הלימודים, כדי להיות מוכשרים לגשת לבחינה כזאת.

לאט ובהדרגה היה „השומר הצעיר" לא רק חלק מהנוף שבסביבת ה„תלמוד־תורה", ששקקה תמיד משומרים רבים ומהמולתם, אלא גם חלק מההווי הכללי בעיר. בל״ג־בעומר, מועד הפלגת הקן לטיולו המסורתי, ובכל הזדמנות מתאימה אחרת, צעדו בתהלוכה ברחובות העיר במלוא חגורם להתפעלותם ולשמחתם הרבה של הצופים בהם. כל מאורע חגיגי בעיר, לאומי או כללי, פואר על־ידי הופעתם של „השומרים" במדיהם המיוחדים ובמטותיהם כמשמר־כבוד או סדרנים. כבעלי זכויות־פומבי בעיני השלטונות ושפעולות מסוג זה היוו חלק נכבד מה„צנזוס" הנדרש על־ידיהם, שימשו השומרים זרוע מבצעת למפלגות הציוניות ולקרנות הלאומיות, ולעתים קרובות מאד נראו ברחובות עם הקופסה הכחולה ב„ימי־פרח" וכיוצא באלו פעולות והטביעו את גונם על ההווי הכללי של העיר. יתר על כן, „השומריות" היתה בימים ההם לאורח־חיים מיוחד, שהתבטא במידות מיוחדות ובהרגלים מיוחדים, שהשתלטו בקרב הנוער האוסטראי, אף שאינם שומרים בכלל, וברכתם הידועה „חזק! חזק ואמץ!" שררה בכל כדבר שבאופנה. אך למותר לציין את חלקם של השומרים בהפצת שירי־לכת ושירים עבריים אחרים, שבהיותם לנחלת הכלל שיוו צביון עברי־לאומי לכל אסיפה ונשף בעיר.

משך שנים אחדות פעל „השומר הצעיר" באוסטראה לפי המתכונת שקבעו ראשונים. ההתלהבות הראשונה והלהט פגו במידה ניכרת ופינו מקומם לפעולה

שגרתית מחוייבת המציאות. אך לעומת זאת, עם התבגרותם של המדריכים הותיקים והשתלמותם של חניכי התנועה הצעירים, שוכללו דרכי הפעולה תוך נסיון בעבודה וקיבלו צורה של דפוסים קבועים ועומדים שאין לערערם, וכן נתגבש הצד הרעיוני של התנועה, שבתורת כזאת שולבה כחוליה חשובה ורבת זכויות בשרשרת ההסתדרות הציונית המסועפת. גם מנהיגי „השומר הצעיר", הן מההנהגה העליונה והן מההנהגות המקומיות, רכשו לעצמם מקום נכבד בין ראשי הציונות ומנהיגיה.

כתנועה עצמית גדולה קמו לה כלי־מבטא משלה לליבון בעיות יסוד, כלליות וציוניות, וכן לצרכי הסברת הענינים הצופיים לרגל פעולות הקן. ביחוד יועלה על נס כלי־המבטא הגלילי לחבל ווהלין בשם „על המשמר", שיצא לאור בלוצק בעריכתו של אורי גליקליך בראשית היווסד „השומר הצעיר" בווהלין ושהקן באוסטראה השתתף בו למעשה בחומר הדרכה והסברה, עד שהלה פינה את מקומו לבטאון מרכזי.

ראוי לציין, כי, בדומה לשאר שטחי־פעולה שומריים, שימש הבטאון הזה תחנה לגילוי כשרונות צעירים בשטח העתונאות והספרות. אכן הוכיחו את עצמם אחדים מבין המשתתפים ב„על המשמר": אורי גליקליך, העורך הצעיר של הבמה השומרית המקומית, נתפרסם לאחר זמן כעתונאי מוכשר; ב"צ ברניק (אילון), המדריך התרבותי של הקן האוסטראי, שהתחיל מעל עמודי במה זאת למשוך בעט סופרים, היה במרוצת השנים לסופר ועורך פורה.

אין בידי לקבוע כיום אם היתה זאת תופעה כללית ובהשראת ההנהגה העליונה, או אם היתה זאת תופעה מקומית בלבד, על־כל־פנים ראויה לציון מיוחד מעין תכנית־פעולות „ב" בעלת אופי חצי־סודי. אכן, מלבד תרגילי־סדר והתעמלות, טיולים וחיי־מחנה, הרצאות ושיחות, אשר היו יסוד מוסד של פעולות צופיות כלליות, טופח סוג מיוחד של תרגילים, כמו: דז'יו־דז'יצו, מלחמת כידונים (באמצעות מטות שומריים) וכיו"ב, אשר תכליתם היתה להכשיר את השומרים לקראת מילוי תפקידי שמירה מעשית בארץ־ישראל, תוך יכולת הגנה והתקפה. אולם נוכח התנאים והאמצעים המוגבלים שעמדו לרשותם, הטיפו לשירות צבאי פעיל, כדי לנצל את האפשרויות הטכניות הצבאיות להשלמת הכשרתם לקראת מימוש יעודם הסופי.

כל התקוות, שראשי התנועה הזאת תלו בה בהיוסדה, הגיעו בכוח התמדתם לשלב של התגשמות. במסגרת הפעולות המשולבות יפה, בגוף וברוח, עוצבה דמותו של דור אחרון לשיעבוד ודור ראשון לגאולה. „עשרת הדברות" השומריות, שהתנוססו בראש הפנקס האישי ושכל שומר חייב היה לדעתם בעל־פה ולהיבחן בהם, הביא הישגים חינוכיים וסגולות נפשיות, שכל שומר טוב חייב היה להצטיין בהם. שנים ראשונות אלו לקיום הקן (1919—25) תיחשבנה בצדק לסוערות ביותר בחיי הנוער היהודי באוסטראה, באשר מילאו את כל ישותם הצעירה תסיסה ותוכן, חדוות־יצירה, גאווה לאומית, הרגשת ביטחון עצמי, ואחרון־אחרון יחסי אחווה ונאמנות, שהיו מבוססים על כנות ולהט־נעורים.

ואמנם מקרב השורות של השוה"צ קם דור עברי חדש, שהוציא מתוכו ראשים ומנהיגים חדשים להמשכת קוי הפעולה שנתקדשו בקדושת מסורת. אולם באופן בלתי צפוי חלו

השומר הצעיר, 1926

בשורה 1 למטה: סוניה הייבנמן, אבא שחטנאוקס, ראובן פינגרהוט, ישה פרנקל, דוד מלר, מרדכי שקולניק (אוריון), משה טולטשין, רוזה בורודבקה, סוניה קוטל.

בשורה 2: פרידה שטרוס, נונק מרגול, מיניה גריינימס, שלמה ריקמן, ישה בוקימר, בן־ציון אילון, בנימין גרינס, ריסיה באלין.

בשורה 3 למעלה: רייזל וקסלר, סוניה רדושצר, לילי ברונשטיין, בסי סורוקה, שמואל פישר, זאב וסרמן, פסיה קירשון, סוניה זילברברג.

שינויים אישיים בהנהגת הקן, שהביאו בעקבותיהם תמורות וחליפין במערך הרעיוני והמעשי של התנועה. רוב מיסדי הקן ומדריכיו הותיקים הגיעו לפרקם לצאת בצבא הפולני עם ראשוני המגוייסים במדינה, ואילו אחדים יצאו לאוניבר־סיטאות, והפקידו את הנהגת הקן בידי השכבה הצעירה. בעת ההיא היתה רוח אחרת עם ההנהגה הראשית במרכז, שאצל מרבית הבריה חלה תפנית חדה מהדרך הצופית־שומרית שסללו ראשונים. נוכח רוח הפלגנות, שהשתררה אז בהסתדרות הציונית בכלל, נתגבשה שם אידיאולוגיה מפלגתית מובהקת והתיצבו בגלוי בצד המחנה השמאלני הקיצוני. ההנהגה הראשית האצילה מרוחה על הנהגות הקינים המקומיים, אשר כמחונכים על סדר ומשמעת קיבלו תורה חדשה זאת מבלי להרהר אחריה ושתמציתה בא לידי ביטוי בסיסמה החריפה הלקוחה משירו של דוד שמעונוביץ:

„אל תשמע, בני, אל מוסר אב,
ולתורת אם אל אוזן תטו!"...

ג. הסקציה לספורט ע"י „טאז"

בשובם מהצבא מצאו ותיקי המדריכים את „השומר הצעיר", ילד טיפוחם, כשהוא מתלבט בבעיותיו האידיאולוגיות. בתחילה ניסו לקרוא את האחים הצעירים לסדר, אך איחרו את המועד לאחר שאלה הספיקו להסתכסך עם ההורים בשל השקפותיהם הקיצוניות, כן קיפחו מאותה סיבה את תמיכתם לשעבר של גורמי הציבור, וביחוד סר חינם אצל השלטונות, שעינם החשדנית פקוחה היתה בעיר־הספר על כל ארגון בעל השקפת־עולם שמאלנית. זמן מסויים עוד המשיכו לפעול ביחד, אולם לאחר שנוכחו לדעת, שלא יוכלו להניע את השלטונות להעניק להם רשיון לפעולות גלויות ולאחר שאמרו נואש משינוי המצב בפנים, פרשו להם המנהיגים הותיקים מהתנועה היסודית ויסדו את הסקציה לספורט שליד ארגון „טאז" בעיר.

ארגון חדש זה פעל על טהרת הספורט ופיתוח הגוף, בהתאם לדרישות „טאז", שעל שום כך הבטיח לו את חסותו החוקית ובאופן חלקי גם את תקציב ההחזקה. מדריכי הנוער, המאומנים ומתורגלים היטב בצבא סדיר, ליכדו סביבם רבים מפעילי „השומר הצעיר" לשעבר ואף צירפו לשורותיהם חברים חדשים, כמו: א ב ר ה ם ו ל ט מ ן, י א נ י ק ל ו ר פ י י ן, מ ו ס י ה ס ו ר ו ק ה ואח'. הסקציה לספורט, שנשיאה הראשון היה ב"צ בארניק, משכה לשורותיה והקיפה אף היא את רוב הנוער היהודי באוסטראה, ששמרו אמונים למדריכיהם הראשונים. תוכנית הפעולות הותאמה לצרכים החדשים, שגולת הכותרת שלה היתה תחרות שנתית, שנערכה בהגיגיות רבה בנוכחות ראש העיר, השלטונות, ראשי „טאז" ונציגי הציבור, לשם ציון ההישגים בשטחי הספורט השונים. מענין לציין את מידת הנאמנות העמוקה, שרחשו למנהיגי הסקציה ולפעולותיה, שלמרות הקרע היסודי שנוצר, לא נמנעו אחי הקן החדש מלהשתתף ב„סקציה", כדי לקבל בה את החינוך הספורטיבי.

אכן, שימשה הסקציה, אם כי לא בכל ההיקף הקודם, על־כל־פנים בסערת פעולתה, המשך ישר ל„השומר הצעיר", ושוב היו כל הידיים מלאות עבודה בניהולה ובהכוונתה

יעקב (ישה) בוקימר

בערוצה החדש. במשך תקופת פעולתה של הסקציה אחרי ב א ר נ י ק שימשו בה כנשיאים וממשיכי הקו א ב ר ה ם ו ל ט מ ן, מ ו ס י ה ס ו ר ו ק ה ואח'.

ישה בוקימר. כל אותן השנים, שחבריו לקן נעדרו מהעבודה לרגל שירותם הצבאי, ובשנים שלאחר מכן, עת ניסו למצוא דרך נאותה לפעולה חוקית של הקן נוכח סירובם העיקש של השלטונות להעניק לו ליגליזציה, — היה י ש ה ב ו ק י מ ר שומר החותם של הקן וסמל קיומו הבלתי־נפסק. בשנת 1926 התייצב לפניו האח מ ר ד כ י ש ק ו ל נ י ק (אוריון) בתורת ב"כ של קבוצת חניכי הקן לשעבר, שגילו רצון והחלטה להמשיך את שרשרת האחווה, והאח ישה מסר לו את החותמת כ„אקט" רשמי להאצלת הסמכות החוקית להמשכת הקן.

ידוע היה בית הבוקימרים בעיר כבית־ועד לציונים, וכל בני המשפחה היו נימנים עם המפלגות השונות בעיר, רק י ש ה ו י ו ס ק ה פנו אל האחווה והמוסר של השוה"צ. יוסקה נפטר באוסטראה בצעירותו, ואילו לישה טמן הגורל תלאות אודיסיאוס קשות, מחלות ורעב עקב הנוראה במלחמות, עד הגיעו אל חיק מולדתו, אחיו ואחיותיו.

ישה נולד בשנת 1900, גמר את הגימנסיה הרוסית באוסטראה, תרם את תרומתו לענין הלאומי ונפטר בתל־אביב בשנת 1959, כשזכרונו האצילה שמורה בלב רבים.

ד. „השומר הצעיר" הפוליטי־מפלגתי

בנסיבות מיוחדות התארגן מחדש ונתגבשה דמותו הרוחנית של קן „השומר הצעיר" באוסטראה במהדורתו האחרונה. קיומו היה שרשרת ארוכה של מאבקים עם ההורים, עם החוגים החרדים ועם השלטונות, שכן איש מהם לא ראה תנועת־נוער מהפכנית זו בעין יפה. ביחוד קשה היה להם לפעול כהלכה מחוסר רשיון, ונאלצו לעבוד תחת מסווה של שמות מושאלים, כמו: „חברה להגנת הילד היהודי" ולאחר מכן כסניף המועדון הספורטיבי „שומריה". אך למרות הקשיים הרבים שנערמו בדרך קיומם,

קבוצת בנות, 1926

כורעות: ביילה שפילפיגל, אסתר לוינזון.
בשורה 2 באמצע: סוניה זילברברג, סוניה קוטל, רוזה בורודבקה, סוניה הייבנמן.
בשורה 3 למעלה: סוניה רדושצר, לילי ברונשטיין, צבי רשטיק, חנה ציטרינל, ריסיה באלין.

ניהלו פעולות חינוך למופת בקרב הנוער היהודי ונטעו בו הכרה לשחרור לאומי וסוציאלי, מידות טובות של אחווה ומסירות, עזרה הדדית וטוהר מחשבות ומעשים.

בהמשיכם במסורת של אימונים צופיים, טיולים לחיק הטבע וחיי מחנה, בשילוב עם ליבון בעיות התנועה, גדל הקן והתפתח והמועדון המה מרוב צעירים וצעירות, שבילו את זמנם בלימודים ובעיון, בשירה ובריקודים. על הקן באוסטראה, כמו בערי פולין האחרות, עברה תקופה של גיבוש רעיוני וקביעת עמדה ברורה לגבי ההסתדרות הציונית ומקומם בעולם הסוציאליסטי. בימים ההם נוסד „הקיבוץ הארצי", שעל דגלו נחרתה הסיסמה של הגשמה עצמית. אחרי הועידה העולמית השלישית של „השומר הצעיר", שבה הובהרה והוגדרה דרכה של התנועה, הועמדו החברים באוסטראה לפני מבחן מכריע, ואלה שלא יכלו לעמוד בו, פרשו ואירגנו את „השומר הלאומי", שהפך בסופו של דבר ל„הנוער הציוני", ואילו „השומר הצעיר" נשאר שוב יחיד — אם כי בדרך אחרת — הממשיך במסורת הקן הראשון.

שנות פעילות ענפה מתחילות שוב בקן, המשתף עצמו בכל המפעלים הציוניים, כמו: קרן־קימת, קרן־היסוד, בית הספר „תרבות", החלוץ, הליגה למען ארץ־ישראל העובדת וכיו"ב. ההנהגה טיפחה בקרב האחים רוח תחרות ועודדה אותם להבטחת מקום ראשון בשטחי־פעולה אלה, ולעתים אף הושג. נוסדו שעורי־ערב לעברית, ערב־ערב התנהלו אסיפות על נושאים אקטואליים, שהעשירו אף חיזקו את החיים החברתיים בקן. ומהלכה למעשה ולהגשמה — נשלחו הקאדרים הראשונים לנקודות הכשרה ולאחר מכן העולים לארץ־ישראל. הודות לפעילותו המופתית והכנה זכה הקן להכרה אפילו בחוגי מתנגדיו. מעונו של הקן הצטיין במראהו האסטטי, וזה תודות לתפאורות הנאות מעשי ידי וועווע קורנבליט ושמואל מלמד. כן שקדו על מפעלי־חסכון ומגביות פנימיות, ששימשו קרן לשליחת חברים לכינוסים, מושבות־קיץ או קורסים למנהלים.

אך מן הראוי שייזכרו כאן במיוחד מספר אחים אקטיביים, שפעלו והפעילו בקן „השומר הצעיר" באוסטראה, הן בתקופת הגיבוש הרעיוני והשאיפה לבגרות פוליטית, והן בתקופת ההגשמה שלאחריה, ואלה הם: מיניה גריינימס, מוטל שקולניק, צפורה כ"ץ, אברהם טשורני, מאיר זילברשטיין, מרדכי מצמן ומשפחת קצנבליט, שבביתם ניטוו חוטי קיומו של „השומר הצעיר" באוסטראה.

ההנהגה האחרונה, שעמדה על משמר הכבוד של הקן באוסטראה עד היום האחרון לקיום חיי יהודים בעיר, היתה מורכבת מהאחים: מיניה גריינימס, חיים חרבש, שרה אייזנשטיין, יוכבד ואברהם פינקל, דבורה פמיליאנט, מרדכי קצנבליט.

ה. „השומר הלאומי — הנוער הציוני"

אחרי הועידה העולמית של „השומר הצעיר", שבה נדון דיון נוקב ומקיף מכלול הבעיות, שעמדו אז על הפרק בתנועה ושבה נתקבלו החלטות מוגמרות בדבר דרכה הפוליטית־מפלגתית, קיבלה ההנהגה באוסטראה, שעד עכשיו פסחה על שתי הסעיפים, בשנים 28—1927 את הקו הכללי של ההנהגה הראשית כהוראות חובה. בעת ההיא נתעוררו לפעולה בהנהגה הראשית מנהיגים אחדים, שנשארו נאמנים למגמה הצופית־שומרית המקורית ללא צביון פוליטי

או מפלגתי כלשהו. בהנהגתם של ד"ר ראובן פלדשוה (בן־שם), יעקב רכטמן (כעת רכס) ואח' התארגנה בשנת 1929 הנהגה ראשית חדשה לתנועה, שקראה לעצמה „השומר הלאומי" (הטהור). רבים מבין חברי „השומר הצעיר" הישן ראו בו את יורשו החוקי של הקן והצטרפו אליו, וכן נספחו אליו בני־נוער נוספים מקרב תלמידי בתי־הספר וכו'

לאחר שקבוצות נוספות בכל רחבי המדינה עזבו את „השומר הצעיר" בגלל הקורס החדש, התאחד „השומר הלאומי" עם תנועת הנוער בגאליציה „הנוער העברי" והאיחוד קיבל את השם „הנוער הציוני", שלפיו התקיים ופעל עד היום האחרון. „הנוער הציוני" באוסטראה, שהיה אחד מ־15 הסניפים בווהלין, קיבל הדרכה ועזרה מההנהגה הגלילית ברובנה, ששימשה זרוע מבצעת להנהגה הראשית בורשה.

מיניה גריינימס. הרשימה על „השומר הצעיר" לא תהיה שלמה, אלא אם כן נעלה את דמותו של בחיר הנוער, שבמשך שנים לימד וחינך ושימש מורה־דרך לנוער בעירנו עד סופה המר, הלא הוא מיניה גריינימס. כמעט נכרי בא אלינו מבלי לדעת היטב את לשון האידיש, המנהגים והמסורות של יהודים, אך מצויין היה בלב רגיש ובנשמה עדינה. הגאווה הלאומית המושפלת והדיכוי הסוציאלי של המוני היהודים חרשו חריש עמוק בלבו והכשירוהו למרד נמרץ נגד המצב הקיים.

כשהנטיה לפעילות ציבורית טבועה בו משחר ילדותו, קשר את גורלו עם תנועת־הנוער הראשונה באוסטראה — „השומר הצעיר", שבה קיווה למצוא ולהמציא פתרון לבני־הנוער הנמקים בניוונם. כאיש האינטלקט והמוסר התקדם מהר לשורות הקדמיות של הפעילות החברתית־תרבותית בעיר. הוא לא הסתפק במעמדו כמנהיג ומחנך בהשוה"צ, אלא נקרא להשפיע את השפעתו גם בכל ארגון אחר בעיר, כמו: החלוץ, העובד, הליגה למען א"י העובדת,

אלימלך (מיניה) גריינימס

מועדון האינטליגנציה היהודית וכו'. ובהיותו ניחן בכשרון־נאום מצויין, שמעו אותו ברצון ואף נשמעו לו.

נוסף על עבודת ההדרכה רבת ההיקף, לא ידע ליאות גם בעבודה מעשית. היה פעיל בבית־הספר ומורה בגימנסיה „תרבות", ערך משפטים ספרותיים ועוד, ועל הכל היה כתובת נאמנה לכל מטופל בבעיות לתקנו בעצה טובה ואבהית. ומה מאד דאבה נפשנו, שמיניה גריינימס, שרחש אהבה כה רבה לארץ־ישראל ולעם ישראל, לא זכה לראות את המולדת המשוחררת, בנופלו מות גבורים על אדמת נכר.

מיניה גריינימס נולד בשנת 1911, גמר את הגימנסיה באוסט־ראה ואת הפקולטה למשפטים בוורשה. נפל בשדות סטלינגרד בשנת 1942. עשרים שנה חלפו מאז מותו הפיסי, אך רוחו הכבירה עדיין היה בקרב מוקירי שמו הרבים, שתמיד יזכרוהו בהערצה ובחיבה.

קן „השומר הצעיר", 1938

נחום שוחט

השומר הלאומי - הנוער הציוני

אחרי מלחמת העולם הראשונה התארגן וקם „השומר הצעיר" — תנועת־נוער יחידה במס־גרת ההסתדרות הציונית הכללית — שלא השתייך לשום מפלגה מהמפלגות הציוניות הקיימות. תנועה זאת היתה בראשיתה בעלת אופי ציוני־צופי מובהק, שעקרונותיה החינוכיים היו: חינוך חבריה לנאמנות ציונית ולהגשמה חלוצית ברוח הצופיות ושאיפותיה הנעלות. תנועה זו גדלה והלכה ואף היכתה שורשים עמוקים ברחוב היהודי. כל המפ־לגות הציוניות התפארו בתנועת־נוער זו וראו בה ילד־שעשו־עים של התנועה הציונית ותלו בה תקוות־רבות. אולם כע־בור שנים מעטות בלבד, שינה „השומר הצעיר" את תוכנו ומהותו. הקנאות הפולנית והאנטישמיות גרמו לכך, שהרע־יונות שנשבו מהמזרח התפשטו בקרב הנוער הלומד והעובד בפולין, ובכלל זה חדרו גם לשורותיו של „השומר הצעיר".

בשנים 1926—1928 התחילו בין חבריו ויכוחים ובירו־רים רעיוניים סוערים מאד: שומריות מקורית או שומריות מפלגתית וכו'. ויכוחים אלה אכלו כל חלקה טובה בשורות „השומר הצעיר", ובטרם הספיקה התנועה לחוג את העשור הראשון לקיומה, באו עליה פילוגים ועזיבות של קבוצות שונות וחברים בודדים. כל אלה, שלא הסכימו לנטוש את התורה החינוכית של „השומר הצעיר" וללכת בדרך הרע־יונית החדשה, התרחקו ממנה. אחת הקבוצות, אשר עזבה את שורות השוה"צ ונשארה נאמנה לרעיון הציוני־חלוצי המקורי ולדרך החינוכית־צופית, הכריזה בשנת 1928 על הקמת תנועת־נוער בשם „השומר הלאומי", אשר ראתה את עצמה יורשתו החוקית וממשיכת רעיונו הנעלה של „השומר הצעיר" בראשית דרכו. קיני „השומר הלאומי" קמו והתאר־גנו בעיקר בפולין הקונגרסאית והמזרחית (אוקראינה ובילו־רוסיה), וכעבור שנתיים כבר היינו עדים לעובדה, ש„השומר הלאומי" נהפך לתנועה ידועה היטב ברחוב היהודי.

גם באוסטראה התארגן וקם קן של „השומר הלאומי". וכך התחיל הדבר: באחת השבתות של ינואר 1930, בעת ההפסקה הגדולה שבסמינר למורים, פנה אלי פטיה ברשציבקה (שמו בישראל — פסח ברושי) ובסודי־סודות הזמינני לפגישת חברים בביתו של גרישה אודרמן, כדי לשוחח בענין מסוים. אותה שבת לפנות ערב, בהגיעי לפגישה זו, מצאתי מסובים סביב לשלחן את החברים: גרישה אודרמן, ניוניה בייטלר, פטיה ברשציבקה, זינדל גרינס, סשה גורביץ, גרישה וידרה, יצחק זלצר, יוניה לוקטש, יוסקה לוקטש, דוד מלר, אלי מלמד, יוניה קאצ'קה וגרישה רזניק. אודרמן הרצה לפנינו על תולדות „השומר הצעיר" מאז הקמתו, אחר־כך עבר לספר על הקמת תנועת „השומר הלאומי" בפולין. כן מסר פרטים על השתתפותו במועצה הארצית של „השומר הלאומי" בורשה, שבה היו מיוצגים כל קיני תנועה זו בפולין. בסוף דבריו הציע לנו

קן „הנוער הציוני", 1932

„הנוער הציוני" בקיבוץ הכשרה, דלוגופוליה ע"י דובנא.

להתארגן כגרעין הקן של „השומר הלאומי" באוסטראה ול־הצטרף לתנועה זאת.

בענין רב שמענו את דבריו הברורים והקולעים, שניכ־רים היו בהם רגשות חיבה לעם היהודי, חרדה עמוקה לעתידו של הנוער היהודי וחפץ עז להיות בין מפיצי הרעיון של „השומר הלאומי" בקרב הנוער באוסטראה. לא יפלא על־כן, שהשכיל כבר בפגישתנו הראשונה להשפיע עלינו השפעה מכרעת ולמצוא בנו שותפים נאמנים לרעיונו ולתכניתו. התפזרנו לבתינו, כשבלב כולנו החלטה נחושה לגשת יחד אתו לעבודה (היחידי שלא הצטרף אלינו היה אלי מלמד, שהיה כבר פעיל ב„החלוץ הצעיר" ונשאר נאמן לו עד סוף ימיו — נהרג בעת השואה).

פגישה זו הניחה יסוד חזק ומוצלח לפגישותינו הבאות ולפעולותינו הרבות ומלאות התוכן: אודרמן התמסר כולו לעבודה זו וסחף גם אותנו בלהט מרצו. בראש וראשונה ניגשנו לגיוס חברים ולארגון קבוצות נוספות. בעיקר היו פנינו מועדות לנוער הלומד בגמנסיה הפולנית, שבה היהו־דים היוו 70—80 אחוז מכלל תלמידיה. שם מצאנו כר נרחב לפעולות הגיוס, אך לא כן היה בסמינר למורים, ששם למדו 12—13 יהודים בלבד. כעבור שבועיים—שלושה עלה בידינו לארגן קבוצת בנות, ובה: צילה אוז'רובקר, לובה דנסקר, סוניה זילברשטיין, חיה טוכבינדר, מניה לוקטש, פניה פינ־קלשטיין, פניה קרקר, רעיה רוזנברג, אטיל רוזנטל ופוליה שמבן. שתי קבוצות אלו היוו את הגדוד הראשון, הוא „גדוד הקשישים" ע"ש בלפור. ניגשנו להכשרת ראשי־קבוצות מתוכנו, אשר ישמשו מדריכים לקבוצות שתבואנה. למדנו את תולדות הציונות, תורת הצופיות (להלכה ולמעשה), הלשון העברית, דברי ימי ישראל, ספרות עברית ויהודית, פסיכולוגיה, תורת החינוך וכו'.

במשך החורף התאספנו בבתים פרטיים, אך עם תחילת האביב קיימנו את אסיפותינו ופעולותינו הצופיות בגינת בית־הספר „זשבין", על ההרים („גורקיס"), על המגרש של סאשה גורביץ, על עליית־הגג של דוד מלר, או שהפלגנו בסירות לאיים שעל נהר הורין („ויספיס"). הצטרפנו ללשכת הקרן הקיימת לישראל והשתתפנו באיסוף תרומות בין תושבי העיר ובין חברינו, שכן ראינו בכך גורם חינוכי חשוב בדרך להגשמת הרעיון הציוני וחשבנו פעולה זו לעבודת־קודש. עשינו מאמצים גדולים, כדי לתפוס מקום ראשון בסולם איסוף התרומות ואמנם הצלחנו. בעבודה זו נתקלנו בקשיים רבים, הואיל וכתלמידי מוסדות חינוך ממ־שלתיים נאסר עלינו להשתייך לתנועת־נוער ולעסוק בעבודה ציונית, ונאלצנו על־כן להתרחק, ולעתים קרובות אף להי־מלט, מעיני מורינו ומנהלינו. בעבודתנו הרצינית והעקיבה קנינו את לבות הורינו ועסקני הציונות הכללית באוסטראה. הם ראו בנו את ממשיכי הרעיון הציוני הקלאסי והטהור והתיחסו אלינו בחיבה אבהית. דבר זה עזר לנו לקרב צעירים נוספים, לעוררם ללכת בדרכינו, ולהנחותם בכיוון הרצוי.

ארגנו את הגדוד השני — „הצופים" ובו: א) קבוצת הבנות: שיפקה בבצ'וק, פייגה גדלייבסקי, סוניה קויפמן, מינדל רוזנטל, סימה שיינרברג, דוציה גוניק, ממציה גורנ־ברג, מיקה טולפין, מלכה לולקה, רבקה מלר, פייגה נכטלמן, שרה שפירא, פניה ליכטנשטיין, סוניה שטרן, רייזעלע ספרד. ב) קבוצת הבנים: בוניה ברנזון, לייב גלסמן, סוניה זייגרסון, סיומה חורובסקי, פסח טוכבינדר, לוניה כ"ץ, וואווע ליקחמ־כר, אינה סורוקה, בובה קוטל, שייקה שפטל, רומה גורביץ, פדיה גורביץ, משה שטיינברג — רובם תלמידי הגמנסיה. אחריהם התחילו נוהרים לשורותינו גם נערים ונערות עוב־דים מכל השכבות.

עבודתנו התוססת קיבלה תנופה רחבת־ממדים ותנאי עבודתנו לא הספיקו לנו עוד. נוצר הכרח למצוא מקום־קבע מתאים בשביל הקן, שגדל והלך במספרו מדי יום ביומו. אחרי לבטים ומאמצים כספיים עלה בידינו לשכור את הבנין והמגרש של ה„תלמוד־תורה", מקום לידתו של „השומר הצעיר" לשעבר. כאן נתאפשרה עבודה סדירה ומתוכננת בכל שטחי פעולותינו. ערב־ערב אפשר היה למצוא בחדרים ובפינות המגרש קבוצות־קבוצות וגדודים שלימים, השומעים הרצאות או מנהלים ויכוחים על נושאים שונים: תורת הציונות, הסטוריה עברית, ספרות עברית ואידית, צופיות, בעיות כלליות וכו'.

להנהגת הקן הראשונה נבחרו: הרצל אודרמן — ראש הקן, דוד מלר — סגן, נחום שוחט — מזכיר, גרישה רזניק — גזבר, יצחק זלצר — מנהל הלשכה (מועדון), יוניה לוקטש — מורשה לעניני קק"ל, ואחרים לתפקידים שונים. עבודתנו התנהלה לפי תוכנית מדויקת, שעובדה מראש על־ידי הנהגת הקן ושבמרכזה העמדנו את המטרה העיקרית: לחנך צופה יהודי נאמן למולדתו, לעמו ולשפתו; הגון, אמיץ־לב ומועיל לחברה בכלל ולחברה היהודית־ציונית בפרט. פעולותינו הצופיות כללו: טיולים, חיי־מחנה במושבות־קיץ, התמצאות בדרכים, איתות, עזרה ראשונה, שחייה, אימוני ספורט, משחקים וכו'. כמה פאר, שמחה וצהלה היו בתהלוכותינו בל"ג בעומר ליער „בור", או בצאתנו למושבות־קיץ וכן בשובנו משם. לבות הורינו ותושבי העיר נתמלאו שמחה וגאווה. בקורסים לעברית, שאורגנו במיוחד ושנוהלו ע"י מורים מקצועיים (יוסף פינקלשטיין, משה טולפין, זוסיה שמבן) או ע"י חברי הקן, השתדלנו להחיות את לשוננו העתיקה ואת תרבותנו. כך חוללנו בקרב חברינו מהפכה פנימית, הדלקנו בלבותיהם את האור החדש, אספנו ניצוצות והכשרנום לקראת העתיד.

מפרק לפרק קיימנו שיחות עם תנועת „השומר הצעיר". לסירוגין, פעם בלשכתנו ופעם בלשכתם ניהלו ראשי „השומר הלאומי" עם ראשי „השומר הצעיר" ויכוחים רעיוניים לעיני חברי שני הקינים על צדקת דרכנו. ויכוחים אלה, שעמדו על רמה גבוהה, עזרו לנו לפתח את מחשבתנו והכרתנו. קהל רב של מבוגרים וצעירים מילא את מועדוננו בעת המשפטים הספרותיים, שאורגנו על ספרים שונים ועל נושאים חברתיים אחרים. ה„רפורטים" בימי שבת משכו לרחוב בשטובה מאת צופים מבין ההורים ודיירי הרחובות הסמוכים.

מתלמידי הכיתות הנמוכות של הגמנסיה ארגנו את הגדוד „צופים צעירים", ששמותיהם יצוינו בחלקם כפי שיד הזכרון משגת: יוסף מלר, משה ביבר, מוסיה גירשטיין, זיאמה שיינרברג, מוסיה גרינוולד, הרשלה (בן השוחט ממילטין), מוסיה חיימיניס, טוסיה חיימיניס, פנחס רייביץ, דוציה קצלר, מישה גורביץ, בציק איכט, אהרן פרלוק, שמאי רשטיק, אברהם קוטל. מתלמידי בתי־הספר העממיים ו„תרבות" ארגנו את השכבה הצעירה — גדוד „זאבים", שמהם זכורים: משה פרילו, זלמן שוחט, מוציה בורשטיין, פייבל מינסקר, דוד פוטשניק, שייקה דקטר, יאסין, בורקה רייציס, מוטל אייזנברג, יעקב אייזנברג, ניוניה שיינרברג, מוסיה דנסקר, יוסף רידניק, יעקב וירקמן, מומה באריכמן, בוזיה גליצקי, אברהם זלצמן (הגיע ארצה ונפל במלחמת השחרור בניצנים), לזר גוברבליט, פסח ברונשטיין, ברל כ"ץ, לולה ביבר, חנה דמב, מניה דמב, דוציה ברנזון, רבקה חייטמן, רבקה בס, פומה לודומירסקי, ואח'.

חוג דרמתי ציוני באוסטראה, 1932

שורה 1 לפנים: בתיה קוטיק, ניוני פרלמוטר, דוציה רייביץ, רווה קוטיק.
שורה 2: יוס'קה לוקטש, יעקב גילבורד, ליאווא קורנבליט, חיים זייגרסון, זינדל גרינס, דוד שטלמסטר, גרישה אודרמן, דוד מלר, ישה מלצר, דוד סטולרוב.
שורה 3: פניה קרקר, נחום שוחט, וואווא ליקחמכר, פאניה פינקלשטיין, בסי סורוקה, אסתר שנפר, ליאווא דרביאנסקי, חנציה שטרן, וולקה זייד, וואווא קורנבליט, מאיר ווערך.
שורה 4 למעלה: אהרון ולדמן, פדיה גורויץ, בלנקה שטרנגולד, מיטיה זילברשטיין, פטיה ברשציבקה, מוניה קטשקה.

בכל גדוד היו מ־4 עד 6 קבוצות, שלכל אחת ואחת מהן שם משלה: „עבודה", „אמת", „הרצל", „טרומפלדור", „פר־פראות", „נמלים" ושמות אחרים הקשורים עם ארץ־ישראל ועם התנועה הציונית והחלוצית. כן הצטרפו אלינו אח"כ חברים פעילים מתנועות אחרות, כמו: יוסף פרלוק, זינה גורנברג, בוקה ברק (תלמידי הסמינר), דוד שטלמסטר, דוד סטולרוב, סוניה בבצ'וק, משה טילצ'ין, מוניה פלדנקרייז ואח'. חברים אלה היוו תגבורת רצינית בעבודתנו החינוכית, כל אחד מהם שימש ראש־קבוצה או ראש־גדוד ורובם נימנו עם חבר הפעילים המרכזיים בעבודת הקן.

חוג דרמתי. במרוצת הזמן הקימונו ליד הקן חוג דרמתי ומקהלה, שבהזדמנויות שונות ובחגים הופיעו לפני ההורים, החברים ואורחים מוזמנים. ההצגות והשירים היו בעלי תוכן יהודי ולאומי, והסקצ'ים שחוברו על־ידינו היו מההווי היהודי בגולה ובארץ־ישראל. חוג זה הורחב במשך הזמן ושימש גרעין ל„חוג הדרמתי הציוני באוסטראה", שעמו נימנו טובי החוג הדרמתי שלנו וחברים נוספים מתנועות ציוניות אחרות. הופעותיו והרביות המפורסמות שלו משכו קהל רב ל„קולנוע ביבר". כל ההכנסות הוקדשו למטרות ציבוריות ונמסרו בתורת תמיכה לבית־היתומים, בית־החולים, בית־הספר „תרבות", קק"ל ועוד. חוג זה הופיע גם בעיירות הסמוכות (מיזוטש, הושטש, קוריץ ואח').

יצוינו כאן שמות מספר משחקני חוג זה ופעיליו: הרצל אודרמן (הבמאי והשחקן הראשי), יוסקה לוקטש, אהרן ולדמן, פניה פינקלשטיין, לובה קורנבליט, דוד מלר, דוד שטלמסטר, זינדל גרינס, ווה קורנבליט, נחום שוחט, יאשה מלצר, דוציה גילבורד, בתיה קוטיק, רוזה קוטיק, ניוניה פרלמוטר, דוציה רייביטש, יאשה גילבורד, חיים זייגרסון, מאיר וורך, פניה קרקר, בסי סורוקה, אסתר שנא־פר, ליובה דרביאנסקי, חנציה שטרן, שמואל שטרן, וולקה זייד, פדיה גורביץ, בלנקה שטרנגולד, מוניה קאטשקה, מיטיה זילברשטיין, מיכאל אוקסנגורן, משה קורטשיק, ישעיהו קלדורף, דוציה אייכברג.

כל הופעה של החוג נחשבה בעיר למאורע חשוב, שהכניס תוכן בחיים האפורים בעיר. כן מילא חוג זה תפקיד נכבד — חינוכי־תרבותי וציוני כאחד — בחיינו הציוניים והחברתיים באוסטראה.

הרצל אודרמן. גרישא אודרמן גדל וחונך באוירה ציונית מובהקת. אביו משה ואמו סייגה היו ציונים נלהבים עוד ברוסיה הצארית לפני בואם להשתקע באוסטראה, והם חינכו את ילדיהם ברוח זאת. ראוי לציין, כי שמו הנכון היה הרצל, שניתן לו על שם חוזה מדינת היהודים. מלבד לימודיו הכלליים בגימנסיה הפולנית למד בביתו משחר נעוריו גם מקצועות היהדות (תנ"ך, הסטוריה יהודית), לשון עברית וספרותה וכו'. גם גיסו ישראל פוגל, מורה לעברית ואחד מפעילי הציונות בעיר, השפיע עליו שפע רב של ידיעות.

מכאן השכלתו הרחבה ובקיאותו הרבה, שבאו לידי גילוי בפגישות ובאסיפות של הקן, שבהן ידע להרצות על מנדלי ושלום־עליכם, פרץ ושלום אש, סמולנסקין, ביאליק, טשרניחובסקי ואחרים. כן היה נואם בחסד עליון על נושאים שונים: הרצל, סוקולוב,

הרצל (גרישא) אודרמן

וויצמן, חסידות, השכלה וכו'. שום נושא לא היה זר לו, כי לכל נושא ידע להתכונן כראוי ע"י עיון יסודי בחומר הדרוש, ולפיכך שמעו אותו תמיד ברצון והעריכוהו כראוי לו.

הרצל אודרמן היה רומנטיקן בעל אצילות נפש וחירות פנימית. הוא ידע לקרב אליו חברים, לעודדם ולהדריכם, ורק טבעי על־כן שנעשה סיניור בינינו ואהוב על כולנו. רק מעטים בינינו יכלו לרשום לזכותם השפעה כהשפעתו על כל סביביו. אין צריך לאמר, שבגלל תכונותיו וסגולותיו האישיות ומרצו השופע היה הרוח החיה בקן ופעיל ומפעיל בכל ענפי הפעולה. רק במקהלה הרצל לא השתתף, כי לא ידע לשיר ועל־כך הצטער צער רב, אך אהב אהבה עמוקה לשמוע שירים בכלל ועבריים או יהודיים בפרט. זכורני, כיצד ביקש ממני (כותב הטורים הללו אירגן את המקהלה וניצח עליה) שארשה לו להצטרף למקהלה, ולו רק לשם עמידה בלבד.

הרצל אודרמן ניספה מידיהם הרצחניות של ה„בנדרובצים", כנופיה אוקראינית שהשתוללה בחבל.

בשנת 1931 שינה „השומר הלאומי" בפולין את מסגרתו הארגונית ואף את שמו. נתברר, כי תנועות־נוער אחרות קמו בשנים 1928—1929 בחלקים שונים של פולין (בגליציה המזרחית — „הנוער הציוני", ובגליציה המערבית — „אגודת הנוער העברי") ואשר פועלות ומחנכות עפ"י העקרונות של „השומר הלאומי". תנועות אלו הגיעו לידי מסקנה, כי אין טעם לקיים תנועות נפרדות והתאחדו לתנועת־נוער אחת בפולין בשם „הסתדרות שומרית לאומית — הנוער הציוני". מאותה שנה היה נודע קיננו באוסטראה בשם „הנוער הציוני", שתפס מקום נכבד בתוך התנועה הארצית ובגליל הווהליני בפרט.

אחדים מחברינו (הרצל אודרמן, דוד מלר, יוסף פרלוק, נחום שוחט, דינה גורינברג) היה פעילים בהנהגת הגליל ואחר־כך בהנהגה הראשית. עשרות חברים מקיננו השתתפו במושבות־קיץ גליליות וארציות, ששם חיו חיי צופים ולמדו ושמעו על הנעשה בא"י ועל המתרחש בתנועה הציונית. רבים יצאו לקיבוצי־הכשרה ומשם עלו ארצה והצטרפו לקיבוצי

„הנוער הציוני". גם אלה שלא הספיקו לצאת לא הכזיבו. וחניכי „הנוער הציוני" באוסטראה היו בין ראשוני מארגני בריחת הנוער. אחדים אף נתפסו והוגלו למקום גזירה, אך רוחם לא נשברה ועמדו בנסיונם המר בכבוד. חברינו מצאו את דרכם לגדודי הפרטיזנים ונלחמו בחירוף נפש עם הצורר הנאצי. עוד לפני סיום מלחמת־העולם יסדו בחלקי פולין, ששוחררו מהכיבוש הנאצי, תנועה ציונית בשם „איחוד". ריכזו נוער יהודי וכיוונום תוך סכנת נפשות לארץ־ישראל ע"י „בריחה", „עליה ב'" ו„העפלה".

בעת מלחמת השחרור בא"י נלחמו מחברינו בפלוגות ה„הגנה" והפלמ"ח. רבים מבין חברינו ממלאים כיום תפקידים אחראיים בשירות המדינה ובציבוריות הישראלית. ישמש־נא מאמר זה ב„פנקס אוסטראה" מצבת־זכרון לאלה, שנהרגו ושנקברו על אדמת נכר ללא מצבה.

אברהם חרבש

הסתדרות הציונים הרביזיונים

הצה"ר ובית"ר

פרעות הדמים, מעשי־ידי הכנופיות הערביות, שהשתוללו בארץ־ישראל בשנת תרפ"ט (1929), חרשו חריש עמוק על תלמי לבו של הנוער המבוגר במפלגות הציוניות השונות באוסטראה, שהיו עד כה חסידי האסכולה של „לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי". מכאן ואילך נתמלאו התפעלות מסיסמותיה של התנועה הרביזיוניסטית, שדגלה בייסוד מדינה יהודית עצמאית בשתי גדות הירדן, בהיותם משוכנעים, כי רק בדרך זו תופסק אחת ולתמיד שפיכת דמם של יהודים בארץ אבותיהם, וכן תושג ערובה בטוחה לעתידו של הישוב היהודי שם. תוך הלך־רוחות כזה בקרב חלק מהנוער נוסדה באוסטראה ההסתדרות הציונית הרביזיוניסטית (הצה"ר) ביוזמתם של האחים טקסר, וליד הסתדרות חדשה זאת נוסדה תנועת־נוער בית"ר (ברית תרומפלדור) על־שם גבור תל־חי, יוסף תרומפלדור, שנפל על משמרת העם במולדתו עם נשק ביד. מפקד הקן בית"ר היה אברה'שה אבלמן.

אסיפת הייסוד הראשונה הוכתרה בהצלחה רבה. החברים, שהצהירו על הצטרפותם להסתדרות החדשה, גויסו לא רק מבין המפלגות הציוניות בעיר, אלא גם מקרב הנוער המתלמד, שאם כי טרם השתייכו לכל מפלגה ציונית שהיא, אך היו ידועים באהבתם הגדולה לתנועה הציונית. בין האחרונים בלטו הקדושים בוזי חסיד, גדליה גדלייבסקי ואברהם אבלמן — עמודי התווך בעתיד של תנועת הצה"ר באוסטראה.

בדומה לגורלן של כל המפלגות האחרות בעיר, היו להצה"ר בראשית קיומו עליות ומורדות, אך המצב השתנה באופן יסודי לאחר שהקדושים הנזכרים, ניגשו במרץ רב לעבודה פעילה, והועמדו בראש התנועה הצעירה. הם הפיחו רוח חיים בתנועה הציונית בעיר בכלל, שכן לא זו בלבד שהרחיבו את שורותיהם שלהם והגבירו חילים בתחום עבודתם הישירה, אלא שבדרך עקיפין אף המריצו מפלגות אחרות להיות פעילות יותר. לצורך כך עמדו להם, מלבד מרצם, השכלתם וחושם הבריא לעבודה מדינית, גם יתרונותיהם הגדולים כנואמים טובים, מארגנים בחסד ופטריוטים נלהבים.

וכך התחילה תקופה חדשה לתנועה הציונית בעיר בכלל. ואוסטראה הציונית התחלקה בעת ההיא לשני מחנות יריבים: רביזיוניסטים ואנטי־רביזיוניסטים (למחנה השני השתייכו כמעט כל שאר הארגונים והסיעות בעיר). המאבק הפוליטי, שהתנהל משני הצדדים, שלא כמקרה ערים אחרות, בצורה תרבותית, משך לתוכו גם את תושבי העיר. יהודים עמלים, שכל ימות השבוע היו טרודים בדאגות פרנסה ושמעשי אבות בידיהם לשמור על המסורת היהודית של „שינה בשבת תענוג", ויתרו על התענוג הזה, כדי ללכת לשמוע הרצאה פוליטית מפיו של ראש המדברים במחנה האחד או השני. קורת־רוח מיוחדת נגרמה לציבור הרחב על־ידי המשפטים הספרותיים, שנערכו ביוזמת השלישיה הרביזיוניסטית.

יד עוזרת הושטה להם ע"י המורה לדת בבתי־הספר הממשלתיים בעיר, מרדכי נורדמן, אשר תרם מידיעותיו הרחבות לשגשוג התנועה. בהשתתפותו הפעילה אף הוציאו בדפוס עתון דו־שבועי בשם „קדימה", אשר הגיש לקוראיו בלשון הפולנית והאידית רשימות על נושאים מפלגתיים וכלליים אקטואליים. ובכלל גרמו לכך, שהחיים הפוליטיים והתרבותיים באוסטראה נעשו אימפולסיביים יותר והביאו לה כבוד ופרסום ושמה הטוב הלך לפניה הרחק מגבולותיה.

ליד הצה"ר התקיים חוג מיוחד של חברים, אשר גמרו את שירותם בצבא וקראו לעצמם „ברית החייל". בתור שכאלה הדגישו את נכונותם הצבאית להגשים את תורתם הלכה למעשה בבוא הזמן. פעלו בחוג זה הח' מאיר זילברשטיין (יו"ר), נוסינוב ואח'.

הרוצחים האוקראיניים, השודדים הפולניים והחיות הגרמניות השמידו בדם ואש את יהודי אוסטראה היקרים. סמלה המפואר של „אות תורה" חולל, אדמתה של אוסטראה העיר וסביבתה נספגה בדמם של קדושיה הבלתי נשכחים. גם השלישיה הרביזיוניסטית ביחד עם חניכיהם שתו את קובעת כוס התרעלה עד תומה. הם נרצחו כבנים נאמנים לעם היהודי, כפטריוטים גדולים וכלוחמים שלא ידעו ליאות לעתיד טוב יותר לעם היהודי בארצו.

כבוד ותהילה לזכרם!

מפלגת „מדינת היהודים" (גרוסמניסטים)

הועידה העולמית הרביזיוניסטית בקטוביץ משנת תרצ"ג (1933), שהסעיף העיקרי על סדר יומה היה: להישאר או לפרוש מההסתדרות הציונית העולמית, נסתיימה, אחר מאבק דרמתי בין אומרי הן ולאו, בנצחונם של הראשונים. בעצם היה זה נצחונו האישי של זאב ז'בוטינסקי, שאם כי טעמיו ונימוקיו לא נתקבלו על דעתם של רוב משתתפי הועידה, הצביעו בכל זאת בעד הצעתו אך ורק משום כבודו, מפני שזה היה רצונו המפורש של המנהיג הדגול. התנועה הרביזיוניסטית, שבמשך השנים האחרונות שלפני ועידת קטוביץ התרחבה והתפתחה לתנועה לאומית רבת־ממדים, שמספר ציריה גדל מקונגרס לקונגרס, היו לה אולי סיכויים בעתיד הקרוב לרכוש לעצמה רוב בקונגרס ובהסתדרות הציונית העולמית בדרך הדמוקרטית ועם השקל ביד. אך תנועה עולמית גדולה זו שותקה ונקרעה לשני מחנות פנימיים עקב החלטת קטוביץ. אומרי ה„חן", עם המנהיג הגדול זאב ז'בוטינסקי בראשם, פרשו מההסתדרות

הציונים הרביזיונים

שורה 1 לפנים: מוסיה קוטוביץ, יוסף פצ'ניק, בלומה שטרנברג, אברה'שה אבלמן.
שורה 2: אהרן איכט, —, מרדכי נורדמן, אטיל גולדשטיין, אהרן טקסר, —, בסי סורוקה, ליובה שגם, נפתלי בייטלר.
שורה 3: ליאווא פינקל, לייב סימס, מוסיה טקסר, דורה גמרמן, לייב שטירנברג, אברהם חרבש, מוטי טימס, שמואל ליפיץ, נטע חורובסקי,
שורה 4 למעלה: אברהם שרובשטיק (שרביט), קופרשטיין, חיים פלצמן, הייכברג, —, יוסף מירוטשניק, הרשל פצ'ניק.

מפלגות ציוניות ותיקות

א. הסתדרות „המזרחי"

סניף „המזרחי" היה מן הוותיקים באוסטראה, שכן ניצני ההטפה לרעיון שיבת ציון בכלל היו ברוח הדת והמסורת, שדיברו אל לבם של „אחינו בני ישראל הנתונים בצרה ובשביה". חשובי הבעלי־בתים בעיר ממחנה החרדים ואשר נימנו בעת ובעונה אחת עם סיבבת המשכילים קוראי „הצפירה" ולובשי „סורדוט שלושת רבעי", הצטרפו להסתדרות זאת, שנוסדה זמן קצר לאחר ייסוד ההתדרות הציונית הכללית.

בין חברי „המזרחי" הבולטים באוסטראה היו: משה־יעקב אבלמן, מוטל רבינוביץ, פנחס טקסר (נ"ע בישראל), אהרון ברק, יצחק ליזק, משה פינקל (חתנו של מ"מ ביבר), דב לינצקי, פנחס פליקוס, משה שולווג, מאיר פינקל ואח'.

ב. ציונים כלליים

ארגון ציוני ותיק מהימים הראשונים, עת כל יהודי שוחר התחיה הלאומית חסה בצלו של דגל־ציון אחד. אולם בבוא עת ה„הפלגה" בתנועה וגיבוש הזרמים והמגמות למיניהם יצאוהו רוב חבריו, מי לימין ומי לשמאל, ואילו גרעין מצומצם של חברים ותיקים נשאר נאמן לרעיון אחדות התנועה הציונית. כששורותיהם מדולדלות המשיכו את קיומם באורך־רוח בתקוה לימים טובים יותר, והבל שמחמת יד הכורת, שהורמה עליהם לכלותם, לא זכו לראות בעלות שוב מפלגת הציונים הכלליים למקום נכבד בתנועה הציונית.

מבין פעילי הציונים הכלליים באוסטראה ייזכרו החברים אברהם בוקימר, יעקב ליקחמכר, גרישה בנד (ישראל) ואח'.

הציונית העולמית ויסדו הסתדרות ציונית חדשה, ואילו אומרי ה„לאו", שלמעשה היו רוב מנינה ורוב בנינה של האקסקוטיבה הרביזיוניסטית, עם סגן הנשיא מאיר גרוסמן בראשם, נשארו בתוך ההסתדרות הציונית הישנה ויסדו מפלגה חדשה, שבראשונה כונתה בשם „גרוסמניסטים" על־שום מנהיגה ולאחר זמן הוסב שמה למפלגת מדינת־היהודים (יודנשטאטס־פארטיי) עם „ברית הקנאים" כהסתדרות נוער בצדה.

רוח הפלגנות פשטה כמעט בכל ערי המדינה, מקום שם היו סניפים רביזיוניסטיים, וגם על אוסטראה לא פסח גורל הפיצול. בתחילה עברו מרבית חברי בית"ר למחנה הגרוסמניסטים, אולם אחר־כך, בהשפעת כח המשיכה הגדול של ז'בוטינסקי ולא בהשפעת המנהיגים המקומיים, חזרו רובם לבית"ר. אך בלי שים לב למצב המספרי, הרי ייסוד המפלגה הגרוסמניסטית בעירנו היתה עובדה קיימת. בראש הסתדרות הנוער „ברית הקנאים" עמד הסטודנט יוסף כ"ץ ביחד עם מיסדה של מפלגת הגרוסמניסטים אברהם חרבש. לא עבר זמן רב והגרעין הזה גדל והתפתח והיה ל„מפלגת המדינה" חזקה באוסטראה בהנהלתם של החברים: אברהם פונר, דוד שטלמסטר, פאניה שטלמסטר (פינקלשטיין), יוסף כ"ץ ואברהם חרבש.

כאות הכרה על העבודה הפעילה של מפלגת המדינה באוסטראה, זיכו את סניפנו בביקורם באי־כח הועד המרכזי של המפלגה בפולין: ד"ר ליפמן, רעד. לייזרוביץ, אינג' גולבסקי וגלבלום.

מפלגת המדינה וברית הקנאים התקיימו ופעלו באוסטראה עד לשואה הלאומית.

הנוער המתלמד באוסטראה

„נוער־הזהב"

משמעותו המקובלת של „נוער־הזהב" היא, כידוע, בני טובים ומיוחסים, שכל מחסורם על אבותיהם העשירים, ואילו הם בעצמם, שלרוב חיו ללא אידיאל וללא מטרה חשובה כלשהי, בילו את זמנם בנעימים ואף בהוללות. לא כן היה הנוער היהודי בערים ובעיירות ואוסטראה בכללן, שלא יסולא בפז פשוטו כמשמעו. רעיונות ההשכלה, הצדק הסוציאלי והתחיה הלאומית פילסו להם דרך אל לבם הער והרגיש של בני־נוער יקרים אלה, שלמרות דאגות הקיום היומיומי של עצמם ולעתים גם של בית הוריהם, העמיסו על שכמם את נטל העבודה הגדולה של הכשרת הדור היהודי לקראת מחר טוב יותר.

וכך קנה לו הנוער האוסטראי את תואר הכבוד של „נוער־הזהב" לא בזכות יחוס־אבות, אלא בזכות יחוס עצמי. לעבודת קודשם זו הקדישו את מיטב מרצם, מילאו את העיר כולה חיים שוקקים ותוססים ואת לבותיהם של הצעירים טעם ותוכן בחיים. אולם שירת חייהם באמצע נפסקה — רבים מבני־נוער אלה, הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו, כרעו נפלו תחת יד הכורת, שהורדה על ראשם בימי השואה הגדולה. על אלה ידאב לבנו ותבכה במסתרים נפשנו...

העורך

א

עזרא טולפין

הפעולות החברתיות־תרבותיות של הנוער היהודי המתלמד בתקופה 1917–1923

1. מפלגת „פועלי־ציון"

חוג הנוער המתלמד, שפעל באוסטראה בתקופה הנזכרת לא התחיל את עבודתו בחלל ריק, אלא היה „פועל־יוצא" ישר מקיומן של תנועות, שקדמו לו ושפעלו לפני שנת 1917. עוד בראשית המאה הנוכחית היתה קיימת בעיר תנועת פועלים יהודית בהשראתו ובהשפעתו של ה„בונד". בעת ההיא יצאו האחים שמואל ויעקב טולפין בתעמולה נמרצת בקרב הפועלים היהודיים למען „פועלי־ציון". עזרו לידם השרייערים, שמואל דוידזון, יוסף צאפ, פאליק גריינימס, האחים אורבוך ואח'. גידולה של מפלגת „פועלי־ציון" השפיע את השפעתו גם על ההסתדרות הציונית באוסטראה, שניגשה לפעולות חשובות, ביחוד להכשרת הלבבות לייסוד „החלוץ" בעתיד. בעבודה נמרצת ובכוחות משותפים נוסדה בשנים שלאחר מכן המסגריה שברחוב טטרסקה והקורסים לאחיות שבהנהלת הרשל רבינוביץ.

בעת ההיא הגיעה לשיא השפעתה ה„קולטור־ליגע". שפרשה את חסותה על מוסדות החינוך והתרבות שנוסדו, כמו: בית־הספר היהודי ע"ש פרץ, שעורי־הערב ע"ש

בורוכוב, גן־הילדים, הספריה, המקהלה, החוג הדרמתי וכיו"ב. כל המוסדות הללו השפיעו השפעתם החינוכית על הנוער המתלמד והעובד בעיר והכשירו אותו לפעולות חברתיות־תרבותיות חשובות, שרישומן ניכר בעיצוב דמותו הרוחנית של הנוער היהודי באוסטראה.

2. חוג המתלמדים

ראשית ייסודו של חוג המתלמדים יש ליחס לימי החנוכה של 1917, שבהם חל להיות יום־הולדתו של כותב הטורים הללו. החברים, שנתאספו בביתנו במטרה לבלות ערב בצוותא לרגל המאורע המשפחתי, הפכו את המסיבה לאסיפת־ייסוד של החוג, שהציב לעצמו את התפקיד לנהל עבודה בקרב הנוער המתלמד ולפעול למטרות ציוניות. באסיפה זאת השתתפו החברים: חיים ביבר, מוסיה זילברשטיין, יוסף וקסלר, יוניה אבלמן ואחרים, שברבות הימים התבלטו בפעילותם הציונית.

ההחלטה המעשית הראשונה, שנתקבלה במעמד זה, היתה לשגר משלחת תלמידים למנהל הגמנסיה הרוסית, גריגורוביטש, ולבקש רשיון לעריכת נשף תרבותי יהודי. כחברי המשלחת נבחרו: כותב הטורים, בזכות היותו תלמיד ותיק עוד מהתקופה הצארית, וחיים ביבר. ואמנם הצליחו בשליחותם, הרשיון ניתן והנשף הראשון עבר בהצלחה, ומכאן ואילך התחילה תקופה חדשה בשביל הנוער המתלמד באוסטראה. התלמידות מהגמנסיה לבנות הצטרפו לפעולה ותרמו את חלקן בעבודה החברתית־תרבותית של החוג. מלבד נשפים וקונצרטים, שהשפיעו על ליכוד החוג והרחבתו, אורגנו ערבי־ספרות, הרצאות וחוגי־קריאה להחדרת הרעיון הלאומי, שהמשיכו את פעולתן בסתר גם בתקופת השלטון הסובייטי.

ועד החוג שקוד היה גם על הושטת עזרה לתלמידים הנצרכים ע"י יצירת קרן־עזרה, שאיפשרה לתלמידים נצרכים לשלם את שכר־הלימוד הגבוה ולרכוש ספרי־לימוד, ולעניים ביותר הוגשה עזרה גם להבשה ולצרכי־בית שונים. ביוזמת החוג נוסדו שעורי הכשרה מקצועית, כמו חשמלאות, מסגרות, סנדלרות, קורס לתפירה במכונה לבנות וכו', שבמשך הזמן היו לגרעין, שממנו צמח „החלוץ". מכאן יצאה גם היוזמה לארגון השומרי־צופי, „השומר הצעיר", שפעל בעיר בתקופה שלאחר מכן כגורם חינוכי חשוב.

כל הפעולות הללו הכשירו „קאדרים" צעירים של פעילי־נוער באוסטראה, שהמשיכו בקוים שהותוו על־ידי החוג ואשר במרוצת הזמן השכילו למשוך לשורותיהם חברים נוספים, כמו: הווסקובויניקים, ניוניה ובתיה ציטרינל, רוזה פינקלשטיין, יוס'קה גרינס, יאניא קלורפיין, האחים ריקמן ואחרים, שרבים מהם היו מחוגי מתבוללים ושלולא זאת היו בודאי פונים לרחוב הנכרי. ואמנם רוב רובם של חברי החוג, הראשונים והאחרונים גם יחד, הגשימו את תורתם הלכה למעשה, עלו לארץ־ישראל ולקחו חלק פעיל בכל שטחי בנינה בעיר ובכפר ואף בשחרורה.

ב

אהרון טקסר

חוג התלמידים באוסטרה משנת 1927 ואילך

שני בתי־ספר תיכוניים ממשלתיים היו באוסטרה: גימנסיה משותפת לנערים ולנערות וסמינר למורים ולמורות. מספר התלמידים היהודיים בשני מוסדות אלה היה לא קטן, למרות הקשיים הרבים שעשתה ההנהלה בקבלתם.

כאשר סופחה אוסטרה למדינת פולין, עברו תלמידים רבים מהגימנסיה הרוסית לפולנית. לתלמידים שעברו היו קשיים לא מעטים ברכישת השפה הפולנית, ואמנם בזמן הראשון אפשר היה לשמוע בין כותלי בית־הספר רוסית ואידיש, ושלטונות הגימנסיה התייחסו בליברליות לתופעה זו. שינוי יסודי חל במצב, כאשר בשנת 1920 הוחלף המנהל הקודם בחדש. פולני זה, שבא מגליציה המערבית, היה לאומני קיצוני מחסידי ה„אנדציה", ומרגע כניסתו התחיל להנהיג סדרים חדשים, ואת ידו הקשה הרגישו מיד התלמידים היהודיים.

המלחמה התחילה נגד אידיש. רבים מההורים נקראו אל המנהל והוזהרו שעל ילדיהם לדבר אך ורק פולנית. פורסם איסור חמור, המאיים בסילוק מהגימנסיה בעד השתתפות בכל תנועה, מפלגה או ארגון יהודי. היה חשש רציני, שהדור הצעיר הלומד, שלא רכש כל ידיעה על תרבות ישראל ולא היכה בה שורש, יינתק ממנה כליל. הדיבור הפולני בכל מקום ובכל הזדמנות עלול היה להשכיח את שפת האידיש, שבה דיברו ויצרו המוני העם היהודי וליצור חייץ וגבול בינו ובין האינטליגנציה שלו בעתיד. תהליך ההתבוללות מאונס עלול היה במשך הזמן להיהפך לתופעה טבעית.

בראשית 1927 פנה כותב הטורים האלה, שהיה אז בכיתה השביעית, לכמה תלמידים מהמחלקות הגבוהות והציע לארגן חוג תלמידים יהודיים, החל מהכיתה השישית, שתפקידו יהיה להקנות לחבריו ידיעות בהיסטוריה היהודית, בספרותה ובתולדות התנועה הציונית. הקבוצה המארגנת כללה את מאיר כגן, זינה גורנשטיין וישראל פרסמן ואותי. בישיבה הראשונה הוגדרו מטרות

חוג תלמידים, 1933

שורה 1 למטה: אייזנברג, ליאווא זקס, סימה שיינרברג, ניומה חרולינסקי, בוקי ברג.
שורה 2: רחל שולווג, מאיר כגן, צפורה גוטמן, אהרן טקסר, ריבה מלר, ישראל פרסמן, שרה אייזנשטיין, יוניה לייפל.
שורה 3: שאול ברנדל (קלעוואן), משה טקסר, דוד מלר, רוזה חסיד, מינדל רוזנטל, יוניה לוקטש, לוסיה שטיין, נפתלי ביימלר, אניוטה גלפרסון.
שורה 4 למעלה: סיומה חסיד, נחום שוחט, שמעון מרגול, מנדל סירובר, משה שטיינברג, אליהו מלמד, גדליה גדלייבסקי, יוניה גולצמן.

החוג, צורת הארגון וצרכי הפעולה, והריני מצטטם מהזכרון בלבד:

1. לחוג יכול להשתייך כל תלמיד או תלמידה החל מכיתה שישית ומעלה וכן מהסמינר.
2. החוג הוא בלתי מפלגתי אך בעל צביון לאומי וציוני.
3. מטרת החוג היא להילחם בהתבוללות ע״י הקניית ידיעות לחבריו בהיסטוריה של עם ישראל, בתולדות הציונות ובספרות היהודית וע״י קירובם לעבודה הציונית המעשית.
4. ההרצאות, הוויכוחים והשיחות יתנהלו רק באידיש.

חוג התלמידים היה לגבי שלטונות הגימנסיה והסמינר ארגון מחתרתי, ולכן חייבים היו לנקוט בכל אמצעי הזהירות, שהדבר לא יוודע להם, וכך באמת נהגו. הידיעה על החוג היכתה במהרה גלים בין התלמידים היהודיים ומספר המשתתפים בו הגיע ל־60—70 בערך והקיף את רוב התלמידים בכיתות הגבוהות. שיטת הפעולה היתה כזאת, שלכל נושא היו מתכוננים, כדי שאחרי ההרצאה יוכלו לקיים וויכוח ער ובעל רמה. כל הרצאה היתה נהפכת ע״י כך למעין שיעור ער ומענין על הנושא הנידון. נערכו גם משפטים ספרותיים על יצירות שונות של פרץ, פרישמן, שלום אש ונושאים אחרים.

יצוין כאן לשבח מר מרדכי קפלן, ששימש כמורה לדת בסמינר הממשלתי ובבתי־הספר היסודיים, שגילה ענין רב בחינוכם של התלמידים היהודיים. הוא התענין מקרוב בנעשה בחוג התלמידים ובמרוצת הזמן היה למנהיגו הרוחני והמדריך המעשי בעבודתו התרבותית. הוא גם קיבל את אישורם הרשמי של מנהלי הגמנסיה והסמינר לקיום החוג.

כשהגיע לעירנו מר מרדכי נורדמן כמורה לדת בגמנסיה הפולנית, היו היסוסים אם להזמינו ולהכניסו בסוד קיום החוג, כי מצבו כמורה המשתתף בחוג שלא אושר ולא היה ידוע לשלטונות הגימנסיה, היה עדין ביותר. אולם ההיסוסים היו לשוא והשתתפותו מדי פעם בפגישות החוג עודדה את המשתתפים, ובתקופה קצרה נוצר קשר חי ולבבי בין המורה החדש וציבור תלמידיו.

החוג היווה חברה מלוכדת ומגובשת ויחסי חברות טובה שררו בין החברים. נוסף על ההרצאות התקיימו פגישות נאות ומסיבות, שהצטיינו בעליזותם וברוח הטובה ששררה בהן. הקשר הלבבי נשמר גם מצד אלה, שגמרו את הגימנסיה ולמדו בבתי־ספר גבוהים. הם הוסיפו לשמור על הקשר, ואם כי מבחינה פורמלית לא השתייכו עוד לחוג, השתתפו בפועל ברוב המפעלים הספרותיים שאורגנו על ידיו.

החוג היה תופעה צעירה, מרעננת ומלבבת בציבוריות של עירנו והוציא מתוכו לאחר זמן כוחות פעילים, תוססים ורבי יכולת למפלגות ולתנועות הנוער השונות באוסטרה.

על אלה אני בוכיה, עיני עיני יורדה מים!..

פנינה פוגל

בית־היתומים באוסטראה

בלב דואב אני נזכרת בך, אוסטראה היקרה, עיר בה מצאנו מקלט אני ומשפחתי, שעה שנמלטנו מעיר מולדתנו לבקש מפלט בתחומך ואף אמנם מצאנו. בעיר זו חייתי את שנות חיי הטובות, שם הכרתי אנשים מצוינים, אליהם התקשרתי בלב ונפש ואף הם נשארו לי ידידים נאמנים עד היום. זוכרת אני את אוסטראה על הפעילות התרבותית והחברתית שבה, התוססת בחיוניותה ובמוסדותיה הסוציא־ליים הרבים והחשובים, שלא לפי יכולתה הכלכלית. בין המוסדות הסוציאליים באוסטראה, הראויים לציון מיוחד, ייחשב בלי ספק בית־היתומים.

בית־היתומים באוסטראה נוסד בראשית שנות ה־20 בסיו־עו של המרכז הווהליני לטיפול ביתומים ברובנה ובתמיכתו הכספית של הג'וינט. אחרי מלחמת־העולם הראשונה ואחרי המגיפות ופרעות־הדמים שבאו בעקבותיה, נשארו באוסטראה יתומים רבים, מי מאב ומי מאם ורבים משני ההורים גם יחד, שמצבם היה בכל רע. לא רק שחסר להם בגד ללבוש, אלא היו גם רעבים לפת לחם, ובתנאים חמורים אלה היו צפויים הילדים לכליון. אז התעוררו לפעולה אחדים מחשובי העסקנים באוסטראה: הרב וורטהיים, משה אבלמן, העשע זוסמן, גב' סופיה פרישברג, ד"ר טבטשניק, דב טולצ'ינסקי ואחרים, שנענו לקריאת המרכז ולהכרת חובתם היהודית והאזרחית, וניגשו לעשות להצלת הנפשות האומללות.

כצעד ראשון לייסוד בית־היתומים נקבע מקומו בבית „המטבח הזול" לשעבר מיסודם של הזוסמנים, והילדים הרא־שונים שוכנו בו. במשך הזמן נבנה אגף נוסף בעזרתו של ד"ר ברנרד קאהן, המנהיג היהודי האמריקאי הנודע וחבר נשיאות הג'וינט באמריקה. מפעל זה נעשה בהשתדלותה ובהסכמתה של הגב' סופיה פרישברג קרובת משפחתו. באופן כזה הוכשר הבית לקליטתם של כל הילדים, שהתדפקו על שערי המוסד בבקשם מחסה וטיפול. המוסד התנהל כתקנו בראשותה של הגב' פרישברג, סיפק לילדים כל הדרוש להם, בחינוך ובטיפול, בלבוש ובמזון, ועל הכל בהרגשת החמי־מות של בית. אולם בינואר 1923 נודע באופן בלתי צפוי, כי הג'וינט נאלץ לחסל את פעולותיו בפולין וקיומם של בתי־היתומים עשויים להתערער עד היסוד.

ההנהלה והועד של בית־היתומים

לפנים: עקיבא הורביץ, אסתר אייזידפס, חיים דוידזון, ריבה בוקימר, חיה וידרמן, חנוסיה פרנקל.
באמצע: גולדה ברמניק, שלמה קצנבליט, נחמה גרינוולד, לייבוש ביבר, פולה אודרמן (פוגל), ה' שמשטיין, פייגה ליס־ביבר.
עומדים למעלה: חתנו של יחיאל ה„רופא", יוסף ליכטיקמן, הרשל טרייבר, אברהם דישל יעקב זיגלבוים, —, זוסיא גריינימס.

מחזור מסיימי המוסד למלואת להם 16

בשורה 1 למטה: החניכים המסיימים. בשורות העליונות — חברי הועדה, ההנהלה והמחנכים:
שלמה קצנבליט, מרים הולברט, סופיה פרישברג, ה' זוסמן, סוניה סמיק, שרה רפופורט, ליובה מלצר, משה טולפין,
עקיבא הורביץ, סוניה קפלן, חייקה וידרמן, נסיה גולדברג, חוה לייבל, יעקב פרלמוטר.

ועידת חירום של כל ועדות־היתומים בווהלין נערכה ברו־בנה בימים 16—17 בינואר 1923, שבה השתתפו 93 מערי ווהלין, וגם אוסטראה בכללן, שבהן טיפלו ביתומים. בועידה זו דרש בא־כוח הג'וינט מהועדות המ־קומיות לקבל על עצמן מכאן ואילך את האחריות להחזקת בתי־היתומים בכוחות עצמיים. נבחר ועד מרכזי לווהלין בן 7 חבר ובראשו, מיודענו מאוסטראה ל י י ב ש פ י ל ב ר ג, ומתוכו ועד־הפועל של 5 חברים עם ש מ ו א ל ש ר י י א ר כמנהל, אף הוא דמות מוכרת מאוסטראה. לא ארכו הימים והג'וינט חיסל את פעולותיו ובמקומו הוקם בורשה מוסד מרכזי חדש בשם „התאחדות אגודות העזרה ליתומים" וה־ועד הווהליני הצטרף אליו כסניף. הפעולה הראשונה של הועד המרכזי היתה לקבל לגליזציה ובתורת אגודה פילנטרופית מאושרת הצליחה להבטיח לועדות בכל מקום הקצבות קבו־עות מהעיריות, מהקהילות וממוסדות ציבוריים שונים.

בשוב ב"כ ועדת־היתומים באוסטראה מהועידה ברובנה, ניגשו להרחבת הועד המקומי והזעיקו לשורותיו חברים נוספים מבין פעילי המפלגות ומקרב העסקנים הציבוריים מכל השכבות, שהדאגה ליתומים קרובה ללבם ושהיו מוכנים להיכנס בעול החזקתם בכוחות עצמיים. מלבד המיסדים שפעלו עד כה הצטרפו לועדה החברים הבאים: לייבוש ביבר, פייגה ליס־ביבר, בצלאל ברמניק, גולדה ברמניק, משה בוצמן, מוני בלכמן, נחמה גרינולד, אברהם דישל, משה הולברט, חיה וידרמן, פייגה וידרה, יעקב זייד, הרשל טרייבר, ליזה כ"ץ, י. ליכטיקמן, מנדל נתנזון, אסתר ספיבק, שמחה קראוס, שלמה קצנבליט, בר שמשטיין, אברהם שרייער, זאב שולווג ואח'. תיזכר כאן שם אמי, גב' פייגה אודרמן, שבאין לה האפשרות להשתתף בעצמה, תרמה למטרה זו בעין יפה ושבהשפעתה נתגלגלה לידי הזכות להצטרף לועד זה ולמסור לו מזמני וממרצי.

הועד החדש המורחב הכיר לדעת, שההקצבות המובט־חות מטעם העיריה, הקהילה וכו', אין בהן כדי לכסות אלא חלק זעום מהתקציב, ועל הציבור היהודי המדולדל יהיה למלא את מקומם של הנדבנים האמריקאיים. הם ניגשו על־כן לגיוס חברים משלמי מס־חדשי קבוע, וכדרך כל מוסד ציבורי יצאו מזמן לזמן לרחוב ב„יום פרח", „שבוע יתומים", נשפים, הגרלות וכד', ובסכומים שנאספו, ובייחוד באמונתם הבלתי־מעורערת של העסקנים והעובדים המסורים ביעודם הציבורי, מילאו איכשהו את החסר. ואמנם העבודה בתנאים החדשים נמשכה כתקנה ואף התפתחה. במאמצים משותפים של הציבור האוסטראי ועסקניו הוקם מוסד לתפארת, ששטחי עבודתו הקיפו: חינוך, מלאכה, קייטנות, עזרה רפואית, סי־דור בעבודה ועזרה לעליה לבוגרי המוסד וכו'. ביוזמת הנ־הלת המוסד נמשכו לעבודה חברות נוספות, ביחוד מ„ארגון הנשים", שהציעו את עזרתן הפעילה בשנים שלאחר מכן: מרים הולברט, גב' אוסטרובסקי, — זוסמן, מרים ברניק, חנה לודומירסקי, שרה ברד ואח'.

מספר הילדים שנקלטו במוסד הגיע ל־40, ולא קל היה להנהיג משטר וסדר בין החניכים, שהיו בגילים שונים ובעלי תסביכים רבים. היה צורך להתאים את המנגנון להנהלת הבית, למצוא אנשים מוכשרים, שיראו בעבודה זו יעוד ציבורי. אז בא ח י י ם ד ו י ד ז ו ן, שלקח את הענינים האדמיניסטרטיביים לידיו, ולא עבר זמן מועט עד שהיה הרוח החיה של המוסד. ידו היתה בכל, ואם המוסד הצליח להחזיק מעמד במשך שנים קשות, יש לזקוף חלק ניכר של הצלחה זו למרצו, כשרונו ומסירותו לעבודת־קודש זאת. מנהלת המשק ה ג ב' פ ר נ ק ל, העמידה את סדרי הבית על רמה משביעה רצון, הן מבחינת הנקיון המופתי והן מבחינת המזון הטוב והחסכוני. היא הוכיחה את עצמה

כמנהלת־משק לדוגמה וגם עזרה בהרבה ליצירת אוירה טובה לילדים, הרגשת־בית ממש. כאן המקום לציין גם את השמש הישיש, מר זוסיא גריינימס, ה„סבא של כל הילדים", שהוכיח בצנעה לפי דרכו מסירות רבה למוסד. כמחנכת אחראית נתקבלה ריבה בוקימר, שהוכיחה יכולת רבה.

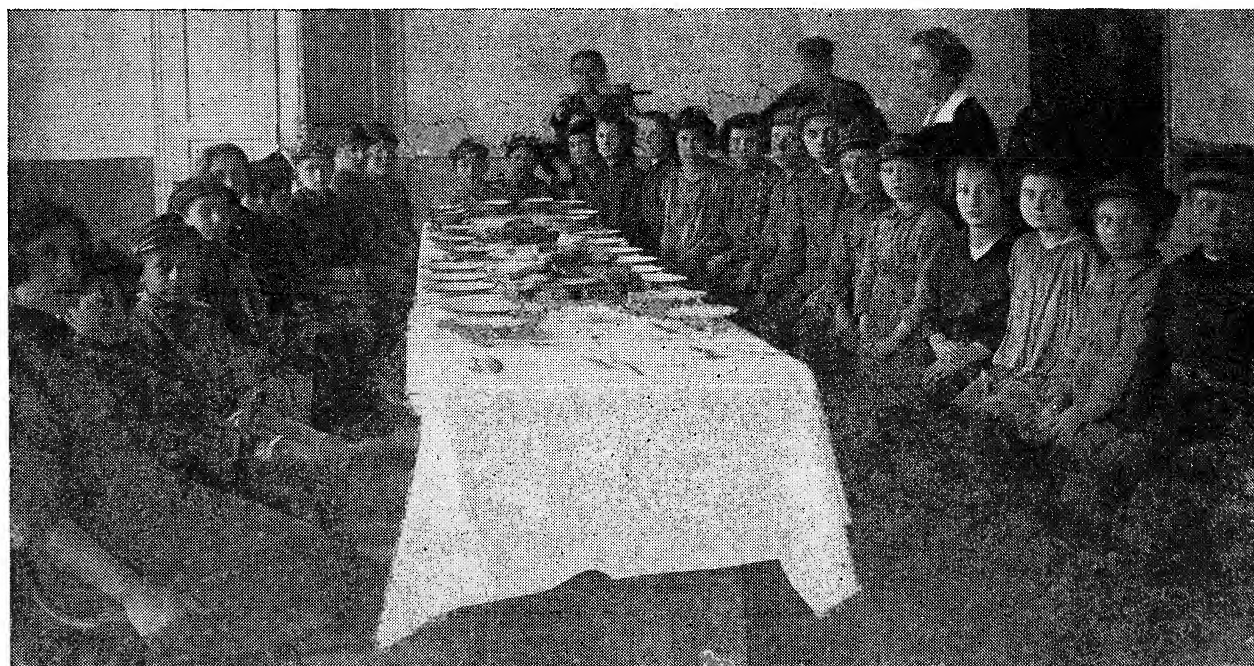
ארבעים הילדים והילדות שהוחזקו במוסד, היו בגילים בין 4 עד 14. מוצאם היה ממשפחות שונות, שחיו בתנאים שונים, ועל רבים מהם השפיעו, מלבד מות ההורים, גם נס־יונות־חיים קשים, כמו: מחלות, בריאות לקויה וכו', וכתוצאה מכך — אי־יציבות אינטלקטואלית. מכאן שנפל בחלקה של המחנכת תפקיד מאד אחראי ואותו מילאה ריבה בוקימר ביכולת רבה ובמסירות־נפש. הילדים הקטנים נשלחו לגן והגדולים יותר לבית־ספר, שבו למדו עד גיל 14. למפגרים ולנחשלים הוגשה עזרה בלימודים, כדי שיוכלו להגיע לרמה המקובלת. את העזרה בלימודי־בית שלאחר בית־הספר הגישה בהתמדה המחנכת וכן אחדים מחברי הועד, שהיו מסבירים לילדים את שעוריהם. הילדים קיבלו הלבשה נקיה ומתאימה, חונכו והורגלו לשמירה על הסדר והנקיון. היו שעות קבועות לקימה, לאכילה ולשינה. בלילות שבת וחג היו מסדרים מסיבות לילדים, וליד שלחנות ערוכים בטוב טעם נהנו מאוירה ביתית וחגיגית.

וכאן מקום אתי לציין את פעילותו הברוכה של המורה הותיק והנודע בעיר, משה טולפין, לטובת בית־היתומים. עם פרי־שתו לפנסיה בהגיעו לגיל שישים, היה עוד שופע מרץ־נעורים וחדוות יצירה למען הילד היהודי וביקש אפיקים חדשים לפעילות חינוכית־ציבורית ובין השאר מצא בבית־היתומים מקום להתגדר בו. לאחר שבתקופת כהונתו כמורה חינך ולימד דורות של אבות ובנים, התמסר מעכשיו בכל להט נשמתו לחינוך הילד המיותם והעזוב של אוסטראה.

הוא שיתף עצמו, ביחד עם שאר עסקני בית־היתומים, בדאגה למזון הגשמי של הילדים, אך בעיקר יש לציין את שקידתו על מזונם הרוחני והתרבותי. כיד הפדגוג הטובה עליו השכיל להוציאם מהמציאות המרה, שכה התאכזרה להם, ולהכניסם לעולם האגדה המאיר פניו לילד. זה מול זה תיאר לפניהם את גבורות ישראל בעבר ואת עתידו של העם היהודי בארץ־ישראל, שם יחיו חיים חפשיים בלי כל מורא ופחד. הוא הגדיל לעשות, בחברו שיר מיוחד לכבוד הילדים, שהושר בצוותא בכל חגיגה, מעין המנון של בית־היתומים. אכן דרכו היה להסב עמהם בערבי שבת וחג, וביחוד נהג לערוך לפניהם סדר ליל פסח כהלכתו, בדחותו את ה„סדר" של בני־ביתו לשעה מאוחרת.

כאות הוקרה לפעולותיו הפדגוגיות וכהבעת השתתפות בצערו העמוק של אב, בהילקח ממנו בנו בכורו, ד"ר שמואל טולפין, בידיהם הרצחניות של כנופיות פטלורה, תלו בבית־היתומים את תמונת המנוח, שהתנוססה לזכרו ולהנצחת שמו של הבן שוחר החרות והשלום ולחיזוק ידים ועידוד לאב השכול להמשכת פעולותיו.

בתקופת הקיץ היו יוצאים עם הילדים לקייטנות תוך דאגה רבה להבראתם וחיזוקם לקראת החורף והלימודים בבית־הספר. מספר ילדים סבלו על פא־בוס, ורק תודות למחנכת המסורה הם קיבלו את הטיפול הדרוש לפי הוראותיו של ד"ר צ'רנובולסקי, שהיה מומחה למחלה זו. טיפול רפואי כללי קיבלו הילדים ע"י ד"ר זסלאבסקי, שנחשב לרופא המוסד. במקרים של מחלות רציניות קיבלו הילדים אישפוז בבית־החולים המ־קומי. היו גם מקרים אחדים של חולי ריאות בין הילדים, מהם מצבים קשים ומסוכנים, בפרט בגיל הרך, וניתן להם טיפול אינדיבידואלי וכן נשלחו למקומות־מרפא: אוטבוצק, צופוט ומקומות אחרים. חינוך הילדים היה קונסטרוקטיבי, ובגמר תקופת הלימודים בבית־הספר, נשלחו ללמוד מקצוע,

חדר האוכל בבית־היתומים

כדי להכשירם לחיים עצמאיים. אכן, הילדים ידעו להעריך את דאגת המוסד לעתידם וגמלו לו חיבה והערצה אחרי צאתם ממנו, ויש שהוסיפו לפנות אליו לעזרה רפואית ולהדרכה.

במסגרת הקניית מקצוע לחניכי המוסד הוזמנה על־ידי בית־היתומים הגב׳ ס ו נ י ה ק פ ל ן (ישראל) כמורה לתפירה ולגזירה. לאחר שגמרה בית־ספר „אורט" בורשה והתמחתה בהוראת המקצוע, ניהלה הגב׳ קפלן קורס לתפירה מטעם בית־היתומים והצליחה להקנות לחניכות המוסד את מקצוע התפירה והגזירה, ששימש להן עיסוק חינוכי ומועיל בתקופת שהותן במוסד, ולרבות מהן משלח־יד ומטה לחם בחייהן העצמאיים לאחר עוזבן את המוסד.

הקורס התנהל בבית זקס, וההשתתפות בו אופשרה לכל דורש, וביחוד מקרב אלה, שהתכוננו לעלות לארץ־ישראל.

לאחר שריבה בוקימר עזבה את העבודה בבית־היתומים לרגל עלייתה ארצה, נכנסו לעבוד בו בתורת מחנכות: ר ב ק ה ב י ב ר, ח י י ק ה פ י נ ק ל ש ט י י ן (כעת גולדין) ו נ ס י ה ג ו ל ד ב ר ג, אשר המשיכו בעקבות הראשונה ודאגו לכל פרט בטיפול בילדים ובחינוכם. גם במקום מנהלת־הבית הראשונה באה מנהלת חדשה לא פחות מסורה ויעי־לה — ש ר ה ר פ ו פ ו ר ט. ולבסוף באו חילופי־גברי גם בתפקיד המנהל הכללי של המוסד, כאשר חיים דוידזון נבחר למלא תפקיד חשוב בעירית אוסטראה. תפקידו החדש אילץ אותו לעזוב את עבודתו בבית־היתומים ובמקומו נתקבל י ע ק ב פ ר ל מ ו ט ר, שהצדיק את בחירתו ומילא את תפ־קידו באחריות עד סוף קיומו של המוסד.

בין עובדי המוסד ועסקניו נמצאו ציונים רבים, אשר השפיעו על הילדים השפעה לאומית ציונית ניכרת, ואמנם חניכי המוסד יצאו לתנועות חלוציות, עבדו בחוות חקלאיות ובהכשרה מקצועית מטעם „החלוץ", וכעבור זמן הכשרתם עלו ארצה ובדרך זאת ניצלו מחורבן והשמדה. רבים מחניכי המוסד חיים כיום בארץ כאזרחים טובים. השואה האיומה שבאה על יהדות אירופה נתנה אותותיה בכל מקום, וגם מיהודי אוסטראה לא נשאר זכר, רק מעטים ניצלו והצליחו להגיע ארצה. ומה טוב ונעים לראות, שבין הניצולים נמצאים גם מחניכי המוסד, שהם כיום מבוגרים, מסודרים, הקימו בתים, יסדו משפחות, עובדים ויוצרים.

אביגדור קמרמן

זכרונותי מאוסטראה

מאז חלוקת פלך וההלין בין הפולנים והרוסים בשנת 1920 — נפלה העיר אוסטראה תחת שלטון פולין והנהרות הורין ווויליה שבצדיה שימשו קו־גבול. בהתאם לנוהג בשטחי הספר של פולין מונה כראש העיר רק פולני בלי להתחשב בהרכב האוכלוסיה. גם הסגנים היו על הרוב פולנים, אולם בחלקי נפל להתמנות כסגן ראש העיר אוסטראה ובמשרה זו כיהנתי משך שלש שנים (1928—31). לראשות העיר צורפו שני „לאוניקים" שהיו אוקראינים ובתקופתי עלה בידי להחליף אחד מהם ליהודי. מועצת העיר היתה מורכבת בתקופה ההיא מעשרים וארבעה נציגים, שנבחרו ע"י כל התושבים, וביניהם ששה־עשר יהודים על אוכלוסיה כללית של 16.000 תושבים וביניהם 75% יהודים.

אם כי הנציגות היהודית הורכבה מזרמים שונים (5 ציונים, 2 פועלים וכו׳), מכל מקום היו כולם מאוחדים בכל שאלה יהודית שנדונה במועצה. גם באדמיניסטרציה של העיריה תפסו מקום פקידים יהודיים, ומשני פקידים שמצאתי בבואי לעיריה עלה מספרם בזמני לשמונה, מלבד פועלים יהודיים שעבדו בשירותים שונים של העיר.

הרוחות שנשבו בפולין בתקופה ההיא ובמפלגה ה־ממשלתית לגבי המיעוטים הלאומיים בכלל והיהודים בפרט נתנו אותותיהם בבחירות הבאות לעירית אוסטראה, שנערכו בשנת 1930. תחת לחץ הגורמים הממשלתיים ירד מספר הנציגים היהודיים ל־14 למרות גידול האוכלוסיה היהודית לעומת הבחירות הקודמות.

עניני העיר התנהלו בדרך כלל בסדר וכלפי חוץ נדמה היה, כי שלום פנימי שורר בין הנציגויות השונות, אך למעשה היו לעתים היחסים מתוחים בין האוקראינים מצד אחד לבין הפולנים מצד שני.

מהכנסות העיר הוקצבו תמיכות להחזקת המוסדות היהודיים שבעיר, כגון: בית־החולים היהודי, בית־היתומים היהודי, האמבולטוריום של החברה היהודית לשמירת הבריאות „טאז", תלמוד־תורה, מושב־זקנים ועוד. אולם ההקצבות היו קטנות ומקוצצות, בלי להביא בחשבון את ההכנסות ממשלמי המסים היהודיים, שמהן נזון כמעט כל תקציב העיריה. והתקציב היה אז לא קטן — 450.000 זהובים פולניים, וביחוד בשביל הציבור היהודי, שהתרושש מחמת הצבת הגבול הרוסי־פולני בעיבורה של עיר ובעטיו של נטל המסים הממשלתיים הכבד שרבץ עליו. חוץ מזה הכבידו גם המסים שניגבו ע"י ועד הקהילה להחזקת עצמו ולהחזקת מוסדות הציבור והחסד, שלא יכלו להתקיים מההקצבות הסימליות של העיריה, שלא עמדו בשום יחס ריאלי לצרכיהם האמיתיים. אך יצוין יחס ההבנה בדרך כלל, ששרר בין שלטון הקהילה היהודית ושלטון העיר.

בין העבודות הציבוריות, שבוצעו ע"י העיריה בשנת 1930, תפשו מקום חשוב הקמת הגשר הגדול אל העיר החדשה וסלילת כביש בקרבת בית־הכנסת הגדול, מקום שם היתה ביצה עמוקה, שחסמה את הגישה לביהכ"נ. כן נבנה באותה תקופה ע"י הקהילה בית־מטבחיים משוכלל.

רבים היו אורחי החוץ, שנמשכו לבקר באוסטראה ולראות בעתיקותיה, שמנו קרוב לאלף שנים. ביחוד התענינו בבית הכנסת הגדול של המהרש"א ותשמישי הקדושה העתיקים מאד, בבית־הקברות הנושן, ארמון הנסיכים האוסטראיים הקדמון, שהפולנים סידרו בו מוזיאון עירוני, ועוד. בין האורחים החשובים שביקרו בתקופה האחרונה: המרשאל פילסודסקי, הסופר שלום אש ואח׳.

בן־ציון ח. אילון

אוסטראה בירת ווהלין והגלילות

ג. מוסדות עירוניים וארגונים ציבוריים

1. מועצת העיר

כאמור הצטמצמו החיים הציבוריים היהודיים בימי ממשלת הצאר בעסקנות עלובה במסגרת ה„חברה־קדישא" וה„קהל" ובמוסדות הלואי שלהם, כמו: „הקדש", „לינת הצדק", „הכנסת כלה" וכיו"ב מפעלים שטיבם צדקה וחסד. וזאת לדעת, כי בימים ההם כל פקיד בשלטונות העיר או המחוז, כל מורה בבית־ספר או מוכר־בולים בדואר נתמנה עפ"י פקודה מגבוה, לבש מדי־שרד ונחשב כב"כ השלטון והחוק. „מובן" על־כן, שבתנאים מיוחדים כאלה, ובתוספת הנוסחה הרוסית המפורסמת „קראמיע יעוורעיעוו", לא יכול שום יהודי למלא תפקיד ציבורי ואפילו של נושא־מכתבים, ואין צורך לאמר, שלא היה מקום לנציגות יהודית כלשהי בהנהלת העיר, שב־75% היתה מאוכלסת יהודים.

מסורת זאת בת מאות בשנים נשברה בימי המהפכה הרוסית הראשונה (1917), עת כיהן יהודי ראשון כסגן ראש העיר, הלא הוא מר צבי בוקימר, אשר גילה כשרון מיוחד לשמור על האינטרסים של העיר בכלל ושל היהודים בפרט בימי־חירום קשים של 1917—20. לאחר שאוסטראה נכבשה סופית על־ידי הפולנים (1920), עוד עברה תקופת־חירום במדינה, וביחוד באוסטראה עיר־הגבול, שבה שלטה הפקודה זמן רב יותר. רק לאחר שנתפרסם בפולין החוק בדבר מועצות עירוניות, הגיע תורם של יהודי אוסטראה לבחור למועצת העיר ולהציע מועמד יהודי לסגנות ראש העיר. בהסכמת כל הגורמים הוצע מר קלמן פרנקל לבית הזוסמנים, שנהנה מאימונם המלא של יהודים ולא־יהודים כאחד ושנבחר למשרה זו ללא התנגדות.

לא ארכו הימים והדמוקרטיה הפולנית שבקה חיים ופינתה את מקומה לקורס אנטישמי, שהרים ראש במדינה. תחילה הצרו את צעדיו של הסגן היהודי באוסטראה, שנפל בחלקו לעמוד מול מזימותיהם של האנטישמיים הפולניים והצוררים האוקראיניים. לבסוף „נרמז" לו, שייטיב לעשות אם יתפטר, וכן עשה, ובמקומו נסבלו שני „לאווניקים" יהודיים. שוב עברה תקופה ללא ייצוג יהודי ראוי בעיריה, עד שבשנת 1928, היא תקופת ה„סאנאציה" מיסודו של פילסודסקי, „נשלח" מר אביגדור קמרמן, יהודי מפשמישל, ששירת כקצין פולני, לכהן כסגן ראש העיר באוסטראה. במשך השנים 1928—31 הוכיח את עצמו כבעל ותק ציוני וציבורי. עד מהרה התערה בחיי העיר ודאג למוסדותיה במידת האפשר ואף השכיל לרכוש לעצמו אהדה

ראשות העיר ומועצתה, 1932

החברים היהודיים במועצת העיר: משה אבלמן, זיגמונד זוסמן, נחמיה גייערמן, לייזר גינקר, גרישה בנד, שלמה קומדנט, מרדכי נורדמן, יענקל ברונשטיין ואח'

גדוד מכבי־אש

שורה 1 למטה: — , יענקל גריינימס, — , לייב גורין, שלמה סודגלטר
שורה 2: זמטשיק, — , — , בעני כ״ץ, ראש הגדוד, ראש העיר, פרסטר, יחזקאל לוקאטש, — , פאליק גריינימס
שורה 3: — , וולף „קאמעניאר״, — , — , זיידל גולר, יענקל רימר, — , — , יענקל בילינקר, — , —
שורה 4: — , לייב טרייברמן, יודל „באנדער״, גרשון וויינר, —
שורה 5: שמלקה פלדמן ואח׳. שורה 6: גלסמן, ירחמיאל פלדמן, אלעזר „קרופניק״ ואח׳

כללית והכרה. לבסוף גבר הקטרוג של מחנה האנטישמיים, שהצליחו לנשל את היהודים מייצוגם, שהגיעה להם בזכות עדיפותם המספרית וחלקם בתקציב ההכנסות, ומשרת סגנות ראש העיר עברה לידיים אוקראיניות.

הראשות היהודית של א. נתחדשה עם כיבוש העיר ע״י הרוסים בראשית מלחמת העולם השניה (1939). מר מרדכי גורין, שכיהן בשעתו כחבר־המועצה, נתמנה למשרת ראש מועצת־העיר, שהחזיק בה עד לפלישת הגרמנים לעיר.

מספר הנציגים היהודיים, שנבחרו בבחירות למועצת העיר, שיקפו במידה דחוקה את אחוז היהודים בעיר. מתוך 24 מקומות קיבלו היהודים 16, אך בלחץ מתמיד לדחיקת רגלי היהודים הלך מספרם וקטן. הנציגים היהודיים, שכיהנו כחברי־מועצה בתקופת שלטון הפולנים באוסטראה, היו: משה אבלמן, סנדר גוניק, מנוס גוניק, שלמה קומדנט, שמואל סונצה, שלמה וילקר, בצלאל ברמניק, יעקב גרינברג, לייזר גינקר, מרדכי גורין, מרדכי נורדמן, נחמיה גייערמן, גרישה בנד, יענקל ברונשטיין ואח׳.

פקיד יהודי מבין היחידים בעיריה, היה פנקסן העיריה ה־ותיק חיים גנדלמן. אולם שני מפעלי־עזר ותיקים היו קיימים ליד העיריה, שבהם שותפו יהודים בלי הגבלה: מכבי־אש ותזמורת. הבריגדה של מכבי־אש מתנדבים המשיכה את קיומה מימי המשטר הרוסי הישן. מאז ומתמיד ניתן ליהודים במוסד זה להוכיח מידת אזרחות טובה ונאמנות לעיר מולדתם, ולא פעם שמו נפשם בכפם והראו מעשי־גבורה בכיבוי דליקות גדולות, שהיו חזיון נפוץ באוסטראה העיר ובסביבתה הסמוכה. מימי המשטר הישן היה ידוע ראש הבריגדה מיכל פקמן, שהיה משוגע לדבר זה ועשהו מפעל חייו. הוא קיבל אותות־הצטיינות רבים בעד מעשי גבורה, שענד אותם בגאווה בכל הזדמנות חגיגית. בחילופי המשטרים ירד מגדולתו, ניטל תוכן חייו והיה לסתם משוגע וחלק מוזיאוני מהפנורמה האוסטראית. בתקופה האחרונה היו פעילים בבריגדה של מכבי־אש היהודים הבאים: יחזקאל לוקץ, בעני כ״ץ, פאליק גריינימס יענקל בילינקער, גרשון וויינר ואחרים.

מפעל העזר השני, התזמורת, הוקמה ופעלה בתחום בניני העיריה כמפעל בת למכבי־אש. התזמורת גייסה את מנגניה, יהודים ולא־יהודים, בעיקר מבין מנגני התזמורת לשעבר שליד הגמנסיה הרוסית וכן מקרב חברי מכבי־אש ואחרים. למרות אופיה החצי־עירוני, ניגנה התזמורת בהופעות רשמיות רק לעתים רחוקות, ואילו לרוב הופיעו בנשפים חברתיים ופילנטרופיים של יהודים תמורת שכר למילוי תקציב החזקתם. בין המנגנים היהודיים היו: מוסיה ויגודה, ישה זיגר ואח׳.

2. הקהילה היהודית

חלוקת פולין בסוף המאה ה־18 וסיפוח שטחה המזרחי של פולין למדינת רוסיה הצארית שמו קץ לשלטון האוטונומי של הקהילה היהודית, והשפעתה האדירה

בעבר נצטמצמה לשטח החברה־קדישא בלבד. כ־120 שנה התקיים בתחום־המושב הרוסי „קהל־שטובל", יצור עלוב ומנוון, שהיה למלת־לעג בלשון הרוסית "КАГАЛ" ומטרה לחיציו השנונים של מנדלי מוכר־ספרים וחבריו. בפרוץ המהפכה הרוסית בשנת 1917 והתפוררות הקיסרות הרוסית, התארגנו „הקהילות הדמוקרטיות" עפ"י חוקי הממשלה האוקראינית הזמנית. גם באוסטראה נוסדה קהילה יהודית, שעם פעיליה נימנו נכבדי העיר, עסקנים ציבוריים, סוחרים ואינטלקטואלים: צבי בוקימר, משה הולברט, משה אבלמן, משה טולפין, אברהם שרייער, זלמן גרשפלד, ד"ר שמואל טולפין, לייבוש ביבר, יצחק ליזק ואח'. כידוע, קהילה זו לא האריכה ימים בעטיין של מהפכות, מל־חמות אזרחים ופרעות דמים, ושוב שבתו חיי הקהילה במשך שנים רבות.

בשנת 1930 נתפרסם בפולין החוק בדבר ייסוד קהילות יהודיות בעלות זכויות וסמכויות רחבות למדי. חיי הקהילה באוסטראה קמו לתחיה בכל היקפם ובמעוף ציבורי רחב, בהקיפם עפ"י התקנות את כל מוסדות הציבור הקיימים בעיר. נקבעה ועדת בחירות, שבראשה עמד העסקן החשוב ד"ר יוסף רוזנשטרום, ויהודי אוסטראה גילו ענין רב בכך והציעו רשימות מועמדים מטעם שכבות ציבור וארגונים שונים. לועד הקהילה נבחרו: קלמן פרנקל — יו"ר שלטון הקהילה, מרדכי רבינוביץ — סגן יו"ר השלטון; זיגמונד זוסמן — יו"ר המועצה, חיים גלברסון — סגן יו"ר המועצה; חברי השלטון: יוסף הורנשטיין, יוסף ספרד, אברהם שרייער, סנדר גוניק, מנדל נתנזון, יצחק שפילברג; חברי המועצה: יואל פינקלשטיין, שלמה קומדנט, פנחס טקסר, ברל לינצקי, יוסף גלנץ, ברוך שטרום, בצלאל ברמניק, לייבוש ביבר, חיים ויגודמן, פייבל ברנשטיין, שמואל סונץ. מובן שבמשך השנים חלו שינויים בהרכב ועד הקהילה, חברים חדשים נוספו לעומת חברים ותיקים שעזבו.

הרוח החיה בכל המנגנון האדמיניסטרטיבי והטכני של הקהילה, ששוכנה בדירתו של משה שפילפוגל ברחוב 3 במאי, היה חיים דוידזון, שנתמנה למשרת מנהל המשרד והחזיק בה בהצלחה רבה במשך כל ימי קיומה. הוא התעלם לגמרי מהאפשרויות שלא חסרו לו להגשים את משאת־נפשו ולעלות ארצה, אלא כרב־חובל נאמן לא נטש את קהל עדתו בעתות צרה, ומתוך הכרת אחריות ציבורית והקרבה עצמית הראויות לתהילה הוסיף למשוך בעול הכבד עד נשימתו האחרונה ועד לחיסולה המוחלט של קהילת אוסטראה. כמזכיר — פקיד בן־לויתו הנאמן של דוידזון היה עובדיה באלין. הקהילה גילתה פעילות עניפה ביותר, בהחזיקה את המוסדות הדתיים, הפילנטרופיים, החינוכיים וכו'. כן היתה אחראית בפני השלטונות לניהול ספרי הילודה והפטירה של האוכלוסיה היהודית. ועדה מיוחדת היתה קיימת ליד הקהילה, שמתפקידה היה לעמוד בפרץ ולהגן על האינטרסים היהודיים במועצת העיר.

הצטרכויות הקהילה מרובות היו וההכנסות מעטות ולא הספיקו למילוי התקציב הגדול. וזה תקציב הקהילה, שאושר ע"י שלטונות הפלך לשנת 1932. תקציב ההכנסות הסתכם בסך של 66,832 זהובים פולניים, מהם 12,865 זהובים ממסי חבר ע"י 595 בתי־אב, שהוערכו מ־5 עד 100 זה"פ לשנה. תקציב ההוצאות הסתכם בסך 66,503

ועד הקהילה, 1930

יושבים (מימין): מנדל נתנזון, סנדר גוניק, זיגמונד זוסמן, קלמן פרנקל, מוטל רבינוביץ, הרב אפרים גוברמן, ר' יוסילי ספרד, יוסל הורנשטיין
עומדים: ה„קוריער", עובדיה באלין, בצלאל ברמניק, שלמה קומדנט, חיים דודזון, יואל פינקלשטיין, פיני טקסר, ברל לינצקי, איסק שפילברג, יוסל גלנץ

זה"פ, מהם 13,096 זהובים לתמיכות שונות לפי הפירוט הבא:

בית־חולים יהודי	3,600 זה"פ
מושב־זקנים (החזקה מלאה)	2,196 "
תמיכות לנצרכים	1,500 "
"תלמוד־תורה"	1,300 "
בית־יתומים	1,200 "
עזרה רפואית	1,200 "
מעות עצים	1,100 "
גמ"ח	600 "
בי"ס "תרבות" (נמחק)	300 "
"טאז" (נמחק)	100 "
בס"ה	13,096 "

שאר הסכומים, שגויסו ממס־שחיטה, מבית־העלמין, מהמחלקה המטריקלית ומתמיכות מחו"ל, הוצאו להחזקת הבית, למנגנון המשרד, למשכורות לרבנים, שוחטים וכו'.

הקהילה טיפלה גם בעזרה שהזמן גרמה, כמו "מעות־עצים" בחורף ו"מעות־חיטין" לפסח, שלשם כך עשו מגביות מיוחדות בין תושבי העיר לפי המסורת היהודית. הם גם דאגו לשתף במצווה את אנשי אוסטראה באמריקה, ארגנטינה וישראל, כדי לעמוד בהצטרכויות החיוניות הרבות, שחרגו בהרבה מגבולות התקציב המצומצם.

3. קרן קיימת לישראל

ראשית צמיחתה של עבודה ציונית מאורגנת באוסטראה, כמו בכל מקום אחר, מקורה בפעולת הקרן הקיימת לישראל, שהוחל בה מיד לאחר היווסדה בשנת 1901. היתה זאת עבודת נמלים של צירוף פרוטה לפרוטה, ששתי מגמות חשובות היו לה. **האחת חינוכית**, כדי להכשיר את הלבבות לקליטת הרעיון של שיבת ציון, והשניה ארגונית — לשמש מסגרת חוקית יחידה לגבי השלטונות לכל הפעולות הציוניות האחרות, שכן באופן רשמי נרשמה הקק"ל בממשלה הרוסית בתורת "חברה לעזרת יהודי סוריה ופלשתינה". הפעולות הקלאסיות הראשונות של הקרן הקיימת, שהיו נפוצות בכל רחבי המדינה הרוסית הגדולה, היו: הפצת גלויות מצויירות מארץ־הקודש או על נושאים תנ"כיים והסטוריים וכן לוחות־אלמנכים עם שירי ציון וכו'. וכאותה טיפת מים השוברת את הסלע בכוח התמדתה, כן נפל חומר מבורך זה טיפין־טיפין על תלמי לבם של צעיר וזקן, וריככו והכשירו אותו לקליטת הרעיון הציוני. יש רק להתמלא התפעלות ביחס לאותם צעירים יהודיים, שעסקו בכך באוסטראה ובכל מקום אחר — מי, ובאיזה אמצעי־חינוך, פתח את לבם ושתל בו אהבה כה רבה לעבודת קודש זאת ממנה פינה ממנה יתד למפעל הציוני הגדול, בעתיד — מדינת ישראל!.

בין קבוצת הצעירים, שהיו פעילים בעבודת הקרן הקיימת מראשית היווסדה באוסטראה היו: לייב שפילברג, זלמן גרשפלד, חיים דודזון, משה בוצמן מיכל גרינס ואחרים. אך לאבי המפעל הציוני הזה נחשב בצדק לייב שפילברג, אשר יסדו, ארגנו ועשהו למפעל חייו. הוא התחיל בעבודה בחלל ריק, אך כשרונו ודמיונו, שקידתו וחריצותו, ועל הכל אהבתו העזה לדבר, עמדו לו לשפילברג בדרך הצלחתו. הוא יצר את הדפוסים הראשונים לפעולות הקק"ל, ליכד סביבו חבר עובדים מסורים, שעבדו ולמדו במחיצתו. הוא התמיד בעבודה זו עד שמטעמים משפחתיים וכלכליים עזב את אוסטראה ועבר לגור לרובנה

פעילי הקרן־הקיימת בהיפרדם מלייב שפילברג, 1921

יושבים (מימין): חנה לייפל, לייב שפילברג, רחל פריליך־שפילברג, ישראל ריזר, ניוניה צטרינל, אלקה גלנץ
עומדים: מיכל גרינס, אסתר גרשפלד־שניידר, משה בוצמן, רבקה דוקוטליבה, גרישה בנד, ישה בוקימר

(1921), שגם שם שמר אמונים לקרן־הקיימת. אמנם הקים תלמידים מצויינים באוסטראה, אשר שימשו אחריו „מורשים" ומילאו את מקומו בכבוד, אך לעולם יישמר לשפילברג תואר הכבוד — „מורשה המורשים".

כעוזרו הנאמן של שפילברג במשך כל תקופת עבודתו באוסטראה היה מיכל גרינס, אשר שימש יד ימינו בכל המפעלים הציוניים ששפילברג השתתף בהם, החל ממזכיר הקרן הקיימת וכלה ב„לחשן" בחוג הדרמתי. גרינס עבד במחיצתו של שפילברג עד שעזב את אוסטראה והיגר לארגנטינה, מקום שם במרחקי הנכר נפשו תערוג אל ארץ־האבות, שלמענה עבד מול אש האהבה, אותה ינק וירש מרבו הגדול.

היקף העבודה של הקרן הקיימת באוסטראה גדל והתרחב מפעם לפעם. בלי להזניח את המפעל המסורתי של קערת ערב־יום־כיפור, הופעלה ביתר שאת הקופסה הכחולה, שהתנוססה בכל בית יהודי ובכל מוסד ציבורי בעיר כאות כבוד להשתייכותם למחנה הציוני. ה„הרקה" החדשית הפכה במרוצת הזמן למושג של פעילות ציונית בכלל ושל סעיף נכבד בתקציב ההכנסות של קק"ל בפרט, שתנועות הנוער בעיר התחרו עליה והשתדלו להגיע לשיאים. כן תיזקף בחשבונה של הקרן הקיימת הקניית תודעה יהודית וציונית על־ידי מפעלי־חג שונים, כמו: מבצע „לשנה טובה" בימי ראש־השנה ויום־כיפור, שאז הפכה לשכת הקרן הקיימת לסניף דואר ממש וכל חברי תנועות הנוער לדוורים; „משלוח־מנות" בפורים, מברקים לרגל מאורעות משפחתיים וכו'.

בין המבצעים המעניינים ביותר ייחשבו ה„באזארים" של קק"ל בימי החנוכה ובכל עת מצוא, שעם התפתחותם ושכלולם משנה לשנה הפכו להיות מסמר השנה לבילוי חברתי ותרבותי באוסטראה ובכל מקום, ומקור לא־אכזב של הכנסות הקק"ל במדינה. חברי הועדה השכילו לגייס לעונת הבאזאר את פעילי כל המפלגות לארגונו ואת טובי האמנים מכל הסוגים בעיר להעשרת תוכנו וגיוונו. ביחוד קנו להם שם בעיר, העתונים ההיתוליים, שנערכו על־ידי ב"צ בארניק, יוסף פינקלשטיין, דוויזיק ברק, אברהם שטלמסטר ואחרים, אשר שימשו במה לסאטירה חפשית ואשר במשך הזמן הפכו לכוח־משיכה לכל נשף ובנקט לטובת מטרה ציבורית או לאומית. ואחרון־אחרון „מנין" שמחת־תורה, שנערך מדי שנה באולם בית־היתומים. כל הציונים מהמפלגות השונות בעיר, וכן אברכים עשירים היו באים לתפילה ולקריאת התורה, והקדישו את נדריהם לטובת הקרן הקיימת, ואילו הבעלי־בתים הציוניים מחשובי העיר התכנסו ובאו מכל בתי־הכנסת להסב אל ה„קידוש" המסורתי של „יי"ש עם דבש" מבושל נוסח אוקראינה ועוגות־דבש, ואף הם הרימו את נדריהם לקול „מי שבירך" כנהוג.

שורה שלימה של „מורשים" טובים קמו לה לקרן־הקיימת באוסטראה, שנתכבדו בכסא־כבוד זה אחרי שפילברג עד ימיה האחרונים של העיר. ביניהם נודעו בפעולתם הברוכה: בצלאל ברמניק, ברל לינצקי, מרדכי קפלן, מרדכי משנה ואחרים.

מנדל (מוניה) בוקימר

הם הצליחו לרכז סביבם חבר עובדים מסורים ונאמנים לרעיון גאולת הארץ, וביחוד התרחבו שורותיהם על־ידי ב"כ כל המפלגות והתנועות, שראו בעבודה למען הקק"ל מעין „שירות חובה" לאומית ושנחשבה להם ל„צנזוס" ציוני אישי ומפלגתי כאחד. באופן כזה הפכה הועדה לקרן־הקיימת למכשיר עבודה כביר על טהרת הציונות הצרופה, ששם מצאו חברים מכל המפלגות סוכת שלום, הפרושה עליהם כגג משותף נוכח הפלגנות האידיאולוגית ששררה במחנה הציוני.

מוניה בוקימר. מבין המורשים והעובדים, אשר פעלו בשדה גאולת הארץ באוסטראה, ואשר זכו גם להגשים את רעיונם ולהמשיך במפעלם הברוך בארץ, היה מנדיל (מוניה) לבית משפחת בוקימר. בית בוקימר היה כידוע בית־ועד לכל מפעל לאומי, שם נולד הרעיון הציוני באוסטראה בימי המחתרת הציונית ומשם התפתח ויצא אל דרך המלך של הגשמה. ובבית ציוני זה עמדה ערישתו של מנדל בוקימר, ושם ינק וספג מידה רבה של תרבות אנושית כללית וחיבה עמוקה לארץ־ישראל ולערכים התרבותיים והרוחניים של עם ישראל.

בתקופת גיבוש המפלגות הציוניות באוסטראה, הצטרף לשורות „התאחדות" מתוך הכרה ברורה בצדקת ארץ־ישראל עובדת, המושתתת על זכויות לאומיות וסוציאליות שלמענה חי ופעל. ובעלות הקרן־הקיימת בעיר על דרך הפעולות המעשיות לגאולת הארץ, מצא בה כר נרחב לפעולה. בתורת „ממונה על הקופסאות" התמסר לעבודה בכל להט לבו ואף פעל גדולות בשטח זה.

מוניה בוקימר היה בין ראשוני החלוצים מאוסטראה, שעלה ארצה להגשים את חלומו. התנאים הכלכליים הקשים, ששררו בארץ בראשית בנינה, וכן המאורעות והתלאות שמצאוהו לאחר מכן התרו תחת בריאותו, אך על כל סבל תכסה אהבה. כל ימי שבתו בארץ חילק את אהבתו לארץ ולאוסטראה חלק כחלק. הוא פעל ועבד בכל כוחותיו לבנות ולהיבנות בארץ מצד אחד, ואילו מצד שני היה ער ומסור לעזרת פליטי אוסטראה, שניצלו מהשואה הגדולה והגיעו בעירום ובחוסר כל למחנות, בדרכם ארצה.

לבו החם של מוניה היה פתוח לכל דבר טוב ומועיל, ורבות־רבות אפשר היה לקוות ממנו בהתאם למסורת המפוארת של בית בוקימר, אך המוות האכזרי חטף אותו מאתנו ללא עת, ושירת חייו באמצע נפסקה.

פעילי הקרן־הקיימת, 1928

בשורה 1 (למטה): סיומה בוקימר, שרה גולדברג, ווסלר, וולקה זייד, ישראל הלפרין, בתיה ציטרינל, בנימין גרינס
בשורה 2: חיה וידרמן, שרה רפופורט, חנה לייפל, אסתר אייזיפס, בצלאל ברמניק, ניוניה ציטרינל, יעקב זונדר, —, עקיבא הורביץ, דוד גלצר
בשורה 3: רחל גלנץ, חיה ברק, משה פריילך, שרה שניידר, אידה ווסקובויניק, יהודה חורובטקי, בוזיה כגן, גבריאל שיינקר, —, חומה שפילפוגל, יעקב פרלמוטר, ראובן גוליק
בשורה 4 (למעלה): —, —, —, צבי פרלמוטר, —, —, יעקב לינצקי, וולף ברזנבליט.

4. קרן היסוד

מטבע בריתה היתה „קרן היסוד" שונה בתכלית מ„הקרן הקיימת". קרן זו נוסדה הרבה יותר מאוחר מהראשונה, ונועדה מעיקרה למטרות מימון בקנה־מידה רחב יותר, בהתאם לחלוקת התפקידים ביניהן, שכן עם התרחבות התנועה הציונית לאחר הצהרת בלפור, המשיכה הקרן־הקיימת בגביית פרוטה לפרוטה מהעם לגאולת הקרקע מידי זרים, ואילו על קרן־היסוד הוטלה החובה להתרים את עשירי העם לטובת בניין הארץ. בראשית היווסדה של הקרן (1920) בשמה הראשון „קרן הגאולה", פעלה בקרב צעירי המפלגות הציוניות בעלי הכרת חובה, אך במשך הזמן התפתחה, ובהסבת שמה ל„קרן היסוד" הגבירה את פעולותיה והשתדלה להקיף בעיקר את בעלי היכולת. לשם כך הורכב ועד של אנשים חשובים ובעלי השפעה שאין מסרבים להם. בשלב ראשון חילקו חברי הועד את המכסה הכללית שקיבלו מהמרכז בין תושבי העיר, איש־איש לפי מעמדו ויכולתו, ואילו בשלב השני ביקרו בבתי המועריכים, כדי לפתוח במשא־ומתן קשה ומייגע את לבם ואת כיסם ולהחתימם על התחייבות מוסכמת.

בראש הועד של „קרן היסוד" באוסטראה עמד ישראל פוגל ועל־ידו עזרו חברי הועד מראשי המפלגות ומשכבות הציבור: משה אבלמן, אברה'שה בוקימר, מרדכי קפלן, יעקב קפלן, ברל לינצקי ואח'. בהנהלתו המצויינת של ישראל פוגל ובעזרת החברים המסורים לתפקיד החשוב מילא הועד את שליחותו הלאומית בשלימות. המכסות גדלו משנה לשנה, אך לאט ובהדרגה חונכו יהודי אוסטראה ע"י חברי הועד על המסורת היפה של „בני ישראל נתבעים ונותנים".

5. הספריות

בראשית היו ספריות קטנות שונות, שנוסדו ביוזמתן של התנועות הצעירות, הציוניות והפועליות, בראשית המאה ה־20 להרחבת רמתם והשכלתם של חבריהן. עם שיתוק התנועות לאחר דיכוי מהפכת 1905, רוכזו הספרים במקום אחד ע"י גורמים הברתיים „כשרים" והוקמה ספריה ציבורית ב־אולם שכור בבית יצחק ליזק שברחוב דובינסקה. הנהלת הספריה קיבלה תרומות ספרים מהציבור וכן רכשה ספרים נוספים. הספריה התפתחה בד בבד עם הגידול המהיר של מספר הקוראים ותוך זמן קצר היתה לנכס חינוכי־תרבותי חשוב בעיר. היא מנתה אלפי כרכים בכל ענפי הספרו'ת, המדע, המחקר, החברה וכו', בעיקר בלשונות הרוסית והאידית.

בעלות התנועה הציונית מהמחתרת לאחר הצהרת בלפור, עלו עמה גם הספריות הקטנות מפה ושם ונוסדה ספריה ציונית, שנקראה על שם צבי בוקימר, מראשוני הציונים והעסקנים הציבוריים באוסטראה. לעומת הראשונה שקדה הספריה הציונית על רכישת ספרים בעברית, אך גם מלשונות אחרות לא משכה ידה, ובעיקר מאידית, ששירתה את הרעיון הציוני. בראשיתה שוכנה הספריה החדשה בבית ליס ברח' דובינסקה, שם עשתה את צעדיה הראשוניים, ולאחר שלבי

התפתחות נמרצים עברה לבית מרשד בחצר, כשהיא מורחבת ומושלמת ובשלב סופי אף מאוחדת עם הספריה הראשונה.

בשנים הראשונות שימשו כספרנים וספרניות בספריה הציונית, משה בוצמן, פייגה בוצמן, בוזיה גילבורד, אשר שירתו את קהל הקוראים ביעילות יתירה, ואילו בשלב הסופי שימש בתפקיד זה הציוני הותיק והמשכיל אברהם ויינשלבוים, אשר הוכיח את עצמו כביבליוגרף בקיא ורגיל ושירת את הציבור גם בעצה ובהדרכה בבחירת הספר הנכון על הנושא המבוקש.

6. אגודת נשים ציוניות

ביוזמתה של הגב' לאה ויגדורוביטש, נציגת מרכז ויצ"ו בוורשה, נוסדה באוסטראה „אגודת נשים ציוניות", כדוגמת סניפי ויצ"ו הרבים, שאורגנו על־ידיה וע"י ב"כ מרכז אחרים בערי פולין ווהלין בסוף שנות ה־20. באגודה האוסטראית, שפעלה כסניף ליד הקרן הקיימת, מצאו נשי אוסטראה כר נרחב לפעולה ציונית ותרבותית והיו „עזר כנגדו" לבעליהן, חברי המפלגות הציוניות השונות, וכן השתייכו לאגודה זו חברות עצמאיות.

בתוך מערבולת הזרמים והפילוגים, ששררו בתנועה הציונית בעת ההיא, היה זה גוף על־מפלגתי, שרק מטרה אחת לנגד עיניו, והיא — להיות לעזר ולסיוע לכל דבר טוב ומועיל. ואמנם הוכיחו את עצמן חברות האגודה בעזרתן לקרן־הקיימת, בהשתתפותן ב„ימי־פרח", בארגון „באזארים" של הקק"ל בימי חנוכה, „מנין" שמחת־תורה וכיוצא באלו מפעלים, שבהם דרושה היתה ידה המנוסה של עקרת־בית ומארחת.

כחומר מלכד ומחנך שימשו הרצאות על נושאים ציוניים וכלליים, שהושמעו על־ידי מרצים־אורחים, או שיחות הסברה ע"י כוחות עצמיים, שהיו חלק חשוב בכל אסיפה. אך בעיקר נידונו בישיבות הקבועות דרכי הפעולה של האגודה, שתכליתה היתה להושיט יד עוזרת לכל מפעל ציוני בעיר, ולהרים קרנה של התנועה הציונית בכלל, שירדה פלאים נוכח המשבר הכלכלי והרעיוני.

בועד הסניף האוסטראי כיהנו החברות: בת־שבע אבלמן (יו"ר ראשונה), מינה שצוגול (יו"ר שניה), פייגה וידרה (סגנית), חנה לודומירסקי (מזכירה), מרים באראניק (גזברית), שרה ברד, אסתר לינצקי, חוה לייבל, סוניה סמיק, רחל גלנץ חברות.

חברות אחדות זכו לעלות ארצה ולהיאחז בה, מי בעוד מועד ומי לאחר תלאות קשות של שעת חירום, ואילו רובן ניספו ביחד עם משפחותיהם בשואה הלאומית.

7. רשת החינוך באוסטראה

חדרים ומלמדים. לא רחוקים הימים שלפני „גזירת השקאלעס" ומיד לאחריה, שמספר האינטלגנטים בעיר היה מועט ונער יספרם, היינו: המורה הממשלתי, הרופא, הרוקח, בנו של הכומר וכו', ואילו אחינו

חברות אגודת הנשים, 1934

שורה 1 למטה: — , רחל גלנץ, חיה וידרמן, פייגה ברק, חוה לייבל, רוזה קרנר־רודמן
שורה 2: גיטל אוורבוך, שרה ברד, מרים ברניק־רוזנטל, חנה לודומירסקי, פייגה וידרה, רחל גירשטיין, מינה שצוגול, סוניה סמיק, חנה ביבר, אסתר לינצקי, ליקחמכר, שצוגול
שורה 3: רחל פינקל, — , זלדה טרייבר, גמרמן, אלתה ברק, גודליס, מרגול, ויינשטיין, רויטנברג, גריינימס
שורה 4 למעלה: — , ברנזון, שרה קריצ'מר, מינה פינקלשטיין, חסיד, —

בני ישראל שלחו את בניהם ל„חדר" ואת בנותיהם ל„שרייבער".

ה„חדר" היה המוסד החינוכי היהודי, שקודש במסורת של דורות ושימיו כימי הגלות היהודית. ואמנם כל נער יהודי, ללא יוצא מן הכלל, קיבל חינוכו ב„חדר", ועוד כיום זוכרים רבים „גירסא דינקותא" שלמדו ב„חדר", את התעתועים ומעשי הקונדס שעוללו ל„רבי" ואת ה„קאנטשיק" וה„קונע", שבאו כתגמול על כך. ענין מיוחד לענות בו היא פרשת ה„מלמדים", שאחדים מהם ניחנו בחוש פדגוגי וברגש אחריות ושעשו את מלאכתם באמונה והעמידו דורות של יהודים ממשיכי מסורת ברוח ישראל סבא. אולם היו גם כאלה, שרק מצבם הכלכלי חסר התקווה הביאם ל„מלמדות" ושבעטים הפך חינוך ילדי ישראל למקצוע דל ועלוב, היה למושג של גנאי וחלק מההווי היהודי הגלותי — „א מלמד", שרובם אף זכו לכינויים שונים. כתחנת־מעבר בין ה„חדר" לבין בית־הספר שימש „חדר מתוקן" מיסודם של מלמדים „מודרניים", שהנהיגו את שיטת הלימוד „עברית בעברית".

במשך התקופה האחרונה כיהנו באוסטראה המלמדים הבאים בדרגות דרדקי, חומש עם רש"י וגמרא: איצי לייזר וולפ׳ס, זיידל מולודק, מיימע דער מלמד, איצי „פאסטוך", „דער שטריקנדרייער", לייב מיאקיטער, דוד מיכל־נתנ׳ס, שלמה־לייב, דער ברעסטעטשקער, הרשל מלמד, דוד ארליכמן, אברהם אליקומ׳ס (גלמן), המלמד של הזוסמנים (פיכל) ואחרים. המורה רימל ניהל כעין „חדר מתוקן" וביתו היה הראשון בעיר, שהדיבור העברי שרר בו ושנחשב בימים ראשונים אלה למעין „פלא שמיני". הוא גם היה בין המיסדים וראשוני המורים בבית־הספר העברי בראשית קיומו בעיר.

„שרייבערס". כבן לוויתו הנאמן ובן זמנו של ה„חדר" היה ה„שרייבער", שמתפקידו היה ללמד בני ישראל, ובייחוד בנות ישראל, „חכמת הכתיבה". בית ה„שרייבער", שהמה כל שעות היום מרוב תלמידים ותלמידות, היה מעין חדר לשעות, שבמקום ה„קאנציק" שלט בו הסרגל, אשר הצליף על כל יד בעד שגיאה מצויה ובלתי מצויה או התנופף ביד המורה סתם ככה לשם זירוז. ביקרו אצל ה„שרייבער" בנים ובנות בגילים שונים, לעתים בגיל „כלה־מויד", מבני טובים, שידם היתה משגת לתת „השכלה מושלמת" לילדיהם.

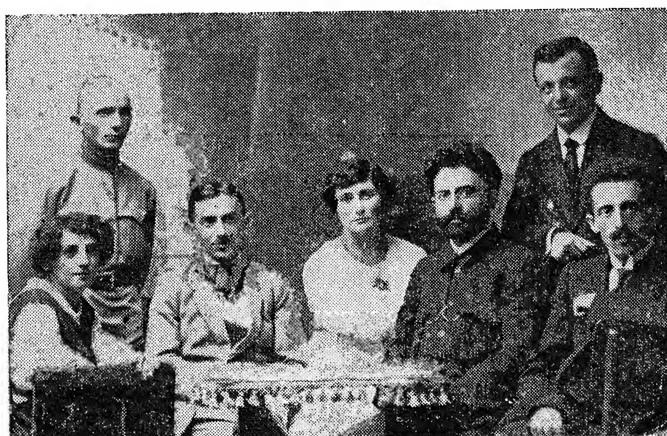
תכנית הלימודים הקיפה את הדרגות: „שרייבן אויף קריטץ" למתחילים, „שירה גריזל" למתקדמים, „אויסלייגן" והעתקת מכתבים מ„בריפנשטעלער" למשתלמים. כן למדו בבית־אולפנא זה יסודות החשבון (חיבור, חיסור ולוח־הכפל) וכן ראשית הקריאה וכתיבת כתובת בשפת המדינה. בימים הרומנטיים היה ה„שרייבער" עורך מכתבים נמלצים בין חתן־וכלה וכו׳.

ה„שרייבערס" הידועים באוסטראה היו: שמואליק דער שרייבער (גאכמאן), אחיו אהרון לייב, לייזר־יוסי (ווערך), נח דער שרייבער, שמואלי דער שרייבער (רבין), שידע פרק ב„חכמת הדקדוק", ואח׳.

תלמוד־תורה. מוסד חינוכי חרדי נפוץ בכל קהילה יהודית, שהמלמדים־המורים שלימדו בו סיגלו לעצמם מנהגי בית־ספר — כיתות עם שלחנות־תלמידים (סקאמייקעס), שעורים והפסקות עפ"י צלצול הפעמון וכו׳, אך בתכניתו וברוחו נשאר בחצי הדרך בין „חדר" לבית־ספר. מוסד זה, שהוחזק בדרך כלל ע"י ה„קהל", היה מיועד לילדי העניים, שאין ידם משגת לשלם שכר־לימוד, שלא יתבטלו מתלמוד־תורה.

הת"ת באוסטראה ניבנה והוחזק ע"י האשה הנדבנית מרת ביילקע, בתו של ר׳ זלמן־אפרים זוסמן ורעיתו של ר׳ קלמן פרנקל, בהתאם למסורת המפוארת של משפחת הזוסמנים הנדבנים, שכל אחד מהם אימץ לעצמו מוסד אחד ממוסדות הציבור בעיר

המיסדים והפעילים של בית־הספר העברי באוסטראה

מימין: מ. רימל, ז. גרשפלד, ש. שרייער, חנה הרשנהרץ (גננת), צ. בוקימר, ל. שפילברג, טרינה ברבש (גננת)

בתי־ספר, מורים ותלמידים

מימין לשמאל: 1. הסמינר הישועי בשקיעתו, 2. בית־הספר „העירוני" (סטאשיצה), 3. הגימנסיה הרוסית/הפולנית, 4. ה„בראטסטבו" (סמינר למורים), 5. בי"ס עממי (אוזשקובה), 6. כיתות „תרבות" עם המורה י. פינקלשטיין, 7. כיתת בית־ספר עם המורה מ. טולפין, 8. כיתת גימנסיה עם המורה מ. נורדמן

מורי בית־הספר „תרבות"

יושבים: חיה פינקלשטיין, ארנה קובלובה, שמואל שרייער, גב' סוסנה, זלמן גרשפלד (אדמיניסט.) אברהם א. גוברמן, אסתר ליס, יוסף פינקלשטיין, פייגה ליס־ביבר, רחל פריליך־שפילברג, ישראל פוגל

ושכל הוצאות החזקתו על בית זוסמן. במוסד זה ביקרו מאות תלמידים עניים, עזובים ויתומים, שקיבלו בו, מלבד חינוך ומכשירי לימוד, גם הלבשה והנעלה וסוגי תמיכה שונים.

תכנית הלימודים בתלמוד־תורה הקיפה „עברי" ותפילה, חומש עם רש"י, תנ"ך וגמרא, „לשון־קודש" ודקדוק, כתיבה וחשבון. בדרך כלל שהו התלמידים במוסד זה עד גיל „בר־מצוה", אך יש ויצאו לפני הזמן ונכנסו לעול העבודה. בין המחנכים התבלט מר משה שולווג, משכיל ובעל נסיון פדגוגי, שכיהן במשרת מנהל ומורה ראשי במשך תקופה ארוכה, ועל־ידו עזרו המורים מאיר־צבי פינקל, משה קרצ'מר, מרדכי משנה ואחרים. בתקופה מאוחרת יותר, בלחץ שלטונות החינוך, שונה שם המוסד ל„תחכמוני" ונכנסו לשירות מורים מוסמכים בעלי ותק פדגוגי, כמו: דוזיק ברק, שתקופה מסוימת כיהן במשרת מנהל ביה"ס, משה טולפין ואחרים.

כנאמן ומפקח על תוכנית הלימודים ורמתם הופקד ע"י בית זוסמן הלמדן הידוע ר' מנדיל ביבר, ובסוף כל שנת־לימודים התאספו במוסד עסקני העיר ולומדיה ל„אקט" בחינת התלמידים והענקת פרסים למצטיינים.

בי"ס ממשלתי ליהודים. מוסד טיפוסי לאזורים הרוסיים, שנהג גינוני מלכות בימי זוהרו של השלטון הצארי. המורים, שנחשבו לפקידי ממשלה, לבשו בגדי שרד ואף התלמידים חויבו במדים מיוחדים עם כפתורי כסף, חגורה עם אבזם וסמל ביה"ס על כובע התלמידים. נערי בני ישראל נמשכו אחר הברק החיצוני של בית־ספר זה, ששימש להם תחליף למוסדות חינוך ממשלתיים כלליים, ששעריהם היו נעולים לפניהם.

יש לציין, שבית־ספר זה עמד על רמה פדגוגית גבוהה, העסיק מורים מעולים, ובמשך עשרות שנות קיומו באוסטראה העמיד דורות של תלמידים, אבות ובנים. המצוינים שביניהם פילסו להם דרך, במידת האפשר, להשכלה גבוהה יותר, ואילו רוב הבוגרים רכשו להם השכלה יסודית טובה והוכשרו לחיי המסחר והפקידות ולמעמד אזרחי מכובד.

בראש המוסד עמד המנהל תנחום זשעבין, ומבין הפרסונל הפדגוגי הצטיינו המורים הותיקים משה טולפין, עזראהא (אזרחי), רודניצקי ואח'. ליד ביה"ס היתה קיימת מחלקה למלאכה, שנוהלה ע"י ה„מייסטר" משה רוזנברג, ושבמשך קיומה נהנתה לסירוגין מחסותן של תנועות שונות בעיר, ציוניות ולא־ציוניות, עד שעברה לרשות שלטונות החינוך הפולניים, שיסדו בבית זה בית־ספר עממי פולני.

במקביל לבית־ספר זה היה קיים בזמנו בית־ספר לנערות, שכונה בשם „בי"ס־סליעפ" על שם מנהלה.

בתי־ספר עתיקים. אוסטראה נחשבה מאז ומתמיד מרכז לתורה ולהשכלה, ליהודים וללא־יהודים כאחד. בתקופת „נסיכי אוסטראה" היה קיים בעיר „בית־ספר רוסי" Русская Школа לחינוך כמורה פרבו־סלאבית, בתקופה אחרת היה קיים בית־ספר ליזואיטים שליד המינזר ששקע. ושוב בתקופה רוסית מאוחרת יותר נוסדו בתי־ספר שונים ע"י ה„בראסטבו". לשיא החשיבות הגיעה הגימנסיה הרוסית, ששמה יצא למרחקים ברמת הלימודים, במשטר הקפדני וב...רוח האנטישמית.

רק יהודים ספורים בעלי זכויות מיוחדות יכלו ללמוד בגימנסיה בתקופה ההיא עפ"י „נורמת האחוזים", ועם זאת עליהם היה להצטיין על־פני התלמידים הלא־יהודים ולקבל מדלית־זהב בגמר חוק הלימודים, כדי שיוכלו להתקבל בבית־ספר גבוה ברוסיה. רק לאחר המהפכה נפתחו שערי הגימנסיה הזאת לכל דורש וחיש מהר נתמלאה תלמידים יהודיים צמאי ההשכלה. יתר על כן, החזקת הגימנסיה, לאחר שהאצולה הרוסית ירדה מגדולתה ומנכסיה, היתה תלויה במידה רבה בתלמידים היהודיים. בעת ההיא נפתחה לרווחה גם ה„בראסטבו", שהיתה עד כה מוסד רוסי סגור, כגימנסיה לבנות, שגם בה היו בנות היהודים רצויות כמשלמות שכר־

לימוד. על־כל־פנים היו שני מוסדות תיכוניים אלה גורם חינוכי חשוב בעיר, ובמשך תקופה מסוימת העמידו תלמידים רבים מקרב האוכלוסיה היהודית.

בשנים הראשונות לשלטון הפולנים באוסטראה עוד הונח לגמנסיה הרוסית להמשיך בקיומה, אך לאט־לאט נושלה מזכויותיה ולבסוף גם מבנינה ההיסטורי, שנתפס ע״י הגימנסיה הפולנית שנוסדה. הגימנסה הרוסית הרחיקה נדוד לבניני ה„בראטסטבו״, ששם המשיכה עוד שנתיים־שלוש, ולאחר שנתרוקנה ממעמדה המפואר בעבר ומתלמידיה היהודיים, שלא מצאו עוד חפץ בה, נתחסלה — כשל עוזר ונפל עזור.

בתי־ספר פולניים מכאן ואילך למדו התלמידים והתלמידות היהודיים בגימנסיה הפולנית בעלת הזכויות הממלכתיות, שנתנה להם האפשרות להמשיך בלימודים גבוהים באוניברסיטאות הפולניות. גם במבצר האחרון של התרבות הרוסית באוסטראה — ה„בראטסטבו״ — תקעו הפולנים יתד ויסדו שם סמינר למורים ולמורות, שתלמידים יהודיים נתקבלו בו. שתי עשרות שנים עשו שני המוסדות הפולניים להגברת ה„פולוניזציה״ של הנוער היהודי, וביחוד לאחר הנהגת חוק חינוך חובה בבתי־ספר יסודיים פולניים (פאושעכנא), שנפתחו בעיר על הריסותיהם של בתי־הספר הקודמים ואף נוספו עליהם חדשים:

בבנין הגמנסיה הרוסית —
גמנסיה ממלכתית פולנית ע״ש קונופניצקה.
בבנין ה„בראטסטבו״ הרוסי — סמינר ממלכתי למורים.
בבנין ביה״ס העירוני Городское Училище —
בי״ס עממי ע״ש סטאשיץ.
בבנין ביה״ס סליעפ — בי״ס עממי ע״ש קאזימיזש הגדול.
„אונטערן שלאס״ — בי״ס עממי ע״ש אוז׳שקובקה.
בעיר החדשה — בי״ס עממי ע״ש קולונטאי.

ואמנם קם דור חדש של אינטליגנציה יהודית־פולנית תחת האינטליגנציה היהודית־רוסית, שהזדקנה והתנוונה מחוסר בסיס. בוגרים יהודים רבים המשיכו בלימודיהם הגבוהים באוניברסיטאות ורשה, לבוב, קרקוב וחזרו כמוסמכים לרפואה, למשפטים ולהנדסה. בגבור הקורס האנטישמי באוניברסיטאות, הואט זרם הסטודנטים היהודיים מאוסטראה, עד שבאה התמוטטותה של פולין האנטישמית וחורבן היהדות הפולנית המפוארת.

בשנותיה האחרונות של הגמנסיה הרוסית שימש בה שמואל שרייער כמורה לדת לתלמידים היהודיים, ואילו בתקופה הפולנית שימשו במשרה זו בגמנסיה, בסמינר ובבתי־הספר העממיים המורים מרדכי קפלן, מרדכי נורדמן ומשה טולפין.

בתי־ספר עבריים. הדרך מהוראת־שעות („שטונדן״) ללשון־קודש ועד לבית־ספר עברי מסודר היתה ארוכה והתפתחה שלבים־שלבים. בשלב ראשון היו מצויים מורי־שעות אחדים בעיר, שביקרו בבתי תלמידיהם ולימדום פרק בתנ״ך, קראו עמהם מאמר ב„הצפירה״ והקנו להם יסודות הדקדוק העברי לפי שיטת „פקד־פקדתי״... כאלה היו המורים: שלמה־לייב, שלימד תנ״ך עם פירוש מלבי״ם; רימל, מראשוני דוברי עברית חיה באוסטראה; האחים זיידל ופיני רשיש, מומחים לדקדוק עברי; יוסף פינקלשטיין, מורה ותיק לשעורי־בית; האחים שדה ואחרים. בתקופת ההתעוררות הציונית והעליה לא״י נפוצה יותר ידיעת השפה ושימושה המעשי וגדל מספר המורים לעברית.

בשלב השני עלו על הפרק שעורי־ערב לעברית, שאורגנו ע״י מפלגות וארגוני־נוער שונים לשם העמקת ההכרה הלאומית ולצרכי הכשרה מעשית לעליה. לדרגה מכובדת מבחינת רמת הלימודים והתמדתם הגיעו שעורי הערב שליד ההסתדרות הציונית בבית קופרשטיין ברח׳ ווילבינר גרעבליע. היו קיימות כיתות ללימוד הלשון העברית למתחילים, למתקדמים ולמשתלמים וכן חוגים לידיעת ארץ־ישראל Палестиноведение. המורים גור־אריה שדה, אברהם־אלי גוברמן, ישראל פוגל ולייבוש ביבר שימשו כוח־משיכה בהוראתם המוצלחת והקימו תלמידים רבים.

בית־הספר העברי באוסטראה היה ילד טיפוחיה של התנועה הציונית בעיר שימיו כימיה. תחילה שכן בית־הספר או גן־הילדים בכל מקום שההסתדרות הציונית קבעה אכסניה לעצמה, ואילו בשלב מאוחר יותר שוכנו בדירות עצמאיות שונות. בתקופה ההיא נדד ביה״ס ועבר בבתים של באבה אייזי באנדערס, יוזפ מאלער, קופרשטיין ועוד. בהתאשר רשת החינוך מטעם „תרבות״ ע״י שלטונות החינוך הפולניים נוסד מחדש בית־הספר בשם „תרבות״ בבנין של „בנק לודובי״ ברח׳ סדובה, משם עבר לבנין של מוטל קרנר ומשם לבית מרשד ולבסוף הגיע למקום קבע בביה״ס של ז׳בין. כתוצאה מהכרת הלימוד בבית־הספר „תרבות״ כחינוך־חובה עפ״י החוק, קלט תלמידים רבים והגיע לשיא התפתחותו, ובעקבות הביקוש המוגבר נפתחה גם גמנסיה „תרבות״ בבית טרכטמן ממול. באופן כזה היה החינוך העברי באוסטראה שלם, אף הלך מחיל אל חיל ברמת הלימודים, עד שגודע אילן מבורך זה בבוא השואה בעצם פריחתו.

ייזכרו לטובה המורים והעסקנים המסורים, שפעלו בשדה בית־הספר העברי באוסטראה מיום היוסדו ועד ימיו האחרונים: שמואל שרייער, רימל, פייגה ליס־ביבר, גב׳ סוסנה, חיים דוידזון, יוסף פינקלשטיין, לולה איסרליש, גב׳ טויביס, מיניה גריינימס ואח׳, ויבדלו לחיים ארוכים זלמן גרשפלד, ישראל פוגל וב״צ באראניק.

במקביל לחינוך העברי טופח באוסטראה וקוים לסירוגין חינוך בלשון אידיש, ועל כך ראה מאמרים מיוחדים בספר זה.

„ישיבות אוסטראה״. משנת 1910 בערך, לאחר הפסקה ארוכה מאד מאז קיום הישיבות המפורסמות של אוסטראה, נוסדה בעיר ישיבה חדשה. את רעיון הישיבה הגה, יזם וביצע הרב פישל גרינברג (בנו של איצי לייזר וולפ׳ס). מקומו הראשון של גרעין הישיבה נקבע בבית־הכנסת של „האלענדערעס״ ור׳ פישל,

ראש־הישיבה לעתיד, היה המלמד הראשון. האווירה המסורתית של חדרים ומלמדים, ששררה בעיר מימים ימימה, היתה נוחה מאד לקיום הישיבה, שצריכה היתה להבטיח המשך הלימודים שלאחר ה„חדר״. בשורת הישיבה עשתה לה כנפיים, ועד מהרה התחילו להתדפק על שעריה תלמידים רבים מאוסטראה ומהעיירות הסמוכות.

ר׳ פישל עשה את הישיבה למפעל חייו ולא חשך כל עמל להרחבתה ולביסוסה. העמיד את דירתו כאכסניה לבחורים מן החוץ, מקום שם אשתו הרבנית עזרה כנגדו בשרתה אותם שלא על־מנת לקבל פרס. הוא דאג לחלק את שאר התלמידים בין הבעלי־בתים לשינה ול„אכילת ימים״. העמיד מלמדים לחומש עם רש״י ולגמרא למתחילים ובעצמו דאג לתקציבם, בחזרו על בתי־הכנסיות בעיר בשבתות להתרמת הנדיבים בעם בעלותם לתורה. גם הישיבה הלכה בדרכיו ונדדה מבית־מדרש לבית־מדרש, עד שבמשך שנות קיומה סבבה ועברה כל בתי־התפילה בעיר. לבסוף נתעוררה אלמנתו של העו״ד הנדיב ש מ א י ש י י נ ר ב ר ג ובנתה מכספי עזבונו בנין קבוע לישיבה ברח׳ בשטובה מול התלמוד־תורה. אך בינתיים הגיעו ימי־חירום קשים לאוסטראה בעטים של מאורעות ופרעות, והישיבה עמדה מהתקדם, אך המשיכה בקיומה הדל עד הסוף.

זכה ר׳ פישל לראות ימי־זוהר גדולים בישיבה שהקים, לכהן פאר כראש־ישיבה ולהגיד שעור יומי בגמרא לפני עשרות בחורים, ובזכותו חזרה התורה באוסטראה על אכסניה שלה. בנו א ב ר ה ם, רב ושו״ב אחרי פטירת אביו, היה למשען רוחני ליהודי אוסטראה בימי השואה ויחד אתם חילק את גורלם המר. בתו ב יי ל ה שניצלה מן השואה, הגיעה ארצה ונמצאת בקיבוץ.

אחרי פטירת ה„חפץ־חיים״ ז״ל נתעוררו חסידיו ומעריציו למפעל פתיחת ישיבות בכל עיר ועיירה, כדי לקיים צוואתו הרוחנית של רבם. יום אחד הגיע לאוסטראה ראש־ישיבה מוילנא ואליו נילוו מנהל ומספר בחורי־ישיבה ויסדו ישיבה חדשה נוסף על הישיבה הקיימת. הישיבה אוכסנה בבית־המדרש הסמוך לבית־הכנסת הגדול וקראו לה על שם הגאון האוסטראי — „ישיבה ע״ש המהרש״א״.

הבחורים שבאו ללמוד שם, מבוגרים וגם צעירים, הצטיינו בלבושם הנאה ובהליכותיהם המודרניות, שהיו לפלא בעיני רואיהם ושהיה בכך משום הרמת קרנו של לימוד התורה. גם החזקתם היתה בדרך של כבוד ע״י קרן מיוחדת ולא נתבזו ב„אכילת ימים״ כנהוג עד כה, אלא קיבלו את ארוחותיהם באולם־אוכל, שסודר בשבילם בביתו של ר׳ א ה ר ו ן ב ר ק. רק בשבתות סעדו על שלחנם של בעלי בתים חשובים, כדי ליהנות מעונג שבת ביתי.

בד בבד עם מספר התלמידים מן החוץ התרבה והלך גם מספר התלמידים מהעיר, עד שבית־המדרש היה צר מהכיל את כולם. נאמנים לשיטת „להגדיל תורה ויאדיר״, ערכו בקולנוע ביבר חגיגה מפוארת לרגל מלואת שנה להיוסד הישיבה. ואמנם קיומן של שתי ה„ישיבות״ ונוכחותם של בחורי־ישיבה רבים החזירו לעיר אוסטראה עטרת התורה, שעוטרה בה בימים מקדם.

8. בית־החולים „ביקור־חולים״

שני מוסדות רפואיים היו באוסטראה. האחד בית־החולים העירוני שבסימטת „שפיטלנה״, שהצטיין בציודו המלא באופן יחסי ובשירותיו הרפואיים התקינים. הרופא הראשי והאחראי לבית־חולים זה היה במעמד של רופא העיר ולידו עזרו מיטב הכוחות הרפואיים בעיר: רופאים, חובשים, סניטרים ואחיות. על אף העובדה שכל החזקתו על קופת העיר, אושפזו בו לרוב החולים מקרב האוכלוסיה הנור־

שעורי־ערב לעברית

יושבות: שרה פינקלשטיין, מניה שרייער, ג. א. שדה (המורה), שרה גולדברג, קופרשטיין,
עומדות: שרה רפופורט, בוזי גילבורד, רחל בוצמן, גיטל רבינשטיין, אידה ווסקובויניק־בוקימר, פסיה באראניק

צרית, ואילו חולים יהודיים נתקבלו בו מעט, וזה רק לאחר השתדלויות ואישורים בדבר מצב מחלתם החמור, הדורש טיפול מיוחד שאין לקבלו במקום אחר, או נגד תשלום. בעתות מלחמה שימש גם בית־חולים צבאי.

ביקור־חולים, או בית־החולים היהודי, היה המוסד הרפואי השני מיסודו של הנדבן הידוע משה'קה זוסמן. בית־חולים זה השתרע על שטח גדול בירכתי רחוב „טרסקה" וגן־עצים גדול ורחב־ידים מסביב לו עמד לרשותם של החולים המבריאים. בית־חולים זה, שהוחזק בזמנו מנדבות מיסדו ולאחר מכן מהתמיכות, שהוקצבו ע"י מועצת העיר, ועד הקהילה והציבור, שירת את החולים מקרב השכבות העניות של האוכלוסיה היהודית. אם כי ציודו ומנגנונו הרפואי נפל בטיבו מזה של ביה"ח העירוני, אך תודות למידות המסירות וההקרבה שהשלימו את החסר, הצליחה ההנהלה למלא את שליחותה האנושית לדוגמה ולמופת. ביחוד הוכיחו את עצמם בשעת מגיפת הטיפוס, שפרצה בעקבות מלחמת־העולם, עת עמדו בפרץ בהצלחה נפלאה, בהגישם עזרה להמונים וקיימו נפשות רבות מישראל.

בין הפרסונל הרפואי, שעבדו ב„ביקור־חולים" באופן קבוע, היו הרופאים היהודיים בעיר ד"ר באט, ד"ר זסלבסקי, ד"ר קטוביטש ואחרים; החובשים טשכונסקי ופטרנקו, הסניטרים יואל אורעך, ירמיהו קוזיר ואחרים וכן אחיות רחמניות. יוקע כאן לעמוד הקלון לדראון עולם החובש האוקראיני פטרנקו, שלאחר שמצץ את דמם של התושבים היהודיים במשך שנים רבות, העמיד עצמו לרשות השטן בימי מבחן ולקח חלק פעיל בביצוע השמדתם.

מנהל בית־החולים היה הפרוביזור דב טולטשינסקי, שלא זו בלבד, שהצטיין בחריצותו ובמסירותו במילוי תפקידו האחראי, אלא אף הוסיף והשתתף בכל פעולה אחרת בשטח בריאות העם, כמו „טאז", בית־יתומים ועוד. הוא גם ניחן בכשרון מוסיקלי, השתתף במקהלת בית־הכנסת הגדול ולעתים תרם מידיעותיו המוסיקליות לטובת מפעלים ציבוריים. בית־המרקחת שליד בית־החולים היהודי היה מעין מוסד עצמאי, שקבע ברכה לעצמו בעזרתו החיונית שהגיש לנצרכים. מלבד שירותו הישיר לחולים היה מחלק רפואות לחולי בית חשוכי אמצעים עפ"י פתקאות מאת העיריה, הקהילה, „טאז" או רופאים. כן היה מספק עפ"י דרישת רופא תכשירים רפואיים, כמו: קרח, חמצן, כלים וכו'.

9. חברת „טאז"

החורבן וההרס, שנגרם ע"י מלחמת העולם הראשונה והפרעות המזוינות שלאחריה, נתנו אותותיהם בבריאות העם, וביחוד עורר דאגה מצב בריאותו הלקוי של הדור הצעיר, שגדל בתנאי מחסור ועוני. נוכח מצב חירום זה התעורר לפעולה ד"ר יוסף רוזנשטרום, ובעזרת עסקנים אחדים, שטובת המוני העם היתה קרובה ללבם, יסד באוסטראה בשנת 1921 את הסניף הראשון בווהלין לחברת „אזע" (חברה לבריאות היהודים), שמתפקידה היה להגיש עזרה מדיצינית לשכבות העניות של האוכלוסיה היהודית. מקור ההשראה והתמיכה היתה הועדה המדיקו־סניטרית, שהוקמה ליד הג'וינט לשיקום בריאות היהודים נפגעי המלחמה.

משך 4 שנים פעל סניף „אזע" בעיר ועשה כמיטב יכולתו, כדי להקל על סבלות המוני היהודים, שנעזרו לא מעט על־ידי פעולות ההצלה הנרחבות — הלבשה, הזנה ותמיכה — של הגוינט בכלל וסניפו התברואתי בפרס. בשנת 1925 סיימה הועדה המדיקו־סניטרית את תפקידה ותמיכתה נפסקה.

עם חיסול החברה לשעת חירום „אזע", לא נפסקו פעולותיה הברוכות בעירנו. העסקנים, שעמדו בראשה כל אותן השנים, התקשרו מיד עם החברה היהודית הכל־פולנית „טאז", שירשה את מקומה של הראשונה ושהמשיכה את קיומה בהגשת עזרה רפואית ותברואתית להמוני העם עד לחיסולם של היהודים בפולין.

במשנה מרץ ובכשרון המעשה להפליא ניגשו ד"ר יוסף רוזנשטרום, חיים דודזון ושאר חברי הועד לארגון העבודה על היסודות החדשים ועל בסיס של קבע. בהכירם מנסיונם רב־השנים בחיוניות העבודה הזאת לא חשכו כל עמל ושקדו על הגשת עזרה לעניי העם במסגרת הפעולות הקודמות ואף הוסיפו על הראשונות. בתחום פעולות החברה הקבועות נכללו:

א. חלוקת רפואות חינם לנצרכים,
ב. טיפוח ותמיכה בילדי „בית היתומים",
ג. סיפוח ה„סקציה לספורט" והחזקתה,
ד. הגשת עזרה סניטרית לילדי בתי־הספר.

נוסף על כל אלה אירגנו מדי קיץ קיטנה (דמי־קולוניה) לילדי העניים, שהיו זקוקים להבראה מחמת חולשתם הגופנית, ששם שהו תחת השגחה רפואית ובתנאי תזונה טובים יותר. בשנים האחרונות הצליחה החברה באוסטראה, בעזרתו הפעילה של הועד המרכזי של „טאז" בורשה, לבצע מפעל תזונת הילדים. הוקמו 2 מטבחי־ילדים, שחילקו 150 ארוחות־בוקר (כוס חלב ולחמניה) לילדי בתי־הספר, 150 ארוחות־צהרים לילדים בגיל 3—7, ואילו לילדים עד גיל 3 קיבלו האמהות מנות המזון הביתה.

יצוין כאן בצער מותו הטראגי של ד"ר רוזנשטרום, שניספה בתאונת־דרכים באמצע פעולתו הברוכה, שבאהבתו האבהית לעניי אוסטראה לא היה גבול ולא תחליף. המשיכו במפעל זה חברו לפעולה ויורשו חיים דודזון, דב טולטשינסקי ושאר חברי הועד המקומי. כמזכירו של „טאז" במשך קיומו פעל במסירות ובנאמנות חיים פערקוס.

10. מוסדות צדקה וחסד

ועד־עזרה אמריקאי. — אחרי מלחמת העולם הראשונה נתעוררו יהודי אמריקה לעזרת אחיהם, קרבנות המלחמה והפרעות. כמו בכל עיר ועיירה

נפתח גם באוסטראה „ועד אמריקאי" (ג'וינט). הועד הושיט יד עוזרת לשכבות הדלות מקרב תושבי העיר ולפליטים שהגיעו לכאן ממקומות אחרים וביחוד מעבר לגבול, בהלבשה והנעלה, במצרכי מזון וכל מיני תמיכה וסעד אחרים. כן הקציב עזרה כספית למוסדות ציבוריים שונים.

הועד שוכן בבית חיה וולדאוקס (רח' טרסקה) ופעלו בו העסקנים: הרב יוסף ורטהיים, הרשל רבינוביץ, שלמה קומדנט, לייב שפילברג, זלמן גרשפלד, לייבוש ביבר, יעקוב זונדר ועוד. כמנהל הועד האמריקאי מונה אליהו לרנר, עסקן מוכשר אף הוא מבין הפליטים שהגיעו לעיר.

מטבח זול. — בירכתי ה„קלויסטר־פלאץ", סמוך לבנין התלמוד־תורה, עמד בית ציבורי חדש, שהיה ידוע בשם „המטבח הזול" (דעשאווע קוך). בנין זה נבנה על־ידי הנדבן הערמאן, משפחת עשירים שבאו מרחום ושמצבותיהם המפוארות התנוססו בבית־הקברות באוסטראה. לא זכור כמה זמן ובאיזו מידה שימש הבית למטרה שלמענה נבנה, על־כל־פנים רוב השנים רק השם „מטבח זול" נקרא עליו, אך למעשה שימש אכסניה למטרות ציבוריות שונות. אהרי מלחמת העולם הראשונה נשתכן בו באופן סופי בית־היתומים.

מושב זקנים. — מוסד עתיק, ספק „הכנסת אורחים" וספק „מושב זקנים", נמצא בהמשך רחוב באשטובה סמוך לבית־החרושת לסוכריות של נחום שיינקר. הבית הזה צווה אי־פעם ל„הקדש" או „עולמות" והיה שייך לקהל, אך למעשה היה זה בית עזוב ללא הנהלה ציבורית כלשהי. התאכסנו בו עניים עוברי־אורח, שלא מצאו לעצמם בעיר מקום לינה טוב יותר וכן התגוררו בו בקביעות כל מיני חלכאים ונדכאים, גלמודים וערירים מוכי גורל. מזווג הזיווגים אף זימן לשם את חיים הבטלן (בחור־ישיבה לשעבר) ושיינדל הבתולה, שנישאו ע"י „קהל" בבית־הקברות לשם עצירת מגיפה, שביום החזירו על הפתחים, ביחד או לחוד, ובלילה מצאו מעון בבית זה.

בהיבנות בית הישיבה מיסודו של שמאי שיינרברג הוקצה אגף מיוחד לצרכי מושב זקנים.

לינת הצדק. — בדרך כלל „מוסד" מוכר בעיר, אך למעשה פיקח על פעולותיו ועד של אדם אחד והוא — שמואליק „שרייבער" (גוכמן). הוא היה הרוח החיה, שפעל והפעיל אחרים למלא את חובות המוסד שלמענו היה קיים. ברשותו היתה רשימת המתנדבים, אנשים ונשים, שמתפקידם היה „לשבת" במשמרות ליד מיטת חולה או ללון במקרה חמור יותר. כל דרישה דחופה הופנתה לשמואליק שרייבער, והוא מצדו דאג להצבת המשמרות ולהגשת העזרה הדרושה.

מלאי מסוים של תכשירים רפואיים עמד לרשותה של „לינת הצדק", כמו: כיסי גומי, קרח, חוקנים, משפכים, מדי־חום וכיוצא באלו אמצעי ריפוי. לא חסרו גם מיני מרקחת וריבות להשיב נפשם של חולים עניים.

11. קלובים אזרחים

בצד הארגונים והמוסדות, שנבעו במישרין או בעקיפין מהתנועות האידיאולוגיות השונות, היה תמיד קיים באוסטראה ארגון אזרחי חברתי, שבו התרכזו אנשים שוחרי תרבות וחיי־חברה ללא זיקה מפלגתית כלשהי. מטרתו היחידה היתה טיפוח אזרחות טובה במסגרת תרבותית־חברתית נאה. קלוב כזה היה לתקופות פושט צורה ולובש צורה, מחדש את שמו, מסגרת ארגונו והיקף עבודתו, הכל לפי רוח הזמן והרכבו האישי, אך בשם זה או אחר התמיד בקיומו ואף הצדיקו בפעולות מתאימות. כאלה היו חוגי הגימנזיסטים היהודיים, חוגי הסטודנטים היהודיים, הקלוב האזרחי היהודי, קלוב האינטליגנציה היהודית וכו'.

מלבד חוגי המתלמדים, שלהם ולפעולותיהם הוקדשו מאמרים מפורטים במקום אחר בספר זה, התארגן הקלוב הראשון במלוא משמעותו האזרחית בתקופת גיבוש חיי החברה תחת השלטון הפולני בעיר.

ביום 9 בפברואר 1927 נקראה ביוזמתם של הרב מטעם אברהם שרייער ושל העסקן החברתי־תרבותי ד"ר יוסף רוזנשטרום אסיפת־ייסוד במטרה לכונן קלוב אזרחי יהודי. ד"ר רוזנשטרום הרצה על הצורך החיוני בארגון כזה, שחסרונו הורגש זה מכבר בחוגי האזרחים בעיר. כתוצאה מכך נבחרה הנהלת הקלוב בהרכב הבא: אברהם שרייער — יושב־ראש ההנהלה, ב"צ באראניק — מזכיר, ד"ר רוזנשטרום, אברהם־אהרן פינקלשטיין, פ. טרכטמן, שמואל סונץ — חברים.

ההנהלה הראשונה בהרכבה הזמני והמצומצם ניהלה את העניינים השוטפים של הקלוב עד האסיפה הכללית, כמו: הטיפול אצל השלטונות לקבלת ליגליזציה, גיוס חברים, התווית קווי־יסוד לתכנית פעולות וכו'. החוגים האזרחיים בעיר קיבלו את דבר הקלוב בהתלהבות וההיענות היתה רבה. לזכותו של „הקלוב האזרחי היהודי" ייזקף ההישג, שלאחר תקופה מסוימת של קיום הכשיר את הלבבות וסלל את הדרך לקלוב הבא אחריו — אף הוא מיסודו של בית רוזנשטרום — שהוכיח את עצמו כיורש וממשיך ראוי.

„קלוב האינטליגנציה היהודית" נוסד ביוזמתה של העסקנית התרבותית והמורה עמא (עני) רוזנשטרום לפי המתכונת של „קלוב האינטליגנציה הפולנית" — קי"פ. גם הקלוב הזה כקודמו הציב מטרה לעצמו לפעול מחוץ למסגרת מפלגתית ולשמש למטרות חברתיות־תרבותיות בלבד. בפינה חמה זאת מצא הנוער היהודי מקום נעים לבילוי תרבותי, לשמיעת הרצאה טובה בתולדות העם היהודי וספרותו וכו'. על קלוב זה — פרי רוחה ותרומתה של ע. רוזנשטרום — היתה גאוותם של חוגי האינטליגנציה היהודית בעיר, ואף חוגי האינטליגנציה הפולנית, מורים, קצינים ופקידים, העריכוהו מאד ולא נמנעו מלבקר בו למרות הנטיה האנטישמית ששררה בחוגים הרשמיים.

פרקי הווי

פרק ז

פרקי הווי

אברהם לוינסון

זכרונות מהבחירות לסיים הפולני

דברי הבאים אינם אלא צרור זכרונות על ווהלין מתקופת הבחירות לסיים הפולני הראשון (אחרי הסיים המכונן). היה זה בשנת 1922. הפוליטיקה היהודית היתה אז בסימן הבלוק מיסודו של יצחק גרינבוים, שביוזמתו הונח היסוד לבלוק הפוליטי של המיעוטים. מחוץ לבלוק נשארה רק ה„פולקס־פארטיי" מיסודו של נח פרילוצקי, שהתאחדה עם בעלי־המלאכה הפולקיסטיים מיסודו של ראש אגודת בעלי־המלאכה חיים ראסנר (הציונים שבהם תמכו בבלוק). באחד הימים קיבלתי בעיר מגורי לודז טלגרמה מוורשה, שעלי לצאת לחודש ימים לווהלין, כדי לנהל תעמולה בעד רשימת הבלוק מס' 18. מחוז־הבחירה שלי, שבו הוצגתי על ידי לשכת־הבחירות המרכזית בורשה כמועמד לבחירות, הקיף את הערים קרמניץ, דובנא, אוסטראה ושורה של עיירות וביניהן רדזיוילוב, ברסטצ'קו, הורוכוב ואחרות.

המטה הראשי של הבחירות נמצא בעיר קרמניץ, העיר הנחמדה בתוך מסגרת־פלאים של ירק הרים גבוהים. ראש ועד־הבחירות הקרמניצאי היה העו"ד בנימין לנדסברג, ציוני נאמן, בנו של הרופא הישיש, ד"ר אריה לנדסברג, אף הוא ציוני. חוץ מלנדסברג השתתפו אז בפעולה חותנו פרידברג, גולדרינג, ד"ר ליטבק ואחרים. רובם ציונים מסורים.

לא קלה היתה פעולת־הבחירות בקרמניץ וסביבתה. הבלוק של המיעוטים, על אף הפרסום הרב שהיה לו בערי־הספר, עורר בלב היהודים גם זכרונות נוגים ורגשי־כאב לזכר הפרעות, שפרעו האוקראינים ביהודים בשנות מלחמות האזרחים באוקראינה... לא בנקל השלימו, איפוא, יהודי פולניה המזרחית לזיווג הפוליטי של יהודים ואוקראינים שנואי־נפשם. נימוק זה ניצל לא־פעם פרילוצקי, המתלונן בצל כנפי הסטרוסטה הפולני, שמתפקידו היה לשמור על מחוזו מהשפעת האירידנטה האוקראינית. היה עוד קושי פסיכולוגי אחד, שפחדתי מאד מפניו: יריבי הפוליטי פרילוצקי, שהיה ידוע בעבודתו הספרותית והמדעית ובפרסומו הציבורי, היה — לרוע מזלי — יליד קרמניץ, וכל בני משפחתו גרו עדיין בעיר זו בתקופת הבחירות. אך עד מהרה נתברר כי פחדי היה פחד שוא. בלוק המיעוטים שקם על רקע מלחמת היהודים בממשלה הריאקציונית הפולנית היה כל־כך פופולרי בכל ווהלין, שכל בני משפחתו הקרובים ביותר לפרילוצקי נתנו את ידם לרשימתנו.

באוירה של התלהבות ציונית עברה תעמולת־הבחירות גם בדובנא ובאוסטראה, שבהן היו ועדים פעילים של הבלוק. זכורני את נשף־התעמולה של הבלוק, שסודר בדובנא לאחר שנתקיימה בה אסיפת הפולקיסטים. הגעתי לדובנא בערב, לפי הזמנה דחופה של הועד מחשש לתוצאות הבחירות. מהתחלת דברי באסיפה הופרעתי תכופות ע"י אחד הבונדאים שתמך ברשימה הפולקיסטית. האוירה הציונית ששררה באולם היתה מלאה סערה מלחמתית. הבונדאי התפרע ועלה על הבמה והפריע לנאומי. פתאום הופיע על הבמה שוטר. יריבי התוקפני מצא פתאום סיוע למעשיו, וציפינו בחרדה לפיזור האסיפה. אולם קרה דבר בלתי־צפוי: השוטר לא רק הרחיק את יריבי, אלא גם פיזר בקרב הנאספים עלוני־תעמולה לטובת הרשימה... 18 של הבלוק. נתברר שהשוטר היה אוקראיני, שהיה מעונין אף הוא בהצלחת הרשימה המשותפת. האסיפה נגמרה, כמובן, בתרועות־הידד של כל קהל הבוחרים.

אותה אוירה של אהדה כללית ל„בלוק" מצאתי גם באוסטראה, זו העיר ההיסטורית הפולנית־יהודית, השוכנת על הגבול הרוסי־פולני. לאחר שהשתתפתי באחת מאסיפות הועד באוסטראה, חזרתי לקרמניץ לשם הגברת הפעולה. בינתיים נודע לי, כי לאוסטראה בא לשם תעמולה ראש בעלי־המלאכה בפולין, חיים ראסנר. כפי שמסרו לי אח"כ, הופרעה

האסיפה שלו בשל מקרה משונה ומצחיק, שכדאי להזכירו. כמו בכל הערים היהודיות נתברכה גם העיר אוסטראה במשוגע עירוני, פקמאן שמו, אדם שקט שהיה מתהלך תמיד בלבוש גנרל קוזקי, עם פסים אדומים על מכנסיו, הרבה מדליות של מטבעות מחוקות על חזהו וכובע גנרלי מעוך על ראשו. עיקר שגעונו היה באמונתו, שהוא נתמנה על־ידי הקיסרית יקטרינה השניה למשגיח על הרכבות המביאות מזונות לאוסטראה (או משהו דומה לזה), אלא שאנשים גונבים את המזונות מהרכבות ומחלקים אותם בין עצמם. כשבא המרשל פילסודסקי לאוסטראה, כדי לחנוך את ענף מסילת־הברזל החדש שנבנה אז, והמרשל קיבל את השלטונות הצבאיים והאזרחיים בתוך מרובע כביר של חיילים, שסודר לכבודו באחד המגרשים, היה פקמאן היחידי שהבקיע את המרובע, ניגש למרשל, כרע לפניו על ברכיו, והצביע על ראשי השלטון, שהם הם הגונבים מהרכבות והגורמים נזק לו ולפולין... הנקל לתאר לעצמנו את התמונה הזאת ואת תגובתו של פילסודסקי, שבהשקפותיו על ראשי פולין לא היה רחוק מ... פקמאן. והנה פקמאן זה אקלע גם לאסיפת הבחירות בהשתתפותו של ראסנר. מישהו רמז לו כנראה, שבאה בשבילו רכבת פחמים מורשה לאוסטראה והוא, ראסנר, אשם בדבר שהפחמים נעלמו. בשביל פקמאן זה היה מספיק. והנה כשהתחילה האסיפה, וראסנר, כיד אמנות־הדיבור הטובה עליו, התחיל להסביר את הפרוגרמה של ה„עממיים", קם פקמאן ודרש ממנו דין־וחשבון על הפחמים... באולם פרץ צחוק לא יתואר. ראסנר, שלא ידע מי לפניו, התחיל מתגונן בתמימותו נגד העלילה שטפלו עליו יריביו הפוליטיים, פקמאן עמד בתוקף על דעתו. כל אשר הרבה ראסנר להצטדק, גדלו הצחוק והמבוכה, והאספה, כפי שמסרו, לא הגיעה לסופה.

היתה לי הזדמנות לבקר גם בלוצק, העיר העתיקה של ווהלין; ומה רבה היתה ערנותם של העסקנים הפעילים מבין הציונים המקומיים יהושע ברגר, חייקיל ווייץ, אברהם ואקסמן ואחרים במגביות הלאומיות ובעריכת הבחירות לסיים.

ראה ראיתי המוני יהודים באסיפות בקובל, לוצק, רוזישצ'ה, רובנה, קוריץ, לודוויפול ובכמה עיירות קטנות אחרות — בקרתים בחנויותיהם הריקות כמעט ובסדנותיהם הדלות ותמיד היתה פליאה בעיני ערנותם הנפשית לקדשי האומה, נדבנותם לקרנות. בקרתי פעם את ברסטצ'קה, זו העיירה המופלאה שכל יהודיה דברו עברית, ושרוב בניה עלו בזמנים שונים לא"י. אחת אספות־התעמולה בראשותו של ד"ר פורמן הוקדשה לקרן־היסוד. אחרי הרצאתו בקשו הנאספים לעשות הפסקה וכשהסכמתי — נעלמו כהרף־עין, אך חזרו כולם מהר ובין רגע נערם על השולחן גל גדול של מטבעות זהב וכסף, תכשיטים, כלי תשמישי קדושה וכדומה. אותו ערב בא שליח מיוחד מהורוכוב לברסטצ'קה והביא לי במסתרים שק מלא תכשיטים בשביל קרן־היסוד, ועוד הרבה יש לספר עליהם. הלב מתכווץ להכרה שאינם, שלא נראם לעד.

יירצו נא הדפים האלה לזכר קיבוץ יהודי מפואר זה, שידע לאהוב וללחום, לבנות וליצור ולהבטיח לו מקום־כבוד בנצח היצירה הלאומית...

אברהם א. גוברמן

סבסובי עבודה לדין־תורה

פרקי הווי מבית הרב ר' אפרים גוברמן

**

רוצה אני להעלות בזה שתי אפיזודות מחיי העבר של עירנו, שנכחתי בהן ושנחרתו עמוק בזכרוני. אפיזודות אלו יש להן עניין לא רק לעצמן, אלא יש בהן להאיר כמה דברים מחיי הציבוריות היהודית של עירנו בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה. ונדמה לי, שהאפיזודה הראשונה אשר אספר כאן, היא יחידה במינה בתולדות תנועת הפועלים היהודית.

**

א. באי־כוח התנועות המהפכניות באוסטראה באות לדון לפני הרב

זה היה בשנת 1908. ברחוב „ווילבינר גרבליה", על־יד הגשר, גר אחד **זיידל לייבל**, שהיה בעל בית־חרושת לעורות ועבדו אצלו 15 פועלים. וקרה המקרה, שפועל אחד נפל לבור העורות בזמן העבודה, נחבל ונפל למשכב והיה חולה זמן רב. בעל־הבית, כמנהג הימים ההם, לא דאג למצבו של הפועל ולא התעניין בגורלו, והאיש היה בעל אשה ובנים ועני מרוד. מפלגת ס. ס. (סיוניסטי — סוציאליסטי), שהיתה חזקה מאוד בעירנו, קיבלה על עצמה את הטיפול בענין הפועל, הציגה ללייבל את דרישותיה לשלם בעד הריפוי ולתמוך במשפחה, אולם לייבל לא נענה.

ערב אחד באו אל ביתו שני בחורים רעולי פנים, הכניסוהו לחדר, הניחו פצצה על השולחן והודיעו לו, שבאם לא יענה לדרישותיהם יפוצצו עליו את הפצצה. אם היתה זאת פצצה אמיתית או שזה היה רק איום — לא ידוע. אולם בני־הבית, שעמדו על־יד הדלת ושמעו את הדברים הרימו קול צעקה. הבחורים נבהלו ועזבו את הבית. הודיעו למשטרה, ערכו חיפושים ולא העלו דבר. מפחד הזמין לייבל שוטרים, שעמדו על־יד ביתו ושמרו עליו יומם ולילה. כן היה שוטר מהלך אחריו בכל אשר הלך, גם לבית־הכנסת — הקלויז הגדול ששם התפלל. הדבר נמשך

זמן רב. אמרו, שאיימו עליו עוד פעם ועוד פעם. לייבל חרד לנפשו וגם העניין עלה לו בדמים מרובים, כי הוא חייב היה לשלם לשוטרים והוא רצה לגמור את העניין.

אל ביתו היה נכנס ויוצא מורה לבנותיו הגדולות, אחד פיני ציטרין (אחרי מלחמת העולם הראשונה נסע לאמריקה), שהיה חבר פועלי־ציון. לייבל פנה אליו שיתווך בינו ובין המפלגה. גם מפלגת ס. ס. היתה מעוניינת לגמור את העניין, כי באותם הימים היתה מפולת גדולה לתנועה המהפכנית בעיר. שומרי בית־הסוהר בעירנו, בו ישבו הרבה אסירים פוליטיים, גילו מחתרת שהובילה מבית־הסוהר אל החצר ושהיתה מוכנה כבר לבריחת האנשים. התחילו חיפושים ומאסרים כבדים והיתה סכנה גדולה להמשיך בעניין זה. אז הציע חיים זייגרסון, שהיה חבר הועד של ס. ס., למסור את העניין לבוררות אצל רב והציע את אבי לבורר (זייגרסון היה בן אחיו של אבי), הדבר נתקבל.

מתחילה התנער אבי מכל העסק הזה, כי לא רצה להכניס את ראשו לדבר שכרוכה בו סכנה רבה. אולם גברו עליו דברי זיידל לייבל, שהתחנן לפניו לקיים מצוות הצלת נפשות. כן התערב בעניין אחי הבכור מנדל שהיה מקורב לאנשי המפלגה ואבי קיבל עליו את הבוררות. בתורת בא־כוחו של זיידל לייבל הופיע פיני ציטרין ובתורת בא־כוח הועד — וואווע גולדינפלד (אביו היה בעל בית־חרושת לעורות בעיר החדשה ובשנת 1906, בהיותו בן 15 או 16, בעת השביתות, אירגן שביתה של הפועלים העובדים בבית־החרושת של אביו ויהי הדבר לשיחה בפי כל) ונחום ליס — שניהם תלמידי הגמנסיה בעירנו במחלקות ז' וח'.

אנחנו גרנו אז ברחוב דובינסקה על־יד ביתו של משה פינקל. בבית הזה נמצאה המפקדה הראשית של המשטרה המקומית ושוטר עמד על משמרתו תמיד על־יד הבית. לכאורה היה המקום מסוכן מאד, אולם, כנראה שדווקא מפני־כך היה המקום מבוטח ביותר, משום שלא יעלה על דעת איש, שעל־יד המשטרה נעשית „קראמולה" (מעשה מרד נגד הצאר). במשך שבועיים, ערב־ערב בשעות 11—10, כשכל הילדים הקטנים הלכו לישון ולא היה פחד שיבואו אנשים זרים, היו באים הטוענים והיו נסגרים בחדר האחרון של הבית ודנו בעניין עד 3—2 בלילה. הדבר לא עורר כל חשד, כי ישיבה מאוחרת בערב ודיני דברים עם אנשים היה דבר רגיל בבית הרב.

פסק־הדין היה שזיידל לייבל צריך לשלם לפועל סך 215 רובל (סכום די ניכר בימים ההם). אבי קיבל את הכסף ומסרו לבא־כוח הפועל והעניין נגמר.

כפי ששח לי אבא כעבור שנים, היו דברי הטוענים מצד הפועל הגיוניים ונכוחים, והוא פסק לפי דין־תורה, שבעל־הבית חייב בנזק ובריפוי לפועל שנפגע בזמן עבודתו. הוא היה מלא התפעלות מכוח הטיעון והדיבור של שני הבחורים הצעירים גולדינפלד וליס, ואכן גולדינפלד הוכח אח"כ בזמן המהפכה בשנת 1917 כאחד הנואמים המזהירים בעירנו. הדבר הזה נשאר סוד כמוס ולא נודע ממנו מאומה לאיש. הילדים הקטנים אצלנו לא ידעו במה הדבר והגדולים בבית הרב היו רגילים לשמור סוד.

באותה השנה גורש גולדינפלד מהגימנסיה בעוון פעילות מהפכנית והוא גמר את לימודיו בחוץ־לארץ.

ב. שביתה יהודית

בעיר החדשה (ניי שטאט) היו בתי־מלאכה לכרכרות ומרכבות מכל המינים. המרכבות היו ידועות בכל אוקראינה והיו מובילים אותן לירידים הגדולים ביארמולינץ וקיוב. כן היו עושים שם את ארגזי החתונה הגדולים והמפורזלים, שהיו מפארים כל בית איכר וכל בית יהודי בעיירות הקטנות. בחרושת הזו עבדו כמה מאות אנשים: נגרים, נפחים, מסגרים, רפדים, צבעים ועוד ועוד. בתי המלאכה היו קטנים, עבדו בלי מכונות, בכל אחד עבדו כעשרה — חמישה־עשר איש; ומספר בעלי־הבתים היה רב.

וזכורני, במוצאי־שבת אחת בשנת 1909 אחרי ה„הבדלה", נתמלא ביתנו עשרות יהודים. היו אלה באי־כח הפועלים בחרושת המרכבות, שבאו לעשות „יד אחת" בתקיעת כף ובחתימת ידם על זכרון־דברים אצל הרב, לבל יהין איש לגשת לעבודה עד שלא תתמלאנה דרישותיהם לשכר־עבודה, שנקבע על־ידיהם לכל סוג עבודה. וכך הוכרזה השביתה. כעבור שבוע באו גם בעלי בתי־המלאכה וגם הם חתמו על זכרון־דברים בפני הרב, שאיש מהם אינו נכנע לדרישות הפועלים ואינו מעלה את השכר.

אבי, שבפניו חתמו הפועלים על דרישותיהם שבוע לפני כן, לא גילה, כמובן, לבעלי־הבתים על כך, כי חוק הוא — מבית הרב לא יצא דבר והכל נשאר שם חתום וסתום.

איך נגמרה השביתה וכמה זמן נמשכה — איני יודע.

מיכל גרינס [1]

מההווי האוסטראי

1. חתונה בעיר

מחזות וזכרונות מההווי האוסטראי עדיין מרחפים לנגד עיני. החיים היהודיים הציוריים בכלל והשבתות והחגים בפרט היה בהם תוכן רב וגרמו תענוג רוחני לאין ערוך. אך בראש כל החגים והשמחות עמדה כמובן החתונה היהודית, שמילאה ענין ותוכן את בית המחותנים וסביבתם לזמן רב.

מיד לאחר ה„תנאים" וההתקוטטות המסורתית בדבר הנדוניה והמתנות, התחילה תכונה רבה בדבר הכנת „ציוד" הכלה והלבשת המחותנים והילדים, איש איש לפי מעמדו ויחוסו. ואשר לשאלת היכולת הרי הפנקס פתוח והחנווני מקיף ואף הדלת להלוואות במזומנים לא ננעלה בפני המחותנים, ומנהג אבותם בידיהם לשקוע בהלוואות לצרכי חתונה כך, שגם לתחיית־המתים לא יקומו עוד...

הסוד נתגלה ברבים והיה לשיחה בפי כל. מי שהוסיף דברי שבח וחיבה ומי שחיפש ומצא דופי ופסול ב„צד החתן" או ב„צד הכלה", והכל עסקו בניחושים בדבר גודל הנדוניה והוצאות החתונה. בהתקרב מועד החתונה, נעשו ההכ־נות דחופות יותר וכל הידים היו מלאות עבודה. החיט המאושר, שזכה בהזמנתו של צד החתן, התהלך עם המחו־תנים בחשיבות יתירה מחנות מנופקטורה אחת לשניה לשם בחירת בדים, בטנה ושאר מיני „צודאטן". לאחר מכן התחילה פרשה ארוכה ומיגעת של מדידות, התאמות, תיקונים וכו'. ואילו בבית הכלה, שאיכסן בתוכו את התופרות עם מכונותיהן, נפסק לחלוטין לתקופה זאת מהלך החיים הרגיל והפך ל„בית־מלאכה לתפירה. בני־הבית שבתו ממלאכה, שכנות וידידות נכנסו ויצאו בלי הרף להדריכם בעצה טובה, הילדים לא הלכו ל„חדר" והסתובבו בין הרגלים והפריעו. מכונות התפירה טירטרו ברעש, שיירי בדים מילאו את החדרים, ובתוך ההמולה והתוהו־ובוהו מדדה הכלה את שמלת־החופה עם השובל, את שמלת לפני־הצהרים לבית־הכנסת ואת שמלת אחר־הצהרים לביקורים, מעיל הקיץ ומעיל החורף וכו' וכו'. מלבד השמלות למיניהן בשביל המחותנת, הבנות והקרובות העניות ומלבד כלי־מטה וכלי־לבן, שתפירתם נמשכה בחדר אחר גם־כן ברוב עסק.

בימים האחרונים שלפני המועד הגורלי, עוד בטרם פינו אנשי המחט את הבית, פלשו לתוכו חבר „הסארווערס והסארווערינס", שהפכו אותו לקונדיטוריה. טרפו ביצים, מדדו סוכר, טחנו שוקולד ואגוזים והכינו עוגות־דבש לגברים, „טורטים" לנשים, פלאדן, קומיש וכל מיני־מאפה שונים ומשונים בשביל ה„פארשפיל" ובשביל „קבלת־פנים" לצד החתן לפני החופה, בשביל סעודת־החופה ובשביל האורחים המוזמנים „לכוס קפה" למחרת החופה, בשביל „שבע־ברכות" ועוד ועוד. והסארווערינס יצאו ממש מכליהן להוכיח את מידת יכולתן ומומחיותן, וליתר בטחון אף השתמשו בסגו־לות בדוקות ולפני הכנסת כל דפוס עם דברי־מאפה לתנור אמרו „יהי רצון" מיוחד, שהיה מסורת בידיהן מדור לדור:

„גיטעלע, גיטעלע,
שיעלה יפה ויהיה גיט!
שיינדעלע, שיינדעלע,
שיצליח ויהיה שיין!
יהי רצון כן
ונאמר אמן!"...

ההכנות הגיעו לשלבן הסופי, בהופיע הערשל שורגע (ראדוגושצר), שמש בית־הכנסת הגדול וראש הסארוועררים לבשל את הדגים. בחצר שמאחורי הבית, ולעתים בצד הרחוב שלפני הבית, שפת את הקלחת הגדולה, וככהן יכהן פאר ניצח על בישול הדגים, תיבל אותם במלח ובפלפל, בחש וטעם, נהנה ממעשי ידיו — טעם גן־עדן!... עד שהוציא מתחת ידיו דגים מלכותיים להפליא.

פרשה בפני עצמה היה משלות כרטיסי החתונה. בעוד מועד התכנסו המחותנים במוצאי־שבת אחר ההבדלה על כוס תה עם ריבת דובדבנים וקבעו את רשימת המוזמנים. כתבו ומחקו וחזרו וכתבו ולבסוף שכחו את המחותנים העיקריים. אולם שומר פתאים ה', והשמשים הערשל שורגע ובנו וולף, שבתקופת כהונתם רבת השנים הכניסו לחופה אלפי חתנים וכלות ושקיבלו לידיהם את הטיפול העדין הזה, הוסיפו לקרא מהרשימה שמות של קרואים, שלא היו כתובים בה כלל. הם אף הוסיפו דברי שבח והלל לכל אחד כיד הנסיון הטובה עליהם וע"י כך הצילו את המחותנים משערוריה גדולה ולעצמם רח"ש הגון והכל על מקומו יבוא בשלום.

היום המאושר של החתונה הגיע, הכל לכאורה מוכן ומזומן לחופה: האולם, הכלי־זמרים, ה־בדחן, הרב, החזן, השמש וה„סארווערס". בית אחד סמוך לבית החתונה פונה לצורך איכסון החתן ופמליתו, ומספר בתים נוספים הוחרמו לאיכסון המוזמנים, שהגיעו בעוד מועד מערים אחרות. אך המחותנים העייפים עד אפיסת הכוחות מההכנות הממושכות עדיין מתרוצצים אנה ואנה כסהרורים בציפיה לבאות. אולם החתונה, המואר והמקושט מבעוד יום, התחיל ללבוש ארשת שמחה וחגיגיות. הראשונה התבצרה בפינת האולם אשה עם „באלון" גדול של מי־סודה, הנתון בתוך גיגית עם גושי קרח. בפנה האחרת הסתדרו הכלי־זמרים, שהתחילו לכוון ולנסות את כליהם, לשמחתם של הילדים, שהתקבצו סביבם כדבורים מסביב לדבש: אשר פויקער עם התוף והמצלתיים,

[1]) עפ"י ספרו „ווען דאס לעבן האט געבליט"

גדליה כלי־זמר עם החצוצרה, סראלי עם הכנור, חיים כלי־זמר עם הבאס ואח׳.

צלילי הנסיון הראשונים שימשו אות ל„שקצים", ל„וייסע חברה" ולסתם שכנים, שצבאו על הבית בחוץ, טיפסו ועלו על גדרות וחלונות, כדי לזכות בהצצה פנימה, תוך כדי הערות והלצות קולניות, שעוררו התפרצויות של צחוק, ואילו הילדים מבני המוזמנים או מקרב המאושרים, שהצליחו להסתנן פנימה, נצמדו ממש אל כלי־הזמר שקסמו להם, וכל מאווייהם הכמוסים היו לגנוב „פריטה" על מיתר, תקיעה לתוך חצוצרה או נקישה בתוף. וכאשר הצליח הדבר בידם מבלי להיתפש באוזן על־ידי המנגנים, שיצאו ממש מכליהם, לא היה קץ לאושרם.

והנה התחילו להגיע הקרואים הראשונים, שנתקבלו בפתח הבית בקבלת־פנים חגיגית, והכלי־זמרים ניגנו לכבוד כל אחד „א גאנץ פיינעם מזל־טוב". עד שכל הקרואים הושבו אל השלחנות הערוכים, איש איש לפי כבודו, יצאו הצעירים במחולות וואלס, פא ד׳עספאן, קראקוביאק, פולקה, שער וכו׳. הצעירות עמדו מסביב לקירות וחיכו, והצעירים בחרו מביניהן בנות־זוג והתחרו ביניהם בהזמנת ריקוד תמורת תשלום והפקעת מחיר לכלי־זמרים. לעתים הפסיקו אותם המחותנים עצמם, שהזמינו „א פריילאכס" ואליהם הצטרפו המשפחה והאורחים המבוגרים שכוחם ברגליהם, והשמחה היתה כללית. הכלה ישבה כל אותו הזמן בכסא־כבוד שבפינת האולם כשצעיף־הכלה („גילאנדרע") יורד על מדותיה וכשחברות־לבה („דרוזשקעס") יושבות לצדה לשעשעה בשיחה.

בינתיים נגמרה „קבלת־הפנים" באכסנית החתן, כל השאלות השנויות במחלוקת בין הצדדים קיבלו את ליטושן האחרון, הכתובה נכתבה ונחתמה כדת וכדין, וכל הפמליה הכבודה הזאת, ביחד עם כל ה„כלי־קודש" יצאו בתהלוכה ל„כיסוי" הכלה. שליחים קלי רגלים הקדימו ובישרו את בואם, באולם קמה תכונה עצבנית, הכל הצטופפו ליד הפתח לקבל פני הבאים. בהגיעם למקום נתקבלו בברכת „ברוכים הבאים" והכלי־זמרים פצחו בנגינה מכל הכלים לכבודם, והמחותנים עם החתן פילסו להם דרך אל הכלה. בידים רועדות הרים החתן את הצעיף מעל פני הכלה וחזר וכיסה את ראשה לקול הברכה המסורתית:

„אחותנו, את היי לאלפי רבבה!"...

ולקול קריאות מזל־טוב ונגינת „טוש" על־ידי הכלי־זמרים. וכאן עלה הבדחן על כסא ופתח בקול־נוגה בחרוזים שנונים של "כלה באזעצן", כשהכלי־זמרים „מושכים טון" אחרי כל חרוז וחרוז ולקול בכיתן של הנשים. ואם המזל האיר פנים לבדחן והכלה היתה יתומה, היה לו „כלה־באזעצן" מיוחד עם הזמנת ההורים לקום מקברם ולבוא לחופת בתם, ואז עלתה יללת הנשים עד לאוקטבה העליונה, ואליהן הצטרפו גם גברים רכי־לבב וילדים, והבכיה היתה כללית לשמחתו של הבדחן שהצליח בתפקידו...

בתום ה„באזעצן" מחו דמעה מעל כל פנים. השושבינים שילבו ידיהם בזרועות החתן ללוותו אל חצר בית־הכנסת ואחריהם חבורה גדולה של מחותנים כשנרות דלוקים בידיהם. השמש דאג מבעוד מועד לפרוש את החופה ואף כיבד ארבעה בחורים מהרחוב בהחזקת המקלות. אך לא תמיד הצליח בבחירתו, וכבר קרה מקרהו, שהבחורים חמדו להם לצון ובאמצע קריאת הכתובה נטשו את המקלות והחופה התמוטטה ונפלה. מסע הכלה יצא מיד אחרי־כן אך בקצב אטי יותר, ובהתקרבם למקום יצאו שושביני החתן לקראת הכלה, וכולם יחד נכנסו בנחת ובצעדי כבוד לחופה והקיפו את החתן שבע פעמים. „כלי־הקודש" סידרו את הקידושין כדת וכדין, החתן הצליח לחזור אחרי הרב ולאמר: „זאג הרי", „זאג את" ולשבור את הכוס בכוח רב, וכאשר החזן סיים „משמח חתן עם הכלה", פתחו הכלי־זמרים בנגינת „פריילאכס" וכל המסע חזר לאולם תוך ריקודים ומחיאות־כפים כנגד החתן והכלה.

בפתח האולם קיבל זוג צעיר פני חתן וכלה בנאום ברכה כשעוגה מקושטת בידיהם, ולקריאת „מיטן רעכטן פוס" עברו חתן וכלה את סף הבית, ואחרים נדחקו המחותנים והאורחים תחת מטר של ברכות מזל־טוב ונשיקות ונכנסו ישר למעגל ה„פריילאכס". החתן והכלה הושבו בראש השלחן והוגש להם קפה ועוגה לשבור את צומם, והמחותנים וכל הקרואים הסבו ל„וועטשערע" — דגים, מרק־זהב עם שקדים, בשר צלוי, לפתן ועוגות. בין מנה למנה ברך החזן את המסובין ב„מי־שברך" וקיבל רח"ש, הכלי־זמרים ניגנו לכל אחד „דאבראניטש" ואף הם באו על שכרם, ואילו הרשל שורגע ובנו וולף יצאו מהכלים, בשרתם בזריזות ובכוונה את המסובין לשלחן הבעלי־בתים. וכך היה מנהגו של הרשל שורגע, שבתום הסעודה היה לוקח כוס חלב ושתה לעיני כולם — אות הוא שבעצמו לא טעם מאומה מסעודת הבשר עד שלא סיים לשרת את האורחים. באותו זמן שרתו ה„סארוועריגס" את שלחן הנשים ואף הן גילו מידה רבה של תשומת־לב אישית, בהגישן לכל אחת מנה נוספת של „לעקאך" או „פלאדן" בשביל אלה מבני המשפחה שנשארו בבית. את הפלאדן צררו בזהירות במטפחת־אף והחזיקו אותו וחיממו אותו בידיהן כל הלילה עד שהביאוהו הביתה מעוך וכתוש רק פירורים — סגולה לזיווג.

כמסמר הסעודה נחשב ה„דרשה־געשאנק". לפני תום הסעודה קם השמש על כסא והכריז בקול: הנגיד המפורסם פלוני בן פלוני תריסר גביעי כסף, כפות ומזלגות, ראי, מיחם, מטבעות זהב וכו׳ וכו׳. בדרך כלל נתחלף לו בהבל פיו של השמש כסף בזהב, שלוש חתיכות בשלושה תריסרים, „פינף אן צוואנציג" זהובים (כלומר 5) וכו׳ לשמחתם של הנוכחים. למחרת היום היה שיעור ה„דרשה־געשאנק" שנפל באותו לילה לשיחה בכל העיר. אחרי־כן היו הכלי־זמרים — בפרט אם היו אלה ה„קאפעלע" המפורסמת מזסלאוו — מפליאים בנגינות, יהודים „הוליאקעס" עלו על השלחן ורקדו במגפיהם בין הכלים וליוו עצמם בשיר

„כיצד מרקדין לפני הכלה!...

אחרי הסעודה התחמם הקהל ויצאו בריקודים שונים, הצעירים ב„קאדריל" וב„שער" והזקנים ב„פריילאכס" וב„מצוה־טענצל". לאט־לאט נשרו העייפים ממעגל הריקודים, רבים נפלו חללים על המטות ועל ה־

כורסאות ואחרים התפזרו ברגלים כושלות הביתה, וסוף דבר שמעולם לא ידע איש מתי וכיצד נגמרה החתונה. והנה כבר הפציע השחר, הכלי־זמרים ליוו את החתן והכלה ואת המחותנים העיקריים לאכסניותיהם וקול נגינתם נישא ברחובות הרדומים בהד נפלא... אך בזה עוד לא תמה פרשת החתונה. הבוקר אור ושליחים יצאו מ„צד הכלה" להזמין את „צד החתן" לכוס קהוה, ואחרי־כן ביקורים וביקורים שכנגד, כיבודים ובילויים, שנמשכו עד לאחר שבת של שבע־ברכות.

ועוד זמן רב לאחר השבע־ברכות הידהד קול התוף באזני המחותנים ודיירי הרחוב.

2. ההתיצבות („פריזיב")

מועד ה„פריזיב" באוסטראה שיווה לעיר צביון של דכאון נפש ופחד, כמו להבדיל ימי ה„סליחות" וה„ימים־נוראים", שבדרך כלל חלו להיות בעת ובעונה אחת מדי שנה בשנה.

בהתקרב שנת ה־21 של הבחורים, התקדרו פני האמהות היהודיות עצבות ומרה־שחורה והאבות התחילו להתרוצץ בין מתווכים ונושאי־כלים שונים. גם הורים מערים ומעיירות של המחוז התחילו להגיע העירה להריח ולמשש את הדופק — מאין יבוא עזרי... ואילו ה„פריזיבניקים" מכפרי הסביבה עלו על העיר בלהקות שלימות בשמחה ובנגינה ב„הארמאשקא". שלובי זרוע איש ברעהו התנועעו בשכרותם ושירה אדירה בפיהם:

Последний нынешний денечек...

כל אותם השבועות, שבהם פעלה ועדת־הבדיקה (פריסוטסטוויע) בעיר, היו באמת „ימים נוראים" בשביל האוכלוסיה היהודית. בראש דאגתם היה גורל בניהם, והשנית נתמלא לבם פחד ודאגה מפני פרעות אפשריות מצד ה„פריזיבניקים" הכפריים השיכורים, שהסתובבו בחוצות העיר, פיצחו גרעינים והפטירו דרך חירות איומים וקללות על ה„ז'ידים"...

חודשיים ימים לפני מועד ההתיצבות למבחן ה„פריזיב" קיבלו על עצמם הבחורים היהודים לענות בצום נפשם („פלאגן"), וביחוד להיות ערים בלילות. במשך היום דאגו האמהות לסתום את פי בניהם במה־בכך („וויי צו דער מאמע!.."), ובלילות שוטטו ברחובות או התכנסו בבתים לפיצוח גרעינים ושתיית תה רותח בלי סוכר, שהיו סגולות בדוקות לסתימת התיאבון ולהרזיה. בשביל בני העשירים היו אלה סתם ימי הוללות, שהרי הלכו „על גשר ברזל", לאחר שהוריהם דאגו בעוד מועד לפצות כראוי את הנוגעים בדבר. הרופאים הצבאיים, פסלאבסקי ודידז'ול, כבר ידעו אצל מי לגלות חסרון גופני: לב חלש, ראייה לקויה, חרשות או סתם „ששים ושש" (שבר). ואילו בני העניים לא היה להם על מה לסמוך, אלא על ההרזיה וההחלשה בלבד וחשבו זאת ברצינות ואף הוסיפו מנת חומץ כסגולה לדפיקת הלב.

בינתיים שוטטו ה„פריזיבניקים" היהודים רעבים כזאבים, וכדי למלא במשהו את הבטלה הממושכת, שלחו בתעלולים ידם. בוקר אחד הקיצה העיר כשפניה פנים חדשות לבלי הכר: על בית־מרקחת היה תלוי שלט של סנדלריה, על בית־מסחר ספרים ניתלה שלט לממכר מנר־פקטורה, בית־דפוס הוחלף במחלבה וכיוצא באלו מעשי־קונדס. מישהו הפריח שמועה, שמעשי־מאפה חמים סגולה להרזיה. ה„חברה" רעבים לא בדקו הרבה בטיב הסגולה וכשעה ארבע לפנות בוקר התנפלו בהמון על מאפיתו של היווני בעל השפם האדיר, אקאקי מאכאראדזא, וכהרף־עין „נשרף" בהבל פיהם כל המלאי של „פארקעס", „רוגאלים", רקיקי־חמאה, רקיקי־גבינה, תופיני־בצל, כעכים וכל דבר חמץ, ולעת בוקר חזרו הלקוחות בפחי־נפש לבתיהם.

המחזה האמיתי היה ליד ה„פריסוטסוויע". בחצר המרווחת של הריקמאנים צבאו אלפי „פריזיבניקים" שחיכו לתורם, וכל רחוב בעלמאזש המה מרוב אנשים — קרובי המתגייסים. בשביל צעירי הכפר היה זה מעין יום־השוק או „אודפוסט" (יום של קדוש). הם לגמו בלי הרף מבקבוקי היי"ש, רקדו „קאזאטשאק" ושרו שירי־צבא כבקיאים ורגילים. לעומתם עמדו כנזופים ה„פריזיבניקים" היהודיים, שהרגישו עצמם כמו בחתונת־זרים ולבם לא היה פתוח לשמחה. אולם יש וגם היהודים חיזקו את לבם ונתנו בשיר קולם:

אוי, אוי, אוי, אוי, יאַשקע פאָרט אַוועק!...

בעיר רווחו סיפורי־אפיזודות קומיים מהווי ה„פריזיב". סיפורים ידועים היו שגורים בפיו של לוזי משוגע העיר, שהיה מחזיר על הפתחים. אליבא דאמת לא היה לוזי אלא שוטה ולשונו עילגת, שה„גימל" שלו „דלת" וה„קוף" — „טית". וכטוב לבם של מארחיו שמעו בהנאה את סיפורו הנצחי, כיצד הלך בשליחות משה'טע (משה'קע) זוסמן להביא לו את הטלית לבית־הכנסת. בצאתו עם הטלית דרך המטבח, ראה והנה „לעלעצע" (ביציה) מיטגנת על המחבת. לא חשב הרבה, חטף את הביציה מהמחבת, ובהיותה חמה מאד שמה מהר לתוך תיק הטלית. כל הדרך לבית־הכנסת אכל מה„לעלעצע" והביא את הטלית כשהיא כולה כתמי חמאה שמנים... והנה סיפורו השני כיצד התיצב לצבא בהגיעו לגיל 21. טאשר (כאשר) נכנס ל„פיצוטסוויע" היה ראשית מעשהו להכות בשלחן שלפני הרופאים ולהכריז בקול: „זאטט יוטור!" (זאגט יזכור!) וכאשר נדרש לפשוט את הבדדים (הבגדים) עשה להם טבלת־פנים (קבלת־פנים) כזאת עד שהיה להם חושך בעינים וגרשו אותו מעל פניהם בטבוד דדול (בכבוד גדול)...

ועוד יסופר על אשה אלמנה, שהביאה שני בניה התאומים למבחן, אייזיק ודוד. הראשון היה מוצלח ומפרנסה היחידי, ואילו השני היה לקוי בשכלו. בראותה בעד הדלת הפתוחה, שדוד עומד עדיין בבגדיו וקבוצת רופאים ומשרתים מטפלים באייזיק, התפרצה פנימה בבכי היסטרי ובניגון של „איכה" פנתה לועדה „חצי גוייש ופאלאווינע אידיש":

„פאנעקע, פאנעקע, יא וויסטע אלמנה, א ווייטיק איז מיר! נאטע וואס דוד, דאיטע מעני אייזיק!..

בזמן שלטון הפולנים הושבתה שמחתם של הגויים, שראו בהם משעבד ואף לא שמעו לשונם. הם לא נתנו עוד בשיר קולם, לא ניגנו ב„הארמאשקא" ולא יצאו במחולות וכל חזותם היתה עלובה מאד. אכן צרת הרבים חצי נחמה...

וואהלינער לעבען

די עלטסטע יידישע צייטונג אויף וואלין און פאלעסיע
NAJSTARSZE CZASOPISMO ŻYDOWSKIE
na WOLYNIU i POLESIU.

אבאנאמענט־פרייז:
אין ראוונע פאר מאנאט —.1 זל.
אויסער " " 1.25 "
אין אויסלנד — 70 אמ. סענט

אדרעס:
"WOLYNER LEBEN"
Równe, XIII Dyw. 2, Tel. 88

דער רעדאקטאר נעמט אן:
פון 5 ביז 7 אוונט

די אדמיניסטראציע:
פון 9 ביז 1 און פון 3 ביז 7
Konto P. K. O. 80.910

אנאנסן־פרייז:
פאר א מילימעטער שורה:
פאר'ן טעקסט — 35 גר.
נאכן טעקסט — 25 "
אין טעקסט — 75 "
אויסלאנד 50% טייערער

דער עמוד פון אנאנסן אנט־האלט 10 שפאלטן.

פאר'ן אינהאלט און טערמין פון אנאנסן איז די רעדאקציע ניט פאראנטווארטלעך.

מאנוסקריפטן ווערן נישט צוריקגעשיקט

ראוונע, פרייטיק כ"ב אלול תרפ"ח, דעם 7־טן IX 1928.
Równe, Piątek, 7 września 1928 r.

ראוונע, לוצק, קאוועל, לודמיר, קרעמעניץ, זדאלבונאוו, דובנא, ראדזיוויל, בראד, אסטראה, קארעץ, סארני, בריסק, פינסק, בעראנאוויטש.

צו דער חתונה פון אונזערע ליבע פריינד

מאלא און **ב. באצמאן**

ווינטשן מיר פיעל גליק. זאל אייער לעבן זיין א אייביקער בונד פון ליבע, גליק און פרידן

רחל, לייב און **שולי שפילבערג**

מאלא און **בייבע**

איך וואונש אייך א גליקלעך לעבן
אין אונזער אלטניי־לאנד.

אסטראה, דעצעמבער 1924 **חייקע פינקלשטיין**

ליום ה„בר־מצוה" של תלמידי האהוב

יעקב ראזנשטראם

הרני מאחל, כי ישגה ויפרח לשמחת־לב הוריו ומוקיריו בתור „איש יהודי", כיאות לגזע משפחתו

כברכת מורו להועיל
יוסף פינקלשטיין

אוסטראה, כ"ז סיון תרצ"ב

לשארינו שמואל ורעיתו **בילה שרייער**
ובנותיהם הנחמדות מברכים אנחנו לעלותם ארצה ישראל.
תהי דרככם צלחה!

משפחות **פייגל, ליטוואק וכ"ק**

רובנה, ז' אדר התרפ"ח.

הערצלעכע באגריסונגען אונזער חשוב'ן מיטארבעטער
יוסף פינקלשטיין און **פאמיליע** (אסטראה)
צו דער „בר־מצוה" פון אייער זון
יהושע (סיטשע)

רעדאקציע און **אדמיניסטראציע**
„וואלינער לעבן"

ראוונע, 21 דצמבר 1927

מזל־טוב!

את חברנו **אברהם שמידמן** אנו מברכין
ביום בואו בברית הנשואין:
רכב על במתי ההצלחה,
ה' יצו אותך את הברכה.
מי יתן וזווגך יעלה יפה,
מעמקי דלבא מאחלים לך בזה —

מאניה ובן־ציון בארא‌ניק

נוגים ומדוכאים הרינו עומדים על יד תלו הרך של חברנו הנעלה העסקן הצבורי באמונה

ר' משה ב"ר **ישראל האלבערט**

שנסתלק ונשמתו הזכה עלתה השמימה ביום ו' עש"ק לסדר תרומה תרצ"ב בחמש שעות בצהרים בשנת השבעים וחמש לימי חייו.
ינעמו לו רגבי העפר
ותהי נשמתו צרורה בצרור החיים
וימצאו ב"ב תנחומים במעשיו הפוריים

המועצה והשלטון שע"י הקהילה האוסטראית

פול טרויער שטייען מיר פאר'ן פרישן קבר פון אונזער הארציקן פריינד

ר' משה ב"ר **ישראל האלבערט**

וועלכער איז געשטארבן פרייטאג 12 פעברואר 1932
זאל אים די ערד גרינג זיין! עהרע זיין אנדענק!
און זיין פאמיליע זאל געטרייסט זיין

ראבינער אברהם שרייער עם פרוי

אוסטראה־וואלין

אוסטראה באספקלריה של העתונות

הרעיון של עתון לערי ווהלין ופולסיה הורתו ולידתו בעיר רובנה, המרכז התרבותי לכל אזור ערי־הספר בימים ההם, ומכאן נפוץ על־פני כל הסביבה. אולם אוסטראה, אם־כי בעת ההיא עיר־גבול נידחת ומפגרת מבחינה כלכלית, שמרה על מסורת קדומה של פעילות תרבותית וגייסה מתוכה מיסדים ועורכים, סופרים וקורספונדנטים, שתרמו את תרומתם להתפתחות העתונות הווהלינית בכלל ולעיצוב דמותם של החיים החברתיים־תרבותיים של אוסטראה בפרט. בין העתונאים האוסטראיים הקבועים והארעיים הצטיינו: שמואל שרייער (שרירא), לייב שפילברג, בצלאל ברמניק, יוסף פינקלשטיין, בן־ציון באראניק, יוסף רוזנשטרום, שלמה קומדנט, מנוס גוניק ואח׳.

השבועון הראשון לווהלין בעל מגמה חברתית־תרבותית נוסד בשנת 1924 בשם „די יידישע וואָך" בעריכתו של ש. שרייער ובהשתתפותם של ל. שפילברג, צ. ברמניק מאוסטראה ואח׳. שבועון זה לא האריך ימים, כי נסגר ע"י השלטונות בגלל רשימה בלתי־זהירה, ובמקומו נוסדו שני עתונים אחרים: האחד „וואלינער וואך", שיצא לאור ע"י ל. גוטליב בשנים 1924—26, והשני „וואלינער לעבן", שיצא לאור ע"י י. פייגל משנת 1924. בתקופות מסוימות הופיעו ברובנה גם עתונים שונים אחרים, ביניהם עתון יומי בשיתוף עם העתון הורשאי „דער יידישער קוריער", אך בעיקר נתפרסם העתון „וואלינער לעבן" כעתונן של ווהלין ופולסיה ואשר התמיד בהופעתו פעמיים בשבוע בשינוי שמות ועורכים עד כיבוש ווהלין ע"י הרוסים בספטמבר 1939. בכל העתונים חללו לקחו חלק פעיל ביותר סופרים ועתונאים מאוסטראה.

לא חסרו גם מומנטים קומיים בתקופת ההתהוות של העתונות הווהלינית. כאשר הגיע לאוסטראה הגליון הראשון של „די יידישע וואָך" היה זה מאורע היסטורי ממש. העיר הביטה על עתון זה בהשתוממות רבה והתיחסה אליו כאל איזה יקר־המציאות שמעבר לים. עד כאן חשבו הכל, כי סופר או עתונאי שוכן כבוד בפאריס, לונדון וורשה, נלחם בדוקרב וכיוצא באלו סגולות לא יומיומיות... והנה לפתע־פתאום — בריל ושמריל מאנשי שלומנו כותבים בעתון. בשבת הביאו את העתון לבית־הכנסת וביום שישי, להבדיל, לבית־המרחץ, אברכי־משי הביאו את העתון לחותניהם להראות להם את שיריהם, רשימותיהם או לפחות את שמם המפורש מודפס בכתב מרובע על מודעת ברכה. בקיצור זה היה רומנטי וגם קומי...

אך יחד עם זאת הצליח העתון הווהליני לקבץ ולגבש סביבו — מלבד מספר רב של סופרים ועתונאים בעלי־שם בעולם — חוג ראשון של סופרים מקומיים ולהתוות דרך לעתיד העתונות הקבועה בווהלין, שחינכה והרגילה את הציבוריות היהודית לעתון משלה. ואמנם עד מהרה התחבב העתון על כל בית יהודי באזור, עם כל הסיכויים ליהפך לבסוף לעתון יומי.

אולם תקופת המשבר הכלכלי בפולין וימי גראבסקי שמו לאל תקוות טובות אלו. פירמות ותיקות נהרסו ונחרבו מחמת המציק וגם ה„וואלינער לעבן" נאלץ להצטמצם לפעם אחת בשבוע בלבד. בימים קשים אלה של שלהי 1931 הוזמן עתונאי וסופר ותיק מאוסטראה לתפקיד העורך והמו"ל של „וואלינער לעבן". על־אף קשיי הזמן הצליחה המערכת החדשה להמשיך במסורת העתון הווהליני, ששמו הוסב מאז ל„וואלינער צייטונג". עד מהרה נקבעו קורספונדנטים אחראיים בכל עיר ועיירה בווהלין ופולסיה, ובערים אוסטראה, דובנא וקרמניץ נפתחו גם סניפים לעתון זה עם הוצאה מיוחדת.

תשומת־לב מיוחדת הקדיש העורך לעירו אוסטראה, שזכר לה חסד נעורים. לא זו בלבד, שפתח את עמודי עתונו לרשימות ולסקירות קבועות על המתרחש במוסדות העירוניים ובציבוריות היהודית באוסטראה, אלא הוסיף ופתח מדור מיוחד בעתון בשם „פינת אוסטראה" לשם פירסום אקטואליא מהווי החיים היהודיים בעיר. אמנם מקופל בגליונות „וואלינער צייטונג" אוצר בלום של ידיעות ומקורות על חיי היהודים באוסטראה בתקופה התוססת והפעילה של ראשית שנות ה־30. במסגרת מאמר זה נמסר לפרסום חלק קטן של רשימות וקורספונדנציות מפרי עטם של עתונאי אוסטראה ועסקניה על חיי יהודי אוסטראה ועל מאבקם לקיומם לפני עלות עליהם יד הכורת להשמידם.

אברהם שטלמסטר

BEAU MONDE...

(פליטון קטן)

ויהי — מפרש רש"י: כל מקום שנאמר „ויהי" הרי זאת לשון צרה — כאשר ראתה אוסטראה העיר, כי שמה הטוב יורד פלאים מיום ליום, העולם שכח ממש, שאי־שם על כדור הארץ קיים ישוב יהודי בשם אוסטראה. ואם העניינים יוסיפו להידרדר בקצב זה, הרי זה יגיע חלילה לידי כך, שכאשר אחד מאנשי שלומנו ייקלע לעיר אחרת ויציג את עצמו כאיש אוסטראה, ילטשו עליו זוג עינים גדולות ו„יבטלו" כל החלומות הרעים: המשוגע אתה או חסר־דעה, מה זאת אוסטראה?!

וכדי להקדים רפואה למכה קמו אברכים אחדים, שהכריזו על עצמם כעל „בו־מונד" של אוסטראה, ששמה הטוב יקר להם עד מאד, והחליטו לאזור עוז וקנאה קדושה ולשוב ולהעלות את קרנה ופרסומה של העיר לדרגה כזאת, עד שאם אחד מאנשי שלומנו ישאל לזולת בתום־לב: „מאין יהודי?" ישיב הלה מניה וביה: „אתה בעצמך מאוסטראה!"...

וכך היה. שבעה ימים ושבעה לילות ישבו וחשבו, עד שהגיעו לכלל החלטה לערוך „באל", אבל מארץ הבאלים ולפי נוסח העולם הגדול, או כפי שהם קוראים לכך „בו־מונד", שכל העולם יתמוגג מנחת, ימצוץ את שפתיו ויפטיר בהתפעלות: הנה היה באל באוסטראה, שכמוהו לא היה לפניו ולא יהיה אחריו!... אך דא עקא, לטובת מי יארגנו באל שכזה? כל המוסדות והחברות כבר „נחטפו" על־ידי יוזמים אחרים, כל הנצרכים הפרטיים כבר

מה נשמע באוסטראה

נשף קרן־קיימת.

חמישה־עשר בשבט תרפ"ה (1925) צוין באוסטראה ע"י אוסף כספים מוגבר לטובת ק. ק. ל. לרגל הפצת פירות ארץ־ישראל בכל בית. למרות המצב הכלכלי הקשה השורר בעירנו, יש לציין בשמחה, כי האוסף הוכתר בהצלחה יחסית והשתתפו בו השנה כוחות חדשים, שעד כה היו רחוקים מעבודתנו.

בערב נערך גם נשף, שבו הוצגו תמונות מארץ־ישראל. אך להצלחה מיוחדת של הנשף תרם נאומו המוצלח של ה' ד י נ ס, חבר ק.ק.ל. שבא במיוחד מרובנה.

הנשף הסתיים בעתון היתולי חי, שזכה לתשואות רבות מצד הנוכחים. בעתון השתתפו ה"ה רימל, בעראניק, דוידזון, פינקלשטיין ובראמניק.

צ. ב.

עונת החזנים

כל עונת החזנים דהשתא זכה בית־הכנסת הגדול באוסטראה להתעלות למדרגת בית־הכנסת ט ל ו מ צ ק י בורשה. מאז עזב החזן ל י י ב ר י י ף את משרת הש"ץ הראשי באוסטראה, שהחזיק בה במשך שנתיים, היה ה„עמוד" בבית־הכנסת של המהרש"א לבימת תחרות. חזנים בעלי שם מערים גדולות, שה„עמוד" המכובד קסם להם, וכן חזנים חשובים מעיירות קטנות באו לאוסטראה לנסות מזלם אך שום חזן לא יכול בסופו של דבר לגמור בלבו להיות שמח בחלקו ולהסתפק בשם הטוב בלבד, והרי מלבד זאת לא היה לאוסטראה הרבה להעניק לחזניה.

לעומת זאת השאיר ה' רייף ירושה יפה לעירנו, והיא מקהלה מצוינת של למעלה מ־20 איש, מאומנת יפה בתרבות החזנות הטובה, שבשעתה יצא שמה לתהילה בעיר. כעת נתנה המקהלה את הופעת־הבכורה שלה בבית־המדרש של ר' יונה, כמובן חינם אין כסף בקבלם „יישר־כוח" יוצא מן הכלל, והריהם מוסיפים לנסות כוחם. ה' א ב ר ה ם ל ר נ ר, בעל טנור ערב וחזק, ממלא תפקיד החזן, והעיר אוסטראה רווה נחת מלוא חופנים.

אולם הסוד העיקרי להצלחתם טמון בזה, שהתענוג אינו עולה בכסף...

ב. ב.

תיקון ספרים

לפני שנים אחדות, לאחר קרבות המלחמה ופרעות הדמים ביהודים, הגיע יהודי זר לרב העיר דאז, ר' א ל י ה ו ח ב ר־ר ב, ועמו עגלה עמוסה שני ארגזים גדולים. הוא הביא ספרי־תורה קרועים ותשמישי־קדושה אחרים, שחוללו בידיהם של הקאזאקים ונרמסו ברגליהם. הארגזים הובאו מיד לבית־הכנסת, מקום שם עמדו סגורים זמן רב.

לבסוף התענין בדבר הרב ו ו ר ט ה י י ם, שפתח את הארגזים ולעינו נתגלתה „עבודתם" הידועה לשמצה של מחללי הקודש: קרעי ספרי־תורה, פרוכות, מפות וכו', מלוכלכים בבוץ ובדם יהודי. לקריאתו התעוררה לפעולה חברת „חסד של אמת" שליד בית־הכנסת הגדול, שקיבלה על עצמה לתקן את „שברי הלוחות". נבחרו יריעות שלימות ונכתבו מספר יריעות חדשות וע"י כך הושלם ספר־תורה אחד, שלפני פורים שנת תרפ"ז (1928) הכניסוהו ברוב עם, בנגינת כלי־זמרים וריקודים לארון הקודש בבית־הכנסת הגדול של המהרש"א.

כדוגמתם עשו אנשי החברה „חסד של אמת" שליד בית־העלמין, שאף הם בחרו מתוך הארגז יריעות רבות והוסיפו עליהן יריעות חדשות והשלימו ספר שני, שהוכנס לבית־הכנסת שעל בית־העלמין. כל אותו יום־ראשון נהר זרם גדול של אנשים לביתו של גבאי החברה, ה' א ה ר ן־ל י י ב „ש ר י י ב ע ר" (גאכמאן), כדי להשתתף במצוות „סיום הספר". גברים „כתבו אות", נשים הוסיפו תפירה במחט, וכסף נתרם ביד נדיבה.

לפנות ערב יצאה התהלוכה מבית הגבאי דרך הרחובות הראשיים לבית־הכנסת הגדול. תחת חופה, שמוצאה מאותם הארגזים, נישא הספר ברוב שמחה ועבר מיד ליד עפ"י קריאת השמש בנוסח הקפות של שמחת־תורה. התהלוכה, שגדלה להמון עצום, התקדמה תחת צלילי הכלי־זמרים לעבר בית־הכנסת, שממנו יצאה משלחת־כבוד עם ספרי־תורה לקבל פני האורח החשוב. לאחר קריאת פרקי תהילים מתאימים, דרש הרב א פ ר י ם ג ו ב ר מ ן מעניני דיומא, והתהלוכה חזרה ופנתה לעבר בית־הכנסת של בית־העלמין. גם משם יצאו עם ספרים לקראת הספר האורח, שהוכנס למקומו ב„הקפות" ובריקודים.

החג העממי הזה נסתיים בסעודה גדולה, והקהל שימח את לבו עד שעה מאוחרת על שזכו להחזיר עטרה ליושנה.

י. פ.

משפט ספרותי.

ביום 31 בינואר 1925 נערך ע"י חברת „טאז" באולם ה„קינא" משפט ספרותי על „אנקעל מאזעס" לשלום אש.

יו"ר היה הרב מטעם אברהם שרייער, עזרו לידו ה"ה טולטשינסקי וקאזיר. את תפקיד הקטיגור מילא ה' דוידזון, והסניגור היה ד"ר ראזנשטראם. נאום הקטיגוריה של ה' דוידזון הצטיין במבנהו היפה והמקורי, וכן הצטיין בעמקות ובמלאכת מחשבת נאומו של ד"ר ראזנשטראם. לא יפלא על־כן, שהציבור האזין לנאומים אלה בענין רב.

השופטים המושבעים, בהרכב של גב' רובינשטיין, ה"ה שולווג, ב. בעראניק, מ. קפלן וש. יאסין, הוציאו פסק־דין הרשעה.

צ. ב.

תפושים אף הם, לא נשאר עוד חולה לרפואה, שלטובתו אפשר לערוך באל. מה עשו? — חזרו וישבו שבעה ימים ושבעה לילות, ישבו וחשבו עד שקיבלו החלטה: הואיל והמדובר הוא ברעיון נעלה העומד ברומה של אוסטראה, הרי מן הראוי, שהספריה הציונית החפשית לפי שעה, תסבול אף היא למען האידיאה ותסכים שהבאל ייערך לטובתה...

עד כאן הטראגדיה, ומכאן ואילך תתחיל הקומדיה. נאמנים לסיסמתם החליטו ראשית כל, שהבאל חייב להיות „בו־מונד" לכל דבר: האולם יהיה „א־לא טיפ־טופ", כדי לא להתבייש בפני האורחים הנכבדים. המלצריות תחבושנה שביסים לראשם, תחגורנה סינרים לבנים למותניהן מסומנים במספרים, כדי שלא יפליט מישהו מתוך הרגל: „חוה'לי, הגישי לי, במחילה מכבודך, חתיכת דג־מלוח עם בצלצל!..." ואין צריך לאמר, שקהל המוזמנים ינופה בשבע נפות, עד שיהיה בו־מונד שבבו־מונד...

בתור ראשון שמו עיניהם ברשימת הקוראים, וביחוד באלה המוזמנים באולם־הקריאה של הספריה, וסיננו אותם „דקה מן הדקה", עד שמרביתם נשארו בשתי רגליהם בחוץ. אחר־כך בא תורה של העיר. כל מועמד הונח על שלחן־הבוחן ונותח לפרקיו ולעצמותיו. ראשית חקרו היטב אם לא נמצא פסול כלשהו במשפחתו, כמו למשל: שדכן, בעל־תוקע וכד', ואם המועמד אינו לובש בגניבה „טלית־קטן" מתחת לכותנתו, ואם שמו מצלצל די „בו־מונדי". ורק לאחר שבעזרת השם עבר את „האש הצולבת" בשלום קבע לו הבוחן הראשי זכות השתתפות בבאל. וכך נכנסו לרשימת המאושרים אחד מבית ושנים ממשפחה, שאר הקהל גויס מהאוכלוסיה הנוצרית.

והעיר היתה כמרקחה. בכל מקום לא נשמע אלא: שערוריה, בו־מונד וכו'. לבסוף הגיע מועד הבאל המקווה, שציפו לו בכליון עינים ממש, שנערך במוצאי שבת 18 בח. ז. באולם Русское Благотворительное Общество. השורה האחרונה היתה די עצובה, האולם היה ריק, והעיר אוסטראה צהלה שמחה ורווה נחת.

לא לחינם יאמרו הבריות: „ברצות האלהים להעניש בן־אדם, יקפח קודם את שכלו..."

בן־ציון באַראַניק **נביאיש נאָך ביאַליק'ן**

משא־אנשטאַלטן

(אסטראַה'ער פאַראַדיע)

.1

אונ גאָט האָט מיר געזאָגט אַזוי:
„שמיד אויס דיין האַרץ ווי ביי אַ גוי
און נעם דיין שטעקן איינס און צוויי,
אין די יידישע אַנשטאַלטן גיי!
פאַרפעלן זאָלסטו קיין איין אָרט,
וואו ס'עפּיס נור פאַראַנען דאָרט,
זיי אַ גאַנצער בעל־הבאָית,
שטעק אומעטום אַריין די נאָז:
אין „טאָז" און אין סעקציע פאַר ספּאָרט,
אין שפּיטאָל, בית־יתומים, „אָרט",
סוחרים — גרויס און קליין
און אין האַנטווערקער פאַראיין,
קהילה און רעטונגס־קאָמיטע
און נאָך אַ סך „ני־בע־ני־מע",
וואָס הייסן ווייסט זיי דער שוואַרציאָר,
ווער פון אַלעמען געוואָר,
ברענג פון אַלע מיר גערוסן,
ווייל איך דאַרף דאָס אַלעס וויסן!"..

.2

איך האָב געפאָלגט און בין געגיין —
צום אַלעם ערשט אין „טאָז" אַריין.
איך קום אַריין... איז דאָרט אַ וועלט —
ניט קיין מיטגליד, ניט קיין געלט,
נור פּערקיס נעביך אַ יונגערמאַן,
„סאַם יאַרמאַרעק סאַם פּאַן",
זיצט אַראָפּגעלאָזט די נאָז,
שטאַרק פאַרטראַכט, איין גאָט ווייסט וואָס.
פאַרלייגט מיט „בלעטלעך" פול די בענק,
בראָשורן וועגן פאַרשיידענע קרענק:
טובערקולאָז, טראַכאָמע, פּליכעס,
בויכווייטיק, געבּרעכטקייט און אַלדע רוחות...
מיך באַמערקט, פרעגט ער אויף גיך:
„וואָס דאַרפט איר דאָ, איר האָט אַ פּליך?...
איך האָב דערזען, אַז ס'איז, אה שעפער!
און אַוועק וואו ס'וואַקסט דער שוואַרצער פעפער...

.3

איך האָב פאַרנומען מיינע פּעק
און גלייך בין אין שפּיטאָל אַוועק.
געזוכט, געזוכט און קוים געטראָפן,
איז די טיר גאָר ניט געוועזן אָפן.
איך קלאַפּ... די טיר ווערט באַלד צוזעצט,
מיין האַרץ ווערט אקאָרשט ניט צופּלעצט,
ביז ס'קומט צולויפן אַ „סיעסטרא":
„ווער קלאַפּט עס דאָרט, וואָס איז דאָרט, האַ?
וועמען דאַרפט איר האָבן, פּעטער?
טולטשינסקי זינגט, איר'ט קומען שפּעטער!"
כ'פאַרדריי די נאָז און טו אַ זאָג:
„אה, גייט צו אַלדע וויסטע קלאָג!
וואָס זאָגט איר גאָר ניט, אַ סעקרעט?!..
און אַוועק אין רעטונגס־קאָמיטעט.

.4

פאַר אַ ווערסט נאָך הער איך שוין געוואַלטן
ווי דער הימל וואָלט זיך גענומען שפּאַלטן —
אַ זיצונג, טראַכט איך מיר, איז דאָרט,
זאָגט יעדער זיך אַרויס זיין וואָרט.
איך קום אַריין... אה, גאָט אין הימל!
פינסטער, גליטשיק, אַ געטומל;
הימל און ערד טוען זיך מישן
און מען טאַנצט דאָרט אויף די טישן;
איינס אויפ'ס אַנדערע הויבט אַ האַנט
און מען שלאָגט זיך קאָפּ אין וואַנט,
ס'פליען בענקלעך איבער קעפּ במחילה,
ממש ווי אין וואַרשעווער קהילה...
איך בלייב דערשטוינט און עפן ס'מויל,
ס'גייט מיר איבער אַזש אַ גרויל —
ווי אַ משוגעים־הויז אום תמוז,
אַ רוח אין זייערע טאַטע־מאַמעס!..
דאָס ראַטעוועט מען אַזוי די מזומנים
פון די אָרעמעלייט, די קבצנים...
אַז אַך־און־וויי וואָלט זיי געווען,
ווען כ'נעם זיך אָן מיט האַס און ברען —
צופּלעט וואָלט איך זיי דאָרט דעם קאָפּ
און זיי געמאַכט אַ וויסטן סוף!..

.5

ס'האָט מיך באַגעגנט שפּאָט און שאַנד,
מיין פראַגע האָט געהערט די וואַנד,
עס שטייט פאַר מיר אַ שוואַרצע נאַכט
און מיין געבעט איז אויסגעלאַכט...
איך בין שוין ווייטער ניט געגאַנגען,
ס'איז דער הימל דיכט פאַרהאָנגען.
און גאָט האָט מיר געזאָגט אַזוי:
„אויף אַלעם טו אַ גרויסן שפּיי,
נור גיי צום קאָוואַל און נעם אַ שטעקן
און שמיד אים אָן פון ביידע עקן,
און צוברעך זיי אַלע רוק־און־לענד
און ניט צונעמען זאָלסטו די הענד,
ביז ס'וועט ניט בלייבן אַ גאַנצער אבר
און זאָג: איך האָב אייך אַלע אין קבר!"..

די עלטסטע יידישע צייטונג אויף וואלין און פאלעסיע
NAJSTARSZE CZASOPISMO ŻYDOWSKIE
na WOLYNIU i POLESIU.

וואהלינער צייטונג

אבאנאמענט־פרייז:
אין ראוונע פאר מאנאט — 1.— זל.
אויסער " " 1.25 "
אין אויסלנד — 70 אמ. סענט א קווארטאל.

דער אבאנאמענט פרייז פון 1־טן יעדן מאנאט

מאנוסקריפטן ווערן נישט אומגעקערט

דער רעדאקטאר נעמט אן: פון 5 ביז 7 אוונט

אנאנסן־פרייז:
פאר א מילימעטער שורה:
פאר׳ן טעקסט — 35 גר.
נאכן טעקסט — 25 "
אין טעקסט — 75 "
אויסלאנד 50% טייערער
דער עמוד פון אנאנסן אנט־האלט 10 שפאלטן.

פאר׳ן אינהאלט און טערמין פון אנאנסן איז די רעדאקציע ניט פאראנטווארטלעך.

די אדמיניסטראציע: פון 9 ביז 1 און פון 3 ביז 7

ADRES REDAKCJI =: אדרעס פון רעדאקציע
"WOLYNER CAJTUNG"
Równe, ul. XIII Dyw. 2, Tel. 80.910

Równe, Piątek 30 grudnia 1932 | Rok wyd. — IX — יארגאנג | ראוונא, פרייטאג, א׳ שבת, פ׳ מקץ תרצ״ג

◆ אכטונג, לעזער פון „וואלינער צייטונג״! ◆

אין די נעכסטע נומערן פון אונדזער צייטונג וועלן מיר אנהויבן דרוקן א אריגינעלן ביבלישן ראמאן פון די צייטן פון די שופטים

א. נ. גדעון

פון אונזער שטענדיקן מיטארבעטער און באוואוסטן שריפשטעלער

יוסף פינקפשטיין

דער נייער ראמאן „גדעון״ פארשפרעכט צו זיין א אנציענד, לעבעדיק בילד פון דער תקופת השופטים, וואס וועטווירקליך זיין א ליבע אטראקציע פאר אונזערע לעזער.

אבאנירט גלייך און פארשפרייט אונזער "וואלינער צייטונג״!

נ. ע.
נפתלי־הערץ זוסמאן
איז אין עלטער פון 48 יאר נאך לאנגע און שווערע
ליידן געשטארבן דעם 15־טן נאוועמבער ה. י.
3 אזייגער ביינאכט
די הלויה איז פארגעקומען מיטוואך, דעם 16־טן
נאוועמבער, 2 אזייגער בייטאג אין אסטראה.
וועגן וואס עס מעלדן די אין טרויער־פארבליבענע:
פרוי, ברידער, שוועסטער, שוועגערינס, שוואגער,
פלימעניקעס און פלימעניצעס

דער פרוי, ברידער און פאמיליעס זוסמן
דריקן מיר אויס אונזער טיפסטן געפיהל פון צער
צוליב׳ן טויט פון אונזער באליבטן שעף
נפתלי־הערץ נ״ע
מיטאינהאבער פון מיהל און טארטאק אין אסטראה
א. קארפענשפאן, ה. כראלינסקי,
א. קאצעף, ד. לאנדער.

מה נשמע באוסטראה

חגיגת „סיום" בבית־הספר „תרבות"

זו השנה השניה, שטקס נאה זה הונהג בביה"ס „תרבות" ביזומתם של עסקני המוסד ה"ה חיים דוידזון, מוטיל קפלן ויהושע קארשון, שהקדישו את מיטב זמנם ומרצם לביסוס בית־הספר. חגיגת הסיום השניה במספר נערכה ביום 29 ביוני 1932 באולם „הקינא הצבאי", והחניכים הופיעו בתוכנית הבאה:

1. התעמלות
2. הילד והצפור — אהרון באלין, דוציה רזניק.
3. גבורי עמנו — הינדה גוטמן, פומה לודומירסקי, הרץ טאשמן.
4. מחול־דואט — ריסיה קופרשטיין, חסיה שטיינברג.
5. חזון אם — ינטה קצנבליט, שרה הולצמן.
6. מולדתי — נטע קרשון.
7. והיה באחריות הימים — פייגה ברלינט.
8. בלט־סולו — פרל ספרד.

אחרי כל מספר קיבל קהל הצופים את השחקנים הקטנים בתשואות סוערות והביעו רחשי תודתם למורים לאה איסרליש, לאה טויביס, יוסף פינקלשטיין ואח' על עבודתם המסורה. כן יצא בנאום־תודה ה' מ. קפלן, אשר הרים על נס את מידת התקדמותם של התלמידים. דבריו של מר קפלן נתקבלו במחיאות־כפיים כאות הסכמה והערכה לבית־הספר „תרבות".

לקראת שנת־הלימודים החדשה תיפתח הכיתה ד', והורים רבים כבר התחילו לרשום את ילדיהם לביה"ס „תרבות", ששמו הטוב יצא לתהילה.

י. פ.

יוסי'לי קולודני באוסטראה

ביום שישי ובשבת, ה־18 וה־19 ח.ז. ניתנו שתי הופעות־אורח באולם „קינא עקספרעס" ע"י הזמר והמחבר הידוע יוסי'לי קולודני,

המערכת והאדמיניסטרציה „וואלינער צייטונג", 1933

שורה 1 (למטה): ש. גנצברג, מ. עטשטין, י. פייגל, ב"צ בעראניק, ד. פייגעל, י. ויגדורוביץ, א. שטיל,
שורה 2 (למעלה): ז. פינקלשטיין, ח. זגרניטשני, י. בורד, מ. באראל, א. שוסטק, י. הולובשקה, מ. אוקס,
ש. גלוז, ה. ל. חיגר, ב. שטיל, י. זפרנסקי

תיאטרון־אורח באוסטראה

(במקום רצנזיה)

לאחר שנסתיימה העונה של נשפי־החנוכה באוסטראה, שוב השתרר השקט ברחוב היהודי כדממת בית העלמין, מכאן ועד עונת נשפי־המסכות של פורים נותרו עוד קיימא־לן של חודשיים, הרי שפרש כל אחד למלונת החורף שלו מתוך בטחון, שאיש לא יעיז להפר את מנוחתו. אלא אם יקרה מקרהו ויבוא מאן דהוא מאיזה „מרכז" ויקרא ל„כוס תה", הרי הברירה בידי: אם זה חינם אין כסף הריני הולך, אלא אם זה כרוך בהוצאות — הריני שותה תה בבית כאוות נפשי...

והנה נתגלגלו רחמיה של הלהקה הרוסית מוילנא — „טארד" ובאה לזכות את עירנו אוסטראה במספר הצגות. וכשם שאתם רואים את עירנו הרדומה, היתה פתאום רוח אחרת עמה עד ללא הכר: העגלונים הסיעו נוסעים, בתי המלון צדו מספר אורחים, בתי־הדפוס הדפיסו מודעות, נושא־התרבות, מיודענו באלאבאן יצא לרחובות העיר עם ערימת מודעות וקדירת הדבק, ואחריו קהל גדול של חובבי התיאטרון, שממש חטפו את המודעות מידיו — בקיצור היה „חי געלעבט!"...

גם על הקורספונדנטים העלובים של אוסטראה עברה הכוס. לא ייאלצו עוד למצוץ מהאצבע איזו חדשה או פליטון, מכאן ואילך יהיה להם מקום נכבד להתגדר, כפי שאומרים הבריות: „בשיר ובאומר". אם כי המנהל הביע את דעתו הרוממה, שהוא ולהקתו ידועים היטב בציבור ואינם צריכים לפרסום ולרצנזיות, אך אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. ואמנם הצדק אתו, שהרי לא הוא ולהקתו עומדים למבחן בפני קהל המבקרים, אלא נהפוך הוא — העיר צריכה למצוא חן בעיניו, והא ראיה, משנוכח לדעת, שהציבור היהודי, חובבי התרבות

שהופיע ב„ליטעראטן־פאראיין" הורשאי ל־ מעלה מ־70 פעם.

יוסי'לי קולודני שר שירי־עם יפים ביותר וביצע כל „מספר" על דרך אמנותית צרופה, הוא ממש הקסים את קהל מאזיניו. האמן גילה כשרון מיוחד לעצב את דמותו של גבור השיר ע"י תנועות מתאימות ומודולציה בשירה.

במיוחד הצטיין במספרים הבאים: "ציידל וואסער־טרעגער", „די קשיא", „דער פריס־טאו" ואח'. קולדני השאיר באוסטראה רושם טוב ונעים.

—

פעילות הלהקה הדרמתית הציונית

חלפה שנה מאז היוסד בעירנו על־ידי מיטב הנוער שלנו חוג, שהטיל על עצמו את התפקיד האחראי להכין ולהגיש לקהל חובבי הבמה מספר הצגות נבחרות. בחוג זה משתתפים סטודנטים, שוחרי אמנות ובעלי כשרונות צעירים, הממלאים את תפקידם בהצלחה רבה.

במשך קיומם כבר הספיקו להעלות את ההצגות הבאות: „קאלדוניא", „דער דיבוק", „בר־כוכבא", „בערעלע באסיאק", „חנה'לע די נייטארן", „דער טייוול פון ליבע" ושתי תוכניות „רעוויו". אכן רפרטואר הראוי להתכבד בתקופה כה קצרה. כל ההצגות נתקבלו על־ידי קהל הצופים בשביעות רצון גמורה, ויש מקום להתפעלות כנה מהבחורות שלא ביישה את הבגרות.

בשקידה ובמסירות נאמנה לחוג החדש מצטיינים החברים הבאים: ה. אודרמן, ד. מלר, י. לוקאטש, ד. שטלמייסטר, וו. זייד, ב. סורוקה, נ. פרלמוטר, ז. גרינס, א. ולדמן, ח. זייגרסון, י. מלצר, ואח'. חברות: פניה פינקלשטיין, אסתר שנפר, חנה שטרן, בלנקה שטרנגולד ואח'. אחראים לאמנות הבימוי: ל. קורנבליט, ג. גדלייבסקי, מ. אוקסנגורן וד. סטולארוב.

ראוי לציין, כי תוכניות ה„רעוויו" הן יצירותיהם העצמיות של חברי החוג הדרמתי. כיום נמצאת בהכנה ובקרוב תועלה על הבמה האוסטראית ההצגה „ד י י י ד ן" לטשיריקוב.

י. פין

—

מתכוננים לשביתה נגד חברת החשמל

לשבת, 12 במרס 1932, נועדה אסיפה כללית של כל צרכני החשמל באוסטראה, שהתקיימה באולם הקולנוע של הגדוד ה־19. האסיפה נקראה ביוזמתם של ב"כ מועדון ב. ב., הנוטריון ויסוצקי, ראש העיר וויציכובסקי בשיתוף עם עסקנים יהודיים, כדי לדון בקיפוחים מצד חברת החשמל ביחס לעיר אוסטראה.

יו"ר האסיפה ה' ויסוצקי הרצה על המצב ומסר, כי בו בזמן שבכל רחבי פולין מתנהל מאבק נגד גל ההתיקרות בכלל ונגד יוקר החשמל בפרט, העולה רק 1 זל. 5 גר. הקילוואט, גובים אצלנו בעד קילוואט 1 זל. 50 גר. ובעד כל נורת של 25 וואט — 6 זל. 50 גר. לא פעם הוזמנו בעלי החברה לדיון במטרה להגיע אתם לעמק השווה, אך הם מצאו לנכון לפניהם לא להופיע כלל.

כל הנוכחים באסיפה הכירו בצדקת הת־ביעה והוחלט להגיש לחברה דרישה אולטי־מטיבית עד 1 באפריל, ואם עד למועד הנ"ל לא יימצא הסדר מניח את הדעת, יוכרז על שביתה כללית של כל צרכני החשמל עד למילוי דרישותיהם.

ש. קומדנט

—

נבחר רב הקהילה

סוף סוף נקבעו ליום רביעי 14 ב ——— הבחירות לרב הקהילה ולשני סגניו. ובאותו יום בשעה 8 בערב נתאספו כמעט כל חברי מועצת הקהילה המקומית 9 במספר (3 חברי מועצה נעדרו לרגל נסיעתם מהעיר), וכמעט פה אחד נבחר הרב גינזבורג למשרה זו. ראוי לציין, כי למשרה זו הוצעו 8 מועמדים, שאיש מהם לא קיבל שום קול, והרב גינזבורג קיבל 8 קולות עם אחד נמנע. באותו ערב נערכה גם ישיבה שניה, שבה נבחרו שני סגנים לרב הקהילה, והם: מורה־ההוראה המקומי הרב ר' אפרים גוברמן והרב ר' וולוול בן הרבי ר' אלתר־מרדכי ספרד.

עוד בחורף ה' כסלו תרצ"ב (1932), בעת חגיגת יובל ה־300 של הגאון האוסטראי המהרש"א ז"ל, הגיע לעירנו בין שאר ה־אורחים גם הרב ר' מרדכי גינזבורג. בימי החגיגות נשא הרב גינזבורג חן וחסד לפני ההמון הגדול, שמילא את היכל בית־הכנסת הגדול, שהתפעל מאד מנאומו המוצלח, שנשא לרגל המאורע החגיגי. ומאז היה הרב הנזכר אורח תדיר בעירנו ונשא עיניו אל כס הרבנות באוסטראה.

יש יסוד מלא לתקוה, כי יהודי אוסטראה יהיו שבעי־רצון מתוצאות הבחירות, כי בכך יושם קץ למחלוקת ולחילוקי הדעות, ששררו בקרב חלקים שונים של האוכלוסיה היהודית.

י. פין

הרוסית, קיבל את פניו בהתלהבות כזאת, ממש „בצאננו ובבקרנו נלך", מיד הואיל להיענות לבקשת הרבים לתת לאחר ההצגה „האחרונה" עוד 5 הצגות נוספות. הנהלת "טארד" אף ראתה לנכון לעצמה לגמול לחסידיו הנלהבים בזאת, שהעלתה את מחירי הכרטיסים במידה הראויה להתכבד.

והאולם של „קינא עקספרעס" היה מלא ערב־ערב בלי עין־הרע עד אפס מקום. את הרפרטואר לא בחרו דוקא למהדרין מן המהדרין, הם סמכו בעיקר על מבטאם ה„מוסקבאי", שיעשה את הרושם הראוי על חובבי הרוסית, ועל כל פשעים תכסה אהבה. אשר לאהדת הקהל היהודי, הריהי בשבילם כמונחת בקופסא, לאחר שצירפו ללהקתם שחקן יהודי לתפקידים „יהודיים".

במשחק האנסמבל, שבהרכבו היו עפ"י עדותן של המודעות 18 איש (כולל מוכרי הכרטיסים ומבקריהם), השתתפו רק 10. ביניהם הצטיינו הגברים במשחקם ביחס לחובבי התיאטרון באוס־טראה, ואילו השחקניות לא הפגינו כלל משחק מיוחד. ואם חשבו לפצות את הצופים בהופעתן החיצונית ובמראה פניהן, הרי שבכך הכזיבו מאד. אולם בדבר אחד הצליחו לכסות על כל מגרעותיהן, והוא: עירומן. הן התלבשו, או יותר נכון התפשטו, במידה החורגת מתחום המקובל. שכני שלידי ניסה בכל מאמצי כוחו להסביר לי, שזאת דרישת ה„אמנות". אולם במה דברים אמורים, אילו אני ואתם היינו יורדים לעומקה של האמנות, אך מה הדין אם רגילים אנחנו לראות בחיי יום־יום עירומים ויחפים במספר כה רב, ולא עלה על דעתנו כלל לקנות כרטיס לטובת בית־היתומים או מעות־עצים, כדי לעזור ולכסות את מערומיהם של הנצרכים?...

וכעת, לאחר שהתיאטרון עזב את העיר, ובכיסינו מנשבת רוח קרה לא־עליכם, צפה ועולה השאלה הנוקבת: מי מיטיב להבין את ה„אמנות" של אמנות, אני ואתם, או התיאטרון „טארד"?..

הצופה

אסטראה'ער ווינקל

פינת אוסטראה

געווידמעט אסטראה'ער נייעסן און אקטואליטעטן

משה שרוני (שטרנברג)

קבוצת כדורגל "TOZ" S. K. S.

זכרונות ספורטיביים

לכאורה אינני אלא איש־אוסטראה לחצאין, אך מכיון שתחת ידי פרטים על קבוצת הכדורגל באוסטראה, אמרתי למוסרם לפרסום ב„פנקס אוסטראה", כדי לזכות את הרבים, ומצוה שבאה לידך אל תחמיצנה.

ומעשה שהיה כך היה:

ביום 2 באוגוסט 1928 נכנס לקלוב ההושטשאי לכדורגל איש־אוסטראה בשם סיומה רשטיק והביע רצונו לדבר עם מנהל הקלוב בעניני ספורט. ואחר שיחת היכרות קצרה הוסכם בינינו על פגישה ידידותית בין „חשמונאי" ההושטשאית ובין קבוצת TOZ האוסטראית.

אמנם ביצוע ההתחרות היה כרוך בקשיים לא קטנים, כי המגרש בהושטש לא היה שייך לקלוב, אלא לדיביזיה ה־43 של הצבא הפולני, אך למרות זאת קיבלתי על עצמי להוציא לפועל את ההסכם. עוד באותו יום נחתם בינינו חוזה על קיום משחק כדורגל בין הקבוצות הנזכרות ביום 26 באוגוסט בשעה 2 אחר־הצהרים. על־פי סעיפי החוזה התחייבה „החשמונאי" לשלם לקבוצת „ט א ז" מקופת ההכנסות סך 18 זל. תמורת הוצאות הדרך מאוסטראה, ואילו יתרת ההכנסות מאותו משחק נועדה לקופת „חשמונאי".

ביום ראשון, 26 באוגוסט, 1928, בשעה 10 בבוקר הופיעה הקבוצה האוסטראית במלוא ההרכב ובראשה „קפטן" הקבוצה סיומה רשטיק. הם התפזרו בחוצות ועוררו סנסציה בעיירה, הן בגלל הופעתם החיצונית הנאה והן בגלל הענין הרב, שאנשי הושטש — ואפילו יהודים בעלי זקן ופיאות — גילו לספורט. השמחה היתה כללית והמאורע הספורטיבי של היום היה לשיחה בפי כל. ואם זכרוני אינו מטעה אותי אף נסגרו חנויות רבות, כי כל אחד חשקה נפשו לחזות במשחק. קופת המשחק נתנה סכום של 31 זהוב, וזה היה בימים ההם שיא הקופות, שעלתה אפילו על זו של המשחק עם „חשמונאי" רובנה, שנערך באותה שנה.

רשימת 11 השחקנים של קבוצת „טאז" אוסטראה, שהשתתפו במשחק זה היתה: מוסיה קוטוביץ, לומק טולפין, גיוניה פרל־מוטר, וולקה זייד, בסיק סורוקה, סיניצי ציטרינל, מישה חייטמן, מיטיה שנפר, סיומה רשטיק, ישה פינקלשטיין ושלמה שורץ.

אמנם האוסטראים נחלו מפלה, כי ה־התחרות נגמרה 2:1 לטובת ההושטשאים, אך קיבלו את התוצאה ברוח ספורטיבית טובה וירדו מהמגרש בשירה. לפי הרשום בפרוטוקול השמור עמי קלע את השער הראשון לטובת הושטש משה שטרנברג ואת השני זלמן ורסטט, ואילו את שער ההצלה לטובת אוסטראה קלע סיומה רשטיק.

באותו ערב עזבה הקבוצה האוסטראית את הושטש והשאירה אחריה זכרונות נעימים, שעמדו לזמן רב.

חגיגת כ' תמוז

במוצאי־שבת נערכה באולם „אכספרס" המלא מפה לפה אקדמיית־אבל ליום־הזכרון ה־28 של מנהיגנו הגדול ד"ר הרצל. ה' ח. דוידזון הציג בנאום קצר את המרצה־האורח אינג' לויטס, מורשה הקק"ל ברובנה. לאחר שהתזמורת ניגנה את ההימנונים העברי והפולני, נשא ה' לויטס את הרצאתו ותיאר בהצלחה את התקופה של 3 הגאונים: הרצל, נורדוי ואחד־העם.

לאחר מכן הגיש הזמר המקומי ה' ב. גיטמן 3 מספרי זמרה, כשה' קוטוביץ מלווהו על־יד הפסנתר. האקדמיה נסתיימה בשירת „תחזקנה" ע"י כל הקהל. האקדמיה מצאה את המשכה למחרת בבית־הכנסת הגדול, מקום שם נערכה אזכרה מסורתית עם ה־מרצים מ. אבלמן ואינג' לויטס.

אורחים חשובים בעיר

ביום־הראשון שעבר ביקרו בעירנו 2 צירי הסיים — ה' פולאבסקי (פולני), ה' פעווני (אוקראיני) וה' סאיידע, סינטור לשעבר וכיום סגן ראש־העיר בזדולבונוב. באותו יום, בשעה 11 לפנה"צ נתקיימה במועדון „קיפ" ישיבה בהשתתפות נציגי האוכלסיה.

במשלחת היהודית השתתפו: ה' ק. פרנקל — סגן ראש העיר לשעבר וכיום נשיא הקהילה, ה„לאווניק" ש. קומדנט, חברי המועצה ה"ה ז. זוסמן, י. ברונשטיין, פ. ברנשטיין (ארגון הסוחרים), ש. סונץ (בעלי־מלאכה), ג. ברמן (סוחרים זעירים). הנואמים ה"ה פרנקל ו־קומנדט הביאו לידיעתם של האורחים את דבר מצוקתם של יהודי אוסטראה, הכורעים תחת נטל המיסים הכבדים, וביקשו התערבותם שהובטחה להם.

נשף־חנוכה בבית־היתומים

בתוך אוירת חנוכה כללית, שהשתררה בעיר עם פתיחת ה„באזאר" של קרן־קיימת, נערך ע"י חניכי בית־היתומים ומחנכיהם נשף חנוכה נאה.

הנשף נפתח ע"י המורה והמחנך ה' מ. טולפין, שגולל לפני הנאספים את פרשת נצחון החשמונאים. אח"כ ביצעו החניכים „מספרים" יפים מאד באידיש ובפולנית. לאחר מכן קיבל רשות הדיבור האורח ה־חשוב ה' קלמן פרנקל, שהעלה על נס את ערכו הרב של המוסד ואת מידת מסירותה של הגב' סופיה פרישברג, המקדישה מיטב זמנה ומרצה לדאגה לילדים, ואף בתקופת המשבר הקשה הצליחה לסדר במוסד 7 יתומים נוספים.

לאחר הנאומים הסבו הילדים מסביב לשלחנות והנעימו את זמנם במאכלים שונים. בשירת „התקוה" ו„תחזקנה" נסתיים הנשף והנאספים התפזרו לבתיהם שבעי רצון.

רעדאקטאר־ארויסגעבער: ב. באראניק
Redaktor i Wydawca: B. BARANIK

חיה הירשמן

בזכרנו את אוסטראה...

עשרה קבין של שמחה יהודית ירדו לעולם, קב אחד לקחו כל החגים והמועדים ותשעה קבין — חג הסוכות, שכן כל כולו נקרא „זמן שמחתנו", וסיבות רבות היו לשמחה זו. ראשית, נעוץ מקור השמחה בתקופה קדומה, עת ישבו היהודים איש תחת גפנו ותחת תאנתו, והימים האלה היו „חג האסיף", באוספם את ברכת השדה ותנובת הכרם. אולם גם בשבתם על אדמת נכר היו ימים אלה ימי שפע וברכה ביקב ובגורן, בחנות ובסדנא, וכל השפע הרב הזה הרהיב את העין והרנין את הלב. ואחרון אחרון, אחרי „הימים הנוראים", שמבעוד חודש אלול הטיל צל של עצבות ופחד על היהודי — „מי יחיה ומי ימות", ואפילו דג במים רעד מאימת יום־הדין, הרי כעבור יום־הכיפורים היה לכל אחד יסוד מלא להאמין,

כנס עתונאים וסופרים מווהלין עם הסופר הארצישראלי משה אורחה של „וואלינער צייטונג" ברובנה, 1932

כי תפילתו נתקבלה ברחמים וברצון ונכתב ונחתם בספר החיים והפרנסה, נגולה המועקה הכבדה מהלב, שנפתח לשמחה שלמה.

ואמנם כן, ידעו היהודים לשמוח — במידה והשלום והשלווה שררו בעולם — שמחה יהודית כמנהג אבותם בידיהם. בעלי־בתים חשובים נהגו מסוכה נאה ומלולב־ואתרוג; בעלי־מלאכה ופועלים התענגו לשמוע חזן טוב עם משוררים; רבים בילו בביקורי־חג נעימים; הנוער, חברי המפלגות והתנועות, קבעו לימי חול־המועד כנסים ועוידות ונהגו מחדוות־יצירה לטובת הכלל, והאוירה בעיר היתה ספוגה שמחה ואושר. כגולת הכותרת ל„קרניבל" העממי הזה שימש היום האחרון, הוא חג שמחת־תורה, שבו עלתה השמחה על גדותיה, השכיחה מלבם של היהודים את הצרות והפורענויות של השנה שחלפה ואף אלו, שהיו צפויות להם למחרת החג מחמת השלטון המציק והנוגש.

החג התחיל בשמחת ה„הקפות" בבתי־הכנסת הרבים בעיר, שהיו מלאים יהודים חוגגים, אנשים ונשים, זקנים וצעירים, וביחוד ילדים צוהלים נושאי דגלים, שבראשם תפוח אדום ונר דלוק בתוכו. במשך יום המחרת נערכו קידושים רבים בבתי העיר לרגל הכתרת הגבאים החדשים בבתי־הכנסת ולרגל שמחתם של אלה, שכובדו ב„חתן־תורה" וב„חתן־בראשית" וסתם קידושים, כדי להרבות בשמחה. לעתים חרגה השמחה מתחום הבתים ופרצה החוצה בשירה ובריקודים ברחובות העיר. גם להקות של ילדים עליזים סובבו בחוצות, כשיהודי „בגילופין" נהגו בהם ופונה אליהם מדי פעם בקריאות חיבה: צ א ן ק ד ש י ם ! ! והילדים עונים לעומתו בשמחה ובצהלה: מה־ה־ה־ה!... אף הגויים תמהו ושאלו לשמחה מה זו עושה ופסקו: „שאלעני דען", כלומר יום המשוגעים...

בתוך התכונה הרבה הזאת לא נשכח חלקם של הילדים בשמחה הכללית. דאגו לתפור להם חליפות־חג, שכיסי מכנסיהם החדשים מולאו אגוזים לאכילה ובעיקר למשחק. כל פינת רחוב וכל חצר המו מרוב ילדים, שבילו את זמנם במשחק האגוזים, תוך המולה ושמחת־ילדים תמימה. מי שהאיר לו המזל פנים ויצא מהמשחק ברכוש גדול, היתה שמחתו כפולה, ואילו המפסיד מיהר הביתה למלא כיסיו שנית וחזר לעשות חשבון סופי, אולי תחת הצער יזכה למשנה־שמחה של נצחון על יריב...

לשמחה מיוחדת זכו הילדים בשמחת־תורה אחר־הצהרים. מנהג ומסורת מימים ימימה נהגו באוסטראה להשליך ביום זה תפוחי־עץ לילדים. וזה דבר המנהג: גבאי בית־הכנסת הגדול העלו על גזוזטרת בית־הכנסת של הקצבים שקים מלאים תפוחי־עץ אדומי לחיים, ולמטה ברחבת בית־הכנסת הגדול התקבצו ובאו ילדים מכל קצות העיר, מוכנים ודרוכים לקראת המאורע הגדול. אליהם הצטרפו מחנה של גדולים, שבאו לחזות במחזה משמח. כאשר הגבאים נוכחו להנחת דעתם, שהמחנה למטה גדל במידה המבטיחה הצלחה, ניתן האות ומלוא חופניים תפוחים הושלכו לתוך הנאספים לקול תרועות, שפרצו מגרונם של הילדים. הם זינקו לתופשם באויר מעל לראשיהם, ואלו פחות זריזים השתטחו על הארץ במאמץ לזכות בשלל, שהושלך והלך כגשם־ברכה. אף הגדולים לא נמנעו מלחטוף תפוח ולהרטיב את גרונם בעסיסו המרענן. השקים התרוקנו והלכו והשמחה גאתה לאין שיעור, ועד למרחקים נישאו מצהלות הילדים, שחזרו ממקום המערכה ושלל התפוחים בידיהם...

ומה מאד יתכווץ הלב מצער אינסופי בזכרנו, כי ילדי ישראל כשרים ותמימים אלה, שלא טעמו עוד טעם חטא, אינם עוד. הם הושמדו באכזריות רבה על־ידי רוצחי־ילדים רשעי עולם בחיק הוריהם ולעיניהם, וקולם המתרונן לא יישמע עוד בחוצות אוסטראה היהודית, שנמחתה מתחת שמי ד'. וקללה נמרצת בפי על ראשן של המפלצת הגרמנית הטמאה והחיה האוקראינית המשוקצת:

אשרי שיאחז וניפץ את עולליך אל הסלע!...

אידה ווסקוביניק — בוקימר

מיניאטורות מרחוב הלשקי

מול ביתנו השתרע הר גבוה, שעצים ודשא קישטוהו מסביב בשטיח של ירק. במרומי ההר התנוססה הכנסיה הנוצרית הגדולה ("סובור"), שגג הזהב שלה נראה ממרחקים, ואילו מצדו השני עמד על תלו ארמון עתיק מתקופת נסיכי אוסטראה. סיפור עטוף מעטה מסתורין והדומה בתוכנו לזה של „רומיאו ויוליה" היה רווח בפי אנשי אוסטראה בקשר לכך: בעד אחד החלונות הגבוהים של ארמון זה ברחה פעם הנסיכה הצעירה ויפת התואר — הלשקי, שלזכרה הוסב שם הרחוב ל"רחוב הלשקי".

במעמקי האדמה שמתחת לארמון השתרע מרתף רחב־ידים, שממנו הסתעפו מעברים תת־קרקעיים, שרק ארכיאולוגים של זמננו יכלו ללמוד מהם וממִמצאיהם שעור בהיסטוריה של אוסטראה העתיקה. בארמון זה נוסד לאחרונה מוזיאון יחיד בעיר, ביוזמתו ובהנהלתו המדעית של המורה נוביצקי, שבדרך כלל היה ידוע כאדם משונה, וביחוד היה „משוגע לדבר" בשקידתו ובמסירותו לפינה הזאת.

כפי שנמסר מפי פליטי החרב, אסף נוביצקי ספר־תורה, אחד ויחיד מבין מאות שנמצאו בבתי־הכנסת הרבים, שניצל מידיהם של מחללי־הקודש, הגרמנים והנוצרים המקומיים, וגנזו במוזיאון זה — זכרון היסטורי לעבר הלא־רחוק, עת אלפי יהודים, עשרות בתי־כנסת ומאות ספרי־תורה היו חלק בלתי־נפרד מהווי החיים של אוסטראה.

* *

מול ההר הזה עמדו בתים קטנים ויפים ומאחוריהם הנהר ויליה, אשר הפריד בין העיר הישנה והחדשה. רוב התושבים ברחוב זה היו נוצרים, ורק משפחות יהודיות מעטות התגוררו ביניהם והיה להם שם בית־כנסת משלהם, שהיה ידוע בשם "אונטערן־שלאס־שילכן".

סמוך לבית־כנסת זה היה גר חייט עם אשתו: בנימין והנציה שוורץ, שניהם טיפוסים גלותיים מעיירות והלין. הוא היה איש שקט, שחוץ מעבודת החייטות לא היה לו דבר בעולמו, והיא — "אשת חיל" לדוגמה. תחום פעולתה היה בין משפחות הפקידים והאינטליגנציה הנוצרית, שנחשבה לנאמנת ביתם. לאחד שכרה דירה יפה, לשני מצאה מבשלת טובה או השיגה בשבילם הלוואות בתנאים נוחים וכו'. גם יהודי אוסטראה ידעו להפיק תועלת מקשריה עם "החלונות הגבוהים" והיו מבקשים את עזרתה בקבלת אורכה משירות צבאי, בשיפור היחס לתלמיד בגמנסיה, שלא כל המורים בה הצטיינו באהבת יהודים, או בענין הקלה בתשלום מיסים.

יחד עם זאת לא הזניחה את עצמה, היינו את בני ביתה. שני בנים ושתי בנות היו למשפחת שוורץ, שהראשונים הצטיינו בכשרונותיהם ללימודים והאחרונות ביופין. עוד בתקופת ההגבלות של המשטר הצארי הצליחה לתת לכל ילדיה השכלה אקדמאית. הבן הגדול היה מהנדס מצליח בלנינגרד, הצעיר היה עורך־דין במוסקבה, הבנות נישאו לשני אחים עשירים בפולטבה, שהיו להם בתי־חרושת גדולים למונפקטורה. ממש קשה להבין כיצד שני אנשים פרימיטיביים אלה, שלא ידעו כמעט קרוא וכתוב, הגיעו למה שהגיעו. אין זאת אלא חכמת החיים של הנציה, שנבעה מחפץ הקיום ומכוח ההסתגלות למציאות הלא־נורמלית.

* *

לסוג אחר של נשי אוסטראה החרוצות היתה שייכת הגברת ביילה פרלמוטר, אלמנה ואם לשישה ילדים. בסמוך לכנסית ה"סובור" נמצא המשרד הממשלתי לממכר חלקות יער למסחר. לעתים מזומנות נערכו שם מכירות פומביות, שסוחרי יערות מקומיים או מיופי־כוח של סוחרים ממרחקים היו משתתפים בהם.

ביילה פרלמוטר, אלמנתו של סוחר יערות, המשיכה במקצועו והיתה מקובלת בחוג הסוחרים האלה. השתתפה במכירות הפומביות, קונה ומוכרת יחד עם כולם. כל ימות השבוע היתה עובדת במשרדה ביער, השגיחה על כריתת העצים והעברתם העירה, ניהלה את חשבונותיה וכיו"ב. את ילדיה הקטנים, שתי בנות וארבעה בנים השאירה בבית, ורק לשבתות היתה חוזרת אליהם.

וכך גידלה "אשת חיל" זו דור של בנים ונכדים.

* *

חנה חנה'לעס היתה אשה זקנה מאוד, רזה ונמוכת־קומה, שעבדה במשק הבית של משפחת בלמן על שפת הנהר. כל הימים היתה רק מבשלת, מכבסת, מגהצת ומנקה את הבית בלי סוף...

למרות גילה הגבוה היתה נוהגת לעבוד שעות נוספות גם בלילות בתיקון שקים לאורה הקלוש של מנורת־נפט, וכל זאת כדי לפרנס את נכדיה היתומים מבנה. זכורתני כיצד אנחנו הילדים היינו משחילים לה לפי בקשתה חוטים ארוכים במחטים הרבות שהיו לה, כי מפאת עיניה הכהות לא יכלה לעשות זאת בעצמה.

היא היתה משיגה עבודה אצל הסוחרים בתיקון שקים, וככל שהיו לה יותר מחטים מסודרות שורות — שורות, כן יכלה יותר לעבוד ולהשתכר. אכן, מי כמוה ידע צער גידול בנים גם לעת זקנה מהו?!...

מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל!...

פרשת השואה והגבורה

פרק ח

פרשת השואה והגבורה

פ. נ.

מצבת זכרון

לקדושי קהילת אוסטראה

חללי גזירות תש״א-תש״ג

פה עמוד קורא יקר! ברטט ובחרדת קודש הרכן ראשך, כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא, כי בדמם הטהור של קדושים וטהורים קודש וטוהר!...

איש אוסטראה אבל, שכול ויתום, עמוד והתבונן!.. לפניך קברות־האחים הגדולים אשר ביערות העיר החדשה וניטישין ארץ הגזירה, שבהם מצאו מנוחת עולמים אבות ובנים, אמהות ובנות, אחים ואחיות, וכל היקר לך. אחרי ששתו את כוס התרעלה מידיהם הטמאות של אויבי העם היהודי עד תומה, החזירו את נשמותיהם הזכות למקור עליון ואת גופותיהם המעונות לבור־קבר!...

אוי לך, כי נבצר ממך להשתטח על קברי־אבות ולחונן עפרם בלתי אם בדפים מקודשים אלה, שנחצבו להם מצבת־זכרון בדם לבם הדווי של בניהם ובנותיהם האבלים. קרע עיניך לרווחה וקרא מצבת־זכרון זו, חרות על לוח לבך את שמותיהם הקדושים והטהורים. העבר במחשבה למצער חלק מיסורי־תופת שנפלו בחלקם!..

ראה, הם מתבוננים בך, ומבטיהם הנוקבים מזכירים ותובעים... תיקון!..

ת׳ נ׳ צ׳ ב׳ ה׳

יצחק קצנלסון

על העם היהודי שנהרג

קטע מתוך הקינה הגדולה בת 15 פרק:
„דאס ליד פון אויסגע' הרג'עטן יידישן פאלק".
עברית מ. ז. וולפובסקי.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

היכן מתי? מתי אני מבקש, אלי, באשר כל גל אשפה שם מתרומם,
באשר תל אפר שם: — הגידו-נא, איה אמצאכם ואיך?

זעקו, שאו קול מכל צרור-חול, מתחת לאבנים,
יזעק כל נד אבק, כל אש וכל עשן המתמר —
דמכם הוא ולשדכם, זה מח-עצמים,
זעקו, הרימו קול! הנפש והשאר!

תעלה זעקתכם מבטן חיתו-יער, מיאור ממעי-דגה,
שהם אכלו אתכם, זעקו מכבשנים, שועו קטן, גדול,
זעקת-חמס אחפץ לשמוע, תאניה אחפץ, שאו קול, לקול מכם אתגעגע,
זעק, עם ישראל אשר נהרג, שאג, השמיעה קול!

— הה, הראה, עמי, לי! קום, ידים פשוט ושלח
מני בורות העמוקים, מילין ארכם, מלאים הם וגדושים,
שכבה עלי שכבה, משורפות, בסיד אשר שופך,
עלו! עלו! אשר ברובד התחתון, מתחת לעמוק שבגושים!

צאו כלכם מתוך טרבלינקי, מאושונצים, מסוביבור, הכל,
מבלז'יץ בואו, מפונרי, ומעוד, מעוד! פנות לרב!
פעורי עינים בזעקה קרושה, יללה היא ואין קול,
מני בצות, שקועים עמוק, מטיט-יון, מרקב-אזוב —

צאו-צאו, אשר יובשו ונטחנו ונשחקו, יתיצב כל הקהל,
בחוג סביבי, כמו במחול-מחניים, מעגל גדול אחד נכון, —
סבים, סבות פה, אמהות וילדיהן בחיק, יחד אם וגם עולל, —
עלו-נא עצמות יהודיות, מאבקות צאו ומגזרי סבון.

אהרןוולדמן

על מות יהודי אוסטראה

מגילת דם ודמע מתוך גיא ההריגה

כפר גובוקראייב, מחוז רובנה, 4 בנובמבר 1942

הקדמת המחבר

היום מלאו שלושה שבועות מאז היתה לי נפשי לשלל, בהינצלי — לא אזכור עוד באיזו פעם — ממוות בטוח, אשר פרש את צלו על כל יהודי בימי המגיפה ההיטלראית. גמרתי אומר על־כן להתחיל מהיום להעלות על הנייר את זכרונותי מהימים השחורים הללו, אשר כמוהם לא היו מאז היות היהודים לעם, למען ידעו הדורות הבאים אשר עוללו לנו פריצי־החיות הגרמניים וחזירי־הבר האוקראיניים המהלכים על שתיים. ולמען יהיה לזכרונות אלה ערך עובדתי, הראויים לשמש יסוד לתולדות חורבן אוסטראה, הריני מוסיף בזה פרטים אישיים מלאים על כותבם, אשר ביחד עם ציון מקומות כתיבתם ותאריכיהם יהיו ערובה מלאה לאמיתות העובדות.

ובכן, אני אהרן בנם של בערל ושרה־צביה וולדמן, שהתגוררתי באוסטראה מאז הולדי בשנת 1910 ברחוב וואלובה 5, ובתקופת הגיטו ברחוב מוקרה־וולה 8, — כותב את הזכרונות על התלאות והסבלות, שעברו על יהודי אוסטראה ועלי בימי שלטון האימים והרשע וכן על נתיב־היסורים העקוב מדם אל קברות־האחים אשר ביער העיר החדשה ובחורשת הכפר ניטישין. רק בדרך נס הייתי בין היחידים שניצלו — איני יודע לכמה זמן — מגורלם המר והנמהר של כ־9,000 יהודי אוסטראה והסביבה, אך הייתי עד ראייה לעינוייהם הבלתי־אנושיים ולהשמדתם האכזרית בידיו של גדול צוררי היהודים ואויבי האנושות מימי פרעה, עמלק, המן, נושאי־הצלב, האינקויזיציה, חמלניצקי, פטלורה ועד היום.

אני מעיד עלי שמים וארץ, — השמים שבושו ונכלמו למראה תעלולי השטן שנעשו לעיניהם, והארץ שנאנחה מזעקת הקרבנות ואשר נאנסה לפצות את פיה לקחת דמיהם וגויותיהם המעונות מידי רוצחיהם נפש — כי בזכרונות אלה אין לי כל כוונה של תועלת אישית כלשהי, כמו רווחים או פרסום וכיו"ב. חלילה לי, יהודי פשוט, שאין לי כל פרטנסיות של סופר, עתונאי או כרוניקאי, מלחשוב בשעת אבדן וכלייה לטובי עמנו מחשבות־פיגול אנוכיות כאלו. רק מטרה אחת לנגד עיני ותפילה זכה בפי הדל, שאם יזכני האל והדפים האלה יישארו לפליטה ויראו אור לאחר חורבן עירנו והשמדת בניה היקרים — ואולי גם לאחר השמדתי שלי — ישמשו תעודה מהימנה, אשר תזעזע את מצפונו של העולם, אם עוד קיים כזה, וביחוד למען יספרו לבנינו אחרינו, אם בכלל יישאר בעולם שריד ופליט מהשואה הטוטאלית הזאת.

אכן לא נתעלם ממני כלל, כי כתיבתי תהיה לקויה מבחינת הצורה, התוכן והמקצועיות, אך לעומת זאת יגדל ערכה שבעתיים בגלל ריאליותה וגולמיותה, שבכוחה למסור עובדות כהוויתן ללא כחל ושרק. ידעתי גם ידעתי, כי יום יבוא וההסטוריונים בכל העולם ישקדו על איסוף חומר־ראיות על מאורעות הזוועה ומוראותיה. אולם אין ספק בלבי, כי לאחר סערת הדם והאש שראו עיני ושעברה כשבט־זעם ומטאטא־השמד על־פני כל הישובים היהודיים, לא ישרוד עוד אפילו ישוב יהודי אחד — הכל נעקר מן השורש ללא השאר זכר כלשהו. ואשר לחומר והסטטיסטיקות שיימסרו על־ידי לא־יהודים, יש להתיחס אליהם בהסתייגות רבה. ראשית, הרי זה למעלה מכוח תפישתו של אדם, שלא חזה זאת מבשרו, לקבל מושג כלשהו על כל זוועות התופת, שעברו באמת על היהודים בחייהם המעונים ובמותם הטראגי. והשנית, הרי לא מן הנמנע, שירצו — אם מתוך רגש בושה ואם מתוך הרגשת אשמה — לחפות על אחיהם הרוצחים ועל עצמם, שעמדו מנגד על דמם של היהודים — אף הם אחיהם — מחשים ואדישים לאסונם.

בהכרה זאת וברטט של קדושה ופחד נוכח נטל החובה והאחריות הנני ניגש לרישום זכרונותי, ולואי ואלהים יקיימני עוד, שאוכל לכתוב כמה שאפשר יותר, אם לא עד לסיומם. ואחרי־כן — יהיה גורלי כאשר יהיה — תבורך היד, אשר תאסוף דפים רוויי דם ודמע אלה ותמסרם לפירסום, כי זאת משאלת לבי העזה ותקותם האחרונה של כל יהודי אוסטראה הלקוחים למוות. זאת ועוד, רצוני שהרשימות תראינה אור במידת האפשר כמות שהן, ללא שינויים ועיבודים ניכרים, שכן רק בצורתן הבלתי־אמצעית ובפשטותן, אני מקווה, תדברנה אל לבו של הקורא ותשגנה מטרתן. ואם הדברים, שנכתבו בדם לבי הפצוע ובלשד עצמותי הנמקות, ייכנסו ללבו של הקורא היהודי, שילמד מהם את הלקח ומוסר ההשכל הראויים, לבל יחזרו עוד ימים אפילים כאלה בדורות הבאים, והיה זה ואך זה שכרי מכל עמלי להחיות בשנית את מחזות התופת מקפיאי הדם ומיסרי הלב ביסורים על־אנושיים.

הנקל לשער את מצבי הבטחוני בעת כתיבת השורות הללו, כשאני קבור בתוך ערימת קש בגורנו של איכר, וכל תנועה בלתי זריזה מצדי עלולה להמיט עלי אסון, ומה מאד מתוחים עצבי כתוצאה מכך, ואני תמה לדעת

מאין באו לי הכוח והעוז לרכז מחשבותי לכתיבה זו. אולי ההכרה היחידה, שבהגיע הזכרונות הללו לתעודתם תהיה להם חשיבות גדולה לאין ערוך, היא שעמדה לי למצוא את הכוחות הדרושים לכך. ואולי בזכות הקדושים הרבים, שלתיקון נשמתם התכוונתי, יקרה הבלתי אפשרי בעיני כיום ואזכה ביום מן הימים להשתתף באופן אישי ביחד עם בעלי־מקצוע בעיבודם של הזכרונות ובהכשרתם לדפוס כדבר שלם ומתוקן. אולם לפי שעה אין לאל ידי אלא לכתוב פרקים פרקים, בודדים וללא הקשר כרונולוגי, אלא לפי דחיפות הופעתם במוחי ומידת היחרותם בזכרוני.

ובזאת אני מוסר מודעה, כי כל הפרטים בנוגע תאריכים ומספרים נכונים הם כנכון היום, ואני מקבל עלי ברגע קודש זה את מלוא האחריות לאמיתותם. למרות מצב בריאותי המתמוטטת ומערכת עצבי המעורערת, עדיין מחזות האימים חרותים עמוק בלבי, ואין ספק כי כן יעמדו בזכרוני בדיוקם האכזרי עד סוף ימי. ואם קיימת אפשרות בשעה טרופה זו לדלג ולשכוח עובדות שלימות, הרי אין להטיל ספק ביחס לגוף העובדות הנזכרות, העומדות חיות לנגד עיני בכל בהירותן המזוזעת. יחד עם זאת עלי לציין, כי כל מה שעבר על יהודי אוסטראה התרחש גם בשאר ערי ווהלין בשינוי תאריכים ומספרים בלבד. בגלל זה, שאוסטראה היתה האחרונה ברשימה לחיסול ולהשמדה, היו בעיר פליטים רבים מערים אחרות, שמפיהם למדתי לדעת פרטים מלאים על ההשמדה ואופן ביצועה במקומות אחרים.

אל נכון כבר אמרתי בהקדמתי יותר משיתכן לשיעור הקדמה, אך מצאתי לנכון לעשות כן, למען דעת כל קוראי הרשימות הללו באיזה תנאים נכתבו וישפטו אותן לפיהם.

* *

חבלי כיבוש

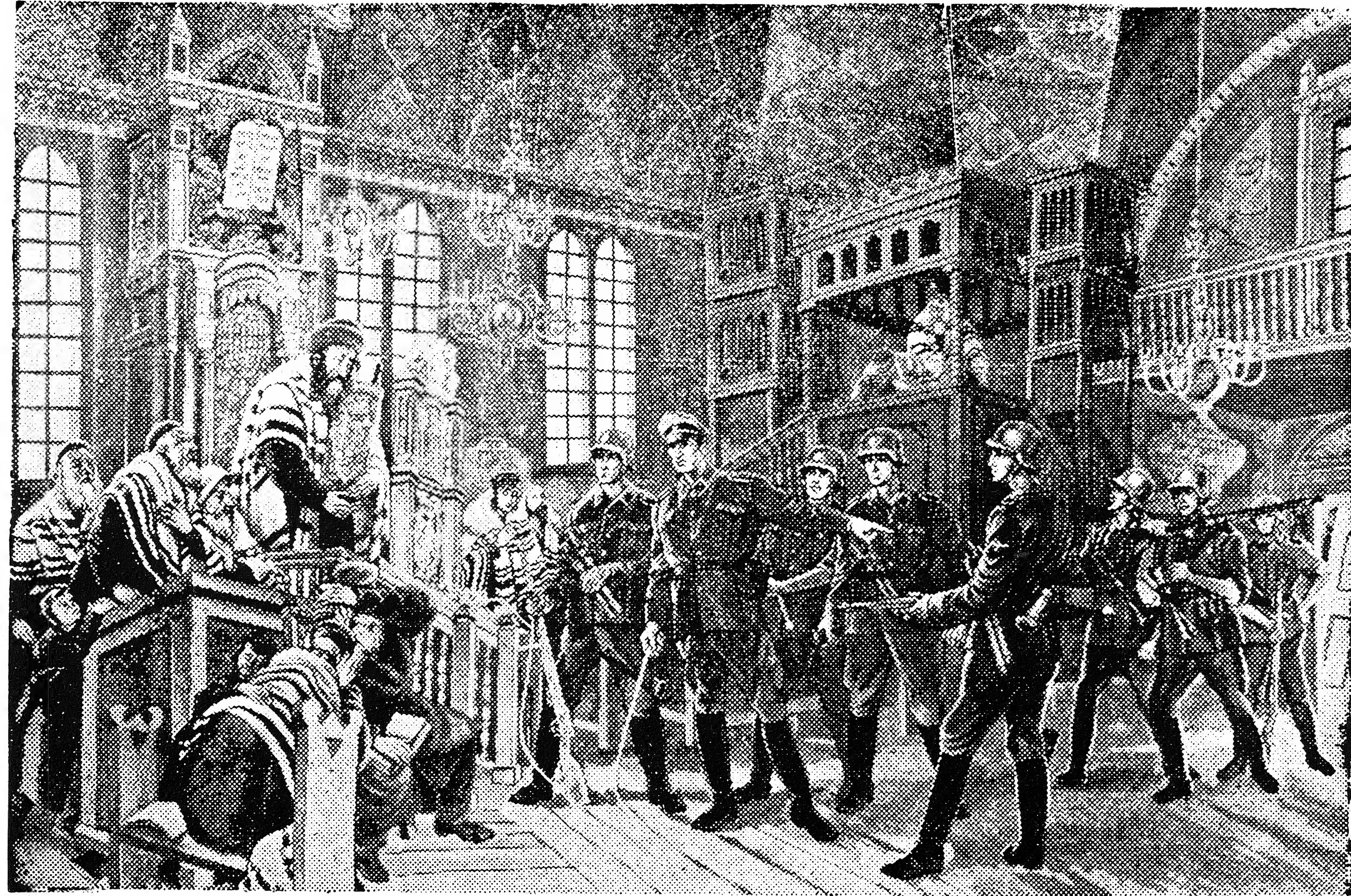
יום שישי, 6 בנובמבר 1942

22 ביוני 1941, בפרוץ המלחמה הגרמנית־סובייטית לא יכלו לשער בעיר, שכעבור ימים אחדים בלבד כבר יעלה בידי האויב לפרוץ את קו־ההגנה הראשון במרחק מאות קילומטרים מעבר לאוסטראה. בשורות איוב אלו שהגיעו מהחזית היכו את יהודי אוסטראה בתדהמה וברפיון ידים שלאחר יאוש, ולמעשה מנעו מהם כל נסיון בריחה. האויב השיג אותם במיצר והאסון היה טוטאלי. יחד עם זאת ראוי לציין, כי למרות העובדה ש־21 חודש חלפו מאז חצו הסובייטים בראשית המלחמה את הגבול של מערב אוקראינה, משום־מה נשאר בתוקף מעמדה של אוסטראה כעיר גבול עם משמר־גבול. בדיוק כפי שזה היה בתקופת הכיבוש הפולני, נדרש רשיון־מעבר מכל מי שרצה לעבור לצד הסובייטי. מצב משונה זה היה הגורם השני לאסונם של יהודי אוסטראה, באשר שימש אבן־נגף בדרכם להימלט בעוד מועד ובמספרים גדולים יותר מפני האויב המתקרב. משמר הגבול מילא את תפקידו ולא נתן רשות מעבר. ואילו היהודים המעטים שעלה בידם לנוס, עשו זאת ממש ברגע האחרון, בשעה שהקרב על העיר היה כבר בעיצומו וחלוץ הצבא הגרמני כבר היה בעיר.

במעלה רחוב דובינסקה

הקרב על העיר היה מר ואיום משני הצדדים. די לאמר, שבתקופה הקצרה מ־22 עד 26 ביוני פרצו את הקוים הראשיים והעתיקו את החזית העיקרית למרחק של מאות קילומטרים, וכל אותם 5 הימים ארך הקרב העז על כיבוש העיר. מדוע היה הקרב על אוסטראה דוקא כה ממושך ומיגע, לכך רווחו סיבות והשערות שונות. — ראשית מפני שבתקופת הכיבוש הפולני ניבנה על הצד הסובייטי לאורך כל רצועת הגבול שמסביב לאוסטראה קו־הגנה מודרני ומבוצר מאד, וזה נתן לצבא הסובייטי את האפשרות להחזיק מעמד במקום זה במשך זמן רב. שנית, ראו הרוסים צורך חיוני ביותר בהחזקת הקטע שליד אוסטראה בכל מחיר ובמשך זמן ממושך ככל האפשר, כדי לעזור לגייסותיהם שמסביב ללבוב להיחלץ מן המיצר ולהיסוג לפנים רוסיה. ואמנם, גם לאחר שאוסטראה כבר נלכדה על־ידי הגרמנים מזה ימים אחדים, עדיין היה כל קו החזית ד ו ב נ א ־ ל ב ו ב בידי הרוסים, ודרכו זרמו הצבאות הסובייטיים הנסוגים. בנסיבות כאלה הנקל לשער את מידת

אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת הֵיכַל קָדְשֶׁךָ

עקשנותם של שני הצדדים הלוחמים וכן גודל הנזקים ברכוש ובנפש שנגרמו לעיר.

נוצר מצב משונה כזה, שהרוסים החזיקו בקו הגבול לאורך הנהר הורין והיער שמעבר לעיר החדשה, ואילו הגרמנים התבצרו מהעבר השני של העיר לצד הקסרקטינים וה„ביעלמאזש". באופן כזה נמצאה העיר גופא, וביחוד הגוש היהודי, במרכז הקרבות, וכל מיני כלי־נשק פעלו על־פני שטח זה. במשך 6 ימים תמימים היתה אוסטראה מטרה להתקפות אויר בלתי פוסקות משני הצדדים. כתוצאה מפצצות התבערה, שנפלו בעיר במספר רב, פרצו דליקות גדולות בכל קצות העיר, התמוטטו מרתפים ומתחת למפולותיהם נקברו עשרות קרבנות מקרב המתחבאים, והמהומה והבהלה היו ללא נשוא. כל אותו זמן לא ידעו להבחין ידו של מי על העליונה. בימים האחרונים של הקרבות התקיפו הסובייטים בעוצמה רבה, הטנקים שלהם כבר חדרו לעיר ונדמה היה, כי הישועה קרובה לבוא. אך בשעה מכריעה זו הגיע גל־תגבורת חדש למחנה הגרמני, שהדף את כוח המחץ הסובייטי. הגרמנים הצליחו להעתיק את החזית אל מעבר לקו המבוצר וללכוד את העיר.

ביום רביעי, 2 ביולי 1941, התחילו להיראות בעיר אנשים אחדים, שנחפזו לעבור את הרחוב, מי לבקש לחם ומי מעט מים, להשקיט את רעבונם וצמאונם מיום התחלת הקרבות. מראה העיר היה חורבן אחד גדול: דליקות עשנות, הריסות והרוגים... כבר למחרת 3 ביולי פורסמה המודעה מטעם הועד העירוני הזמני, שנוסד באורח מהיר, שתוכנה סוגנן על־פי המירשם הידוע ושלא השאירה מקום לאשליות בדבר כוונותיהם האמיתיות של הגרמנים ביחס ליהודים. בסעיף ראשון נצטוו לענוד על שרוול בגדיהם סרט לבן ועליו מגן־דוד כחול. כן הוטל עוצר לילה על כל האוכלוסיה החל משעה 9 בערב, ואילו על היהודים אסור היה להיראות ברחוב החל משעה 7 בערב, וכל העובר על ההוראה ירה יירה.

עם פרסום מודעה ראשונה זאת מתחיל למעשה השלטון הנאצי העריץ על חייהם ורכושם של יהודי אוסטראה.

* *

עבודת־כפייה

נובוקראייב, 6 בנובמבר 1942

כשוך האש של הקרבות בתוך העיר ובסביבתה הסמוכה — אם כי החזית העיקרית הועתקה מרחק לא רב בלבד, ועדיין נשמע היטב בעיר רעם הארטילריה הכבדה — בעצם הימים האלה פורסמה הגזירה בדבר עבודת־הכפייה, במיוחד ליהודים. ההוראה ניתנה מטעם הנהלת העיר הזמנית, שהורכבה מאוקראינים ורוסים — אנטישמיים גדולים, אנשי „המאה השחורה". תוכן ההוראה הזאת הביא לידיעת תושבי העיר, כי כל היהודים, אנשים ונשים בגיל מ־16 עד 60 שנה, נדרשים להתייצב לעבודה. על אי־התיצבות צפוי היה עונש חמור עפ"י תקנות המלחמה הקיימות. כממונים על ביצוע הוראה זאת הוסמכה המיליציה האוקראינית, שהוקמה במהירות רבה למטרה זאת ושבהרכבה נימנו הפורעים הידועים לשמצה בשנאתם המפעפעת ליהודים ובצמאונם לדמם ולרכושם.

הנקל לשער את מצב־הרוח המדכא והבהלה, שהשתררו בקרב היהודים באוסטראה בעקבות ההוראה מבשרת הרעות. וזאת לדעת, כי מאז בוא הגרמנים לשלוט בעיר נפל פחד־מוות על היהודים בכלל ויראו להראות פניהם ברחוב. מה גדלה על־כן מבוכתם, בהצטוום להתכנס במקום ריכוז, בודאי שלא בטובתם, כשהם מסומנים בסרטי העבדות בזרועותיהם. עצם מראה היהודים המבוהלים, הנאספים במקום הריכוז, הטיל אימה ופחד, אך עיקר הסבל התחיל, כאשר אנשי המיליציה האוקראינית הששים אלי „פעולה" הראו להם את נחת ידם, בהובילם אותם תוך מכות וזלזולים, לעג וקלס לעבודה המיועדת.

מה היה טיבה של עבודה זו?

ראשית חייבים היו לנקות את העיר מהגויות. וזאת לדעת, כי מי שלא ראה גויות אלו בעיניו אין לו מושג כלל זוועות־מלחמה מהן. גויות שרופות, מפוחמות, מרוסקות וכו', במצבים האיומים ביותר שאין הדעת סובלתם ושבכלל לא היה להם עוד צלם בן־אדם. או למשל להוציא מטנקים שרופים חיילים שרופים, שאינם אלא גושים מחרידים של אברי גוף ומוח, שברי נשק ותחמושת מעורבים יחד.

סוג שני של עבודה היה רחיצת מכוניות צבאיות. אך לא בעצם הרחיצה היה הקושי, הסבל העיקרי היה נעוץ בתופעות הלואי, כמו הלגלוג השטני וההתעללות ביהודים והחפץ לבזותם ולהשפילם עד דכא. כמה איום מבשר רע השתמע מדברי הבלע הזדוניים: „אתם, היהודים, רציתם במלחמה — והרי לכם מלחמה!..." וכמה מזעזעת היתה התמונה של יהודי זקן — רבי או חסיד לבוש קפוטה ארוכה — שרוע על הארץ ורוחץ בידים בלתי זריזות ורועדות את האוטו תחת איומיו הבלתי פוסקים של הנהג הגרמני. וכאשר הזקן האומלל לא הפיק רצון מהנהג, בא לעזרתו גרמני אחר, שהראה לו כיצד ראוי להתנהג ביהודים. הוא הכה את הזקן מכות־רצח עד שהקרבן נפל מתעלף מעוצמת הכאב. אז זרק עליו מים מצינור האוטו להשיב רוחו, כדי להוסיף ולהכותו וחוזר חלילה עד כלות הנפש... מחזות־זוועה כאלה, ועוד גרועים מאלה, היו מנת חלקם של עובדי הכפייה היהודיים יום יום. יש ואי אלה גרמנים — מעטים מאד היו, אך למען האמת יצוינו — לא היו רוצחים מטבעם והתיחסו ליהודים העובדים בצורה אנושית פחות או יותר, ולעתים אף העניקו להם מעט אוכל.

פרשה בפני עצמה היתה עבודת הנשים, שמתפקידן היה לרחוץ רצפות ולהכשיר חדרים המיועדים למשרדים. הן זכו לטיפול מיוחד מידיהם של השוטרים האוקראיניים, שהתנקמו בהן באופן האכזרי ביותר, בתקוה למצוא חן בעיני אדוניהם הגרמניים. לבעוט בבטנה של אשה עד להתעלפות היה שעשועם כל היום, ובאכזריות בהמית אילצו אותן לפשוט את לבניהן ולרחוץ בהן את הרצפות.

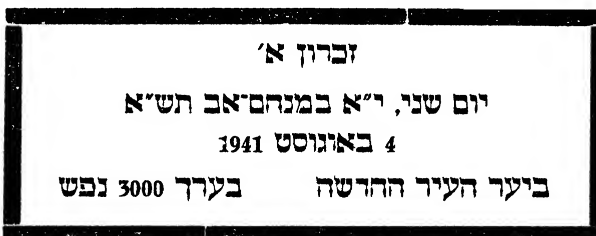
ומי ימנה את כל מיני הפורענויות שעל היהודים היה לעמוד בהן בעת העבודה. קצין גרמני אחד העלה בדמיונו המטורף תעלול חולני כזה: הוא

הטיל על עורך־דין יהודי לצוד אלף זבובים, למעכם באצבעותיו ולאוכלם. לחינם בכה והתחנן לפניו היהודי, שאין בכוחו לעשות כמצוותו, שכן מעודו לא פגע ביצור חי ומכל־שכן שאין באפשרותו לאוכלם מחמת גועל. הקצין נתמלא חימה, שלף את אקדחו ובאיימו עליו לרוצחו נפש שאלו: מי הוציא להורג בכלא לבוב 10.000 אוקראינים בתליה, הלא אתה?!... מי יודע במה היה נגמר התעלול הזה אלמלא התערבותו של גרמני אחר, ששיחרר את העורך־דין מצרתו. כהנה וכהנה מחזות־תופת אפשר היה לראות בשעות עבודת הכפייה, שיהודי אוסטראה עונו בה משמש עד שמש. בעצם הפיקו הגרמנים מעבודה זאת תועלת אך מעטה, שכן לא התכוונו כלל לתועלת כלשהי, אך התעללות בלתי אנושית ושפיכות דמים היו בה לרוב, כי זה היה עיקר מטרתם ומחוז חפצם. וכך הכירו לדעת יהודי אוסטראה איזו צרה ומצוקה זימן להם הגורל בימי החירום הראשונים של שלטונם הפושע של הרוצחים הגרמניים, אך מה חיוורים היו ימים אלה לעומת הסבל ועינויי המוות, שחיכו להם בימים לאחר מכן, עת החיים נכנסו למסלול „נורמלי״...

* *

האסון הגדול הראשון

„ערשטער מאנטיק״

זכרון א׳

יום שני, י״א במנחם־אב תש״א

4 באוגוסט 1941

ביער העיר החדשה בערך 3000 נפש

נובוקראייב, 13 בנובמבר 1942

וכך חיו יהודי אוסטראה חיי עבדים, כשהגורל האמיתי הצפוי להם לא חדר, או השתדלו שלא יחדור, להכרתם למרות השמועות והלחישות שהגיעו. החפץ לחיות גבר על הכל ועל אף הכל, גם נטע תקוה בלב ונתן כוח לשאת בסבלות המציאות המרה, אולי יעבור זעם. כל היום עונו תחת יד הנוגש בעבודת הכפייה הארורה, וכאשר פנה היום ובא הלילה, התכנסו בהסתר, חיזקו איש ידי רעהו והתנחמו בלבם, שבהתאפקות על־אנושית ובהימנעות ממעשים, העלולים לקרב את הקץ, יזכו עוד לראות בישועה ובקרבנות מעטים ככל האפשר. בהלכי־רוח כאלה חלפו־עברו 3 שבועות עד... זה היה ביום שני, י״א במנחם־אב תש״א (4 באוגוסט 1941).

תשעה־באב חל להיות בשנה זאת בשבת והצום נדחה ליום ראשון. אמירת ה„קינות״ והצום בשנה זאת היו ניכרים ביותר וכלליים. כל יהודי אוסטראה, דתיים כחפשיים, זקנים וצעירים, נתקפו בהרגשה רליגיוזית עמוקה, אין זאת אלא שבתנאי־חיים בלתי אנושיים ביקשו מיפלט לעצמם בחיק האל־אנושי. יותר מאשר במשך כל החיים ירדו היהודים לעומקה של מגילת „איכה ישבה״ ומבשרם הדואב חזו את משמעותה הטראגית. באוירת „תשעה־באב״ יורדת חדרי לב ובמצבי־רוח מהלכי אימים עבר יום ראשון זה. לביש מזלם היה זה יום בטל מעבודה וחופש מלא ניתן להרהורי נכאים, וברדת הלילה נצמדו לכר הגואל ושפכו אל חיקו את מר לבם. אך איש מהיהודים האומללים האלה לא דימה בנפשו, כי לרבים מהם היה זה היום־הראשון האחרון בחייהם...

בשעה 4 לפנות בוקרו של יום קיץ בהיר הקיצו בבהלה מביעותי הלילה לקול יריית, שנשמעו מכיוונים שונים. האנשים נחפזו ממיטותיהם להציץ מבעד לחרכי התריסים המוגפים, והנה חיילי ס.ס. במדיהם הצבעוניים המיוחדים מתרוצצים ברחובות העיר, מי ברגל, מי באופנועים ומי במכוניות, וכולם במלוא חגורם. הרעיון הראשון, שעלה במחשבתם של האנשים, שאולי חזרה החזית למקום ואולי הגרמנים נסוגים מהעיר. אך לא עבר זמן מועט ונתברר מה שנעשה בחוץ. החיילים התפרצו לבתי היהודים בצעקות „לוס״ והתחילו לגרש החוצה מקטן ועד גדול, מאיש ועד אשה, מזקן ועד טף. הם לא נתנו שהות להתלבש, רק גירשו בכוח וצעקו: „לוס! לוס!״...

הרחובות נתמלאו במהירות יהודים מבוהלים, חצי לבושים ואחוזי שינה, נשמעו בכים של ילדים נפחדים ואנחותיהם של זקנים וחולים, שנסחבו בכוח מהבתים. פה ושם הובאו יהודים מוכים ופצועים, שזקן השיבה שלהם נצבע בצבע אדום בדמם של עצמם. האמן המוכשר ביותר לא יהיה לאל ידו „ליצור״ בדמיונו הנועז מסכות־זוועה כמראה המון היהודים המוכים והפצועים. מדי ראות אנשי ס.ס. הפרועים יהודי בעל זקן ופיאות, התנפלו עליו ככלבי־דמים ובהמיית פראים — „איין טיפישער יודע!״ היו מוכנים לקורעו לגזרים...

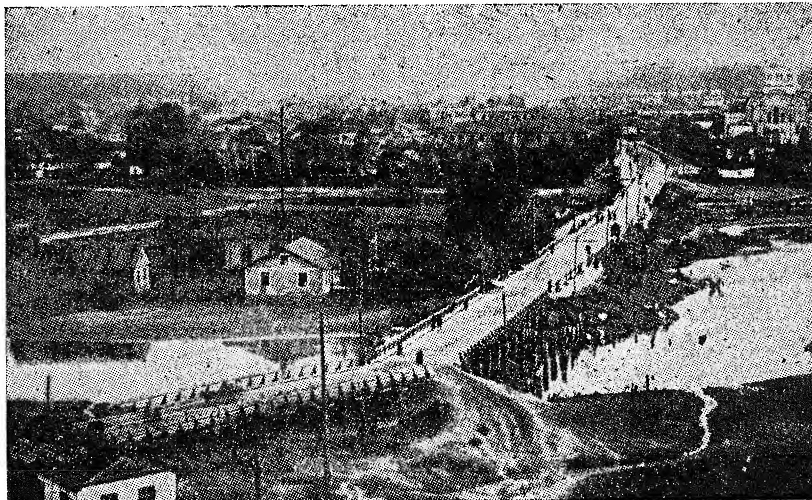
מזעזע עד עמקי הנפש היה המחזה המחריד כיצד השליכו כנצר נתעב מבתי החולים, את החולים היהודיים והיולדות, שלא היה באפשרותם ללכת ברגליהם, וכיצד הוציאו את הזקנים התשושים והנכים מ„מושב־זקנים״ והמטירו עליהם מכות רצח וכו׳. בנסיבות כאלה וכיוצא באלו מחזות־זוועה הסתדר והלך מסע־האימים של יהודי אוסטראה, שהועמדו בתורים גדולים לאורך המדרכות, כדי לא להפריע ל„סדר הטוב״ של תחבורת ה„אריים״, שהתכוננו לפעולה...

בצדי הדרכים התיצבו מחנות של אוקראינים, שהתכנסו מכל הסביבה לחזות במאורע בשמחה גלויה לאידם של היהודים — שכניהם, מכריהם, ידידיהם ואנשי חסדם מתמול שלשום. ואמנם באו על שכרם כפי שציפו, בהינתן להם החופש לשלוח ידם בביזה תמורת עזרתם הבוגדנית בהכאת היהודים ובהשפלתם.

הפקודה ניתנה והמסע זז לבסוף ממקומו. במרכז העיר הצטרף אליו טור שני של יהודים אומללים, שהגיעו מכיוון אחר, והכל התמזג למסע אחד ארוך רווי סבל ויסורים אין סוף, דם ודמעות אין גבול. כל יהדות אוסטראה נעה לעבר העיר החדשה תחת מטר של מכות וחיצי לעג. כאשר הגיע המסע לגשרים,

השליכו הרוצחים נשים חולות ותשושות, שכשלו בלכתן, אל מי הנהר ו י ל י ה, שעם נפילתן מהגובה הרב התנפצו אל הסלעים וטבעו לעיני העוברים על הגשרים. בגבולות העיר חיכו למסע שני טורים של פראי אדם אוקראיניים, שהיכו ללא רחם את היהודים העוברים ביניהם, ובהגיעם לסוף נתיב היסורים שליד היער, היו כמעט כולם פצועים ושותתי דם. ליד היער קיבלו את פניהם אנשי ס. ס., שצילמו את המסע ומנו את הקרבנות. ראש כנופית ס. ס. היה מלא התלהבות מהמפעל שהצליח ונתן פקודה לאנשיו „למיין" את היהודים: גברים לחוד ונשים לחוד, נשים עם ילדים שוב לחוד וכן זקנים, חולים ובלתי מסוגלים לעבודה לחוד. מארבעת המחנות נוצר מרובע אחד גדול ומדויק.

בהגיעם למקום „המיועד" היה כבר היום גדול. הגברים היו בלי כובעים, שהופלו מראשיהם מחמת המכות, גם הנשים היו ללא כיסוי לראשן, ובמצב זה נאלצו לעמוד על רגליהם באפיסת כוחות לאחר יסורי הדרך תחת השמש

גשרי העיר החדשה, עליהם צעדה יהדות אוסטראה את מצעד־המוות

הלוהטת. חולים כלתה נפשם למעט מים, ילדים מיררו בבכי, וממרחק לא רב נראה מחנה של 150 אוקראינים מקומיים, שעמדו נשענים על האתים שבידיהם וחיכו... בשעה זו „ישבו" בהתיעצות במפקדה הצבאית ראש הס. ס., המפקד הצבאי וחברי מועצת העיר ונשאו ונתנו בדבר אופן ביצוע ההשמדה וממדיה. וכדי לא להוציא את זמנם לבטלה בציפייתם הממושכת, המציאו להם הרוצחים במקום מעשי תעתועים שונים. הם הוציאו מתוך המחנות הממויינים את רבני העיר, ביניהם הרבי מטריסק ובנו, ואליהם הוסיפו עוד כ־40 יהודים מנכבדי העיר אל מרכז המגרש והתחילו להתעלל בהם באכזריות איומה. אחד מהס. ס. שידע לדבר פולנית, פנה אל הרבי הזקן: „נו, כהן גדול, ברך נא את עמך הנתון בסכנה גדולה"... הרבי לא השיב דבר והוסיף לעמוד בשלווה, כאילו לא ראה ולא שמע דבר. אז פנה אליו הס. ס. בשנית: „נו, זקן, שירה נא לנו ורקוד לפנינו!"... והרבי פתח, תחילה בקול דממה דקה ולאט־לאט בקול רם יותר, בניגון חסידי חודר כליות ולב, שהמצוקה הנפשית וצרות הרבים, הדביקות וההתעלות שימשו בו בערבוביה,

וכל זאת בליווי ריקוד חסידי ברגליו הכושלות. מי שלא ראה הבעת עיניו של הרבי, שריחפו בשעת מעשה לא בעולם הזה, לא ראה מחזה עילאי מעולם. וכך רקד ושר הזקן המעונה עד הסוף..

קהל היהודים מסביב צפו בדומיית־מוות לנעשה לנגד עיניהם ולא ידעו במה יסתיים מחזה הדמים הזה. והנה הגיעו למקום ראש הס.ס. ומפקד הצבא, סקרו את שורות היהודים הממויינים למחנותיהם. שאלו לטיבם של בעלי המקצוע למיניהם, שלחו מבטם לעבר מחנה החולים והתשושים. משנוכח ראש הס. הס. לדעת, כי מחנה הזקנים והחולים קטן מדי, עלתה ערמה שטנית בראשו וניגש למחנה של בעלי המקצוע והודיע, שאם נמצאים ביניהם חולים הריהם רשאים לצאת מן השורות. היהודים המיואשים נלכדו בפח שטמן לרגליהם, ורבים מיהרו לצאת ולהצטרף למחנה החולים. עם זאת פנה למפקד הצבא בנעימה של טרוניה: „האם ביהודים העצלים האלה יש בדעתך לבנות את אוסטראה?!"... וברומזו אל מחנה החולים נפלה ההברה — טור המוות!... משנוכחו האומללים לדעת, כי סובבום בכחש וניסו להימלט מטור החולים, כבר איחרו המועד, הדרך בחזרה היתה חסומה לפניהם. לאחר הפרדת הטור שגורלו נחרץ, באה הפקודה לשלח העירה את הנשים עם הילדים ואת המוכשרים לעבודה. הפרידה קורעת הלבבות בין בעלים מנשותיהם ובין הורים מבניהם אין לתאר במלים. עד מהרה הסתדר טור המוחזרים, שנקרעו בכוח ברוטאלי מזרועות יקיריהם הלקוחים למוות, והמסע יצא העירה בליווי משמר כבד.

השעה היתה 7 לפנות ערב, כאשר מחנה היהודים השכולים יצא למסעו השני ביום הרה אסונות זה. איש מהמוחזרים לא ידע בדיוק לאן פני המסע מועדות, חשבנו שמוליכים אותנו למחנה־ריכוז. אך לאחר כל הזוועות הנוראות שעברו עלינו במשך היום, עיפה נפשנו למות והיינו אדישים לגמרי לכל העלול לקרות עוד. בהתקרבנו אל העיר, הוגד לנו מפי הג'נדרמים־המלווים, שאין לנו עוד מה לחשוש

וכי מביאים אותנו הביתה, וכך היה. כאשר שוחררנו ללכת לבתינו, חזרה אלינו הכרתנו במלוא בהירותה האכזרית לדעת מה צפוי לכל היקרים והנאהבים, שנשארו בגיא ההריגה לגורלם המר. אולם חושינו, שנתקהו מעוצמת המכה ומההלם הנפשי, נתפכחו מאוחר מדי, שכן באותה שעה — כפי שמסרו הבודדים שחזרו משדה הקטל — השתוללה שם וקכנליית־הדמים, שאין דומה לה בתולדות האנושות, עת בוצעה באכזריות של חיות־טרף רציחתם של כ־3000 יהודי אסטראה — זקנים, חולים וחלשים, אנשים, נשים וטף, שהניחו אחריהם עיר של יתומים ואלמנות אומללות.

ואלה פרטי ביצוע הרצח הנפשע, כפי שנמסרו ע"י עדי ראיה:

לאחר שילוח המוכשרים לעבודה בחזרה העירה, ניתנה הפקודה לאיכרים האוקראיניים, שקיבלו על עצמם את תפקיד הקברנים. לאחר שאלה כרו בור ראשון של כ־100 מטר אורך, ו־2 מטר עומק, ניגשו רוצחי ס. ס. לעשות מלאכתם: אין באפשרותו של ילוד אשה למצות את העומק התהומי, ואין בכוחה של שפת אנוש למסור תיאור כלשהו של מחזות התופת מקפיאי הדם וקורעי הלבבות, שנתרחשו בין הקר־בנות האומללים.

הראשונים בתור היו הגברים. חיילי ס. ס., שהיו מצוידים במקלות ארוכים, הכפופים בקצה כמידת צוואר איש, תפשו כעורפי כלבים את קרבנותיהם בצואר וסחבום בתנועה גסה ואכזרית אל הבור משהובאו 20 איש נצטוו להתפשט והועמדו על פי הבור כשפניהם אל קברם. במרחק לא קטן מאחוריהם עמדה כיתת חיילים, שירו בגבם במכונות יריה או מרובים אוטומטיים שבידיהם כך, שהקרבנות נפלו פצועים ישר לתוך הבור. מיד מיהרו „הקברנים" עם האתים וכיסום בחיפזון בשכבת עפר דקה כשעודם חיים. בינתיים הובאה קבוצה שניה של 20 איש, שנורו ונקברו על־פני השכבה הראשונה, וכך נמשך הרצח בלי הפסק ובמהירות רבה. השוטרים האוקראיניים לא עמדו אף הם בחיבוק ידים והתרוצצו כמלאכי חבלה במחנה הנשפטים למוות, קרעו בגסות ברוטאלית את הבגדים מעל קרב־נותיהם, שדדו ובזזו כל דבר ערך שעוד נמצא אליהם. בעינים של זאבי־טרף רעבים תרו אחרי הקרבנות, שהס־תתרו לשעה קלה בשורות האחוריות, כדי לא לראות את הצפוי להם או, כדי לחטוף בזרועותיהם את יקיריהם ולהיפרד מהם לעולם, בעלים מנשיהם והורים מבניהם. על חטאם זה של הקרבנות היהודיים, שחשקה נפשם בחיי־רגע, קינאו חלאת האדם המוז'יקית את קנאתם של כנופית המרצחים הגרמניים הנתעבים, ובחימה שפוכה הוציאום אל השורה הקדמית להישלח ראשונים לבור. עד שהבור הרא־שון נתמלא שכבות־שכבות עד למעלה, כבר היה מוכן הבור השני במקביל לו ואחריו השלישי, והרצח נמשך ללא הפסק ובמהירות, כאילו חששו חיות־הטרף, שמישהו יוציא טרפם מפיהם...

לעומת שפלותם התהומית של מפלצות־אדם, שלבם הערל לא נקפם לבצע מעשי רצח ושוד, עינויי־נפש והתעללות אכזרית, שהשטן טרם ברא כדוגמתם, יש להעלות על נס תופעות של הוד גבורה עילאית, טהרת הנפש וקידוש השם מצד הקרבנות המעונים.

הנה אם רחמניה — „א יידישע מאמע" — שהתחננה לפני התלין, שיעשה עמה חסד וירשה לה להביא במו ידיה את בנה החולה אל הבור, מאחר והוא אחרי דלקת־ריאות ואין כוח ברגליו ללכת. מבוקשה ניתן לה, והאם העלתה את בנה אל העקידה בידיה הענוגות ובעצמה התיצבה במרחק של 50 מטר לראות ברצח בנה. לאחר שהתנחמה בלבה, שחסכה מבנה את העינוי להיסחב אל הבור בידיו הנתעבות של הרוצח, חיכתה בשוויון־נפש לתור שלה לרדת אל בור קברה.

נשי ישראל כשרות וחברות נאמנות לבעליהן, שליוו אותם בדרך החיים עד כה, בראותן את בעליהן מובלים למוות, מיהרו מרצונן להצטרף אליהם בדרכם האחרונה לפני הגיע תורן. רק לאחר הפצרות נעתרו הרוצחים לבק־שתן, ומה מאד עילאי ומחריד עומקי הנפש היה לראות זוגות־זוגות הולכים שלובי זרוע, צועדים באון אל בור קברם, כשעיניהם נשואות אל־על ובמגע ידיהם מעבירים איש לרעותו רגשי אהבה נאמנה ועידוד ברגעיהם האחרונים. גם אמי, שהיתה מיועדת להישלח בחזרה העירה, היתה בין המאושרות, שניתן לה לצעוד בצדו של אבי ולחלק עמו את גורלו — הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו...

תוך כדי מחזות אלה וכיוצא באלה, שמחזות התופת של דנטה נראים חיוורים לעומתם, נמשכה האקציה עד שעה 9 בערב, עת נשארו עדיין בשדה הקטל כ־500 אשה וכ־100 איש, שחיכו לגורלם. בשעה זו הגיע למקום ראש הס.ס. ופקד לחסל את שארית הגברים, ואילו את הנשים להח־זיר הביתה. בין הנשים המשוחררות היו כאלה שכבר התפשטו וחיכו ליריה ואף כאלו שהוצאו מהבור. מי ירד ויגיע עד חקר נפש האדם להסביר את רגשותיהן של הבריות העלובות הללו, שלאחר שהשאירו בבור קבר את בעליהן, בניהן וכל היקר להן, שמחו שמחה בהמית להצלת נפשן ולשובן „לביתן", שהאלמון והשכול ישרור בו... אכן, אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו. על־כל־פנים היו אלו השרידים החיים, שהביאו העירה את הידיעות המחרידות ופרטי ההרג הרב והכליון.

לילה איום ירד על העיר אוסטראה. מכל הבתים השדודים בקעו יללות־יאוש של אלמנות ויתומים, קרו־בים וידידים, שספדו ל־3000 קדושים, שגופיהם הזדככו ביסוריהם ונשמותיהם עלו ברכב אש השמימה. בלילה זה שוטטו בחוצות שוטרים אוקראיניים והיכו בקתות רוביהם על דלתות בתי היהודים המיותמים ודרשו בתוקף לחדול מבכי. בשעת צרה זו, כשהלב בער באש גהינום צורבת, בכאב עצור ובחמת זעם, מנעו מהיהודים לשפוך כמים לבם שעלה על גדותיו. למחרת אף פחדו להזכיר בקול את דבר המאורע האיום מחמת המציק.

בהשכמה הובילוני רגלי אל „המגרש"...

מקום שומם ועזוב, שהיו פזורים בו נעליים בודדות, חלקי לבוש שונים, טליתות ותפילין, תעודות ומכתבים שנפלו מכיסי הבגדים וכו'... במרחק מה נסתמנו 3 בורות נוראים, שלושה קברי־אחים, מכוסים בשכבה דקה

של חול צהוב, שמתוכה ביצבצו ונראו מטפחות ראש ושביסים של נשים, ידים נפוחות ואברי גוף אחרים, שמתוך חיפזון לא כוסו כראוי. ואולי התנועעו הקרבנות בשכבות העליונות בעודם בחיים, והוציאו יד מאיימת, מתרה ושואלת קבל אלהים ואנשים...

ומשפת הבורות מסביב התקלחו שלוליות דם, דמם הטהור של הקדושים, שלא נרגע ולא נקפא — קול דמי אחים הצועקים מן האדמה...

בשלושת קברי האחים הגדולים האלה נחו על משכבם 3000 יהודים, עטרת ראשה של אוסטראה המפוארת — רבנים, כלי־קודש, מורים, אינטליגנציה, זקנים ונשואי פנים, שמצאו את מותם הטראגי ליד היער של העיר החדשה ביום המר והנמהר של 4 באוגוסט 1941.

ובזה בא לקיצו הפרק הראשון של פרשת ההשמדה של קהילה יהודית גדולה ומפוארת.

* *

„דמי־שחיטה"

נובוקראייב, יום־שלישי, 17 בנובמבר 1942

בשורות איוב מגיעות אלי, אחת נוראה מהשניה, על מעשי רצח והרג רב, שניתכו על ראשיהם של היהודים במקומות שונים בסביבה. ביום־ראשון 15 בנובמבר נתגלו 16 יהודים, שהסתתרו במחבוא ביער ליד הכפר נובוסטבצי, 6 קילומטר מכאן. היהודים האלה, שכפי המסתבר ברחו מרובנה, נתפשו במצב של אפיסת כוחות והושמדו. שמועות כאלו מגיעות אלי יום־יום, האש אינה דועכת, אדרבה היא מתפשטת יותר ויותר ואין מכבה. ודם יהודי שנעשה הפקר נשפך כמים. בשורות אלו השפיעו על מצב־רוחי העכור בלאו הכי השפעה הרסנית וכל מערכת עצבי היא על סף ההתמוטטות. מה טעם לסבול עוד עינויי גוף ונפש ללא נשוא, כאשר בלב מכרסם היאוש המר, שבין כך ובין כך לא תוסיף עוד לחיות ולראות אור עולם. וחושך עלטה מכסה עליך מסביב במעטה עבה, שלא נראה בעדו כל ניצוץ של תקוה, והכל חסר סיכוי עד לטירוף הדעת...

אין זאת אלא השטן בעצמו זימן ליהודי אוסטראה מכה כזאת, שדוקא יומיים לפני „יום השני" העקוב מדם תתפרסם הגזירה, שכל היהודים חייבים להחזיר לשלטונות תוך 3 ימים את כל רכושם בזהב ובכסף, באבנים יקרות ובמטבע־חוץ וכו'. על כל דבר־ערך מהסוגים הנזכרים, שיימצא ברשותו של יהודי לאחר המועד שנקבע צפוי עונש־מוות. יום הטבח לא נחשב כסיבה מספקת לצרכי הוראה זאת ונשאר על־כן רק יום אחד שלמחרתו לביצוע ההוראה. אהה! מה מאד התאכזר הגורל ליהודי אוסטראה, שלמחרת האסון הגדול, כאשר הדמעות טרם נתיבשו מהעינים הנפוחות מרוב בכי, בשעה שועדה סניטרית עדיין עבדה בכיסוי קברי־האחים בחול וסיד לאחר שדמם של הנטבחים החפים מפשע עדיין רתח ומיאן להירגע, אלא ביצבץ ועלה מהבורות כמזכרת עוון לעיני העולם, — ודוקא ביום זה חל מועד ביצוע הגזירה, לשלם דמי־שחיטה בעד השמדת קדושיהם היקרים: הוריהם, נשיהם, בניהם ובנותיהם.

מי יוכל לתת ביטוי כלשהו לרגשותיו של לב יהודי קרוע ומורתח, בהתיצב שני תורים ארוכים של יהודים — ביחוד נשים, שכן הגברים היו מועבדים בשעה זו בעבודת־כפיה — ובידיהם סלים ושקים, מוכנים למסור את רכושם כדמי־שחיטה על האסון מיום אתמול, עת הנשים היו לאלמנות והבנים ליתומים. בצדי התורים, שלפני המפקדה הגרמנית ברחוב הראשי, עמדו התלינים מאתמול ושמרו על „הסדר הטוב", שחלילה לא ידחפו ולא ידחקו אחד את השני. עברים ושבים מבין האוכלוסיה הנוצרית נעצרו לרגע להתבונן בנעשה, משכו בכתפיהם והמשיכו בדרכם. קשה לאמר מה חשבו הללו בלבם בשעה זו ביחס ליהודים. קשה שבעתיים לגבש דעה כלשהי על הלכי הרוח והמחשבה של היהודים עצמם בשעה זו. על־כל־פנים מוטב היה להניח, שבכל סל יימצא נשק או כלי־חבלה כלשהו, שבו יתנפלו על הרוצחים הנפשעים, כדי לנקום נקמת הדם השפוך מאתמול. ואף כי הסיכויים להצליח היו מעטים, הרי עצם האקט של „תמות נפשי עם פלישתים" היה בו משום מצוות גאולת־הדם ומשום הצלת הכבוד היהודי והאנושי בעיני עצמם ובעיני הזרים. ואולי גם הרוצחים עצמם היו לומדים את הלקח, שדם יהודי איננו הפקר והיו מחשבים דרכם לעתיד!...

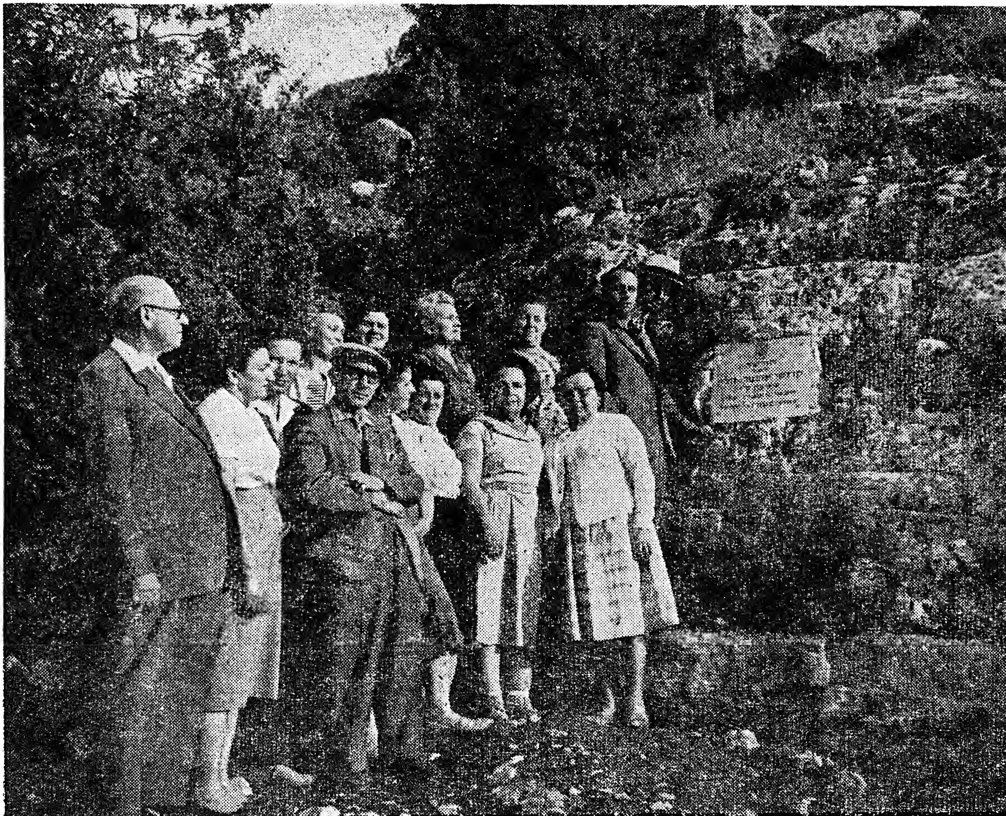
אך כמובן, שדבר כזה לא נעשה, ואולי אינו אלא פרי מחשבה חולנית של חיה פצועה, החורקת שן בחוסר אונים, בראותה עצמה נלכדת בפח שאין מוצא ממנו... בינתיים התקדמו המועמדים בתור ומסרו את כל אשר להם, ממש „רצחת וגם ירשת". בין הדברים הנמסרים — אוצרות משפחתיים יקרים, שעברו בירושה מדור לדור, חפצי חן, שיותר משהיה בהם ערך ממשי, הצטיינו בחשיבותם שברגש. אוסטראה של הימים ההם היתה, כידוע, בבחינת „נגידה" שירדה מנכסיה ולא נתברכה בתכשיטים מודרניים, אך לעומת זאת לא תסולא בפז חשיבותם התרבותית כחוליה מקשרת בשרשרת היוחסין של חיים יהודיים במקום הזה מדורי דורות. הפרידה מחפצי־בית אלה הנחיתה על־כן על לבם הפצוע של יהודי אוסטראה מכה אנושה נוספת, שראה בה ניתוק אכזרי מעל החיים.

מפקד ס. ס. ד"ר בער — בעתיד הקומיסר למחוז רובנה, שעל מצפונו האפל רובצת האחריות להשמדתם של למעלה מ־20 אלף יהודי רובנה — היה הממונה על השוד והגזל באוסטראה. ד"ר לפילוסופיה זה ועמו עוד 4 רוצחים מגזע החיות הבלונדיות, מישמשו באצבעותיהם המגואלות בדם יהודי כל חפץ וחפץ, וכ„מבינים" באמנות ובתרבות העריכו את השתייכותו ההיסטורית. אוי לעינים שראו נשי ישראל בצרתן, בהתקדמן בתור אל השולחן ובהניחן בידים רועדות ובלב רוטט על מזבח־השדים את פמוטי השבת, בודאי ירושה מאמא וסבתא, ששפכו לתוכם דמעות זכות מעיניהן הכשרות. והנה גביעי־כסף וזהב מפותחים פיתוחי חותם לקידוש ולהבדלה, שהיו עדים לקדושת שבת ולשמחת חג בחיק משפחות יהודיות יקרות, נזרקים עתה בגסות ברוטאלית לתוך ארגזי השודדים לאור היום. והנה הם מזינים את עיניהם הטמאות בשרשרת־נישואין ארוכה ומוסיפים בשעת מעשה צחוק של לעג וקלס מפיהם המתועב...

שרשרת־זהב, חפץ יהודי כשר ויקר! אלמלא ניתנה לך הרשות לדבר, היית יודעת לספר באזני הרשעים הארורים האלה ממאורעות החיים, שעברו על יהודי אוסטראה בעתות ששון ויגון. כיצד קמו עליהם בכל דור ודור צוררים מבני המן ועמלק, שביקשו לכלותם ולהשמידם, אך שופט כל הארץ השיב את מחשבתם הרעה על ראשם, ואחרי כל הפורענויות והגזירות הרעות יצאו היהודים מחו־זקים שבעתיים ואף ראו במפלת אויביהם... והנה מתגלגל על השלחן מבויש ונזוף ה„בשמים־ביקסל" היהודי, שהשודדים מתבוננים בו בתמיהה רבה בלי לדעת מה טיבו של חפץ זה, שאף הוא יודע לספר על מוצאי־שבתות יקרים, על

נפלו ולא יספו קום, אולם עם ישראל חי! בכור יסורים זה תזדככו ותיטהרו, ואם היו חטאיכם כשני כשלג ילבינו ואם אדמו כתולע כצמר יהיו וסופכם לראות בנחמה, ואפפע"י שתתמהמה בכל זאת חכו לה בכל יום ובכל רגע שתבוא!...

כך יהגה ויספר כל חפץ וחפץ לו רק ניתנה הרשות לאוזן להקשיב ולהבין. ובינתיים הגיעו כלי־הקודש מבתי־הכנסת, מבתי־המדרשות ומהקלויזים, שאף הם לא נוקו מהגזירה. אדרבה, „בכל צרתם לו צר" — „כביכול" בעצמו חילק עם יהודי אוסטראה את גורלם המר, וכמוהם שילם את חלקו ב„דמי־שחיטה" על רצח בניו הרבנים והדיינים,

הקדושים שנפלו ביערות אוסטראה הונצחו ב„יער הקדושים" בישראל ע"י תרומותיהם של ארגון יוצאי אוסטראה בארגנטינה ובישראל

סעודות מלווה־מלכה קדושות, שבהן סופר על הבעש"ט הקדוש ועל צדיקים גדולים, על נסים מופלאים שנעשו לאבותינו בימים ההם ועל אלה העתידים להיעשות לבניהם בעתיד, שדוד מלך ישראל חי וקיים!... והנה „קערה" לסדר ליל פסח ניבטת מירכתי השולחן ועליה כתובות ממערכת ה„סדר". כמה סדרים יפים ראתה קערה זאת, שבהם סיפרו יהודים מסובין כדרך בני־חורין ביציאת מצרים, ב„מכות־מצרים", שירדו על ראשם של רודפיהם ונוגשיהם בדם ואש ותמרות עשן. אמנם בעוונותינו הרבים מונחת לה הקערה בשעה זאת ברוב בושה וסופה לנפול אל ארגז השלל, אך משם ירעים קולה מסוף העולם ועד סופו:

יהודים יקרים! אל תפול רוחכם בקרבכם, וסוף הישועה לבוא! כבר היו דברים כאלה לפנים, עמים ומושלים עריצים

הרביים והשוחטים, החזנים והשמשים, הלמדנים ואלפי היהודים הכשרים ויראי־השמים, העסקנים בצרכי־ציבור, הסוחרים שמשאם־ומתנם באמונה ופועלי הצדק המתפרנסים מיגיע כפם... התלינים נזדעזעו לא מעט למראה ה„כתרים" המפוארים והעתיקים של ספרי־התורה מבית־הכנסת הגדול, שהוד קדומים וקדושה קרן מהם. הם לטשו עיני שודדים גדולות למראה העושר העילאי, שלא הכירו את טיבו ושהעריכוהו כ„עתיקות". אך לב האבן הערל שלהם נע ממקומו בפחד נעלם בשעה שהשליכו לארגז את הכתרים, שהשמיעו בפעמוני הזהב שלהם צליל מעודן שלא מעולם זה ואשר בישר להם בשורות רעות, שלא יינקו מעוון חילול־הקודש ושסופם מפלה ואבדון... מהרהורי לבם החוטא בקעו קולות תוכחה קשה ומארה, שאלה הם

הכתרים, שעיטרו את ראשיהם של מלכי ישראל קדומים, וכתר ישועות כזה חבש לראשו דוד מלך ישראל, אשר בידים חרוצות הביס את גלית העריץ על אשר חירף מערכות ישראל. כתר זה אף ניבא להם נבואות שחורות: מה לכם רוצחי עמי ונוגשיו מתפארים בנצחון שוא, עוד תזרח שמשו של העם היהודי, ואתם הרוצחים והשודדים, לא תימלטו עוד מהעונש המחכה לכם ותהיו לחרפת העמים ולדראון עולם!...

וכך נמשכה מסירת החפצים היהודיים ללא הפסק עד שנתמלאו מהם 6 ארגזים גדולים, שהוכנו מראש למטרה זאת מטר וחצי מעוקב כל אחד, חוץ ממה שגנבו הגנבים מבני „הגזע העליון", מאחר שהביקורת היתה חלשה מאד, למרבה האירוניה, ואולי למען הסדר הגרמני הטוב של שוד מתוכנן לאחר הרצח המתוכנן, נתנו לכל אחד „אישור" על קבלת כך וכך חפצים מבלי לפרט מהותם. ככלות מלאכת השוד, הגיע אוטו משא גדול והטעינו עליו את 6 הארגזים של החפצים היהודיים והדתיים... ובמגרש נשארו 3 קברים גדולים ואלמים של קדושי אוסטראה. זה מול זה וסמוכים זה לזה — רצחו וגם ירשו!...

לאחר זמן נודע, שאוסטראה מסרה באופן יחסי הרבה יותר מערים אחרות.

* *

הטבח השני „השקט"
„צווייטער מאנטיק"

זכרון ב'

יום שני, ט' באלול תש"א

1 בספטמבר 1941

בחורשת ניטישין למעלה מ־2500 נפש

נובוקרייאב, 18 נובמבר 1942

אחרי האסון הגדול הראשון, שבו נלקח מיטב הנפש והרכוש של יהודי אוסטראה, באו ימי עינוי ודיכוי, סבל וצרות, אשר בפגיעתם הקשה השכיחו את הראשונים. בוקר־בוקר עם שחר נאלצו היהודים השכולים להופיע לפני בנין המפקדה הצבאית, להתיצב בטורים לפי מקצועותיהם ולהכות לצאתו של המפקד. הוא סקר בעיניו הרצחניות את מחנה העבדים, הביא במנין את מספר הראשים וחילקם למשלוח לעבודה קשה. בעצם לא העבודה הקשה עינתה אותם, שכן לפי טיבה וחוסר חיוניותה הבינו, שאף המעבידים אין להם ענין רב בה. השאלה הגדולה, שהעיקה על לבם כאבן מעמסה והדריכה את מנוחתם ביום ובלילה ושלא מצאו די אומץ להעלותה בגלוי מעומק הכרתם הנכאה היתה: מה מסתתר מאחורי העבודה הזאת, שלא היתה אלא הסוואה לגורל הנעלם, הצפוי להם ולמתי!... על־כל־פנים הכל הרגישו, שעלה המוות בחלונם.

בתנאים איומים אלה של חיים בצל המוות לא חסרו שוגים בהזיות, אנשים בעלי אופי חלש, שהתנחמו בתקוות־שוא חסרות שחר, כדי להשתיק את חרדתם הפנימית. הם „רצו" להאמין, כי הנעדרים מה„אקציה" הראשונה נשלחו לעבודה; או שחלה כאן טעות מצערת, בראותם את אוסטראה כעיר סובייטית ובגלל זה עשו חשבון־דמים ביהודיה וכו'. בימים קשים אלה, במלואת „שלושים" לקרבנות הטבח הרא־שון בא עליהם כחתף הטבח השני „השקט", שמלאך־המוות הנאצי העלימו בעורמת נחשים כל אותם הימים מעיני קרבנותיו בצל כנפיו השחורות. ואמנם למרות העובדה, שהתושבים הנוצריים, שבאו במגע עם חיילי המפקדה הצבאית, התלחשו ביניהם ואף הביאו לידיעתם של היהודים, שעוד „מאנטיק" שני נמצא בשלב הכנה ועומד להתרחש בקרוב, ובלי שים לב לשיחתם של החיילים עצמם, שלא העלימו כלל את דבר הפעולה השניה המתקרבת, — למרות כל זאת נשארו יהודי אוסטראה אדישים, „לא רצו" להאמין בשמועות והעדיפו לסמוך על דבריהם של אנשי „השכבות העליונות", שהצליחו להרדימם בהבטחות שוא, שלא יאונה להם עוד כל רע.

יום גשום ועכור, כאילו השמים זלגו דמעות ביום המר והנמהר של ה־1 בספטמבר 1941. בשעה 6 בבוקר, עת יהודי אוסטראה התכוננו להתיצב לעבודת הכפייה כמשפטם יום־יום, והנה נתגלו חיילי ס. א. (מחלקה מיוחדת), לבושים במעילי־גשם של גומי ובקובעי פלדה לראשם, משוטטים שלא כרגיל ובאופן המעורר חשד ברחובות העיר. בעקבותיהם הלכו אנשי המיליציה האוקראינית, שנכנסו לבתים ושלחו את כל היהודים, פרט לנשים עם ילדים, לצאת לעבודה במנסרה („טארטאק") של זוסמן. הכל התנהל בשקט, ללא צעקות, יריות או מכות, יתר על־כן, היהודים לא נלקחו בכוח ולא הובלו, אלא פשוט נקראו ללכת ל„טארטאק". והיהודים היו בעת ההיא חלשים בגופם ומדוכאים ברוחם במידה כזאת, שלא מצאו די כח להרהר אחרי טיב ההוראה — אמרו ללכת, והלכו. אף שוטטותם הבלתי רגילה של חיילי ס. א. ברחובות העיר לא עוררה את תשומת לבם, והלכו. איש מההולכים לא ניסה להתעכב במחשבתו, כיצד הורו לעיר שלימה לעבוד ב„טארטאק", וכי מה בעצם יעשו שם אנשים רבים כל כך. בקיצור, בלי לחשוב הרבה ובלי חקור ודרוש זרמו בהמוניהם באדישות גמורה לעבר ה„טארטאק"...

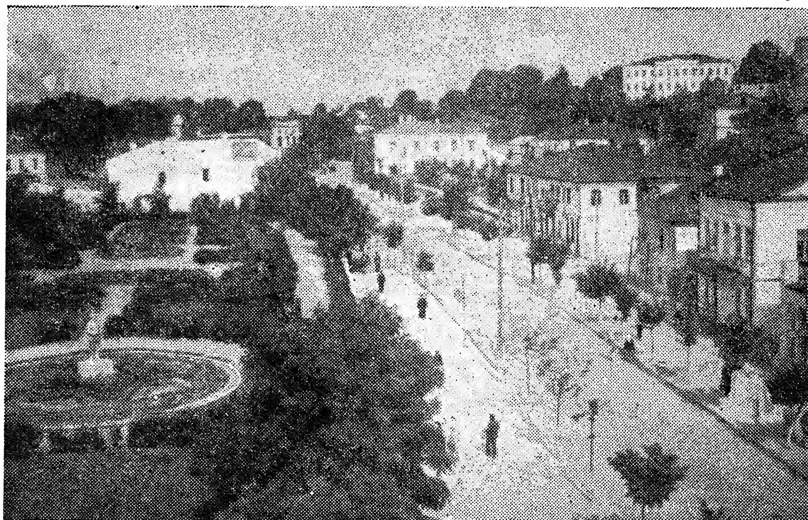
רק בשעות המאוחרות עלה הספק במוחם, שכל ההליכה הזאת אינה כל כך כשורה, אך היה כבר מאוחר מדי. אחדים ניסו להימלט מתוך שורות ההולכים, אך לא עלה בידם. אנשי ס. א. שליוו אותם ושמרו עליהם מרחוק מבלי שירגישו בכך, התחילו לירות באויר, כדי להפחידם ולאלצם לחזור. אך „הטיפול" בדרך כלל לא היה חמור ואכזרי כמקודם ולא היו קרבנות בשלב זה.

בהגיעם למקום נתברר, שאין זה כלל שטח ה„טארטאק", אלא מגרש סמוך בשטח בית הבורסקי של משפחת ל י י ב ל. חצר מרובעת גדולה מוקפת גדר גבוהה ומסביבה אנשי מיליציה רבים, שחזקה עליהם פקודת הגרמנים למנוע בריחה אפשרית של יהודים. במכלאה זאת נלכדו כ־3000 יהודים, אנשים ונשים וכן נוער בגיל מ־15 עד 20 שנה, שנפלו בפח אשר הגרמנים הערמומיים טמנו לרגלם. שאר היהודים טרם הגיעו, או שעלה בידם להסתתר, מאחר ובהתאם ל„פעולה השקטה" נמנעו מחיפושים חמורים. משנוכח מפקד ס. א. לדעת שהיהו־דים חדלו מבוא, מסר מודעה בדבר שילוחם למקום עבודה

למשך 10 ימים. היהודים קיבלו גם הודעה זאת כמטבע טובה, העיקר שלא יוציאו אותם להורג. לטענתו של אחד היהודים, שהופתעו באופן פתאומי ולא הספיקו לקחת עמם צידה לדרך, השיב אחד החיילים תשובה „מרגיעה" רבת משמעות: „אל דאגה, אתם תקבלו במקום מזון כזה, שמימיכם לא טעמתם כטעמו!"...

הדברים יצאו מפי החייל ופני היהודים חפו... אך למרבה הצער כבר היה מאוחר מדי, לאחר שנלכדו בפח לא היתה עוד דרך חזרה. על המגרש החלה פעולת מיון לקבוצות ולקבוצות משנה: לפי גיל ומקצועות, רווקים אי נשואים, לפי מספר הילדים וכו'. וכאשר הכל היו מסודרים לפי הסוגים התחילו להגיע משאיות שחורות גדולות, משל היו עגלות של בית־ קברות... התחילו לדחוס אנשים לתוך המכוניות, 30 בכל מכונית, שהופקדו עליה חיילים חמושים יותר. בשעה 2 אחר־הצהרים עשה ראש ס. א. „חשבון הנפש", שהספיק לשלוח מכאן לתעודתם, ומצא להנחת דעתו שהמכסה הדרושה נתמלאה. אז הוא פקד על הפסקת הפעולה ושלח את הנשארים — כ־300 נשים וגברים באים בימים — לחזור הביתה.

בשובם העירה לא חזרה עדיין לשרידים האומללים הכרתם לדעת גודל האסון החדש, שניתך על ראש יהדות אוסטראה. גם בראותם הבתים שהתרוקנו מיושביהם היהודיים, לא נתחוורה להם האמת האיומה, שהגרמנים בערמת הנחשים שלהם הצליחו להעלימה מעיני היהודים עד הרגע האחרון ועד בכלל. הם הכינו אף ביצעו את הטבח השני „השקט" במידה רבה כזאת של זריזות ומרמה, עד שהיהודים המדוכאים מסרו עצמם הידיהם של הרוצחים בלי רעש ובלי פחד. יתירה מזאת, כל משחק הדמים הזה בוצע על־ידי לא למעלה מ־25 חיילי ס. א. ובעזרתם של המיליציה העירונית.

לב העיר לאחר ההרס והחורבן

לשמור שכל באיה לא ישובו. ואם מישהו הביע רצון להיפרד מקרוב־משפחה, נאמר לו ברמז ברור למדי: „זה מיותר, שהרי הכל ייפגשו בתחנת־הרכבת הקרובה!"... ולאחר שטור אחד של מכוניות נסע מהמגרש, לא עברו אלא כארבעים דקה, והן חזרו ונכנסו שנית לקלוט אנשים נוספים, וכן יצאו וחזרו בלי הפסק ותבעו: הב הב!...

המנהלים הנוצריים בעיר נוכחו לתמהונם לדעת, שהעובדים היהודיים לא הופיעו אותו יום לעבודה בבתי־החרושת כמשפטם יום־יום. הם חקרו ודרשו בדבר, ולאחר שעמדו על המתרחש, התערבו אצל השלטונות הגרמניים וביקשו להשאיר את בעלי־המקצוע והפועלים המוכשרים, שבלעדיהם ייאלצו לסגור את בתי־החרושת ובתי־המלאכה, העובדים למען המאמץ המלחמתי הגרמני. התערבותם נשאה פרי, אך מאוחר מדי, כי מרבית בעלי־המקצוע כבר הוסעו בדרכם הארונה. בכל זאת שוחררו והוחזרו העירה מבין אלה שנשארו עוד במגרש כ־500 יהודים. אולם לאחר שילוח המאושרים לחפשי, נמשכה פעולת האקספורטציה כמקודם ואף בקצב מזורז

למחרת היום התחילו היהודים אכולי הספק ללכת ב־עקבות המכוניות ולחקור ולדרוש מפי איכרים מהכפרים הסמוכים, מי ראה ומי שמע לאן הובלו היהודים לעבודה. לא כולם גילו רצון להגיד את האמת מחשש לבטחונם, מרביתם אף לא ידעו בדיוק לאן הובלו ומה נפל בגורלם. אך האיכרים, שהתגוררו לא הרחק מהיער שליד הכפר ניטישין, המרוחק 12 קל"מ מאוסטראה, סיפרו לתומם, שמשך כל יום אתמול שמעו קול יריות מהיער... אז נשלחו שליחים מיוחדים, איכרים זקנים, שאפשר היה להתיחס אליהם באימון מסוים, ובשובם סיפרו ונשבעו בחייהם ובאמונתם, שבלב היער ראו 2 בורות גדולים מכוסים, ושעוד ניכרו בהם עקבות מובהקים של הקרבנות, שנרצחו ושנטמנו בהם. גם נוכח העדות המשוועת הזאת לא הוסרו כליל חבלי אחיזת־העינים מעיני היהודים, שהוסיפו להטות אוזן לשמועות סרק ולנוסחאות שוא, שהופצו בעיר בדבר יהודים החיים ועובדים ושאף מסרו דרישות־שלום. אנשים הוציאו הון, כדי לקבל ידיעה כלשהי ולשוא. הכל היה

מבוסס על אשליות ושמועות, אך שום הוכחה של ממש בדבר יהודים חיים לא השיגו.

בעטיו של מעטה הסודיות, שאפף את הטבח השקט הזה, אי־אפשר היה לעמוד על המספר המדויק של הקרבנות, שנרצחו ונטמנו בקברות ניטישין. אך בעקבות המספרים העובדתיים של האוכלוסיה היהודית באוסטראה, לא חזרו באותו „יום שני" מר ונמהר למעלה מ־2,500 יהודים.

אסון מחריד, שלא נשמעה זעקת הנרצחים ולכן אף לא נספדו כראוי. בשקט ובחשבון רצחני קר השמידו הגרמנים בפעם השניה עוד שליש מהאוכלוסיה היהודית של אוסטראה. בטבח שני זה קיפחה אוסטראה את מיטב הנוער והמבוגרים, שרדו לאנחות ולמעצבה קיבוץ קטן של נשים וילדים וכ־300 גברים מוכשרים לעבודה.

ל„שלושים" אחר קרבנות הטבח הראשון בוצע קציר הדמים של הטבח השני „השקט"...

* *

„כל־נדרי" אחרון באוסטראה

יום חמישי, 19 בנובמבר 1942

היום מלאו ארבעה שבועות לשהותי בכפר. בצרה ובמצוקה לאין שיעור חלף יום אחר יום עד שהתקרבו והגיעו „הימים הנוראים". כדי לתאר את האיום והנורא המיוחד שב„ימים הנוראים" הללו אפשר היה למלא כרכים שלימים, אך מי יאזור כוח לעשות זאת בשעה שהפצעים הפתוחים עדיין שותתים דם. אסתפק על־כן בציון ליל „כל־נדרי" בלבד.

את ראש־השנה פטרו בלא כלום, כל אחד תחת שבט הנוגש ליד עבודתו הקשה. היה גם מישהו, שהתפלל בחשאי בביתו ויצא ידי שמחת חג באמירת „שנה טובה". ככה חלפו בלתי ניכרים גם „עשרת ימי תשובה", שרק אלהים יודע על מה בעצם נתחייבו היהודים לחזור בתשובה בשנה זאת, עד שהגיע היום של ערב־יום־הכיפורים.

מלבד הלב הנשבר מצרות ומסבל בכלל, הצטיין ערב יום־כיפור זה ברוח נכאה מיוחדת, שהיתה נסוכה על כל העיר. לאותו יום נקבע מיסקר סוסים ועגלות מכל המחוז, והאיכרים מכל כפרי הסביבה זרמו אל המקום המיועד ומילאו את חלל העיר צהלת סוסים וטרטור עגלות שאין לשער. ונוכח רעש מחריש אזניים מלמטה שולחו פתאום בשמי אוסטראה אוירונים רבים, שחגו בעצבנות על פני העיר, כאילו שמרו עליה מחמת אויב. עד מהרה נשמעו רעמי נפץ של פצצות, שקולם הלך וחזק, הלך וקרב מרגע לרגע. מצב־הרוח נעשה מתוח מאד ובפחד נסתר החלו האיכרים לעזוב את המיסקר ולברוח מן העיר. השתררה בהלה כללית ואיש לא ידע מה בדיוק מתרחש. משאלו אצל השלטונות המוסמכים, דחו אותם בקש: „שום דבר, רק מפוצצים ביצורים סובייטיים", אך איש לא קיבל תשובה זאת כמטבע טובה וכל אחד פירש לעצמו את מאורעות היום כרצונו. לבסוף נתברר, שלא רחוק מאוסטראה ביצעו צנחנים סובייטים בשעה זו פעולות דיברסיה ניכרות.

במצב רוח כזה ירד על שארית יהודי אוסטראה היום של ערב־יום־כיפור. אך על אף הכל הלך בא־כוח ה„יודנראט", מר זפראן, אל המפקד המקומי ושיטח לפניו את בקשת היהודים לשחררם ליום המחרת מהעבודה לרגל היום הקדוש. המפקד לא השיב על כך תשובה ברורה, אלא הפליט כמתחמק: „עשו כרצונכם!.." היהודים נדהמו לשמע התשובה, אין זאת אלא שגורלנו כבר נחרץ ואין עוד כל משמעות להתנהגותנו ולמעשינו...

אך על אף הדכאון הנפשי הכבד ולמרות סכנת הנפשות הכרוכה בדבר, הרי ברדת השמש של ערב־יום־כיפור על העיר, לא עלה על דעתו של איש לוותר על אמירת „כל־נדרי" בציבור. יהיה מה שיהיה וכל־נדרי הוא כל־נדרי, ואולי גם הכל־נדרי האחרון... יהודים רבים הביעו נכונות להעמיד את ביתם לרשות הציבור לשם עריכת התפילות. הנקל לשער את מידת מסירות־הנפש, שהיתה כרוכה בעריכת מנין בבית יהודי, בשעה שגם האוכלוסיה הנוצרית הורשתה לערוך את תפילותיה בימי ראשון בלבד ובנוכחותם של נציגים רשמיים מטעם השלטונות הגרמניים.

גם אני יצאתי ממחבואי והלכתי לתפילת „כל־נדרי". המנין היה בבית קטן בסמטה נידחת, בין לבירינט של בתים הרוסים ברעש המלחמה. בחורבה כזאת, שדלתותיה וחלונותיה הפרוצים נסתמו בקרשים ושיירי השמשות בכלי־מיטה — התכנסו בחשאי כ־3 מנינים יהודים ונשים אחדות מהבתים הסמוכים. בחוץ הופקד משמר, שעינו פקוחה היתה לכל הצדדים, שחס־ושלום לא יבוא מישהו במפתיע. וכאשר פנה היום הודלקו נרות, הגברים התעטפו בטליתות והחזן ב„קיטל", ונרעשים ונפחדים מאימת יום־הדין ניגשו לתפילת כל־נדרי.

אך פתח החזן בלב קרוע ומורתח ובניגון של „ימים נוראים" הספוג עצבות של דורות:

„על דעת המקום ועל דעת הקהל"...

לא יכלו עוד הנשים להתאפק והתחילו לבכות חרש מלב שבור ורצוץ על עולמן שחשך בעדן ועל חורבן ביתן. אך פתאום היסו אותן השומרים, שנבהלו מפחד עלה נידף והזהירו: „ששא!.. דומה שמישהו מתקרב!.." כאשר נרגעו מעט, שוב הסיחו דעתם מהסכנה האורבת בחוץ, ותוך כדי תפילה זכה שקעו לאט לאט באכסטזה של קדושה עילאית, אף התחילו לעזור לחזן ולפזם אחריו כנהוג תוך אמונה צרופה והתלהבות. מפרק לפרק הופסקה התפילה ע"י הזהרות מבחוץ, אך סוף־סוף סיימו את „כל־נדרי", את ה„יעלות" ושאר התפילות.

היש בכוחו של מישהו לתאר את רחשי לבו של כל אחד מאתנו אחרי „כל־נדרי" כזה, שמאז היוסד תפילה זו בימי האינקויזיציה בספרד, לא נאמרה בתנאים ובנסיבות איומים כאלה, אך יחד עם זאת בהתרוממות הנפש והתפשטות הגשמיות עד למדרגה העילאית של קידוש השם. לילה זה היה מעמד היסטורי ומסירת מודעה נגדה־נא לכל העמים בדבר חפץ הקיום הטבוע בלבו של כל אחד מאתנו כפרט ועל „נצח ישראל לא ישקר" ככלל. הנמצא עוד גוי אחד בארץ, ששעות ספורות אחרי עקידת המונים מבניו על מזבח השטן, יתכנס לערוך תפילה לאלהיו?! רק אנחנו לבדנו אזרנו כוח להתעלות מעל גיא ההריגה, ונוכח קברות־האחים

השותתים דם לא נשברנו, אלא עמדנו כגבורים לפני קוננו ברינה ובתפילה ובהבעת תקוה בלתי מעורערת לעתיד טוב יותר, עת —

„וכל הרשעה כולה כעשן תכלה,
כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ!..״

* *

מועצת היהודים — „יודנראט״

יום חמישי, 19 בנובמבר 1942

מה קשה לעמוד על תפקידם של ה„יודנראטים״ בכלל ולהתחקות אחרי שורשי הביקורת בעד ונגד. כן אין באפשרותי לחוות דעה אישית כלשהי על דרכי פעולתם של ה„יודנראטים״ בערים אחרות. לעומת זאת עמדתי על ערישתו של ה„יודנארט״ באוסטראה וראיתי את חבריו בפעולתם היומיומיות, ואני רואה חובה לעצמי להקדיש להם פרק מיוחד בזכרונותי, ובמידת האפשר אשתדל להיות סוקר אובייקטיבי, כפי שראה אותם כל יהודי באוסטראה.

לאחר שהחיים באוסטראה נכנסו למסלולם „הנורמלי״ אחרי שתי השחיטות, הוקמה על־פי הוראות השלטונות מועצת היהודים („יודנראט״). בעצם, עפ״י איזה צנזוס, הכשרה או המלצה נבחרו חברי המועצה איש לא ידע, רק דבר אחד היה ברור לכל, כי הבחירה היתה להם מקור לצרות וסבל לאין שיעור. בתוקף תפקידם שכפו עליהם שלא בטובתם, היה עליהם לעמוד בלחץ קשה מצד השלטונות וכן לשמש מטרה לחיצי האיבה מצד היהודים. למטרת רשימתי אציין כאן רק את ה„יודנראט״ האחרון, אשר שימש בכהונתו זאת תקופה ממושכת, שכן אלה שקדמו לו כיהנו תקופות קצרות בלבד וחוסלו יחד עם שאר היהודים שהובלו לטבח.

בעצם שימש ה„יודנראט״ מכשיר־ביצוע בידי השלטונות הצבאיים והעירוניים, שלא רצו לטפל בפרט היהודי. ביחוד שימש ה„יודנארט״ כתובת לצרכי הספקת מצרכים שונים, ולספק חייבים היו היהודים משרוך נעל ועד מעיל פרווה. כן היה אחראי לביצוע עבודות שונות בידי בעלי־מלאכה יהודיים, ואם עבודתו של חייט או סנדלר לא הפיקה רצונם של המזמינים מבחינת הטיב או המועד שנקבע — ולעתים קרובות גם כאמתלא להתעללות — נלקחו חברי המועצה כבני־ערובה. ואין צריך לאמר מס גולגולת ומיני ארנונות וקונטריבוציות, שהיודנראט חייב היה לגבות מהיהודים ולהמציאם לשלטונות. ואם מצבם של יהודי אוסטראה בכלל היה קשה, הרי מצבם של חברי היודנראט היה טראגי מאד, שכן חייבים היו לראות את נוגשיהם העריצים פנים אל פנים ולסבול עלבונות והשפלות ללא נשוא. תוך כוונות זדוניות להשפילם עד לעפר, קבעו להם הגרמנים את ראיונותיהם רק בחוץ, כשנציג היהודים עמד לפני הגרמני וכובעו בידו כעבד לפני אדוניו, או כשהוא רץ לפני מרכבתו, ובדרך זו נתקבלו הפקודות ונמסרו הדו״ח־ות בענינים יהודיים. אך למרות כל זאת — וזה ייאמר לשבחם ולתהילתם — שמו חברי המועצה נפשם בכפם ועשו מאמצים על־אנושיים במטרה להציל את מעט היהודיים מכליון, ולו לחיי שעה, ואולי יעבור זעם...

בימים „שקטים״, בזמן שכל יהודי דאג איכשהו לעצמו ולעורו, הזניחו חברי המועצה את עצמם ואת אשר להם, רק ישבו על המדוכה וטיכסו עצה במה וכיצד להקל את סבלם של כלל היהודים בעיר. בכמה מסירות־נפש היתה כרוכה כל נסיעה שלהם לעיר המחוז ז ד ו ל ב ו נ ו ב. מי ידע אל נכון להעריך מלוא משמעותה של יציאה אל מחוץ לעיר, ואפילו עם רשיון מיוחד לכך. הדרכים שרצו תמיד אנשי משמר פראים, שלמראה יהודי מוכנים היו להתנפל עליו כחיות רעות, להתעלל בו ולענותו עד מוות. וכמה פעמים העמידו את חייהם בסכנה, בהבריחם סחורות אסורות עפ״י הזמנת נציגי השלטונות, שלעתים אף משכו על עצמם על־ידי כך את קנאתם של מפקדים יריבים.

בכל הנסיונות הקשים והמסוכנים הללו עמדו חברי ה„יודנראט״ בכבוד, לא ניסו להתחמק משום דבר, הכל בכוונה כנה ובתקוה — ולו הקלושה ביותר — להעביר את רוע הגזירה מיהודי אוסטראה שנשארו לפליטה. אמסור כאן בקצרה את דמותם, פעולתם, ומות גבורתם של אחדים מחברי ה„יודנראט״, למען יישמר שמם הקדוש לזכרון ולברכה לדורות. —

אברהם קומדנט — ראש המועצה

תקופה תקופה ופרנסיה. אדם בגיל העמידה, ממקצועו רוקח, שכל ימיו היה בעל חנות לרפואות ברחוב דובינסקה. נודע בעיר כנדבן בעל יד פתוחה למטרות שונות, אך מעולם לא התמסר במיוחד לעסקנות צבורית. והנה, בימים השחורים ליהודי אוסטראה, נתעלה למדרגת ראש ומנהיג לעדה בת 3000 נפש, ואת תפקידו זה מילא בנאמנות ובמסירות נפש, בהיותו שוקד על משמרתו תמיד ובכל מקום. בזמן שהשלטונות דרשו בני־ערובה, היה הוא הולך הראשון, כדי למלט נפשו של אחר, ומדרכו זאת לא סר עד הרגע האחרון לחייו.

מפרק לפרק נשא נאומים מוצלחים, בהם השתדל להדביק את שומעיו באופטימיות המובהקת שפיעמה אותו ולהפיח בהם רוח תקווה לימים טובים יותר, שלא יפלו חלילה ברוחם ויוכלו לעמוד עד בוא הישועה. כתגמול לכנות רוחו ולמעשיו הטובים נפלו בחלקו רק יחסי איבה, וביחוד קללות ובזיונות מצד הנשים מרות הנפש.

הוא כאב את כאבם וסבל את סבלם של יהודי אוסטראה עד נשימתו האחרונה. לאחר שנסתיים תפקידו כראש המועצה, עם חיסול שארית יהודי אוסטראה, הוצא להורג ביריה ביחד עם עוד 2 יהודים (אני הרביעי נמלטתי) ליד הקיר של בית־הכנסת הגדול, מקום מושבו של ה„יודנראט״.

א ב ר ה ם ק ו מ ד נ ט נפל על משמרתו כחייל נאמן ומנהיג אמיתי. כבוד לזכרו!

פאליק גריינימס

גם חבר מועצה זה היה פרי הזמן. היה יהודי מהעם, שעד לאסון לא התעסק מעולם בעניני ציבור. משנלקחו ממנו אשתו ובניו בעת ה„אקציה״ השניה והוא נשאר ערירי כאבן, הקדיש את חייו האומללים לצרכי הכלל.

עד מהרה הוכיח את עצמו כאדם הגון מאד ומילא את תפקידו הקשה במסירות ובנאמנות לאין סוף. הוא הכיר לדעת את ההמונים

ואף הם החזירו לו אהבה רבה ואימון מלא אל חיקו. כל דרישה שיצאה מפיו — ותהיה קשה כאשר תהיה — כובדה כדבר קדוש, וזאת בגלל כנות רוחו וכוונותיו הטהורות.

יצוין כאן, שאימון הקהל בימים קשים אלה היה לו ערך רב מכל הבחינות. בין אם נדרשו לצאת לעבודה ובין אם נצטוו למסור חפצים ומיצרכים לשלטונות, היה זה פאליק גריינימס, שמצא את הדרך הנכונה ללבו של העם.

הוא בא מהעם, חי ופעל למען העם וביחד עם העם נפל על משמרתו.

יוסף כ"ץ (יופה)

בנו של אבא כץ, סוחר בדים לשעבר בגיל 36 בערך, שהיה ידוע בעיר בשם יופה כ"ץ.

יש להתפעל ולהתפלא כאחד כמה עמל ויגיעה השקיע אדם זה בהכנת „ההזמנות" בשביל שודדי הרכוש היהודי, ביחוד כאשר היה צורך בהכנת רהיטים. תמיד אפשר היה למצוא אותו כשהוא שקוע בצחצוח מנעולי נחושת של ארונות או באוורור כלי־מיטה. הוא דאג לכך, שהכל ייראה יפה יותר, כדי שהקרבן יירצה ובזכות זאת אולי יקל סבלם של היהודים...

וכך התרוצץ תמיד מלא דאגה ויסורים מאין יוקחו כל הדברים הנדרשים, שבזמן מלחמה בכלל ובימי חירום של חורבן המסחר היהודי בפרט לא היו עוד בנמצא, כמו: בדי־בילסק לחליפות, עורות כרום למגפיים, סוליות וכו'.

את כל כוחו ומרצו מסר, כדי לעזור לחבריו ב„יודנראט" במילוי תפקידיהם, ולבסוף אף את חייו מסר על מזבח נאמנותו ליהודי אוסטראה.

יוסף זפראן

חוכר אחוזת־כפר לשעבר, שהיה רגיל להתהלך עם בעלי שלטון ושררה בלשון רהוטה מתובלת בגינוני הכנעה. תמיד כובעו בידו וסרט לבן על שרוולו סימן היכר לחברי ה„יודנראט", מוכן להחוות קידות לפני כל אחד במטרה להשיג הנחה כלשהי. באופן טבעי נקבע להיות איש הביניים והמליץ בין ה„יודנראט" ובין השלטונות.

עם שחר בכל יום כבר התרוצץ עם התיק תחת זרועו לסדר „הזמנות" שונות בשביל נציגי השלטון. האחד ביקש לקבל סיגריות מסוג מובחר, השני חשקה נפשו ביי"ש או ליקר, אחר היה זקוק לחייט או לסנדלר. והנה עלתה המתו של ה„לנדוירט" על שלא נשלחו אליו פועלים יהודים עפ"י דרישתו. לכל הדברים האלה היה אחראי זפראן, שעשה את כל המאמצים והתחבולות להפיק רצון שולחיו ולכפר פניהם.

וכל אלה, שנעזרו ונהנו משירותיו המועילים במידה כה רבה, ציוו על השמדתו. הם סובבו את כולם בכחש ובמרמה וגם את זפראן הנאמן.

אברהם־יצחק שטלמייסטר

אדם צעיר, מנהל־פנקסים ממקצועו, שתמיד היה שקוע בחשבונותיו ובמאזניו, ולא התפנה מעולם לעבודת הכלל. הוא שירת כמנהל הפנקסים של תחנת הקמח והביא תועלת רבה ל„לנדוירט" בזה, שהצליח לעשות מלאכת־מחשבת ולכסות על כל הגניבות וההעלמות, שכל אנשי השלטון שילשלו לכיסיהם.

בזכות זו עלה בידו מפרק לפרק להשיג משהו בשביל היהודים. בגלל זה משכו אותו ממש בכוח לבוא ולהצטרף כחבר ה„יודנראט". ואמנם, תודות לקשריו הטובים הצליחו לפעמים לסחוט מהם מעט קמח או גריסים לשבור רעבונה של האוכלוסיה היהודית.

בכלל עשה שטלמייסטר ככל שהשיגה ידו, כדי להקל במשהו על חייהם הקשים של יהודי אוסטראה. גם הוא היה בין הנופלים.

* *

הגיטו באוסטראה

יום חמישי, 26 בנובמבר 1942

(כבר יומיים שלא כתבתי מחמת הקור הנורא)

חלפו־עברו חודשי החורף של שנת 1941/42 וביחד עם בשורת האביב בשמי הטבע „התבשרנו" שעומדים לכלוא אותנו בגיטו. בעצם חיינו כל חודשי החורף בפחד מתמיד מפני הבאות. „ידידים טובים" שקדו לפקוד את בתינו מזמן לזמן ולהזהירנו, שהנה הולכים לכלוא אותנו, וזאת כדי להוציא מידיהם של היהודים את כספם ורכושם, אם כהצעה ידידותית „להפקיד" בידיהם (על מנת שלא להחזיר), או בתשלום אפסי כתמורה, או שסתם איימו עלינו, כדי להעכיר את רוחנו הקשה בלאו הכי.

את משמעותה האמיתית של כליאה בגיטו ידע היטב כל יהודי מנסיונן המר של ערים אחרות. בדרך כלל גדרו מספר בתים יהודיים בגדרות־תיל ובמשך דקות ספורות הנך חייב להימצא במכלאה. רק מה שעל גופך ומה שהספקת לקחת בבהלת הגירוש בידיך, זהו הכל־בכל, ובעוד דקות מספר נשארת בעירום ובחוסר כל מכל עמלך שעמלת בחיים וללא מזון לימים הראשונים.

לאחר מאמצים והשתדלויות לאין סוף ולאחר תשלום הון תועפות, שוחד וכופר למושלים הגרמניים ולעוזריהם האוקראיניים, עלה בידי ה„יודנראט" להשהות את מועד הכליאה ככל האפשר, כדי שתהיה האפשרות המינימלית להקדים ולקחת מהדברים החיוניים לימים השחורים. ובחודש יוני 1942 ננעלו על יהודי אוסטראה שערי הגיטו...

תחום הגיטו נקבע ברובע הגרוע ביותר של העיר, שבגלל בתיו הרעועים סבל ביותר מאש המלחמה והפך ברובו לעיי חרבות. כן היה מחושב בכוונה זדונית, שיהיה מרוחק משוק העיר, כדי למנוע הברחת אוכל נפש לתוך הגיטו. איכסון האנשים בבתים בוצע ע"י היודנראט וחושב לפי מכסה של למעלה מ־10 נפשות לחדר. כל השטח הזה הוקף בגדר־תיל גבוהה, שמכל צדדיה התנוססו שלטי אזהרה בלשון האוקראינית:

> **שטח מיוחד!**
> **עזיבת הגיטו תיענש בעונש מוות!**

3000 **יהודים**, שארית הפליטה של יהדות אוסטראה המפוארת, פתחו תקופה רבת יסורים וסבל של חיי גיטו. המחסור במזון, ששרר במקום בגלל האיסור החמור להכניס מצרכי אוכל, נתן מיד אותותיו. מעט האוכל שהיהודים

הביאו עמם בכניסתם לגיטו, הוצנע וחולק במנות זעומות, אך לבסוף אפס כל אוכל והרעב פרש את כנפיו על יושבי הגיטו. כן כלתה הפרוטה מהכיס, לאחר שמכירת החפצים, ששימשה מקור יחידי להכנסה, הופסקה כליל עם ניתוק המגע עם ה„אריים", שעל איסור כניסתם לגיטו הקפידו השומרים מאד. המקור היחידי להכנסה שימש השכר הזעום, שקיבלו כביכול בעד עבודתם הקשה, שכן שכר זה, בתוספת כהנה וכהנה מכיסם, הוחזר כתשלום למנהלים הנוצריים, שהואילו להעסיקם בבתי־החרושת והמלאכה. היהודים התנחמו באשליה, כי, בהביאם תועלת בעבודתם הטובה, ישאירו אותם בחיים...

אולם קשה ביותר היה הסבל המוסרי, שהיה ממש ללא נשוא. הגיטאות הגדולים נקבעו בתחומו של רובע מסוים, המוקף בחומת אבנים גבוהה כך, שיושבי הגיטו לא ראו דבר מחיי העולם החיצוני וכן לא ראו העוברים ושבים בחוץ שום דבר מהנעשה בגיטו. לא כן היה הדבר בגיטו אוסטראה, שהיה מורכב משני חלקים נפרדים וביניהם עבר רחוב ראשי, שדרכו עברו אנשים ברכב וברגל. כל העוברים־ושבים ראו את יושבי הגיטו בשפלותם ובבידודם, משל היו מחנה מצורעים או — מה שיותר נכון — כבהמות בחצר בית־המטבחיים הנדונות לשחיטה. לעומתם הביטו יושבי הגיטו ועיניהם כלות אל מעבר לגדר, ששם התהלכו החיות האמיתיות ונהנו מחיי החופש והשפע, שזרמו להם באפיקם הנורמלי.

הה! מה נורא היה רגש הדכאון, שכירסם את הנפש הצורבת מחרפה ומעלבון, בראותנו נוצרי מכר מעיר אחת, שרק תמול שלשום עבדו וסחרו עמו, והיום הוא עובר על פנינו ואיננו מכירנו עוד. מהם רשעים, ששמחו בגלוי לאידם של שכניהם ואנשי חסדם הנתונים מאחורי סורג והנדונים לאבדון, ומהם מעטים, שלמרות רצונם לא העיזו להעניק לנו מבט של אהדה, מחשש שלא ייתפשו בקלקלתם. גם המוזי'ק מהכפר, שבעבר חשב לכבוד לעצמו כאשר היהודי נטה לו חסד לבוא עמו בדברים, אינו מביט עתה אל ה„יודע" הכלוא, כפי שנאה ל„ארי" טהור בחסדו של היטלר המטורף ימ"ש.

בסיכומו של דבר היו אלה חיי חיות שנלכדו במלכודת, שאחרי מאבק ממושך ומיגע הגיעו לאפיסת כוחות ועיפה נפשם למות. הם לא יכלו ואף לא רצו עוד לחשוב על הצלה, שלאחר שכלו כל הקיצין והשטן הטיל את זוהמתו בעולם הרע בלאו הכי, הריהי בגדר הבלתי אפשרי. לא המוות הפחיד עוד את יושבי הגיטו, אדרבה, רק שאלה אחת הטרידה אותם — מתי כבר יבוא ויגאל אותם מצרתם וממצוקת נפשם?!...

מיליציה יהודית

קשה לתאר באורח כללי את המיליציה היהודית, כפי שהתקיימה ופעלה בערים אחרות, אך פני המיליציה היהודית באוסטראה היו כפי שאני מתאר אותם

ביחד עם האבטונומיה היהודית בצורת גיטו, הוענקה ליהודים גם מיליציה עצמית. 5 אנשי־מיליציה היו בגיטו אוסטראה, שלציון תפקידם היו להם מדים מיוחדים — כובעים שחורים בעלי שוליים צהובים ועליהם כתובת בגרמנית: „יודישע ארדנונגס דיענסט", וסרט צהוב על זרועם. המראה שלהם היה כעין זה של משרתים בבתי־מלון בעיר גדולה.

מענין לציין, כי אנשי־המיליציה היהודיים הסתגלו יפה לתפקידם, שאותו מילאו בשלימות ובמלוא הכרת האחריות שרבצה עליהם. בעת הצורך ידעו גם להטיל מרה ואף לגעור בנכבדי העיר החשובים ביותר. וידיהם היו תמיד מלאות עבודה. בתור ראשון שקדו על כך, שהיהודים לא יעברו חלילה על החוקים והתקנות כמו: לא ללכת על המדרכות, לא לעזוב את תחומי הגיטו, לא ללכת לשוק לפני המועד הקבוע. כן היה עליהם לפקח, שכל מקבלי צו־עבודה יתיצבו בדיקנות במקום המיועד וכו'. ואין צריך לאמר, לערוך חיפושים בבתי היהודים לשם החרמת דברים שונים, שנצטוו לספק עפ"י פקודה. ודוקא זה לא היה מן הדברים הקלים, ולעיתים קרובות היו נאלצים לנקוט באמצעי־כפיה, כדי להוציא מיהודיה ארון, מטה וכיו"ב, כי למרות הכל לא רצו היהודים להיפרד מחפצי־הבית שלהם. ואחרון־אחרון הוטל על המיליציה לגבות מס גולגולת ובכלל קונטריבוציות שונות, שהוטלו על היהודים מפעם לפעם.

יומם ולילה התרוצצו אנשי המיליציה בין חורבות הגיטו לרגל תפקידיהם הרבים. אך למותר לציין: כי לא היה מקום כלל לקנא במעמדם כביכול, רק בזיונות וקללות היו לחם חוקם. אך כל זה היה כאין וכאפס לעומת הסבל המוסרי שנפל בחלקם, עת נדרשו לקחת בני־ערובה מבין היהודים ולהמציאם לז'נדרמריה, שמעולם לא היה הבטחון אם עוד ישובו משם. לשם כך בודאי שהיו חייבים להיות מחוננים בעצבים חזקים. מבלי להיכנס לפרטים בדבר הגינותם השלימה יש להודות, שהוכיחו עצמם ממש כגבורים ואנשי־חיל, אם יכלו בימים טרופים אלה להשליט „סדר" כלשהו בקרב עדה בת 3000 נפש, לחוצים ונגושים מבית ומחוץ, שלכאורה מה ענין יש להם לסדר נוכח מה שצפוי להם...

והנה תמונה מופלאה מהווי הגיטו, המביאה לידי התפעלות הנפש מגודל־רוחם של יושבי־הגיטו ואנשי המיליציה גם יחד. איש המיליציה מוביל זקן סומא בן 80 והולך למוסרו כבן־ערובה. הזקן הולך אחריו ברצון ומתפלל בקול: „ולואי שאהיה קרבן וכפרה על כל העיר, שלא יגעו עוד בשום יהודי לרעה!..." ושומר ראשו הולך לידו ובוכה... הנה כי כן נשאו לבדם „הגזלנים היהודיים" טורחם ומשאם וריבם של היהודים ושל מושליהם כאחד...

דם תחת חלב...

יום ראשון, 29 בנובמבר 1942

בחודש אוגוסט 1942 הגיע לאוסטראה „לנדוירט" חדש, צורר יהודים מפורסם, שגזר גזירות חדשות רבות, וביניהן איסור גמור על יהודים ללכת לשוק, וכל העובר על גזירה זו ענוש ייענש. עוד לפני הגזירה הזאת נאסר על היהודים לקנות מיני שומנים, ביצים, חלב, וכו', אולם מכאן ואילך נאסרה הקניה מכל וכל, היינו יושבי הגיטו תמו לגווע. זה קרה בחודשי הקיץ החמים ביותר. שום מלאי לא נשאר עוד בגיטו וכל דבר־אוכל נאסר ממש ב„בל ייראה ובל יימצא". קשיחות לבו של ה„לנדוירט" הגיע לידי כך, שגם היהודים שיצאו לעבודה, נבדקו בדיקה חמורה בשעת

הכניסה אם לא הביאו בכליהם איזה דבר אסור, כמו פרוסת לחם או תפוח־אדמה.

בתנאי מחסור ורעב נאלצו היהודים לסכן את נפשם ולהבריח דבר מה לגיטו בכל מחיר. על הרוב ניסו לעשות זאת בשעה 4—5 לפנות בוקר, בשעה שהאיכרות מהכפר הסמוך וילבובנה עברו בדרכן העירה. הן ידעו היטב, שהיהודים המחכים להן ליד הגדר ישלמו מחיר כפול ומכופל והיו להוטות מאד אחר הכסף. המסחר הזה ליד הגדר התנהל בהסתר מוחלט ובתנאים של אימת־מוות פן ייתפשו בכף.

בשחר יום־ראשון אחד, בשעה שיושבי הגיטו עוד ישנו את שנת הבלהות שלהם, סיכנה אשה אחת את חייה ושלחה את ידה אל מעבר לגדר לקנות מידי איכרה בקבוק חלב להחיות נפש ילדה החולה. לרוע מזלה השגיחו בכך 2 אנשי מיליציה אוקראיניים וללא אזהרה פתחו עליה באש. האשה ניסתה לברוח ולהסתתר בסמטאות הגיטו הצרות, אך כדורי הרוצחים השיגו אותה בנוסה, והיא נפלה פצועה מתבוססת בדמיה. רוצח אחד לא אמר די „בקיום החוק”, אלא ניגש אל האשה האומללה והריק לתוך גופה עוד כדורים אחדים עד שהפיחה את נשמתה.

יושבי הגיטו שנחרדו מבתיהם לקול היריות, נזדעזעו למראה האשה הנרצחת, שעדיין פרפרה ביסורי־גסיסה אחרונים, אך את אוצר חלומותיה — בקבוק חלב למחית ילדה — אימצה אל לבה בידה הקפואה...

יוקע מעשה זוועה זה, אחד מני רבים, למען דעת היהודים בכל מקום שהם — ואולי יתפנה גם מישהו מקרב עמי העולם למחשבה — מזה גיטו ליהודים, גויעה ברעב עפ״י גזירה, רחמי אם וכיוצא באלו תחושות אנושיות. ולעומתן מה זאת אכזריות בהמית של רוצחי־יהודים, חסרי צלם אלקים וחסרי רגש אנושי כלשהו!...

עלילת טיפוס־הבהרות

אחרי הפורענויות האיומות, שניתכו על ראשה של יהדות אוסטראה: הקרבות המרים על כיבוש העיר, שהפילו חללים רבים מצד אחד, ושני הפוגרומים הגדולים, שבהם נקטלו קרוב ל־6000 יהודים מצד שני, בא השרב הגדול של קיץ 1942, אשר העלה את צחנתן של אלפי הגופות שלא נטמנו כהלכה באדמה. ואם להוסיף על כך את אלפי היהודים הנמקים בגיטו על סף הגויעה ברעב ובצפיפות דיור עד סכנת נפשות, הרי כל הסיכויים, שבעקבות כל זה מן ההכרח שתפרוץ מגיפה. לאמיתו של דבר לא התרגשו היהודים מסיכוי שחור זה כלל וכלל. אדרבא, אחרי כל מה שעבר עליהם עד כה ונוכח הצפוי להם להבא, התנחם כל יהודי בלבו, שהנה קרוב יום־הדין ותבוא מהפכת סדום ועמורה או מגיפה גדולה, שתקעקע את קן המרצחים הארור ותמות נפשי עם פלישתים... אך כנראה טרם הגדשה הסאה וכאילו עפ״י נס היה מצב הבריאות בגיטו בסדר. והלאנדוירט הרשע הוסיף חטא על פשע והתחיל בהכנות לשלב הסופי של הטראגדיה הגדולה של יהדות אוסטראה. לשם כך פירסם הוראות בדבר גירושם של היהודים מהכפרים ומהסביבה הסמוכה לאוסטראה, כדי שההשמדה תהיה טוטאלית.

פתאום התחילו להגיע שמועות בדבר טיפוס־הבהרות, שפרץ בין האיכרים בכפרים — אם בגלל פגיעותם היתירה בשל התנאים הבלתי־סניטריים, ששררו בין האיכרים, ואם בגלל מגעם הקרוב עם מלאכת המוות. אולם השלטונות העלימו דבר זה מידיעת הבריות, כדי לגולל ולהתנפל על היהודים, נוסח עלילת „המגיפה השחורה” בימי הביניים.

ואמנם הביאה עמה אחת המשפחות המגורשות את טיפוס־הבהרות מהכפר וכל בני המשפחה חלו בו. בשל צעד בלתי זהיר מצד השירות המדיציני בגיטו, נודע הדבר לנוצרים, שמיהרו להודיע על כך לועדה הסניטרית העירונית. והנה קמה צעקה גדולה, שהיהודים מפיצים טיפוס־הבהרות בכוונה להשמיד את העיר. אך נודע הדבר ל„לאנדווירט”, והוא הוציא מיד פקודה להשמיד את המשפחה היהודית הנגועה.

דבר הפקודה הבלתי־אנושית עשה רושם מדכא לא רק על היהודים, אלא גם על אי־אלה נוצרים, שהטיבו לדעת את האמת על מקור המחלה, והביעו מחאתם על אופן הטיפול בה. הדבר הגיע לידי כך, ששום רופא נוצרי לא הסכים לחתום על תעודת הוצאתם מבית־החולים, וכן סירבו הסניטרים הנוצריים לעזור בהוצאתם, בהיותם משוכנעים, שעל־ידי טיפול מתאים במשך ימים מספר היו מבריאים. אך הלאנדווירט הפושע עמד על שלו, ובפקודתו האכזרית נאלץ ראש היודנראט בעזרת המיליציה היהודית להוציא בעצמם את הקרבנות ולמוסרם לידיהם של הרוצחים האוקראיניים להמתתם.

וכך העמידו בשורה את האם ואת האב, שהחזיק בזרועותיו את שני ילדיו הקטנים, והרוצחים ירו בהם בכדורי־נפץ כך, שגופותיהם נתרסקו אברים־אברים, שנתפזרו לכל עבר...

מפעל־הזהב למען מכתב־הברזל

בספטמבר 1942 התחילו להגיע ידיעות ברורות בדבר חיסולם הסופי של היהודים במחוז אחד אחר השני. כל ערי והלין כבר הושמדו בסערת ה„אקציה” האחרונה עד היהודי האחרון והוכרזו „יודנריין”. רק 2 מחוזות — הזדולבונובי והדובנאי — נשארו לפי שעה כאי בודד בלב ים של דם ואש, וזה נתן פתח־תקוה לטובעים להיאחז בקש של אשליה נוספת. לפי הסכם חשאי נתועדו בזדולבונוב היודנראטים של זדולבונוב, אוסטראה ומיזוטש, כדי לטכס עצה ביחד ולראות מה ניתן עוד לעשות להצלת קומץ היהודים. העיקר תלו תקוות בחורף המתקרב, וכל המאמץ היה מכוון לדחיית הפורענות בכל מחיר לחודשים מספר בלבד, כי כידוע לא בוצעו שום „אקציות” בחודשי החורף.

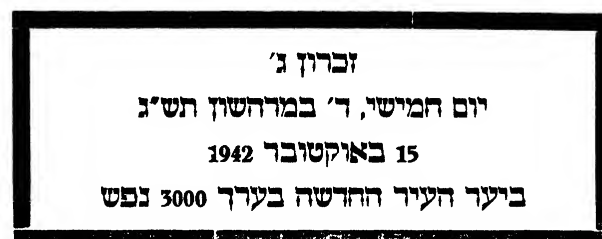
בראש הפעולה עמד ה׳ שלייפשטיין, ראש היודנראט בזדולבונוב, שהתקשר עם ה׳ גרעבע, המהנדס הגרמני של חברת־הבנין „יונג”, שהתפרסם בימים ההם בעזרתו הפעילה שהושיט ליהודים במחוזו. גרעבע הבטיח להשתדל לפני השלטונות הגבוהים ולקנות מהם בסכום כסף גדול „מכתב־ברזל” ליהודי המחוז. על סמך חברת הבנין, שפעלה בסביבה, ביקש להכריז על המחוז כולו כעל שטח מוגן, שאין להשמיד בו יהודים, הדרושים ככוח־עבודה חיוני. נעשו הצעדים הראשונים, על־ידי מתווכים שונים

נקשרו הקשרים עם הגורמים האחראיים של ס.ס. והיודנראטים התפזרו למקומותיהם וניגשו לאיסוף הכספים הדרושים.

וכך התחילו באוסטראה בחשאיות מוחלטת להזמין אחד־אחד אותם היהודים, שלפי ההשערה עוד היה ברשותם סכום זהב כלשהו. כל אחד נתן כפי יכולתו, ומי שלא היה תחת ידו זהב בעין נתן חפצי־ערך, שהוחלפו בזהב אצל האוכלוסיה הנוצרית. משנאסף סכום זהב ניכר, יצאו שליחים לזדולבונוב להביאו לקופת הפעולה. אך על סף התקווה הונחתה מכה ראשונה על תכנית ההצלה. בגלל צעד בלתי־זהיר מצד מישהו נאסר ונורה ה׳ שלייפשטיין, ובהיעדר הראש קיבל אחר לידיו את המשך הפעולה. אך מכאן ואילך נערמו קשיים רבים בדרך הפעולה — או שהודיעו מדי פעם, שהסכומים קטנים מדי או שסתם דחו אותם ב„לך ושוב".

וכך נסתיימה פעולת־ההצלה הנמרצת באכזבה מרה, והאשליה האחרונה התפזרה כמוץ לפני רוח. קשה לחשוד בה׳ גרעבע, שנתן ידו למעשה־שנטאזש, לאחר שבמשך זמן גילה רגשי השתתפות כנים ורצון כן ומעשי לעזור ליהודים בצר להם, עד ששמו יצא לתהילה כאביהם של יהודי מחוז זדולבונוב. כפי שנודע לי אחר־כך, נשאר כל הזהב מוסתר במחבוא, שעליו ידעו רק שני יהודים ושלקחו עמם את הסוד אל קבר־האחים, בהישמדם יחד עם כל יהודי זדולבונוב בחודש ספטמבר 1942 בפעולת השמדת שארית יהודי ווהלין.

* *

זכרון ג׳
יום חמישי, ד׳ במרחשון תש״ג
15 באוקטובר 1942
ביעור העיר החדשה בערך 3000 נפש

הפורענות השלישית והסופית

ההכנות להשמדה הסופית

בימים הראשונים של חודש אוגוסט 1942 הגיע לאוסטראה „לאנדווירט" חדש, שלאחר פגישתו הראשונה עם חברי היודנראט נתברר, שהוא צורר יהודים זואולוגי ורוצח־אדם מקצועי. ואכן, מיד לאחר קבלת השלטון לידיו, הומטרה על העיר סידרה של גזירות חדשות, מהן ניכר היה דבר מזימתו הגלויה לשים קץ ליהדות אוסטראה בכל ההקדם וללא הסוואות מיוחדות.

לפי פקודתו הובאו לגיטו אוסטראה בעלי־המקצוע היהודיים האחרונים, שעוד נותרו בכפרים עפ״י השתדלותם של הכפריים. כן הובאו לגיטו 7 המשפחות היהודיות, שעד עתה היו מחוץ לגיטו עפ״י רשיון מיוחד עקב שירותם החיוני לאוכלוסיה ה„ארית", כמו רופאים, מרפאי־שיניים וכו׳. כן גורשו לגיטו מומרים ובני נשואי־תערובת וכל מי שזורמה בעורקיו טיפת דם יהודית. פורסמו גם גזירות „קטנות" נוספות בדבר איסור מוחלט לקנות דבר מה בשוק, וכן נלקחו מהיהודים כרטיסי המזון ל־8 דקו לחם ליום. המיליציה האוקראינית השגיחה היטב, שפרט לאלה המשתלחים לעבודות מסוימות, לא יעזוב איש את הגיטו, וכל מי שעבר על ההוראות נורה ללא אזהרה.

לפי הידיעות שהגיעו מערים אחרות, ששם כבר הושלמה ההשמדה, שרר שם לפני הליקוידציה מצב דומה ואף אותן הגזירות. אכן תקופת האשליות חלפה, וכל אחד ראה בסידרת הגזירות של הליינדווירט כוונה גלויה להשמיד את שארית הפליטה של יהודי אוסטראה...

סופה של אוסטראה היהודית

אחרי ה„אקציות" הראשונות משנת 1941, בהן הקיזו דמה של רוב בנינה ורוב מנינה של יהדות ווהלין ושל הערים הסובייטיות הסמוכות, כמו סלאבוטה, שפטובקה, זסלאב ואח׳ הועתקה סופת־הדמים לערי פוליסיה ומשם חזרה בשלהי 1942 לערי ווהלין. ואחרון הכביד, כי מנוי וגמור היה עם הרוצחים להחיש מעשי ההשמדה של שארית הפליטה, כאילו הרגישו שקרב קיצם ויעודם השטני דוחק. ואכן, עשו הפעם את מלאכת התועבה שלהם ביתר יסודיות בלי השאר שריד ופליט. וכך הביאו כליה תחילה על מחוזות רובנה וקרמניץ, אחר־כך על מחוז לוצק ולבסוף השמידו בסוף ספטמבר את מחוז דובנא וזדולבונוב, בהשאירם את אוסטראה אחרונה להשמדה.

ליהודי אוסטראה אבדה כל תקוה להצלה והטראגדיה היתה איומה. דרכי הבריחה נסתמו כליל בהיות כל ערי הסביבה „יודנריין", ולאחר יאוש חיכו ליום, שיגאל אותם מיסורי הציפיה למוות. אך למרבה הצער בושש היום לבוא, וכאשר הגיעו ידיעות על ההכנות האחרונות, לא שעו אל האזהרות ואף לא נתנו אל לבם ברוב יאושם ואדישותם. והנה, ממש סמוך לאסון, התחילו להתגלות סימנים רעים. פועלים יהודים, שעבדו בתחנת אוז׳נין בטעינת תפוחי־אדמה מסרו, שבימים האחרונים הגבירו את השמירה עליהם ובלילות סוגרים אותם על מנעול. וביום־שני אחד, 12 באוקטובר 1942, מסר אחד ממפקחי ההספקה לפועלים היהודיים בסוד, שבשבוע זה יקיץ הקץ על אוסטראה.

באותו יום־שני לפנות ערב הגיעו ליודנראט במרכבתם ה„לאנדווירט" המחוזי, מפקד הז׳נדרמריה קומרובסקי והמפקד האוקראיני טקצ׳נקו. הם קראו משם לראש היודנראט, דנו עמו על כמה ענינים יהודיים „שוטפים", עשו הזמנות חדשות לרהיטים וביקשו להכינם ליום 15 באוקטובר, וכן ביקשו להחליף את הפועלים היהודיים באוז׳נין. כל זה עשו „ברוח טובה" והלנדווירט אף התלוצץ וגילה לפני ראש היודנראט, שהוא שבע רצון מיהודי אוסטראה, שאינם עצבניים ומתנהגים בנחת ובמתינות. הביקור, שבוים בערמה שטנית, נסתיים ויהודי אוסראה נרגעו והלכו לישון בשקט ובשלווה. למחרת השכימו יהודים כדרכם לעבודת יומם. הראשונות יצאו נשים יהודיות לניקוי הרחובות, והנה הגיטו סגור ומסוגר ע״י משמר של מיליציה, שלא נתנו לצאת

לאיש. הנשים הודיעו ל„יודנראט" על הנעשה, וכאשר הללו שאלו מאנשי המיליציה לפשר הדבר, קיבלו תשובה מתחמקת: לא יודעים...

מטרת הביקור מאתמול ודברי החלקות נעשו פתאום ברורים לכל, אך היה כבר מאוחר מדי, כי סגר עליהם הגיטו. נתחוללה מהומה גדולה, התחילה התרוצצות מבוהלת והסתתרות במחבואים, ואילו השוטרים עמדו להם בשקט על משמרתם מעבר לגדר הגיטו. בשעה 8 בבוקר הגיע ליודנראט המפקד קומרובסקי ומסר לה' קומנדט את דבר הפקודה, שעד 12 בצהרים חייבים כל היהודים להתיצב על המגרש שמאחורי ה„טארטאק" (מנסרה) ושכל אחד יקח עמו מזון ליומיים. ואם אחרי שעה זאת יימצא מישהו מסתתר יירה במקום. מיד אחריו הגיע ה„לאנדוווירט" ודרש את כל הרשימות של האוכלוסיה ושל הפועלים היהודיים. מהיודנראט נסעו האורחים „לבדוק" את המקום...

ללא פעולות־כפיה מצד הרוצחים וללא התנגדות כלשהי התחילו היהודים לצעוד למקום אסונם ול„הלוית" עצמם. אוי לעינים שראו כיצד עם הולך מעצמו לאבדון!.. בראש מסע־המות הנורא הלכו חברי היודנראט עם היושב־ראש אברהם קומדנט ואחריהם זרמה כל העדה של יהודי אוסטראה. אבות ואמהות הובילו את ילדיהם בידיהם ובכו מר על החורבן הגדול... ככה נמשכה ההליכה „מרצון טוב" עד שעה 12 בצהרים. אחדים עוד חזרו לבתים לקחת אוכל ולא הופרעו, אחדים אף התישבו בדעתם והסתתרו. רק אחרי השעה 12 קיבלה המיליציה האוקראינית את „ניהול" הפעולה לידיה. השוטרים פרצו לתוך הגיטו כחיות יער והתחילו לחפש בבתים, וכל הנמצא נורה במקום או הובל תחת מטר של מכות למקום הרצח. היו גם כמה נסיונות של בריחה מהמגרש הסגור, אך הבורחים נורו ונרצחו במקום. כך עבר על יהודי אוסטראה יום־השלישי, 13 באוקטובר 1942, וירד עליהם ליל סתיו גשום, קר ואפל, כשמלאך־המות פרש עליהם את כנפיו השחורות. פה ושם נשמעו גניחותיהם של חולים, אנחותיהן של אמהות, שניסו לשוא להרגיע את ילדיהן הנפחדים שמיררו בבכי.

חלף ליל הבלהות ובא הבוקר של יום רביעי. היהודים, שעיפה נפשם למות, ביקשו לדעת למה עוד מחכים התליינים. על כך השיבו במרמה, שעומדים למיין את היהודים וכל המוכשר לעבודה יישלח לחפשי. אך האמת היתה, שרבי־הטבחים היו עסוקים אותה שעה בהשמדת היהודים בשאר ערי ווהלין, ולפי התוכנית עמדו להגיע לאוסטראה בתור אחרון. ברוב אכזריותם אספו את יהודי אוסטראה 3 ימים לפני המועד, כדי למנוע בריחה אפשרית. אמנם כן, במאה ה־20, בזמן שאנשים מיגעים את מוחם כיצד להקל יסורי־המות של רוצחים מסוכנים, שנידונו למות עפ"י החוק, וכיצד לקטול בהמות בשיטות הומניטריות יותר— באותו זמן כינסו 3000 יהודים חפים מפשע, אנשים נשים וטף, זקנים וחלוים, שכולם ידעו איזה מות איום צפוי להם, ואילצו אותם לפרכס ביסורי־מות נוראים 3 ימים ו־2 לילות...

ביום הרביעי 14 באוקטובר 1942 הגיעו סוף־סוף התליינים. ה„לאנדוווירט" קרא לה' קומדנט ומסר לו ברוב מרמה צינית, שאם היהודים ימסרו לידיהם כל חפץ ודבר־ערך שעוד נמצא ברשותם, ישלחו אותם הביתה, אך שישתדלו לעבוד היטב!. ואנשי ס. ס. בחרו בכמה יהודים ואני בתוכם, שהוטל עליהם לסובב בין הקרבנות ולרשום מפיהם כל דבר. משנסתיימה הרשימה נשלחנו 5 יהודים בליווי משמר של ז'נדרמריה לגיטו לאסוף את הדברים. כל היום סיבבנו בבתים ואספנו דברים שונים ממקומות סתר והטענו אותם על 2 מכוניות, מלבד הדברים שהגרמנים גנבו לעצמם והילקו לאוקראינים. כאשר הכל היה מוכן, ביקש ה' קומדנט, שיחזירו אותנו למקום שם נמצאים כל היהודים, אך אזני לקחה רמז מוזר מצד ראש הרוצחים ללנדוירט על־פי כתובתנו, שלא קשה היה לנחש את כוונתו. הלנדוירט מסר את הפקודה לשוטרים האוקראיניים ובעצמו נסע מהמקום. האוקראינים לא שעו אל בקשותינו ותחינותינו, שברצוננו רק להיפרד מהיקרים לנו ולמות יחד עם כולם, אלא העמידו אותנו אל קיר בית־הכנסת הגדול של המהרש"א — את אברהם קומדנט, משה מאס, זיאמה בראנדזוליס ואותי (החמישי נקרא ע"י ז'נדרם באותה שעה) — ציוו עלינו להסתובב עם הפנים אל הקיר והתחילו לספור: אחת, שתיים... ובטרם הספיקו לספור שלוש, ניתקתי את עצמי מהקיר ונמלטתי!.

אחרי מאורעות היום לא חזרתי עוד למגרש. רק לאחר שעלה בידי כעבור שבוע לעזוב את תחום הגיטו, נודעו לי מפי אשה פולניה, שהסתמכה על עדותו של האינג'ניר קולעשא, אשר ניצח על כריית קברות־האחים וקבורת הקדושים, פרטי ההשמדה הסופית של יהודי אוסטראה ביום החמישי 15 באוקטובר 1942 ביער של העיר החדשה. המנהל הראשי של האקזקוציה היה הז'נדרם קומרובסקי, שהוא וכ־20 אנשי ס. ס. שנשאו על זרועותיהם סימנים שחורים ונשרי־זהב („הצבא השחור"), עינו ורצחו את הקרבנות באכזריות רבה.

* *

בריחתי מצפורני המוות

אך ניתקתי את עצמי מקיר־המוות נשאוני רגלי אל הלבירינט של סמטאות הגיטו. השוטרים ירו אחרי והחטיאו את המטרה, אך לא אמרו נואש והוסיפו לרדוף בעקבותי. בדרך בריחתי חדרתי אל בית חרב וחיש כחץ עליתי ע"י כניסה פנימית על עליית־גג וסגרתי את הדלת אחרי. הרודפים מישמשו את כל הבית עד שהלנדוירט מצאם בשעת קלקלתם, אך הלה הרגיעם והביע שביעות רצון מזה, ששאר הנדונים נורו בהתאם לפקודה, ולקח אותם עמו. שכבתי בעלית־הגג עד שעה מאוחרת בלילה, ואז החלטתי לנסות ולהגיע בחסות החשכה לביתי שבגיטו, אולי אמצא דבר אוכל להשקיט את רעבוני. בלי לחשוב הרבה ירדתי לתוך הבית, והנה שמעתי שבתוך מחבוא נמצאים אנשים. דפקתי אליהם עפ"י הסימנים המוסכמים והוכנסתי פנימה. אחרי שבעלי־הבית, ברוך ועטי שטרום, השיבו את נפשי במעט אוכל שהיה ברשותם, התחלתי לחשוב על בריחה ממרתף זה, שעלול היה להתגלות בכל רגע, נוכח הצעדים התכופים של מחפשים, שהגיעו לאזנינו בלי הרף. גם דיברתי על לבם של בעלי־הבית, שיצטרפו גם הם לבריחה.

בחצות ליל ה־15 באוקטובר, אך יצאנו מהמרתף וניסינו להציג רגלינו על הקרקע, והנה הומטר עלינו ברד של כדורים מצד המשמרות, שהשגיחו בתנועה החשודה לאור הירח המלא. התחלנו לברוח בנשימה עצורה. מיד אבדו לי אנשי לוויתי וחיפשתי לי מפלט בבית אחר שבסמטה סמוכה. בחושך נתקלתי בבן־אדם, ששאל באידיש לזיהותי, וזה היה הנגר שמעון פינקלשטיין, שהסתתר שם מזה ימים אחדים ביחד עם מספר נשים וילדים. הוא התנחם בבואי, שמעתה אהיה לו לעזר בחיפושים אחרי אוכל בבתים שבסביבה תוך תנאים של סכנת נפשות. תיכננו ביחד תוכנית בריחה מבור מחבואנו, שהיה קבר אמיתי. אך בבוא המועד שקבענו לעצמנו התרחש דבר־מה בלתי צפוי. אשה אחת עם ילדה בן ה־2, שלא יכלה לשאת עוד את האויר המעופש בבור, שהאנשים עשו בו את צרכיהם, הגיחה משם בלילה לחדר סמוך. בשעה זו חדרו לבית נערות נוצריות, שנשלחו על־ידי האוקראינים לבדוק אם נשאר עוד משהו לבוז בו. הנערות נבהלו מפני האשה והזעיקו את השוטרים, אשר רצחו על־יד דלת הבית את האשה עם הילד בזרועותיה.

מאורע זה הבשיל במוחי את הרעיון, שאין להכות עוד, ובהיות חברי פינקלשטיין מהסס, יצאתי בעצמי את הבית. לכאורה היה זה בלתי־אפשרי לעזוב את תחום הגיטו, שהיה מוקף 3 קוים של משמרות, בכל זאת עלה בידי להתחמק מבעד לגדר מבלי שהרגישו בי. באויר הצח של הלילה נזדקרה במוחי השאלה הנוקבת: **ומה הלאה?!.** אך הזמן לא היה מתאים למחשבות רבות ובחסות הלילה הגעתי לביתי הישן, שהכנסתי לשם מרצוני הטוב אשה פולניה. אחרי היסוסים מסוימים הכניסה אותי הביתה, אך הזהירתני שלא תוכל להחזיקני זמן רב בגלל החיפושים התכופים הנערכים בבתים. היא גם מסרה לי פרטים מלאים על חיסול יהודי אוסטראה, כפי ששמעה מפי עדי ראייה.

כעבור 3 ימים נאלצתי לעזוב את המקום. מצבי היה חסר תקוה, מאחר שלא היה לי לאן לפנות, וכבר נתעוררו בלבי רגשי חרטה על שבכלל ברחתי מהגורל. ידעתי היטב, שבהיתפשי כעת עוד יתעללו בי שבעתיים על חוצפתי להישאר בחיים. ובעת צרה ומצוקה החלטתי לנסות להגיע לכפר אחד, מקום שם היו לי איכרים מוכרים רבים, אם כי לא היה לי הבטחון, שאפשר עוד לסמוך על היכרותם של גויים. באין ברירה יצאתי בלילה בדרך לנובוקראייב, כ־18 קילומטר מהעיר. כל הדרך שמעתי את קריאותיהם של המשמרות הכפריים ולמרבה הסכנה עוד עבר בדרכי קו מסילת־הברזל, שנשמר בקפדנות על־ידי הגרמנים. למזלי עברתי את כל המכשולים והסכנות ולמחרת הגעתי בשלום אל הכפר. סנדלר צ׳כי, וויאצ׳סלאב מאצעק, קיבל אותי בידידות ואף גילה נכונות לעזור לי בכל האפשר.

ומיום 22 באוקטובר 1942 הריני מסתתר בערימת תבן בכפר נובוקראייב, אך לכמה זמן ומה יהיה בסופי — לאלהים פתרונים!...

אל נקמות ד׳, אל נקמות הופיע!...

פרטיזנים וגיבורי־מלחמה אוסטראיים

מפי פליטי־חרב[1]

מוסיה סורוקה

— — — אחרי נדודים רבי־תלאות נזדמנו ביער ליד חורוב פליטי אוסטראה הבאים: פסח אייזנשטיין, יוסף ווערבא, מנדל טרייברמן, יואל קעסעל, יצחק קידער, אהרן ולדמן, דורה סורוקה ובתה הקטנה ריטה, ברוניה צאפ ובתה הקטנה לינה, אברהם צימרמן ובנו ובתו, בוזיה גליצקי, בלומה שנערעק, פייבל אונטרגויז, ניוסיה קרשון, זליג וישקרמן, שלמה גורינשטיין, יעקב קפלן, אשתו בתיה אייזנשטיין ואחותה שרה אייזנשטיין, מוסיה גריינימס, דבורה זייגרסון, ז'ניה טרייברמן פוליאק ממיזוטש ושתי בנותיו, קטיה ממיזוטש (שא"ב של א. ולדמן), שטיינברג מקאליש ואחרים.

כל הקבוצה חיתה ביערות בסביבת אוסטראה, מקודם אחרי חורוב ואחר־כך בצד הסובייטי, סמוך לכפרים הורוהושטש ופלושנה. בעת התנפלויות הגרמנים וה„בנדרובים" נפלו יעקב קפלן, שמואל צימרמן, ניוסה קרשון, זליג וישקרמן ושלמה גורינשטיין. בין הפצועים היו דבורה זייגרסון ואברהם צימרמן. אחרי ההתנפלויות ואחרי שנפלו הקרבנות הללו נתפרדה הקבוצה. בתיה ושרה אייזנשטיין יצאו ברגל לרוסיה הלבנה, מקום שם מצאו מחסה אצל הפרטיזנים עד סוף המלחמה.

זייגרסון וגריינימס קיבלו תעודות „אריות" תודות למראה הלא־יהודי ובעזרתן עברו לסלאבוטה. שם ריפאה זייגרסון בבית־החולים את רגלה הפצועה וגריימנס — המחופש לנוצרי — נתקבל למשרת שומר־יער. שאר חברי הקבוצה באו אחר־כך במגע עם פרטיזנים עד פברואר 1944, עת צבאות הרוסים כבשו את האזורים.

בין הפרטיזנים הפעילים יותר היו בוזיה גליצקי, פייבל אונטרהויז לייזר אוצר ועוד. דוד מלר הסתתר בכפר „באר" עד שהגיעו הרוסים ואז הצטרף לפלוגת פרטיזנים, שרדפה את הגרמנים בנוסם.

הערות העורך: לפי מקורות מהימנים אחרים וגם לפי המסתבר מתוכן מכתבו של מ. סורוקה, פעלו בפלוגות פרטיזנים שונות גם פליטי אוסטראה הבאים: לייזר אוצר, שמואל צימרמן גיטל צימרמן פוליה טרייברמן, סוניה קריבושפקה, דוד מלר ועוד.

ברוניה טרייברמן — צאפ

תקופת אימים וזוועות עברה עליה. היתה עד־ראיה לטבח יהודי אוסטראה, ובניהם בעל ושני ילדים, הורים, ארבעה אחים ואחות ומשפחותיהם. עם ילדה קטנה בזרועותיה ברחה ליער, עברה לצד הרוסי והצטרפה לפלוגת פרטיזנים. באדישות גמורה לחיים, אך בלהט צורב לנקמה, בזתה לסכנות, ובלי להיפרד מהילדה, נחמתה היחידה, מילאה תפקידים חשובים ומסוכנים בפלוגה. רק עפ"י נס יצאה בשלום מתוך מערבולת הדמים, הגיעה לאיטליה ואחרי שהייה של שנתיים שם מצאה באמריקה חוף מבטחים לילדתה הגיבורה הקטנה. והנה פרק מחיי הפרטיזנים ותלאותיהם. —

— — — זה קרה ביום 23 באוגוסט 1942. היה זה יום קיץ נאה, קרני השמש ליטפו את מרחבי השדות והיערות של אוקראינה. השמש הפיצה אור, חום ומרפא לכולם, רק לא לנו — הפרטיזנים. אנחנו אנוסים היינו לברוח מהאור ומתנועת האנשים, לנו דרושים היו החושך והמחבוא.

פלוגות פרטיזנים שונות נמצאו ביערות סלבוטה, פלוגה פלוגה ושמה המיוחד לה, כמו: פרונדזע, פטרובה, קולוסובה ועוד. פלוגתי כונתה בשם „קומבאט ואסילנקא". לילה לילה ביצענו פעולות בעלות ערך צבאי. קבוצה אחת פוצצה את הגשרים בדרך הראשית שבין לחוביץ וזסלאב, ובעת ובעונה אחת התנפלה קבוצה אחרת על בית־החרושת לסוכר בשפטובקה. בשתי הפעולות הצליחו לגרום לאויב נזק רב.

תפקידי המיוחד היה לתור את המקום ולהיודע על הנעשה במחנה האויב. בלבושי הכפרי ועם ילדתי בת ה־4 לצדי מילאתי את שליחותי בלי לעורר חשד כלשהו, ביחוד נעזרתי במראי הלא־שמי ובלשון הרוסית השגורה בפי. בערים ובכפרים שבסביבה „רחרחתי" את הידעות הדרושות ובסל מלא צרכי־מזון חזרנו ליער לפלוגתנו.

אותו יום נקבע ע"י הפרטיזנים למנוחה, כדי לאגור כוחות מחודשים לקראת פעולות־לילה חדשות. הגברים הלוחמים פתחו את חגורם ופשטו את בגדיהם, והנשים כיבסו את הלבנים. שקט שרר מסביב. בשעה 8 בבוקר הגיע לאזנינו הד רחוק של התפוצצות. הפלוגה קפצה מיד על רגליה והתיצבה במצב הכן. אני יצאתי לכפר הסמוך לאסוף ידיעות, בידי האחת הסל ובשניה בתי הקטנה. מפי האיכרים נודע לי, כי היריה נורתה ממרחק 30 קילומטר מעבר ליער וכי שום תנועה חשודה לא נראתה בסביבה.

אך פתאום הבחנתי בקבוצת גרמנים חמושים בנשק אוטומטי בסמוך ליער. הזמן לא היה כשר להרהורים רבים, והפרטיזנים התפזרו לכל עבר. אני ובתי רצנו בלי הרף ולעתים נאחזנו בסבך הענפים העבותים, הילדה כרעה תחתיה יגיעה, ואני סחבתי אותה בכוח קדימה כסחוב חפץ מיטלטל. והנה הגענו במרוצתנו למקום ריכוז גרמנים רבים — טור ארוך על נשקו נע לעבר שביל היער, לפני השתרע היער הגדול והעבות, מקום שם נעלמו מרבית הפרטיזנים, ומהצד השני — נחל רפש, ששם התרחצה חברתי בשעה זו בלי להרגיש בסכנה המתקרבת, ובעלה רץ בנשימה עצורה להזהירה.

מוחי פעל במהירות קדחתנית: היער הגדול ממני והלאה, אף לרפש לא אוכל להגיע. כבר הגיעה לאזני פקודתו של קצין גרמני ואחריה ברד של אש־כדורים, כאילו הגיהנום פתחה את פיה לבולענו, שמים וארץ שימשו בערבוביה, ברקי אש סינוורו את העינים. כל רגע עמדנו להיפגע בכדורי־המוות, ואני המש־

1) עפ"י מכתבים וידיעות, שנאספו ע"י מיכל גרינס בבואנוס־איירס לצרכי ספרו „ווען דאס לעבן האט געבליט".

כתי לאחוז בחוקה ביד בתי ולסוחבה קדימה. פתאום כרענו לארץ ונצמדנו לעשב כך, שהכדור שיפגע בנו ישים קץ לחיי שתינו בבת אחת. זיעה קרה כיסתה את פני ושפתי הצרובות לחשו תפילת־לחש ללא מלים:

„אלי! הכל אבד לי — הבעל, שני ילדים, אחים ואחות, רק הילדה הזאת נשארה לי לפליטה. אנא, אל תקח אותה ממני!"...

כמה זמן ששכבנו מפרפרים בין החיים והמוות לא אוכל לקבוע, נדמה היה לי — נצח! סערת האש השתוללה, עצי היער התנפצו באימה, קול רעש אדיר החריש את אזני. לרגע חשבתי את עצמי מתה ובתי אבן קרה. הנה שמעתי קול צעדים... גרמני התקרב אלי, הוא בעט בי במגפיו המזוהמים והפטיר לגרמני שני:

„דיעזע פראו איזט שאן קאפוט!"

המשכתי לשכב כשפני כבושות בקרקע, בעצמי לא האמנתי למשמע אזני. הטורף הנאצי הרפה ממני בחושבו אותי למתה, ואני חיה ולינוטשקה בתי חיה!... האש שככה, הגרמנים התרחקו, ואנו המשכנו לשכב. לפנות ערב הרהבתי עוז בנפשי להרים את הראש, והנה כל היער מסביב אחוז להבות אש. עיפות, שבורות ורצוצות מסיוט הבלהות רעדנו מקור ומפחד. מה עושים עתה ולאן פונים, כל העקבות לפלוגתנו אבדו?...

אימצתי אלי את בתי, ליטפתיה ברוך והשתדלתי להרגיעה. לבי התכווץ מכאב, בראותי מה מאד ניכר היה הרושם של חזון־הבלהות בפניה הנפחדות. היא שאלה בקול נרגש ומלא עצב: „לאן נלך?..." מוחה הקטן עבד יותר מדי, היא תפשה את גודל הסכנה. שקעתי במחשבות, מבלי לדעת מה תשובה אתן לבתי. פתאום הבחנתי בשתי דמויות של נשים העולות מהרפש, הלא הן שתי האחיות! מראהן היה נורא, ספוגות מי־רפש ומלוכלכות, הן רעדו מקור. גופיהן היו מכוסים פצעים שותתי דם, התולעים והרמשים אכלו את בשרם.

נפלנו אשה על צוארי רעותה בנשיקות ובדמעות, אך לא היו אלו דמעות־גיל, אלא דמעות מהולות בדם לבנו על אסוננו הגדול. חברתי חקרה אותי אם לא ראיתי את בעלה, ואני נזכרתי, כי בשעה שנפלתי עם בתי לארץ, ראיתי אותו רץ בכיוון הרפש. לא רחוק ממקום זה מצאנו את גוויתו, כדור המוות של המרצחים הגרמניים פילח את מוחו ברוצו להציל את אשתו. לא מצאתי דברי תנחומין לשברן... באצבעות ידינו חפרנו קבר ללוחם הגיבור, גם בתי בידיה החלשות עזרה במלאכת החפירה.

בשעות המאוחרות של הערב נתקלנו באחדים מחברינו הפרטיזנים. שלושה הרוגים וחמישה פצועים היו קציר הדמים של אותו יום. מפקדת הפרטיזנים ציינה לתהילה את התנהגותי באותו יום. רק האמונה בנצחון סופי על הכנופיות הנאציות נתנה לנו כוח וחיזקה את לבבנו להוסיף ולשאת את הקור, הרעב והמצוקה של חיי הפרטיזנים ביערות.

יצחק קידער:

— — — במשך כל תקופת המלחמה שהיתי באוסטראה וכל זוועות השמדת היהודים עברו עלי, והנני לתאר את פרטי ה„אקציה" הראשונה, כפי שראיתי בעיני.

ביום 22 ביוני התחילה המלחמה הגרמנית וכבר ביום 26 ביוני היו הרוצחים הגרמניים בעירנו. למחרת בואם לאוסטראה כבר פורסמו מודעות בעיר, שכל היהודים חייבים לענוד סרט לבן עם מגן־דוד באמצע, כדי שיכירו מיד מיהו יהודי. אחר־כך התחילו להוציא יהודים לעבודה, להכות ולרצוח. מצב זה ארך למעלה מחודש ימים, עד 4 באוגוסט אותה שנה.

בהשכמת הבוקר עברה הזעקה בעיר שמגרשים מהבתים. הובילו אותנו עד ליער שאחרי העיר החדשה ושם כיתרו אותנו בטנקים ובנשק אוטומטי. בעת ובעונה אחת הלך מחנה שני של איכרים אוקראיניים מצוידים באיתים לשמש לנו קברנים.

כאשר כל היהודים היו מרוכזים במקום התחילו הגרמנים לביים משחק של סלקציה. ראשית הפרידו את הגברים מהנשים ואחר־כך מיינו את הגברים לפי מקצועות: חייטים לחוד, סנדלרים לחוד, פחחים, נגרים וכו', כל מקצוע בקבוצה מיוחדת. כל הסוחרים והחנוונים הציגו עצמם כעובדים חקלאיים. כך עמדו כולם שעות אחדות בשמש הלוהטת עד שהגיע למקום תליין ראשי והודיע, שכל החולים יצאו ויתיצבו במחנה מיוחד ויישלחו הביתה.

רבים מיהרו להצטרף למחנה החולים, שהגיע ל־3000 נפש. מיד העבירו אותם כמאתיים מטר מהריכוז הכללי למקום ששם עמדו האיכרים וחפרו בורות. שם ציוו עליהם להתפשט ולשכב בבורות ואחר־כך ירו בהם. לא כולם מתו מיד, היו כאלה שרק נפצעו קל, אך בלי לשים לב לכך כוסו כולם בעפר, המתים והחיים יחד. תלי הבורות זעו והתרוממו במשך יומיים, כי האנשים הקבורים נעו בבור קברם. האיכרים שנכחו במקום לקחו את בגדי הנרצחים וכן שדדו לעצמם כסף וכל דבר ערך שנמצא לרוב בכיסים. כ־5000 היהודים הנותרים הוחזרו העירה. משבאנו הביתה היה הכל שדוד וגזול ובכל בית בכו מר, זה אחרי אב וזה אחרי ילדים, אחרי אח וכו'.

כך עברה השחיטה הראשונה, שתי השחיטות האחרות בוצעו בצורה אחרת. המרצחים תמיד הצליחו להסתיר את הכנותיהם כך, שלא נדע שהולכים לרצוח אותנו. בשעת ה„אקציה" האחרונה ברחתי ליער ושם הצטרפתי לפרטיזנים. כל היום הסתתרנו ביערות ובלילה ביצענו מעשי נקם.

אברה'שא קוטל

אברה'שא קוטל גויס לצבא האדום בשנת 1940, השתתף בפעולות צבאיות רבות עד סוף המלחמה ונפצע שלוש פעמים. בשנת 1944 הגיע עם גדודו לאוסטראה המשוחררת ושהה שם ארבעה חודשים. במשך התקופה הזאת ניתנה לו ההזדמנות וגם האפשרות לעשות „חשבון־הנפש" עם הרוצחים האוקראיניים המקומיים. בעיר ובכפרי הסביבה הפתיע אותם ידו הנוקמת ושילם דמם של קדושי אוסטראה בראשם.

— — — בשנת 1940 גויסתי לצבא האדום. לאחר ששירתי מספר חודשים בחצי האי קרים, קיבלתי בראשית 1941 חופשת בית ל־15 יום במטרה לראות את ההורים באוסטראה. לבי ניבא לי שזאת הפעם האחרונה שאני רואה אותם בחיים.

מהיום הראשון לפרוץ המלחמה הגרמנית־רוסית הייתי חיל פעיל בחזית, וכאשר אוסטראה שוחררה בשנת 1944, נפל

בגורלי להיכנס עם גדודי לעיר. הנקל לתאר שברון לבי בהיוודע לי דבר השמדת הורי וכל היקרים לי ביחד עם כל יהודי אוסטראה בידי החיות הנאציות ובעזרתם של הרוצחים האוקר־איניים. ניתנה לי האפשרות לנקום את נקמת הדם היהודי, ואמנם קיימתי מצוות „גאולת הדם" ביד רחבה. גדודי חנה באוסטראה במשך ארבעה חדשים והרוצחים האוקראינים לא תיארו לעצמם, שאני נשארתי בחיים לאחר חיסול המשפחה ושבידי הכוח והאפשרות לנקום.

אולם עד מהרה נוכחו לדעת בכל העיירות והכפרים בסביבה, שאני חייל יהודי מאוסטראה, שבא לעשות עם הרוצ־חים את „חשבון הנפש" של משפחתו ושל יהודי אוסטראה. לא היה קיים שום מחבוא מפני ידי הנוקמת והזועמת השיגה אותם בשדה וביער, בעלית־הגג ובגורן, במרתף ועל העצים הגבוהים. עיני החדה בלשה אותם בכל מקום וידי החזקה עשתה בהם שפטים. רק מעטים הצליחו להתחמק מחמת זעמי. אך מי יחיה לנו את אבותינו ואמותינו, אחינו ואחיותינו, שנפלו חללים לפני בני־עוולה ורשע?! קול דמם השפוך צועק אלינו מן האדמה וקורא לנקמה!...

ואני נשארתי ערירי כאבן עם אבלי הכבד והצורב בלבי הפצוע... אתם שואלים כיצד ובאיזה נסים נשארתי בחיים? — אף אני עצמי לא אדע זאת. כל זמן המלחמה הייתי באש המסוכנת ביותר, נפצעתי שלוש פעמים ונתרפאתי והנני חי למרות הכל. אין זאת אלא האדם חזק מאבן, אם בכוחו לעמוד ביסורי תופת כאלה.

אוסטראה איננה עוד בין הערים, ובלי ספק לעולם כבר לא תשוב להיות עיר בלי היהודים בניה ובוניה החרוצים. בסקירה חטופה על העיר היפה לשעבר מתגלה לפנינו כעין בית־קברות אחד גדול, ששברי קירות בולטים פה ושם ונראים כמצבות — העדים האלמים היחידים, שכאן חיו ופעלו יהודים.

גדליה מלינבוים

— — — ביום 26 ביוני 1941 ברחתי מאוסטראה ביחד עם רבים אחרים. לאחר תלאות רבות סבל באתי בפעם האחרונה לאוסטראה באוגוסט 1944 לאחר שחרורה. בהרגשת חוסר־בטחון הגעתי בשעת בין־ערביים של קיץ לתחנת אוז'נין. כל שינוי לא מצאתי שם, חוץ מדבר יחיד, שלא היו כלי־תחבורה העירה. האוטובוסים והעגלונים, שבדרך כלל היו בידי היהודים, לא היו עוד. עשיתי את דרכי העירה ברגל, ובשעה 7 בערך הגעתי „בריא ושלם". לא ידעתי כלל, שבנדיטים אוקראיניים פעילים בדרכים, המוכנים לתקוע סכין בצד...

בירכתי רחוב טטרסקה, מקום מגורי הנוצרים, הכרתי את הבתים ואת הבנינים הישנים. הנה בית־הספר הממשלתי היהודי — שומם, והנה הבנין הרעוע של הגימנסיה העברית עטוף בדממת מוות. בית „ביקור־חולים" היה לזר, אין עוד יהודים שם. ואילו חלק הרחוב הקרוב יותר לעיר נראה חרב על רקע בתי היהודים ההרוסים, בתים בודדים מרוחקים אחד מהשני — תלי אבנים ואשפות.

בחוץ החשיך והלך, הלילה הראשון במולדתי „המשו־חררת". כזר שוטטתי בעיר, שבה גדלתי וחונכתי. בתחנת המשטרה ביקשתי מקום ללינת לילה ושלחו אותי למשפחת ד ו י ד ו ב י ץ. לא הרביתי לשאול שאלות ועליתי על משכבי עייף ויגע. שעות ארוכות שכבתי שקוע במחשבות נוגות בדבר המראה הטראגי העתיד להתגלות לעיני מחר...

הדבר הראשון שהלכתי לראות, היה המקום ששם עמד ביתי. מצאתי רק אבנים ואשפה, במקומות אחדים כבר עלו עשבים, ששבילים הלשים בקושי ניכרו בתוכם. אי־אפשר היה להכיר מה ושל מי „אי־פעם" היה — שדה אחד גדול ונרחב. רק על־פי סימני התעלה בצד הכביש לזרימת מי־הגשמים התמצאתי בשטח להכיר מקום ביתי לשעבר. בין תלי החרבות

שרידי אוסטראה „על קברי־אבות"

ניבט פה ושם שבר של בית מרוחק אחד מהשני כמו בכפר נטוש.

בית־הכנסת הגדול של המהרש״א נראה מיותם עם ארבעה קירותיו המגולים, ללא גג עליהם ובלי דלתות וחלונות. קרשי הרצפה נעקרו ממקומם, הקירות מזוהמים, „המקום הקדוש" ההיסטורי מדורי דורות היה למזבלה לשפיכת אשפה ופסולת בלב „הגיטו" המחוסל. גם הרחובות המרכזיים נהרסו, בתים שרופים וחנויות סתורות. מפינת הרחובות דובינסקה־טטרסקה אפשר היה לראות את כל העיר. האזורים הלא־יהודיים — קידרה, בעלמאז' וקצה טטרסקה נהרסו. מפינת רחובות זו נראה שטח שומם גדול של ווילבינער גרעבלע, שול־גאס, סדובה, בליאך — מדבר גדול שהשתרע עד ליער ובאמצעיתו בית הכנסת המחולל העזוב !...

במשך 3 ימי ביקורי ראו עיני את העיר בחורבנה המלא. הכל נעקר מהשורש — אין יהודים, אין בתים ואין סימן לחיים יהודיים. עיר גדולה ואין מקום בה בשבילי ! נוכחתי לדעת שאין לבנות עוד חיים על גבי קברים. ברגש בחילה וזעם לגרמנים הברבריים ולאוקראינים המרצחים עזבתי את עיר־מולדתי שבור ורצוץ !...

אני מקווה לנסוע לאמריקה — אני מחכה לניירות !...

יוסף מלצר

בעת הדיפת הגרמנים השתתף בקרבות מסטלינגרד ועד אוסטראה. ביום 5 בפרואר 1944 מצא כבר עיר שרופה בלי בתים ובלי יהודים. ברובנה סופח לצבא הפולני והיה בין פורצי הקווים בקרבות על כיבוש ברלין במאי 1945. עוטר באותות־הצטיינות על כיבוש ורשה, כיבוש ברלין ועוד, מלבד מכתבי־תהילה על גלויי גבורה.

— — — אחר נצחוננו הגדול עזבתי את ברלין ובאתי לוורשה. שם אי אפשר היה להישאר בגלל אי־השקט ששרר בפולין. נסעתי לביאליסטוק להילחם עם הכנופיות. באוקטובר 1945 שוחררתי מהצבא הפולני. מכל הלחימה ראיתי עצמי נאלץ לעזוב את פולין, מאחר ובתורת יהודי לא מצאתי בה בטחון־חיים.

באוסטראה לא יכולתי עוד לבקר. מחמת הרוצחים האוק־ראיניים המקומיים, עוזריו של היטלר, לא היתה כל אפשרות ליהודי לבוא לשם, ולו לזמן קצר בלבד. לאחר נדודים רבים הגעתי לאיטליה — — —

דוציה רוסליבקר

— — — בעת הסלקציה לטבח השני, היתה לי הרגשה, שזאת כבר „דרכי האחרונה". לא רציתי למסור את עצמי לידיו של מלאך־המוות. חמקתי מהטור הארוך, קפצתי אל מעבר לגדר של ה„טארטאק" והתחבאתי בבית־כסא. שוטר אוקראיני שהבחין בי, כיוון את רובהו אלי, מוכן לירות בי...

בדמעות־דמים נפלתי לרגליו והתחננתי לפניו : „ראה, אתה עוד צעיר ואף אני צעירה, אין רצון למות בלא עת ! אתה יכול להצילני, ואתה חייב להציל חיים צעירים !"...

השוטר הוריד את רובהו והעניק לי את חיי במתנה. בבית־הכסא נשארתי חבויה שלושה ימים, בבקשי הזדמנות למצוא מחבוא תת־קרקעי אחר. בחסות הלילה הגעתי בזחילה ל„בונ־קר", שנמצא בגנו של הרבי ר' יוסילי, ששם מצאתי את אחי שורא — — —

זינדל האדאק

— — — כבר עשו לי שלושה ניתוחים. אתם יכולים לתאר לעצמכם איך אני נראה לאחר השתתפותי בקרבות.

חתונה במחנה

רבים מאחינו ואחיותינו הצלתי מידי הרוצח. אחרי ככלות הכל נשארתי ערירי כאבן, לא מצאתי איש. אלמלי אבי ואמי קמו מקברם והסתכלו בי — היו מתים שנית. כזהו גורלי — גורל של סבל — — —

יוסף ווערבא

— — — מההפצצה הנאצית הראשונה ניספו 500 יהודים ורבים נפצעו. גם אני נפצעתי בידי. בסמוך אלי נפלו 13 יהודים, ביניהם לייב שלום־עליכם ומשפחתו. בעת ריצתם להתחבא בגן, נפלו מהכדורים המעופפים בערל הנפח ואבא הנפח עם כל משפחתו — — —

יוסף טובה

— — — גורלנו היה מעציב מאד. עזבנו את הבית בבהלה בעת שהטילו פצצות על עירנו. ברחנו לגשרי ווילבר־בנה. בעת מהומת היריות איבדנו אחד את השני והתחלנו לנדוד איש לעברו, מדי פעם רחוק יותר — — —

ה„סך־הכל" חמר של אוסטראה היהודית

רק הדים קלושים מעברה המפואר של העיר אוסטראה בת אלף השנים ושל תושביה היהודיים גדולי החכמה והמעש, שבמשך דורות רבים מילאו את משכנותיה חיים תוססים, רק בנות־קול חלשות באו לידי ביטוי על דפי המה־דורה העברית של „פנקס אוסטראה". גם לאחר שורת מאמרים נוספים במהדורה האידית לא יתמלא הבור מחוליתו. עם כל ההערכה למפעל הזכרון — ויהיו המאמרים רבים ונאמנים ככל אשר יהיו — הרי יהיו רק עלים בלים, תחליף דל וריק לעיר ויושבי בה, שאין להם תמורה עולמית. רק זאת נחמתנו באבלנו, כי מדי קראנו בפנקס אוסטראה יעלה לפנינו זכרה של עיר ואם בישראל ונזיל דמעה חמה לתוך כוס־היגון לתיקון נשמתם של קדושינו היקרים, שעונו בידי חיות־אדם דמויי שטן על קידוש השם ועם ישראל.

על אוכלוסיתה של אוסטראה עברו עליות וירידות במשך תקופת קיומה רבת השנים, כתוצאה מגורמים טבעיים־גיאוגר־פיים, מדיניים־כלכליים, חברתיים־תרבותיים, וכו'. אך בכל התקופות היווה החלק היהודי בה את רוב מנינה ורוב בנינה של העיר. בתנאים מדיניים וכלכליים נוחים תרמו אזרחיה היהודיים ממיטב מרצם ויוזמתם להרחבת בנינה ולהגברת כושרה הכלכלי לאושרם של כלל התושבים. אך לא חסרו גם תקופות של פרעות ואסונות. התושבים הלא־יהודיים, שנתעשרו ונתבנו מחריצות כפיהם של היהודים, טיפחו בלבם תמיד מחשבות זדון בוגדניות להשמיד את מטיביהם ואנשי חסדם ולקחת לעצמם את הנפש ואת הרכוש גם יחד. ולפי מידת חופש פעולתם כן שיעור האחוז היהודי באוכלוסיה הכללית שנע בהתאם למצב והגיע בזמנים כתקונם ל־70 עד 75% מכלל התושבים של 17 אלף נפש, היינו 12־13 אלף יהודים.

בתקופה האחרונה של שלטון הפולנים באוסטראה נתער־ערה יציבותה של האוכלוסיה היהודית. עקב הצבת הגבול הרוסי־פולני בעיבורי העיר, נמלטו לאוסטראה יהודים רבים מהצד הסובייטי, ואילו לרגל הנגישות האנטישמיות והגזירות הכלכ־ליות נמלטו יהודים רבים מאוסטראה לערים אחרות ובדרכם לאמריקה, ארגנטינה וארץ־ישראל. ההגירה היהודית זרמה מאוסטראה בגלים בלתי־פוסקים עד שנת 1939, עת פלישת הגרמנים לפולין סגרה את הדרך על כ־10,500 יהודי אוסטראה. תחילה נסו מפניהם בבהלה יהודים רבים בכיוון לגבול הרוסי ועד מהרה נתמלאה אוסטראה כ־60,000 פליטים, שבמשך זמן קצר נספגו בזרם הבריחה לעבר רוסיה הסובייטית. בהתחדש המלחמה הגרמנית־רוסית, יצאו בעקבות הרוסים הנסוגים כ־1000 יהודים, שגויסו, הוגלו או בעצמם ברחו, והשואה השיגה בין המצרים באוסטראה כ־9,500 יהודים.

מכה ראשונה ספג קיבוץ יהודי זה בעת ההפצצה הקטלנית על כיבוש העיר, שהפילה 500 קרבנות.

ב־3 „אקציות" מתוכננות הושמדו כ־8,200 נפש, ואילו כ־800 נפש ברחו והתפזרו לכל עבר. חלק גדול מהבור־חים נתפש והושמד ע"י המרצחים האוקראיניים. אחוז קטן — כ־30 איש בלבד — ברחו ליערות והצטרפו לפלוגות הפרטיזנים ומספר דומה הצליח להיסתר במחבואים סגורים ומסוגרים עד תום המלחמה.

טלטולים ותלאות על־אנושיים היו מנת חלקם של גולי אוסטראה ברוסיה, שהפילו ביניהם קרבנות רעב, מחלות ואפיסת כוחות, והנשארים בחיים הגיעו בדרך נדודיהם למחנות פליטים בפולניה ובגרמניה (שצעצין ליגניציה וכו'). שהוחזקו ע"י ג'וינט ואונר"א והוכשרו להגירה לאחר החלמתם. אליהם הצטרפו פליטי־חרב, שהוברחו ע"י פעילי „הבריחה", שפעלו בנקודות־מוקד שונות בתנאים של סכנת נפשות בעת השתול־לות השואה ולאחריה. במחנות הפליטים פעלו שליחי הבריגדה העברית, ה„הגנה" וארגונים אחרים להעברת הפליטים היהודיים באוניות מעפילים רעועות לחופי א"י הסגורים על מנעול ובריח ע"י הבריטים מושלי הארץ קשוחי הלב. חלק מהם הצליחו לעלות על החוף ע"י פעולות־עזרה רבת גבורה מצד הארגונים והתושבים, ואילו אומללים רבים יורטו בדרך ע"י הצי הבריטי האדיר, שהתפנה במיוחד לצייד־אדם ולהחזרתם ללוע האריה. רק לאחר התוצאות המזעזעות של התנהגותם הבלתי־אנושית הזכורה לשימצה לגבי אניות המעפילים „אכסודוס", „סטרומה", „פטריה" וכו', התחילו להעביר את המעפילים למחנות בקפריסין. עם הכרזת המדינה העברית ויציאת הבריטים הוחזרו לארץ רבבות פליטים ממחנות קפריסין וביניהם מספר גדול של פליטי אוסטראה.

פעילי הגירה מטעם ארגונים אחרים עזרו גם בהעברת פליטים מהמחנות לארצות אמריקה, ארגנטינה וכו', שכתוצאה מכך גדלה המושבה האוסטראית בארצות אלו בכמה עשרות נפש, ואילו בישראל הגיעה המושבה האוסטראית ל־500 משפחה ומעלה. מספר לא קטן מיוצאי אוסטראה לקחו חבל במלחמת הקוממיות ותרמו מדמם לנצחונה של המדינה העברית. מהם נלקחו ישר מהאניה לשדה החזית ואחדים מהם נפלו בגבורה בטרם זכו לראות את הארץ, אך זיכו אותנו במדינת ישראל עצמאית.

עוד נשארו על עיי החרבות באוסטראה כ„מנין" יהודים זקנים ומיואשים, שנגזר עליהם לסתום את הגולל על קברות־האחים הגדולים. רק שרידי אוסטראה בישראל ובעולם ישמרו בלבם באהבה ובדאבה את שמה וזכרה של אוסטראה, שהיתה ואיננה עוד !...

לוח ימי־זכרון

1 בספטמבר 1939	—	גרמניה הנאצית פלשה לפולין.
3 בספטמבר 1939	—	כ־60,000 פליטים יהודיים מפולין הגיעו לאוסטראה.
17 בספטמבר 1939	—	הצבא הסובייטי השתלט על אוסטראה.
17 בספטמבר 1939	—	עד 22 ביוני 1941, תקופה של 21 חודש, שלטון סובייטי באוסטראה.
22 ביוני 1941	—	פרוץ המלחמה הגרמנית־רוסית / הפצצת אוסטראה / 500 קרבנות יהודיים / בריחת יהודים רבים.
26 ביוני 1941	—	הצבא הגרמני כבש את אוסטראה.
27 ביוני 1941	—	התחלת הגזירות על היהודים / ענידת האות היהודי.
4 באוגוסט 1941	—	ה„אקציה" הראשונה / הושמדו כ־3000 יהודים — הורים, זקנים, חולים ואינטליגנציה.
5 באוגוסט 1941	—	שוד הרכוש היהודי באוסטראה.
1 בספטמבר 1941	—	ה„אקציה" השניה / הושמדו למעלה מ־2500 יהודים ומיטב הנוער.
בחודש יוני 1942	—	נסגרו יהודי אוסטראה הנותרים בגיטו.
15 באוקטובר 1942	—	חיסול גיטו אוסטראה (ה„אקציה" השלישית) / הושמדו כ־3000 יהודי אוסטראה הנותרים.
5 בפברואר 1944	—	הצבא הסובייטי שיחרר את אוסטראה, עיר ללא בתים וללא יהודים.
1 באוקטובר 1946	—	נפילת גרמניה וסוף המלחמה.
ט' בחודש אלול	—	יום האזכרה לקדושי אוסטראה בישראל

משפחות, אישים ודמויות

פרק ט

משפחות, אישים ודמויות

רבני אוסטראה

בתקופת מחצית־המאה שלפני השואה

כס הרבנות באוסטראה שימש מאז ומתמיד אבן שואבת למיטב החכמים והגאונים, שנמשכו מקרוב ומרחוק לבוא ולשמש בכתר הרבנות של אוסטראה ולשבת על כסאו הרם של המהרש״א בבית־הכנסת הגדול והעתיק שנקרא על שמו. כן ראו כבוד גדול לעצמם לקרוא שיעור בישיבת אוסטראה המפורסמת, אשר הוציאה רבנים וחכמים ידועי־שם לכל תפוצות ישראל. תחום פעולתם של הרבנים היה מוגבל לעניני שחיטה וכשרות, קידושין וגיטין, ודיני־תורה בין אדם לחברו. שאר צרכי הציבור, שהיו מצומצמים בלאו הכי עקב המשטר הצארי, שלא נתן לפתח שום פעולה ציבורית ראויה לשמה, היו בידי „הגבירים" של העיר שהיו אמנם מחזיקים מכספם במוסדות הצבור, אך לא נתנו לאיש מלבדם להתערב בהם. מעסקי הציבור נשארו בידי הרבנים רק עניני הצדקה המסורתיים, כמו: „מעות חיטין" שלפני חג הפסח ו„מעות עצים" בתקופת החורף.

בראשית המאה הנוכחית שימשו בכתר הרבנות באוסטראה שלושה רבנים ושני דיינים: ר' אליהו חוברוב (חבר־רב) — רב אב־בית־דין, ר' אפרים גוברמן — רב דהר־שפר (קראסניגירדה), ר' אליקום גלמן — רב דעיר חדשה. הדיינים מורי־הוראה היו: ר' הרצילי לרנר ור' ברילי קפלן.

ר' הרצילי ור' ברילי

הדיינים ר' הרצילי ור' ברילי היו חתניו של ר' אליהו הדיין (גוברמן), שאחרי מותו חילקו ביניהם את הירושה הרוחנית, בהיות בנו ר' אפרים עדיין רך בשנים. הם שירתו בקודש שנים רבות בתקופת המאה הקודמת והמשיכו בכהונה בראשית המאה הנוכחית. עוד לפני מלחמת־העולם הראשונה נפטר ר' הרצילי, בהשאירו אחריו אלמנה ועשרה בנים ובנות, רובם נשואים ובעלי משפחות מסודרים כסוחרים אמידים ופקידים ברחבי רוסיה. לא נתמנה דיין אחר במקומו, וגיסו ר' ברילי הוסיף לשבת על מדין כ„בעל־חזקה" יחידי של ירושת ר' אליהו גוברמן. בהיות משרת רב העיר, אחרי מות ר' אליהו חבר־רב, עוברת תכופות מיד ליד, הרי שר' ברילי היה הגורם היציב ברבנות העיר, שכן בתקופות הביניים וגם בזמן כהונתם הקצרה של רבנים שונים ראו בו מרא דאתרא. ביתו שברחוב בית־הכנסת הגדול היה בית־ועד לעסקני העיר, שבו נחתכו כל עסקי הציבור. בין הפעולות, שנחשבו „חזקה" בידיו במשך שנות כהונתו, היו: דיני־תורה ובוררויות, מכירת חמץ, מפעל „מעות־חיטין" וכו'.

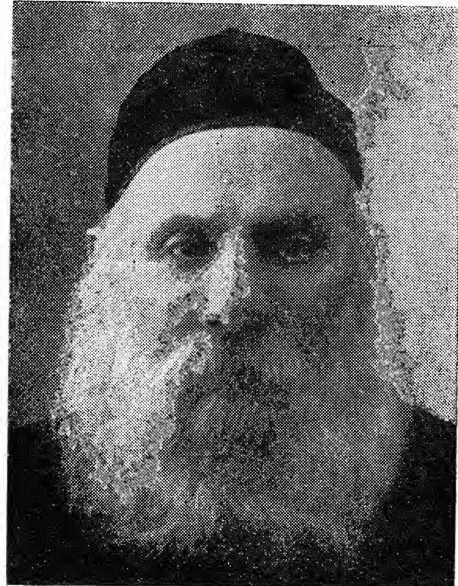
בשנת תרצ״ב (1932) נפטר ר' ברילי בשיבה טובה בגיל קרוב לשמונים. כל בניו ובנותיו ניספו בשואה ונשארו בחיים רק נכד ונכדה הנמצאים בארץ.

הרב ר' אליהו חבר־רב

בראשית התקופה כיהן כרב דמתא (רב העיר) באוסטראה הרב ר' אליהו חוברוב (חבר רב), שהיה נודע בעיר בשם „דער געלער רב". בעצם הובא ונקבע במשרה זו ע״י משפחת הזוסמנים, שהיו מחזיקים בו ומשלמים משכורתו ביד נדיבה, כפי שדרכם היה להחזיק ברוב מוסדות העיר. יהודי אוסטראה נהגו לפיכך לכנותו הרב של הזוסמנים, אך רצונם של בעלי חסותו בימים ההם היה לחוק ולא יעבור ומקומו היה קבוע בבית־הכנסת הגדול כמשפט רב העיר.

הרב ר' אליהו היה תלמיד־חכם מובהק, ובתוקף זכותו כרב אב״ד היה נוסע כל יום חמישי בשבוע לבית־המטבחיים, שבקצה העיר החדשה סמוך ליער, לפסוק בשאלות שהתעוררו בקשר לשחיטה רבת הראשים לשבת. ואילו בשאר הענינים הניח את הטיפול בידי הרב דקראסנוגורה ור' ברילי הדיין.

הוא בנה לו בית מהודר ברחוב „ווילבינער גרעבלע", עסק במסחר ונחשב לעשיר. כשנתיים אחרי תום מלחמת העולם הראשונה נפטר הרב ר' אליהו בהשאירו אחריו אלמנה ובת נשואה.

הרב ר' אפרים גוברמן

בהיותו רק בשנים במות עליו אביו ר' אליהו וה„חזקה" עברה לנחלה לשני גיסיו, נדד ר' אפרים בבוא מועדו למזיריץ'־גדול ושימש שם ברבנות משך 8 שנים. בשנת תרס"א (1901) נקרא לשבת על כסא הרבנות באיזור הר־שפר באוסטראה. מלבד מעמדו כרב באזורו ובבית־הכנסת הגדול דהר־שפר, השתתף ברבנות הכללית של העיר עפ"י חלוקת הסמכויות והתפקידים, שהיתה מקובלת בין רבני אוסטראה מימים ימימה. היה מקובל על תושבי אזורו ובתחום פעולותיו הכלליות גם על העיר כולה, ובזמן שבאזור הראשי של העיר התחלפו הרבנים מטעמים שונים לעתים תכופות, ישב ר' אפרים בכסאו לבטח.

אחרי פטירת הרב ר' אליהו חבר־רב ולאחר כהונות קצרות של רבנים אחרים תחתיו, נשארו באוסטראה רק שני רבנים: ר' אפרים ור' ברילי. אך מפני זקנותו המופלגת של ר' ברילי, נשא ר' אפרים לבדו בעול הרבנות, כמו: עניני כשרות, פיקוח על השחיטה, קידושין וגיטין, ומשנת 1934 — לאחר שאושר רשמית ע"י משרד הדתות בוורשה — קיבל לידיו גם את ניהול המטריקציה של האוכלוסיה היהודית.

במשך עשרות בשנים היה מגיד שיעור בכל יום חמישי בין מנחה למעריב ב„עין יעקב" או בפרשת השבוע. הדברים היו מתובלים בסיפורי אגדות עממיות, משלים וחידושים שונים, שקנו להם פרסום בעיר ומשכו אליהם יהודים מבתי־תפילה אחרים. בית־המדרש, שהיה סמוך לבית־הכנסת דהר־שפר, היה מלא מפה לפה בעת השיעורים. מבין פעולותיו לצרכי ציבור יש לציין את מפעל „מעות עצים" לטובת עניי העיר, ארגון עזרה לחיילים יהודיים, אשר שירתו בגדוד שחנה בעיר ואשר לא רצו לאכול טריפה וכו'. ואחרון־אחרון קנו להם שם דיני־התורה והבוררויות, שהתנהלו בפניו בין סוחר לסוחר, בין מעביד לעובדיו וכיוצא באלו ענינים קשים שבין אדם לחברו.

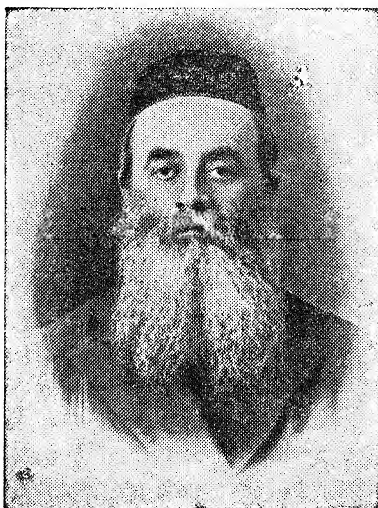
הרב ר' אפרים שירת בקודש עד זקנה ושיבה, אך השואה הכללית השיגה אותו בין המצרים בערוב ימיו. לא ידוע בדיוק איפה וכיצד ניספה. במכתבו האחרון, ששלח ארצה כשנה אחרי פרוץ מלחמת העולם השניה, הודיע על נסיעתו לעיר סרני לשם מנוחה קצרה אצל בתו עטיל. בינתיים פרצו הנאצים לווהלין וסבורים, שניספה בדרך בנסותו להימלט ברכבת הביתה. בן 77 היה במותו. אשתו הרבנית נפטרה בחייו. הבת הבכורה אלטה נישאה לר' משה גינזבורג מדויד־הורודוק שבפוליסיה, אשר שימש שם רב עד השואה. הבת הצעירה בריינדילי נישאה לליבל ווייס (שאר־בשר של מר צחר, ראש עיריית טבריה) — בחור עילוי מישיבת מיר, שיסד בעירנו ישיבה גדולה, שנמשכו אליה בחורים מהסביבה ומערי ליטא הרחוקות. ארבעת בניו של הרב ר' אפרים עלו ארצה הרבה לפני פרוץ המלחמה, מהם הבכור מנדיל נפטר בשנת 1955 בתל־אביב בגיל 70 והשאיר אחריו אלמנה ושלושה בנים. שלוש בנותיו על משפחותיהן ניספו בשואה, הי"ד.

הרב מאנופולי

לאחר פטירת הרב חוברוב ניסה להתמנות במקומו הרב מאנופולי, אשר ישב בזמן מלחמת העולם הראשונה כפליט בעירנו. הוא עשה מאמצים נואשים, כדי להבטיח לעצמו משרה זאת, אף נתמך על־ידי ה„גראף" היהודי שמאי'קה אייזנברג וקומץ חסידיו, אך לא היה מקובל על רוב הציבור. על אף מתנגדיו הרבים הצליח לקיים בידיו במשך תקופה מסוימת רבנות „מתבדלת". לאחר שנים אחדות של מאבק ללא תוצאות, הלך לכהן ברבנות בעיירה טוטשין.

הרב ר' יוסף ורטהיים

המועצה הלאומית־ציבורית, שנבחרה בעירנו אחרי המהפכה, הזמינה את הרב ר' יוסף ורטהיים מבנדירה שבבסרביה לכהן כרב ראשי באוסטראה. מלבד היותו תלמיד־חכם גדול מצוין בחריפות ובבקיאות, נתפרסם גם כבעל השכלה כללית בעל

ידיעות רחבות בהוויות העולם ושולט בשפות המדינה ובתור שכזה אושר גם כרב מטעם הממשלה. הוא היה אישיות רבת־קסם בהופעתו המכובדת כלפי השלטונות ובנועם הליכותיו כלפי קהילתו.

ביחוד התבלט בפעולותיו הברוכות בתקופת הממשל הפולני בעיר לאחר שנות ה־20. הוא הצליח להעלות את מעמד הרבנות באוסטראה לרמה גבוהה ביותר. היה דורש ונואם בחסד עליון, אשר בהזדמנויות חשובות הפליא את שומעיו בחן דבריו ובתוכנם המשכנע. אך לא היה רק נאה דורש, אלא גם נאה מקיים. הוא שיתף עצמו בפועל בכל מוסדות הציבור בעיר, יזם ועזר בייסודם ועינו היתה פקוחה על פעולתם, כמו: ועד העזרה האמריקאי, בית־היתומים וכו׳. דירתו שבבית חיה וולדאוקס ברחוב טטרסקה היה מגדלור, שרבים נמשכו לאורו לשמוע עצה והדרכה בעניני הציבור, להתבשם מתורתו וחכמתו או סתם לראות ולהיראות לפני הרב ורטהיים, אשר ככהן יכהן פאר ניהל את נשיאותו ברמות.

אך מצבה הכלכלי של קהילתו אוסטראה נמצא בירידה מתמדת ולבסוף לא יכלה עוד להחזיק ברב ורטהיים, שעזב את העיר ויצא לכהן ברבנות בעיר הרובישוב שבפולין הקונגרסאית. בנו הגדול אהרן ורטהיים נמצא בניו־יורק ומשמש שם כרב, בנו הצעיר חיים ורטהיים נמצא בישראל בשירות משרד החינוך וגם בתו מאטיל נמצאת בישראל.

הרב גינזבורג, רבה האחרון של אוסטראה

לאחר פרישתו של הרב ורטהיים, מילא באורח זמני את תפקידיו הרב גוברמן. לאחר מכאן מונה הרוקח אברהם שרייער למשרת הרב מטעם. אך הואיל ועפ״י חוק המדינה יכול היה לשמש רב הקהילה רק מי שבידו תעודת סיום סמינר לרבנים, נאלץ ועד־הקהילה לפרסם מכרז מתאים. לקריאה זאת נענה הרב גינזבורג, אישיות ידועה לציבוריות האוסטראית, שהוסמך כחוק לרבנות וגם לרב מטעם הממשלה. —

בזמן חגיגות שנת ה־300 לגאון האוסטראי מהרש״א, הופיע מבין הרבנים האורחים הרב גינזבורג בנאום חשוב בבית־הכנסת הגדול. אמנם בהשוואה עם הנאום המצויין, שנשא לפניו הרב ורטהיים, נשאר בצל לעומת דברי אמן הנאום וחביב הקהל, אך מה מאד התרשמו מנאומו השני, שנשא אחר־כך בבית־העלמין ליד קבר המהרש״א במעמד ראשי העיר והקהל הרב. בפעם הזאת קנה את לבות שומעיו, בהוכיחו מידת בקיאותו וחריפותו כתלמיד־חכם וכן רמתו התרבותית הגבוהה. ובהגיע היום שידובר בו נחרץ גורלו מראש, והקהילה אישרה את מועמדותו לרב הקהילה פה אחד.

הרב גינזבורג ראה ענין מיוחד לעצמו לשמש רב־העיר, מאחר והוא שאף למשרת רב צבאי. לאחר שנתקבל כרב הקהילה, התישב באוסטראה ישיבת קבע והתגורר בביתו של ה׳ חיים גלברסון, ראש הקהל בימים ההם.

הרבנים מטעם הממשלה

הרב מטעם הממשלה היה דמות טיפוסית בכל קהילה יהודית מימי השלטון הצארי. הוא היה נאמן הממשלה לנהל את ספרי הילודה והפטירה וליצג את העדה היהודית בימי גנוסיא של המלך, עת נשא נאום פטריוטי ודאג לתפילת „מי־שברך" לקיסר ולמשפחתו כדת וכדין. המועמדים למשרה זו אושרו מקרב האינטליגנציה היהודית, כמו רופא, רוקח וכו׳.

„הרב מטעם" מתקופת השלטון הצארי היה צאלי פאניטש, אשר שימש במשרה זו עד המהפכה. הוא היה בעל נכסים בעיר, בתים רבים והנויות היו שייכים לו. בנו ד״ר מעדיק פאניטש עלה ארצה ועסק במקצועו כרופא עינים. לאחר פטירת צאלי פאניטש כיהנו במשרת „רב מטעם" הרב יוסף ורטהיים, הרב אפרים גוברמן, הרוקח אברהם שרייער והאחרון היה הרב גינזבורג.

צבי גוברמן

משפחות מפורסמות באוסטראה

א. משפחת זוסמאן

— הידעתם את הזוסמאנים מאוסטראה?

שאלה כזאת מצויה בכרך השני של כתבי שלום־עליכם. ערכו של השם זוסמאן בשביל אוסטראה ואף הרחק מעבר לתחומיה רב מאד, כמו למשל ברון רוטשילד או ברון הירש בשביל היהדות העולמית. משפחה רמת־יחש, שהשתקעה באוסטראה לפני למעלה ממאתיים שנה וסעיפים ממנה השתרעו במרכזי עולם—ברלין, פריז ועוד.

ראש השושלת הזאת, ר׳ שלמה־זלמן ב״ר יהודה חסיד הכהן (נפטר תק״ח 1748), היה גאון וחריף גדול והתיחש על רבנים מופלגים עד הגאון מאור הגולה ר׳ פייבוש מקראקא, רבו של הב״ח. הוא שימש ראש־ישיבה בעיר החדשה והעמיד תלמידים הרבה. נכדו הרב המופלג ר׳ אבא׳לי ב״ר פסח הכהן נשא לאשה את בתו של ר׳ יקותיאל ב״ר יצחק הלוי זוסמאן (נפטר תקנ״ה — 1795), וכך נזדמנו תורה וגדולה במקום אחד. השם זוסמאן הוסב על צאצאי ר׳ אבא׳לי ומתנת הכהונה היתה לנחלה למשפחת זוסמאן. מכאן ואילך חזרה התורה על אכסניה שלה ובניהם ובני בניהם שימשו בכתר הרבנות וראשי־ישיבות באוסטראה, דובנא, זסלאב ועוד וכתר שם־טוב עולה על כולם. וכגודל תורתם כן גודל עשירותם, שכן מסחרם העצום ביערות, בתי־חרושת, בנקים וכו׳ פרץ ברחבי המדינה ומחוצה לה ועל שום כך נהנו מתואר „אזרח מכובד לדורותיו" — Потомственный Почетный Гражданин.

האריות שבחבורה בדור האחרון היו האחים המגנאטים ר׳ אפרים־זלמן, משה׳קה ויעקב־יהושע ובניהם שלום, העשע, העצי, אבא, זוסיא, מאיר ואח׳ וכן חתנו של ר׳ אפרים־זלמן קלמן פרנקל, כולם באוסטראה, מלבד אלה, שקבעו מושבם בארצות אירופה. העיר החדשה היתה מעין ממלכת־זוסמאן, שרוב תושביה התפרנסו מהם. צדקת פזרונם בשנות גדלותם היתה שם־דבר בעיר ובעולם, ומלבד מעשי צדקה וחסד של כל יום החזיקו ותמכו בכל מוסדות הציבור בעיר. בית־החולים נוסד והוחזק ע״י משהק׳ה זוסמאן, בית התלמוד־תורה נבנה ונתמך מכספי הגבירה ביילקה אשת קלמן פרנקל, וכן נהנו מתמיכתם שאר המוסדות והצטרכויות הציבור.

בשנים האחרונות, לאחר שהוצב באוסטראה הגבול הרוסי־פולני, נשארו יערותיהם ברוסיה הסובייטית וגם שאר רכושם העצום נידלדל. בשארית הונם ומרצם הכניסו האחים א ב א, ה ע צ י ו ה ע ש ע שינויים יסודיים בבית החרושת ל„פארקט" (מרצפות עץ), שבעבר נתן עבודה למאות פועלים יהודיים, והפכוהו למנסרה ולטחנת־קמח, שמהן משכו במאמצים גדולים קיום בכבוד. גם במצבם זה לא נטשו את הרגליהם ההומניים והחברתיים והוסיפו לגלות ענין רב בכל פעולה ציבורית לטובת הכלל. ה ע ש ע השתתף כחבר פעיל בועד הקהילה, א ב א פעל כיו"ר ארגון הסוחרים, ז י ג מ ו נ ד (זוסיא) היה יו"ר הועד של בית־הכנסת הגדול, חבר במועצת העיר, יו"ר מועצת הקהילה וכו'. ק ל מ ן פ ר נ ק ל היה סגן ראש העיר, יו"ר שלטון הקהילה ועוד.

משפחת זוסמאן האצילה ועתירת הנכסים קיפחה את עושרה, אך שמה הטוב ינון לעולם בזכרונם של בני אוסטראה.

ב. משפחת אבלמן

משפחת אבלמן, שהתגוררה בירכתי רחוב „ווילבינר גרעבלי" סמוך לנהר, נחשבה לאחת המשפחות החשובות והמצויינות בעיר. ראש המשפחה, מ ש ה ־ י ע ק ב א ב ל מ ן היה בעל הדרת־פנים, בר־אורין ותלמיד־חכם גדול, שמנה את מוצאו ממשפחת רבנים, שפרטי יחוסם צוינו באנציקלופדיה הרוסית־יהודית ברוקהאוז־עפרון. אף הוא היה בעל סמכות לרבנות, אך לא עשה תורתו קרדום לחפור בו. במקום זה היה כל ימיו בעל בית־חרושת לנרות ואחר־כך של שמיכות, ומלבד זאת שימש מנהל הבנק העממי והיה מתפרנס בכבוד כבעל בעמיו.

משה אבלמן היה עסקן ציבורי מובהק והטביע את חותמו האישי המבורך על חייה הציבוריים והתרבותיים של אוסטראה היהודית. היה ציוני מסור ונאמן, ועזר בייסוד ההסתדרות הציונית „מזרחי" ועמד בראשה, היה פעיל בקרן־קיימת־לישראל; היה חבר פעיל במועצת העיר, בועד הקהילה ובארגון הסוחרים; היה בין מיסדי בית־היתומים והקדיש דאגה רבה לקיומו וכן פעל רבות לטובת בית־החולים היהודי. כאחד מנכבדי העיר היה מתפקידו להשתתף כבוחן בתלמוד־תורה ובישיבה. היה אחד הנואמים הטובים בעיר והופיע בהזדמנויות חשובות ביותר בנאומים עשירי תוכן ומשמעות, ולדבריו הקשיבו בכובד ראש וביראת־כבוד. עדיין שמורים בזכרוני דברי ההתרסה נוכח פרעות־הדמים בארץ־ישראל בשנת 1929, שעוררו בכי ומספד לא רק אצל היהודים הרבים שהתכנסו לאסיפות־מחאה בבית־הכנסת הגדול, אלא דומה שגם הקירות העבים של ביהכ"נ בכו עמם למשמע הדברים הבוטים כמדקרות חרב, שחצב מלבו היהודי והציוני הדואב.

גם אשתו ב ת ־ ש ב ע א ב ל מ ן בהיותה אשה משכילה ועסקנית חשובה, היתה לו עזר כנגדו בפעולות ציוניות ובעסקנות ציבורית. היא השפיעה בחוגי נשים בעיר והפעילה אותן לפעולות ולמעשים למען הגשמת הרעיון הציוני ולטובת מוסדות ציבור חיוניים. היא היתה יו"ר „אגודת נשים ציוניות", שנוסדה באוסטראה בשנת 1933 ע"י ב"כ ויצ"ו גב' ל א ה ו ו י ג ד ו ר ו ב י ץ.

גם בניהם ובנותיהם, שינקו מרוח התרבות והחברתיות, ששררה בבית האבלמנים, קיימו מעשי אבותיהם בידיהם. שלוש הבנות ש ר ה, מ י נ ה ו ר ח ל הצטיינו בפעילותן המסורה בשטח טיפוח התרבות היהודית בעיר. הושיטו יד עוזרת בארגון ה„קולטור־ליגע" ושקדו בכל לבן החם והכן על פעולות התרבות היזומות על־ידיה וכן פעלו רבות

בהוראה במוסדות החינוך של תנועה זאת. הבן הבכור י ו נ ת ן היה בין מיסדי „השומר הצעיר" בעיר בראשית התהוותו והתמסר לחינוך הגופני והלאומי־תרבותי של הנוער היהודי. בהגיע תורו להגשמת רעיונו שלמענו פעל עלה לארץ־ישראל לבנות ולהיבנות בה. אך בארץ פקדה אותו הקדחת ומת ממנה. הבן הצעיר א ב ר ה' ש ה הלך בעקבות אחיו להכשיר את הדור הצעיר לקראת הגשמת הרעיון הלאומי לפי דרכו והשקפתו. היה מפקד קן „בית"ר", היה נואם מצליח וכן השתתף במשפטים ספרותיים ערוכים ע"י התנועה. אברה'שה הצעיר לא הספיק להגשים את חלומו וניספה בשואה ביחד עם משפחת בית אביו.

ג. משפחת הולברט

אחת המשפחות האריסטוקרטיות מהאצולה הרוסית־יהודית ובעלת תרבות מערב־אירופאית היתה משפחתו של מ ש ה' ק ה ה ו ל ב ר ט. אם כי ביתו הגדול שכן באזור לא־יהודי בסמוך לגמנסיה, היה זה בית יהודי כשר, שלבם ונפשם של בעליו — האדון והגברת הולברט — פעמו תמיד לצרכיהם של יהודי אוסטראה. על־שום מעשיו הטובים היה נערץ מאד על־ידי כל תושבי העיר ועל־שום מעמדו האציל היה נשוא־פנים בעיני רבי העיר והשלטונות.

כדי לתת ביטוי נאמן לאישיותו הנאורה והטהורה של משה'קה הולברט יובאו כאן קטעים אחדים מרשימת הערכה, שנדפסה ב„וואהלינער לעבן" לאחר פטירתו:

„ — — — הלא תדעו, כי שר גדול נפל היום הזה בישראל!... במלים אלו פנה מר מ. י. אבלמן לאלפי המלווים, שבאו לחלוק את הכבוד האחרון לנפטר היקר ה' מ ש ה' ק ה ה ו ל ב ר ט. המספיד הטעים את המלים „הלא תדעו", שנאמרו בלשון עתיד, כי רק אחרי מותו של איש גדול באמת, בהסתלק חומת המגן, העזרה וההצלה, שבה היו מוקפים בימי חייו, רק אז ייוודע ברבים גודל האבידה.

וכאן מונה מר אבלמן את רוב מעשיו הטובים למען אוסטראה היהודיה: ייסוד הבנק היהודי הראשון; ארגון מפעל המים, החשת עזרה לנשים האומללות, שבעליהן נלקחו לחזית המלחמה בהשאירם את נשותיהם וילדיהם ללא מטה לחם, השתתפותו הפעילה בייסוד „הועד האמריקאי" ובניהולו, ייסוד קופת גמילות־חסדים, הנחת היסוד לבית־היתומים ושקידה מתמדת על קיומו ו... והנואם נלאה מלמנות את הרשימה הארוכה של מעשים ופעולות, שהנפטר עשה בימי חייו. כלום היה מוסד ציבורי אחד בעיר, שלא השתתף בו בעצה ובמעשה? וכמה עזרה הושיט לפרטים בודדים, שנשמר בסוד — — —

— — — וכך היה עוסק עם הציבור עד נשימתו האחרונה ממש. עוד ביום הראשון שעבר, כאשר ידע כבר ששעותיו ספורות, הזעיק במזג־אויר רע ללא נשוא אסיפת־חירום, כדי למצוא ריווח והצלה לאוכלוסיה היהודית המרוששת, שאת העזרה למענם עשה למפעל חייו — — —

— — — הלויה גדולה כזאת לא ראתה אוסטראה מזה זמן רב, אלא ביום הזכרון ה־300 לגאון מהרש״א. עם אוסטראה, אנשים נשים וטף, זרמו בהמוניהם וסיפרו בשבחו אחרי מיטתו, שנישאה לכל בתי־הכנסת והמוסדות בעיר. באי־כח השלטונות האדמיניסטרטיביים, העירוניים, המשפטיים והציבוריים ליוו במרכבותיהם את הנפטר הגדול במסע הלוויתו. בבית העלמין הספידו בין השאר גם ראש העיר מר וויציכובסקי במלים חמות — — —

משה׳קה הולברט נפטר בשיבה טובה ובשם־טוב בגיל 75 ביום שישי לסדר תרומה תרצ״ב (12.2.1932).״

ד. משפחת זיגר

מ ש ה ז י ג ר היה בעל־בית אמיד, נכבד ומקובל על יהודים ולא־יהודים כאחד. ביחוד יצא שמו לתהילה בין יהודי אוסטראה על מעשיו ופעולותיו היפים, שפעל לטובת הציבור היהודי בכל עת צרה ומצוקה. —

בעת השתלטות כנופיות המרצחים של פ ט ל ו ר ה על אוסטראה, באיימם לערוך הרג רב ביהודים ולא להשאיר אבן על אבן בעיר, — יצאו לקראתם בכניסתם לעיר ה ר ב י ו ס ף ו ר ט ה י י ם, ק ל מ ן פ ר נ ק ל, ו מ ש ה ז י ג ר במשלחת נכבדי העיר לכפר את פניהם. הם הביאו את ראשי הצבא לבית־הכנסת ושם הביעו לפניהם הצהרת אמונים מטעם יהודי אוסטראה ובמעמד זה קיבלו מהם הבטחה חגיגית לשמור על הסדר ועל שלום היהודים בעיר. ואמנם ניצלו יהודי אוסטראה מפרעות־דמים, כפי שקרו בערים אחרות.

עם החליפות והתמורות הכבירות, שחלו בתקופה שלאחר המלחמות וההפיכות, נשאר בית־החולים היהודי, שרבות בשנים הוחזק ע״י הזוסמאנים, ללא גואל. הציבוריות היהודית בעיר עוד לא התאוששה מתלאות המלחמה וגם טרם התארגנה לקבל לידיה את בית־החולים. אז נתעורר לפעולה מ ש ה ז י ג ר וקיבל על עצמו את עול החזקתו על חשבונו בתקופת המעבר, עד שהוכשרו התנאים והכלים להעברתו לרשות הציבור. וכך ניצל מוסד חיוני זה מהרס בזכות מעשהו החשוב של מ. זיגר.

משה זיגר היה חוכר את טחנת הקמח ב ק ו ר ג א נ י (קורהאן), שהיתה נחלתו של גנרל אחד שהתגורר בקיוב. לימים החליט לקנות את הטחנה מבעליה ואף קבל את הסכמתו לכך. כאשר הגיע לקיוב עם הכסף, כדי לחתום על שטר המכר, התנצל הגנרל ברגע האחרון, שאשתו מתנגדת לעיסקה, וזיגר חזר הביתה כלעומת שבא. אולם משרתי הגנרל הקשיבו לשיחה, נסעו אחריו בחשאי, נכנסו לביתו ושדדו את כל הכסף הרב שבידו. קרבן השוד מת מהתקפת־לב והמאורע עשה רושם עגום ביותר בקרב תושבי העיר.

אחרי מותו נשארה אלמנתו רייזל, ארבעה בנים ובת אחת. האלמנה נפטרה באוליקה בבית בתה, ואילו שלושה בנים והבת הושמדו בשואה. הבן הרביעי י ע ק ב (י א ש ה) עלה ארצה בשנת 1935 עם אשתו ר י ב ה לבית דרביאנסקי עם עלית „העובד הציוני״. יאשה זיגר עבר חבלי קליטה קשים, אך אהב את הארץ ושמח לעבוד ולחיות בה והיה שמח בחלקו. הצטיין באופיו הטוב, ביושר לבו ועל הכל בהומור הלבבי שלו, שעל כך הכל אהבוהו ונהנו מחברתו. בחודש ספטמבר 1961 נפטר ישה זיגר בתל־אביב, בן 56 היה במותו.

אהרן איכיט

הרבנית לאה׳צקה

לא רק באוסטראה, כי אם בכל רחבי ווהלין, הכירו יפה את הרבנית (רביצין) לאה׳צקה, שהיתה בת הצדיק ר׳ גציל ז״ל ואחות הצדיק ר׳ אלתר ספרד ז״ל משושלת הרב ייב״י באוסטראה. היא גדלה בבית אביה, שהעמיד דורות של אנשי תורה ועמד על תלו עד השמדת האוכלוסיה היהודית של אוסטראה, ובתוכה בית הרבי ספרד בשנת תש״ב (1942).

היתה זו אשה צדקנית ואדוקה ללא־גבול, בעלת נפש עדינה ולב טוב וכולה נתונה לקדושה ולמצוות; טיפוס מיוחד בדורה ובדור שלאחריה. לעיניה היתה תמיד הדאגה לזולת, לנצרך, לכושל ולמר־נפש, והיא ידעה להחשיב את מצות מתן בסתר והקדימה להושיט עזרה לפני שפנו אליה או למוסדות. את מעשי החסד והצדקה שלה נהגה לעשות בצנעה יתירה והיתה מחלקת לנצרכים בכבוד וכאם רחמניה, ולא מצאה מנוחה לרוחה עד שהיתה מסדרת כל ענין שבצדקה ובעזרה שהגיע לידיה.

אכן ידעו בני אוסטראה הנחשלים ליהנות מעזרתה, וידעו גם אנשי העיר, ביחוד חסידי המקום, להיענות לפניותיה. היא גם קשרה קשרים עם חסידי אוסטראה שבאמריקה וקיבלה מהם כספים לתכלית צדקה, ג״ח, עזרת־חולים וכיו״ב. בקיץ ובחורף, בחום, בגשם ובשלג אפשר היה לפגוש את הרבנית, אשה קטנת קומה לבושה במלבושים מיוחדים (כי מחשש שעטנז לא לבשה בגדי צמר וערדלים). מתהלכת היא ברחובות עם מקל ביד ונסחבת מבית לבית וממלון למלון לקבץ תרומות מבני העיר ומאורחים ועוברי־אורח, שהיתה מרצה לפניהם על עניי העיר ומשתפת אותם במצוה ע״י תרומותיהם. רבה היתה שמחתה לכל תרומה שקיבלה והיתה אומרת: יום טוב לי היום, יהיה במה להחיות כמה נפשות. כל רוח וסערה בחוץ ודאגה בבית לא עצרו אותה מהמשכת מעשיה הטובים, בהם ראתה חובה ומצוה כאחת כל הימים עד הגיעה לשנת התשעים לחייה.

בילדותה, משהגיעה לגיל 13, והיא אז רכה ועדינה וסגורה בבית־אבא, הציעו לאביה נכבדות, ובשנת ה־14 לחייה נקראה לחדרו של הרבי גציל ואמרו לה: מזל טוב ובשעה טובה, ר׳ הרשיל המשמש בקודש הביא בשורה טובה מברזנה שלאה׳צקה מאורשת להרבי יוסה׳לה הברזנאי משושלת הצדיק ר׳ אהרון מצ׳רנוביץ והמגיד מסטיפאן. שמעה לאה׳צקה ושתקה. לא אמרו לה דבר על ר׳ יוסה׳לה החתן, אך היא שמעה עליו שהתאלמן וכי יש לו ארבעה ילדים־יתומים. משיצאה לאה׳צקה — בכתה בחשאין. אבל אין להרהר אחר מידותיו של הקב״ה ויש להיכנע למזל, ולאה׳צקה נישאה לר׳ יוסה׳לה ויצאה לברזנה.

לפי דבריה, אחר־כך, היה אישה „איש אלוהים", צדיק וישר וגם גאון מופלג. כנראה לא ניתן לה הרבה שגים של נחת, וכעבור שנים ספורות חזרה לאוסטראה אלמנה עם בת יחידה בת עשר, פייגה'לה. יותר ילדים לא נתן אלוהים, ותשב באלמנותה בבית אביה בהחליטה להקדיש את חייה לבתה. על פייגה'לה זו, שהיתה אחר־כך אשתו של הרב ר' אלתרוניו ספרד, נוצרו במשפחה הרבה אגדות. יפהפיה היתה ובעלת לב טוב שאין רבים כמותה, מקבלת אורחים בחיבה ועוזרת לקרוב ולרחוק.

אחרי שנים גמרה הרבנית לאה'צקה בלבה, שבתה נמצאת בידים נאמנות והיא רוצה לדאוג גם לעצמה — לעלות לארץ־ישראל ולבלות שם את אחרית ימיה. בתה לא הסכימה להיפרד ממנה והתנגדה לכל התכנית. אך זו עמדה הפעם על דעתה והתחילה לעשות הכנות לדרך. אז הזמינה הבת את אמה לדין־תורה להרב ר' יוחנן מרחמיסטריבקה, אישיות מפורסמת באותו זמן ודודה של הרבנית לאה'צקה. הרבי פסק לטובת הבת ועל פסק דינו אין לערער. נראה שכך הוא רצונו של הקב"ה, אמרה הרבנית לאה'צקה ונכנעה. אך את זמנה לא הוציאה לריק, וכאמור התמסרה לפעולת עזרה לנדכא ולאומלל, עמלה וטרחה עד שמצאה את הנצרך והביאה לו את העזרה לביתו.

והנה קרה שבתה היחידה, הרבנית פייגה'לה בעצמה, חלתה ואמה — הרבנית לאה'צקה הובילה אותה לביאליסטוק לרופא הידוע פינס לשם ניתוח. ולא עמדה לרבנית כל צדקתה — ובתה מתה בדרך הביתה. את גודל צערה אין לתאר. כבר שנים רבות עברו מאז ומהמשפחה המיוחסת לא נשארה אף נפש, עם זאת רושם האסון ההוא לא נימח מלבי עוד. חיה התמונה לנגד עיני איך שהגיע לעיר קרון סגור ובו גופת הרבנית פייגה'לה, בתה היחידה של הרבנית לאה'צקה. ואחר־כך — כשהרבנית הזקנה עמדה לפני שולחנות מלאים פמוטות עם נרות דולקים מסביבה, והיא מוקפת המון נשים, מקבלת את הארון במילים הללו: ברוכה הבאה! ה' נתן וה' לקח! אין להרהר אחרי מידותיו של הקב"ה. כה עברו על הרבנית לאה'צקה ימי חייה.

לפני עלותי ארצה בשנת 1932 באתי להיפרד מהסבתה לאה'צקה. היא היתה אז חולה ומצבה קשה, אך מצאתיה במלוא הכרתה. היא בירכה אותי ואמרה לי: אני שמחה מאד שאת עולה לארץ הקודש, ה' יצליח דרכך, בתי. בודאי ובודאי רציתי אף אני לחיות בארצנו הקדושה, מה־גם למות בה...

מירה בן־דור

עסקנים נאמנים

1. ר' מנדל ביבר

ר' מנחם־מנדל ביבר נולד „בעיר הגדולה" אוסטראה וגדל על ברכי אביו ר' אריה־לייבוש בקלויז הגדולה, אשר במשך דורות לא פסקה ישיבה ממנה. מימי נעוריו הטה אוזן לשמוע סיפורי זקנים משרידי הדור הישן, אשר סיפרו נפלאות הגאונים וצדיקי העיר. הסיפורים האלה הפיחו בו תשוקה גדולה לחקור ולדעת שמות הגאונים והמנהיגים הרוחניים, אשר העטירו את אוסטראה מדור דור, וכאשר מצא בספר או שמע מפי איש שמו של „גדול", שש עליו כמוצא שלל רב.

אולם בשנת תרכ"ז (1867) עזב את בית אביו ועיר מולדתו והלך לעיר אחרת לראות חיים עם האשה אשר לקח. שם היה סמוך על שלחן חותנו ועסק בתורה ובחכמה מתוך הרחבה. לימים נפטר חותנו לעולמו ומכאן ואילך היה טרוד כל היום „על המחיה ועל הכלכלה". עקב הריחיים שעל צווארו שכח את עיר מולדתו על

גאוניה וחכמיה, וכל תשוקתו להציב יד־ושם לאנשי שם באוסטראה צללו בים הדאגות לאשתו ולבניו.

לאחר למעלה מעשרים שנות היעדרות חזר לעירו ולבית־מדרשו, ועם התערותו בבעיות העיר שוב נתעוררה בלבו התשוקה הנושנה לחקור את קדמוניות העיר ותולדות חכמיה. אך למגינת לבו מצא את העיר בחורבנה שלאחר „השריפה הגדולה" משנת תרמ"ט (1889), שבה עלו באש רוב בתי העיר וביניהם כל בתי־המדרשות (פרט לבית־הכנסת הגדול). כל הספרים העתיקים, שיכלו להיות לו לעזר לרגל עבודתו, היו למאכולת אש, גם הזקנים בעלי המסורת מדורות ראשונים ספו תמו ועמהם יחד מתה כל מסורת אגדה. אך בקנאתו הגדולה לאוסטראה השוממה, לבל יישכחו כבודה והדרה שהיו לה מימי קדם, הלך אל בית־הקברות הישן ללקט שם אבני המצבות הישנות ולהעתיק את הכתוב עליהן, להיות לו יסוד ובסיס למלאכתו. בצפורניו חפר וחיטט במעבה האדמה, כדי לפענח את הכתוב במצבות ששקעו עמוק באדמה. נוסף על כך חקר ודרש בכתבים ישנים, בפנקסים ובספריות וורשה ווילנא, עד שעלה בידו להעלות מתהום הנשיה שמות „גדולי אוסטראה" ולהציב להם „מזכרת" בספרו.

מפעל חייו, פרי מחקרו ועבודתו של רמ"מ ביבר, הוכתר בהצלחה, בהעניקו לנו שני ספרים יקרים: „ילקוט מנחם" ו„מזכרת לגדולי אוסטראה", ששמם הטוב יצא לתהילה בקרב חוקרי קדמוניות.

גם אורח־חייו הציבוריים עמד בסימן תורה וחכמה. מטעם הזוסמאנים הופקד כמפקח על תכנית הלימודים וכבוחן בתלמוד־תורה, המוסד החינוכי התורני שהוחזק על־ידיהם. כן קבע עתים לתורה, ללמוד וללמד, ושעוריו התורניים בבית־הכנסת דקראסניגירה משכו קהל רב. ראויה לציון מיוחד ספרייתו הפרטית הגדולה, שהיתה מלאה ספרים וכתבי יד עתיקים ויקרי ערך, שכבשה את כל הבית והפכה אותו להיכל התורה והחכמה. כאשר ביקר ש. אנסקי

ומשלחתו באוסטראה שיתף את רמ״מ ביבר בעבודתו, והלה תרם מפרי מחקריו לעבודתו האתנוגראפית של אנסקי.

רעיתו של ר' מנחם־מנדל מיכלה ובנו בכורו אברהם יצחק מתו על פניו, ולאחר שנפטר לעולמו בשיבה טובה, נשארו אחריו בניו ובנותיו בהשגחת חתנו לוקח בתו הבכירה בת־שבע — משה פינקל, עסקן „מזרחי" ופעיל בציבוריות היהודית החרדית באוסטראה. משפחת פינקל וכן הבן לייביש ומשפחתו ניספו בשואת אוסטראה, ואילו הבת אסתר ומשפחתה ניספו בגיטו מיזוץ. הבן חיים נפטר בנכר. מכל המשפחה הענפה עלו בעליית החלוצים רק שני בנים ושתי בנות. מהם אליהו נפטר בארץ והשאיר אחריו משפחה, שלום יבל"א הצטרף לקיבוץ, והבנות שרה ורבקה הקימו בתים בישראל לזכר אביהם הדגול ומשפחתו.

2. חיים דוידזון

קשה להתרגל לרעיון, שחיים דוידזון נלקח מאתנו ואיננו עוד מול עיני רוחי מרחפת עדיין דמותו של אותו סטודנט במדים, שבשנות 1917־18 נקלע לתוך עבודת התנועה הציונית בכל נפשו ובכל מאודו.

מסביב לאישיותו השופעת מרץ־נעורים התרכזו סטודנטים ונוער, ששתו בצמא כל מלה היוצאת מפיו באסיפת־מפלגה ציונית או באסיפה ספרותית.

לא היתה פעולה בשדה העבודה הציבורית באוסטראה, אם בשטח העבודה הציונית המסועפת ואם בשטח הפעולה התרבותית, החברתית והסוציאלית, שחיים דוידזון לא ימצא שם מקום להתגדר בו ולהוכיח נכונות כנה ולהקריב את עצמו על קיומם של כל המוסדות באוסטראה. הוא הראה תמיד הבנה יתירה לצרכי הכלל, שהיו ממש לחלק מישותו. וכשהיה נושא את דברו או דן בנושא חברתי, היה מצליח תמיד בחושו הבריא, בניתוחו ההגיוני והקולע ובדיבורו הברור לכבוש את לב שומעיו.

ראויה לציון העובדה, כי בזמן שזאב ז'בוטינסקי נאם באוסטראה לא האפיל על נאום־הלואי של חיים דוידזון, שהשאיר רושם עצום על כל הנאספים. אפילו יריביו האידאולוגיים הכירו בעל־כרחם בעליונותו על פניהם והעריכוהו כטריבון מזהיר ומגן האינטרסים של הציבור היהודי בעיר.

פעילותו הברוכה היתה ניכרת וידועה לכל בתנועה הציונית, בקרנות הלאומיות, בבית־הספר „תרבות", בספריה הציונית, במועצת העיר, בסקציה הדרמטית, בבית־היתומים ועוד. בכל מקום עמד בראש הפעולה כמהנדס ומתכנן וגם שקד על ביצוע תכנית העבודה כעובד מן השורה. אולם לשיא פעילותו וכשרונו הארגוני הגיע בקהילה היהודית, שכולה מן המסד ועד הטפחות היתה מעשה ידיו להתפאר. הוא יסדה והוא טיפחה באהבה רבה ולא עזבה עד יומו האחרון, עד ששניהם נפחו את נשמתם ב„אחד".

הנטל הכבד ביותר שנפל על שכמו ושהוא קיבלו בגבורה ובאהבה, הוא ללא ספק שטח העזרה הסוציאלית לעניי העיר, שמספרם הלך ורב מדי שנה בשנה. זכורים לי רגשי שמחתו בהם אישר את קבלת התמיכה, שועד יוצאי אוסטראה בארגנטינה תרם בשנת 1938 למפעל „מעות־חיטין", ומאידך גיסא כמה צער ויסורים נגרמו לו, כאשר לא היה לאל ידו להיענות לדורשיו בכל ימות השנה — לעצי־הסקה, לרפואות, לכלכלה ועוד. הגורל קשר את דוידזון קשר בל ינתק עם עונים ועם לחצם של רוב תושבי אוסטראה, וכשרצה להיפנות ולעלות ארצה משאת נפשו, שלמענה פעל ועשה כל ימיו, נשללה ממנו האפשרות לכך. — „עליו להישאר בגולה, מקום ששירותו חיוני ביותר", זאת היתה תשובת המשרד הא"י.

ואמנם כשחיים דוידזון סוקר את מצב הענינים במכתבו לכותב הטורים האלה, הריהו מלא אמונה ולבו עולה על גדותיו מ„נחת" מהתקדמות המוסדות היהודיים באוסטראה, וזו לשונו:

„למרות העוני הגדול השורר בעיר, יש לציין בשטח העבודה הציונית הצלחות ניכרות: הקרן הקיימת עובדת ללא דופי ובבית־הספר „תרבות" יש לנו „בלי עין הרע" למעלה מ־350 ילד. לפני 3 שנים יסדנו גם גימנסיה ובה לומדים כיום למעלה מ־150 ילד. אילו היה לנו בנין משלנו היה שמה של הגימנסיה יוצא לתהילה".

המלים האלו נכתבו 4 חודשים לפני פרוץ מלחמת הגרמנים. מצב היהודים בכלל היה בכל רע, ובכל זאת חשבו בעיר על חיזוק החיים התרבותיים והלאומיים, וחיים דוידזון היה האיש, שבידו האחת תמך וסעד את ההמונים העניים שלא יתמוטטו ובידו השניה החזיק ברמה אבוקת התרבות.

בשנת 1936 היתה לו ההזדמנות לעזוב את הגולה, מאחר שהנהלת קרן־היסוד מינתה אותו למנהל פעולותיה באמריקה עם זכות עליה ארצה. אולם לרוע מזלו הוא התעכב עוד באוסטראה וגורלו נחרץ לכליה בשנת 1941 יחד עם בני קהילתו.

שמו הטוב ינון בלבות בני אוסטראה ודף זכרונות צנוע זה ישמש לו הנצחה בשורת העסקנים למופת של והלין.

3. משה טולפין

משה טולפין ידוע ומוכר לאנשי אוסטראה בכל מקום שהם כמורה ומחנך של דורות רבים של נוער יהודי בעירנו וכן כעסקן ציבורי.

עוד בראשית המאה ה־20 ניהל בית־ספר רוסי פרטי לנוער יהודי. משנת 1903 ועד 1919 כיהן כמורה בבית־הספר היהודי הממשלתי מטעם השלטון הרוסי ולאחר מכן ועד 1929 מטעם השלטון הפולני. בעת ובעונה אחת שימש מורה ב„תלמוד־תורה". בשני המוסדות האלה ביקש לשתול על תלמי לבם של חניכיו היהודיים רוח של יהודי לאומי ולהחדיר להכרתם תודעה יהודית מספקת, למען ידעו ויבינו את חובותיהם וזכויותיהם כאזרחי הארץ וכבנים נאמנים לעמם. ביחוד הצטיין באהבתו האבהית ובמסירותו לתלמיד, שכן לא פעם ישב עד שעות הערב המאוחרות ולימד את התלמידים המפגרים לאחר עבודתו היומית הקשה, כדי לעזור לתלמיד ברגעים הקשים בחייו.

משה טולפין היה נודע מתמיד ביחסו החם לרעיון הציוני, ועוד בימיו של ד"ר הרצל השתתף בחוג ציוני. וכאשר התארגנה הקהילה היהודית תחת השלטון האוקראיני, נבחר לחבר הקהילה ושימש כמזכירה. לעת זקנתו המשיך בעבודתו התרבותית כאחד מאספני הפולקלור היהודי וחוקר הלשון היהודית בשביל המכון היהודי המדעי בווילנא (איוו"א). משפרש מבית הספר כמורה בפנסיה, התחיל בפעולות אינטנסיביות לטובת בית־היתומים, מקום שם המשיך בעבודתו הפידגוגית למען הילד היהודי המיותם. מלבד עבודתו בהוראה, העלה וביצע משחקי־ילדים, הצגות ושירים, מחיבוריו העצמיים לרגל כל חג יהודי־לאומי.

בין השאר חיבר שיר לציון יום־הזכרון ה־15 לבנו ד"ר שמואל טולפין. ועד בית־היתומים החליט לאמץ שיר זה כהמנון, שהושר ע"י הילדים בכל חג ובהזדמנויות חגיגיות אחרות. כן החליטו לתלות במוסד את תמונתו של ד"ר שמואל טולפין לזכר ולסמל לנוער היהודי, שנשא את נפשו לרעיונות לאומיים וסוציאליים ושניספה מידיהם האכזריות של כנופיות הרוצחים של פטלורה.

המורה המסור משה טולפין ורעיתו הנאמנה חיה־לאה, בתם סוניה ובעלה נחמיה גייארמן ושני בניהם ניספו באופן טרגי ביחד עם היתומים וביחד עם כל האוכלוסיה היהודית בשואה הנאצית האיומה.

כבוד לזכרם!

מיכל גרינס

שמואל שרירא

בין בני־העליה של הדור האחרון, בשורה הראשונה של נושאי דגל התחיה יתנוסס שמו של שמואל שרירא (שרייאר). יהודי תלמיד־חכם, איש שהתמזגו בו מידות תרומיות ותכונות נעלות, יהודי ער בעל

לב רגיש ושאר־רוח, איש פעלים ועסקן תוסס, מורה ומחנך, סופר ועתונאי, אחד מאישי ווהלין הדגולים, אשר שמעו ופעליו נודעו גם מחוץ לווהלין. רבים היו מוקיריו ומעריציו, חבריו ותלמידיו, שנימנו על באי־ביתו ושומעי תורתו גם בהיותו בגולה וגם כאן בארץ. ואם כי לא מעטים היו הכוחות האינטלקטואליים בסביבתו, מכל־מקום היתה בולטת אישיותו המופלאה בכמה וכמה שטחי פעולה בציבוריותה של יהדות ווהלין.

יליד העיירה סלאבוטה בווהלין, בן למשפחה חסידית מדורות, היה שרירא ספוג עממיות יהודית שורשית ושקד עוד בנעוריו על התורה והעמיק במקורותיה. משגדל — עזב את עיירתו ונדד לאודיסה. שם שאב השכלה, שמע פרק בשירה וספרות מפי ביאליק, קלויזנר ואחרים והשתלם בלימודים כלליים. כל זה לא עלה לו בנקל. מתוך צמאון וחתירה למדע עבר לאקדמיה לחכמת ישראל מיסודו של הברון דוד גינזבורג בפטרבורג ושמע לקח מפי גדולי הדור שמעון דובנוב, ד"ר י. ל. קצנלסון ועוד. אחר־כך השתלם באוניברסיטאות של שטרסבורג ופרייבורג ושתה בצמא את דברי הפרופ' ו. נובק, חוקר ופרשן התנ"ך, ופרופיסורים מפורסמים אחרים מגדולי המדע בימים ההם. התנ"ך שמשך אותו עוד בחדר — הוסיף לעניין אותו גם בבית־המדרש העליון והוא העמיק עיון בספר־הספרים ועשה חיל. בתקופה ההיא החל לפרסם רשימות ומאמרים ב„הזמן" וב„השלוח" (בזה על אנשי הכנסת הגדולה), אולם מתוך זהירות ואולי ענוותנות, נמנע מלפרסם מאמרים על נושאים מן התנ"ך. הוא השתתף גם באנציקלופדיה היהודית־רוסית מיסודם של ברוקהאוז—עפרון.

שנים מספר לפני מלחמת־העולם הראשונה ליווה שרירא את ש. אנ־סקי ויואל אנגל במסעם על פני ערי ווהלין ועיירותיה וגם בחבלים אחרים, כדי לאסוף חומר אתנוגרפי, שרידי עתיקות מהפולקלור היהודי. היתה זו תקופה סוערת ורבת־תוכן בחייו של שרירא. כשהיה מספר בחוג חבריו הסטודנטים ברגש ובלבביות את האגדות ושר את השירים העממיים שליקט אז — היה משרה רוח מיוחדת של געגועים והתעוררות על שומעיו ומביאם לידי התלהבות. כבר אז ראו בשרירא כח עולה.

באה המלחמה העולמית בשנת 1914 ושרירא טולטל חזרה לווהלין. פרק חדש נפתח בחייו. בהיותו מושלם בידיעות, חדור אהבה בלי גבול לעמו ושפתו ומלא אמונה בתחיתו ובגאולת ארצו, מקבל שרירא על עצמו תפקידים חשובים, ציבוריים ולאומיים. כאן, בתוך הפעולה, נתגלה גם כבעל כשרונות ארגוניים, חינוכיים ותעמולתיים. הוא פועל רבות בקרב ההמונים היהודיים מטעם החברה לעזרת פליטים, כמו כן כבא־כח החברה להפצת השכלה בין היהודים וכעסקן ציוני. תפקידיו בלעו אותו כולו, ובהיותו קרוב לשכבות הרחבות מתוך מגע אתן — גברה בקרבו השאיפה לחלץ את המוני ישראל מעמק הבכא, להרימם ולהעניק להם מרוח התחיה.

בשנות 1919—20 כיהן שרירא כמנהל הגימנסיה ברוז'ין, לקח חלק בחיים הציבוריים ובפעולה הציונית שם, ונתחבב ע"י כך על הנוער ועל העיירה כולה. כשגברה השפעת היבסקים בחוגי השלטון, עברה הגמנסיה לאידישאים ושרירא (העברי והציוני) שב לאוסטראה

ונכנס כמורה לעברית בגמנסיה הממשלתית. בזה גם חזר לעסקנות באוסטראה. אחר־כך נקרא לכהן בתור מדריך ומפקח על בתי־הספר מטעם „תרבות" בפולין. כן גם עבד מטעם הג'וינט כמנהל המחלקה ליתומים.

בכל מפעל השקיע את כל כוחותיו וחום לבו.

כציוני לוחם ואיש תנועת־העבודה (בהיותו חבר ב„התאחדות" — צעירי־ציון ו„הפועל הצעיר") לקח שרירא חלק פעיל בעבודת מפלגתו, הופיע בועידות וכינוסים, היה חבר בועדים מקומיים ומרכזיים ועמד בראש פעולת הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד במקומות מגוריו בווהלין עד עלותו בראשית 1925 לא"י. וידע שרירא גם לפעול ולהפעיל עסקנים ולהשפיע בכל מקרה עליהם ועל תורמים.

במיוחד ראויה לציון תקופת פעולתו הענפה של שרירא באוסטראה. לרבים מחבריו (ולכותב הטורים האלה בכלל) זכורה פעילותו המסורה החל מימי האביב של המהפכה ברוסיה, תקופת שלטון אוקראינה העצמאית והכרזת האבטונומיה הלאומית ליהודים. היו אלה ימים סואנים ברחוב היהודי, המפלגות למיניהן התרוצצו בגלוי, גם התנועה הציונית יצאה מן המחתרת, ועם זאת הורגש מצב־רוח בלתי־יציב: דאגת פרנסה, מעבר מימי מלחמה לימי שלום, פגיעות ברכוש יהודי וגם רצח יהודים (אחר־כך גל של פרעות באוקראינה). בימים אלה דרושים היו כוחות יוצאים מן הכלל, כדי לכוון, לקדם ולהבטיח ענינים, לנהל פוליטיקה, לריב את ריב הציונות והקהילות ובכלל לעמוד על המשמר. ושרירא היה האיש המתאים לכך, בידעו להתנצח בויכוחים, ליישב סכסוכי מפלגות וזרמים, לנהל מלחמת בחירות, להסדיר עניני חינוך ותרבות ולחוות דעה בעניני ציבור וקהל — ורכש את אמונם של המוני העובדים. סייעו לו בהרבה עממיותו, בינתו ורוך לבו. הוא ידע להאציל על הכל מחמימות נפשו ומאוצר אמרי פיו הספוגים הומור יהודי חי ולשכנע לא רק חברים לדעה, כ"א גם אנשים ממחנה מתנגד.

והנה אנו רואים את שרירא כמייסד ועורך העתון „אידישע וואך" ואחרי־כך כעורך ספרותי של „וואלינער לעבען" ברובנה במשך שנתים עד עלותו לארץ־ישראל.

עם בואו ארצה ראינו את שרירא בין עסקני הקהק"ל בתל־אביב. ושוב שם את פניו לחינוך, עבד בהוראה בבתי־ספר תיכוניים, אך חבלי קליטה במולדת נפלו גם בחלקו, בדומה לרבים מעסקני הגולה, בלי שיתאונן על כך. אדרבה, הוא הוסיף להיות שמח וטוב־לב כל הימים ובכל המצבים. בהיותו חפשי מעול עסקנות ציבורית בארץ — נתחדשה אצלו אהבתו העזה לספרות העברית הקדומה ולתנ"ך והשקיע הרבה מכוחו ונפשו בספרים: „מבוא לספרות העברית העתיקה" ו„תולדות הספרות התלמודית", שהוציא ביחד עם הסופר שמואל הר, ולאחרונה בספרו „מבוא לכתבי הקודש" שגמר באחרית ימיו (את ספרו זה הספיק רק להכין, אולם לא זכה לראותו בפרסומו). חברו זלמן רובשוב אומר בהקדמה לספר: „...והן ספרו זה אחרית אונו היה ראשית רצונו הספרותי בימים הרחוקים... בספריו הנחיל לעם יצירות, אשר יועילו לקרב את התלמיד העברי במולדת לספרות העברית הקדומה, לדעתה ולאהוב אותה"...

אמנם לא מעטים הם תלמידיו של שרירא בארץ, מהם המפוזרים בנקודות־הישוב ובשורות הלוחמים בחזיתות. ואת רובם ככולם מלווה אצילות רוחו של מורם, מחנכם ומדריכם האהוב.

שבועות מספר לפני שהלך לעולמו נאם בפני קהל ב„יום יהדות ווהלין" בתל־אביב ובין השאר אמר: עסיסית היא יהדות ווהלין, ואם יהדות ליטא היא מוח האומה — הרי זו של ווהלין היא הלב שלה. ואכן גדולה היתה אהבתו של שרירא לווהלין היהודית, שידעה לשמור אמונים ולתת גודל לאחד מטובי בניה, שמואל שרירא, גם בחייו וגם במותו.

ג. א. שדה

צבי בוקימר

צבי בוקימר (שכינוהו באוסטראה גרישה) היה עסקן ציבורי מבורך ופורה, שלא בחר לעצמו כר־פעולה מסוים כדי לעשותו מפעל חייו; הוא הופיע ופעל בכל מקום שהיה דרוש מוח חושב ומעמיק, חם ומרגיש ויד חרוצה ופעילה. העסקנות הציבורית בכללה במובנה הרחב ביותר היתה נשמת חייו הקצרים ובה חזה חזות־הכל מנעוריו עד הסתלקותו באביב ימיו. כזה ידעוהו בעירו אוסטראה ואף מחוצה לה.

ראשית פעולתו היתה בועד העזרה לפליטים יהודים („י ע ק ו פ ו"), שקם בתקופת המלחמה הראשונה 1914 — 1917. בעת ההיא נמצא באוסטראה ריכוז גדול של פליטי־מלחמה, שנמלטו או שגורשו ממקומותיהם, בעיקר מגליציה המזרחית — מקום ששימש זירת־קרב עם התלקחות הקרבות הראשונים בין הרוסים לאוסטרים־גרמנים. המצוקה בעיר היתה גדולה לא רק בין הפליטים, שהיו נטולי גג וחסרי תנאי־חיים חיוניים, אלא גם בין עניי המקום, שהיו הראשונים בנפגעי המלחמה; ביחוד רב היה סבלן של משפחות המגוייסים לצבא הרוסי, שנשארו ללא תומך, ועל הכל נוספה מחלת הטיפוס, שפרצה אז בעיר ועשתה שמות במשכנות הדלות. כל זה דרש מהעסקנים המעטים במקום מאמצים על־אנושיים להחשת עזרה, וצבי בוקימר הצעיר והמלא מרץ היה המנצח על פעולת ההצלה; הוא השקיע בה אותה שעה את כל כשרונו וכוחו וגייס אמצעים רבים שתועלתם היתה מרובה.

ומהצלה גופנית להצלה רוחנית. ילדי המשפחות העניות באוסטראה התחנכו שנים על שנים בבית ה„תלמוד־תורה".

שהתנהל ע"י אפוטרופסים מהסוג הישן, הנרתעים מכל רוח מנשבת ונזהרים משינויים כלשהם בחינוך. באו הציוניים המקומיים וניסו לסייע בהעלאת רמתו הפדגוגית של המוסד, הקימו ועדה ציבורית להצלת החניכים מניוון רוחני וגופני כאחד, ואז לקח על עצמו בוקימר, שהיה כבר אז עסקן ציוני פעיל, את התפקיד לרכז את עניני הועדה. הוא נכנס לעבי הקורה ובהשפעתו נכבש המוסד, החל להתרחב לעלות ולפרוח.

העבודה הציונית המעטה, שהתנהלה אז בתנאי מחתרת, שותקה כמעט בעיר בשל ההכרח בפעולות עזרה והצלה שהזמן גרמן. הוסכם לחכות בהמשכת העבודה הציונית המקובלת עד יעבור זעם ולהצטמצם בעבודת תרבות ע"י חוג להשתלמות. בחוג זה השתתפו גם לא ציונים, מהמתקדמים שבעיר, ומדי חודש היה מתאסף לשיחות, הרצאות ודיונים על נושאים כלליים, והרוח החיה בחוג היה בוקימר. הוא פתח את ההרצאה הראשונה של החוג שראה בו מקפצה לחוג המחתרת הציונית. ומשהכירו את כוחו של בוקימר, לא הרפו ממנו הציונים והכניסוהו לכל המפעלים שלהם, והוא, בהשפעתו הרבה על השכבות הרחבות (סוחרים, בעלי־מלאכה, עוזרים, אינטליגנטים ועוד), הצליח הרבה בהחדרת הרוח הציונית־לאומית וחיזוקה בעיר.

בוקימר העסקן החרוץ והמקובל בכל החוגים לא הכזיב את התקוות שתלו בו. והנה באה המהפכה של 1917 ברוסיה. הרבה תנועות, שדימו לראות בה רווח והצלה לכלל ישראל, הקהילו אסיפות עם, כל אחת משכה את ההמונים לצדה בהבטיחה ישועות ונחמות. אותו זמן הרעים בוקימר בקולו המשכנע והזהיר בפני תקוות מופרזות ואשליות. הוא הסביר בגלוי, כי עם בלי ארץ לא יוושע בגולה מהכרזות על שויון־זכויות בלבד, ולדברי בוקימר היטו אוזן, הקשיבו לקולו גם אוהדים וגם מתנגדים ומצאו ברעיונותיו טעם והגיון. לא היו מקרים שיפריעו לו בנאומיו בשעת הופעותיו הפומביות באסיפות והשפעתו גדלה והלכה.

כשנתארגן לראשונה ועד הקהילה הדימוקרטית באוסטראה, נבחר בוקימר כראש הועד. בקהילה ניטשה אז מלחמה כבדה בין הימין והשמאל, בין בעלי־רכוש לבין אנשי־העם ובין הציונים לבין כולם, כי בכל ענין ציוני התאחדו חוגים שונים ויצאו חוצץ נגד הציונים. הענינים היסודיים שעמדו על הפרק היו אותה שעה: דימוקרטיזציה של הקהילה, עברית כשפת־הוראה בבתי־הספר, חלקה של הקהילה בפעולה למען ארץ־ישראל וכד', ובכל השאלות הללו עמד בוקימר כחומת־מגן ולוחם בעקביות, בלי שנרתע מפני מתנגדיו. הוא לא הסכים לויתורים ופשרות, ובעמידתו העיקבית זכה להערצה ולהוקרה ואפילו מצד כמה ממתנגדיו.

עמדה בלתי־פשרנית דומה קבע לעצמו גם בעירית אוסטראה, בה כיהן כסגן ראש־העיר בתקופה 20־1917. הוא השתתף באופן פעיל בהנהלת עניני העיר, והגן תמיד על האינטרסים של יהודי העיר בכל חום לבו. הוא השתתף מטעם העיריה בועידה לעניני אספקה, שהתקיימה במוסקבה בתקופת קרנסקי, בועידת ה„ראדה" (המועצה) האוקראינית בקיוב ועוד.

עזה היתה שאיפתו של בוקימר לעלות ארצה, הוא רצה לקיים בגופו ובכוחותיו את מצות בנין הארץ ולהיות נאה דורש ונאה מקיים. וביסדו מסגריה בשביל חברי החלוץ בעירו עבד בה בעצמו ולמד את מלאכת המסגרות על מנת להיות מועיל בארץ במקצוע זה, אך לא זכה לכך.

בשנת 1920 נסע לורשה מטעם החלוץ לסדר עניני עלית חברים ובאותה הזדמנות לקנות צנורות למכון המים של העיר. בדרכו חזרה התקרר וחלה בדלקת הריאות. מפאת חולשת גופו העייף לא יכול להתגבר על המחלה הקשה וביום ט' ניסן נפטר בגיל 32 שנה. הציבוריות של אוסטראה איבדה במותו עסקן פעיל ומוכשר והציונים — חבר נאמן ומסור.

ציוני אוסטראה הנציחו את שמו של בוקימר ע"י יסוד ספריה ציונית־ציבורית על שמו, שהתקיימה משנת 1920 עד שנת 1941, ועם חורבן קהילת אוסטראה בידי הנאצים נחרבה גם הספריה הגדולה הזאת.

ב"צ בארא ניק

לייב שפילברג

שמועות שונות התהלכו בארץ על לייב שפילברג, בן אוסטראה, ותקוה קלושה שיעשעה עוד את מכריו וידידיו, אולי יזכו לראות סימן־חיים ממנו. אך הנה נתקבל מכתב משרידי משפחתו בפולין והלוט

הוסר... גורל המיליונים מצא גם אותו ואת אשתו: הם הובלו לטבח ההמוני של יהודי רובנה בשנת 1942. ובכן, זה שסימל את הטיפוס המעולה שבעסקני הגולה, היהודי העממי הישר, איש המעש והתנועה, הציוני הותיק והנאמן — איננו.

אחד משרידי אוסטראה שהגיע ארצה מוסר, כי שפילברג, שחי ופעל לאחרונה ברובנה, עבד שם ב„יודען ראט" המקומי מראשית הכיבוש הגרמני. רבות היו טרדותיו, הוא פעל ועזר לרבים, החיש הצלה ככל שהשיגה ידו, אך את חייו־הוא לא יכול היה להציל.

אישיותו של לייב שפילברג היתה ידועה באוסטראה, רובנה וברוב ערי ווהלין, ואף מחוצה להן. יליד העיר אוסטראה העתיקה, בן למשפחה עניה, נתיתם בגיל רך מאביו. על אמו האלמנה הוטל עול הפרנסה של שלושת ילדיה ולייב הבכור בעודו נער נרתם לעזרה לאמו, התחיל במתן שיעורים ועבר לעבוד בבנק היהודי באוסטראה. קשים היו חיי הנער, כי דאגתו לקיום המשפחה לא השכיחה מלבו את השאיפה ללמוד ולרכוש ידיעות, ובאותו זמן גם נמשך לתנועה הציונית שהיתה למטרת חייו.

עוד בתקופה 1908—1915, כשהפעולה הציונית היתה עדיין אסורה והתנהלה במחתרת, ושפילברג רך לימים, — קיבל על עצמו תפקידים רבים והיה בין החברים הפעילים ביותר. דירת משפחתו (חדר בלי רצפה עם מטבח בצדו) שימשה מקום־כינוס לועד הציוני, שם גם הוחזק חלק ניכר מהארכיון והמזכירות של התנועה, אך שפילברג לא נרתע מהסכנה הכרוכה בדבר. וגם לאחר שפוטר ממשרתו בבנק בגלל עסקנותו הציונית — לא התאונן על כך והתמסר לרעיון הציוני ביתר שאת ואמונה.

כבר בשנים ההן, והוא בן 17, השתתף בועידות ציוניות ובאסיפות חשאיות, עמד בקשרים עם רובנה ומקומות אחרים ונעשה מקובל על חבריו ומכריו.

בימי המלחמה העולמית הראשונה שירת שפילברג כשלוש שנים בצבא הרוסי. כשחזר הביתה בשנת 1917 — תור הזהב של המהפכה הרוסית — הופיע באסיפות חיילים באוסטראה כציר של פלוגתו, נואם ומכוון את האסיפה, מכריז ומלהיב, ודבריו נשמעים.

שוב התבלט שפילברג במלחמת־הבחירות לאסיפה המכוננת הרוסית והועידה היהודית, ניהל תעמולה בעיר ובישובי הסביבה, כבש לבבות ועשה נפשות לרשימת הציונים. היה פעיל גם בבחירות לקהילה הדימוקרטית כבא־כח התנועה הציונית, ואישיותו ופעולתו קסמו לרבים.

וממחתרת למחתרת; בשנת 1920 עם עלית הבולשביקים שוב לשלטון והציונות נרדפה, הערים שפילברג על ה„ייבסקים" ונכנס לעבוד ב„אופרודקום" (ועד מחוזי לאספקה) כמזכיר למנהלו הרוסי — קומוניסט, וע"י כך יצר אפשרות לפעולה ציונית חשאית החוסה בצלו, ואף יכול לעזור לחבריו.

כעסקן פעיל ומפעיל עמד בראש אגודת „ציון" באוסטראה ובמשך הזמן נרתם בעול מוסדות לאומיים וציבוריים שונים בעירו ושירת אותם במסירות במשך 12 שנה, עד שעבר לגור ולפעול ברובנה. גם כאן נמצא כר נרחב לפעולה, ונוסף לתפקידו כמנהל סניף „צנטוס" בווהלין (חברה מרכזית לפיקוח על יתומים וילדים עזובים, שמרכזה בוורשה), הקדיש הרבה מזמנו וממרצו לתנועה הלאומית ולענייני־ציבור של ועד הקהילה ועוד. בתקופה האחרונה עמד בשורות התאחדות — „צעירי־ציון" „והפועל הצעיר" ופעל בה בכל מרצו.

איש עממי היה ובעל לב ער ורגיש, חבר טוב לכל, בעל סגולות נעלות — בא לציונות מתוך הכרה פנימית ונשאר מסור ונאמן לה כל ימי חייו.

בין טובי הציונים המעשיים, הלוחמים לחברה עובדת, ובין עסקני הציבור של ווהלין ינון שמו של לייב שפילברג לעולם וזכרו יהיה קדוש.

זלמן גרשפלד

ד"ר שמואל טולפין

שמואל (־דב) טולפין, בנו בכורו של המורה הנודע והעסקן הציבורי משה טולפין, נולד בשנת 1894. הוא היה חביב משפחתו וגם רכש לו עמדה פופולרית בקרב חבריו בשל מזגו הטוב וסגולות המנהיגות שלו. בראש מאווייו של שמואל'יק היו התענינותו הרבה בלימודים וצמאונו לקריאה. בשנותיו הראשונות בגימנסיה למד גם עברית ונתחזקה בו החיבה למסורת יהודית. בשלב מאוחר יותר באה התענינותו בציונות, שהתארגנה בשנת 1910 לערך בקבוצת „צעירי־ציון", שעיקר פעילותה היתה לימוד התנועה הלאומית היהודית ושהוא נטל בה חלק נכבד. חבריו לקבוצה היו חיים וואסער, לרנר, פרידה גוניק ואח', שלעתים קרובות זכו לחיפושי פתע מטעם הריאקציה השחורה, שלוחמי חירות ואף ציונים בכלל היו כצנינים בעיניהם.

שמואל'יק סיים את הגימנסיה בשנת 1912 עם מדליית־זהב, ותודות להצטיינותו נתקבל לפקולטה לרפואה באונברסיטת קיוב, למרות ההגבלות החמורות, שהשלטון הרוסי הנהיג לגבי יהודים. כעבור זמן קצר בא שמואל'יק לבלות חופשה בבית, כשהוא מבוגר ברוח ובידע, וביחוד כפועל־יוצא ממגעו עם ידידים בעלי שאר־רוח ועם חיים מעניים בעולם הגדול. בשנת 1915 היתה רוסיה שרויה במצב של ערב החורבן הכלכלי הגדול, שבא כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה. הנוער רגש, מפלגות ותיקות פעלו במחתרת, ארגונים חדשים נוסדו, ושמואל'יק כבר היה אז חבר פעיל במפלגת „פועלי־ציון", שאף היא עבדה בחשאי.

בשנת 1917 סיים טולפין את הפקולטה לרפואה והוכתר בתואר דוקטור, ומיד נתמנה רופא צבאי בדרגת קפיטן, השבועות המעטים, שהועמדו לרשותו עד צאתו לחזית הוא ניצל יותר לארגון מפלגת „פועלי־ציון" באוסטראה מאשר לצרכי מנוחה, ועם צאתו לחזית קיבל לידיו אחיו יעקב טולפין את הנהלת המפלגה. בינתיים התכוננה רוסיה לבחירות לאסיפה המכוננת — Учредительное Собрание.

מפלגת „פועלי־ציון" הציגה רשימת מועמדים משלה, ובשני המקומות הראשונים לגליל ווהלין הופיעו ש. אנסקי וש. טולפין. לשמואל היו כל הסיכויים להיבחר, אך היה בעת ההיא בחזית בהרי הקרפטים, שם קיבל אות־הצטיינות על גילוי אומץ־לב. ברפאו חולים בשדה הקרב ללא אמצעים רפואיים. לאחר התמוטטות החזית ובמצב של תוהו ובוהו כללי הגיע שמואל עייף ויגע הביתה.

המדינה האוקראינית החדשה, שהיתה זקוקה לתמיכתם של המיעוטים הלאומיים, הקימה מיניסטריון לעניני היהודים, שביוזמתו נערכו בחירות לקהילות היהודיות הדמוקרטיות, ושמואל טולפין נבחר לסגן יו"ר הקהילה באוסטראה. אך הגרמנים, מגיני אוקראינה בתקופת ההטמן, התנכלו ליהודים ורמסו את זכויותיהם ברגל גאוה. פעם התפרצו לאולם בשעת ישיבת הקהילה בראשותו של שמואל טולפין, הקצין הכריז על פיזור הקהילה ועל מאסרו של שמואל טולפין. הוא

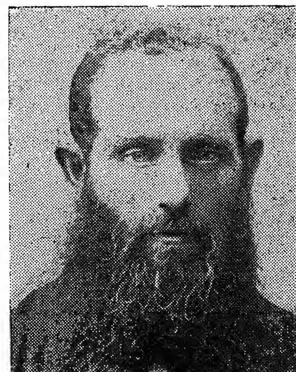
שוחרר כעבור ימים מספר, אך היה ברור, שאסור לו עוד להישאר באוסטראה. הוא נסע לברדיטשוב והתחיל לעסוק שם בפרקטיקה פרטית. לאחר זמן גויס ע״י השלטונות הצבאיים כרופא ראשי בבית־חולים בסביבת ברדיטשוב, מקום שם רוכזו בתי־חולים רבים. גם בשמי חייו זרחה לרגע קט קרן אור במוצאו את בחירת לבו בתקוה לחיים מאושרים.

היה זה בשנת־הדמים 1919, עת חיילי פטלורה, שנהדפו ללא הרף ע״י הצבא האדום, השתוללו ורצחו ללא רחם וסכנת מוות ארבה בדרכים. ביום אוקטובר רע־מזג אחד ראו צורך בבית־החולים, ששם עבד שמואל, לשלוח מישהו לממשלת פטלורה לבקש אמצעים כספיים להחזקת בתי־החולים. על הרופא הצעיר בעל המרץ והחברתי, שמואל טולפין, הוטל התפקיד המסוכן לצאת למטה הראשי של פטלורה בקמיניץ־פודולסק. שליחותו עלתה יפה והוא חזר משם בלוית עוזרו, סטודנט יהודי צעיר, כשהוא מביא עמו ארגז מלא כסף־נייר. בתחנת קאזטין הגיעה אליהם השמועה בדבר כיבוש ברדיטשוב ע״י הצבא האדום, וחוסר הבטחון בדרך היה גדול. והנה נתקלו באוטו משורין מלא חיילים. שמואל היה בטוח, שאלה חיילי הצבא האדום והציג לפניהם תעודת־רופא מאושרת ע״י הבולשביקים. אך למרבה הצער היו אלה חיילי פטלורה, ולא עזרו שום הוכחות בדבר שליחותו למטהו של פטלורה לטובת בתי החולים שלו. הם ירו בו וקיפדו את פתיל חייו של רופא יהודי צעיר, כשהוא במלוא אונו ותקוותו להגביר את עבודתו לטובת הכלל, אך טרם ראה חדוות־חיים.

יעקב טולפין

ר׳ משה שולבוג

דור דור ודורשיו, דור דור ומחנכיו. ר׳ משה שולבוג סימל באורח־חייו, במעשיו ובחינוך בניו ותלמידיו תקופה שלימה. היה אחד מנאמני תקופת ההשכלה, ציוני נוסח אחד־העם ואח״כ חבר

„מזרחי״. ביום י״ג בסיון תר״ץ (1930) נפטר בלבוב, מפעל חייו נפסק ומקור מחצבתו — היהדות השורשית של אוסטראה עיר הצדיקים והחסידים — נעקר מיסודו בידי צר ואויב. אכן חסד עשה עמנו הקב״ה, שפיזר אותנו והותיר לאוסטראה שרידים בישראל ובעולם, שהציבו לעצמם מטרה קדושה להנציח על דפי „פנקס אוסטראה״ את עברם המפואר של עירם וקדושיה.

כחבר פעיל ב„חברת מפיצי השכלה״ הקדיש ר׳ משה שולבוג מכוח ארגונו ומרצו להפצת העתונות העברית דאז — „הצופה״ ו„הצפירה״. עודני זוכר קריאת האיש ברחוב, שהשתמש להפצת „הצופה״ בפסוק הידוע „הצופה לרשע וחפץ בהצדקו״. בחוג ידידיו, כר׳ פנחס טקסר, יצחק ליזק, אהרן ברק ועוד, היו המאמרים של „האורח לשבת״ — נ. סוקולוב, של ד״ר ש. ברנפלד וש״י הורביץ מקור השראה, וכל שיר חדש של ח. נ. ביאליק הכניס נשמה יתירה בחוג האנשים האלה.

היה בין המלמדים הראשיים בתלמוד־תורה. כאשר הרשות הפידגוגית הרוסית בימים ההם דרשה, כי בראש הת״ת יעמוד מורה מוסמך ומוכר ע״י שלטונות החינוך, נטל ר׳ משה שולבוג את המשרה הקשה על שכמו. בזמן קצר עבר את הקורס הדרוש ולמרות גילו עמד בבחינות וקיבל את התעודה והתואר של מורה מוסמך ומנהל הת״ת. בכשרונו הפידגוגי הגדיל לעשות בהפצת הרעיונות והתקוות בקרב תלמידיו בני המוני העם ובחוגי מקורביו בטרקליני המשפחות העשירות — הזוסמנים, פרנקל ועוד. את מיטב אונו נתן לפיתוח ה„תלמוד־תורה״ ולהעלאתה למדרגה המתאימה גם לילדי המשפחות האמידות. עקרונו היה לא „תלמוד־תורה״ לילדי עניים, אלא בית־ספר נורמלי לכל.

חדור רוח היהדות המסורתית שאף להקנות לתלמידיו ידיעה עמוקה בתנ״ך, חיבה רבה לספרות העברית, ידיעה יסודית בדקדוק העברי, ואילו לטובי תלמידיו הוריש את מושגיו ורוחו הפילוסופית בהבנת היהדות על־יסוד המפרשים הנועזים. כדי לחבב על תלמידיו את הת״ת והלימודים היה עורך מדי שנה נשפי ט״ו בשבט בהשתתפותם של טובי התלמידים. בתוכנית נכללו: דקלום פרק בספר ישעיהו, שירת דבורה, משירי ר׳ יהודה הלוי או ח. נ. ביאליק וכו׳. האופי החגיגי של הנשפים האלה, בהשתתפות אורחים מנכבדי העיר, השאיר רושם חזק על הכל ובעיקר על התלמידים.

רוח של אהבה למסורת היהודית, לתרבותה ולחיבת הארץ שררה בביתו ביחס לחינוך בניו ואותה רוח אף הנחיל לתלמידיו ומקורביו. לרגל אסיפת־האזכרה לקרבנות המהומות בארץ־ישראל וטבח בחורי ישיבת חברון, הטיל הרב ורטהיים על ר׳ משה שולבוג לנסח תפילת „יזכור״ מתאימה, וגדולה היתה ההתעוררות והבכיה בבית־הכנסת הגדול אחרי תפילה זו. בתקופת משפט־ביילס, עת צוררי ישראל פגעו קשה בכבודנו, ידע להוכיח בדברי נועם, שנצח ישראל לא ישקר. בימים ההם היה ממונה על משרד הגירה מטעם „היאס״, במטרה לכוון את המהגרים בדרך בטוחה, שלא יפלו טרף בידי נוכלים בהמבורג ועוד. במסגרת תפקידו זה עמד בחליפת מכתבים עם רבנים בעולם למען עגונות וסתם משפחות מטופלות, שבעליהן נדדו לאמריקה והשאירום בחוסר כל.

כל ימיו עסק בחינוך דור מגשימי בנין הארץ, ועליתו של בנו זאב בשנת 1922 גרמה לו שמחה רבה. בחליפת המכתבים עמו שלח לו עידוד אבהי וחיזק את ידיו, שיוכל לעמוד בחבלי הקליטה הקשים. אכן תלמידיו בארץ, החדורים עדיין תורת רבם ומורם, משמשים עדות חיה, שמאמציו למען העם והארץ נשאו פרי הילולים.

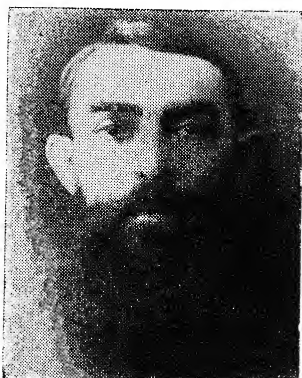
ז. שלו־שולבוג

ר׳ מאיר־צבי פינקל

ר׳ מ א י ר ־ צ ב י פ י נ ק ל נולד בשנת 1889 בעיירה פוריצק הסמוכה ללודמיר. בנעוריו למד תורה מפי אביו הלמדן ר׳ אלתר־בן־ציון שו״ב. בין חבריו נחשב למתקדם, שכן מחוץ לבית־המדרש „חטא" בקריאת חוברות ציוניות, וכן היה שונה מחבריו גם במראהו החיצוני ובלבושו. בנסיבות אלו התנגש לעתים עם אביו האדוק והשמרן, שלא השלים עם שום סטיה מהיסודות, שהגיחו הראשונים מלפני מאות בשנים. פעם אחת נכנס הבן לבית־המדרש ענוד עניבה בזמן שאביו היה נוכח בתפילה בציבור. כנשוך נחש קפץ האב ממקומו, רץ בכיוון הבן ובמעמד כל המתפללים הוריד את העניבה מעל צוארו בנזיפה חמורה.

אחרי מותה ללא עת של אמו ט ו י ב ה, נשארו הילדים שמונה במספר ללא השגחה. מאיר־צבי הקטן עזב את העיירה והגיע לאוסטראה, מקום שם היה במשך שנים תחת השגחתו של הרבי הידוע ר׳ יעקב־יוסף ספרד, ממנו למד תורה ונחשב כאחד מבני־ביתו. לאחר זמן נשא לו לאשה את ר ח ל ־ ה י נ ד ה בת ר׳ דוד וגולדה פינקל, משפחת רבנים ודיינים בערים זסלאב, קוניב והכפר הגדול מיאקיט. ורק מקרה הוא, שאשתו של מ. צ. פינקל היתה ג״כ מבית פינקל ללא כל קרבת משפחה. גם לאחר נישואיו לא ניתק את קשריו עם בית הרבי, אף היה זמן מסוים מפקח על נכסי הרבי באוסטראה.

על משפחת פינקל עברו תלאות רבות וקשות בימי השתוללות כנופיות הרוצחים של פטלורה, את חותנו ר׳ דוד רצחו לנגד עיניו על סף ביתו והוא עצמו ניצל בנס מידי הרוצחים. בשנת 1923 עבר עם משפחתו מהעיר קוניב, שנפלה בידי הבולשביקים, לעיר אוסטראה, שנשארה בשטח הפולני. מ. צ. פינקל השתרש בחיים החברתיים־ציוניים באוסטראה, שאותה לא עזב עד יומו האחרון. הוא עבד כמורה בתלמוד־תורה, היה חבר פעיל ב„מזרחי" וגילה עירנות בכל עסקי הציבור בעיר. הצטיין באהבת הבריות וקיבל כל אדם בסבר

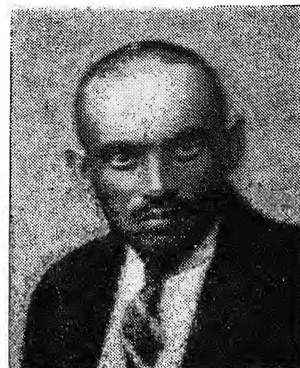
פנים ובחיוך של טוב לב. אהב להימצא בחברה, וגם הבריות, זקן וצעיר, התיחסו אליו בחיבה יתירה. היה ראש לחברת משניות במשך שנים רבות, שאליה השתייכו רבים מנכבדי העיר ולומדיה, כמו: ר׳ אפרים מלמד, ר׳ פנחס פליקוף, ר׳ שמואל שוחט ואח׳. כל שנה נערכה בביתו חגיגת סיום ליד שולחנות ערוכים בכל טוב לעשרות רבות של חברים לומדים.

ר׳ מאיר צבי פינקל נשאר באוסטראה עד למלחמת העולם השניה, עת הרוצחים הנאציים רצחו אותו, את אשתו רחל ואת שתי בנותיו הצעירות ט ו י ב ה ו ג ו ל ד ה בעודן בפריחתן. בנו מ ש ה עלה ארצה בשנת 1936, ואילו בנו השני ח י י ם גויס לצבא האדום, התגלגל לסיביר, התנסה בעבודת־פרך וברעב עד שהגיע דרך נדודיו ארצה בשנת 1948. כאן גויס לצה״ל ישר מהאניה, נשלח לחזית ונפצע, אך יצא בשלום וחי בישראל.

חיים פינקל

שלמה קצנבליט

בהעלותי מדי פעם זכרונות על עברה של עירנו אוסטראה והחיים התוססים שלה, עולה לנגד עיני דמותו של ידיד נערץ ופעיל־ציבור מקרב שכבות העם, והיא דמותו של ש ל מ ה ק צ נ ב ל י ט.

משכיל ובר־אורין היה האיש וביתו היה בית־ועד לפעולה ציונית ועסקנות כללית־אזרחית בעירנו.

מדי זוכרי את הבית הזה, המשותף לו ולאחותו פ י י ג ה ט ש ו ר נ י, עולות בזכרוני אותן הפעולות, הישיבות והאסיפות, שהיינו מקיימים בו. בעת שהשתייכנו יחד עם בני קצנבליט וטשורני לתנועה החלוצית „השומר־הצעיר".

ולא רק מקום לאסיפות וישיבות שימש לנו הבית, אלא היה זה בית חם, שהכניס אותנו בלב פתוח ושימש סעד ועזר גם לתנועה החלוצית וגם ליחידים שפעלו בה. איש מסורתי היה קצנבליט ועם זאת היתה לו הבנה רבה לפעולות נוער בכלל ולתנועה החלוצית בפרט. אתו מצאנו לרוב שפה משותפת, ונעים היה להחליף דעות עמו ואף לקבל עצה והדרכה לפעולה. שלמה קצנבליט לא היה עסקן מקצועי. הוא היה איש עמל, בעל מלאכה החי מיגיע כפיו, ועם זאת מסר את מרבית זמנו לעסקנות ציבורית. לרוב עשה זאת אחרי עבודת יומו ואפילו על חשבון הדאגה לפרנסת ביתו. מפעל חייו ויציר טיפוחיו היה בית־היתומים בעירנו, אשר בו גדלו והתחנכו עשרות נערים ונערות יתומי מלחמת־העולם הראשונה. מלבד זאת

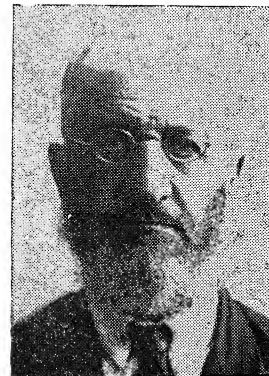
היה נבחר הציבור במועצת־העיר בכמה קדנציות, חבר בהנהלת הבנק העממי, בחברת „טאז" וכן במוסדות ציוניים.

בהיותו עסוק בפעולה ציבורית, שאותה עשה באמונה ובנקיון כפיים, לא זנח גם את חינוך ילדיו שלו ברוח ציונית ועברית. ביתו היה גם בית עברי, ועתון וספר עברי היו בו תמיד על שולחנו. זכורני כיצד היו מתקבלים בביתם שליחים שונים, שהיו מגיעים לעירנו ומצאו בביתו אכסניה לבבית. במשך שנים שאף יחד עם אחרים להקמת בית־ספר עברי, ואכן היה בין מיסדי בית־הספר והגימנסיה העברית „תרבות" בעירנו ופעל בה עד הסוף. את כל הפעולה הענפה הזאת הוא עשה מתוך ענווה, כשרק טובת הציבור לנגד עיניו. מעולם לא ניצל את מעמדו הציבורי להנאתו הפרטית. עד יומו האחרון חי והתפרנס מעבודת כפיו וביושר. חלם האיש לעלות ארצה, אך לא זכה. ילדיו עלו כולם ארצה בעידודו ובסיועו.

מרדכי אוריון (שקולניק)

ר' מוטיל רבינוביץ

ר' ברוך־מרדכי (מוטיל) רבינוביץ סגן יו"ר שלטון הקהילה באוסטראה.

מה נמלצו דברי חז"ל, בפרשם את המושג אריכות־ימים כשם־טוב, הנשאר לשנים רבות אחר המוות. ואם יש לאל ידו של בן לגרום להוריו אריכות־ימים כזאת, הרי זו הדרגה העילאית של כיבוד אב ואם. בהכרה כזאת הריני מקדיש שורות אלו ב„פנקס אוסטראה" לזכרם של הורי, שנפטרו לעולמם בלא עת.

בשנת 1888 התישב באוסטראה אברך פינסקאי בשם ברוך־מרדכי (מוטיל) רבינוביץ עם רעיתו בתיה פרלשטיין ילידת אוסטראה. בן להורים חסידים, אך בעצמו „מתנגד" בעל הכרה דתית צרופה, השכיל לסגל לעצמו מרוחה של אוסטראה ותרבותה, כמיטב מסורתה מימים ימימה. בעודו צעיר לימים רכש השכלה כללית רחבה וכן היה תלמידו של המטיף המפורסם צבי מסליאנסקי. דבר זה הוציא את אבי מהאופק הצר והחדגוני, שהיה נחלת הרבים בימים ההם, והעלה אותו על דרך המלך של ידע כללי ושל השקפת־עולם מודרנית, ובמשך כל השנים שהתגורר באוסטראה יצא שמו לתהילה כאדם „נוח למקום ונוח לבריות".

בהיותו בעל הכרה דתית, וברוחשו בעת ובעונה אחת רגשי דרך־ארץ למדע ולקידמה, העריך כראוי את פעולתם של „מפיצי ההשכלה", ועקב זאת הפעיל את כל מרצו וכשרונו להפצת מדע ותרבות לטובת הכלל. כחבר פעיל בהנהלת ה„תלמוד־תורה" השתדל אף עזר עוד בראשית המאה הנוכחית (1902) להזמין כמורה למוסד זה את לוי־ראובן זימלין, בוגר בית־המדרש למורים בוילנא.

כל ימיו עסק מוטיל רבינוביץ עם הציבור שלא על־מנת לקבל פרס. בעצה ותושיה, במס ובמעש שיתף פעולה במוסדות רבים. בשנת 1930 נסע לאמריקה „להיות יחד עם בניו", ותעודות ההערכה, שהוגשו לו במסיבת הפרידה מטעם הקהילה, ששימש לה סגן יושב־ראש, ומטעם כל מוסדות העיר שלמענם פעל, סיפרו בשבחו והעידו על זכויותיו הרבות. הוא השתקע בניו יורק בבית בנו צבי וכלתו ברבש, הגננת הראשונה של גן־הילדים העברי באוסטראה. גם מעבר לים זכר לאוסטראה חסד נעורים ופעל וייצג אותה בנאמנות בין אנשי אוסטראה בניו־יורק. כך חי ופעל עד ליום בו מצא את מותו הטראגי בשנת 1939. מותו הפתאומי זיעזע את כל ידידיו ומיודעיו, ובאסיפת־אזכרה שנערכה ב„קלויז" ל„יום השלושים" הביעו יהודי אוסטראה רחשי צער ואבל כבד על האבידה הגדולה.

אמי בתיה לא זו בלבד שעודדה את אבי בעבודתו הציבורית, אלא גם בעצמה, עפ"י דרכה הצנועה, השתתפה בארגוני נשים ובמוסדות אחרים, כמו: ביקור־חולים, לינת־הצדק, המטבח הזול וכו'. לאמי היו שתי אחיות: האחת חיה ובעלה דוד ברונשטיין שניספו באוטבוצק, והשניה שבע ובעלה משה־יעקב אבלמן ניספו באוסטראה עם בניהם ובנותיהם שרה, רחל, מינה, יונתן ואברהם, הנזכרים לטובה במקום אחר ב„פנקס אוסטראה".

הרשל רבינוביץ

יעקב ליקחמבר

יעקב (קאווע) ואשתו אדלה ליקחמבר גרו ברחוב לוצקה 17 עם שני ילדיהם וואווע וטאניה. ביחד עם אביו יודל ליקחמבר ניהל עסקים של חומרי־בנין: תעשית לבנים וסיד ב„בעלמאזש" ובית מסחר סיטוני בעיר.

יעקב היה בעל הופעה נאה ותרבותית והצטיין במזג טוב ועדין, ובגלל הסגולות האישיות הללו זכה ליחס של דרך־ארץ וחיבה בכל חוגי החברה. מבחינת אישיותו המקובלת הוא מילא תפקידים רפרזנטטיביים חשובים, כמו: „לאווניק„ בעיריה, סגן יו"ר הקהילה, בא־כוחם של ההורים היהודיים בגמנסיה הפולנית; כאיש החברה היה חבר ההנהלה של בית־החולים היהודי, השתתף בהנהלת בית־הספר „תרבות" וכו'; ואחרון אחרון כפנקסן־מומחה היה בין מיסדיו של בנק עממי (לודובי) ויו"ר כבוד שלו וכן מבקר החשבונות של הקרן הקיימת לישראל. ביחוד התחבב מאד על סוחרי הקונפקציה (טאנדעטניקעס) והכובענים שהוא נתן יד לארגונם ולניהולם בעצה ובהדרכה.

בשנת 1939, עם כיבוש העיר ע"י הסובייטים והלאמת העסקים הפרטיים שלו, היה קאווע מנהל החשבונות הראשי של קומבינאט־

העור בעיר החדשה. בקבלו חופשת מנוחה של שבועיים, נסע לבקר את בתו טאניה, שעבדה במשרה ממשלתית בלבוב. בינתיים פרצה המלחמה הסובייטית־גרמנית ולא יכול עוד לשוב לאוסטראה. תוך קשיים גדולים הוא נמלט עם בתו לבילגורוד שליד חרקוב וקיבל שם משרת מנהל חשבונות ראשי בארטל הנכים, ובתו נתקבלה לאוני־ברסיטה בחרקוב.

בהתקרב הגרמנים הם ברחו שוב, מקודם לעיירה סאראגאטש באוזבקיסטן ואחר־כך לדז'אמבול בקאזאכסטן. מאפיסת כוחות, כתוצאה מתנאי חיים ומאורעות קשים, נפל קאווע למשכב. בעיר זאת, שם שררו רעב וקור ומחסור בעזרה רפואית, הסתלקה דמות מזהירה ועדינה — יעקב ליקחמכר — לעולם הנצח. בעת הקבורה בדז'אמבול הרחוקה „התאספו" בבית־העלמין המקומי בתו עם בעלה (כעת בישראל) ושמואל סונץ ז"ל מאוסטראה, אשר גם דאג להקים לו מצבה.

בעת הפצצת העיר אוסטראה ע"י הגרמנים, התאספו במרתף ביתו שארית המשפחה; אחותו בלה עם בעלה וילדם שבאו מוורשה וכן שכנים מהבתים הסמוכים. פצצה אחת הרסה את הבית ורוב האנשים ניספו. אשתו אדלה נפצעה קשה והובאה לבית־החולים ובסלקציה הראשונה הושמדה ע"י הרוצחים הגרמניים.

בנם וואווע ברח מהגיטו, הסתתר זמן מסיום בעיר ולבסוף הצטרף לפרטיזנים. היה בא בחשאי העירה, הגיש ליהודים עזרה בכסף ובמזונות, אף רכש נשק מהגרמנים בשביל הפרטיזנים. בתום המלחמה יצא מוקדם מדי מהיער להסתובב חפשי בעיר. כדור של אוקראיני הפיל באמצע הרחוב את הגבור האמיץ וואווע ליקחמכר.

ט. ונדריגר

יעקב יקירא

יעקב (יענקל) יקירא, יליד העיירה הווהלנית טשאן (תיאופיפול) בא להשתקע באוסטראה בשנת 1906 בעודו צעיר לימים. ביחד עם אחותו יהודית פבריקנט עסק במסחר הקמה ומכאן משך את קיומו בראשית צעדיו בחיים.

במשך כל תקופת שהותו באוסטראה היה פעיל בתנועה הציונית החשאית ועבד במחיצתם של צבי בוקימר, זלמן גרשפלד ואחרים, אשר הכשירו את הלבבות בקרב הנוער היהודי בעיר לקראת כינון ההסתדרות הציונית הבאה. ביחד עם הגננות ברבש ובריינה ברד יסד גן־ילדים ופעל בשטח החינוך בעיר.

בשלהי 1920, בגבור גל ההגירה היהודית מאוסטראה לאחר מלחמת העולם הראשונה ופרעות־הדמים שלאחריה, היגר יקירא לארצות־הברית והתישב בניו־יורק. שם נשא לאשה את שרה ליפשיץ, בתם של טבל ומינדל ליפשיץ והקים בית יהודי לאומי מתקדם.

בהיותו פעיל בתנועת „פועלי ציון" בניו־יורק, לא נטש את חיבתו לציון הנטועה בלבו מנעוריו. הוא תמך במפעלי ארץ־ישראל העובדת וטיפח שאיפה עמוקה לעלות ארצה, להשתתף בבנין המולדת ובשיקום העם היהודי בה על יסודות עבודה. אך לא זכה לכך, וביום י' בטבת תשי"ח (14 בדצמבר 1957) נפטר בניו־יורק בגיל 69.

יעקב יקירא השאיר אחריו אשה ובת, פעפי בלום, שהתגוררה זמן מסוים בתל־אביב, בתקוה לאיחוד המשפחה בארץ, וכעת היא גרה בפילדלפיה ארה"ב. גם הבת ירשה מאביה חיבה לישראל ומסירות לתנועה הציונית ומפעליה ואף הבטיחה לאביה לחנך את ילדיה ברוחו.

פייגה יקירא־קמיניק

ססה גולדברג

אחד מיני מעטים בעירנו, שבין הבלתי־מוצהרים אך בעלי ההכרה הציונית בלבם, היה ס ש ה ג ו ל ד ב ר ג. בהיותו בן יחיד ורך לפני הוריו שחרדו לשלומו, לא נתנוהו מטעמי בטחון אישי להשתייך לאחד הארגונים הציוניים בעיר, פן ייגרם לו נזק כלשהו. וכל זאת למרות העובדה, ששתי אחיותיו נ ס י ה ו ל ו ס י ה תבל״א היו חברות פעילות בארגונים ציוניים ודוקא בהסכמת ההורים.

אולם כידוע „מים גנובים ימתקו״ וחיבתו לכל דבר השייך לארץ־ישראל היתה משום כך הרבה יותר עזה מזו של הציונים הרשמיים והמוצהרים. הספרות הציונית וכן הידיעות על ארץ־ישראל, שקרא בעתונים הציוניים, השפיעו עליו השפעה עצומה ועוררו בו את הרצון העז והכמיהה לעלות ארצה. בשיחותיו עם חבריו ועם מכריו המקורבים העלה תמיד את ארץ־ישראל בראש נושאיו, וקודם לאחרים, בלי רעש ובלי פרסום, עשה את כל המאמצים, כדי להגשים את חלומו ומשאת נפשו.

בהגיעו ארצה צעיר ורענן ונעים מראה, כשהוא מצויד באינטליגנציה הרבה למעלה מהממוצעת, היה לאל ידו למצוא לעצמו דרך קלה לביסוס קיומו. אך הוא בחר דוקא בדרך הקשה ביותר של פועל פשוט. במכתביו לחבריו בגולה הוא כותב: „חבל על זמנכם שאתם מאבדים שם לבטלה, בואו לארץ־ישראל, שכאן עובדים וחיים חיים מלאים ומרגישים כבן־אדם גאה וכיהודי זקוף־קומה!...״

אולם שמחתו לא ארכה זמן רב. על־ידי עבודות הבנין הקשות קרה לו אסון וקיפח את חייו הצעירים. בלבם של בני המשפחה הקרובים ביותר ובלבם של חבריו ומכיריו ינון שמו לברכה וזכרו לא יישכח לעולם.

אברהם חרבש

בוזיה גילבורד

בשעורי־ערב לעברית, במועדון התרבות שברחוב „ווילבינער גרעבלע״, הכרתי לראשונה את ב ו ז י ה ג י ל ב ו ר ד, הגדולה מבין שלוש האחיות. שתי אחיותיה צ ו נ י ה ו ל י ו ב ה הצטיינו ביופין, ואילו בוזיה בלטה באישיותה.

אביהן נפטר בארצות־הברית והשאיר אחריו אלמנה עם ארבעה ילדים. האם היתה אשה עדינת־נפש אך חולנית ומצבה החומרי של המשפחה היה קשה מאד. אך כל זה לא מנע מכל הבנות להיות פעילות בתנועה הציונית ולמלא בנאמנות את כל התפקידים שהוטלו עליהן (קופסות הקק״ל שלהן היו תמיד מלאות יותר מאחרות). גם חברתיות מאד היו, מי מהנוער בימים ההם לא הכיר את ביתן ברחוב דובינסקה ? !

כדי לעזור למשפחה התחילה בוזיה לעבוד בגיל צעיר. זמן מסוים עבדה בבית־היתומים ואחר־כך עבדה שנים כספרנית בספריה הציונית ע״ש צבי בוקימר. תענוג מיוחד היה לבקר בספריה ולחטוף שיחה עם בוזיה, שהיתה תמיד במצב־רוח טוב ומוכנה ליעץ ולהדריך בבחירת ספר ולהוסיף בדיחה מתאימה לכל מקרה. חוץ מעבודתה הזאת התמסרה גם ללהקת החובבים, שפעלה באותו זמן באוסטראה לטובת הקרנות הלאומיות, המוסדות הציוניים וכו׳. היא מילאה בהצלחה תפקידים רבים וביחוד הצטיינה בזמרתה הנאה.

שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת העולם השניה גרה עם בעלה בלוצק, ששם היתה להם סוכנות עתונים וז׳ורנלים מכל ערי הארץ וביחוד מוורשה. בזמן לימודי בעיר זאת היתה בוזיה מבקרת לעתים קרובות לרגל עסקים. לא פעם לקחה אותי לבקר עמה במערכות העתונים „היינט״, „מאמענט״, „נאש פשעגלונד״, וכו׳, שכן בכל מקום היתה בת בית והעריכו אותה מאד. כבר בהיותי בארץ המשיכה בוזיה לשלוח אלי עתונים וביחוד מכתבים.

היהודים עוד ישבו „בשאננותם״ בלועו של הר הגעש ולא הרגישו כלל בהתפרצות המתקרבת, אולם לבה של בוזיה לא היה שקט ותבעה: „הצילו!״ אך לדאבוני לא היה אז באפשרותי לשלוח לה סרטיפיקט או דרישה. בינתיים פרץ האסון העולמי ואש הזעם התקרבה לערי ווהלין במהירות הבזק ופגעה גם בבוזיה גילבורד ומשפחתה.

אידה בוקימר־ווסקובויניק

בני ר' מנדל ביבר

א. אברהם־יצחק

ברוך מבנים היה ר' מנדל ביבר, שכל אחד מהם קבע ברכה לעצמו. זכה ר' מנדל ולכמה מבניו ובנותיו נתיחד מקום נכבד בין אנשי החזון של תקומת ישראל וגם בין המשתתפים בפועל בהגשמת החזון למעשה עם ראשוני העליה השלישית.

יועלה כאן זכרו של בנו מ א י ר ־ א ל י ה ו, חניך תנועת „החלוץ", איש העמל והעבודה, אשר נקטף בעודו באבו בראשית שנות השלושים. ויבדל לחיים ארוכים צעיר הבנים, ש ל ו ם, איש־קיבוץ ישר־דרך ותמים־הליכות.

לציון מיוחד ראויים שני בניו של ר' מנדל, הבכור א ב ר ה ם־י צ ח ק והבן השלישי ל י י ב ו ש (הבן השני ח י י ם היה בנעוריו תלמידו של העילוי מפולטבה ר' יואל שארין, ר"מ בישיבת זוויהיל).

ל י י ב ו ש היה איש ההגות והמחשבה ויחד עם זאת ניחן גם בכשרון המעשה. עוד בימי נעוריו המוקדמים גילה ידיעה רבה במדעי החברה והכלכלה. בעבודתו בבנקים הפליא את הממונים עליו בבקיאותו הרבה ובזכרונו. בגלגוליו השונים, שהחיים טלטלוהו במרוצת השנים, עמד איתן נגד כל פגעי הזמן עד שבאה השואה והעבירתו מן העולם. את בנו חינך לתורה ולעבודה ועוד הספיק לשלוח אותו ארצה.

א ב ר ה ם ־ י צ ח ק, הבן הבכור, היה דמות מפליאה בייחודה. איש־ספר מובהק היה שתורתו שעשועיו. זכור לי ביקורי הראשון בבית ר' מנדל ביבר בהיותי נער. לייבוש אחיו הצעיר לקחני לחדרו של אברהם־יצחק, ועם פתיחת הדלת נשארתי עומד על מפתן החדר משתאה למראה עיני: איש צעיר נמוך־קומה, בעל פנים עטורי זקנקן שחור, עומד רכון על־גבי ספר פתוח המונח על שלחן בתוך ערימת ספרים. פני האיש קורנות כשחיוך פרוש עליהם, עיניו נוצצות מלאי התפעלות ומיישירות מבט לתוך הספר, משל הוא מאזין לשיחה מלבבת... לבי לא נתנני להוציאו מעולמו הפנימי, אך רק הרגיש בנו הפסיק את משנתו וקיבלני בסבר־פנים ובשיחה מלבבת. הפליאני האיש בבקיאותו, בחריפותו ובזכרונו הפנומינלי. הוא גם גילה ידיעה רבה בעניני הלכה. זוכרני כמה מקרים, שהעמיד אפילו את אביו הלמדן המופלג על דבר הלכה שנתעלמה ממנו, בהסתמכו על המקורות, כפי שהיו שמורים בזכרונו כמונח בקופסה. אכן מופלא היה האיש, ברא כרעיה דאבוהו.

מרדכי ביבר

ב. לייבוש ביבר

זכרונותי על ל י י ב ו ש ב י ב ר מתחילים בשנת 1910־11, משהתחיל לעבוד בבנק המקומי. בתחילה נראה לנו שתקן וקצת ביישן ולא תיארנו לעצמנו, שיבואו זמנים ויהיה לאחד הציונים הבולטים בעיר ומטובי הנואמים שבינינו. במשך הזמן הכרנו לדעת את כשרונותיו ואת נטיותיו הציוניות ושיתפנו אותו בעבודתנו הציו־נית החשאית, ביחוד בגזרה אחת — בחוג דוברי העברית. היתה זאת קבוצה קטנה, שהתאספה לעתים מזומנות בביתן של האחיות ליס: הבכורה א ס ת ר הגננת והצעירה פ י י ג ה (אח"כ רעיתו של לייבוש), שהיתה מורה עברית. עיקר פעילותה של קבוצה זאת היה טיפוח הדיבור העברי והנושאים לשיחות היו: עניני היהדות, הספרות העברית ושאלות ציוניות.

ראש המדברים בחוג עברי זה היה לייבוש, שספג מילדותו אוירה של תורה ויהדות שורשית בבית אביו ר' מנחם־מנדל ביבר, שהיה גם מורו ורבו. כן עמדה לרשותו של לייבוש הספריה העשירה של אביו, אך הוא לא אמר די בזה, כי החפץ להשכלה כללית גבר אצלו ובד בבד עם מדעי היהדות התחיל להשתלם גם במקצועות של השכלה כללית. כציוני ועובד בבנק קואופרטיבי גילה ענין רב בתורת הקואופרציה — ולפי עדות אחותו — אף חיבר ספר על הקואופרציה.

והנה באה המהפכה של שנת 1917, וביום בהיר אחד יצאנו משיעבוד לחירות, מעבודה ציונית במחתרת לעבודה ציבורית גלויה, ואז גם הגיע יומו של לייבוש לפעול במלוא כוחו. עד מהרה התגבר על מבוכתו הטבעית של צנוע ונחבא אל הכלים והיה לנואם נעים ומשכנע. הוא סיגל לעצמו סגנון עממי לבבי, שקשר אליו את קהל שומעיו, ונאומיו באסיפות פומביות היו תמיד מלאי ענין.

במרוצת השנים התפתח והיה לאישיות בולטת בציבוריות של אוסטראה. היה פעיל מאד בקהילה היהודית, בבנק העממי ובמפלגת „התאחדות", שלייבוש היה המנהיג והרוח החיה של תנועה זאת בעירנו ונציגה הרשמי בכל הועידות, שהתקיימו בתקופה זאת בפולין.

בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השניה חלם לעלות ארצה ביחד עם משפחתו, אך חלומו זה התגשם רק בחלקו: רק בנו הבכור מ א י ר הספיק להגיע ארצה ולהשתרש בה, ואילו לייבוש ואשתו פייגה חילקו את גורלם של כל יהודי אוסטראה.

ז. גרשפלד

שרה, מינה ורחל אבלמן

שלוש אחיות, שלוש בנותיו של העסקן הציוני והציבורי הנודע משה אבלמן ואשתו בת־שבע ונכדותיו של הרב אבלמן מביאליסטוק. קיבלו חינוך ברוח ציונית באוירה של בית פטריארכלי, מיוחס ואמיד.

אחרי המהפכה הרוסית בשנים 18—1917, והן עדיין בגיל צעיר, חל מיפנה חד בעולמן הפנימי והתגבשה אצלן הכרה שמאלנית. שלושתן נלחמו על זכויות הלשון האידית והיו פעילות ב„קולטור־ליגע".

הבכורה ש ר ה עבדה כל השנים כמזכירת ה„קולטור־ליגע" ביחד עם היו"ר שלה ד"ר יוסף רוזנשטרום. ממקצועה היתה אחות רחמניה בבית־החולים העירוני ולימדה בהתנדבות בשיעורי־הערב למבוגרים את המקצועות של ספרות אידית והיסטוריה. בשנת 1922 עברה לביאליסטוק והיתה שם אחות ראשית בבית־החולים היהודי, מקום שם הצטיינה ביחסה הלבבי ובמסירות לכל סובל ואומלל. היא נשארה בביאליסטוק עד ימי השואה והושמדה שם ביחד עם אחותה רחל בגיטו ביאליסטוק.

מ י נ ה האחות השניה למדה באוניברסיטת קיוב. בגיל צעיר התקשרה בתנועת הפועלים ובבית־הספר האידי. היתה חברה במפלגת „פועלי־ציון" שמאל וורשה. היתה עסקנית נמרצת ונואמת טובה. היתה לא רק מורה, אלא גם עסקנית חינוכית ותרבותית, השתתפה תמיד בועידות מורי ציש"א ונחשבה לאישיות בולטת בשורות המורים בפולין. התחילה את דרכה בתקופה הסוערת של מהפכת 1917, בזעזעה את הוריה בעלי המעמד והיחוס בנטיותיה השמאלניות. עבודתה הראשונה היתה בגני־הילדים של ה„קולטור־ליגע" באוסטראה. משנת 1921 עד 1924 עבדה כגננת בביאליסטוק ובלבוב ומשנת 1925 עבדה בוורשה כמורה בבית־הספר ע"ש בורוכוב ובעת ובעונה אחת למדה פדגוגיקה באוניברסיטת וורשה.

האחות השלישית ר ח ל עבדה בביאליסטוק כמורה בבית־הספר היהודי ע"ש מנדלי וכן היתה עסקנית בשטח החינוך. היא רכשה השכלה רחבה בגימנסיה ובאוניברסיטה, אך היתה בין המורות המעטות, שמלבד השכלה כללית היתה בעלת ידיעות רחבות בשטח היהדות שרכשה בבית אבא. היא היתה על־כן מורה מצליחה מאד בעלת כשרונות פדגוגיים ונסיון רב בלשון האידית, הספרות והמקצועות הכלליים. כן תפשה עמדה מכובדת במשפחת המורים הביאליסטוקאיים והצטיינה בהופעותיה רבות המשקל בועידות המורים.

בלהה טולפין־וונגרוב

זלמן רשטיק

ז ל מ ן ר ש ט י ק היה נודע ומוכר בעיר כבעל עסק לתיקון מכונות ואופניים ברחוב דובינסקה. שלא כשאר המלאכות היה מקצוע זה נדיר מאוד, בס"ה 2—3 חנויות בעיר, אך חנותו של רשטיק נחשבה ראשונה וחשובה ביניהן, שהקנתה לו שם ומעמד מיוחד. יצוין, כי המכניקה היתה מקצוע משפחתי, שכן גם אחיו ברובנה עסק באותו מקצוע, וכי בניו וכן כל אלה שעבדו באוסטראה במקצוע זה היו תלמידיו.

עקב מומחיותו הבלעדית כמעט בעבודות המכניקה נהנה מסבר פנים אצל השלטונות הצבאיים, האזרחיים והמוסדות העירוניים, היה חבר פעיל בארגון בעלי־מלאכה ובמוסדות אחרים. כן שימש במשך שנים גבאי בבית־הכנסת הגדול והתמסר לעניני קהל וציבור. אך לשיא פופולריותו הגיע בזכות האופניים, שנתן בהשאלה־לשעה לנוער מקרב החוגים הספורטיביים, כמנהג הימים ההם באוסטראה, ואף הנוער מהעיירות הסמוכות נזקק לאופניים של רשטיק.

בית רשטיק שבפינת הרחובות הנדלובה־ווילבינער גרעבלע שימש מעין מועדון לנוער המתלמד מכל החוגים, שמצא שם הכנסת־אורחים חמה, בילוי חברתי ומוסיקלי, פגישה בעניני תנועות־נוער וכו'. כל אורח או אורחת מעיר אחרת מצאו את דרכם לבית רשטיק ושימשו כוח־משיכה נוסף לחוגי הנוער המקומיים.

בנם צ ב י היה בין ראשוני העולים, שהגיע ארצה כסטודנט הסכניון בחיפה, ולאחר שהשתקע בארץ הגיעו בתקופות שונות בניהם ס י ו מ ה ו ש מ א י ובתם ר ח ל ומשפחותיהם. גם ההורים ז ל מ ן ו ש פ ר י נ צ ה זכו לעלות ארצה ולחיות בה מספר שנים, אך מחמת מחלתה של האם, שלא יכלה לשאת את

האקלים, חזרו במצוות הרופאים סמוך למלחמת העולם השניה לאוסטראה, שם מצאו את מותם הטראגי בשואה יחד עם בנם ח י י ם ושלושת ילדיו. הבן ד ו ד' י ק נשאר בחיים ונמצא ברוסיה.

משה שטרנברג־שרוני

ר׳ נפתלי־הרץ וולדמן

ר׳ נפתלי־הרץ וולדמן, סוחר תבואות ישר ומצניע לכת, היה בעל לאשה ואב לארבעה ילדים וניהל בית־משפחה במאמצים רבים בתקוה לימים טובים. לימים חלה האיש — והוא עדיין בחצי ימיו — ובעטיו של טיפול רפואי מפגר, כמשפט הימים ההם באוסטראה, נפטר בגיל 42. אשתו פראדל לבית סנדר היילפרין, צנועה ועדינת גוף ונפש, שלא יכלה לעמוד בצער הרב של אבדן חבר חייה, נשברה ונפטרה לעולמה שלוש שנים אחרי מות בעלה.

ארבעת היתומים הצעירים נשארו לפיקוחם של סבם וסבתם איצי וזלדה וולדמן, שגידלו וחינכו אותם לתורה ולמ־סורה. ההורים הזקנים גרו ביחד עם בתם השניה אסתר ובעלה בריל לינצקי, שהיו שותפים לחינוך הילדים אחרי מות הזקנים, ובנם יעקב, שהיה להם לחבר־נעורים. בראשית עלית החלוצים מאוסטראה עלה הבן הבכור חיים־ליבר לארץ־ישראל ואחריו הגיעה לפרקה לעלות הבת הבכורה מניה, ואילו הבן הצעיר יעקב הסתדר בוורשה ושם הושמד והבת הקטנה פניה הושמדה ברובנה. הזוג לינצקי הושמדו בשואת אוסטראה ובנם יעקב, שנשא אשה בלודז׳ הושמד שם עם משפחתו.

אולם יותר משהכירו באוסטראה את בית רנ״ה וולדמן ממסחרו ומהליכות ביתו, שהתקיים אך מעט, הכירו את יחוסה הרב של המשפחה, שכן היתה חוטר מגזע רבנים וקדושים, נין ונכד לר׳ ליבר הגדול, הרב המגיד והצדיק המקובל מברדיטשוב. בספר „צרור החיים״ (דפוס בילגוריי התרע״ג) מובאים דברים נפל־אים מתולדות ר׳ ליבר הגדול וכן מסורות ואגדות על אורח חייו.

קבלה היתה בידי אביו זקנו, הקדוש ר׳ שמשון מאוסטרופולי, שנהרג בגזירות ת״ח ות״ט, שלא להתחתן עם משפחות כהנים, מפני שהוא מזרע דוד המלך ואין המלכות והכהונה יכולות להתקיים

ביחד. בין האגדות הרבות מנפלאותיו של ר׳ ליבר יסופר, כי דרכו בקודש היה ללכת שחרית וערבית ליער הסמוך לברדישטוב להתפלל שם. פעם עבר במרכבתו הדוכס אדוני המקום והרב ר׳ ליבר עמד על יד עץ מוכתר בטלית־ותפילין והתפלל בהתלהבות קדושה. הסו־סים נבהלו מהמראה וחשבו להפיל את המרכבה על נוסעיה. הדוכס נתמלא חימה וציוה לרכבו להכות את הרב בשוט שבידו עד זוב דם, אך ר׳ ליבר לא נע ולא זע. נדהם ונפעם חזר הדוכס לביתו ונפל למשכב כשידיו ורגליו משותקות. רק לאחר שביקש סליחה ומחילה מר׳ ליבר והבטיח לבנות במקום ההוא ביער בית־כנסת לתפילה ושב ורפא לו. עם הרחבת הגבולין של העיר ברדיטשוב נמצא בית־הכנסת הזה במרכזה של העיר ונקרא בית־המדרש של ר׳ ליבר.

א. ב.

שלמה קומדנט

שלמה ואחיו אברהם קומדנט, ביחד עם עוד קבוצת אנשים מקרמניץ, הגיעו לאוסטראה אחרי מלחמת העולם הראשונה והתישבו בה. מלבד האחים קומדנט היו בקבוצה הזאת יצחק באורד, משה גאקון, יודל גרינברג ומשה דרובניס, כולם סוחרים ידועים בעיר. אך שלמה קומדנט היה היחידי ביניהם, שאם כי שלח ידו במסחר אף הוא, הצטיין בעיקר כעסקן ציבורי.

שלמה קומדנט היה אברך אינטליגנטי ואלגנטי בעל הופעה רפרזנטטיבית וכשרון דיבור משכנע. ביחוד היה חדור הכרה וחוש פנימי לעבודה ציבורית. הקריירה הציבורית שלו התחילה מיד עם היוסד השלטון הפולני בעיר. פעולתו הראשונה היתה בועד האמריקאי, שעסק בהשגת עזרה כספית מיהודי אמריקה באמצעות הדזוינט וחלוקתה בין היהודים הנצרכים. וכאשר התחילו להתארגן המוסדות הציבוריים בעיר, התמסר בלב ונפש לארגונם ולביסוסם, ולא הניח מוסד ציבורי אחד, שלא היה מיוצג בו בקביעות או לתקופות. כיהן כיו״ר ארגון הסוחרים הזעירים, היה חבר המועצה ואח״כ „לאווניק״ בעיריה וכן חבר ההנהלה של הקהילה. מלבד זאת שימש לתקופות יו״ר הועד בבית־הכנסת של המהרש״א, יו״ר ההנהלה של בית־היתומים, סגן יו״ר של חברת „טאז״, חבר ההנהלה בבנק העממי, חבר ההנהלה של בית־החולים היהודי, חבר ההנהלה של קופת גמילות־חסדים.

שלמה קומדנט היה שייך לאותו טיפוס נדיר של עסקן, שהעבודה הציבורית היתה אצלו עיקר ואפילו במחיר הזנחת עסקיו הפרטיים. יתר על־כן, הוא גם ידע לתרום בעצמו ביד רחבה לכל מטרה ציבורית, בהראותו ע״י כך דוגמה לאחרים. ובגלל כוונותיו הכנות לטובת הציבור הוערך מאוד בקרב האוכלוסיה היהודית והלא־יהודית כאחד.

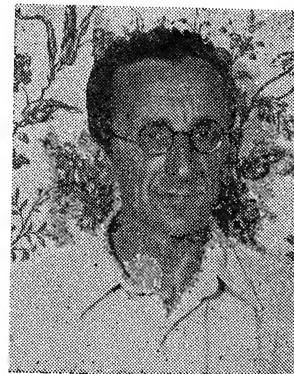
בשנת 1935 העתיק מקום מגוריו לעיר רובנה, ולא ארכו הימים עד שנכנס לעול העבודה הציבורית שם. מלחמת העולם השניה והשלטון הסובייטי שמו קץ לפעולותיו הציבוריות. בעת הכיבוש הגרמני לא האריך ימים. זמן קצר לאחר כיבוש העיר בשנת 1941, הבחין מחלון דירתו בשני חיילים גרמניים, שנכנסו לחצר הבית. לשאלתו מה מבוקשם קיבל תשובה, שזה יכול להיות גם הוא. עם זאת נכנסו לדירתו וציוו עליו ועל בנו ליאוא בן ה־18 ללכת אחריהם, ומאז נעלמו עקבותיהם.

בן 47 היה שלמה קומדנט, בסיימו את הקריירה עשירת המעשים והפעולות בצורה כה טראגית.

משה סורוקה (קנדה)

חלוצים בהגשמתם

חיים ביבר

בן למשפחה אצילה ומשכילה היה חיים. משפחת ביבר באוסטראה נתנה מנהיגים ציוניים, עסקנים ציבוריים והיתה לה שלשלת יוחסין ידועה ומוכרת. אביו של חיים ביבר ודודתו הגב׳ בוקימר אחות אביו, היו הראשונים בעיר שנסעו לפני 50 שנה לארץ־ישראל, לראותה, לסייר בה ולעמוד מקרוב על אפשרויות של התנחלות הבנים, ולא היה הדבר קל ופשוט בימים ההם בעיירה טיפוסית בגולה. ומעשי אבות סימן לבנים: אחיו של חיים היה בין החלוצים הבודדים והראשונים שעלו מאוסטראה, ובעקבותיו בא גם חיים בשנת 1925. אהבת ציון היתה ספוגה בדמו של חיים ועם התבגרותו עמדה בפניו מטרת העליה כדבר טבעי ומובן מעצמו.

הכרתי את חיים לראשונה בשנת 1921, והוא אז תלמיד הגימנסיה, המכין את עצמו לבחינות בגרות ומקדיש את שעותיו הפנויות לתנועה בנוער, לומד תורת הציונות, מתעניין בתורת הכלכלה, נהנה מספרות חדשה וער לנעשה ומתרחש בארץ. זוכר אני ערב אחד, שהוקדש לשיחה עם קבוצת תלמידים ונוער סמוך למאורעות יפו ב־1921, כשברנר וחבריו נפלו חללים. המאורעות זיעזעו קשה את הנוער בגולה ורוח פסימית השתררה בכל. המשתתפים בשיחה הציגו את השאלות הבאות: האם אפשר עוד לעלות? האם ההגיון אינו מחייב דחיה וציפיה למה ילד יום? כיצד יגיבו ההורים, ומה צריכה להיות תשובתנו? חיים היה פעיל בויכוח זה ובהתלהבות הוכיח את חבריו על הדכאון הנותן אותותיו בחוגי הנוער, גינה את ההכנעה והחולשה ותבע הגבה רצינית ונועזה דוקא בהגברת העליה והחשתה ודוקא לאור מאורעות יפו וניתוחם. גישתו היתה טבעית וישרה, פשוטה וגלוייה — רבת השפעה והכרעה.

נפגשתי עם חיים מיד לאחר שהגיע ארצה. החלטתו היתה מהירה, פסקנית וישרה: עבודה גופנית שיש בה יצירה ובנין, וחיי קומונה בין אחים לדעה. — ראשית דרכו היתה בפלוגת עין־חרוד במושבה, בעבודות חוץ כשכיר יום, בעבודות בנין ופרדס. אך העבודה הפיסית לא היתה לפי כוחותיו ועם צעדיו הראשונים היה נאלץ לסגת מתוכניתו המקורית ולעזוב את העבודה הגופנית מפאת בריאות רופפת. חבריו הציעו לו עבודה יותר קלה, בשטח ההוראה, בפקידות במוסדות ההסתדרות, אך חיים לא רצה לשמוע ולהקשיב לעצה והצעה, אחת היתה דעתו וכה היו דבריו: „באתי ארצה לבנות ולעבוד בה, זו התכלית והמטרה ובזה אני רואה את תוכן חיי והגשמת חלומותי. התחלתי בעבודה לסיפוקי ואושרי, ואם לא עמדתי בנסיון מפאת בריאותי הרופפת, הרי זה הורס את כל מחשבותי ותכניותי״. לא בנקל עלה בידינו, בידי חבריו שהכירוהו מחו״ל ועמדו מקרוב על הגינותו ויושר לבו, לשכנעו שינסה בעבודה יותר נוחה וקלה, תוך אמונה שברבות הימים יסתגל לתנאי הארץ ויתגבר על המכשולים וההפרעות. מה מאושר היה שהתגבר על תקופה ראשונה לקליטה בעבודה, וברבות הימים כשהיה רפתן במשק עין־חרוד לא היה קץ לשמחתו והנאתו.

מאושר היה בהכרתו, שהוא לומד את המקצוע, מתקשר לרפת, עובד באחד הענפים הקשים ויחד עם זה חיוניים, המהווים בסיס כלכלי למשק, לקיומו והרחבתו. הוא אהב את עין־חרוד, היה מסור לציבור, לצרכיו ולמוסדותיו וראה את אושרו בגידול דור חדש, בנים ובנות שלו ושל חבריו בתוך אוירה יוצרת, בקיבוץ, על טהרת שויון וצדק סוציאלי. וכשהתחילה עליית הנוער בקצב מזורז והיה מחסור במדריכים, וכשהוצע לחיים להיות מדריך ומחנך — קיבל את התפקיד באהבה והכרה תוך אמונה ביכולתו ובטחון בהצלחתו, אילם לא רצה להינתק מהרפת והיתנה שעבודתו זו — תהיה ארעית, כהוראת שעה, שהמציאות מחייבת אותה.

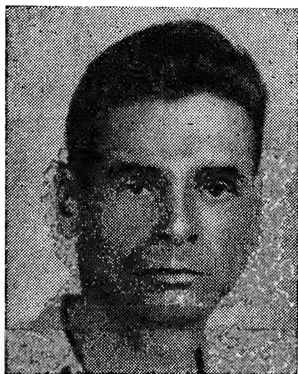
אמנם חזר חיים לרפת, למקורו, לעבודתו — בה ראה סיפוק והצלחה, אך מחלתו האחרונה שברה את רוחו. תחילה האמין שיתגבר עליה וישוב לאיתנו, למשפחתו, לעבודתו, לחייו היוצרים והפוריים, אך אמונה זו לא התגשמה. המחלה הארסית פעלה במהירות בכיוון הרסני והקדימה באופן מפתיע את הסוף. וכשליווינו את חיים ביבר בדרכו האחרונה, למנוחת עולמים בתוך רגבי האדמה של עין־חרוד, נזכרנו בדברי המשורר: „היה היה איש — — — וראו איננו עוד, ושירת חייו באמצע נפסקה״. — —

י. פוגל

מיכל שניידר

מיכל שניידר היה בן לבעל־מלאכה, ולמרות רמת החיים הנמוכה, האופיינית לרוב בעלי־המלאכה בעירנו, הצליחו הוריו לתת לילדיהם חינוך כללי ויהודי־ציוני. הם גם זכו לראות עוד בחייהם, ששניים מילדיהם עלו ארצה והתערו בה: הבת ש ר ה בגבעת ברנר, אחת מהראשונות בקבוץ, והבן י ע ק ב בקרית־חיים כפועל־בנין.

הבן הצעיר מ י כ ל השתייך לסוג החלוצים המגשימים. לעתים קרובות נראה ברחובות העיר עם הגרזן על כתפו בדרכו „לעבודת־

הקודש" — לחטוב עצים, והכסף שקיבל תמורת העבודה נמסר על־ידיו לקופה המשותפת של „החלוץ".

מיכל היה שקט וצנוע בהליכותיו, ולמסירותו לרעיון הציוני לא היה גבול. אך מזלו גרם, שלמרות פעילותו הרבה ב„החלוץ" וב„צעירי־ציון", לא הצליח לקבל סרטיפיקט בזמן. בתורת חבר פעיל במפלגה ובהחלוץ לא נתנו לו לעזוב את משמרתו. רק בשנת 1939, אחרי טלטולים רבים בדרכים לא דרכים עד שהגיע לאניה ולאחר שהתנסה בתלאות קשות באניות מעפילים, ש־3 פעמים הוחזרו מגבולות הארץ ע"י שלטונות המנדט, הגיע סוף־סוף לארץ המקווה. כל זה השפיע על מצב בריאותו והוא נחלש מאד.

במצב זה היה עליו להכיר את מציאות הארץ. קודם כל עבד זמן מסויים בחקלאות בגבעת־ברנר, ואחר־כך מספר שנים כפועל פשוט בקרית־חיים ובתל־אביב. גופו החלוש לא יכול לעמוד בתנאי העבודה הקשים של פועל יומי ורבו המקרים שנפל באמצע העבודה וחבריו צריכים היו להחזירו לצריף הקטן, שבו גר עם אשתו ובנו הקטן. אף רעיתו א ס ת ר היא בת אוסטראה, שגם היא היתה פעילה בתנועה הציונית ובקרן־קיימת ועלתה ארצה עוד בשנת 1933.

הוא היה מדוכא מאד מזה, שלא יכול לעבוד עבודה פיסית כיאה לחלוץ אמיתי, אך ההכרח לא יגונה והתחיל ללמוד הנהלת־חשבונות. ואחר שעבד כשנתיים במקצוע זה במושב אחד בדרום, נתקבל לעבודה קבועה בכפר ויתקין בהנהלת החשבונות של ועד המושב. בכפר ויתקין התחילה תקופה חדשה בחייו. הוא נתקבל במושב כחבר בעל־מקצוע. שם בנה לו בית משלו ועל חלקת האדמה שליד הבית סידר לו משק זעיר, שרעיתו טיפלה בו באהבה רבה. סוף־סוף הגיעה המשפחה הקטנה הזו אל המנוחה ואל הנחלה. וככה נמשכה העבודה השקטה במושב במשך אחת־עשרה שנה עד שחלה, וגופו החלוש לא יכול להתגבר על מחלתו ובגיל 54 נפטר

ז. ג.

שלמה (לומה) טולפין

שלמה (לומה) טולפין היה בנו הצעיר של המורה הנודע מאוסטראה משה טולפין.

הוא נולד באוסטראה בשנת 1906 וגדל בזמנים הקשים של תמורות פוליטיות גורליות של מלחמת העולם הראשונה, שעברו על יהודי אוקראינה ושלא פסחו גם על עירנו אוסטראה. למרות כל זאת עלה בידו במאמצים גדולים להשיג את מבוקשו — לגמור בית־ספר תיכון, וזה תודות לאופיו המחושל, למרצו הרב ולתשוקת החיים שהיתה

טבועה בו. כן התבלט כספורטאי מובהק בין היהודים ובין הלא־יהודים.

כאשר „החלוץ" קרא לנוער היהודי הציוני להיחלץ לבנין מולדת בארץ אבותינו, היה ל ו מ ה בין הראשונים, שנענה לקריאה זאת. פסיעותיו הראשונות ב„החלוץ" היו כחוטב עצים וכיוצא באלו עבודות ואף משך אחריו בני־נוער אחרים ללכת בעקבותיו. בתנועה זאת התרגל לעבודה גופנית, כי רק בעבודת־כפיים ראה את ערכו האמיתי של כל אדם וכל עם. ולאחר שהשתחרר משירותו בצבא התחיל בהכנות לעלות ארצה.

בשנת 1932 עלה ארצה והתחיל לעבוד בעירית תל־אביב, בה המשיך מחצית יובל שנים במסירות ובאהבה ובעיקר ברוח חלוצית. הוא בנה לו בית נאה והקים משפחה יקרה, היה בעל מסור ואב נאמן לשתי בנות ואף זכה לנכדה. היה בעל מזג תוסס ומלא חיים, בעל לב טוב וידיד נאמן לחבריו, עד אשר נפל למשכב, ונפטר ביום 3 בנובמבר 1960 בגיל 55.

יהא זכרו ברוך!

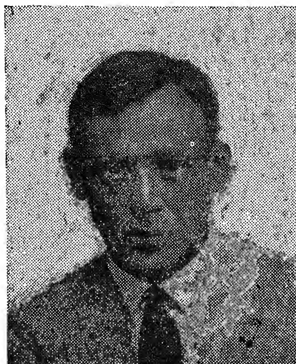
בלהה טולפין

סיומה ריקמן

סיומה ריקמן גדל והתחנך באוסטראה על ברכי תרבות זרה, מקודם בגימנסיה הרוסית ואחר־כך באוניברסיטת ברלין וכל מכריו וידידיו היו מקרב חוגים לא־יהודיים. פתאום חלה בו תמורה קיצונית, עזב את חוגיו הנכריים, נכנס ל„החלוץ" והתמסר בכל להט לבו לרעיון הציוני. הוא למד לדבר עברית טובה באקצנט רוסי והיה „חלוץ" לדוגמה. הוא הצטיין במידה רבה של פקחות ועירנות ונוסף על כך היה מחונן בכשרון הנאום ובזמן קצר ביחס רכש לעצמו עמדה מיוחדת של כבוד ודרך־ארץ לאישיותו.

בתקופת הפעילות התוססת ב„החלוץ" באוסטראה עבד יחד עם ישראל הלפרין, שלמה שוורץ, דוד ווסקוביניק, שרה שניידר, סיומה בוקימר ואחרים. הוא היה לא רק נאה דורש, שכל אחד חייב לעבור „הכשרה" יסודית לפני שתאושר עלייתו לארץ, אלא גם היה נאה מקיים. הוא שימש דוגמה ומופת לאחרים בעבודתו הקשה והמפרכת בחיצוב סלעים בנקודת ההכשרה בקלוסובו.

בתחילה עלה ארצה עם עליית החלוצים ויסד קבוצת פועלים בגדרה, אך בגלל סיבות משפחתיות חזר לאוסטראה. שנים לאחר מכן עבד בוורשה והמשיך לקיים את הקשר עם ארץ־ישראל, וביחוד לא נטש את הרעיון לחזור ולהשתקע בה. ואמנם קיים את הבטחתו

לעצמו ולארצו ובשנת 1935 חזר ובא עם משפחתו ועם אמו הגב׳ בתיה ריקמן.

למרות חבלי־הקליטה שעברו עליו כרגיל, קיבל הכל באהבה וברוח חלוצית עד שהסתדר בעבודה, סידר בית נאה ונכנס למסלול חיי הארץ. אך הגורל רצה אחרת וסיומה ריקמן החלוץ האמיתי, החזק והאמיץ מת מוות פתאומי ושירת חייו הסוערים לתמיד נפסקה.

אידה בוקימר־ווסקובויניק

אליהו (אלי) ביבר

אליהו (אלי) ביבר היה חבר פעיל בתנועה הציונית ובמוסדותיה, אך ביחוד הצטיין כ„חלוץ" עובד ומגשים, במטרה לעלות ארצה לבנותה ולהיבנות בה. מבין כל הבנים והבנות של ר׳ מנדיל ביבר היה אלי חביב וכן היה אהוב ומקובל על חבריו ומכריו.

פעילותו היתה רבה וססגונית. בכל מקום שהיתה פעולה יזומה לטובת הקרנות הלאומיות או המוסדות הציוניים, שם היה מקומו של אלי, שתמיד היה מוכן להטות שכם ולהושיט יד עוזרת, כדי להוציאה מן הכוח אל הפועל. כן העמיד לרשות הציבור את כשרונותיו וסגולותיו האישיים, ובהזניחו לחלוטין את טובת עצמו, חיפש דרכים להיות יותר מועיל לכלל ולרעיון — „חלוץ" אמיתי.

אלי ידע פרק בשירה, היה בעל קול ערב וגם ניגן בכינור. הוא ניצח על מקהלת־נוער, שמתפקידה היה לשיר בהופעות פומביות מטעם המוסדות הציוניים. כן הצטיין כשחקן־חובב והשתתף בתפקידים שונים בלהקה הדרמטית הציונית, שהצגותיה היו קודש למטרת גאולת הארץ ע"י הקרן הקיימת לישראל, למימון עליית חלוצים וכיו"ב. לא פעם קרה, שלשם מילוי תפקיד מסוים בהצגה נחוצה היתה לו „חליפת־בגדים" מתאימה, והוא רכש אותה בסבל רב מאוד, וכי מאין ל„חלוץ" כסף ? !...

אלי היה הראשון מבית ביבר, שהצליח להגשים את חלומו ולעלות לארץ־ישראל עם ראשוני החלוצים מאוסטראה. גם בארץ, בתקופה הקשה ההיא, דרכו לא היתה זרועה שושנים. בחלקו נפלו מצב פוליטי רע, חוסר־עבודה, רעב ולבסוף גם מחלה קשה, שממנה לא קם עוד. בגיל צעיר מת בארץ והשאיר אשה, בן ובת.

כבוד לזכרם של ראשונים, שסללו את הדרך לימים יותר טובים לבאים אחריהם ואשר נפלו על משמרתם.

א. בוקימר־ווסקובויניק

משה (מוסיה) זילברשטיין

בין הגימנזיסטים באוסטראה בלט מוסיה כתלמיד טוב, בחור רציני וחבר נאמן. היה מצוי בחוגי־הנוער הציוניים והחלוציים בעיר, ובהיותו מטבעו חברותי היה רצוי ומקובל בכל חברה.

בשנות העשרים המוקדמות הגיע ארצה עם עליית החלוצים הראשונים מאוסטראה. בתחילה התנסה בחבלי־קליטה קשים של חוסר־עבודה וחוסר בטחון, אך קיבל כל זאת באהבה וברוח טובה. ברגעים הקשים ביותר של ייאוש כללי היה מפתיע את חבריו באמרו: „אין דבר, אפשר עוד להשתכר 3 לירות ואפילו 5 לירות... אלמלי היתה עבודה !..." ואמנם תודות לרצונו העז לא זו בלבד שהחזיק מעמד, אלא התבסס במרוצת הזמן והיה למנהל עבודה מצליח בבנין.

זאת ועוד, הוא גם השתדל להשפיע מנסיונו ומרוחו על אחרים, כדי לחשוך להם רגשי יאוש ואכזבה. ומדי הגיע עולה חדש מאוסטראה ראה חובה לעצמו להדריכו בעצה טובה, להושיט לו יד עוזרת ואף להעסיקו בעבודה ככל אשר השיגה ידו. בית־הכנסת שברחוב בורוכוב בתל־אביב ניבנה כמעט כולו בידיהם של פועלי אוסטראה בהנהלתו של מוסיה.

אולם המתח המתמיד והמאמצים הגדולים שבהם חי ופעל, נתנו אותותיהם במצב בריאותו של מוסיה והוא נסתלק מאתנו בתנאים טראגיים ובגיל צעיר. אך שמו וזכרו יהיה שמור בלב כל מכיריו וידידיו הרבים לשנים רבות.

א. בוקימר־ווסקובויניק

חיה פערעליס

חיה, בתם של יחזקאל ורחל גיבעס, היתה נודעת בקרב תנועות הנוער בעיר. האב, שנימנה עם סוחרי העצים, שימש גבאי ב„קלויז" ושמו הלך לפניו כבעל בעמיו, ואילו האם היתה צופיה הליכות ביתה ותרמה תרומתה לחינוך הטוב של הילדים, כיאה לאשה ואם בישראל.

חיה נולדה בשנת 1913, למדה בבית־הספר וכמרבית התלמידים והתלמידות היתה חברה פעילה ושימשה ראש־קבוצה ב„גורדוניה". בתנועת נוער זו הכירה את גדליה פערעליס, שאף הוא היה חבר בה, ונתארשה אליו לפני שהוא ומשפחת הוריו אשר וליבה פערעליס היגרו לקובה בשנת 1936.

כעבור שנה יצאה חיה לקובה עפ"י דרישת גדליה ארושה ושם נישאה אליו באולם ההסתדרות הציונית בהבאנה. הם חיו בקובה עד 1961 ועסקו במסחר הטקסטיל בהצלחה, אולם בריאותה לקתה מאד. בשנת 1961 עלתה בעודה במצב אנוש לישראל, ביחד עם בעלה גדליה ובתם שושנה, ונפטרה בארץ ביום 17 באוקטובר 1961.

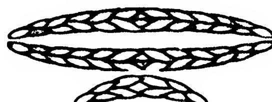
גיבורי ישראל

הצבי ישראל על־במותיך חלל
איך נפלו גבורים!...
(שמואל ב, א, י"ט)

אב שכול מטפח באהבה קבר בנו בבית־הקברות הצבאי

לזכרון
ולתהילת נצח

א פישל פלרנקרייז
ב ברוך־ליפא שטיינקרייצר
ג אברהם זלצמן
ד דוד פישר
ה דב (בריל) גרינס
ו שלום צימבל
ז סנדר גרינברג

לגיבורי אוסטראה
שנפלו בגבורה
במערכות ישראל
לשחרור המולדת
תהיה נפשם
צרורה בצרור
החיים והתהילה
של גיבורי ישראל

ר' יעקב־פישל פלדנקרייז

מקדושי תרפ"א (1921)

ר' יעקב־פישל פלדנקרייז היה אחד מהגבורים והקדושים של פרעות תרפ"א. הוא נולד בשנת תרל"ז (1876) להורים עשירים ואדוקים באוסטראה וקיבל חינוך תורני כדרך הימים ההם.

נשא לאשה את דבורה בת ר' אברהמ'לי מנכדי „ר' יונה דער גוטער". היא היתה אשת־חיל, שידעה לנהל עסקים בכשרון והאברך ר' יעקב־פישל היה מעיין בספר ועוסק בגבאות ובמעשי־צדקה.

עברו ימים וחלפו שנים, ופתאום — (וזה היה בשנת 1906) הודיע יעקב־פישל לאשתו ולאביו, כי עז רצונו לעלות לארץ־ישראל, לראות את ירושלים עיר־הקודש ושאר המקומות הקדושים. תחילה התנגדו לכך מדאגה שלא יארע לו חס־ושלום מכשול בדרך, שכן אין הוא רגיל בנסיעות, אך כיון שעמד על דעתו בתוקף, נאלצו להסכים. כשהגיע ארצה נזדמן במקרה עם חבורת אנשים, שבאו לראות לא רק את ירושלים אלא גם את המושבות החדשות, והוא הצטרף אליהם. מתוך מגע עם המושבות העבריות התעורר בלבו יחס מיוחד למפעל התחיה, ובשובו לאחר חודשים אחדים לביתו היה מלא הערצה לאנשי־האדמה בארץ והטיף לחיבת־ציון וליישוב ארץ־ישראל.

במשך הזמן התחיל להתענין גם בעסקים, אך לא לשם הרחבתם, אלא כדי לצמצמם. מובן שלא חסרו בבית התנגשויות דברים על רקע זה, אך הוא היה תקיף בדעתו והלך בדרך זו. בינתיים פרצה מלחמת־העולם הראשונה, אתה באו דאגות חדשות וגם אביו מת, אז נאותו בני המשפחה לרצונו העז של יעקב־פישל. הכרזת בלפור וסן־רמו עודדו אותו וחיזקו בו את ההכרה הציונית. עמד ומכר את בתיו כמעט בחינם, גזר על ימין ועל שמאל בעסקיו, כדי שלא יהיו עיכובים למימוש תוכניתו. ומשנודע לו באביב תר"פ על אפשרות עליה דרך וורשה — התחיל להמטיר מכתבים אל המרכז הציוני וביקש רחמים לאפשר לו עליה מידית.

ארכה השעה לר' יעקב־פישל, שישב וציפה לתשובת המרכז הציוני, שאיחרה לבוא בגלל שיבושי דרכים בימים ההם, ויצא ברגל לוורשה, ושם קיבל במקום רשיון־עליה. דרכו היתה מלאה מוקשים ורק אחרי הרפתקאות ונדודים זכה להגיע בסוף חודש תשרי תרפ"א למחוז חפצו ובני־ביתו אתו. בארץ הרגיש את עצמו בתוך עמו ולאושרו לא היה גבול. ידידים בתל־אביב הציעו לו הצעות לסידור בעיר, אך הוא לא הטה אוזן ויצא לפתח־תקוה. שם התחיל לעבוד במשקו של יעקב קרול ואצל איכרים אחרים בקטיף, בחריש ובעבודות אחרות. על אף גילו (אז כבן 45) עבד בזריזות ובהתלהבות חסידית, ובמושבה ראו בו חלוץ־פועל העושה את עבודתו מתוך „שמחה של מצוה" ואהבה רבה לארץ.

כך עבר החורף הראשון על יעקב־פישל בארץ, והנה הגיעה לפתח־תקוה השמועה על הפרעות ביהודי יפו ועל הסכנה לתל־אביב. יעקב פישל יצא לרחוב לחפש אנשים שילכו אתו לתל־אביב לעזרת אחים. אשתו התנגדה לדבר, אך הוא עמד על דעתו, שמחובתו ללכת, ויצא עם עוד חמישה בחורים, אנשי־רוח ובעלי הכרה. רפופורט, אחד מחבריה זו שנפצע בדרך, מספר ב„הפועל הצעיר" גליון ט"ו, סיון תרפ"א:

„הלכנו בצעד מהיר מפתח־תקוה ליפו ופלדנקרייז האיץ בנו מפעם לפעם להחיש את קצב ההליכה, כשהוא עצמו צעד כל הדרך לפנינו. אחרי שעברנו את הגשר שעל־יד שרונה, ראינו מרחוק ערבים עם מקלות וסכינים הולכים לקראתנו. הוספנו ללכת לקראתם ובמהירות הרגילה, כדי שלא להראות בפניהם מורך־לב. פלדנקרייז התחיל לנפנף ולהכות במקלו העבה על ימין ועל שמאל, הגינונו על עצמנו כפי שיכולנו. בינתיים הלך מספר הערבים הלוך וגדול וקשה היה לעמוד בפניהם. אני וזכס היינו פצועים, דמנו שתת בלי הפסק והספקנו רק לראות את ארבעת הנשארים מבני חבורתנו רצים אל בין האקליפטוסים שלפני שרונה ומגינים על עצמם וההמון אחריהם. מה שהיה אתם אח"כ לא נודע לנו. נמלטנו אל בית גרמני אחד ואח"כ העבירו אותנו באוטומוביל לתל־אביב. שלושה מהיוצאים נפצעו והנשארים נהרגו. גויה אחת מתוך הגויות שנקברו בקברות האחים בבית־הקברות הישן הוכרה עפ"י המלבושים כגויתו של ר' יעקב־פישל פלדנקרייז".

אכן, יש אנשים המתהלכים כחידה והם ומעשיהם נראים מוזרים, עד שבא המקרה השופך אור על דרכי חייהם ושאיפותיהם. אחד מאלה היה ר' יעקב־פישל פלדנקרייז, שחי חיי־טהרה ומת מות־קדושה מתוך אהבה לעם ולארץ.

יצחק גור־אריה

ברוך־ליפא שטיינקריצר

ברוך־ליפא שטיינקריצר גדל וחונך בעיר מולדתו אוסטראה. היה בנו של מלמד ושמו הלך לפניו כאדם שקט, צנוע וישר־הולך.

בעת שהרוסים כבשו את העיר בשנת 1939 גויס לצבא האדום והשתתף במלחמת העולם השניה כלוחם אמיץ נגד הרוצחים הגרמניים. בתום המלחמה חזר לפולין ומשם נדד במחנות העקורים. שאיפתו היתה לעלות ארצה ולהתחיל בחיים חדשים, ואמנם זכה להגיע לחופי מולדת בשנת 1946.

הוא עבד כפועל־בנין, אך רצה להשתלם והתכונן לבחינות, כדי להתחיל בלימודים. אך המצב בארץ דחפו להפסיק את לימודיו ולהצטרף לשורות ה„הגנה". מה„הגנה" המשיך בצ.ה.ל. לקח חלק בפעולות־קרב רבות והצטיין כחייל נאמן ועשוי לבלי־חת.

בהתקפת צבאותינו על חיל המצרים ליד אשדוד נפגע בכדורי האויב ונפל ביום כ"ה באייר תש"ח (3 ביוני 1948).

כבוד לזכרו!

אברהם זלצמן

א ב ר ה ם ז ל צ מ ן (אברהם'ל) נולד בשנת 1921 באוסטראה, בה גדל וחונך באוירה ביתית חמה, בסביבה עממית־לבבית נוסח ווהלין. נסחף בזרם תנועת התחיה הלאומית, נכנס לקן הנוער הציוני

ובו העשיר את תוכן חייו וחוויותיו. אך לנפשו התוססת צרה היתה מסגרת הקן באוסטראה והוא יצא לצ'נסטוחוב לחווה החקלאית של התנועה, והוא עדיין צעיר כבן 17, אך חזק בגופו ואיתן ברוחו וכוחו עמו בשריריו ובידיו.

מלחמת העולם השניה מצאה אותו במאבק הקיבוץ עם מאורעות הימים, במלחמה על הקיום ועל ההמשך — בדרך המובילה ארצה. קומץ חלוצים עקשנים לחם על העתיד תוך טלטולים ותלאות, נדודים ומחתרת ובתוכם גם אברהם'ל הצעיר. לא כולם ניצלו, אך הוא זכה בגורל. חי ושלם, בריא ורענן הגיע בשנת 1941 לאחר שמשפחתו הענפה הושמדה בגולה.

היה מראשוני התלמידים במוסד החינוכי החקלאי במגדיאל. הוא הפתיע את המנהלים והמחנכים בחריצותו וכשרונו, היה פועל טוב אף התפתח ורכש ידיעות מועילות. באוירה זו של תורה ועבודה העמיקה הכרתו והיה לחבר נאמן בקבוצת ניצנים מראשיתה. ימי אל־עלמיין הגיעו, האויב איים על הארץ, מצפון סורית הוישאית ומדרום מצרים. טובי הנוער העברי בארץ נחלצו לגיוס ואברהם'ל בתוכם. שלוש שנים שירת אברהם'ל ביחידת מגן באמנות ובהצט־יינות וזכה לאהבה רבה מצד חבריו לנשק, שהתקשרו אליו בכל נימי נפשם. לאחר שחזר הביתה לקבוצתו היה מהר מאוד לכח רציני בחיי המשק. ידו היתה בכל, בעל מרץ שופע ועולה על גדותיו ובחיוך נצחי על שפתותיו עבר דרך חייו...

אור לי"ב חשוון תש"ח, עת יצא בלילה לפגישה עם חברים לנשק, נרצח מכדור בוגדני שנורה מהמארב בכביש הדרום. במשך חייו הקצרים נלחם באויב בחזיתות שונות וקנה לו את חייו בגבורה ובזכות, אך עשה אותם קודש למשקו ולארצו. מצבות רבות לאברהמ'ל בניצנים — החורשה בה השקיע כוחות רבים, גינות הנוי שטיפח באהבה רבה, אף לילדי הקבוצה היה ידיד גדול. אכן המשק שלו היה, אך גם הארץ לו היתה: כל הר וגיא, כל משעול ושביל, הוא שוטט ותייר אותה לאורכה ולרוחבה. תמיד ער היה להגן על בטחונה, דרוך לכל צו ומוכן לכל פעולה.

אברהם שמע פעמי המשיח, אך לא זכה ליום התגשמות החזון, שבא אך זמן קצר לאחר מכן. משול היה לחייל שנפל בחזית מהכדור האחרון ערב הכרזת השלום. אך הרבים הנהנים מהשלום והחירות — בזכותו נהנים.

תהילה לזכרו!...

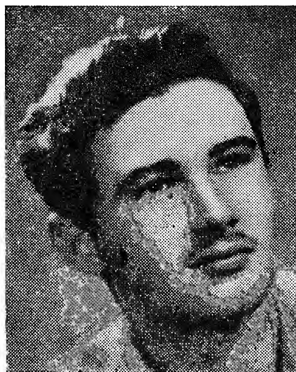
דוד פישר

ד ו ד פ י ש ר נולד בישראל ביום 25 באוגוסט 1939 להוריו ש מ ו א ל ו ב ר ו נ י ה פ י ש ר, שעלו ארצה בשנת 1936 מאוסטראה.

האב שמואל היה חניך תנועת־הנוער באוסטראה וקיבל „הכשרה" לעליה בקיבוץ השומר־הצעיר ב ד ו מ ב ר ו ב י צ ה. על־פי הוראה של ההנהגה הראשית של השוה"צ בחר לו גם מקצוע מעשי — נהגות, שהוסיף להתמחות בו בעת שירותו הממושך בצבא הפולני. בגבור הקורס האנטישמי בפולין, החליט להקדים ולעלות ארצה, וכן עשה.

על הזוג פ י ש ר עברו חבלי־קליטה קשים, עד שהגיעו אל המנוחה ואל הנחלה, הקימו בית ונולד להם הבן ד ו ד, יחיד ורך לפני אביו ואמו. מעתה הופנתה כל תשומת לבם לגידול הבן ולחינוכו. בן 6 הוכנס לבית־ספר תיכון „גאולה", שם למד 12 שנה וביולי 1957 קיבל תעודת־הבגרות שלו. מאביו ירש דוד חיבה יתרה לארץ ובהיותו תלמיד בית־הספר שוטט בארץ לאורכה ולרוחבה, אם מאהבת אדמת המולדת ואם בתפקיד מדריך טיולים מטעם בית־הספר ומטעם „הצופים" שהיה מפקדם. ובכלל התפתח יפה מבחינה גופנית ומוסרית כאחד, היה בחור כארז בריא, גבוה ויפה־תואר, ספורטאי ראשון בגימנסיה ובן מסור ונאמן לבית ולארץ — מקור של שמחה ונחת להורים.

כבעל־השכלה וספורטאי טוב, הציעו לו מדריכות בגדנ"ע, אך הוא ראה בכך השתמטות ממילוי חובה צבאית וסירב לקבלה, וביום 11 באוגוסט 1957 גויס לשירות סדיר בצ.ה.ל. מיד לאחר הקלט נשלח לאימוני טירונות ותקותו עזה לגמור את האימונים וללכת לקורס קצינים בהתאם להשכלתו ולהכשרתו. בסבלנות למופת נשא את קושיי האימונים, אך הנה קרהו אסון ובאופן בלתי צפוי נהפכה הקערה של תקוות טובות לעתיד על פיה. בסך־הכל שבועיים אחרי גיוסו חלה פתאום קשה, הוכנס לבית־החולים וכעבור יומיים נפטר, ה' באלול תשי"ז (1957).

בכבוד צבאי לווה לעולמו בן יחיד ויקר להוריו השכולים וידיד־נפש נערץ ע"י חבריו ומכריו הרבים.

ת. נ. צ. ב. ה.

דב (בערל) גרינס

בשעה שהאויב האכזרי עמד בשערי אוסטראה החליט דב לעזוב את העיר ביחד עם הצבא הרוסי הנמלט. חיש־מהר נפרד מההורים הבוכים וביום 26 ביוני 1941 יצא לקראת גורלו הלא־נודע.

הדרך היתה ארוכה וקשה, יותר ברגל מאשר ברכב, בגלל האוי־רונים הנאציים, שהמטירו פצצות זורעות מוות על דרכי הנסיגה של הרוסים. לאחר תלאות וטלטולים במשך חודשים רבים, הגיע עיף ורצוץ לקאווקאז ומשם לאוזבקיסטן, סבל מרעב וממחלות עד שיכול לאחוז שוב בנשק.

כשוך אש המלחמה הצליח לחזור לפולין ושם הרגיש עצמו כיתום נעזב בבית־קברות גדול. בכאב צורב עזב את פולין החרבה ונדד לגרמניה, אולי ימצא מישהו ממשפחתו במחנות הפליטים. אך לצערו הרב היו כבר הוריו, אחותו וגיסו עם שני ילדיהם בין הקדושים שניספו באוסטראה. בהיותו מאומן בשימוש בנשק שימש במשרת שוטר במחנות הפליטים וכל אותו זמן לא חדל מהתגעגע על בני משפחתו.

משהיו כבר ברשותו ניירות־המסע להגיע לאחיו בארגנטינה, שינה את דעתו, לא רצה עוד להוסיף „לערוך גלות" והחליט להצטרף לצבא העברי. נסע לבית ספר צבאי במינכן להשלים ידיעותיו וביום 15 באוגוסט 1948 עלה על אדמתה של מדינת ישראל כחייל מושלם. הוא שמח בלבו על כך, שעזב את אדמת אירופה הארורה ושנמצא בארץ היהודים. אך שמחתו לא ארכה זמן רב. הוא התגייס מיד לצ.ה.ל. ונשלח לחזית הנגב ובקרב על עירק־אל־מנשיה מת מות גבורים ביום י"ג תשרי תש"ט (16 באוקטובר 1948).

בבית הקברות הצבאי ליד תל־אביב נטמנו עצמותיו תחת מצבה משותפת של שבעה גבורים. דב גרינס היה אחד הגבורים־הקדושים, שהקריב את חייו הצעירים על מזבח העם והמולדת.

יזהירו נא טורים אלה כנרות־נשמה מאירים.

שלום צימבל

בן למשפחת עמלים ויגעי־כח — סבלים ומובילי־קמח (מאַקאוואַז) מדורות, שעבדו קשה ומר להביא לחם ביתם. זקן המשפחה, א י י ז י ק צ י מ ב ל ממזיריטש שליד אוסטראה הוריש לבניו אחריו עגלה וסוסים והכינוי „גריזאטא", והם המשיכו מעשי־אבות באוסטראה.

ש ל ו ם צ י מ ב ל, נכד למשפחה ענפה זאת — „גריזאטא הקטן", היה בן 12—13 בפרוץ מלחמת־העולם השניה, והוא גדל וחונך כנודד בין תועים בדרכי רוסיה האין־סופיות. בדרך נדודיו הגיע לכל מקום, ששם היה קיבוץ כלשהו של אנשי אוסטראה, שנמשך אליהם בכח פנימי טמיר, אך חיש־מהר גבר בו כוח־הנדודים והלך פתאום כלעומת שבא פתאום.

בקיץ 1946 הגיע שלום למחנה האכלאנד (ליד פערנוולאד), שם ניסה „להתישב" ולעלות עם אחד הקיבוצים לארץ־ישראל בתוכנית „עליה ב". אך משום־מה נשר בדרך והגיע בחזרה למחנה בגרמניה, שם שימש כשוטר־מחנה. בכהונה זאת היה יעיל יותר על־שום כוחו וגבורתו הבלתי־רגילים. יום אחד אחז בעורפם של שני גרמנים ליד שער המחנה וחבט ראשיהם זה בזה עד שדמים בדמים נגעו.

בשנות 1948 הוכרז במחנות היהודים בגרמניה על גיוס־רשות לצבא העברי. למרות חששותיו, שבמותו האפשרי יימחה שם וזכר למשפחתו שניספתה בשואה, התיצב לגיוס להראות לפולשים הערביים את נחת־זרועו הקשה. הוא נשלח לנגב להילחם נגד האויב המצרי ביחד עם עוד שני בחורים מאוסטראה, ב ר ו ך א ר ב י ט מ ן ו ב ע ר ל ג ר י נ ס. באחת ההתקפות בחזית עירק־אל־מנשיה הומטר עליהם ברד של אש קטלנית. הראשון נפל בערל גרינס. אחריו נפגע שלום צימבל, אך הוא לא אמר הרף, כמשפט חיל שכבר מילא את חובתו. כוח האיתנים שתסס בו לא נתן לו להיכנע לפני ה„אראבטשיקעס" ופצוע וזב דם הוסיף להילחם ככפיר־אריות עד שפצצת־מוות קרעה את שתי רגליו ושמה קץ לחייו.

כשוך סערת הקרב נאספו שני הגיבורים, בערל גרינס ושלום צימבל, והובאו לקבורה בבית־הקברות הצבאי שליד תל־אביב בין שאר גיבורי ישראל רבי התהילה.

אמנם־כן, חששו לא היה חשש־שוא, כדור עופרת קטן היה חזק יותר משני אגרופיו החזקים כקורנסים. תשמשנה שורות אלו שם וזכר לגיבור צעיר מבני אוסטראה, שריד אחרון למשפחה ענפה שהקריב את חייו בשדה־המלחמה לחירות ישראל.

מוסיה סורוקה

סנדר גרינברג

ס נ ד ר (זינדל) נולד ב־17.2.29 באוסטראה להוריו י ע ק ב ו ע ט י ל ג ר י נ ב ר ג.

בעודו בגיל רך התנסה בכל התלאות של מלחמת־העולם ושל שואת היהודים, שבדרך נס שרד בין הניצולים המעטים. לאחר השחרור יצא עם שרידי משפחתו ממקום הפורענות כשמגמת פניהם לארץ־ישראל. בזלצבורג שבאוסטריה סיים בית־ספר מקצועי של „אורט" וקיבל הכשרה לעליה.

בדרך נדודיו הגיע לאיטליה, שם הצטרף ל„הגנה", שפעלה בקרב הפליטים הצעירים ומשם העפיל לארץ. בתנאי החירום של הימים ההם, נלכד בדרך והועבר לקפריסין, שם הוחזק במחנה מעצר במשך תקופה ממושכת ושוחרר עם אחרוני העצורים בראשית ימי מלחמת השחרור. בארץ התגייס מיד לשורות הפלמ"ח וצורף לגדוד הפורצים „החיל".

השתתף בפעולות הפלמ"ח, בהן הוכיח רוח־לחימה למופת ויצא מהן בשלום. אולם בפעולת־מחץ נועזת של גדודו בקרבת אבו־גוש נפגע פצעים קשים והועבר לבית־החולים בירושלים במצב אנוש. עמלם של הרופאים להציל את חייו עלו בתוהו והוא מת ב־29.9.48 ובו ביום הובא לקבורה בקרית ענבים.

מי ומי באוסטראה

משה אודרמן

מוצאה של משפחת משה ופייגה אודרמן מזסלאב, שנקלטה יפה באוסטראה לאחר מלחמת העולם הראשונה, ודירתם נמצאה בסמטה מובלעת שבמעלה ה„פאטשט־גאס". משה אודרמן היה נודע בעיר כסוחר סיטוני בגלנטריה, אשר סיפק סחורה לחנוונים ולבעלי הדוכנים הרבים בעיר. בהיותו מעורה בחיי המסחר של אוסטראה היה פעיל בארגון הסוחרים וכן היה בין מיסדי „בנק קרדיטובי" (בנק גוניק) וחבר ההנהלה. אשתו פייגה עזרה בעסק כסוחרת מובהקת והושיטה עזרתה בתרומותיה למטרות ציבוריות, כמיטב המסורת של בית אודרמן מזסלאב.

בתם פנינה (פולה), שהיתה עסקנית פעילה בוועדה לטיפול ביתומים, עלתה ארצה בין ראשוני עולי אוסטראה עם בעלה ישראל פוגל, פעיל ציוני ותרבותי ומדריך אידיאולוגי בתנועה הציונית בעיר. בנם הרצל (גרישא) נרצח באופן טראגי ועל כך רשימה מיוחדת במקום אחר בספר זה.

לפני מלחמת העולם השניה ערך משה אודרמן ביקור אצל בתו בתל־אביב, בכוונה לבחון את האפשרות להשתקע בארץ, אך הגורל הביאו חזרה לאוסטראה, שם הושמד עם אשתו ביחד עם כל קדושי אוסטראה.

אוצר משה

אוצר משה (מישא) נולד בשנת 1920 באוסטראה. בשנת 1941 גויס לצבא האדום ונשלח לחזית. בעת פעולה צבאית נפל בשבי הגרמנים, אך הצליח לברוח והמשיך להילחם כפארטיזן פעיל.

באפריל 1942 הצטרף ל„אוטריאד ז'וקוב" באזור קופיל והיה מפקד יחידה. משם עבר ל„אוטריאד בלסקי". בחודש מאי 1944 נפל כגיבור, עת שם מארב למכוניות גרמניות בדרך מינסק־סלוצק.

(עפ"י ספר הפרטיזנים היהודיים)

אברה'שא בוקימר

נאמן למסורת המפוארת של בני משפחת בוקימר, היה גם אברה'שא עסקן ציוני וציבורי. אך בו בזמן, שלכל אחד מבני המשפחה היה תחום־פעולה מגובש, שנבע מהשקפת־עולם מסוימת — אם בשטח החלוציות והשומריות ואם בשטח הציונות והעסקנות הציבורית — הרי אברה'שא שימש מעין מכנה משותף לכולם.

לאחר פטירת ההורים והבן צבי, נפלה בחלקו של אברה'שא הדאגה למשפחה הגדולה, ובנהלו את עסקי החנות למסחר הברזל, סיגל לעצמו גישה של סוחר לכל דבר, לרבות פעילותו הציונית והציבורית. טבעי על־כן דבר השתייכותו למפלגת הציונים הכלליים וגישתו המתונה וה„בעלי בתית" לכל פעולה ציבורית.

המאורעות של מלחמת־העולם והשואה עקרו את אברה'שא מאוסטראה וטלטלוהו טלטלת גבר על־פני מרחבי רוסיה בתנאים של רעב, קור ומחלות עד שהגיע לבוכארא. במכתבו האחרון עוד ביקש לשלוח לו חבילת מזון להחיות את נפשו, אך העזרה כבר לא הועילה הרבה. אברה'שא, הדמות עדינת הנפש, נפטר בנכר, כשמחשבתו לציון ולשרידי משפחתו היושבים בה.

ר' יעקב־יוסף בוראניק

ר' יעקב־יוסף בוראניק, יהודי בעל הדרת־פנים וזקן פטריארכלי, חסיד ובר־אורין, ואשתו נחמה, בת למשפחת סוחרים וחסידים מיאמפולי. מוצאם ממזיריטש הסמוכה לאוסטראה, שם כיהן ר' יעקב־יוסף במשרת שו"ב וש"ץ וראש לעדתו, שהיתה חזקת משפחתו מדורי־דורות. אשתו נחמה היתה „עזר כנגדו", בשמשה גם היא אם רוחנית לכל נשי הקהילה, שפנו אליה לקרא ולכתוב את מכתביהן, לשאול בעצתה וכו'.

בהתדלדל העיירה לרגל מלחמת־העולם הראשונה עברו לגור באוסטראה. שם קיבל ר' יעקב־יוסף משרת חזן ראשי בבית־הכנסת הגדול וכן המשיך באומנותו כשו"ב. לנוכח תפקידם הציבורי התערו בחיי אוסטראה, שלא היו פנים חדשות בה, ונתחבבו על כל תושבי העיר, שהיו בין מכיריהם ומוקיריהם. זכות מיוחדת נפלה בחלקו של ר' יעקב־יוסף, שהיה מורם ומדריכם הרוחני של חברי החברה־קדישא, שמעונה היה בבית־הכנסת הגדול, לפתוח ולנהל בשבילם „פנקס־אוסטראה" חדש, לאחר שנעדר כזה מאז „הפנקס הישן" שמלפני רבות בשנים.

ר' יעקב־יוסף ואשתו נחמה נפטרו בשיבה טובה ובכבוד. בתם הבכירה פריידה (פלצמן) ושתי בנותיה דובה ופערל, שהיו פעילות בתנועות־הנוער הציוניות בעיר, וכן הבת הצעירה פעסיה ובעלה משה (גלטשטיין) וילדיהם יעקב־יוסי ונחמה הושמדו בשואת אוסטראה. בנה של פריידה, חיים פלצמן, ניצל ולאחר דרך נדודים ארוכה הגיע לארה"ב עם אשתו מאניה לבית קופרשטיין וילדיהם.

בנו של ר' יעקב־יוסף, בן־ציון אילון־בוראניק, שעלה ארצה בעוד מועד עם אשתו מרים לבית רוזנטל, הקים בית בישראל וממשיך שרשרת המשפחה.

לייזר ויענקל בילינקר

לייזר ויענקל בילינקר נתפרסמו בגבורתם, בהודפם את הפורעים הכפריים בעת ה„פוגרום" באוסטראה בשנת 1917 בהשראת החיילים הרוסיים „שוחרי החופש" מיד לאחר המהפכה.

את העילה ל„פוגרום" שימשה כביכול לאה „די באגרעבערין", שמכרה תפוחים בשוק סמוך לעמדתה של אשת יוסל „יאבלאניק", חוכר גן־הפירות של הרבי ר' יוסילי. איכר צעיר מהכפר ווילביוונה קנה מלאה פונט תפוחים והלך לו בלי תשלום, מתוך כוונה זדונית מוסכמת „להתחיל". לאה, שהיתה אשת־חיל, ניסתה להוציא ממנו בכוח את התפוחים, והפורע הרים צעקה ולקול קריאתו התאספו שודדים רבים, שחיכו לאות.

ראשית חכמה הפכו את כל עמדות התפוחים בשוק ומיד פשטו בסמטאות לממכר המגפיים ובחנויות הסמוכות לשלול שלל ולבוז בז. השוד נמשך 24 שעות, חנויות רבות נשדדו ונשרפו וגבר החשש לקרבנות בנפש. אז נחלצו לייזר ויענקל בילינקר וקראו באוזני האנשים, שעמדו מנגד וחזו בנעשה, לקום ולהתגונן לפני שיפלו קרבנות. לקול קריאתם התאוששו ויצאו לקראת הפורעים, מי בגרזן ובאת ומי במוט ברזל מהחנות והניסו אותם בכוח עד ששכך הפוגרום.

לייב בעל־עגלה

ספק אם מישהו ידע או שמע את שם־משפחתו האמיתי, אך לעומת זאת הכירה אותו כל העיר בכינויו לייב בראנדזולי. ממקצועו היה בעל־עגלה מסיע נוסעים לתחנת הרכבת אוז'נין ושמו הלך לפניו כיהודי מכובד בקרב בני אומנותו ובין תושבי העיר גם יחדיו, שאפשר לסמוך עליו ועל דברתו. הוא ובניו התפללו במנין „ותיקין" שבמעלה בית־הכנסת הגדול ואף ירדו לפני התיבה בשבתות.

מי שהזמין מקום ב„פאעטאן" שלו, כדי לנסוע לרכבת עם שחר, קיבל מידו מטבע למקדמה (אנ'אדרויף) כמשפט העגלונים בעיר, והיה עולה על משכבו בשקט גמור לישון שנת־ישרים, בהיותו בטוח כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכי מקומו שמור ולא ימירנו באחר. באישון לילה הקים את ה„פארשוין" ממיטתו החמה, ע"י נקישות בדלת או בחלון, משל היה קורא „לסליחות".

השאיר אחריו דור של 7—8 בנים, שנפוצו על־פני תבל בבקשת מחיה, מהם אחד הגיע לישראל אחרי חורבן אוסטראה.

מרדכי גרינס

עורך־דין ידוע בזמנו באוסטראה, שנפטר בשנת 1912. אמו חנה היתה ידועה בנכסיה הרבים ובמסחרה רב־היוזמה. בזמנו נסעה ביחד עם אביו של ר' משה הולברט לפטרבורג הבירה לקבל זכיון לבנין מסילת־הברזל, שתעבור ליד העיר אוסטראה, אך מפאת התערבותם הידועה של משפחת הזוסמאנים בוטלה התכנית הזאת.

בנו ישראל הוסיף לנהל את המשרד אחרי מות אביו עורך־הדין, ואילו האלמנה גיסל ניהלה בית מלון באותו בית ברחוב דובינסקה, שבו התאכסנו בעלי־האחוזות, שבאו העירה לרגל עסקיהם. האם והבן הזה עם משפחתו הושמדו בשואה באוסטראה. הבן יעקב, שעבד כרוקח בבית־המרקחת של אברהם שרייאר, עבר לחרקוב ושם הושמד.

הבן יוסף גרינס עלה ארצה בשנת 1924 עם עליית החלוצים הראשונים מאוסטראה יחד עם בוזיה טקסר ואחרים. בתחילה הצטרף לקבוצת „כנרת" ומשם עבר לקיבוץ עין־חרוד.

ר' לייב גרשפלד

לייב ושרה גרשפלד ומשפחתם הקטנה של בן ובת היו מתושביה הותיקים של העיר החדשה. אבי המשפחה עבד כל ימיו כ„נאמן" ביער הסמוך לאוסטראה ובתור שכזה היה המוציא והמביא, הקופאי ומנהל החשבונות וממונה על שומרי היער. משרדו היה בתוך היער ומקום מגוריו אחר שעות עבודתו היה בכפר סמוך, לשם היתה עוברת כל קיץ גם משפחתו ל„קיטנה", שהתחילה מיד אחרי חג הפסח ונסתיימה ערב ראש השנה.

ר' לייב היה יהודי חרד לתורה ולמצוות, ובהיותו גולה כל ימיו מישוב יהודי, היה מתמסר לתורה ולתפילה ביתר שאת. בבוקר היה משכים לתפילת שחרית, ואילו כל שעותיו הפנויות אחרי העבודה היה שוקד על הספר „חוק לישראל" שלא מש משלחנו כל היום, ממנו השביע נפשו בפרשה מ„סדרת" השבוע, בפרקי משניות גמרא וזוהר ובסעיפי הלכה ומוסר. בימי שישי בשבוע היה חוזר העירה, מבלה את השבת כדת בחיק משפחתו ונהנה מתפילה בציבור בבית־הכנסת.

ככל יהודי מאמין היה ר' לייב ציוני שבלב, בהאמינו באמונה שלימה בביאת הגואל, שיקבץ נדחי ישראל מבין הגויים ויביאם ברינה לארץ־ישראל. אך לאחר שבשנת 1933 עלתה הבת אסתר ובשנת 1935 גם הבן זלמן לא"י, קיבלה ציונותו צורה מעשית וציפה בכליון עינים ל„דרישה", כדי להצטרף לילדים בארץ־ישראל. אך האסון הקדים לבוא ור' לייב ואשתו שרה נלכדו בשואה הכללית של קדושי אוסטראה.

משפחת גרשנגורן — „די מאלאדעקעס"

ענפה מאד היתה משפחת גרשנגורן, שנודעה בעיר בשם „די מאלאדעקעס", כינוי שהודבק להם בגלל המנהג הנפוץ במשפחה זאת להתחתן בגיל צעיר. ביניהם היו מלמדים, בעלי בתים, סוחרים זעירים ובעלי־מלאכה:

זיידל מאלאדעק — מלמד ובנו בעני — שען; לייב מאלאדעק — בעל בית; וולף מאלאדעק — לפנים תופר רתמות ולעת זקנתו קיבל לידיו את ה„חדר" של אביו; הרץ מאלאדעק; יענקל גרשנגורן — תופר רתמות; חייקה „די קאנטרייענטניטשקע" אייזמן; וולף־זליג ברונשטיין ממזיריטש; שרה ברכמן אשת יהושע מאלער; פייגה חאדאק; זיידל מילמן בעלה של עטיל מילמן: אפרים מאלאדעק, שנאלץ לעזוב ביגון את אוסטראה בגלל מאורע טראגי שקרה בביתו.

בנו יוסקה גרשנגורן נרצח באופן אכזרי ע"י הפולנים, שכבשו את העיר בפעם הראשונה. הוא היה קרבן להלשנה מצד נוצרי, שישב כחבר בועדה הציבורית להערכת מסים בעת הממשל הסובייטי. מותו היה אכזרי מאד ומעורר זוועה. הפולנים הורידו את נעליו, קשרו אותו לזנבו של סוס וסחבוהו יחף ברחובות העיר, למען יראו את זרועם הקשה והנוקמת. בהגיעם לגשרים של ווילביוונה, ירו בו ושמו קץ לעינויו.

בערל וואלדמן

בערל וואלדמן היה אחד משלושת בניו של ר' שמאי וולדמן מהכפר סטאדניק הסמוך לתחנת אוז'נין. האב, שהיה נודע בכינוי שמאי סטאדניקער, היה סוחר־תבואות ידוע וחוכר טחנת־הקמח של בעלת־האחוזות הפולנית ידביגה מוגילניצקה.

בשנת 1903 בא בערל וואלדמן לאוסטראה ושם נשא לאשה את שרה־צביה לבית צאפ. בהיות שרה־צביה אשת־חיל, שעסקה באופן עצמאי במסחר העורות, המשיך בערל במסחר היערות והתבואות. בשנת 1913, כאשר התחיל גל ההגירה היהודית לאמריקה, ניסה בערל לבקש את מזלו מעבר לים, ובאוסטראה נשארו אשתו ושני ילדיו שלמה ואהרן. כסוחרת ותיקה המשיכה לפתח את מסחר העורות שלה, עד שהיה לאחד הבולטים בענף.

בערל עשה חיל גם באמריקה והגיע שם לרכוש ניכר. אך למרות זאת אורח־החיים שם לא מצא חן בעיניו, ובשנת 1922, כשאוסטראה כבר היתה פולנית, חזר הביתה אל משפחתו. הוא הצטרף לעסק אשתו, הגבירו את היקפו, חינכו את ילדיהם ובית וואלדמן הגיע למצב מכובד ברשימת המעמד הבינוני של אוסטראה, אשר נענה לכל קריאה מצד מוסדות ציבוריים ויחידים.

בשנת 1941, רק 4 שבועות לאחר כיבוש העיר ע"י הרוצחים הגרמניים, נלקח בערל בסלקציה הראשונה והושמד יחד עם אשתו.

אם כי אשתו שרה־צביה הופרדה מבעלה לשם החזרתה הביתה, אך היא עמדה על־כך שתצורף לבעלה בדרכו האחרונה. מבוקשה ניתן לה ושלובי זרוע צעד הזוג וואלדמן אל הבור — הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו!...

משה חאבנסקי

משה חאבנסקי היה פליט מלחמה, שהתישב באוסטראה בימי מלחמת־העולם הראשונה. משך שנים רבות היה תושב קרמניץ, סוחר־יערות ובעל בעמיו, שנהנה מאימונם ומאהדתם של הבריות. אולם בתנאים של הימים ההם נחשבה אוסטראה עיר גדולה יותר, פתוחה לעולם הגדול ובעלת סיכויים מסחריים טובים יותר—ובנדידת הפליטים הכללית נמשך ובא משה חאבינסקי לאוסטראה הקסומה.

עד מהרה נקלט בענף מסחר העצים באוסטראה, הקים בה את ביתו מחדש וחי לו חיים צנועים אך בכבוד עם אשתו ועם בניו ובנותיו. ביושרו ובהליכותיו הנעימות רכש לו ידידים טובים בקרב חבריו החדשים למקצוע ובכלל, שהיו בין באי ביתו לשיחת רעים.

אך לא לעולם חוסן, והחבילה החלה להיפרד. — בבוא גל ההגירה נסעה הבת גולדה והתישבה בניו־יורק והבת השניה אסתר עלתה לארץ־ישראל ונפטרה בתל־אביב בהשאירה בעל וילד. משה חאבנסקי נפטר עוד לפני מלחמת העולם השניה ונשארו אחריו אשתו פרידה ושני בניו אברה׳שא וניוניה, ששתו מכוס הגורל של כל יהודי אוסטראה.

גולדה חאבנסקי־מזור

ר׳ ברוך חרבש

משפחת חרבש הגיעה מקוריץ לאוסטראה בראשית המאה ה־20. אבי המשפחה ר׳ ברוך ניחן בחוש של יוזמה מסחרית ויסד ליד ביתו טחנת־קמח קטנה ומיתקן לייצור שמן. זה שימש לו מקור נאמן למחית ביתו בכבוד ואף איפשר לו לתת לבניו חינוך יהודי־ציוני הגון.

כיהודי מכובד ובעל בעמיו, מעוטר זקן פטריארכלי, שימש ר׳ ברוך גבאי בבית־הכנסת של ר׳ יחזקאלי, ונהנה משמחת־שבת אמיתית אם עלה בידו להביא הביתה אורח לשבת. בחגים וביחוד בשמחת־תורה התאספו מתפללי בית־הכנסת בביתו לקיים מצוות „ושמחת בחגך". גם אשתו ביילה קיימה מידת הכנסת־אורחים לפי דרכה, וכל יום ראשון ושישי בשבוע אפתה לביבות־כוסמת וכל השכנים מסביב באו להשתתף באכילתן, בחינת „כל דכפין ייתי וייכול".

ר׳ ברוך חרבש הקים דור של שישה בנים ובת אחת, כולם ציונים טובים ופעילים. אך ראוי לציין, שכל אחד מהם בחר לעצמו תחום פעולתו עפ״י דרכו והשקפתו המיוחדת. — ר׳ ברוך בעצמו כנאה ליהודי כמוהו, היה חבר „המזרחי"; הבן יעקב — ציוני כללי; שלמה — חבר ב„ברית חייל"; הבת ליבה — חברה בגורדוניה־התאחדות; הבן אברהם מילא תפקיד חשוב כמפקד בית״ר ומיסדה של „מפלגת המדינה"; חיים היה מדריך וחבר בהנהגת „השומר הצעיר".

מכל המשפחה הענפה הזאת של 6 בנים, 1 בת ו־11 נכדים נשארו בחיים רק אברהם וחיים.

הרשל טרייבר

בין האחים טרייבר, בני ר׳ אליקום־גצל החייט מרחוב קרסניגירי, הצטיין הרשל טרייבר כעסקן ציבורי. בהיווסד הארגונים השונים בעיר בעת הממשל הפולני, התחיל „לפעול" בארגון בעלי־המלאכה כנציגו של ענף החייטות. אך עד מהרה התבלט כעסקן פעיל בכל שטחי העבודה הציבורית בעיר, הן במסגרת ארגונו והן מתוך נטיה טבעית ורצון להושיט עזרתו בכל מקום שהיתה דרושה.

כנציגו של ארגון בעלי המלאכה היה חבר המועצה בבנק העממי („לודובי") וכן נבחר כחבר המועצה של הקהילה היהודית. בשני המוסדות האלה עמד על משמר שולחיו והגן על עניניהם בנאמנות. הוא היה גם חבר ועד פעיל של בית־היתומים ותרם מזמנו וממרצו לטובת היתומים. הוא גם טיפל באפיית מצות־מכונה („מאשינאווע מצות"), שבימים ההם היה בכך משום חידוש ומשום עסקנות ציבורית גם יחד.

הרשל טרייבר ומשפחתו ניספו בשואה ביחד עם כל קדושי אוסטראה. מבין האחים ניצל אברהם טרייבר עם אשתו זלדה ונמצאים בישראל.

הרשל כגן

סוחר בענף הברזל. איש נכבד בחוג הסוחרים ומקובל על הבריות, אשר העריכו את סגולותיו האישיות המצויינות ומידותיו הטובות. בימי הבהלה הראשונים אירח בביתו פליטים רבים, אשר נסו מנוסת־חרב מפני הגרמנים המתקרבים, וחיש־מהר נאלץ אף הוא להימלט עם משפחתו מאוסטראה. אך בגלל אמו הזקנה, שלא יכלה להיטלטל בדרכים, חזר העירה ונפל בין הנופלים ביחד עם אשתו מלכה ובנו העו״ד והעסקן הציוני מאיר כגן.

קיילה כגן, האם בת ה 80, חזרה מרוסיה בשנת 1937, עפ״י רשיון מיוחד מאת סטאלין, במטרה להתראות עם בנה. התחתנה עם יהודי זקן ובדרך זו הורשתה להישאר בפולין. השמדתה היתה מלווה התעללות גורל אכזרית ביותר. פעמיים נלקחה למוות, הופשטה ערומה והוחזרה מהבור, רק בפעם השלישית הושמדה.

בנו השני שלמה ובתו בוזיה עם בעלה יוסף סובה נמצאים בישראל.

הרשל מיצ׳ניק

בית־מגוריו של הרשל מיצ׳ניק היה על שפת הנהר. יהודי מכובד ואב ל־5 בנים ו־2 בנות. הבנים הלכו בדרך אבותיהם והצטיינו ביושרם ובשמם הטוב..

אחד מבניו, לייב מיצ׳ניק, היה בין החלוצים שעלו מאוסטראה בשנת 1920. לאחר שהיה תקופה מסוימת לפני כן באמריקה ורכש שם את ידיעת השפה האנגלית, הצטרף לשירות המשטרה הבריטית בתל־אביב. במאורעות של שנת תרפ״ט (1929) נפצע מכדור ערבי מתנקש ונשאר נכה.

בתורת שכזה קיבל משרת סדרן בקולנוע „מגדלור" בתל־אביב ושם עבד עד סוף ימיו. השאיר אחריו בת.

דוד קאצמן

ברחוב „שול־גאס", תחת גג אחד עם יהושע מאלער (ברכמן), היה ביתו של דוד קאצמן, ששם היה מעונו הקבוע של „העובד" באוסטראה. בזמנו נהנה מעמדה מכובדת בציבור, בהיותו קבלן לצבא הרוסי. אחרי מלחמת־העולם הראשונה הונחתו על קאצמן מכות מן השמים, במות עליו אשתו הראשונה וכעבור זמן גם השניה. בעקבות האסון המשפחתי נחלשו מרצו ורוחו ולא יכול עוד להתאושש.

בהיותו חבר ותיק ב„חברה־קדישא", התמסר מעכשיו ביתר שאת לפעילות בשטח זה, הן לשם מצווה והן לשם פרנסה. הוא קיבל על עצמו את תפקידו של משה־חיים הקברן לשעבר, כן שימש בעל־תפילה ובעל־קריאה בבית־הכנסת שבבית־העלמין, ולמרות עיסוקו החדש לא נגרע מכבודו דבר.

יוסף קליימן

מוצאו מהעיירה קוניב, שלאחר הצבתה בתחום הסובייטי, נמלט משם לאוסטראה עם משפחתו וכאן התבסס כסוחר יערות מצליח. ביחד עם חתנו פייבל ברנשטיין ניהל עסקי־יערות בקנה־מדה גדול והעסיק יהודים רבים במשרות ביערותיו. הם נימנו עם עשירי העיר, אשר תרמו ביד רחבה למפעלים ציוניים ולמטרות צדקה וחסד. ברנשטיין היה חבר־מועצה בעירית אוסטראה.

בבוא הסובייטים לאוסטראה בשנת 1939 נאסרו יוסל קליימן ופייבל ברנשטיין והוחזקו בכלא אוסטראה 6 שבועות. אח"כ הוגלו לפנים רוסיה ושם הופרדו. אחריהם הוגלו גם המשפחות לסיביר. האב מת בסיביר ופייבל אבד ללא ידיעות.

הבן פיני קליימן גויס לצבא האדום ולא חזר, לפי ידיעות הושמד בלבוב. אשתו לובה (גורנשטיין) עם 2 הילדים ישראל וחיה הושמדו באוסטראה.

אשת קליימן שרה־דבורה ובתה ניוניה ברנשטיין ושני בניה ניצלו והגיעו אחרי נדודים רבים לישראל.

ר' משה רוזנטל

ר' משה רוזנטל, בנו של ר' נחום „סטרוניטשער" (חזן בבית־הכנסת הגדול), היה סוחר ידוע בענף העצים והיערות. אשתו אסתר לבית מצמן ממשפחה חסידית נודעת מאנופוליה. לפנים היו תושבי העיר־החדשה ואחר־כך בעלי הבית הגדול בפינת הרחובות ווילבינער־גרעבלע והאנדלובה (השוק), שבו התאכסנו משרדי חברת „טאז" בעיר.

ר' משה רוזנטל היה יהודי בעל הדרת־פנים וידוע כתורם ביד נדיבה למפעלים הציוניים ובצדקת פזורונו למוסדות הציבוריים ולעניי העיר. היה פעיל בארגון הסוחרים בעיר בכלל וחבר נכבד בענף סוחרי היערות בפרט. בזמן כיבוש העיר על־ידי הסובייטים בשנת 1939 נושל מביתו ומעסקיו ובשלבים השונים של חיסול היהודים על־ידי הגרמנים הושמדו הוא ואשתו, בנם הבכור צבי (נהרג בעת הפצצת העיר) ואשתו אוניה לבית ליזק וילדם, בתם עטיל ובעלה אברהם ספיר וילדתם (הושמדו בגיטו רובנה) ובתם הצעירה מינדל.

בתם מרים (אילון־ברניק) ובנם אברהם, שעלו ארצה בראשית שנות ה־30, שרדו מהמשפחות העניפות באוסטראה והקימו בתים בישראל.

ד"ר יוסף רוזנשטרום

רופא־השניים ד"ר יוסף רוזנשטרום היה אחד מותיקי העסקנים בציבוריות היהודית באוסטראה. היה חביב הקהל במקצועו וכן קנה לו שם טוב בכל החוגים כעסקן תרבותי ונואם מצליח. בזמן חגיגות ה־300 לגאון מהרש"א היה ד"ר רוזנשטרום אחד המספידים ליד קברו של הגאון.

כל ימי חייו לחם בהתלהבות לזכויות הלשון האידית ולהבראת המוני העם. השתתף במאמרים בז'ורנל הרפואי העממי „דער הויז־דאקטאר" ופעל להפצתו. עמד בראש ה„קולטור־ליגע" באוסטראה והיה בין מיסדי חברת „טאז" בעיר ושימש לה יושב־ראש.

גם אשתו עני רוזנשטרום היתה עסקנית תרבותית ידועה. היא שימשה מורה בבית־הספר האידי וביוזמתה נוסד „קלוב האינטליגנציה היהודית" למטרות חברתיות־תרבותיות של הנוער היהודי.

ד"ר רוזנשטרום קיפח את חייו באופן טראגי בתאונת־דרכים בשנת 1933. על קברו הפתוח נשא עליו הספד מר סגן יו"ר של „טאז" חיים דוידזון. אלמנתו עני ובנו יעקב ניספו בשואה.

ישעיה רויזין

בעל החנות הגדולה ביותר של גלנטריה בסיטונות. שמו הטוב היה ידוע לתהילה בעיר ואף היה מפורסם בחוגי המסחר בערי הארץ כסוחר מוכשר וישר. היה בעל לב יהודי חם ויד פתוחה לצרכי הכלל והפרט. היה ציוני פעיל בהסתדרות „המזרחי". בערוב ימיו חלה במחלת השיתוק ונפטר. נשארו אחריו אשתו האלמנה, בתו סוניה וחתנו יוסף פישמן, שניהל את עסקי המסחר אחריו עד שניספו כולם בשואה.

יצחק שיינרברג

בעל בית־דפוס ברחוב דובינסקה, שנוהל ע"י אשתו מאניה, שהיתה ידועה כאשה משכילה ואצילה, ואילו הוא עצמו ניהל סניף שני בזדולבונוב, מקום מושבם של שלטונות המחוז בתקופת הממשל הפולני. יצחק קיבל את הדפוס מידי אחיו המנוח שמאי שיינרברג, עורך־הדין הידוע והנדבן, שמעזבונו נבנה בית „ישיבה" והכנסת־אורחים ברחוב בשטובה.

ביתם היה בית יהודי מתקדם ונתנו לילדיהם חינוך יהודי וכללי. בעד „חטא־ציונות" קיבל בנם זיאמה מידי הרוסים 10 שנות מאסר והוגלה לסיביר. אך הוא הצליח להימלט מרוסיה ולהגיע ארצה ולהיקלט בה כאסיר־ציון. גם בנם נח ובתם סימה הצליחו לעזוב את פולין ולהגיע ארצה.

יצחק שיינרברג נפטר עוד לפני מלחמת העולם, ואילו אשתו מרים ניספתה יחד עם כל יהודי אוסטראה. מוסרים שברגעים הטראגיים של ההשמדה היא לא עזבה את גיסתה שפרינצה רשטיק החולה, ומצאו אותן במטה כשהן חבוקות בזרועות המוות.

מ. שרוני

ניסן שפירא

בעקבות ביטול מעמדה של אוסטראה כעיר מחוז ע"י הפולנים והעברת המוסדות הממשלתיים הראשיים לזדולבונוב, נתמעטו עורכי־הדין בעיר. לעומת זאת התפתח המקצוע של „כותבי־בקשות", ששימשו כמליצים בין היהודים לבין שלטונות האזור בעניני מסים, חובות האזרח לגבי העיריה וכו'. מבין כותבי הבקשות הידועים ביותר בעיר היו: מנדל ברנזון, ניסן שפירא ויעקב הורביץ.

ניסן שפירא היה ידוע היטב בעיר, שכן היה לא רק כותב בקשות במשרדו, אלא גם ייצג יחידים וארגונים במוסדות עירוניים שונים. שימש מנהל־החשבונות של ארגוני הסוחרים, הופיע בשם לקוחותיו במועצת העיר, במשרדי המסים וכו'.

מלבד עיסוקו המקצועי לקח חלק פעיל בחיים הציבוריים, היה יו"ר ועד ההורים בבית־הספר העממי ע"ש אורזשקובה, חבר ועד ההורים בגימנסיה, חבר הועד של „טאז" וכו'.

בן 51 היה בהירצחו ע"י הנאצים.

ארגון יוצאי אוסטראה
בארץ ובעולם

בזכרונם של רבים שמורים עדיין הימים הקשים של ראשית בנין הארץ, עת כל חלוץ ועולה חדש יגע ומצא עצה ותושיה מידיהם של ותיקים, אשר ידעו לחלק עם החדש, שזה מקרוב בא, את נסיונם ואף את מעונם ולחמם הדל, עד שהתגברו על חבלי־הקליטה האקלימיים והכלכליים. מובן שאין לראות בכך גרעין לארגון במובן המקובל כיום, אלא הושטת עזרה והדרכה ע״י יחידים בעלי שאר־רוח ולב פתוח, שנמצאו תמיד בקרב הותיקים בארץ הזאת ובכל ארץ הגירה אחרת. גם הישראלים מבני עירנו נתברכו בעסקנים נדיבי־לב כאלה, שפרשו חסותם על כל חלוץ ועולה חדש בכלל, וביחוד פתחו את ביתם לפני בני אוסטראה.

אברהם וריסיא מאלינבוים

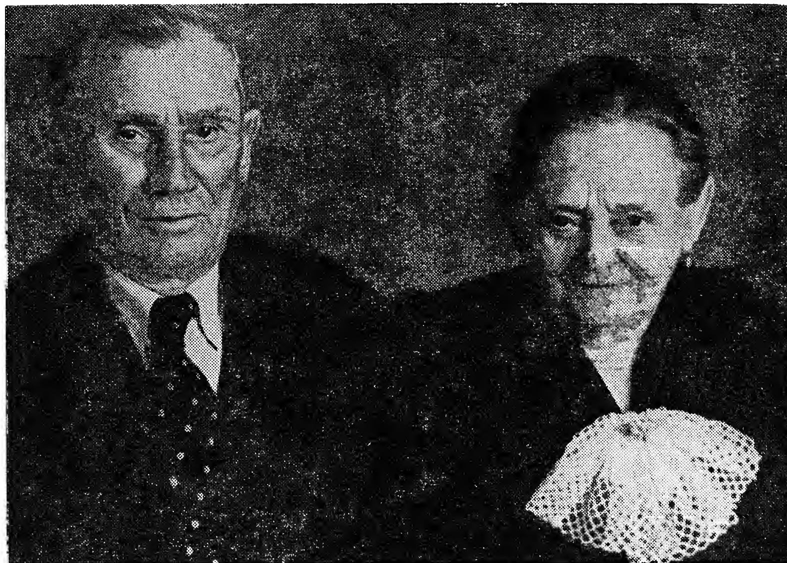
„האכסניה האוסטראית" הראשונה בתל־אביב היתה בביתם של אברהם וריסיא מאלינבוים. הוא בעל־מלאכה והיא אשת־חיל מאוסטראה, ובהגיעם ארצה בשנים הראשונות של העליה השלישית עברו עליהם כל הסבלות והתלאות של עולים חדשים. אך הם עמדו במבחן, אברהם הסתדר כאיש־עמל, שהשתכר למחייתו כעובד בנין, וריסיא עזרה לידו לתומכו ולסעדו. ולא זו בלבד, שמילאו את יעודם החלוצי שלמענו באו ארצה — לבנות ולהיבנות בה — אלא אף הציבו לעצמם יעוד שני לעזור לזולת בצעדיו הראשונים בארץ.

ביחוד יצא לתהילה שמה של ריסיא, שהיתה לאמם של יוצאי אוסטראה בארץ. ואמנם כל עולה אוסטראי חדש ראה לנכון לפניו להתיצב בבית זה, שם מצא לא רק אוירה ביתית נעימה, אלא וביחוד חיזוק־ידים ותמיכה. גם לאחר שבמרוצת השנים הגיעו אל המנוחה ואל הנחלה, לא שכחו אנשי אוסטראה את ריסיא ופקדו את ביתם בקביעות. וכאשר ריסיא נפטרה לעולמה באו אנשי אוסטראה בהמוניהם ללוותה בדרכה האח־רונה ולהשתתף באזכרות לכבודה. וכאשר קרא החזן לפני מטתה את הפסוק הידוע „צדק לפניו יהלך", הרגיש כל אחד בלבו, שאמנם מלאות תוכן המלים הנוגות הללו.

אלעזר ופרידה אברהמי

כדוגמת בית מאלינבוים בשנות העליה השלישית, שימש ביתם של אלעזר ופרידה אברהמי „אכסניה אוסטראית" בשנות העליה הרביעית. בד בבד עם גבור קצב העליה בשנות הגיאות, גדל זרם העולים לסוגיהם מאוסטראה. וראוי לציין שבו בזמן, שמעולם לא מצא זמן מספיק לעשות מאזן עסקו כראוי, עקב אלעזר בענין מיוחד אחר העליה, וכל אנית עולים שהגיעה ארצה היתה „אקטיב" אמיתי בשבילו, בחשבו בהתלהבות את גידול האוכלוסיה היהודית בארץ ואת האחוז של אנשי אוסטראה שייזקפו לזכותו ולטיפולו. ואמנם היה בית אברהמי מעין סניף אוסטראי של מחלקת העליה, שם קיבל כל איש אוסטראה אירוח ראשון, הדרכה והמלצה לעבודה ואף קרדיט בחנות המכולת שלהם.

שני האברהמים עמלו קשה בחנותם להוציא קיום לעצמם, אך מעולם לא היססו להניח „קנין מיט מנין" ובעיצומן של שעות העבודה „הבוערות" קיבלו בלבביות את אנשי אוסטראה שפקדו את חנותם, ולכל קריאה ורמז אף עזב אלעזר את החנות ורץ על האופניים לסדר את מישהו בעבודה, לחתום ערבות בבנק וכו'.

ואחרי יום־עבודה מפרך המשיכו בערב לטפל באנשים על־חשבון מנוחתם, ובשבתות ובחגים, וביחוד בליל הסדר, הסבו לשלחן ברוב עם כרבי בקהל חסידים. גם אחרי שהאנשים באו על סידורם המלא לא פסקו דאגתם והתענינותם בכל אירוע חשוב אצלם, כאילו בני־משפחה אמיתיים היו להם, ואף אנשי אוסטראה הוסיפו ומוסיפים עד היום לשמור להם יחס חם כבנים לאבות. אכן על אלעזר ופרידה יאמר:

בנים גדלתי ורוממתי והם לא פשעו בי!...

ארגון יוצאי אוסטראה בישראל

ביום 10 באוקטובר 1944, לאחר שנתגלתה שואת יהדות אירופה בכל מוראותיה וזוועותיה, נוסד בארץ ארגון יוצאי אוסטראה, במטרה להגיש עזרה דחופה לשרידי אוסטראה במחנות־הפליטים ובארץ, לגבות עדות מפיהם של פליטי־החרב על הניספים בשואה ועל הבודדים שניצלו וכן כדי להנציח את קדושי קהילת אוסטראה ולפרסם את החומר הדוקומנטרי לזכרון לדורות. אולם יחד עם זאת לא היה בכוונת הארגון לסטות מהעיקרון היסודי, שארץ־ישראל היא מטבעה ארץ של

קיבוץ גלויות ומיזוגן לעם אחד ולא של „לאנדסמנשאפטים" בנוסח המקובל באמריקה, ארגנטינה ובארצות־הגירה אחרות.

ארגון יוצאי אוסטראה בישראל באכסניתו השלישית הוא על־כן פרי הזמן והכורח, שלאחר מילוי יעודו החשוב שלמענו נוסד, לא תהיה עוד הצדקה לקיומו. כל עוד חי הדור האומלל, שראה וזוכר את חורבן קהילת אוסטראה יוסיף עוד להזדמן מדי שנה ליום־האזכרה המסורתי, ואילו בני הדור הבא יפנו בלי ספק איש־איש לחוגו ולחברתו וספר „פנקס אוסטראה" בידו, העדות היחידה לקהילת אוסטראה המפוארת צור מחצבתם.

על דרכי עבודתו ומפעליו של ארגון זה הלא כתוב על ספר „פנקס אוסטראה"[1], ועתה, בהגיע המפעל ההיסטורי הגדול של הנצחת קהילת אוסטראה לסיומו, יעמדו־נא על הברכה חברי ועד הארגון ועדת־הספר, שפעלו והפעילו למטרה נעלה זאת מיום היוסד הארגון ועד הלום. ואלה שמותיהם:

ב"צ אילון, מרים אילון, שלמה בוקימר ז"ל, פסח ברכמן, זלמן גרשפלד, שרה גוליק, אברהם גורשטיין, יוסף גליצקי, אהרן ולדמן, יעקב זיגר ז"ל, ריבה זיגר, חיים חרבש, שלום ליפיץ, צבי מנדלצוייג, שמעון מרגול, אליעזר פרצ'וק, משה פינקל, פרידה קופלניצקי, נתנאל רשטיק, שלמה שוורץ.

על ארגון יוצאי־אוסטראה בארגנטינה ובארצות הברית והערכת פעולותיהם החברתיות־תרבותיות במקומם וכן בדבר הושטת עזרתם להצלחת מפעל „פנקס אוסטראה" בישראל — תבוא סקירה בחלק האידי של ספר זה.

ולאחר הבעת רחשי־תודה והערכה לכל אלה, שסייעו בידינו במס ובמעש להגשים את תוכנית ההנצחה —

1) ראה הקדמה „ארגון וספר" עמ' 19

תם ונשלם

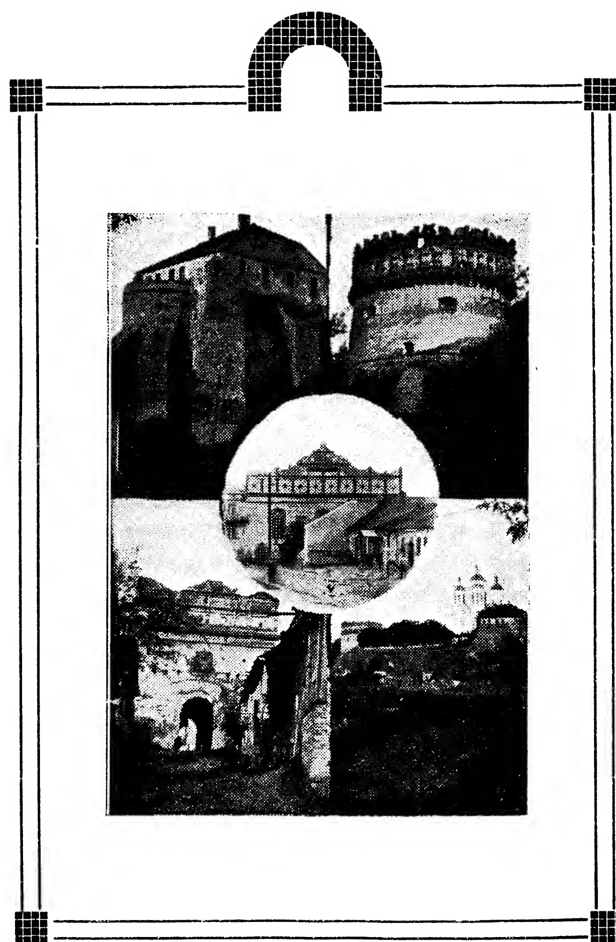
החלק העברי של „פנקס אוסטראה"

פנקס אוסטראה

א יזכור בוך

רעדאגירט פון

בן־ציון ח. אילון – באראניק

ארויסגעגעבן פון פאראיין „עולי אוסטראה" אין ישראל
תל־אביב, תשכ"ב – 1962

הקדמה

מיט הייליקן ציטער נעם איך די פען אין דער האנט, אנערקענענדיק ווי ארעם און בלאס עס איז די מענטשלעכע שפראך, אויסצודריקן דעם גרויסן צארן און ווייטיק איבער דער שרעקלעכסטער טראגעדיע, וואס האט געטראפן דער יידישער באפעלקערונג אין אוסטראה. ווען אונדזערע אויגן זאלן זיין אן ענדלאזער קוואל פון טרערן, צי וואלטן מיר דען געקענט גענוג באוויינען אונדזערע טייערע קדושים, וואס זיינען אזוי אכזריות׳דיק פארפייניקט און דערמארדעט געווארן !.. אונדזער אומגליק איז דאך גרויס ווי דער ים און אונדזער ווונד טיף ווי דער אפגרונט, און ווי קענען דען ארעמע ווערטער און טרערן איבערגעבן די געפילן פון אונדזער צובראכן הארץ. דער שטן אליין האט נאך ניט באשאפן די געהעריקע ווערטער, וואס זאלן אומשטאנד זיין כאטש טיילווייז ברענגען צום אויסדרוק די גרויליקע טייוולאנישע נאצי-וואקכאנאליע...

דאס גאנצע יידישע פאלק איז איינגעהילט אין טיפן טרויער איבערן פארלוסט פון א דריטל פון זיינע בעסטע זין און טעכטער, וואס זיינען אומגעקומען פון מערדערישע הענט. אבער מיר, ארעמע רעשטלעך פון דער שיינער יידישער אוסטראה, טרויערן נאך א גאנצער יידישער קהילה — מענער און פרויען, אלט און יונג — וועלכע זענען אן וידוי, נאר מיט א העלדישן בציבור אויסגעשריגענעם „שמע ישראל" ברוטאל אריינגעווארפן געווארן האלב-לעבעדיקע אין די גרויסע ברידער-קברים. ווען דאס זאל נאר מעגלעך זיין, וואלטן מיר עס געוויס געהאלטן פאר אונדזער הייליקן חוב צו מאכן א פילגרים-רייזע צו דער געוועזענער אוסטראה, זיך אויסשפרייטן אויף די הייליקע ברידער-קברים און קושן די ערד, אונטער וועלכער עס ליגן די ביינער פון אונדזערע טייערסטע און ליבסטע. אבער ליידער האט אונדז דער ביטערער גורל אויך פון דעם גענאד בארויבט, און עס איז אונדז געבליבן נאר דער טיפער טרייסטלאזער טרויער אין הארצן און אונדזער גרויסער וויי-געשריי, וואס גיסט זיך צוזאמען מיטן קול פונעם בלוט פון אונדזערע ברידער און שוועסטער, וואס שרייט פון דער ערד...

א שיינער כשר׳ער מנהג איז אנגענומען געווארן ביי די פארבליבענע אוסטראהער אין ישראל און אומעטום, זיך פארזאמלען יעדן יאר אין טאג פון בלוטיקן יארצייט, כדי זיך פאראייניקן מיטן הייליקן אנדענק פון אונדזערע טייערע קדושים. א באזונדער געפיל, ענלעך צו דעם וואס מיר פלעגן פילן אין דער כל-נדרי-נאכט אין דער גרויסער מהרש"א-שול, באהערשט אונדז אויף דער אזכרה-פארזאמלונג, פונקט ווי די ריינע נשמות פון אונדזערע טייערע עלטערן, ברידער און שוועסטער שוועבן איבער אונדזערע קעפ און פולן אן דעם רוים פונעם זאל. אבער ניט מיט טרערן אליין וועלן מיר אונדזער חוב דערפולן — א תיקון פאדערן זיי פון אונדז, א ווירדיקן תיקון ווי עס פאסט זיי און ווי עס קומט זיי. איין זאך מוזן מיר אלע געדענקען, אז ניט נאר דער אומגליקלעכער פאר׳יתום׳טער דור, וואס האט די אלע גרוילעכקייטן צוגעזען און איבערגעלעבט, נאר אויך אונדזערע קינדער נאך אונדז ווערן אויפגעפאדערט זיך אינעם תיקון באטייליקן.

פנקס-אוסטראה — א יזכור-בוך פאר די אוסטראהער קדושים, וואס אויף זייערע פארפייניקטע קערפערס זיינען מיט בלוט און פייער געשריבן געווארן די שוידערלעכע קאפיטלען פון דער מענטשלעכער געשיכטע — דאס זאל זיין דער ווירדיקער תיקון, וואס פאסט זיי און וואס קומט זיי. ניט א בוך, נאר א „פנקס", אלס זכר פונעם „אלטן אוסטראהער פנקס", וועלכער איז אזוי באקאנט געווען איבער דער גארער וועלט מיט זיינע אלטערטימלעכקייטן און לעגענ-

דעם; ניט א בוך אין זינען פון א ליטעראַרישער בינע פאַר שיינע מאמרים פון אויסדערווילטע שרייבער אָדער פיין געשליפענע לידער פון פאעטן, נאָר א מזבח, מקריב צו זיין אויף אים אונדזער אַנגעווייטיקט צובראָכן האַרץ אַלס פייער־אָפּפער פאַר די נשמות פון אונדזערע קדושים; ניט א בוך, נאָר אַן אָנדענק־מצבה געשטעלט אויף דעם הייליקן ארץ־ישראל באָדן, אונטער וועלכער אונדזערע קדושים וועלן קומען צו זייער אייביקער רו און צו וועלכער מיר וועלן קומען יאָר־יערלעך אויף קבר־אבות זיך פאַראייניקן מיט זייער אָנדענק. און איבעראַל זאָל דער פנקס־אָוסטראַה געגעבן ווערן אין די הענט פון יונגן דור, וועלכער וועט פון די מיט בלוט אָנגעזאָפּטע בלעטער שעפּן דעם אמת וועגן שיינעם יידישן לעבנשטייגער און מאַרטירער־און־העלדן טויט פון זייערע עלטערן און אור־עלטערן. און ווען דער היינטיקער דור וועט פריער אָדער שפּעטער שוין ניט מער עקזיסטירן און די טראַדיציע פון דער יערלעכער אזכרה וועט אויפהערן, וועלן אונדזערע קינדער נעמען דעם יזכור־בוך אין האַנט, און מישנדיק די בלעטער און בילדער זיך אָנבונדן אין געדאַנק מיט דער יחוס׳דיקער אָוסטראַהער אָפּשטאַם־קייט.

וואַנדערנדיק איבער די געמישטע בלעטער און בילדער פון פנקס־אָוסטראַה, וועלן ווידער אויפלעבן די שטאָט מיט די יידן, וואָס האָבן אָנגעפולט אירע גאַסן און הייזער מיט לעבן און פרייד. אָבער שנעל נאָכדעם וועט אויפשווימען פאַר די אויגן א טריב האַרצרייסנדיק בילד... בוימער בויגן זיך אין פחד און אַנגסט און ביקן זיך מיט טיפע קרעכצן צו דער מוטער־ערד. בייזע ווינטן שמייסן מיט צאָרן אויף די רווישנדע בלעטער און זייער ביטערער יאָמער באַגלייט א עדה דערשראָקענע בלאַסע געשטאַלטן פון די אָוסטראָהער יידן, גרויס און קליין אויף זייער לעצטן וועג. די נשמות פון זייערע עלטערן און אורעלטערן נידערן אַראָפּ פון די הויכע הימלען און, שוועבנדיק איבער די קעפּ פון זייערע צום טויט פאַר׳משפּט׳ע קינדער, באַוויינען זיי מיט א שטילן ניט־ערדישן געוויין זייערע פריצייטיק פאַרשניטענע לעבנס... מיט א פאַרכאַפּטן אָטעם בלייבן מיר שטיין פאַר די ריזיקע ברידער־קברים — גריבער פון טאַטעס און מאַמעס, ברידער און שוועסטער און קליינע קינדער. אַך ווי שרעקלעך עס איז אויפצונעמען די פאַרגליווערטע בליקן פון די צום טויט דערשראָקענע קינדער, צאַרטע עופ׳עלעך געדרוקטע צו קאַלטע מוטער־שויסן. די כשר׳ע אויגעלעך פון משה׳לעך און שלמה׳לעך, חיה׳לעך און שרה׳לעך שטעכן דורך מיט זייערע שפּיזן־בליקן פול מיט פראַגע, פחד און רחמנות־געבעט...

אייביק וועלן מיר זיי אונדזערע לעבנס שולדיק זיין און אייביק וועלן מיר און אונדזערע קינדער מחויב זיין צו טראָגן זייער הייליקן נאָמען אין אונדזער האַרצן און זכרון מיט ווירדע און ליבשאַפט. מיט דער טיפער אָנערקענונג ווערט אַרויסגעלאָזט אויף דער ליכט דער „פנקס־אָוסטראַה", וועלכער וועט דינען אַלס הייליקער טרערן־בעכער, אין וועלכן עס וועלן געזאַמלט ווערן אַלע טרערן, וואָס וועלן פאַרגאָסן ווערן אויף די בלעטער־קברים פון אונדזערע טייערע אָוסטראָהער יידן. זאָלן אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל און אין דער גאָרער וועלט מוסיף זיין א וואַרעמע טרער צום ענדלאָזן בעכער און זאָגן פון טיפן צובראָכענעם האַרצן —

יתגדל ויתקדש שמיה רבה!..

רעדאקטאר

געשיכטע און איפבלי

קאפיטל צען

געשיכטע און אויפבלי

מיכל גרינעס

אוסטראה

....עס שוועבט מיין דמיון בליץ־געשווינד,
צוריק אַ־היים מיך טראָגט דער ווינט,
און זכרונות זיי טוען זיך וועבן
פון שיינעם יידישן אוסטראָהער לעבן.
בילדער פרעכטיקע כסדר:
טאַטע־מאַמע, דער אַלטער „חדר",
קינדערלעך קליינע —
אין זאַמד זיי שפילן זיך די שיינע...

גרויס־און־קליין פאַרפולן די גאַסן,
שפּאַצירן פריילעך אין די מאַסן;
פידלען, פלייטן, כאָר־נגינה,
אין יידישע היימען רוט די שכינה.
שולן, קלובן, בתי־מדרשים,
ס'מישן זיך ביכער און חומשים,
אין פאַרטייען, ביבליאָטעקן —
שטראָמען יידן פון אַלע עקן...

וואָס מער נאָך פרייד איך לעכץ,
אַלץ טיפער אין האַרץ דער קרעכץ.
איכה ישבה בדד —
ווי איינזאַם געבליבן איז מיין שטאָט!..

הבט משמים וראה,
גאָט, קוק אַראָפּ און זע!
וועמען האָט דיין נקמה געטראָפן,
מוטערס און זויג־קינדער באַשטראָפן?
מיטן רוצחס האַנט און זיין שאַרפער שווערד
האָסטו אַליין דיין „ווייַנגאָרטן" צושטערט!..

אָ! זאָל מיין תפילה שוין ווערן געהערט:
פון מלאך־המוות צוברעך די שווערד!
גענוג שוין קרבנות, ניט מער קיין קללות,
זיי מקיים דיין הבטחה צו די אבות;
גענוג שוין פינסטער, באַצאָל מיט גליק,
געב ליכט דיין פאָלק ישראל צוריק!..

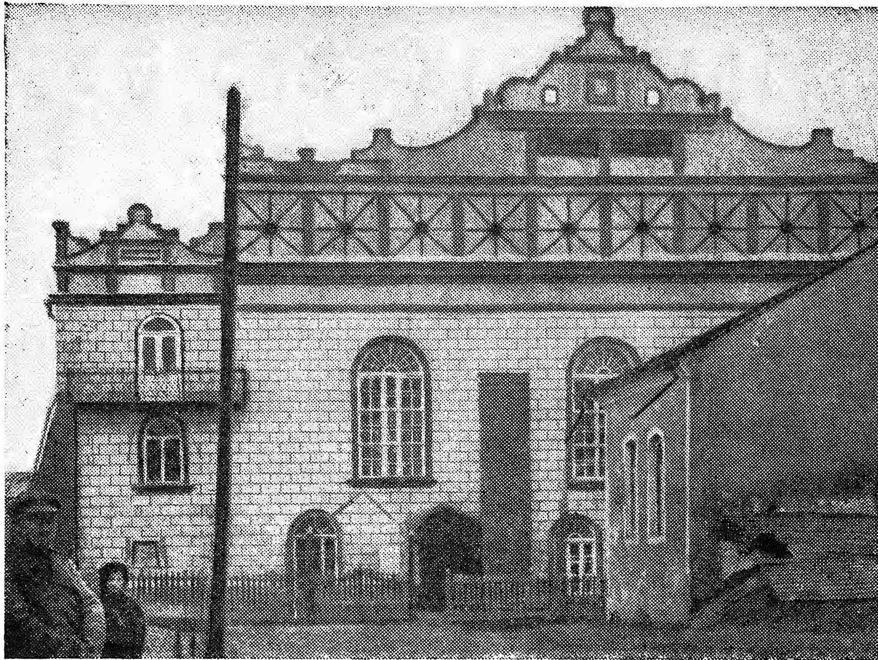
די שטאָט אוסטראָה, אָדער אָסטראָג, וואָלינער גובער־ניע — איז איינע פון די עלטסטע שטעט אין פוילן. כאָטש עס איז נישט פעסטגעשטעלט גענוי דער דאַטום פון איר גרינדונג, איז אָבער מער ווי זיכער, אַז זי עקזיסטירט שוין מער פון טויזנט יאָר.

קיין גענויע דאַטע, ווען יידן האָבן זיך באַזעצט אין אוסטראָה איז נישטאָ, ווייל אַלע היסטאָרישע שריפטן זענען פאַרניכטעט געוואָרן, איבער די פיל מלחמות, פאָגראָמען אָדער שריפות וואָס פלעגן פאָרקומען אין אוסטראָה כמעט יעדע 40 יאָר. אפילו דער אַלטער שטאָט־פנקס, וואָס האָט גע־האַט אַ שם איבער גאַנץ פוילן און וועלכער איז געווען דער וועגווייזער פון די פירונגען און מנהגים פאַר אַ סך יידישע קהילות, איז אויך פאַרברענט געוואָרן.

די ערשטע יידן, וועלכע האָבן זיך באַזעצט אין אוס־טראָה, זיינען געווען די אַנטלאָפענע פון דייטשלאַנד איבער די דעמאָלסדיקע גזירות און רדיפות. אין יאָר 893 האָבן די אונטערדרוקטע יידן פון דייטשלאַנד זיך געווענדעט צום קעניג פון פוילן און געבעטן אַ דערלויבעניש זיך צו באַזעצן אין לאַנד. אין יאָר 894, האָבן אַ סך יידן שוין אימיגרירט אין פוילן, און אין יאָר 905 איז געגעבן געוואָרן די אָפיציע־לע דערלויבעניש פאַר יידן צו קויפן ערד ווו זיי געפעלט, זיך פאַרנעמען מיט מלאכה, האַנדל און אפילו באַקומען אוי־טאָנאָמע יורידישע רעכט, לויט דעם יידישן שטייגער.

פון די געזאַמלטע ידיעות פון פאַרשידענע קוועלן איז פעסטגעשטעלט, אַז אין אוסטראָה זיינען שוין געווען יידן אין יאָר 900, צווישן די איינוווינער זיינען געווען אויך אַ סך יידן פון קאַווקאַז.

לויט די זכרונות פון עלטערן דור ווערט איבערגעגעבן, אַז אויף דעם הייליקן אָרט זיינען געווען מצבות פון טויזנט יאָר צוריק. נאָר פון דער טיפער עלטער און אַן שום אויפ־זוכט איבער די מצבות, זיינען זיי מיט דער צייט איינגעוואָרפן געוואָרן, צובראָכן און פאַרגעסן געוואָרן. מער געדענקט מען ניט ווי די מצבות פון טוטשינער כהן ז״ל פון יאָר שע״ב (1612) און פון מהרש״א ז״ל פון יאָר שצ״ב (1632), וועלכע ווערן פאַרעכנט פאַר די עלטסטע און באַוווסטע.

די גרויסע מהרש״א שול אין אוסטראה

די שטאָט אוסטראָה, אָדער ווי די גאונים האָבן זי גע־גערופן „אות־תורה״, איז געווען דער סימבאָל פון יידישן גייסט פון יענער צייט. די גרעסטע געלערנטע האָבן גע־שטאַמט פון דער שטאָט, וועלכע איז געווען די גרעסטע קהילה איבער גאַנץ וואָלין.

אוסטראָה האָט זיך גערעכנט אַלס הויפּט־שטאָט פון וואָ־לין און איז געווען איינע פון די פיר הויפּט־טיילן פון דער פּוילישער מלוכה, מיט אַן אייגענעם יידישן „פּאַרלאַמענט״ („ועד ארבע ארצות״), וואָס האָט עקזיסטירט פון מיטן 16־טן יאָרהונדערט ביזן סוף 18־טן. ווו יידן האָבן געגאַסן פון אַן אָרגאַניזירטער אויטאָנאָמיע; אַלע פראַגן פון יידישן לעבן זיינען דאָרט דערליידיקט געוואָרן און אַלע יידישע דאגות האָבן דאָרט געפונען זייער אויסדרוק.

די גאַנצע רעליגיעזע אויטאָריטעט האָט געהאַט דער הויפּט־רב (רב הכולל), וועלכער האָט אָנגעפירט מיט די רעליגיעזע ענינים איבער דער גאַנצער וואָלינער גובערניע. איינער פון די מער באַוווסטע הויפּט רבנים איז געווען ר׳ שלמה לוריא (מהרש״ל). מיט דער אַדמיניסטראַציע פאַר יידישע ענינים האָט אָנגעפירט דער פרנס־חודש, וועלכער איז געווען דער אָפיציעלער יידישער פאָרטרעטער פאַרן דוכוס און לעגאַלער פאָרשטייער פאַר דער רעגירונג. אויך איז גע־

ווען אַ שטאָט־שרייבער, וועלכער האָט געשריבן תנאים, כתו־בות, קאָנטראַקטן, איינצייטיק איז ער אויך געווען דער שריפטפירער פון דער קהילה.

אין יאָר 1690 איז דורך אַ ירושה־פּראָצעס די שטאָט איבערגעגאַנגען אין רשות פון צוויי קניאַזן. די גרעסטע טייל שטאָט מיט די הויפּט־גאַסן האָבן באַלאַנגט צו דעם דוכוס, מיט דער גרויסער שול אַריינגערעכנט, און די צווייטע טייל שטאָט אזי איבערגעגאַנגען אויף דער זייט פון דעם וואָיעוואָ־

דאָ, מיט דער קראַסנעגירער גאַס, טאַטאַרסקע און אונטערן שלאָס. פון דעמאָלס אָן האָט אויך די יידישע געמיינדע זיך צוטיילט אין צווייען; דעמאָלס איז אויפגעבויט געוואָרן די די קראַסנעגירער שול.

די הכנסות פאַר רעליגיעזע ענינים זיינען אריינגע־פלאָסן אין דער גרויסער שול באַזונדער און אין דער קראַס־נעגירער שול באַזונדער. לויט די אַלטע תקנות, פלעגט יע־דעס יאָר, הושענא רבא, פאָרקומען די שטאָט־פאַרזאַמלונג, אויף וועלכער מען האָט געמוזט האָבן אַ דערלויבעניש פון דו־כוס. אויף דער פאַרזאַמלונג פלעגט אָפּגעגעבן ווערן דער באַ־ריכט פון די פינאַנצן און עס פלעגן אויסדערוויילט ווערן די נייע פירער פון דער קהילה (גבאים).

— 2 —

פיל געשעענישן האָבן געטראָפן דער שטאָט, פון וועל־כע די יידן האָבן געליטן אַ סך הונדערטער יאָרן. לויט די פעסטשטעלונגען פון יענער צייט, פלעגט כמעט אַלע 40 יאָר פאָרקומען אַ גרויסע שטאָט־שריפה, וואָס פלעגט פאַר־ניכטן די שטאָט פון עק ביז עק. אין יאָר 1766 (תקכ״ו) איז פאָרגעקומען אַ גרויסע שריפה. אין יאָר 1809 (תקס״ט) זיינען אומגעקומען פון דער שריפה 500 מענטשן; אין יאָר 1848 (תר״ח) איז ווייטער פאָרגעקומען אַ שריפה. די מער פּאָפּו־

לערסטע שריפה איז פאָרגעקומען אין יאָר 1888 (תרמ"ט), זי האָט פאַרניכטעט די גאַנצע שטאָט, עס איז אויך דעמאָלס פאַרברענט געוואָרן דער באַוואוסטער אוסטראָה׳ער פּנקס, אפילו די מצבות זיינען צובראָכן און פאַרשאָטן געוואָרן; דאָס איינציקע וואָס איז גאַנץ געבליבן איז געווען די גרויסע מהרש"א שיל.

די געשעענישן פון די יאָרן 1648—49 ווערן פאַרצייכנט פאַר אַ ספּעציעל טרויעריק קאַפּיטל וואָס הייסט — „גזירות ת"ח ות"ט".

אין יאָר 1648 זיינען באַפאַלן די שטאָט דער באַוואוסטער מערדער כמעלניצקי מיט זיינע קאָזאַקן, וועלכע האָבן אויסגעהרגעט די גרעסטע פּערזענלעכקייטן פון יענער צייט. זיי האָבן אָפּגעטאָן פיל גרויזאַמקייטן אין די יידישע גאַסן, די גרויסע שול געמאַכט פאַר אַ שטאַל פאַר פערד און בהמות; וווּ נאָר אַ יידן, האָבן זיי אים מיט דער שווערד צוהאַקט; אויף די בוימער האָבן זיי אויפגעהאַנגען עלטערן מיט די קינדער צוזאַמען.

אויפן צווייטן יאָר, ווען די שחיטה איז שטילער געוואָרן, האָבן אַ טייל יידן, וואָס זיינען געווען באַהאַלטן אין וואַלד, זיך אומגעקערט אין שטאָט און ווען די קאָזאַקן האָבן זיך דערוווּסט, זיינען זיי אַריינגעדרונגען אין שטאָט, אויסגעהרגעט אַלעמען, אויפגעריסן די יידישע הייזער און זיי אונטערגעצונדן. מער פון 5 יידישע הייזער זיינען ניט געבליבן און די גרויסע שול, אַ געשענדעטע, איז צום גליק ניט געשעדיקט געוואָרן.

עס זיינען געווען אַזויפיל קרבנות, אַז מען האָט געמוזט אויסגראָבן פיר ברידער־קברים („קברות־לאַך") אין פאַרשידענע עקן פון שטאָט, וועלכע געפינען זיך נאָך ביז היינט. אַלע יאָר, צו תשעה באב, פלעגן די „ברידער־קברים" ווערן באַזוכט פון די פרומע יידן, פונקט ווי זיי האָבן דאָס געטאָן אויף „קבר אבות" פון זייערע אייגענע.

פון דעם גרויסן אומגליק איז פאַרפאַסט געוואָרן אַ ספּעציעלע קינה, אין וועלכער עס ווערט אויסגעדרוקט דער צער און ווייטיק פאַרן פאַרגאָסענעם יידישן בלוט. עס זאָגט זיך אין דער קלאָג־באַשרייבונג:

„...פאַרשאָלטענע טמאים זיינען אין אונדזער שטאָט געקומען אין יאָר ת"ח, זי אַרומגערינגלט, אַלס באַרויבט, געשענדעט מיידלעך און ווייבער און אויסגעהרגעט 7 טויזנט נפשות, מענער, ווייבער און קינדער. אין יאָר ת"ט, האָבן די באַנדיטן זיך ווייטער אומגעקערט און נאָך מער פאַרשטאַרקט די בלוט־באַד. דאָס יידישע בלוט איז ווי וואַסער געפלאָסן, די טויטע קערפּערס זיינען פאַר די פייגל אַ מאכל געווען; ביינאַכט זיינען די טויזנטער קאָזאַקן באַפאַלן און אין די בעטן אויסגעהרגעט אַלעמען; פון די 300 יידן, וועלכע האָבן פון וואַלד זיך אומגעקערט אין שטאָט, האָבן בלויז 3 מענטשן מיטן לעבן זיך געראַטעוועט"....

אין לוצקער פּנקס פון יאָר 1661, ווערט געשילדערט דער גרויסער חורבן פון כמעלניצקיס באַנדע, וועלכע האָט גרויזאַם געטראָפן די יידן אין אוסטראָה.

— 3 —

אַ צווייטע געשעעניש, וואָס ווערט פאַרצייכנט פאַר אַ נס אוסטראָהא — רופט זיך: „מגילת תמוז".

אין יאָר 1792 (תקנ"ב), ווען רוסלאַנד האָט זיך פאַרשטאַרקט און אַנעקסירט פאַר זיך אַ טייל פון דער פּוילישע מדינה, זיינען צוגעקומען צו דער שטאָט די קאָזאַקן מיט זייער קאָמענדאַנט סובאַראָוו, און האָבן זי אָנגעהויבן צו אַטאַקירן. דאָס פּוילישע מיליטער, וואָס האָט שוין געהאַט עוואַקואירט די שטאָט, האָבן פאַרן פאַרלאָזן זי, אויפגעריסן די בריקן וואָס האָבן פאַראייניקט די נייע מיט דער אַלטער שטאָט. דאָס רוסישע מיליטער האָט ניט געקענט אַריבער דעם טייך, זיי זיינען געווען מיט דער מיינונג, אַז מסתמא האָט זיך דאָס פּוילישע מיליטער באַפעסטיקט אין שטאָט. זיי האָבן אָנגעהויבן צו האַגלען מיט פייער, געוואָרפן באָמבעס פון האַרמאַטן. דערביי האָבן זיי באַמערקט די שול, וועלכע איז געווען זייער הויך, האָבן זיי זי אָנגענומען פאַר איינע פון די פעסטונגען. די גאַנצע איינוווינערשאַפט, אין די טויזנטער נפשות, האָבן זיך אין שול באַהאַלטן פאַר די שיסערייען; דאָס רוסישע חיל האָט בכיון געצילט מיט די באָמבעס דירעקט אין שול אָן אָפּשטעל; איין באָמבע איז אַריין אינעווייניק און ניט אויפגעריסן, אַ צווייטע איז געבליבן שטעקן אין וואַנט, וועלכע איז געבליבן אין דער וואַנט אַלס אָנדענק אַלע יאָרן.

אַזוי ווי דאָס באַלאַגערטע מיליטער האָט זיך געגרייט צו שטורמען די שטאָט און זי פאַרניכטן, האָבן די יידן אין שול זיך שטאַרק געזאָרגט און געוויינט אויף דעם גרויסן אומגליק וואָס רוקט זיך אָן. פרי, באַגינען, איז איין ייד אַריבער דעם טייך צו דעם רוסישן מיליטער און מיט טרערן אין די אויגן זיי פאַרזיכערט, אַז דער שונא איז שוין לאַנג אין שטאָט ניטאָ און אומזיסט איז די באָמבאַרדירונג, ווייל דאָס וואָס זיי נעמען אָן פאַר אַ פעסטונג, איז נישט מער ווי אַ שול. דער קאָמענדאַנט האָט זיך צוגעהערט צו די ווערטער און באַשטימט דעם יידן פאַר אַ וועג־ווייזער ווי איבערצוקרייצן דעם טייך. דעם זיבעטן טאָג אין תמוז זיינען זיי אַריין אין שטאָט, ווערנדיק אויפגענומען פון דער באַפעלקערונג מיט גרויס כבוד און די יידן האָבן גאַרנישט געליטן פון דעם אָנגעקומענעם מיליטער.

די עלטסטע פון יענעם דור האָבן דעם נס פאַרצייכנט אויף אַ מגילה און מיט דער איינשטימיקייט פון אַלע מנהיגים פון דער קהילה, איז באַשטימט געוואָרן יעדעס יאָר צו דערקלערן פאַר אַ תענית דעם 6־טן טאָג תמוז און אויפן זיבעטן טאָג צו פראַווען אַ שמחה, פונקט ווי פורים. מען האָט געלייענט די „מגילת תמוז", וואו עס ווערט דערמאָנט די גאַנצע געשעעניש און פעסטגעזעצט, אַז דער זיבעטער טאָג אין תמוז טאָר קיין שום טרויער נישט זיין, עס מוז זיין יום־טוב אויף דער יידישער גאַס, קיינער טאָר ניט ברעכן דעם מנהג און אַלע אוסטראָה׳ער וואָס וועלן לעבן אין שטאָט, אָדער וועלן אויסוואַנדערן אין אַנדערע שטעט, דאַרפן אָפּהיטן דעם יום־טוב אויף אַלע דורות.

דער אָריגינאַל פון דער מגילה איז געבליבן אין דער גרויסער שול און אַ קאָפּיע פון דער זעלבער — אין דער קראַסנעגירער שול.

רעשטן פון שטאָט־מויער מיט פעסטונג פון רעכטס און טורעם פון לינקס

— 4 —

דער אוסטראהער גאון מהרש״א איז אַ געבוירענער פון קראָקע. אין פויזן האָט ער געגרונדעט אַ ישיבה, וועלכע זיין שוויגער איידל האָט מאַטעריעל אויסגעהאַלטן גאַנצע צוואַנציק יאָר. דערפאַר טאַקע האָט מען אים גערופן ר׳ שמואל איידעלס. פון דער מוטערס צד איז דער מהרש״א אַן אור־אייניקל פון דעם מהר״ל פון פראָג, דעם באַרימטן רב, וואָס איז פאַר־בונדן מיט דער גולם־לעגענדע.

דער מהרש״א איז געקומען קיין אוסטראָה אין יאָר 1605 (שס״ה), ווו ער איז געוואָרן דער אָנפירער פון דער ישיבה. אין אוסטראָה האָט ער דערגרייכט די גרעסטע מדרגה אין לומדות, ווו ער ווערט די מערקווירדיקע, איינציקאַרטיקע היסטאָרישע פיגור, וואָס איז טיף איינגעוואָרצלט אין דעם יידישן באַוווסטזיין — אַלס מהרש״א. זייער אַ סך לעגענ־דעס זיינען פאַרבליבן פון דעם מהרש״א, וואָס דאָ איז נישט דאָס פּלאַץ צו איבערגעבן געניי.

ער איז געווען שטאַרק באַליבט ביי אַלעמען מיט זיין פאַלקסטימלעכקייט, אַלס איינער פון די גרעסטע גאונים, האָט ער געשאַפן פיל ספרים, צווישן וועלכע עס איז פאַר־רעכנט אין דער וועלט פאַר אַ גרויס ווערק, — זיין פאַר־פאַסונג „חידושי הלכות וחידושי אגדות״ אויפן תלמוד. אַלס כאַראַקטעריסטיק פאַר זיין פאַלקסטימלעכקייט קאָן דינען דער פאַקט, וואָס ביי זיין הויז איז געווען אַ שילד אויסגעקריצט אין שטיין, מיט פאָלגענדן זאָג:

„אין דרויסן זאָל דער גר נישט נעכטיקן!

„פאַר דעם נויט־באַדערפטיקן עפן איך מיין טיר!״

דער מהרש״א איז נפטר געוואָרן מוצאי שבת 5 טעג אין כסלו, אין יאָר 1632 (שצ״ב). אין יאָר 1888 (תרמ״ט) איז פאָרגעקומען די גרויסע שריפה, דורך וועלכער עס איז אויך צושטערט געוואָרן דאָס מהרש״א־הויז און פון די שטיי־נער זיינען די ווערטער אָפּגעמעקט געוואָרן — נישט צו דערקענען. אַ פּאָר שטיינער זיינען מיט 40 יאָר צוריק, דורך אַ צופאַל, געפונען געוואָרן און איבערגעגעבן געוואָרן אין דער גרויסער שול אַלס אייגנטום און אָנדענק.

זייער איידרוקספול און אימפּאַזאַנט איז געווען דער אַקט פון דעם דריי־הונדערסטן יאָרצייט פון מהרש״א, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין אוסטראָה, אין יאָר 1932. דאָס איז ניט געווען בלויז אַ אָרטיקער — נאָר אַ פאָלקס־יובל אין פולסטן זינען פון וואָרט. אַלע געשעפטן זיינען געווען געשלאָסן, די גאַנצע באַפעלקערונג ווי אויך אָנגעזעענסטע רבנים און פערזענלעכקייטן פון גאַנץ פוילן — זיינען געווען אָנגעשלאָסן אין דער גייסטיקער דעמאָנסטראַציע אין אוס־טראָה.

אויף דעם בית־עולם ביי דעם מהרש״א־קבר, ווי אויך אין דער גרויסער (מהרש״א) שול, זיינען געהאַלטן געוואָרן רעדעס פון פיל געלערנטע, ווו עס זיינען געקומען צום אויסדרוק די פאַרדינסטן פון דעם גאון, וועלכער איז דער לעצטער און אפשר גרעסטער פאָרטרעטער פון שאַרפקייט אין „לערנען״ און אין „דענקען״, איינער פון די זיילן פון דעם גאַנצן יידישן גייסטיקן בנין.

— 5 —

די גרויסע שול פון אוסטראָה האָט פאַר זיך אַליין אַ היסטאָריע, וועלכע קאָן אין דער פאָרם פון דעם אַרטיקל נישט אויסגערעכנט ווערן, די גאַנצע גאַס האָט זיך גערופן אויף איר נאָמען — די „שול־גאַס״.

די קאָנסטרוקציע פון שול האָט שטענדיק געצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון פיל געלערנטע, וויסנשאַפטסלייט און טוריסטן. דער אויסערלעכער אויסזען פון שול מיט די גאָר הויכע און נאָך מער דיקע ווענט, ווי אויך די פיר גרויסע קאָלאָנען אין צענטער פון דער שול, האָבן אויף יעדן גע־מאַכט אַן איינדרוק. די גאַלערייען פון דער ווייבערשער שול זיינען איינגעטיילט געווען אין צוויי שטאָקן. אין מערב־זייט — איז געווען דער דריטער שטאָק מיט דער שול פאַר „ותיקין״. אויפן העכסטן שטאָק האָט זיך געפונען די קצבים־שול.ביים אַריינגאַנג — לינקס, איז געווען די חברה־קדישא־שול. די גרויסע שול מיט אַלע אירע אָפּטיילונגען האָבן גע־קענט אַריינעמען ביי 10 טויזנט פערזאָן.

אין אוצר־סקלאַד פון שול, וואָס האָט זיך געפונען אין דער רעכטער זייט ביים אַריינגאַנג — זיינען געווען באַ־האַלטן אַלע ווערטפולע חפצים, ווי די צירונג פאַר די ספרים, צווישן וועלכע עס זיינען געווען זייער ווערטפולע און קונסט־אַנטיקן פון גאָלד און זילבער.

ווען אַ מאַן מיט געפילן פלעגט אַריבערטרעטן די שוועל פון שול, פלעגט ער שטיין־בלייבן פאַרטראַכט און געפילט אַז גאָטס שטימע רעדט צו אים און זאָגט:

„שטיי בן־אדם, ניט וואַג דיינע טרעט ווייטער,
וואַרף פריער פון זיך אַראָפּ דיין וואָכעדיקייט,
ווייל דאָס פלאַץ, אויף וועלכן די שטייסט, איז הייליק״...

אין דער גרויסער שול האָבן געדאַוונט די גרעסטע גאונים, ווי דער מהרש״ל מיט זיינע תלמידים. דער מהרש״א און אנדערע. די שול רופט זיך די מהרש״א־שול, כאָטש אין דער ריכטיקייט איז זי געבויט געוואָרן אַ סך יאָרן פאַר אים; איניקע פלעגן זאָגן, אַז דער מהרש״א האָט צוגעבויט די גאַלערייען פאַר דער ווייבערישער שול. נאָר אַזוי ווי דער מהרש״א האָט אַלע זיינע יאָרן געדאַוונט אין דער שול, וועלכע לעגענדאַרע גע־שעענישן זיינען געווען ענג פאַרבונדן מיט דער פּאָפּולאַרי־טעט פון מהרש״א, — איז פאַרבליבן דער נאָמען פון שול אויף זיין נאָמען.

עס איז ווונטשנסווערט צו דערמאָנען, אַז דער אָרון קודש אין שול איז געווען געבויט אין דריי שטאָק, וועלכע זיינען געווען פול מיט ספרים. שמחת־תורה, צו הקפות, ווען מ׳האָט באַנוצט אַ לייטער אַרויסצונעמען די „רייניקייטן״, האָט מען זיך געגעבן אַ רעכענונג, אַז דאָרטן האָבן זיך געפונען מער פון 500 ספר־תורות. עס האבן זיך אויך געפונען אָן אַ שיעור פּרוכותן און מענטעלעך פון אַריבער 300 יאָר.

עס איז נישט פעסטגעשטעלט ווען די שול איז געבויט געוואָרן. איבער איר אַלטקייט, האָבן די ווענט אין זיך איינ־געזאַפּט אַ סך פייכקייט, וואָס האָט קיינמאָל נישט דערלאָזט, אַז די פאַרב זאָל צושטיין. צוריק מיט אַ פּאָר און פערציק יאָר האָט זלמן מאַליער, דעמאָלסטיקער גבאי, צורעכט גע־מאַכט דעם גאַנצן פראָנט און מיט אַ צוגאָב פון מילך אין די מאַטעריאַלן, איז דערגרייכט געוואָרן אויף אַ שענסטן אופן — צו אויספאַרבן די וואַנט פון פראָנט.

— 6 —

אין די צייטן פון דער רעוואָלוציע, ווען מאַכטן האָבן זיך געביטן פון טאָג צו טאָג, איז אויך אוסטראָה נישט גע־שאַנעוועט געוואָרן.

אין יאָר 1918 איז פאָרגעקומען אַ פּאָגראָם, וואָס האָט געבראַכט פיל טראַגעדיעס אין יידישע הייזער. חוץ דעם, וואָס עס איז צעראַבירט געוואָרן דאָס יידישע האָב און גוטס, זענען אויך געווען אַ סך גוואַלדטאַטן און מענטשלעכע קר־בנות. ביינאַכט איז אונטערגעצונדן געוואָרן דער גאַנצער מאַרק־קוואַרטל מיט אַלע יידישע געשעפטן.

דער שרייבער פון די שורות איז בייגעווען, צו־זעענדיק ווי די סאָלדאַטן מיט דער מיטהילף פון די אַרומיקע ציווילע פויערים אָנגעטאָן אין סאָלדאַטסקע שינעלן, האָבן אונטערגעצונדן די סחורות פון איין זייט פּאָליצע, כדי צו זען ווי אויסצולייזיקן די סחורות פון דער צווייטער זייט...

אונטער דער פוילישער רעגירונג האָט דאָס לעבן אין שטאָט שנעל זיך נאָרמאַליזירט.

די עקזיסטירנדיקע יידישע אינסטיטוציעס האָבן זיך צוואַקסן און נאָך מער זיך באַפעסטיקט אויפן קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן געביט. די קאָמערץ האָט פּראָגרעסירט, אַרבעט האָט נישט געפעלט און יידן האָבן געהאַט פּרנסה. ביז עס איז געקומען די פאַראָרדנונג פון דער פוילישער מלוכה — אַריבערצופירן אַלע רעגירונגס־אַנשטאַלטן קיין זדאָלבונאוו און די שטאָט, אַלס גרענץ־פּונקט מיט רוסלאַנד, האָט שנעל זיך פאַרוואַנדלט אין אַ פּראָווינציעל שטעטל און אָנגעווירן איר ווערט פון אינדוסטריע און האַנדל.

דערפון האָט מאַטעריעל געליטן די יידישע באַפעלקע־רונג. די קהילה אין אוסטראָה האָט אין די לעצטע יאָרן גע־

פּאָטשט־גאַס

האָט זייער אַ שווערע אויפגאַבע ביים לינדערן די לאַגע פון די נויטבאַדערפטיקע, ווייל די אָרימקייט איז געוואַקסן פון טאָג צו טאָג. אָבער נישט קוקנדיק אויף דער הערשנדער אָרעמקייט, האָט דאָך אָנגעהאַלטן דאָס יידישע לעבן איר גלאַנץ און אַנטוויקלונג אויף אַלע געביטן פון קולטור־געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער.

— 7 —

22־טן יוני 1941.

די שרעקלעכסטע טראַגעדיע האָט זיך אָנגערוקט פאַר דער אַלגעמיינער מענטשלעכער געשיכטע בכלל און פאַר דער יידישער — בפרט. די נאַציסטישע רויבער־חיות האָבן בליץ־שנעל פאַרנומען פוילן. ניט געוועזן קיין צייט און מעגלעכקייט צו ראַטעווען די לעבנס פון אונזערע ברידער און שוועסטער אין אוסטראָה. בלויז יחידים האָבן פאַרלאָזט די שטאָט, אַנטלויפנדיק מיטן רוסישן מיליטער, אָדער אין די וועלדער — אַלס פאַרטיזאַנער.

די יידישע באַפעלקערונג האָט פאַר זיך געהאַט אַן אמתן גיהנום פון די דייטשע אינקוויזיטאָרן, וואָס האָבן צוגעגרייט די פאַרניכטונג אויפן שוידערלעכסטן אופן.

די ליקווידאַציע פון דער יידישער באַפעלקערונג אין אוסטראָה, איז דורכגעפירט געוואָרן אין 3 „אַקציעס".

די ערשטע שחיטה איז פאָרגעקומען י"א אב תש"ב (4־טן אויגוסט 1941) — אין ברידער־קבר ביים ניי־שטאָטישן וואַלד — זיינען אומגעקומען דריי טויזנט קדושים. די צווייטע שחיטה מיט אַריבער צוויי טויזנט פינף הונדערט קרבנות איז פאָרגעקומען ט' אלול תש"ב (1־טן סעפּטעמבער 1941), דער קבר איז אין ניטישענער וואַלד. און דער דריטער און לעצטער שחיטה זיינען אומגעקומען די רעשט יידן — ז' חשון תש"ג (15־טן אָקטאָבער 1942). דער קבר איז ביים וואַלד, אויף דער נייער־שטאָט.

דער חורבן איז געווען אַ גרויסער, גאַנצע קוואַרטאַלן מיט די הייזער זיינען פאַרניכטעט געוואָרן, נישט צו דערקענען אַ סימן פון באַפעלקערטע געגנטן. פון דער גרויסער מהרש"א־שול זענען געבליבן בלויז די 4 ווענט. מיטן לעבן האָבן זיך געראַטעוועט ביי די 900 יידישע איינוווינער, פון וועלכע געציילטע געפונען זיך אין אוסטראָה גופא. ביי די 400 געפונען זיך אין מדינת ישראל און די רעשט אין פאַרשידענע לענדער.

פון די לאַנדסלייט האָבן אַ טייל גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל ביי דער אַנטשטייאונג פון דער יידישער מדינה און אייניקע זיינען געפאַלן אַלס העלדן־קדושים פאַר אונדזער פאָלק.

אוסטראָה, די אַלטע היסטאָרישע שטאָט אוסטראָה, מיט איר יידישער פאָלקס־סביבה, וואָס האָט געלעבט, געשאַפן און געקעמפט אין די רואיקע פאַרמלחמה צייטן — איז פאַרניכטעט געוואָרן צוזאַמען מיט די נאָענטסטע און טייערסטע.

זלמן גערשפעלד

די ציוניסטישע באַוועגונג אין אוסטראָה

נאָך אין יאָר 1904 האָט שוין עקזיסטירט אין אָוסטראָה אַ ציוניסטישע אגודה, וועלכע האָט ניט אַרויסגעוויזן קיין באַזונדערע אַקטיוויטעט. אויך זיינען געווען ביי אונדז, ווי אין פיל אַנדערע שטעט, פאָרשטייער פון אַדעסער קאָמיטעט פון „חובבי־ציון", וועלכע האָבן געמעגט לעגאַל זאַמלען געלט פאַר די יידישע קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל. אָבער אויך זיי האָבן זייער ווייניק אויפגעטאָן אויסער דער „קערה"־זאַמלונג ערב יום־כיפור אין די שולן.

אין די יאָרן 9—1908 זיינען געגרונדעט געוואָרן צוויי ציוניסטישע אגודות, וועלכע האָבן ניט געהאַט קיין שייכות מיט דער שוין עקזיסטירנדער אגודה, און אַ טיכטיקע ציוניסטישע אַרבעט האָט אויפגעלעבט אין אָוסטראָה. די ערשטע אגודה, וועלכע האָט זיך געגרונדעט אין 1908, האָט זיך גערופן מיטן נאָמען „ציון" און אירע מיטגלידער זיינען באַשטאַנען פון תלמידים פון די עלטערע קלאַסן פון דער יידישער פאָלקס־שולע. אין שפּיץ פון דער אגודה זיינען געווען די חברים לייב שפּילבערג, וואָלף שולוויג, ראַדאַטשער, ספּעקטאָר, זעלמיש א. א. די צווייטע אגודה האָט זיך אַ נאָמען געגעבן אויף רוסיש „מאָלאָדיע יעווריי". זי האָט זיך אָרגאַניזירט אין אָנהויב 1909 און צו איר זיינען צוגעשטאַנען גימנאַזיסטן, עקסטערנע, באַנק באַאַמטע א. א. די גרינדער זיינען געווען: חיים וואַסער, שמואל טאַלפּין, ישעיה פיינער, זלמן גערשפעלד א. א.

די דאָזיקע אגודות זיינען אַנטשטאַנען פון זיך זעלבסט אָן שום ציוניסטישע טראַדיציע. זיי האָבן אָנגעפאַנגען פון זעלבסט־בילדונג און שטופנווייז איבערגעגאַנגען צו פּראַקטישער אַרבעט. אין פאַרלויף פון דער צייט איז מען געקומען צום געדאַנק פון פאַראייניקונג און עס איז געשאַפן געוואָרן אַ געמיינזאַמער ציוניסטישער שטאָט־קאָמיטעט. מיט דער צייט זיינען פאַרשוווּנדן די קעגנזאַצן, וואָס האָבן געהערשט צווישן די גימנאַזיסטן פון „מאָלאָדיע יעווריי" און די פאָלקסמאַסן פון „ציון" און ס'איז געשאַפן געוואָרן אַ ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט צוגעצויגן פיל פון דער אָוסטראָהער יוגנט. אין די ערשטע יאָרן האָט די צאָל חברים דערגרייכט ביז הונדערט, און האַרט פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך די צאָל חברים פיל פאַרגרעסערט, און די ציוניסטישע טעטיקייט האָט זיך פאַרברייטערט אויף פיל געביטן — אויפן אָרגאַניזאַציאָנעלן געביט, קולטורעלן א. א. וו.

די טעטיקייט איז זעלבסטפאַרשטענדליך געווען אַ קאָנספּיראַטיווע, אָבער אַ דאַנק דער געלונגענער אָרגאַניזאַציע האָט זיך איינגעגעבן צו פירן די אַרבעט כמעט אָן שום שטערונגען מצד דער צאַרישער פּאָליציי. די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פלעג פאָרקומען אויף דער נייער שטאָט אין דער פינסטערער וויי־נאַכט, ווען די פּאָליציי איז געווען „בגילופין", און עס פלעגן אויסגעוויילט ווערן אַ קאָמיטעט פון 3—5 חברים, ווי אויך אַ ראַט פון 9—11 חברים. פיל שווערער איז

געווען צונויפצוזאַמלען די זיצונגען פון ראַט, דאָך פלעגן די זיצונגען פאָרקומען 4—5 מאָל יערליך, יעדער מאָל אויף אַ נייעם פּלאַץ.

דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון פאָלגנדע 3 חברים, וועלכע פלעגן יעדעס יאָר איבערגעוויילט ווערן אויפסניי: לייב שפּילבערג, ישעיהו פיינער און זלמן גערשפעלד. אַלע דריי זענען געווען אַנגעשטעלט אין דער ליי־און־שפּאָר קאַסע, ווו ס'איז אינם רעש פון טעגליכן באַנק־וועזן געפירט געוואָרן אַ שטילע אָבער פּראָדוקטיווע ציוניסטישע אַרבעט. אין די שופלאָדן פון די באַאַמטע האָט זיך געפונען דער גאַנצע אַרכיוו פון דער ציוניסטישער אַרבעט, ווי: פּראָטאָקאָלן, שקלים, מאַרקעס פון נאַציאָנאַל־פאָנד אד"ג. מיט דער קאָנספּיראַטיווער אַרבעט האָבן זיי זיך געדאַרפט היטן ניט נאָר פאַר דער פּאָליציי, נאָר אויך פאַר אייניקע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג, איבערהויפּט פאַרן פאַרזיצער, וועלכער איז געווען אַ גרויסער אַנטי־ציוניסט און אַ פריינט פונעם איספּראַווניק, מיט וועלכן ער האָט געשפּילט אין קאָרטן. בערך דריי יאָר פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט דער קאָמיטעט אָרגאַניזירט אַ ציוניסטישע קרייז־קאָנפערענץ אין אָסטראָה, אויף וועלכער עס האָבן איינטייל גענומען דעלעגאַטן פון זדאָלבונאָוו, קוניעוו, מעזשיריטש, סלאַוויטע און אַנדערע שטעטלעך.

די קולטור־אַרבעט איז געפירט געוואָרן אין קליינע קרייזן: אַ קרייז פאַר ציוניזם, אַ קרייז פאַר ארץ־ישראל וויסנשאַפט, פאַר יידישער היסטאָריע א. א. וו. די ערשטע צייט האָבן זיך די קרייזן געפירט אין דער רוסישער שפּראַך, ערשט שפּעטער האָט אָנגעהויבן צו הערשן די יידישע שפּראַך. עס איז אויך געווען אַ קרייז פאַר העברעאיש. אַלס גייסטיקע שפּייז האָבן געדינט די וואָכן־בלאַט „ראַזסוויעט" און דער חודש־זשורנאַל „יעווריעיסקאַיאַ זשיזן", ביידע אין דער רוסישער שפּראַך. עס איז אויך אָנגעקומען די העברעאישע וואָכנבלאַט „העולם", אָבער נאָר אַ באַגרענעצטע צאָל חברים האָבן זי געלעזן. אין משך פון דער צייט איז אויך אַבאָנירט געוואָרן דער ארץ־ישראל זשורנאַל „הפועל הצעיר", וועלכער האָט אַריינגעבראַכט אַ נייעם גייסט אין די רייען פון דער ציוניסטישער באַוועגונג. אונטער דער ווירקונג פון די העבראַישע זשורנאַלן זענען געגרונדעט געוואָרן אומלעגאַלע אָוונט־קורסן פאַר העברעאיש און ליטעראַטור. עס איז אַפילו געווען אַ מעגלעכקייט צו פירן די דאָזיקע אַרבעט לעגאַל דורך גרונדן אַ סניף פון דער חברה „חובבי שפת עבר". אָבער כדי צו באַקומען אַ דערלויבעניש פון דער מאַכט האָבן געדאַרפט אונטערשרייבן אויף אַ ביטע צען גרינדער, עלטערע אָנגעזעענע מענטשן, און אַזעלכע האָבן זיך אין שטאָט ניט געפונען. כדי צו פירן אַ ציוניסטישע פּראָפּאַגאַנדע צווישן דער רעליגיעזער באַפעלקערונג, איז געעפנט געוואָרן ביי דער קראַסניגירער שול אַ ציוניסטישער מנין, ווו אַ חבר פלעגט יעדן שבת האַלטן אַ פאָרטראַג אויף אַקטועלע ציוניסטישע פראַגן און שמחת־תורה איז דאָרט איינגעאָרדנט געוואָרן אַ „קידוש", וואָס זיינע הכנסות זענען געווען געווידמעט פאַר ציוניסטישע צוועקן.

די „גורדוניה"

ערשטע שורה אונטן: דוד שטאלמייסטער, חנה בער, מאניא גאלדבערג, חיים זייגערסאן
צווייטע שורה: —, איטקע אייזיפס, —
דריטע שורה: סיאמא רעשטיק, פאניא סטול, סיאמא ריקמאן, —, בוזיא זאקס, איזיא מאנדלבוים
פירטע שורה אויבן: —, נטע חאראווסקי, מאניא לערנער, זעליג לערנער, גרישא פערלמוטער

פון צייט צו צייט זענען אויך אָרגאַניזירט געוואָרן עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען פאַר די ברייטע מאַסן, ווי אָוונטן, קאָנצערטן א. א. וו. כדי צו באַקומען די נויטיקע דערלויבעניש פון דער מאַכט, איז צוגעצויגן געוואָרן צו דער אַרבעט דער באַוווּסטער מוזיק לערער יעקב מארשאד, צו וועמען די מאַכט האָט זיך באַצויגן מיט צוטרוי. ער פלעג די דערלויבעניש באַקומען אויף זיין נאָמען און ער מיט זיינע טעכטער פלעגן די קאָנצערטן דורכפירן מיט גרויס הצלחה. עס זיינען אויך דורכגעפירט געוואָרן חנוכה און פורים אָוונטן אין געהיים פון דער פּאָליציי. איין חנוכה־אָוונט האָט זיך פאַרענדיקט מיטן אַרעסט פון 15 מיטגלידער. אויך פלעגן איינגעאָרדנט ווערן לאָטערייען, די בילעטן פאַר וועלכע עס פלעגן פאַרשפּרייט ווערן אויך צווישן ניט־ציוניסטן. די הכנסות פון די לאָטערייען זענען באַשטימט געוואָרן פאַרן שאַפן אַ ציוניסטישע ביבליאָטעק. חוץ די אָרטיקע הוצאות איז אויך נויטיק געווען צו שאַפן געלט פאַרן ציוניסטישן מרכז, פאַרן וואַלפאַנד צום קאָנגרעס א. א. וו. אַ טייל פון די געלט־זאַמלונגען זענען געמאַכט געוואָרן לעגאַל, ווי למשל, די „קערות" פון ערב יום־כיפור ווי אויך אין דער פאָרם פון תרומות פאַרן אַדעסער קאָמיטעט פון „חובבי ציון". דער שרייבער פון די שורות איז באַשטעטיקט געוואָרן אַלס אָפיציעלער פאַרטרעטער פון אדעסער קאָמיטעט אין אָוסטראָה.

אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך די ציוניסטישע טעטיקייט איבערגעריסן. פיל אַקטיווע חברים (שפּילבערג, ראשיש א. א.) זענען מאָביליזירט געוואָרן אין דער רוסישער אַרמיי, די איבעריקע האָבן זיך פאַרנומען מיט הילף פאַר די פיל פּליטים, וואָס האָבן פאַרפלייצט די שטאָט. דאַקעגן האָט די גרויסע רעוואָלוציע פון יאָר 1917 געגעבן אַ גרויסן שטופּ פאָראויס דער גאַנצער ציוניסטישער טעטיקייט, וועלכע איז מיטאַמאָל געוואָרן אָפן. נאָך די ערשטע וואָכן פון פייערונגען, האָט די יידישע געזעלשאַפט מיט דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין דער שפּיץ זיך קאָנצענטרירט מיטן אָרגאַניזירן די ערשטע דעמאָקראַטישע קהילה. אין דער קהילה זענען געווען פאַרטרעטן אַלע יידישע פּאַרטייען פון רעכטס און פון לינקס. דער פּערזענלעכער באַשטאַנד פון דער קהילה איז געווען: צבי באָקימער, משה האלבערט, משה אַבעלמאַן, שמואל שרייער, זלמן גערשפעלד, משה טאָלפּין, לייבוש ביבער, יצחק ליזאַק, ברוך שפּייזער, אברהם ווילקער, שמואל טאָלפּין א. א.

די קהילה ווי אויך די גאַנצע ציוניסטישע אַרבעט איז פולשטענדיק ליקווידירט געוואָרן בעת דער סאָוויעטישער הערשאַפט אין שטאָט, אָבער אויפסניי פאַרשטאַרקט געוואָרן בעת דער פּוילישער הערשאַפט. עס האָבן זיך אַנטוויקלט פיל פּאַרטייען און יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, עס איז געשאַפן געוואָרן דער „החלוץ" און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ תקופה פון פּראַקטישן ציוניזם. אין דעם פּעריאָד האָט זיך איינגעגעבן פיל חברים צו פאַרווירקליכן זייער חלום און קומען קיין ארץ־ישראל. זיי האָבן זיך אַלע איינגעוואָרצלט אין דער נייער נאַציאָנאַלער היים. זיי געפינען זיך אין די קיבוצים, אין די שטעט און אין פאַרשידענע מלוכה און געזעלשאַפטלעכע אַמטן.

יעקב טאַלפּין

קולטור־ליגע אין אוסטראָה

(נאָטיצן וועגן איר טעטיקייט)

1

אין אָוסטראָה איז אַלעמאָל געווען אַ יוגנט, וועלכע האָט פאַרמאָגט בילדונג און געפילט אַ חוב זיך טיילן מיט זייער בילדונג מיט אַנדערע אָן שום באַלוינונג. זאָל דאָ דערמאָנט ווערן מיט כבוד אַ מענטש, וואָס האָט גאָרניט געהאַט צו טאָן מיט יידישער קולטור, וועלכער איז אָבער געווען אַ טרעגער פון אייניקע אידייען פון דער ליבעראַלער און ראַדיקאַלער רוסישער אינטעליגענץ ביי אונדז אין שטאָט און האָט איינער אַליין געפירט אַ ברייטע קולטור אַרבעט פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה. איך מיין איסאַק (יצחק) זשעבין, דער עלטערער זון פונם פאַרוואַלטער פון דער יידישער רעגירונגס־שול. יעדן זומער פלעגט ער קומען אַ היים פון קיעוו, וווּ ער האָט שטודירט אין אוניווערזיטעט, און אָרגאַניזירן זומער־קורסן פאַר יעדן, וואָס האָט געוואָלט זיך לערנען, אָן שום שכר־לימוד. ער האָט געקענט באַווירקן כמעט יעדן נייעם גראַדואירטן פון דער גימנאַזיע און יעדן סטודענט צו געבן אַ קורס. ס'איז ניט געווען קיין מאַנגל אין תלמידים ווי אויך ניט אין לערער.

די רעוואָלוציע האָט געעפנט די הערצער פאַר גרויסע האָפנונגען. כמעט פון זיך האָבן זיך געגרונדעט אינסטיטוציעס. איך געדיינק עטליכע רירנדע סצענעס, וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער צייט. איך האָב געהאַט אַ פּלאַן צו גרונדן אָוונט־קורסן פאַר יונגע אַרבעטער, וועלכע האָבן ניט געהאַט קיין בילדונג. ווען איך בין עטלעכע חדשים שפּעטער אַהיים געקומען (אָנהויב 1918) האָב איך געפונען, אַז מיין פאָטער האָט גענומען די איניציאַטיוו, באַקומען אַ דערלויבעניש צו נוצן די דירה פון דער תלמוד־תורה און חברים פועלי־ציון האָבן געהאָלפן שאַפן די נויטיקע סומען אויף אָנצוהויבן, און די אָוונט־קורסן אויפן נאָמען פונם נאָר וואָס פאַרשטאָרבענעם בער באָראָכאָוו האָבן שוין פונקציאָנירט. איך בין באַשטימט געוואָרן אַלס פאַרוואַלטער און לערער און האָב זיך גענומען צונויפשטעלן אַ פּראָגראַם. די „פאַראייניקטע פּאַרטיי" (ס. ס. און „סיימאָווצעס") האָבן גלייכצייטיק גענומען פאַרשטאַרקן די פּרץ־שול, אין וועלכער זיי האָבן שוין געהאַט אַריינגעלייגט אַ היפּשן חלק אַרבעט. מען האָט גענומען שמועסן וועגן פאַראייניקן די כוחות — און די „קולטור־ליגע" איז געשאַפן געוואָרן.

די קולטור־ליגע אין אָוסטראָה, ווי מסתמא אויך אין פיל אַנדערע שטעט, איז אַנטשטאַנען כמעט פון זיך אַליין. זי האָט פאַראייניקט פאַרשידענע שאַטירונגען, און כאָטש אַ געוויסע קאָנקורענץ פאַר איינפלוס אין דער קולטור־ליגע איז געווען אונפאַרמיידלעך, איז דאָך דער הויפּט־צוועק — יידישע וועלטלעכע קולטור — קיינמאָל ניט פאַרנאַכלעסיקט געוואָרן פון קיינעם. זי איז געווען די צוציונגס־קראַפט, וועלכע האָט געבראַכט צו דער קולטור־אַרבעט מענטשן, וועלכע וואָלטן אַנדערש קיינמאָל ניט געווען נאָענט צו איר. די גרעסטע צאָל מיטגלידער אויף יעדער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג זענען געווען סימפּאַטיקער פון פועלי־ציון און פון בונד. ס'איז אָבער ניט איבערגעטראָגן געוואָרן אויפן קולטור־געביט דער שאַרפער קאַמף, וועלכן די יוגנטלעכע פּאַרטיי־חברים פון די ביידע ריכטונגען האָבן געפירט ערגיץ אַנדערש.

2

ווען די סאָוויעטן־מאַכט איז געקומען, האָט זי איבערגענומען גרייטע אינסטיטוציעס. מען האָט גערעט וועגן צוגעבן, פאַרגרעסערן, אָבער אין מיין צייט האָט מען עס ניט באַוויזן צו שאַפן. פאַרקערט, מען האָט פאַראָרדנט פון דער גובערניע (זשיטאָמיר), אַז העברעאישע שולן און אָוונט־קורסן דאַרפן ניט ווייטער דערלאָזט ווערן. אויסער די פּלענער פון פאַרברייטערן די אַרבעט האָט זיך דער קאָמיסאַריאַט ניט געמישט דערוויל, און ס'האָט אויסגעזען, אַז מיר פירן ווייטער אָן די קולטור־ליגע, בלויז אויפן חשבון פון דער רעגירונג. דער חשבון איז געווען זייער אַ קלעגלעכער, קיין געהאַלט האָט מען ניט געצאָלט, און אונדזערע מיטגלידער־שטייערן און שכר־לימוד אין די שולן זענען אויך אויסגעטרוקנט געוואָרן. איינמאָל האָט מען געבראַכט „געהאַלט" פאַר אַלע לערער פון דער שטאָט. פאַר די יידישע לערער האָב איך געדאַרפט אויסטיילן, אָבער זיך, מיין פאָטער און מיין שוועסטער האָב איך געצאָלט אויפן סוף, איז טאַקי פאַר אונדז גאָרניט געבליבן.

דאָך זיינען די אינסטיטוציעס אָנגעגאַנגען און האָבן פונקציאָנירט רעגולער. מיר האָבן געהאַט אַ קינדער־גאָרטן, די פּרץ־שול און די אָוונט־קורסן אויפן נאָמען פון בער באָראָכאָוו. חוץ דעם האָבן מיר געפּלאַנט און אין אַ געוויסער מאָס אויך דורכגעפירט מיטינגען פאַרן פאָלק וועגן קולטור־ענינים, קאָנצערטן, פאָרשטעלונגען א. א. וו. ניט ווילנדיק האָבן אייניקע פון די טוער פון דער קולטור־ליגע אויך געדאַרפט אויסשטיין באַשולדיקונגען פון לינקס און פון רעכטס און אַמאָל אויך שנאה פון אַנטיסעמיטן. איין פּאַסירונג אין שייכות דערמיט איז כדי צו פאַרצייכענען.

דאָס איז געווען אויף אַ צוזאַמענפאָר פון לערער פונם אויעזד. אַרום 250 לערער זענען געקומען, און מיר האָבן אין פיל פון זיי דערקענט ביטערע שונאי־ישראל, אייניקע זיינען געווען טיילווייז אָנגעטאָן אין פּעטליורישע אוניפאָרמס. איך בין געזעסן נעבן דעם געהילפס־קאָמיסאַר, דעם געוועזענעם פאַרוואַלטער פון דער רעגירונגס־שול אין לעכעוועץ. אַ פיינער מענטש איז ער געווען, אַן אמתער ליבעראַל, און מיר האָבן געהערט די דרשה פונם קאָמיסאַר פון דער 44־טער סאָוויעטישער דיוויזיע, וואָס האָט פאַרנומען די געגנט. די דיוויזיע איז אויך געווען פול מיט נעכטיקע פּעטליוראָווצעס און סתם פּאָגראָמשטשיקעס, און האָט זיך טאַקי טרויעריק באַרימט געמאַכט מיט פּאָגראָמען. איר פּאָליטישער קאָמיסאַר איז געווען אַ ייד מיט אַ דאָקטאָראַט אין פילאָזאָפיע פון דער באַרימטער סאָרבאָן־אוניווערזיטעט. זיינע פייערדיקע ווערטער זענען באַגעגנט געוואָרן מיט קאַלטן האַס פון די „לערער", צווישן וועלכע כ'האָב אויך דערקענט מיין לערערין פון פראַנצויזיש.

אין יאָר 1920 בין איך איינמאָל געקומען קיין קיעוו אַלס באַרעכטיקטער פאָרשטייער פונם סאָוויעטישן בילדונגס־קאָמיסאַריאַט פון אָוסטראָהער אויעזד. איך בין געגאַנגען אין דער הויפּט פאַרוואַלטונג פון דער קולטור־ליגע, ווו איך האָב אָפּגעגעבן אַ באַריכט פון אונדזער טעטיקייט דער פאַרוואַלטונג אונטערן פאָרזיץ פון ד״ר משה זילבערפאַרב. זיי האָבן איינשטימיק באַשלאָסן אַרויפצושטעלן אויפן קרעדיט־צעטל פון דער קולטור־ליגע אין לאַנד, אַז אין אַ שטאָט ווי אָוסטראָה האָט זיך די סאָוויעטן־מאַכט געווענדעט צו דער קול־

פאַרוואַלטונג פון „קולטור־ליגע" 1921

פון רעכטס זיצן: ד״ר שמעון צווייגמאַן, ד״ר יוסף ראָזנשטראָס, יוקע טאַלפּין, חיים כ״ץ
שטייען: לייזער גינקער, שרה אבעלמאַן, חנה שפּילבערג

טור־ליגע און געבעטן אַ מענטשן, וואָס זאָל פאַרוואַלטן מיט דער יידישער דערציונג. ס'איז אויך געווען אַ סימן פון דער שטאַרקייט פון דער קולטור־ליגע אין אונדזער שטאָט.

.3

מיטן צוריקקומען פון דער פוילישער מאַכט האָט זיך אָנגעהויבן אַ אַקציע פון פּאָלאָניזירן די געגנט: לכתחילה האָט דער שול־אינספּעקטאָר מיך באַשטעטיקט אין מיינע אַמטן אַלס אָפיציעלער פאַרוואַלטער פון די באַראַכאָוו קורסן און פון דער שלאָסעריי שולע (וועלכע איז ניט געווען קיין קול־

לערער־ראַט

זיצן: רחל אבעלמאן, משה טאלפין, פר' ליפשיץ, ראזא רויטנבערג, יעקב טאלפין
שטייען: בעלא טאלפין, לייזער גינקער, ערנא קאוואלאווא, שמעון צוויימאן, פאניא קאליקא, פאניא צימערמאן, גור־אריה שדה

טור־ליגע אַנשטאַלט). אָבער ווען איך בין אָנהויב 1921 אַוועקגעפאָרן קיין וואַרשע, איז שוין געווען אַ געזעץ, אַז בלויז יענע לערער וועלן קענען אָנגיין מיט זייער אַרבעט, וועלכע וועלן אָפּגעבן אַן עקזאַמען, וואָס זאָל זיי קוואַליפיצירן גלייך מיט די לערער פון פוילישע שולן.

די טעטיקייט פון דער קולטור־ליגע אויפן געביט פון פאַרשפּרייטן יידישע ליטעראַטור, העלפן דעם קולטור־ליגע פאַרלאַג און ענלעכע טעטיקייטן זיינען אָנגעגאַנגען מיט אַ מעסיקן טעמפּאָ.

אַ גרויסע פאַסירונג אין לעבן פון אונדזערע קולטור־טעטיקייט איז געווען דער יידישער לערער־צוזאַמענפאָר אין קיעוו (1919). ער האָט געגעבן אַ גרויסן שטויס אַלע טעטי־קייטן, בפרט די שול־טעטיקייט. גרויסע שרייבער, וויכטיקע פּאָליטישע טוער, לערער מיט לאַנגער דערפאַרונג — זיי אַלע זיינען געוואָרן דורכן צוזאַמענפאָר, וועלכן זיי האָבן אָנגע־פירט, אונדזער וועג־ווייזער. מיר האָבן געקריגן פון זיי טעקסט־ביכער, אַלגעמיינע אָנווייזונגען, און דער עיקרשט אַ געפיל פון באַלאַנגען צו אַ גרויסן שטראָם פון יידישער קולטור־טעטיקייט. נעמען ווי שמעון דאָבין, לעווי־טאַן, נח לוריא, א. גאַלאַמב, פּאַפּיערנע און פיל אַנדערע פירנדע לערער זענען געוואָרן היימיש ביי אונדז.

די ווייטערדיקע געשיכטע פון די יידישע שול־אינסטי־טוציעס איז די געשיכטע פון ציש"אָ אין פּוילן; אַנדערע אינסטיטוציעס זיינען אונטער דער פוילישער מאַכט איינגע־שרומפּן געוואָרן, שפּעטער אומגעקומען.

די צוויי בילדער, וועלכע איך לייג דאָ ביי, דערציילן אַ סך. איינע ווייזט דעם לערער־ראַט פון אונדזערע דערמאָנ־טע אינסטיטוציעס. דאָ פעלט מינע אַבעלמאַן, וועלכע האָט אָנגעהויבן איר טעטיקייט אַלס קינדער־גערטנערין אין אָסטראָה, דערנאָך אָנגעפירט ענלעכע אַרבעט אין ביאַליסטאָק און לעמבערג און שפּעטער אָנגעפירט דערפאָלגרייכע לע־רער־אַרבעט אין וואַרשע. צווישן די אַנדערע לערער איז משה טאַלפּין, דער עלטסטער אין יאָרן אָבער יונג אין איניציאַטיוו ווי אויך אין מעטאָדן פון לערנען. די צווייטע ווייזט די פאַרוואַלטונג פון דער קולטור־ליגע אין אָסטראָה אָנהויב 1921. זי ווייזט: לייב גינקער, שרה אבעל־מאַן, חנה שפּילבערג, שמעון צוויימן, יוסף ראָזענשטראָם (פאָרזיצער), יעקב טאַלפּין, חיים כ"ץ.

ראָזענשטראָם איז געווען זייער טעטיק. חיים כ"ץ האָט געקריגן אַ נייע נשמה, ווען ער האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אין קולטור־ליגע, און האָט געווירקט אויף אַלעמען מיט זיין לויטערן, פּראַקטישן שכל און וואַרעם האַרץ. שרה אַבעלמאַן, ווי אויך רחל און מינע אַבעלמאַן, האָבן מיטגעאַרבעט מיט דער גאַנצער נשמה, אין גייסט פון יענע אינטעליגענטן, וואָס פילן, אַז פון זיי קומט עפּיס אַ חוב דער וועלט, ווייל זיי האָבן באַקומען אַ בעסערע דער־ציונג און געלעבט אַביסל בעסער. גינקער, דער באַשיידע־נער לערער, האָט בייגעטראָגן זיין באַשיידנעם, גלייכן גוטן

ווילן און האַרעוואַניע. צוויימאַן, דער אמתער פאָלקס־מענטש, איז גרייט געווען צו טאָן עפּיס אַלעמאָל און אומעטום, ווו נאָר עפּיס ווערט געטאָן פאַרן פאָלק. אַזעלכע מענטשן האָט באַזונגען דער רוסישער פּאָעט נעקראַסאָוו אויף דער רוסישער גאַס, אים האָט אויך אינזינען געהאַט בערגלסאָן אויף דער יידישער גאַס. דער שרייבער פון די שורות איז געווען דער פאַרוואַלטער פון דער קולטור־ליגע. חנה שפּילבערג, די יונגסטע צווישן אונדז, איז געווען די פאַרשטייערין פונם בונד. זי איז געווען די יונגסטע שוועסטער פון לייב שפּילבערג, אַ פירנדער ציוניסט אין אוסטראָה. חנה האָט פאַרמאָגט אַ טייל פון דער מאַגנעטישער פּערזענלעכקייט, וואָס לייב שפּילבערג האָט באַזיצט.

דאָס זענען מוסטערן פון מענטשן אַרום דער קולטור־ליגע. ס'זענען אויך געווען פיל אַנדערע, ענלעכע מענטשן. און דערעיקרשט, ס'איז געווען אַ מאַסע מענטשן, וואָס האָט זיך געריסן צו דער ליכט פון וויסן און פאַרשטיין, און ס'איז געווען אַן עניין, צוליב וועלכן מיר האָבן אַלע געאַרבעט מיט התמדה.

חיים האַרבאַש

פאַרשאָלטענע ליבע אוסטראָה !..

אייביק וועל איך דיך געדענקען, מיין געבוירן־שטאָט אוסטראָה. געדענקען אין דיין פּראַכט און אין דיין רשעות, אין דיין בליונג און אין דיין אומקום. דאָרט, ווו איך האָב די ערשטע ליכט געזען, און ווו איך האָב דאָס ערשטע מאָל דאָס וואָרט „זשיד" געהערט. אוסטראָה, ווו איך בין אין „חדר" געגאַנגען, אין שולע געלערנט, זיך מיט קינדער געשפּילט, און ווו איך האָב דעם ערשטן שטיין פון אַ גויאישער האַנט אין קאָפּ באַקומען. אוסטראָה, אין וועלכער איך האָב מיין יוגנט־טרוים געוועבט, מיינע ערשטע געזעלשאַפטלעכע טרעט געשטעלט, און וועל'כע איך האָב אין אַ צייט פון קאַשמאַר און פאַרפאָלגונג געמוזט פאַרלאָזן.

וווּנדערלעך שיין איז דיין געגנט, זעלטן אַזאַ ערלעכע פּאַנאָראַמע: בערג, צושפּרייטע לאָנקעס, ווו שאָף און רינדער האָבן זיך געפּאַשעט, קינדערלעך האָבן בלומען געריסן און זיך וווּנדער־מעשהלעך דערציילט. דיינע צוויי טייכן, וועל'כע האָבן אַרומגערינגלט די שטאָט, ווי זיי וואָלטן אונדז אַלס באַשיצער געדינט, און אין זומערדיקע הייסע טעג — אַלס דערקוויקונג. דיינע אַרומיקע וועלדער זענען געווען אַ נעסט פאַר פאַרשידענע באַנדעס, אָבער אויך אַ טרייסט און דערפרישונג נאָך שווערע אַרבעטס־טעג און אַן אָרט פאַר אויספלוגן, ציוניסטישע פאַרזאַמלונגען און סקויטישע איבונגען.

אַלץ אַזוי וווּנדערלעך שיין און אַזוי אומברחמנותדיק פאַרדאַרבן. רייך און ערלעך איז די שטאָט געווען אין קולטורעלע שאַפונגען, אָבער אויך רייך אין פאַרגאָסן יידיש בלוט. אוסטראָה די שטאָט פון מהרש"א, גדולי התורה, חסידיזם און רעליגיעזן גלויבן, אָבער אין דער זעלבער צייט די שטאָט פון כמעלניצקיס, פּעטלוראָוועצעס, אוקראַינישע באַנדיטן און דייטשישע מערדער, וועלכע האָבן געשאָכטן יידישע קינדער, פרויען און מענער. אוסטראָה פון רעוואָלוציאָנערן פּאַטאָס און ציוניסטישע פאַרווירקלעכונג אידייען און אויך די שטאָט, וואָס האָט זיך געבאָדן אין יידיש בלוט, ווו אונדזערע נאָענטסטע האָבן זייער טויט געפונען, און קינדערלעך האָבן מיט אַן אויסגעשריי מאַ... אַ ניט באַענדיקטע „מאַמע", ווייל אַ מערדערישע קויל האָט זיי דאָס לעבן אָוועקגענומען.

אַלץ געדענק איך אין דיר — דיינע בליענדע גערטנער און דיינע יידישע קברים, די קרישטאָל־לויטערע וואַסערן און דאָס פליסנדיקע יידיש בלוט. דיינע פּרעכטיקע וועלדער איבערפולטע מיט יידישע קדושים. די קונסט־רייכע מהרש"א־שול, וועלכע איז אין אַ פערד־שטאַל פאַרוואַנדלט געוואָרן, און די יידישע הייזער, אין וועלכע עלטערן האָבן זייערע קינדער צו חופות געפירט און בריתן געפּראַוועט, זענען יעצט חורבות געוואָרן. און די ווייַנאַכטן און פּסחאָס, ווען שיכורע גויים האָבן געהוליעט און אַ ייד האָט זיך ניט געקענט ווייזן אין גאַס. די גייסטרייכע איבערגעגעבענע געזעלשאַפטלעכע טוער, וועלכע האָבן אין שווערע טעג פון פּרווו זייער צלם אלקים ניט פאַרלוירן, שטייענדיק אויף דער וואַך פון יידישן כבוד.

אוסטראָהער יוגנט, וועלכע האָט געפונען איר פּלאַץ אין דער אַרמיי און אין דער פּאַרטיזאַנקע, פּאַרטיידיקנדיק העלדיש דעם יידישן נאָמען, ווי אויך אוסטראָהער איינוווינער, וועלכע האָבן אין זייער פּסיכישער דערשלאָגנקייט זיך געלאָזט פירן ווי שאָף צו דער שחיטה. אוסטערער פּרעכטיקע שפּאַציר־אוונטן אין דער בונטער אוסטראָהער נאַטור, ווו יוגנט האָבן זיך אין ליבע דערקלערט און זייערע האָפנונגען פאַרבונדן. און דעם לעצטן טויטן־מאַרש צו די גריבער פון ניי־שטאָטישן וואַלד, ווו זיי האָבן צום לעצטן מאָל די שיין געזען, ניט קענענדיק זיך ווערן, ווייל אַלץ האָט זיך פאַראייניקט צו טאַנצן דעם „שדים־טאַנץ" אַרום זייער פאַרניכטונג. — אויך דיינע פּרעכטיקע וועלדער און טייכן, די שיינע גערטנער און פרייע לאָנקעס, דיינע בערג און דער גאַנצער אַרומיקער אַרום האָבן מיטגעטאַנצט דעם שדים־טאַנץ מיט אַ פּלעסקעריי: יידיש בלוט איז הפקר!...

אוסטראָה, פאַרשאָלטן זאָלן זיין דיינע גרענעצן אויף אייביק, אל טל ואל מטר! אָפּגעמעקט זאָל ווערן דיין נאָמען אויף אייביק און ניט געדאַכט זאָלסטו מער ווערן פאַרן פאַרגאָסענעם אומשולדיקן יידישן בלוט, פאַרן צוגערויבטן יידיש האָב־און־גוטס, פאַר די צושטערטע יידישע משפחות. אוסטראָה, געבענטש זאָלן זיין דיינע פאַרבליבענע זין און טעכטער אין באַפרייטן יידישן לאַנד און אומעטום ווו זיי געפונען זיך, ווייל טריי און ערלעך האָבן זיי געהאַלטן דעם יידישן כבוד.

אוסטראָה דו מיין, ביז מיין לעצטן אָטעם וועל איך דיך ניט פאַרגעסן, איך האַס דיך אַזוי און דאָך ליב איך דיך!...

שלמה שוואַרץ

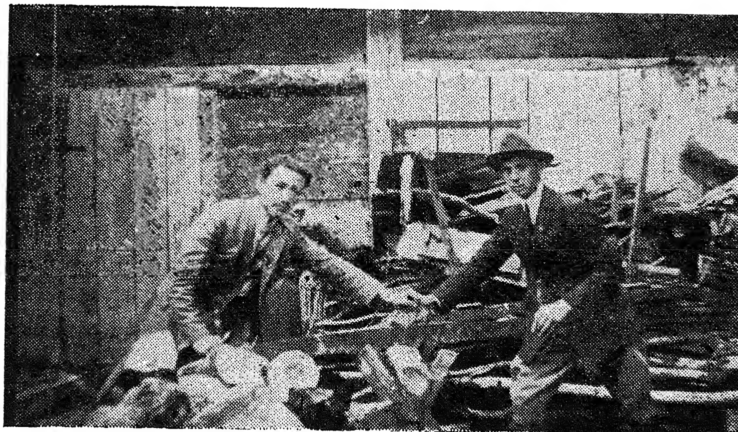
דער „החלוץ" אין אויסטראַליע
דער „החלוץ" אין אוסטראַה

(זכרונות פון א חלוץ א האַלצהעקער)

ווען די ערשטע חלוצים זענען אַרויס אויף דער שטאָט זוכן אַרבעט, איז דאָס געווען אַ חידוש אין אוסטראַה. די בעל־הביתישע גאַס האָט זיך באַצויגן צו די יידישע בחורים מיט פויערישע כלי־זיין, תחילה מיט איראָניע און דערנאָך מיט קריטיק. אָבער ביסלעכווייז האָט מען זיך צוגעוווינט צו דער נייער דערשיינונג, ווי חלוצים, באַוואָפנטע מיט זעג־און־האַק, וואַרטן אויפן האָלץ־מאַרק נעבן דער גרויסער שול׳ ביז אַ קונה וועט קויפן אַ פורל האָלץ און זיי אַוועקגעבן צו האַקן.

דער צוועק דערפון איז געווען אַ דאָפּלטער. ערשטנס איז די פיזישע אַרבעט פאַררעכנט געוואָרן אַלס „הכשרה". וואָס יעדער חלוץ איז מחויב געווען דורכצומאַכן, כדי צו קענען עולה זיין קיין ארץ־ישראל. צווייטנס איז דאָס געווען

איך געדענק אַ פרימאָרגן פון אַ שטאַרקן ווינטער־טאָג, בין איך געקומען צו בוזיא טאַקסער אים אַרויסנעמען צו דער אַרבעט. וויפיל סוועטערס און אַנדערע וואַרעמע זאַכן האָט אים זיין מוטער אָנגעטאָן, און מיט וואָסערע זיפצן און קרעכצן האָט זי אים אַרויסבאַגלייט, ווען ער האָט גענומען אין האַנט די זעג מיט דער האַק אַרויסצוגיין אויף דער ארבעט. איך וועל דאָ דערמאָנען דעם אָריגינעלן האָלץ־העקער סיאָמאַ ריקמאַן, וועלכער איז די ערשטע צייט אַרויסגעגאַנגען צו דער אַרבעט אין אַ יום־טוב׳דיקן אַנצוג מיט שוואַרצע שעוראָ־שיך. אָבער אַ דאַנק זיין גוטן פיזישן צושטאַנד און שטאַרקן ווילן, האָט ער באַוויזן זיך צופאַסן צו דער אַרבעט. נאַטירלעך, אין צוזאַמענהאַנג מיט זיין אינטעליגענץ און אַלגעמיינער אַנטוויקלונג, האָט ער

לייב לוקאַטש
און יאַשאַ זיגער
ביים האָלץ

אַ קוועלע פון הכנסה פאַר דער שותפותדיקער קאַסע, אין וועלכער יעדער חבר האָט געדאַרפט אַריינטראָגן אַ מינימום פון איין אַרבעט־טאָג אַ וואָך. כדי אָנצופירן מיט דער „הכשרה", איז באַשטימט געוואָרן ביים „החלוץ" אַ אַרבעט־קאָמיסאַר, וועמענס אויפגאַבע איז געווען, פון איין זייט שאַפן אַרבעט־פלעצער, און פון דער צווייטער זייט אָרגאַניזירן אַרבעט־גרופן און זיי אַרויסשיקן אויף די באַשטימטע פלעצער אַרבעטן. די ערשטע גרופן זענען געווען האָלץ־העקער, וועלכע האָבן אין משך פון דער צייט כמעט באַהערשט דעם דאָזיקן אַרבעט־געביט.

אין אַ צייט אַרום האָט זיך געשאַפן דער ערשטער חלוצים־קאָאָפּעראַטיוו, אין שפיץ פון וועלכן איז געשטאַנען הערשל ביפמאַן און חברים זענען געווען: סינצי ציטרינעל, לאָמיק טאָלפּין, שלמה׳קע שוואַרץ און אַנדערע. די פיזישע איבערברעכונג איז ניט געווען אַזוי לייכט, און ווער ס׳האָט זיך ניט געקענט צופאַסן צו די פאָדערונגען פון „החלוץ", איז דורך דער קריסטאַליזאַציע באַזייטיקט געוואָרן אָדער זעלבסט אָפּגעפאַלן. אָבער דער רוב חברים האָבן זייער אַרט לעבן מיט כוח געבראָכן און זיך צוגעפאַסט.

אויך געפונען זיין פלאַץ אין דער אָנפירונג פון החלוץ, ווי ער האָט זיך איבערגעגעבן דער פּאָליטישער אַרבעט.

די צענטראַלע פיגורן אויפן געביט פון פיזישער אַרבעט צווישן די חברות, זענען געווען די „טראָיקע" נעסיאַ גאָלדבערג, מאַשאַ ליטווין און שרה ביבער. וויפיל שילן און בתי־מדרשים האָבן זיי זויבער געמאַכט, קלעטערנדיק אויפן לייטער צו די הויכע פענסטער און סופיטן, ווי אויך פאַרשידענע אַנדערע אַרבעטן, כדי דערפולן די פליכט פון אַרבעט־טאָג לטובת דעם „החלוץ". די טראָיקע האָט זיך פּאָפּולער געמאַכט אויך אין פיל אַנדערע געביטן אַלס ענערגישע און פאַראַנטוואָרטלעכע טוערינס.

אַ באַזונדער קאַפּיטל איז געווען די „עליה", דער ענדע־ציל פון „החלוץ", צו וועלכן יעדער חבר האָט געשטרעבט. אָבער ניט אַלע, וועלכע האָבן זיך געפאַסט, האָבן זוכה געווען דערצו, צוליב מאַטעריעלע סיבות. עס איז דעריבער געווען איינע פון די וויכטיקסטע דאגות פונעם קאָמיטעט צו שאַפן מיטלען אויף שטיצן די נויטבאַדערפטיקע מיט הוצאות־הדרך. מען האָט געמאַכט אייגענע אונטערנעמונגען, אָוונטן און בלימל־טעג, ווי אויך

געהאַלטן די גאַרדעראָבע אויף פרעמדע אונטערנעמונגען. ווער פון אונדז וועט פאַרגעסן די גאַרדעראָבן ביי די באַרימטע ווייס־בלויע בעלער אין די זאַלן פון דער רוסישער ווילטעטיקער געזעלשאַפט. דערביי איז ווערט צו דערמאָנען מיט שטאָלץ די יוגנט־בריגאַדע „החלוץ־הצעיר“, וואָס איז באַשטאַנען פון יוגנטלעכע פיאָנערן. זיי האָבן פאַרשפראָכן צו זיין בעסערע חברים פון זייערע פאָרגענגער און טאַקי זוכה זיין צו פאַרווירקלעכן די חלוצישע אידייען פון אַ אַרבעטנדיק ארץ־ישראל.

צום שלוס זאָל אונטערגעשטראָכן ווערן דער מענטשלעכער צוזאַמענשטעל פון „החלוץ“, וואָס איז באַשטאַנען פון בעלי־מלאכהס, קרעמער, ווינט־מענטשן און אויך אַ טייל פון געוועזענע סוחרים, בעלי־בתים, אינטעליגענטן און אַנדערע שיכטן. די החלוץ־אַטמאָספער פון הכשרה און איבערבילדונג האָט זיי אַלע פאַראייניקט אין איין קערפערשאַפט מיט איין געמיינזאַמען ציל — זיך פאַרברייטן אין גלות, כדי צו בויען אויף די יסודות פון אַרבעט אַ ניי פאָלק אין אַלטן יידישן לאַנד.

משה סאַראַקאַ / מאָנטרעאָל־קאַנאַדע

די ספאָרט־גימנאַסטישע סעקציע ביי „טאַז“

יאָרן לאַנג האָט די ערשטע יוגנט־אָרגאַניזאַציע „השומר הצעיר“ געקעמפט וועגן אַ דערלויבעניש פאַר אַן עפנטלעכער עקזיסטענץ. אָבער צוליב די האַרבע זיכערהייטס באַשרענקונגען, וואָס האָבן געהערשט אין אוסטראָה אַלס גרענעצשטאָט, האָט די מאַכט עקשנותדיק אַזאַ דערלויבעניש אַנטזאַגט. דאָס, ווי אויך אַנדערע סיבות, האָט באַוויגן די געוועזענע טוער פון „השומר הצעיר“ זיך אָנשליסן אַלס ספאָרט־סעקציע ביי „טאַז“, וועלכע איז שפעטער פאָפולער געוואָרן אין שטאָט מיטן פאַרקירצטן נאָמען „סעקציע“.

די עלטערע אינסטרוקטאָרן פון „השומר הצעיר“, וועלכע האָבן זיך נאָך אין צווישנצייט אויסגעשולט אין פוילישן מיליטער, האָבן צוגעצויגן צו דער אַרבעט נייע חברים ווי אַבראַשאַ וועלטמאַן, יאַניאַ קלורפיין א. אַנד. ווי נאָר די ידיעה וועגן דער נייער אָרגאַניזאַציע האָט זיך פאַרשפרייט אין שטאָט, האָבן גלייך אָנגעהויבן שטראָמען צענדליקער יונגלעך און מיידלעך פון פאַרשידענע עלטער און שיכטן, איבערהויפט געוועזענע „שומרים“, זיך רעגיסטרירן אַלס מיטגלידער. די ערשטע צייט האָט מען זיך שווער געמוטשעט אין צייטווייליקע לאָקאַלן און דער גאַנצער פלאַן האָט געהאַלטן ביי צוזאַמענברעכן. צום גליק האָט זיך אומגערעכט באַפרייט אַ פאַסיקער זאַל, און דער געדולד און אויסדויער פון די אונדערמידלעכע, יוגנט־טוער איז געקרוינט געוואָרן מיט גרויס דערפאָלג. —

אויף טאַטאַרסקע גאַס, ביים אַריינפאָר אין שטאָט, האָט זיך געפונען אַ גרויסע געביידע מיט אַ גרויסן הויף, ווו ס'איז אין די רוסישע צייטן געווען אַ קאַזאַרמע, און אונטער דער פוילישער הערשאַפט איז דאָרט געווען אַ פאַבריק פון בראָנפן אַרענדירט דורך שלמה קאָמענדאַנט בשותפות מיט אַ וואַרשעווער יידן מיטן נאָמען ספיוואַק. ווען לויט אַ פאַראָרדנונג פון דער פוילישער רעגירונג האָט די דערמאָנטע אַרענדע געמוזט אויפהערן און די פאַבריק ליקווידירט ווערן, האָט זיך פון 1־טן יאַנואַר 1925 באַפרייט די טראַכטמאַן־זאַל, וועלכע איז געוואָרן די היים פון דער ספאָרט־סעקציע. שלמה קאָמענדאַנט, אַלס געוועזענער אַרענדאַטאָר און אַלס וויצע פאָרזיצער פון „טאַז“ און פריינט פון דער „סעקציע“, האָט פיל מיטגעהאָלפן דערביי, ווי אויך האָט ער איבערגעלאָזט אַ ירושה פון טיש־און־בענק, פאָליצעס און אַנדער נויטיקן אינווענטאַר.

ערשט דאַן, מיט אַ דאַך איבערן קאָפ, האָט זיך אָנגעהויבן די נויטיקע אָרגאַניזאַציאָנעלע אַרבעט און ריכטיקע ספאָרט־טעטיקייט. עס איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ פאַרוואַלטונג און עס זיינען פאַרטיילט געוואָרן די אַמטן. דער ערשטער פרעזעס פון דער סעקציע איז געווען בן־ציון באַראַניק, לייטער פון פיזישער אַנטוויקלונג און אָנפירער פון אינסטרוקטאָרן־שול — יוסף וועקסלער, חברים פון פאַרוואַלטונג זענען געווען יאַשאַ באָקימער, אַבראַשאַ וועלטמאַן, גרישאַ גריינימס, יאַניאַ קלאַרפיין א. אַנד. אַלס אינסטרוקטאָרן זענען באַשטימט געוואָרן לייב לוקאַטש, בנימין גרינעס, יאָפע כ״ץ, מאסיא סאָראָקאַ, רימעל א. אַנ. אַלע פאַרשריבענע מיטגלידער זענען איינגעטיילט געוואָרן אין פלוטאָנען (קבוצות) צו 20 מאַן יעדער. עס איז באַשטימט געוואָרן אַ מאָנאַטלעכער אָפצאָל און אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ מיטגליד־קאַרטע, ווי אויך האָט פאַרפליכטעט אַ באַשטימטער אוניפאָרם.

די „סעקציע“ האָט אָנגענומען רעאַלע פאָרמען, עס זענען צוגעקומען נייע מיטגלידער און די ווייטערע אַנטוויקלונג איז צוגעגאַנגען מיט אַ שנעלן טעמפאָ. עס זיינען אויסגעשריבן געוואָרן מאָדערנע ספאָרט־ביכער און עס זיינען באַשטעלט געוואָרן די נויטיקע ספאָרט־מכשירים א. א. וו. דאָס דירה געלט אין דער הויך פון 100 זלאָטעס אַ מאָנאַט. אַ גאַנץ גרויסע סומע לויט די באַגריפן פון יענער צייט, האָט געצאָלט די טאַז־פאַרוואַלטונג, און פאַר אַלע אַנדערע אויסגאַבן האָט די סעקציע זעלבסט געמוזט זאָרגן. ווי עס האָט זיך געפירט אין יעדער געזעלשאַפטלעכן אַנשטאַלט, האָט מען אָרגאַניזירט בעלער, וועלכע האָבן באַקומען אַ שם אין שטאָט, און פאַר אונדז זענען זיי געווען דאָס נוצלעכע און אָנגענעמע צוזאַמען.

עס איז פעסטגעשטעלט געוואָרן אַ רעגלאַמענט פון איבונגען — 5 אָוונטן אין דער וואָך זענען פאָרגעקומען פליכט־איבונגען אין די פלוטאָנען, פרייטיק אַ זיצונג פון פאַרוואַלטונג און שבת נאָכמיטאָג אַ „ראַפאָרט“, אויף וועלכן אַלע סעקציע־מיטגלידער האָבן זיך געמוזט מעלדן.

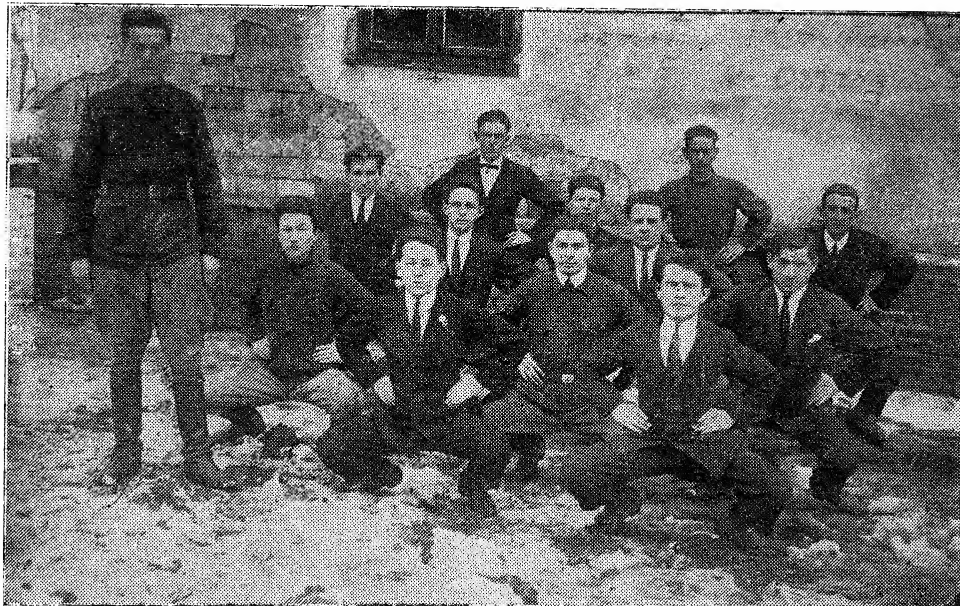
עס איז געווען אַ פאַרגנוגן צו זען יעדן שבת בייטאָג, ווי טייערע יידישע קינדער, יונגלעך און מיידלעך אין די אוניפאָרמען, שטראָמען אויף טאַטרסקאַ גאַס צום ראַפּאָרט. אַלס די איינציקע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציע צווישן אַלע נאַציאָנאַליטעטן אין שטאָט, האָט זיך די סעקציע דערוואָרבן נאָמען און אָנערקענונג אַזוי ביי דער באַפעלקערונג ווי אויך ביי דער מאַכט.

ווען די סעקציע איז געשטאַנען אויף דער הויך פון איר אַנטוויקלונג, האָבן אָנגעהויבן די עלטערע חברים פאַרלאָזן. באַראַניק האָט פאַרלאָזן צוליב פאַמיליען־אָנגעלעגנהייטן, יוסף וועקסלער איז אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל, גרישאַ גריינימס קיין פראַנקרייך שטודירן מעדיצין, אַבראַשאַ וועלטמאַן האָט נאָכן אָפּפאָר פון זיין פאָטער קיין ארץ־ישראל איבערגענומען די פירונג פון דער וועשעריי. פון דער אַלטער גוואַרדיע איז דערווייל געבליבן יאַניאַ קלאָר־

אונטערנעמונגען, ווי הערצל־פייערונגען, קבלת־פנים אימפּרעזעס פאַר הויכע מלוכה פּערזענלעכקייטן א. א. וו. איז מען דאָך אַלע מאָל געווען באַשעפטיקט מיט אָרגאַניזירן בעלער און טאַנץ־אָוונטן אויף צו דעקן דעם בודזשעט.

אין משך פון דער צייט איז דאָך די אַרבעט אָפּגעשוואַכט געוואָרן. ערשטנס האָט די פּוילישע גימנאַזיע פאַרבאָטן אירע יידישע שילער צו זיין מיטגלידער אין דער סעקציע, אויך די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס האָבן באַשלאָסן צו מאַכן שבת פאַר זיך, צוליב וועלכן עס איז אָפּגעפאַלן די גאַנצע אינטעליגענטע טייל יוגנט. די צווייטע סיבה איז געווען, וואָס אוסטראָה איז, צוליב פאַרשידענע אומשטענדן, געזונקען וואָס מער עקאָנאָמיש, און די יוגנט האָט זיך גענומען רייסן אין דער ברייטער וועלט. לייב לוקאַטש און בנימין גרינעס זענען אָפּגעפאָרן קיין וואַרשע, רימעל איז אָפּגעפאָרן קיין אַמעריקע א. א. וו. די רייען

די אינסטרוקטארן שולע פון ספארט־סעקציע ביי די איבונגען.

לינקס שטייט אנפירער יוסף וועקסלער. עס איבן (פון רעכטס): גרישא רעשטיק, ליאווא דערעוויאנסקי, נטע חאראווסקי, ניוני פערלמוטער, יאסקע לאנדאו, בנימין גרינעס, יוסי רובינשטיין, לייב לוקאטש, יאָפּאַ כ״ץ, יאשא באקימער, אליהו אשכנזי, מאסיא סאָראָקאַ.

פיין, וועלכער איז געווען דער פּרעזעס און גייסטיקער פירער פון דער סעקציע נאָך באַראַניקן, אָבער נאָך אַ קורצער צייט איז אויך יאַניא אָפּגעפאָרן קיין איטאַליע שטודירן כעמיע. נאָך קלאָרפיינען איז אויסגעוויילט געוואָרן יאשאַ באַקימער אויפן אַמט פון פּרעזעס און דער שרייבער פון די שורות אַלס לייטער פון דער פיזישער אַנטוויקלונג. די אָנפירערשאַפט האָט זיך פאַרקלענערט, אָבער די אַרבעט איז אָנגעגאַנגען ווייטער. יעצט, נאָך פיל יאָרן, קאָן מען ערשט אָפּשאַצן וואָס פאַר אַ אָפּפערווילִיקייט עס איז געווען מצד די אָנפירער, וועלכע האָבן זיך אָפּגעזאָגט פון צייט־פאַרברענג און אייגענע אינטערעסן לטובת די געזעלשאַפטלעכע נוצן. חוץ די לויפנדע אַרבעט ווי איבונגען און זיצונגען, אויספלוגן אין די וועלדער פון סטרעלאַקאָוו און באָר, אייגטייל אין פאַרשידענע נאַציאָנאַלע

זענען געוואָרן אַלץ שיטערער, די מיטגלידער זענען עלטער געוואָרן און פאַרלאָרן דעם ענטוזיאַזם פון די יונגע יאָרן, די מיידלעך זענען געוואָרן „באַרישניס״ און געקלערט פון אַ „תכלית״. נאָר איך אַליין בין נאָך געבליבן פון דער אַלטער לייטונג, צו וועלכער עס זענען צוגעצויגן געוואָרן מיין ברודער בעסיק סאָראָקאַ, נטע כאַראָווסקי, זשעבין, גרישאַ ווידראַ און ליאָוואַ דערעוויאַנסקי. פון דער „טאָז״ געזעלשאַפט איז קאָאָפּטירט געוואָרן באָריס טולטשינסקי, דער פּראָוויזאָר פון יידישן שפּיטאָל, וועלכער איז געוואָרן אַ איבערגעגעבענער פריינט און קאַסירער פון דער סעקציע. די טראַכטמאַן זאַל איז שוין געוואָרן פאַר אונדז צו גרויס און צו טייער, און מיר האָבן זיך אַריבערגעטראָגן אין שיינערבערגס הויז, וווּ מיר האָבן געהאַט צוויי גרויסע צימערן און דער „טאָז״ איין צימער פאַר זיין קאַנצעלאַריע.

אין הערבסט 1929 בין איך אויך אָפּגעפאָרן קיין וואַרשע. מיין לאַנגיאָריקן אַמט אַלס לייטער פון פיזישער אַנטוויקלונג האָט איבערגענומען מיין ברודער בעסיק און פרעזעס איז געוואָרן חאַראָווסקי. אויף פסח 1930 בין איך צוריקגעקומען און געטראָפן די ספּאָרט־סעקציע אין גאַנצן ביי צוזאַמענברעכן. די לייטונג איז שוין געווען אַפּאַטיש, אפילו איך, זייענדיק אָפּגעריסן אַ האַלב יאָר פון דער אַרבעט, האָב דערפילט, אַז עס פעלט מיר דער אַמאָליקער נערוו און ברען. איך האָב אָבער ניט געקענט דערלאָזן, אַז די זאַך, אויף וועלכער מיינע חברים און איך האָבן אַריינגעלייגט אַזוי פיל כוחות און אַרבעט, זאָל אויף אַזאַ שטילן אופן אונטערגיין. בין איך איינמאָל געקומען אויף אַ זיצונג פון דער פאַרוואַלטונג און פאָרגעלייגט דורכפירן אַ 5־יעריקן יובל, אויב אונטערגיין איז מיט אַ קנאַק.

און עס איז אַרויסגעלאָזט געוואָרן אַ רוף צו די אַלטע אַמאָליקע מיטגלידער זיך מעלדן צום יובל. עס איז דאַן געווען זומער צייט, די שולן זענען געווען געשלאָסן, און צענדליקער־צענדליקער חברים האָבן זיך אויף אונדזער רוף אָנגעשלאָסן. מיר האָבן איינגעלאַדן יידישע געזעלשאַפטלעכע טוער און געשאַפן אַ ערן־קאָמיטעט פון יובל. מיר האָבן ווידער פאַרנומען דעם טראַכטמאַן־זאַל אויף אַ שטיקל צייט. דער 5־יעריקער יובל איז געווען אַ געלונגענע אימפּרעזע. אין געשלאָסענע רייען, אין ספּאָרט־מלבושים האָבן מיר דורכמאַרשירט אין אַ שיינעם זומערדיקן טאָג איבער דער גאַנצער שטאָט צום ניי־שטאָטישן פּלאַץ, ווו מיר האָבן דורכגעפירט אַ שיינעם ספּאָרט־טאָג מיט פאַרשידענע גימנאַסטישע און לייכט־אַטלעטישע איבונגען.

מיט אַ שיינעם באַל האָט זיך די אימפּרעזע פאַרענדיקט, און דאָס איז אייגנטליך געווען דער פאַקטישער סוף פון דער ספּאָרט־סעקציע ביי „טאָז" אין אוסטראָה. דאָס שענסטע און דאָס בעסטע פון אונדזער אַמאָליקער גאָלדענער יוגנט האָט זיך געפונען אין די רייען פון דער „סעקציע" און אָנגעפולט די שטאָט מיט לעבן. אויך נאָכן שליסן די סעקציע האָבן זיך די מיטגלידער פאַרטיילט אין פאַרשידענע ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, ווו זיי האָבן פאָרגעזעצט זייער וויכטיקע אַרבעט אַלס דערפאַרענע דערציער און פירער. ביז ס׳איז געקומען די פולשטענדיקע ליקווידאַציע פון דער יידישער באַפעלקערונג אין אוסטראָה, און זיי זענען אכזריותדיק אַוועקגעריסן געוואָרן אין די בליענדסטע יאָרן פון זייער לעבן.

אוסטראָהער טעאַטער

די בינע־קונסט האָט זיך זייער שפּעט אַנטוויקלט אין אוסטראָה. אין די אַלטע צאַרישע צייטן איז מען אָפּגעקומען מיט אַ זעלטן „פורים־שפּיל" און „מכירת־יוסף" און מיט אַ שטום בילד אין סניעזשקאַ׳ס קינעמאַטאָגראַף — „אילוזיאָן". ערשט נאָכן יאָר 1917, און איבערהויפּט אין די יאָרן פון דער פּוילישער הערשאַפט, ווען ס׳זענען אויפגעקומען אויף דער יידישער גאַס די פאַרשידענע פּאַרטייען און געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן, האָט זיך האַנט־ביי־האַנט מיט זיי אַנטוויקלט די בינע־קונסט.

ערשטנס איז דאָס טעאַטער שפּילן געוואָרן אַ אָנערקענט דערציונג־מיטל, מיט דער הילף פון וועלכן מענטשן האָבן זיך בכלל געזאַמלט אַרום אידייען און זיך אָרגאַניזירט, און דער עיקר האָט יידיש טעאַטער געהאָלפן שאַפן יידיש באַוווסטזיין. צווייטנס האָט דאָס טעאַטער־שפּילן געדינט אַלס קוועלע צו דעקן די אייביקע דעפיציטן פון די פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס און אַנשטאַלטן. עס איז דעריבער נאַטירליך, וואָס יעדער פאַרטיי אָדער ריכטונג האָט זיך געשאַפן איר אייגענעם דראַמאַטישן קרייז, אין וועלכע עס האָבן זיך אַנטוויקלט פיל באַגאַבטע שפּילער.

די ערשטע שוועלבעלעך זענען געקומען צופליען פון דער פרעמד. נאָכדעם ווי אוסטראָה איז געוואָרן אַ פּוילישע שטאָט, האָט זי זוכה געווען צו אָפטע באַזוכן פון וואַנדער־טרופּן, וועלכע האָבן געוועקט ביי דער קולטור־דאָרשטיקער באַפעלקערונג אַ דראַנג נאָך יידיש טעאַטער. צווייטנס האָט אוסטראָה געדינט אַלס צוציונגס פּונקט פאַר פּליטים פון „יענער זייט", צווישן וועלכע עס זענען אויך געווען בינע־קינסטלער, וואָס אייניקע פון זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין אוסטראָה.

איינער פון די איינגעוואַנדערטע קינסטלער איז געווען שובינאָוו אַן אויסגעצייכנטער רעזשיסער, וואָס זיין הויפּט פאַרדינסט איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט אויסגעשולט אייניקע אָרטיקע רעזשיסערן און אַרטיסטן, צוערשט אין די רייען פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע און שפּעטער אויך אין די אַרבעטער־קרייזן. אַ צווייטער אַרטיסט, וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט אין אוסטראָה, איז געווען זשאַק שטערנגאָלד, וועלכער איז געווען אַ טיפּישער „אַקטיאָר", וואָס פלעג ווילן דעם עולם מיט זיינע וואַריעטע־נומערן.

אָט די אַלע דערמאָנטע אומשטענדן זענען געווען גינסטיק גענוג צו שטויסן די אָרטיקע קולטור טוער אָרגאַניזירן אייגענע דראַמאַטישע קרייזן.

דער דראַמאַטישער קרייז ביי דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע איז באַשטאַנען פון פאָלגנדע שפּילער: לייב שפּילבערג, חיים דווידזון, סאָניאַ גאָניק, יאַניאַ קלאָרפיין, ריבה באַקימער, אסתר אייזיפּס, פאַניאַ באַצמאַן, בוזיאַ גילבורד א. א.

אין דראַמקרייז ביי דער אַרבעטער באַוועגונג האָבן אָנטייל גענומען ירמיה קאזיר, יואל אווערך, שמעון און ניוניאַ צווימאַן, חנה שפּילבערג, בערל קאַגנאַט, מאָטל גאָרין, גיטל גיבעל א. א.

אין די דראַמ. קרייזן ביי די יוגנטלעכע אָרגאַניזאַציעס האָבן זיך אויסגעצייכנט: ליאָוואַ קאָרנבליט, גרישאַ אודערמאַן, גדליה גדאַלעווסקי, פאַניאַ קאַרקער, פאַניאַ פינקלשטיין, בלאַנקע שטערנגאָלד, ניוניאַ פערלמוטער, דוד שטאַלמייסטער, דוד מעלער, וואָווע ליקעכמאַכער, פעטיאַ בערשטשיווקאָ, נחום שוחט, דוד סטאַלאַראָוו, וואָלקע זייד, אהרן וואַלדמאַן, ליאָוואַ דערעוויאַנסקי, חאַנצי שטערן, יאַשאַ מעלצער, חיים זייגערסאָן א. אַ.

פראגראם

שבת דעם 1 אפרעל 1922 יאהר

I.

מיטן שטראם

דראמע אין 2 אקטען פון ש. אש

ס'נעמען אנטהייל:

זרח	—	ה' קאזיר
הינדעל	—	פר' גובערמאן ע.
רחלע	—	פר' אייזיפס א.
דוד־ל	—	ה' **

II

די וואנד

דראמאט. עטיוד אין 3 פראגמ. ז. סיגאל

ס'נעמען אנטהייל:

דן	—	ה' פיקאנגור
יהודית	—	אייזיפס א.
נתן	—	זינגער י.
פירשט	—	קאזיר י.
מוטער	—	גובערמאן ע.
אסתר	—	רעזניק
בנימין	—	טאלפין

III

דער אייביגער יוד

דראמע אין 1 אקט פון דוד פינסקער

ס'נעמען אנטהייל:

פרעמדער	—	קאזיר י.
גוריאן	—	**
טרפון	—	פיקאנגור
יונגער פרוי	—	אייזיפס א.
דינסט	—	רעזניק

און אנדערע

פעראנטוו. אוים. | ל. שפילבערג
בראמניק
א. אייזיפס

הסתדרות „החלוץ"
בפולין
סניף באוסטראה.

ORG.
"HECHALUC PIONER"
w POLSCE
Oddział w Ostrogu.

PROGRAM
פראגראם

SALA KINA "EXPRESS"
w sobote 1 czerwca 1935 r.

„DI FARFIRTE"

obraz życiowy w 5 akt. utw. Z. Korenblita

Odegrany przez kółko amatorskie przy "KIBUCU"

זאל פון קינא „עקספרעס"

שבת דעם 1 יוני 1935 י.

די פארפירטע

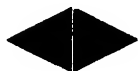
א לעבענס בילד אין 5 אקטען פון ז. קארענבליט

געשפילט דורך דעם אמאטארישן קרייז

ביים „קיבוץ"

OSOBY — פערזאנען

מאטי־מלך (א סטאָליאר)	—	זינגער י.
מירל (זיין פרוי)	—	זאקנמאכער ש.
בעני (זייערע קינדער)	—	רייטיק ב.
דזשעני (זייערע קינדער)	—	ציזשעק ל.
מאָרים (מאטי־מלך'ס פלימעניק)	—	קרעמער ז.
הענרי ליכטענשטיין (זון פון א רייכן פאבריקאנט)	—	ליפסקי אפ.
מרדכי־יצחק זאזולי (א חזן)	—	טשערניאק י.

El. Zołotowski, Ostróg n/H

חורבן און אומקום

קאַפּיטל עלף

חורבן און אומקום

אהרן וואַלדמאַן

די אויסגעמאָרדעטע יידישע אוסטראָה

פאָרוואָרט

דאָרף נאָוואָקראַיעוו, קרייז ראָוונאָ,
דעם 4־טן נאָוועמבער 1924.

היינט זינט פונקט דריי וואָכן צוריק, בין איך צום ווײפלטן מאָל ניצול געוואָרן פון טויט, זינט ס׳הערשט ביי אונדז די היטלער מגפה. דעריבער הויב איך היינט אָן צושרייבן די דאָזיקע זכרונות פון יענע פינצטערע טעג. איך אהרן וואַלדמאַן, דער זון פון בערל און שרה־צביה, אַ ייד פון אוסטראָה, ווו איך האָב אַלע מיינע יאָרן געלעבט, זינט 1910 דאָס יאָר פון געבורט, אויף וואָלאָוואַ גאַס 3 און אין דער צייט פון געטאָ אויף מאָקראָ־וואָלא 8. איך געב צו ספּעציעל איינצלהייטן, כדי מ׳זאָל וויסן, אַז דאָס אַלעס איז אַ רעאַלע ווירקלעכקייט. אַז דאָס שרייבט אַ ייד, וועלכער האָט דאָס אַלעס איבערגעלעבט ממש אין פולן זין פון וואָרט. אַ ייד וועלכער איז דערוויילן, איך ווייס ניט ווי אויף לאַנג, געבליבן פון די געציילטע יחידי סגולה פון איין יידישער שטאָט אוסטראָה, וועלכע האָט געציילט ביז דעם אומגליק, העכער 9.000 יידן, מיט אַ שיין נאָרמאַל יידיש לעבן.

איך שרייב די דאָזיקע זכרונות ניט צוליב זיך, אַז איך זאָל קענען פון זיי עפּעס געניסן, אָדער איך זאָל אַדאַנק זיי באַרוסט ווערן, ניין! איך שרייב דאָס צוליב דעם, אז ס׳זאָל בלייבן אַ דאָקומענט פון די דאָזיקע פינצטערע טעג געשריבן פון אַ פשוטן יידן, וועלכער פּרעטענדירט ניט אויף קיין ליטעראַט, זשורנאַליסט, כראָניקער אָדער היסטאָריקער. איך וויל אַז אויב דער גורל וועט וועלן, און די דאָזיקע שורות וועלן אַמאָל דערזען די שיין פון אַ שענערן מאָרגן, זאָל מען זיך מיט זיי קענען באַנוצן און פון זיי אַרויסנעמען נאָר דאָס בעסטע. איך בין זיכער, אַז מיין שרייבן וועט פעלן אין פאָרם, אינהאַלט אָדער בכלל פאַכמענישקייט, דערפאַר אָבער, איז דאָס רעאַל רוי אַזוי ווי ס׳איז געווען, אַזוי ווי מ׳האָט עס דורכגעלעבט.

נאָך איין מאָמענט וויל איך באַטאָנען, אַז דאָס גרעסטע גליק פאַר מיר וועט זיין, אַז ווען מיינע זכרונות וועלן אַמאָל דורך עמעצן אַרויסגעגעבן ווערן, זאָלן זיי זיין אַזוי ווי איך שרייב זיי יעצט אָן שום ענדערונגען אָדער באַאַרבעטונגען, ווייל נאָר ווען זיי וועלן זיין ווי אַמפּשוטסטן וועלן זיי טרעפן צום ציל. זיי וועלן טרעפן צום יידישן האַרץ, וואָס וועט זיי אויפנעמען, לערנען פון זיי און נעמען אַ מוסר־השכל אויף ווייטערע דורות, כדי צופאַרמיידן אַזוינע פינצטערע צייטן.

איבערהויפּט זאָלן יידן שטענדיק גלויבן אין זייער געשיכטע, יידישע איבערלעבענישן און יידישע פאַרגאַנגענהייט, ווייל דאָס גרעסטע אומגליק אונדזערס איז געווען, וואָס מיר האָבן ניט געגלויבט אונדזערע אייגענע ברידער, יידן פון דייטשלאַנד, ווען זיי האָבן אונדז געוואָרנט פאַר דעם דייטש. און מיר יידן פון אוקראַינע האָבן עס אָפּגעפּטערט מיט דער האַנט, מיטן יידישן בע־מע. איך שרייב דאָס אַלעס, כדי יידן זאָלן שוין סוף־סוף אָנהויבן גלויבן, אפשר וועלן זיי דערמיט אויף ווייטערע דורות פאַרמיידן אַזעלכע שרעקלעכע אומגליקן. און אויב די, וועלכע לייענען די דאָזיקע שורות, וועלן גלויבן און פון דעם זיך לערנען, וועט דאָס זיין דאָס גרעסטע גליק פאַר מיר, און מיין גרעסטער דאַנק פאַר די איבערמענטשלעכע ליידן, וועלכע איך פיל בעת איך רוף אַרויס נאָך אַמאָל אין מיין געדאַנק די גרויזאַמע סצענעט אויף איבערגעבן מיינע זכרונות.

איך שרייב די דאָזיקע שורות ניט נאָר מיט האַרץ און נערוון נאָר ממש מיטן מאַרך פון מיין מוח. ס׳וועט זיך ניט זיין שווער פאָרצושטעלן מיין לאַגע ביים שרייבן, ווען איך וועל נאָר זאָגן, אַז די דאָזיקע שורות שרייב איך אין אַ שייער פאַרשטעקט מיט שטרוי און יעדער קלענסטע ניט געשיקטע באַוועגונג קען מיר קאָסטן מיין לעבן. איך טו

באמת תפילה צו גאָט, אַז ער זאָל מיך לאָזן לעבן כאָטש אַזוי לאַנג, אַז איך זאָל קענען וואָס מער באַשרייבן און כאַראַקטעריזירן יענע טעג. מיין ווינטש וואָלט אוודאי געווען, אַז איך פערזענלעך זאָל קענען זיצן מיט פאַכלייט און באַאַרבעטן מיינע זכרונות.

מיינע זכרונות וועל איך שרייבן אין בילדלעך אָדער סקיצן, ווייל צום באַדויערן בין איך ניט אום שטאַנד צו שאַפן עפּעס גאַנצעס. ווען איך דערלעב אפשר אַליין זיי אַרויסצוגעבן דאַן וואָלט איך געקענט פון זיי עפּעס מער שאַפן. איך מאַך אויפמערקזאַם, אַז פאַר די דאַטן און ציפערן בין איך פאַראַנטוואָרטלעך, ווייל ס'איז מיר זייער שווער זיך צו דערמאָנען אַלץ אַזוי גענוי אָבער קיין גרויסע אונטערשיידן וועלן זיכער ניט זיין, ווייל אַלעס איז מיר נאָך קלאָר און פריש אין געדאַנק. נאָך איין זאַך וויל איך באַטאָנען, אַז דאָס זעלבע וועגן וועלכן איך שרייב האָבן דורכגעלעבט ניט בלויז אוסטראָהער יידן, נאָר אויך יידן פון אַנדערע אוקראַאינישע שטעט, בלויז מיטן אונטערשיד פון דאַטן.

צוליב דעם, וואָס אָסטראָה איז געווען די לעצטע אויפן צעטל פון די שטעט, וועלכע זענען חרוב געוואָרן זענען דאָ געווען פיל פליטים פון אַנדערע שטעט, מיט וועלכע איך האָב געהאַט די מעגלעכקייט צו רעדן, און האָב זיך איבערצייגט, אַז דער אומגליק און איבערלעבענישן זענען געווען אומעטום די זעלבע. איך האָב זיכער אין מיין פאָרוואָרט געזאָגט מער ווי עס פאַסט פאַר איין פאָרוואָרט, נאָר איך האָב עס געמוזט זאָגן, כדי מען זאָל וויסן ביי וועלכע אומשטענדן איך האָב מיינע זכרונות געשריבן.

דער אָנהויב

דעם 22־טן יוני 1941 האָט אויסגעבראָכן דער דייטש־סאָוויעטישער קריג, האָט מען זיך אין אוסטראָה בשום אופן ניט געקענט רעכטן, אַז שוין אין אַ פאָר טעג אַרום זאָל דעם שונא זיך איינגעבן איבעררייסן די ערשטע פאַרטיידיקונגס ליניע, אַ פאָר הונדערט קילאָמעטער ווייט פון אוסטראָה. דער קאַמף פאַר דער שטאָט איז געווען אַ שרעקלעכער. ס'וועט גענוג זיין צו זאָגן, אַז די דייטשן האָבן אין משך פון 22/6 ביזן 26/6 דורכגעריסן די הויפּט ליניעס און דורכגעוואָרפן דעם פראָנט אויף הונדערטער קילאָמעטער, דאַן ווען דער קאַמף פאַר אוסטראה האָט געדויערט גאַנצע 6 טעג. פאַרוואָס דער קאַמף איז געווען אַזאַ שווערער, זענען דאָ פאַרשיידענע סיבות און השערות.

אין משך פון גאַנצע זעקס טעג האָט די שטאָט איבערגעלעבט אַטאַקעס פון ביידע זייטן, כמעט יעדער שעה אַ שרעקלעכער לופט־אָנגריף, סיי פון סאָוויעטישן און סיי פון דייטשישן לופט־וועזן. יעדעס מאָל האָבן אויסגעבראָכן גוואַלדיקע שריפות פון די צינד־באָמבעס, איינגעפאַלן קעלערס מיט צענדליקער פאַרשאָטענע קרבנות, וועלכע האָבן זיך דאָרט באַהאַלטן, און אַזוי אָן אויפהער, מ'האָט ניט געקענט וויסן ווער ס'איז דער זיגער און ווער דער באַזיגטער. אין די לעצטע טעג האָבן די סאָוויעטן געמאַכט אַ גוואַלדיקן אָנגריף, די סאָוויעטישע טאַנקן זענען שוין געווען אין שטאָט און ס'האָט זיך געדאַכט, אַז אָט קומט שוין די הילף, נאָר דאַן איז אָנגעקומען אַ פרישער דייטשישער כוח און דעם אָנגריף אָפּגעשטויסן. די דייטשן האָבן אַריבער געוואָרפן דעם פראָנט איבער דער פאָרטיפיקאַציע ליניע און ענדלעך די שטאָט אָפּגענומען.

ערשט מיטוואָך, דעם צווייטן יולי, האָבן זיך אָנגעהויבן אַרויסווייזן מענטשן, וועלכע זענען גיך דורכגעלאָפן די גאַס, ווער נאָך וואַסער און ווער נאָך ברויט. דאָס בילד פון דער שטאָט איז געווען איין חורבן, רויכערדיקע שריפות, רואינען און הרוגים... אויפן צווייטן טאָג איז באַלד אַרויס אַ מעלדונג פון צייטווייליקן אויף גיך געשאַפענעם שטאָט קאָמיטעט אין באַוווסטן נוסח, אַז יידן זאָלן אָנטון אויף די אַרבעל פון דער רעכטער האַנט אַ ווייסן באַנד מיט אַ בלויען מגן־דוד, די גאַנצע באַפעלקערונג קען גיין אין גאַס ביז ניין אַזייגער, יידן בלויז ביז זיבן. מיט דער דאָזיקער מעלדונג הויבט זיך אָן די היטלער ממשלה, מיט אוקראַאינישער מיט־הילף, איבער דער שטאָט אוסטראָאָה.

באַלד אין די ערשטע טעג איז אַרויס די פעראָרדנונג וועגן צוואַנגס אַרבעט פאַר יידן: אַז אַלע יידן סיי מענער סיי פרויען, אין עלטער פון 16 ביז 60 יאָר, ווערן אויפגעפאָדערט צו שטעלן זיך צו אַרבייט, פאַר ניט שטעלן זיך צו דער אַרבעט וועט מען באַשטראָפט ווערן לויט די עקזיסטירנדע מלחמה געזעצן... אַכטונג צו געבן, אַז די יידן זאָלן זיך צו דער אַרבעט שטעלן, איז באַשטימט געוואָרן די אויף גיך געשאַפענע אוקראַאינישע מיליץ, וואָס איז באַשטאַנען פון באַוווסטע פאָגראָמשטשיקעס, וועלכע האָבן זיך ניט געקענט גענוג אָנזעטיגן מיט יידיש בלוט.

אין וואָס איז די אַרבעט באַשטאַנען?

ערשטנס האָט מען אָפּגערייניקט די שטאָט פון טרופן. יאָ אַלץ הייסט טרופן, נאָר ווער ס'האָט אַזוינע טרופן ניט געזען, ווייסט בכלל ניט וואָס ס'הייסט מלחמה. טרופן פאַרקוילטע פאַרברענטע אין די שוידערלעכסטע פאָזעס, וועלכע מ'קען זיך נאָר פאָרשטעלן, שוין לגמרי ניט ענלעך צו קיין מענטשן. צו אַ שטייגער אַזאַ מין אַרבעט ווי אַרויסנעמען פון פאַרברענטע טאַנקען פאַרברענטע זעלנער, ווען אַלעס איז אויסגעמישט, מוח מיט קערפער, קערפער טיילן מיט ברוכטיילן פון געווער און א. וו. די צווייטע מין אַרבעט איז באַשטאַנען פון וואַשן די מיליטערישע אויטאָס. מילא וואַשן איז וואַשן, אָבער דאָס חוזק מאַכן און דאָס אָפּשפּאָטן. צו אַשטייגער זען אַזאַ בילד, ווי אַ גרייז גרויער ייד, מיט אַ שוואַרצער לאַנגע טוכענער קאַפּאָטע ליגט אויף דער ערד אַזוי אומגליקלעך און וואַשט אַ מיליטערישן אויטאָ. דער דייטשישער שאָפער רוקט אים די באַרשט צו שייערן דעם אויטאָ, און ער דער אומגליקלעכער האָט אפילו ניט קיין באַגריף ווי מ'קריכט אַרויף אויף דעם אויטאָ. דאַן קומט אונטער אַ צווייטער דייטש און ווייזט דעם שאָפער ווי מיט יידן זיך צו באַגיין. ער הויבט אָן שלאָגן דעם גרייז גרויען יידן אונברחמנותדיק און ווען דער קרבן פאַלט אַ פאַרחלשטער, נעמט ער מיט דער פּאָמפּע פון אויטאָ און שפּריצט אים אָפּ מיט וואַסער, און ווען יענער מונטערט זיך אויף, שלאָגט ער ווידער און אַזוי אָן אויפהער... שרעקלעך איז געווען צוזען ווי מ'האָט זיך נוקם געווען אין די יידישע פרויען, וועלכע זענען געגאַנגען וואַשן און שייערן די פּאָדלאָגעס פאַר די

קומענדע אַמטן. ווער איז דען בכוח איבערצוגעבן די פּאַר־שידענע פורעוניותן, וועלכע די יידן זענען אויסגעשטאַנען ביי דער אַרבעט. נאָר דאָס איז נאָך אַלץ בלאָס קעגן דעם, וואָס יידן אַבן געליטן ערשט שפּעטער, ווען דאָס לעבן איז געוואָרן „נאָרמאַל"...

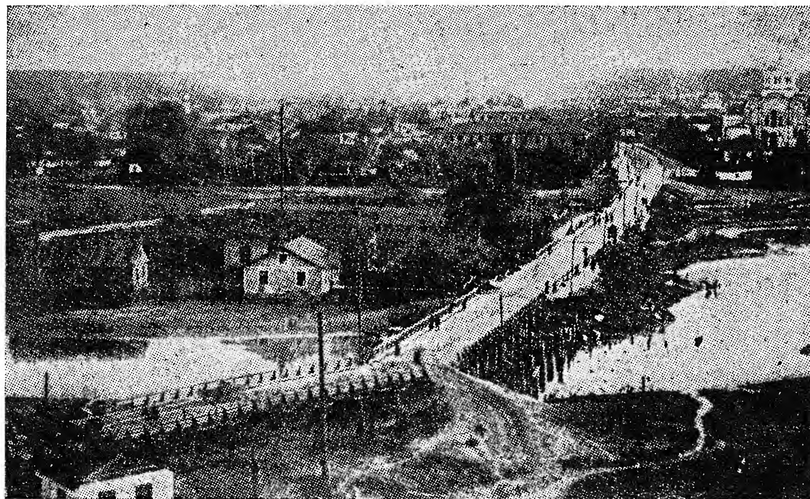
דער ערשטער גרויסער אומגליק

פאַפּולער גערופן „דער ערשטער מאַנטיק"

...אין אַזוי האָבן אוסטראָהער יידן אָנגעהויבן צו לעבן אַ לעבן פון שקלאַפן. אַ גאַנצן טאָג ביי דער פאַרשאָלטענער צוואַנגס אַרבעט, ביז מען האָט דערלעבט דעם אָוונט, האָט מען זיך אין געהיים געזאַמלט און געטרייסט, אַז אפשר וועט פאָרט גאָט העלפן און די ישועה וועט דאָך קומען... אין אַזוינע שטימונגען האָבן די יידן אָפּגעלעבט 3 וואָכן, ביז, ביז.... געווען איז עס י"א אב 1941 (דאָס יידישע יאָר געדענק איך ניט), תשעה באב איז אויסגעפאַלן שבת אַזוי אַז מען האָט געפאַסט זונטאָג. דאָס קינות זאָגן און פאַסטן זענען דאָס יאָר געווען זייער כאַראַקטעריסטיש. יעדער ייד, פריידענקער צו רעליגיעזער, זענען אַריין אין אַזאַ עקסטאַז, ווי קיין מאָל ניט. ערשט דאַן האָבן יידן פאַר זייער גאַנץ לעבן אַריינגעטראַכט אין דעם „איכה, ישבה"... אין וואָס דאָס הייסט, אַז אַ פאָלק פאַרלירט אַן אייגן לאַנד, אַ קרוינשטאַט... אין אַזאַ אַטמאָספער און ביי אַזעלכע שטימונגען איז אַדורך דער גאַנצער זונטיקדיקער טאָג. צייט צום טראַכטן איז גע־ווען גענוג, ווייל זונטיק איז מען געווען פריי פון אַרבעט... מיט אַזוינע געדאַנקען איז יעדער צוגעפאַלן צו דער קישן און אויסגעוויינט זיין צובראָכן האַרץ...

צומאָרגנס, אַרום 4 אַזייגער פאַרטאָג האָט זיך דערהערט אַ שיסעריי פון פאַרשידן געווער. מען איז אַראָפּ פון די געלעגערס און אָנגעהויבן אַרויסקוקן דורך די שפּאַרעס, און מ'האָט דערזען ווי זעלנער פון „ס ס", אין זייערע קאַלירטע שלענג־קאָסטיומען, לויפן אַרום איבערן שטאָט, ווער צו פוס און ווער אויף מאָטאָרציקלען אָדער אין אויטאָס, אין פולער באוואָפנונג. דער ערשטער געדאַנק איז געווען, אַז אפשר שטעלט זיך ווידער אַ פראָנט און די דייטשן טרעטן אָפּ. לאַנג האָט ניט געדויערט און מען האָט ערשט דערזען וואָס עס טוט זיך. זעלנער האָבן זיך אַריינגעריסן אין יידישע שטובן און אַרויסגעטריבן פון קליין ביז גרויס, אַלט און יונג, זיי לאָזן זיך ניט אָנטאָן, נאָר שרייען „לוס"... און לוס...

עס הויבן אָן צו פאַרפלייצן די גאַס אומגליקלעכע האַלב פאַרשלאָפענע יידן. עס הערן זיך געוויינען פון קינדער, קרעכצערייען פון אַלטע און קראַנקע, וועלכע מען שלעפּט מיט גוואַלד פון די שטובן. ווי־ניט־ווי שלעפּט מען צושלאָגע־נע צובלוטיקטע יידן, מיט ווייס־גרויע בערד, וועלכע זענען שוין באַפאַרבט מיט זייער אייגן בלוט. דער פּעיקסטער כאַ־ראַקטעריזאַטאָר וועט ניט אומשטאַנד זיין צו שאַפן אַזוינע שוידערליכע מאַסקעס ווי דאָס אויסזען פון די צוממיטעטע יידן. ווי נאָר די צעווילדעוועטע „ס ס" לייט האָבן דערזען

די ניי־שטאָטישע בריקן, דער טויטן־וועג פון די אוסטראָהער יודן

איין ייד מיט באָרד און פאות, האָבן זיי זיך געוואָרפן אויף אים ווי די ווילדע חיות מיט אַ ברימערײַ: „איין טיפּישער יודע"... שוידערלעך איז געווען אָנצוקוקן דאָס אַרויסוואָרפן די קראַנ־קע פון יידישן שפּיטאָל, דאָס טרייבן פון מושב־זקנים. ווער ס'האָט ניט געקענט גיין פון די זקנים, האָט מען מערדלעך געשלאָגן. ביי אַזעלכע און ענלעכע סצענעס האָט זיך פאַר־מירט דער גרויזאַמער צוג.. אַלץ איז אויסגעשטעלט געוואָרן אין רייען אויף די טראָטואַרן, כדי ניט שטערן דעם פאַרקער פון די „אַריער"... עס האָבן זיך אָנגעהויבן זאַמלען מחנות אוקראַינער, צו קוקן אויפן יידישן בייז־וווּנדער. ווער ס'האָט געקוקט מיט מיטלייד און ווער מיט שפּאָט און געלעכטער. די צושויער זענען באַלד באַלוינט געוואָרן מיט יידישע חפצים, מלבושים און געלט, וועלכע מען האָט געריבט פריי. און אַזוי האָט געריכט דער צוג...

ווען איין גאַסן צוג איז אַרויס אין צענטער פון שטאָט, איז באַלד צוגעקומען אַ צווייטע קאַלאָנע פון אומגליקלעכע יידן און אַלץ איז געשלאָסן געוואָרן אין אַ צוג פון יידישן פּיין און לייד. דאָס גאַנצע אומגליקלעכע אוסטראָה האָט אַלץ געצויגן אין דער ריכטונג פון דער ניי־שטאָט, אַלץ איז באַ־

גלייט געוואָרן מיט קלעפּ און חוזק. פון די בריקן האָבן זיך די מערדער פאַרגינען אַריינצוװאַרפן יידישע קראַנקע פרויען גלייך אין טייך, און די אומגליקלעכע זענען אויף די אויגן פון אַלע דערטרונקען געוואָרן...

אויפן ראַנד פון שטאָט האָבן אָפּגעוואַרט דעם צוג אַ שפּאַליער פון יונגע צעווילדעוועטע אוקראַינער, וועלכע האָבן די יידן גרויזאַם צושלאָגן. ווען מען איז אָנגעקומען צום וואַלד זענען די גרעסטע טייל געווען צובלוטיקט. ביים וואַלד האָבן דעם צוג אויפגענומען „סס״־לייט, ווער ס׳האָט פאָטאָגראַפירט און ווער ס׳האָט געציילט די אומגליקלעכע, און דער ערשט פון דער באַנדע איז געשטאַנען און אַנטציקט זיך מיט זיין לעבעדיקן רויב. ווייטער זענען געשטאַנען זעלנער, וועלכע האָבן גלייך „סאָרטירט״, פרויען באַזונדער און מענער באַזונדער, פרויען מיט קינדער באַזונדער, אַלטע און ניט אַרבעטספעיקע ווידער באַזונדער אויף איין פּלאַץ. די אַלע אָפּטיילונגען האָבן געשאַפן איין פּירעק און אַזוי האָט געאָמעטריש אויסגעזען דער „פּלאַץ״.

אַז מען איז געקומען אויפן פּלאַץ איז שוין געווען גרויסער טאָג, אַלע זענען געווען אָן היטלען, מ׳האָט געמוזט שטיין אויף די פיס און די זון האָט שרעקלעך געברענט. קראַנקע זיינען אויסגעגאַנגען נאָך אַ ביסל וואַסער, קינדער האָבן שרעקלעך געוויינט, פונוויטן האָט מען געזען אַ מחנה פון 150 אוקראַינער, שטעטישע, מיט לאָפּעטעס אין די הענט, זיי זענען געשטאַנען און געוואַרט... אין דער זעלבער צייט איז מען געזעסן אין שטאָט אין פעלד־קאָמענדאַנטור: דער הויפּט פון „ס ס״, דער פעלד קאָמענדאַנט און די שטאָט פאַרוואַלטונג און האָבן זיך איבער אונדז געדונגען און אויסגעאַרבעט דעם פּלאַן, ווי אַזוי דורכצופירן די שחיטה, וויפיל און אין אַ וואָסער פאָרם.

דאָ אויפן פּלאַץ איז אויך ניט געווען אומעטיק. נאָכן אויסשטעלן די אַרבעטס־פעיקע, לויט זייערע פאַכן, האָבן זיי אַרויסגענומען די רבנים פון שטאָט, צווישן זיי איז געווען דער גרייז גרויער אַלטע טריסקער רבי ז״ל מיטן זון און נאָך אַ מאַן צען, אויפן מיטן פּלאַץ און מען האָט זיך גענומען איבער זיי נוקם זיין. איינער פון די „ס ס״, וועלכער האָט גערעדט פּויליש האָט זיך אָנגערופן צום אַלטן טריסקער רבי: נו, כהן גדול: בענטש דיין פאָלק, ווייל עס איז אין אַ גרויסער סכנה. דער רבי ז״ל האָט גאָרנישט געענטפערט, נאָר ער איז געשטאַנען רויק ווי קיינמאָל גאָרנישט, און ניט ווי אים מיינט מען. דאַן האָט דער „ס ס״ מאַן צו אים געזאָגט: נו, אַלטער, זינג און טאַנץ! דאַן האָט דער רבי אָנגעהויבן צוערשט שטיל, דערנאָך אַלץ העכער און העכער זינגען אַ טייערן חסידישן ניגון, מיט התלהבות און ברען און טאַקע מיט אַ ריקודל. ווער ס׳האָט דעם אויסדרוק פון זיינע אויגן ניט געזען האָט קיין געטלעכעס ניט געזען. און אַזוי האָט דער אלטיטשקער טריסקער געטאַנצט און געזונגען ביז צום סוף... דער עולם יידן איז אַלץ געשטאַנען און האָט ניט געוווסט וואָס ס׳וועט זיין דער סוף פון דער בלוטיקער שפּיל, ווי ס׳איז אָנגעקומען דער הויפּט פון די „ס ס״ מיט דעם פעלד־קאָמענדאַנט. זיי האָבן געמאַכט אַ אינספּעקציע איבער די רייען, זיך אָנגעפרעגט וואָס פאַר אַ פאַכלייט עס שטייען, נאָכער געכאַפּט אַ בליק אויף דער מחנה קראַנקע און שוואַכע. ווען דער הויפּט פון די „ס ס״ האָט געזען, אַז די מחנה פון קראַנקע איז צו קליין איז ער געפאַלן אויף אַן המצאה. ער איז אַרומגעגאַנגען אַרום די פאַכלייט און געפרעגט אפשר איז עמעצער קראַנק זאָל מען אַרויסגיין פון די רייען. יידן האָבן זיך געלאָזט כאַפּן אויף דער ווענדקע פון דעם מערדער און מען האָט זיך אַ לאָז געטאָן פון אַלע רייען, דאַן האָט זיך דער הויפּט מערדער אָנגערופן צום פעלד־קאָמענדאַנט: „און אָט מיט די דאָזיקע פוילע יידן ווילסטו בויען אוסטראָה?״ און געהייסן בילדן פון די קראַנקע אַ באַזונדערע קאָלאָנע. איינער פון די „ס ס״ זעלנער האָט זיך אָנגערופן אויף פּויליש: דאָס איז די קאָלאָנע פון טויט!...

ווען די אומגליקלעכע יידן האָבן עס דערהערט, האָבן זיי געוואָלט צוריק לויפן פון דער קראַנקן קאָלאָנע. אָבער ס׳איז שוין געווען צו שפּעט, קיין צוריק איז ניט געווען... נאָכן אָפּטיילן די קראַנקע איז געקומען אַ באַפעל: פרויען מיט קינדער אָפּשיקן אין שטאָט. דאָס צושיידן זיך פון די מענער און פאָטערס איז אוממעגליך צו איבערגעבן, ווייל ס׳איז אַדורך איין קלאַנג, אַז אַלע מענער וועט מען אויסשיסן. די פרויען מיט קינדער האָט מען פאַרמירט אין רייען. און דעם גאַנצן צוג האָט מען געפירט אין שטאָט, ווו מען פירט די מחנה אומגליקלעכע האָט קיינער ניט געוווסט. נאָר נאָך די איבערלעבענישן פון טאָג איז שוין פאַר יעדן געווען גלייכגילטיק, נאָר צוקומענדיק נענטער צו דער שטאָט, האָבן די פעלד־זשאַנדאַרמען, וועלכע האָבן באַגלייט דעם צוג, געזאָגט צו אונדז: שרעקט אייך ניט, מען פירט אייך אַ היים, און אַזוי איז עס געווען. ווען מען האָט אונדז אָפּגעלאָזט, האָט ערשט יעדער פון אונדז אַ טראַכט געטאָן: נו, און וואָס איז מיט די, וועלכע זענען פאַרבליבן אויפן „פּלאַץ״? נאָר עס איז שוין געווען צו שפּעט, ווייל אין דער זעלבער צייט האָט מען אויפן פּלאַץ אויסגעפירט די בלוטיק־שוידערלעכע מאַסן עקזעקוציע איבער טויזנטער אומגליקלעכע, עלטערע קראַנקע און שוואַכע יידן!...

אַ זייגער 7 פאַרנאַכט, י״א אב (תש״א), דעם 4־טן אויגוסט 1941, האָט זיך אָנגעהויבן די גרויזאַמע בלוטיקע עקזעקוציע אויפן פּלאַץ ביים וואַלד איבער 3.000 אוסטראָהער יידן, נאָכדעם ווי מען האָט אַרויסבאַגלייט די אַרבעטספעיקע מענער און פרויען אין שטאָט, האָט מען געגעבן אַ באַפעל צו די שוין פון פריער צוגעגרייטע קברנים, און זיי האָבן אויסגעגראָבן דעם ערשטן ראָוו פון אַ 100 מעטער די לענג, 2 די טיף און 2 די ברייט און עס האָט זיך אָנגעהויבן די בלוטיקע וואַקכאַנאַליע.

ווער איז דען אומשטאַנד צו באַשרייבן די סצענעס, וואָס האָבן זיך אָפּגעשפּילט צווישן די קרבנות, ווען זיי האָבן דערזען, וואָס מען גייט טאָן מיט זיי. ווי נאָר דער קבר איז פאַרטיק געוואָרן, האָט מען זיך אַ נעם געטאָן צו די קרבנות. אָך און וויי איז געווען די, וועלכע האָבן דערלעבט אַזוינס צו זען און אפילו צו הערן. צוערשט האָט מען זיך אַ נעם געטאָן צו די מענער. ס. ס.־זעלנער זענען אַרויסגעגאַנגען מיט שטעקענס פאַרבויגן ביי די הענטלעך און אַזוי האָבן זיי דעם קרבן פאַרטשעפּעט מיט דעם שטעקן ביים האַלדז און געשלעפּט ביז צום גרוב. יעדער אָפּטיילונג צו 20 מאַן צוגעשלעפּט צום גרוב, אַוועקגעשטעלט האַרט ביים

ראַנד פון ראַווע און אונטן אַרום זיינען געשטאַנען זעלנער, ווער מיט מאַשין־געווער און ווער מיט אַווטאָמאַטישע ביקסן. זיי האָבן די קרבנות אויסגעשאָסן אַזוי, אַז דער אומגליקלעכער איז אַריינגעפאַלן גלייך אין ראַווע אַריין. פאַרענדיקט מיט די 20 קרבנות אויף גיך, צו טויט אָדער בלויז פאַרווונדעט, זענען באַלד צוגעלאָפן די מקברים, פויערים מיט לאָפּאַטעס, און ווי ס'איז פאַרשאָטן, אַבי פון אויבן. דערנאָך האָט מען זיך גענומען צו די ווייטערדיקע 20, און אַז ס'איז פול געוואָרן איין שיכט, האָט מען געמאָרדעט גלייך אויפן צווייטן שיכט און אַזוי אָן אַ אויפהער.

אין דער זעלבער צייט זענען די מיטהעלפערס, די אוקראַינישע מיליץ, אויך ניט געשטאַנען ליידיק, זיי זענען אַרומגעגאַנגען צווישן דער מחנה פאַרמשפטע און זיך איבער זיי שרעקלעך נוקם געווען, אַראָפּגעריסן די מלבושים, צוגענומען ביי וועמען געלט, ביי וועמען צירונג, אַרויסגעשלעפּט פריצייטיק קרבנות, וועלכע האָבן זיך געוואָלט באַהאַלטן כאָטש אויף אַ ווייל ביי יענעם אונטער די פּלייצעס, כדי ניט צו זען דעם אומגליק און די יסורים וואָס האָבן זיי דערוואַרט. נאָר די אוקראַינישע תלינים האָבן דוקא אַזעלכע אַרויסגעשלעפּט, און די ערשטע געשיקט צום גרוב. ניט געלאָזט זיך אפילו געזעגענען שוין אויף אייביק מענער מיט פרויען, עלטערן מיט קינדער א. א. וו. אַז ס'איז פול געוואָרן דער ערשטער גרוב, האָט מען אויסגעגראָבן דעם צווייטן. פּאַראַלעל צום ערשטן, און די שחיטה איז אָנגעגאַנגען אַלץ ווייטער און ווייטער... ווער איז דען אומשטאַנד אפילו אַ קלייניקייט איבערצוגעבן, וואָס ס'האָט זיך אָפּגעטאָן און אָפּגעשפּילט דאָרט. אַ מאַמע האָט קוים אויסגעבעטן ביי די מערדער, אַז זי זאָל קענען איר דערוואַקסענעם זון פון אַ יאָר צוואַנציק אַליין צופירן צום גרוב, ווייל ער איז ערשט נאָך אַ לונגען־אָנצינדונג און קען ניט גיין, זאָל מען אים ניט פּייניקן און שלעפּן. און די מאַמע האָט דעם זון אַליין צוגעפירט און די מערדער האָבן אים אומגעבראַכט און די מוטער איז געזעסן ניט ווייט פון גרוב און אַלעס צוגעזען, און געוואַרט אויף איר אייגענער ריי. פון דער צווייטער זייט האָט מען געזען ווי פרויען, וועלכע האָבן געזען אַז מ'נעמט שוין זייערע מענער, זענען זיי זעלבסט אויפגעשטאַנען, צוגעגאַנגען צו די מערדער און געבעטן מען זאָל זיי דערלויבן שטאַרבן, און די מערדער זענען געווען בלויז אין איינצל פאַלן אַזוי „גרויסמוטיק" און דערלויבט.

מען האָט געזען שפּרייזן מאַן און ווייב אונטער די אָרעמס צום גרוב אומגעבראַכט צו ווערן. מיין אייגענע מוטער, וועלכע מען האָט געוואָלט גענצליך אַ היים שיקן צוזאַמען מיט די אַרבעטספּעיקע, ווייל זי האָט נאָך גאָר יונג אויסגעזען, איז ווען זי האָט דערזען, אַז מען פירט מיין פאָטער צום גרוב, האָט זי גענומען מיין פאָטער אונטערן אָרעם און צוזאַמען זענען זיי אומגעקומען.

ביי אַזעלכע גהינום סצענעס האָט זיך געצויגן די עקזעקוציע ביז שפּעט אין אָוונט. זייגער 9, ווען פון דער גאַנצער מחנה אומגליקלעכע זענען נאָך געבליבן אויפן פּלאַץ אַ 500 פרויען און אַ 100 מענער, איז אָנגעקומען דער הויפּט פון די ס. ס. און געגעבן אַ באַפעל, די מענער אומברענגען און די פרויען אַ היים שיקן.

צווישן די פרויען זענען געווען אַזעלכע, וועלכע זענען שוין געווען אויסגעטאָן און געלעגן אין טויטן גרוב און נאָר געוואַרט אויפן שאָס. אָט די האָט מען אויך פון גרוב אַרויסגעצויגן... די פרייד פון די „באַגנעדיקטע" איז שווער איבערצוגעבן, ווייל געווען איז עס חיהשע פרייד און מענטשלעכע געפאַלנקייט, און ווען אָט די מחנה „באַגנעדיקטע" זענען געקומען אין שטאָט, האָט מען זיך ערשט דערווסט וואָס מען האָט אָפּגעטאָן מיט די געבליבענע אויפן פּלאַץ, און וואָס פאַר אַן אומגליק ס'איז געשען.

אַ שודערלעכע נאַכט איז צוגעפאַלן, פון אַלע צוראָבירטע יידישע הייזער האָט מען געהערט אַ יאָמער און אַ געוויין, עס האָבן געקלאָגט יתומים און אלמנות, קרובים און פריינד, אַלץ האָט באַוויינט די 3000 קדושים.

אין דער זעלבער נאַכט זענען אַרומגעגאַנגען אוקראַינישע מיליץ־לייט, געקלאַפּט מיט די קאָלבעס אין די פאַרחושכטע יידישע טירן און געשריגן אַז מען טאָר ניט וויינען. יאָ, אפילו וויינען האָט מען ניט געלאָזט. ווען אין האַרץ האָט געברענט אַ העלישער ווייטיק, ווען דאָס גאַנצע וועזן האָט געברענט מיט אונבאַהאָלפענעם צאָרן... אויפן צווייטן טאָג האָט מען אפילו מורא געהאַט הויך צו רעדן דערפון וואָס ס'איז געשען.

באַגינען בין איך געווען אויפן „פּלאַץ"...

אַ פּלאַץ פאַרוואָרפן פיל מיט איינציקע שיך, טליתים מיט תפילין, דאָקומענטן פון נאָענטע מענטשן, אַ מענטעלע פון אַ ספר־תורה... און אַביסעלע ווייטער האָבן זיך געצייכנט 3 גרויסע שרעקלעכע גריבער, 3 קברים עטוואָס באַערדיקט פון אויבן מיט געלער זאַמד, פון וועלכן ס'האָבן אַרויסגעשטעקט קוטשמעס פון פרויען האָר, מענטשלעכע פאַרביילטע הענט און פון די זייטן פון די קברים האָבן אַרויסגעשטראָמט ריטשקעלעך מיט וואַרעם אומשולדיק יידיש בלוט פון קדושים.

אין די 3 קברים זענען געליגען איבער 3000 יידן פון אוסטראָה. דאָס זענען געווען די שענסטע און בעסטע פון שטאָט: רבנים, לערער, אינטעליגענץ, איבערהויפּט עלטערע מענטשן. מיט די 3 קברים איז פאַרענדיקט געוואָרן בלויז דאָס ערשטע קאַפּיטעל פון אומברענגען אַ יידישן ישוב!

שחיטה־געלט...

דאָרף נאָוואָקראַיעוו, דינסטיק, 17 נאָוועמבער 1942

ניט אַנדערש ווי דער טייוול אַליין האָט צוגעטראַכט פאַר די אוסטראָהער יידן אַזאַ „סיורפּריז", אַז פּונקט 2 טעג פאַרן ערשטן בלוטיקן מאָנטיק זאָל אַרויס די פאַראָרדנונג, אַז אַלע יידן מוזן אַריינטראָגן אין משך פון 3 טעג דער ווערמאַכט זייער גאַנץ גאָלד, זילבער, איידלשטיינער, אויסלענדישע וואַליוטע, א. א. וו. פאַר געפונען ביי יידן עפּעס פון די אויבנדערמאָנטע זאַכן קומט טויט שטראָף. אַזוי אַז נאָך דער שחיטה איז געבליבן בלויז איין טאָג אויסצופירן דעם באַפעל.

אָה! דו שרעקליכער נקמהדיקער יידישער גורל: פּונקט אויף־צו־מאָרגנס נאָך דער שחיטה, ווען די אויגן זענען נאָך געשוואָלן פון געוויין און יאָמער, אין דער צייט ווען ביי די פרישע קברים שטייט אַ סאַניטאַר־קאָ־

מיסיע און באַשיט די גריבער פון די קדושים מיט זאַמד און קאַלך, ווייל דאָס אומשולדיקע בלוט זידט און זעצט אַדורך — גראָד דאַן מוזן די איבערגעבליבענע יידן אַריינטראָגן שחיטה־געלד פאַרן אומברענגען זייערע שענסטע און בעסטע, הייליקסטע און טייערסטע, קינדער און עלטערן!

ווער איז דען אומשטאַנד איבערצוגעבן וואָס ס'האָט דאַן געפילט אַ צובלוטיקט יידיש האַרץ, צוזעענדיק ווי צווי רייען יידן, איבערהויפּט פרויען, ווייל מענער האָבן געמוזט זיין ביי דער אַרבעט, שטייען מיט קוישן און מיט האַנט־זעק, גרייט אַריינטראָגן זייער פאַרמעגן, זייערע משפחה־אוצרות — שחיטה־געלט פאַרן נעכטיקן אומגליק, פאַר דעם וואָס ערשט נעכטן זענען פרויען געוואָרן אלמנות און קינדער יתומים! ביי די זייטן פון די רייען שטייען די תלינים פון נעכטן, ס. ס. לייט, און מאַכן אָרדנונג, מען זאָל זיך חלילה ניט שטופּן. דאָס איז אַלץ אויף דער הויפּט גאַס פאַר דער פעלד־קאָמענדאַנטור. עס גייען דורך ניט־יידן, שטעלן זיך אויף אַ ווײַלע אָפּ און קוקן... און קוקן... שווער צו זאָגן וואָס די קריסטן האָבן דאַן וועגן אונדז געטראַכט. ס'איז שווער צו קריס־

דובינסקא גאס

א סטאלין דענקמאל אויפן ארט פון חרוב געווארענע הייזער

טאַליזירן אפילו אונדזערע דאַמאַלסטיקע געדאַנקען וועגן אונדז זעלבסט, וואָס זענען אין די רייען געשטאַנען. וואָלט ניט פיל שענער און מוטיקער געווען, ווען יעדע יידישע פרוי וואָלט געהאַלטן אין איר קויש אַ שטיק געווער און וואָלט זיך געוואָרפן אָפּצורעכענען מיט די מערדער פאַרן נעכטיקן אומשולדיק פאַרגאָסענעם בלוט! צי האָט זיך ווער פון זיי פאַרטראַכט, אַז ווען זיי זאָלן געווען שפּענדן נאָר אַ טייל פון זייער פאַרמעגן, וואָס זיי טראָגן יעצט שחיטה־געלט, פאַרן אויפבוי פון אונדזער נאַציאָנאַלער היים, וואָלט זיכער נעכטן געווען אויפן פּלאַץ ווייניקער כאַטש מיט טויזנט יידישע קרבנות...

דערוויל רוקן זיך די רייען פרויען אַלץ נענטער און נענטער צום אַריינגאַנג און מען גיט אָפּ ניט בלויז ווערטפולע זאַכן, נאָר פאַמיליען־אוצרות פון גאַנצע דורות, טייערע האַרציקע ספּעציפיש יידישע חפצים. אמת, אוסטראָה איז ניט געווען קיין רייכע יידישע שטאָט, אוסטראָה איז געווען איין אָפּגעקומענע נגידותטע, און דערפאַר האָט מען צווישן די חפצים ניט געזען קיין מאָדערנע צירונג און ביזשוטעריע, נאָר אַלץ איז געווען פון צוריק מיט דורות, כאַראַקטעריסטישע יידישע זאַכן. ווען די זאַכן זענען צוגעקומען צו די אָפּנעמער (ד"ר בער ס. ס. פירער ד"ר פילאָזאָפיע, שפּעטערדיקער געביטס־קאָמיסאַר פון ראָוונאָ, וועלכער האָט אויף זיין געוויסן דאָס אומברענגען פון העכער 20,000 ראָוונער יידן) האָט ער אַלס הויפּט מיט נאָך פיר ראַסיסטן פון דער בלאָנדער בעסטיע מיט זייערע בלוטיקע פינגער אַרומגעטאַפּט יעדן חפץ און אַלס מבינים און „קולטור קענער" באַצייכנט און אָפּגעשאַצט פון וועלכן יאָרהונדערט דער חפץ שטאַמט!... אָה! וויי איז צו די אויגן, וועלכע האָבן צוגעזען ווי עס רוקן זיך צו די פרויען צום טיש, און יעדע נעמט אַרויס, ווער פון זעקעלע און ווער פון טאַשן־טיכעלע איר צירונג, אירע בענטש־לייכטער. געוויס אַ ירושה פון אַ עלטער באָבען, וועלכע פלעגט פאַר ליכט־בענטשן אַריינוויינען אין די ליכט איר גאַנץ יידיש פרום האַרץ, אַז די לייכטער האָט איר אייניקל געבראַכט שחיטה־געלט! אַט שטייען פיל קידוש־בעכערס, שיינע גראַווירטע, פון וויפיל שמחות און קידושן קענען זיי דערציילן, און דאָ וואַרפט מען זיי אַזוי ברוטאַל אין די קאַסטנס... אַט שפּיגלען זיך די מערדער אין אַ יידישער חתונה־קייט אפשר דריי מעטער די לענג און לאַכן אַזוי ציניש...

אָה! דו טייערע יידישע גאָלדענע קייט! ווען דו וואָלסט געקענט רעדן, וואָס וואָלסטו ניט דערציילט די גזלנים? ס'וואָלט געגנוג געווען ווען דו דערציילסט פון דער חתונה, ווען מען האָט דיך אַלס מתנה געגעבן צוריק מיט דורות, אפשר וואָלטן די רוצחים אַזוי ניט געלאַכט, און אפשר וואָלטן זיי פאַרשטאַנען אַז ניט אַלעס איז שוין זייער יעצטיקער זיג ווי עס הערש רשעות. אַט די קייט ווייסט צו דערציילן פון פיל פיל יידישע איבערגאַנגען, סיי אין ליידן סיי אין פריידן, און יידן זענען דאָך געבליבן אַ פאָלק, נאָך אַלע

פורעניותן און נאָך אַלע שחיטות! אָט וואַלגערט זיך אויפן טיש אַ זילבערן בשמים־ביקסעל, אַזוי פאַרשעמט און אַזוי עלנט. די מערדער קוקן דערויף ווילד און ווייסן ניט וואָס דאָס איז פאַר אַ יידיש שטיק „געווער". אויך דאָס ביקסל וואָלט דערציילט פון טייערע יידישע שבת־צונאַכטסן, פון הייליקע מלוה־מלכות, ביי וועלכע מען האָט דערציילט פון בעל־שם־טוב, גוטע יידן און סתם דברי תורה, זיכער שענער און קולטורעלער ווי די שאַפונג פון אַ נאַריש בלוטיקער „ראַסן טעאָריע" אומצוברענגען די מענטשהייט... פון וויטנס קוקט אַרויס אַ זילבערנע פסחדיקע „קערה" מיטן אויפשריפט פון גאַנצן סדר. וויפיל צענדליקער „סדרים" האָט די קערה איבערגעלעבט, ביי וועלכע מ'האָט דערציילט יציאת מצרים, און דאַכט זיך, אַז אויך יעצט, ווען זי ליגט שוין די קערה אַזוי פאַרשעמט אין אַ ווינקל פון קאַסטן, שרייט זי אַרויס: יידן! זייט ניט געפאַלן ביי זיך! עם ישראל חי! איר וועט נאָך די בלוטיקע פורעניות אויך איבערקומען! פיל מושלים זענען שוין אין משך פון יאָר הונדערטער געווען אין אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער וועלט, אָבער יידן זענען געווען און וועלן ווייטער זיין!..

אָט אַזוי, דאַכט זיך, רעדט יעדער יידישער חפץ באַזונדער, און דאַן קומט ערשט פון די שולן, בתי־מדרשים און קלויזן. דאָס טייערע און הייליקע שול־זילבער האָט מען אויך געמוזט ברענגען, פאַרן דערמאָרדן אויף אַ שרעקליכן אופן אוסטראהער רבנים, דיינים, רביים, שוחטים און סתם טויזנטער פרומע יידן. ווער ס'האָט ניט געזען ווי די תלינים האָבן ממש געגאַפּט, ווען זיי האָבן דערזען די כתר'ס פון די ספר־תורות פון דער אַלטער אוסטראָהער גרויסער שול, וועלכע זענען אַלט געווען העכער 500 יאָר. זיי האָבן געגלאַנצט מיט די גזלנישע אויגן און ניט געוווסט וואָס דאָס איז. זיי האָבן אַלץ געשאַצט אַלס אַלטערטימלעכקייטן, און דאַכט זיך, אַז אפילו זייערע פאַרשטיינערטע הערצער האָבן זיך אויך אַ ריר געטאָן, ווען זיי האָבן געוואָרפן די כתר'ס אין די קאַסטנס און יעדער כתר האָט זיך צוקלונגען מיט די פיל איידעלע גאָלדענע גלעקלעך, ווי ער וואָלט דערציילט, אַז קרוינען האָבן געטראָגן די יידישע מלכים. מיט אַזאַ קרוין איז באַצירט געווען דער קאָפּ פון יידישן דוד המלך, וועלכער האָט אַזוי געשיקט אומגעבראַכט גליתן, און ווי דער כתר וואָלט געזאָגט: גרויסט זיך ניט, נאַרישע גזלנים, מיט אייער צייטווייליקן זיג איבער מיין אומשולדיקן פאָלק, ס'וועט נאָך קומען אַ צייט, ווען דאָס יידישע פאָלק וועט נאָך ווידער געבן דער וועלט און דער גאַנצער מענטשהייט גרויסע גייסטיקע אוצרות, און אַלע וועלן נאָך מיט פאַראַכטונג דערמאָנען דעם אומווירדיקן נאָמען פון אייער פאַרשאָלטן פאָלק, וואָס האָט זיך פאַרמאָסטן אומצוברענגען, דאָס אייביק לעבענדע פאָלק ישראל! אָט האַלטן די גולמס עץ־חיים'ס, קוקן און שטוינען, זיי קענען זיך ניט פאָרשטעלן, אַז ווען דאָס זילבער איז געגעבן געוואָרן אין אַ מקום קדוש און בעת מען פלעגט עס באַנוצן, איז די יידישע שמחה געווען אַזוי גרויס, אַז לעכערלעך זעט אויס די פרייד פון די גזלנים בעתן מאָרדן יידן!...

און אַזוי רוקן זיך אָן אויפהער די רייען מיט פאַרשידענע יידישע און רעליגיעזע חפצים. גאַנצע 6 גרויסע קאַסטנס, ספּעציעל באַשטעלטע צו דעם צוועק, האָט מען אָנגעפולט מיט יידישע חפצים. (חוץ דעם וואָס די בעלי מתעסקים האָבן צוגע'לקח'נט פאַר זיך). ס'איז פאַרפאָרן אַ גאָר גרויסער לאַסט אויטאָ אויף וועלכן מ'האָט אויפגעלאָדן די 6 קאַסטנס מיט יידישע און רעליגיעזע חפצים... און אויפן „פלאַץ" זענען איבערגעבליבן 3 גרויסע שווייגנדיקע קברים פון אוסטראָהער קדושים!

אָט אַזוי האָבן מיר באַצאָלט אונדזער שחיטה־געלט!

שפּעטער האָט מען זיך ערשט דערוווסט, אַז פּראָפּאָרציאָנעל האָט אוסטראָה אַריינגעטראָגן פיל מער פון אַלע אַנדערע שטעט.

די צווייטע גרויסע „שטילע" שחיטה

גערופן „דער צווייטער מאָנטיק"

דאָרף נאָוואָקראַיעוו 18־טן נאָוועמבער 1942

נאָכדעם ווי די יידן האָבן שוין באַצאָלט פאַרן ערשטן פּאָגראָם, פלעגט מען זיך אויסשטעלן יעדן פרימאָרגן פאַר דער פעלד־קאָמענדאַנטור אין די רייען לויט די פאַכן, און ס'פלעג אַרויסגיין דער האַר און הערשער אויף לעבן און טויט, איבערציילן די „קעפּ" פון די שקלאַפן און זיי פאַנאַנדערטיילן צו דער שווערער אַרבעט... אין יענע טעג, ווען מענטשן מיט שוואַכן כאַראַקטער האָבן זיך געוואָלט ווי עס איז איינרעדן און טרייסטן מיט נעכטיקע טעג, ווי למשל אַז ס'איז געשען אַ טעות, וואָס מ'האָט אוסטראָה אָנגענומען פאַר איין סאָוויעטישער שטאָט און דערפאַר האָט מען זיך אַזוי בלוטיק אָפּגערעכנט מיט די יידן. אָט אין יענע טעג, פונקט צו די שלושים פון דער ערשטער שחיטה, איז אומגעריכט געקומען די צווייטע „שטילע" שחיטה. ניט געקוקט דערויף, וואָס קריסטן, וועלכע פלעגן קומען אין קאָנטאַקט מיט זעלנער פון דער פעלד־קאָמענדאַנטור, פלעגן צווישן זיך מורמלען און וואָרנען די יידן, אַז עס וועט נאָך קומען אַ צווייטער מאָנטיק, האָבן זיך אוסטראָהער יידן גאָרניט געמאַכט דערפון און קיין אַכט ניט געלייגט.

דער 1 טער סעפּטעמבער 1941 איז געווען אַ טריבער האַרבסטיקער מאָנטיק. דער זייגער איז געווען 6 אינדערפרי, ווען יידן זענען שוין גרייט געווען אַרויסגיין ווי יעדן טאָג צו דער אַרבעט, האָט מען דערזען ווי איבער די גאַסן גייען אַרום זעלנער פון „ס. א." (זאָנדער אָפּטיילונג) אין גומענע רעגן־מאַנטלען מיט שטאָלענע העלמען. גייען אַרום שטיל, נאָר אין די יידישע שטובן גייען אַריין אוקראַינישע מיליץ־לייט און שיקן אַלע יידן, חוץ פרויען מיט קינדער, צו דער אַרבעט אויפן טאַרטאַק. אַלץ איז צוגעגאַנגען שטיל, אָן געשריי, אָן שיסעריי אָדער שלאָגן. די יידן האָט מען ניט געפירט, נאָר מען האָט זיי געהייסן אַליין גיין אויפן טאַרטאַק... איבער די גאַסן האָבן פּאַטראָלירט זעלנער פון „ס.א." יידן זענען שוין געווען פסיכיש און פיזיש אַזוי דערשלאָגן, אַז ווען מען האָט געזאָגט גיין, איז מען געגאַנגען...

קיינער האָט זיך אפילו ניט געפּרוווט פאַרטראַכטן, וואָס הייסט אַ גאַנצע שטאָט מענטשן זאָלן גיין אַרבעטן אויפן טאַרטאַק!? וואָס קענען דאָרט טאָן אַזוי פיל מענטשן? אַלזאָ, ניט טראַכטנדיק, אָן חקירות, האָבן אַלע געשטראָמט צום

טאַרטאַק. ערשט אין די שפּעטערע שעה׳ן האָבן זיך מענטשן געכאַפּט, אַז עפּעס איז ניט אַלץ אַזוי אומשולדיק. יידן האָבן זיך געפּרוווט באַהאַלטן און ניט וועלן גיין, דאַן האָט מען שוין אָנגעהויבן צו שיסן, נאָר אַלץ אין דער לופטן, און קיין קרבנות זענען ניט געווען. ווען מען איז געקומען אויפן פּלאַץ, האָט מען דערזען, אַז מען איז גאָר ניט אויפן טאַרטאַק. נאָר אויף אַ דערבייאיקן פּלאַץ פון אַ גאַרבעריי, וועלכע האָט געהערט צו דער פאַמיליע לייבעל. אַ פּירקאַנטיקער פּלאַץ אַרומגערינגלט מיט אַ הויכן פּאַרקאַן און אַרומגעשטעלט געדיכט מיט מיליץ, וועלכע האָט אַכטונג געגעבן קיינער פון די יידן זאָל ניט אַנטלויפן. מען האָט באַלד געקענט זען, אַז אַלע יידן זענען אויפן פּלאַץ ניטאָ, געווען זענען נאָר אַ 3000 יידן, מענער און פרויען און יוגנט אין עלטער פון 15 ביז 20 יאָר. די איבעריקע זענען אויפן פּלאַץ ניט געווען, זיי האָבן זיך ווי עס איז באַהאַלטן, ווייל מען האָט ניט שטרענג געזוכט.

ווען דער עולם יידן איז שוין געווען פאַרזאַמלט אויפן פּלאַץ, און מער איז שוין קיינער ניט געקומען, האָט דער הויפּט פון „ס. א.״ געמאָלדן, אַז אַלע וועלן אָפּגעשיקט ווערן אויף 10 טעג אויף אַרבעט. די יידן האָבן אויך דאָס אָנגענומען פאַר איין גוטער מטבע, אַבי מען זאָל נאָר ניט הרג׳ענען... איינער פון די יידן האָט זיך אָנגערופן, אַז זיי האָבן ניט מיטגענומען קיין שפּייז, דאַן האָט אַ זעלנער זיך אָנגערופן: זאָרגט ניט, איר וועט דאָרט באַקומען אַזאַ שפּייז, וואָס איר האָט אין אייער לעבן ניט געגעסן...״ די ווערטער פונעם זעלנער זענען געוואָרן אויפפאַלנד, נאָר ליידער איז שוין געווען צו שפּעט, ווייל מען איז שוין געווען אין „פולאַפּקע״ און קיין צוריק איז ניט געווען. אויפן פּלאַץ האָט זיך אָנגעהויבן אַ צערעמאָניע פון סאָרטירן אויף גרופּן און גרופּקעלעך: לויט פאַכן און עלטער, פאַרהייראַטע און פרייע, לויט וויפיל קינדער א. א. וו. און אַז אַלעס איז שוין געווען גרופּירט, האָבן אויפן פּלאַץ אָנגעהויבן אַריינפאָרן גרויסע שוואַרצע לאַסט־אויטאָס, פּונקט ווי ריזיקע בית־הקברות עגלות... מען האָט אָנגעהויבן אַריינפּאַקן צו 30 מאַן אין יעדער אויטאָ. ביים אַריינגאַנג זענען שוין געשטאַנען באַוואָפנטע זעלנער און קיינעם ניט אַרויסגעלאָזט פון אויטאָ. ווען עמיצער האָט זיך געוואָלט געזעגנען מיט אַ אייגענעם אָדער נאָענטן, האָבן די זעלנער געזאָגט ס׳איז איבריק, „ווייל אַלע וועלן זיך טרעפן אויף דער נאָענסטער באַן־סטאַציע...״ ווען איין קאָלאָנע אויטאָס איז אָפּגעפאָרן, האָט לאַנג ניט געדויערט און דורך אַ מינוט 40 האָבן זיי זיך צוריקגעקערט נאָך פרישע מענטשן. און אַזוי אָן אויפהער. אין שטאָט האָבן זיך די קריסטליכע דירעקטאָרן געכאַפּט וואָס עס טוט זיך, אַז מען נעמט צו אַלע יידישע אַרבעטער און פאַכלייט פון די פאַבריקן און אינטערנעמונגען און אַלעס וועט בלייבן שטיין, זענען זיי אַוועק צום שטאָט־קאָמענדאַנט און אינטערווענירט, אַז מען זאָל איבערלאָזן נויטיקע פאַכלייט. די אינטערווענץ האָט געווירקט, כאָטש ס׳איז שוין געווען אַביסל צו שפּעט, ווייל דער גרעסטער טייל פאַכלייט זענען שוין געווען אַוועקגעפאָרן, דאָך האָט מען אַ טייל, וועלכע זענען נאָך געווען אויפן פּלאַץ, באַפרייט און געלאָזן אין שטאָט, און אויף אַזאַ אופן זענען דאַן ניצול געוואָרן אַ 500 יידן. ווען מען האָט די גליקלעכע אָפּגעשיקט אין שטאָט איז אויף דעם פּלאַץ ווייטער אָנגעגאַנגען דאָס עקספּאָרטירן. די „אַקציע״ איז געגאַנגען זייער שנעל אַזוי אַז אַזייגער 2 נ. מ. ווען דער הויפּט פון די ס. א. האָט געמאַכט דעם חשבון וויפיל ער האָט אָפּגעשיקט אויטאָס און געזען, אַז ס׳איז שוין דאָ די „נויטיקע צאָל״, האָט ער די רעשט געהייסן גיין אַ היים. די איבערגעבליבענע זענען געווען אַממערסטן פרויען און עלטערע מענער. אַ היים געגאַנגען זענען פון פּלאַץ אומגעפער אַ 300 יידן.

ווען מען איז געקומען אין שטאָט האָט מען ערשט דאַן באַטראַכט וואָס פאַר אַ פרישע אומגליק ס׳איז געשען, מען האָט דאַן ערשט פאַרשטאַנען ווי געשיקט די מערדער האָבן צוגעגרייט די שטילע שחיטה, אַז יידן האָבן זיך שטיל אָן רעש און אָן פּחד איבערגעגעבן די מערדער זעלבסט אין די הענט אַריין. די דאָזיקע בלוטיקע שפּיל האָבן דורכגעפירט ניט מער ווי אפשר 25 זעלנער פון ס. א. מיט דער מיטהילף פון דער שטאָטישער מיליץ... אויפן צווייטן טאָג האָבן יידן אָנגעהויבן נאָכגיין נאָך די שפּורן פון די אויטאָס. און נאָכפרעגן ביי די פויערים פון די אַרומיקע דערפער, אפשר האָט ווער פון זיי געזען ווו מען האָט געפירט די יידן. אָבער ניט אַלע האָבן געוואָלט זאָגן דעם אמת, און געוויס האָט טאַקע קיינער פון זיי ניט געוווסט, נאָר פויערים וואָס האָבן געוווינט ניט ווייט פון וואַלד ביים דאָרף ניטישען 12 קלמ. פון אוסטראָה, האָבן דערציילט, אַז דעם גאַנצן טאָג האָט מען געהערט אַ שיסעריי אין וואַלד... דאַן האָט מען געשיקט ספּעציעלע שליחים עלטערע פויערים, צו וועלכע מען האָט דאָך געקענט האָבן אַביסל צוטרוי, וועלכע זענען געקומען און דערציילט, שווערנדיק זיך ביי זייער לעבן אין אמונה, אַז אין מיטן וואַלד שטייען פאַרשיט 2 גרויסע גריבער, ווו מען זעט די שפּורן פון פרישׂ דערמאָרדעטע קרבנות. וויפיל ס׳זענען דאָרט באַגראָבן מענטשן האָט מען ניט געקענט דערגיין דעם אמת. עס האָט אָפּגעקאָסט אַ פאַרמעגן עפּעס זיך צו דערוויסן, נאָר אַלץ אומזיסט. אויף אַזאַ אופן האָבן היטלערס גזלנים דורכגעפירט די צווייטע שטילע שחיטה.

אַ גרויזאַם אומגליק, וואָס איז אפילו ניט באַוויינט געוואָרן. שאַ, שטיל, מיט קאַלטער גזלנישער אויסגערעכנטקייט האָבן די דייטשן צום צווייטן מאָל אומגעבראַכט אַ דריטל פון די יידן פון אוסטראָה. מיט דער צווייטער שחיטה האָט אוסטראָה פאַרלוירן די בעסטע און שענסטע יוגנט און דערוואַקסענע. געבליבן איז אַ קיבוץ פון קליינע קינדער און פרויען, מיט בלויז 300 אַרבעטספעיקע מענער. פּונקט צו די „שלושים״ פון דער ערשטער שחיטה, איז אַדורך דער צווייטער בלוטיקער שניט פון דער שטילער שחיטה.

„כל נדרי״

דאָנערשטיק, 19־טן נאָוועמבער 1942

דער לוח האָט געטאָן זיינס... אין שרעקלעכע צרות און ליידן איז אַוועק אַ טאָג נאָך אַ טאָג, ביז ס׳האָבן זיך אָנגערוקט די „ימים נוראים״. וועגן די דאָזיקע ימים נוראים וואָלט מען געקענט שאַפן גאַנצע ווערק, נאָר ווער איז בכוח שוין

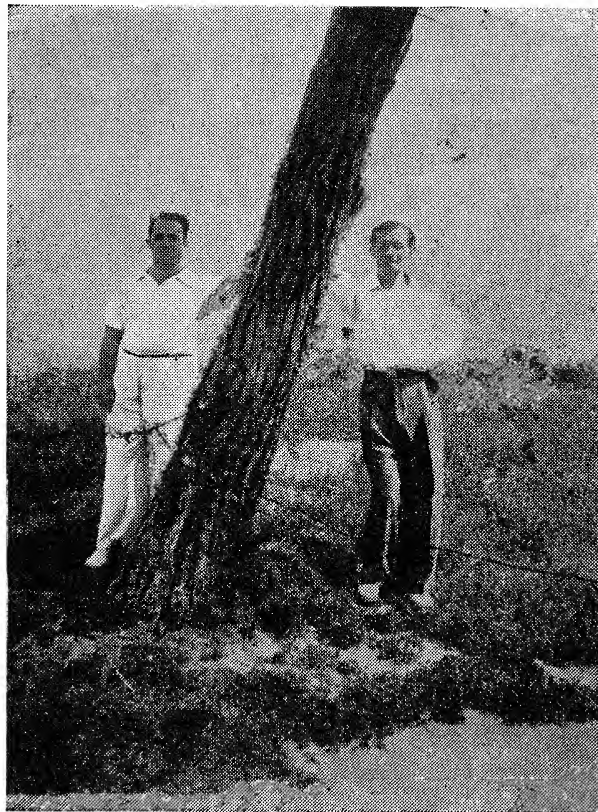
יעצט דאָס צו טאָן, ווען די ווונדן בלוטיקן אַזוי פריש... און דערפאַר וויל איך דערמאָנען בלויז דעם „כל נדרי". מען האָט ווי עס איז אָפּגעשטופּט דעם ראש־השנה, יעדער ביי זיין שווערער אַרבעט. ווער־ניט־ווער האָט געדאַוונט אין דער שטיל ביי זיך אין שטוב און אָפּגעקומען מיט זאָגן „אַ גוט יאָר". ס'האָבן זיך אונטערגערוקט די עשרת ימי תשובה, כאָטש אויף וואָס יידן האָבן אייגנטלעך געדאַרפט תשובה טאָן היינ־טיקס יאָר ווייסט אפשר נאָר איין גאָט. ביז עס האָט זיך דער־נענטערט דער ערב יום־כיפור...

חוץ דער יידישער צובראָכענער אַלגעמיינער שטימונג פון צרות און ליידן, האָט זיך דער דאָזיקער ערב יום־כיפור בכלל אויסגעצייכנט מיט אַ אַלגעמיינער געדרוקטער שטי־מונג אין דער גאַנצער שטאָט. אויף דעם טאָג איז באַשטימט געווען אַן איבערבליק פון פערד און וועגן פון גאַנצן ראַיאָן. פונקט דאַן ווען די שטאָט איז געווען פול מיט פויערים פון די אַרומיקע דערפער און דער רעש פון פערד און וועגן איז

ענטפער אַנגענומען נישט מיט קיין איבריקן צוטרוי און יע־דער האָט זיך געטייטשט ווי אים איז געפעלן. און באמת האָט זיך טאַקע שפּעטער אַרויסגעוויזן, אַז ניט ווייט פון אַסטראַהאַ האָבן דאַן סאָוויעטישע פּאַראַשוטיסטן דורכגעפירט זייער די־ווערסיע טעטיקייט.

אַט ביי דער שטימונג איז אָנגעקומען דער ערב יום־כיפור. ניט געקוקט דערויף איז אַ פאַרשטייער פון יודנראַט, ה' זאַפראַן, אַוועק צום אָרטס־קאָמענדאַנט און געבעטן, אַז מען זאָל באַפרייען אויף דעם מאָרגנדיקן טאָג די יידן פון דער אַרבעט. דער אָרטס־קאָמענדאַנט האָט אויף דעם קלאָר ניט געענטפערט און געזאָגט: „טוט ווי איר ווילט"!..

די יידן האָבן דערהערט דעם ענטפער, איז יעדער דער־שטוינט געוואָרן. ניט אַנדערש נאָר אונדזער גורל איז שוין געחתמעט, אַז וואָס מיר זאָלן ניט טאָן איז שוין אַלץ איינס... נאָר ניט געקוקט אויף אַלעמען, איז ווען ס'האָט זיך אָנגע־רוקט דער פאַרנאַכט, האָט קיינער ביי זיך ניט געקענט פועלן,

אויפן שטח פון דער געוועזענער אוסטראַהער געטאָ שטייט אַ איינציקער בוים איינגעבויגן

געווען אין לשער, האָבן זיך איבערן שטאָט פּלוצלינג צופלוי־גן נערוועז פיל דייטשישע אַעראָפּלאַנען און האָבן דורכאַ־נאַנד געקרייזט איבער דער שטאָט. באַלד האָט זיך דערהערט אַ שטאַרק קנאַלן פון אויפרייסן. די שטימונג איז געוואָרן אָנגעשטרענגטער און פול מיט פחד. די פויערים האָבן זיך אָנגעהויבן צולויפן פון שטאָט און ס'איז געוואָרן אַ פּאַניק. ווען מען האָט אָנגעפרעגט ביי דער מאַכט, האָבן זיי אויס־מיידנדיק געענטפערט אַז ס'איז גאָרנישט, מען רייסט אויף סאָוויעטישע בעטאָן פאָרטיפיקאַציעס. די שטאָט האָט דעם

אַז ער וועט זאָגן „כל־נדרי" אין שטוב אָן אַ מנין. עס מעג זיין וואָס ס'וויל זיך, און כל־נדרי איז כל־נדרי...

ס'האָבן זיך געפונען פיל יידן, וועלכע האָבן מסכים גע־ווען דערלויבן איינצואָרדנען מנינים ביי זיך אין די הייזער אויף אָפּצוריכטן כל נדרי, און מיט וויפל מסירות־נפש איז געווען פאַרבונדן אין יענע טעג איינצואָרדנען אַ מנין איז לייכט זיך פאָרצושטעלן.

אויך איך בין אַוועק צו אַזאַ מנין צו כל נדרי. דער מנין איז געווען אין אַ קליין הייזעלע פאַררוקט אין אַ אונ־

טער געסל, צווישן אַ לאַבירינט פון צושטערטע מלחמה חורבות.

אין אַ שטיבל פאַרקלאַפט די פענסטער און טירן מיט ברעטער און פאַרשטעקט די רעשטלעך שויבן מיט בעטגעוואַנט, האָבן זיך שטיל און בגניבה אַריינגעשלייכט אַ דריי מנינים יידן און אייניקע פרויען פון די נאָענטע הייזער. אין דרויסן איז אַרומגעגאַנגען אַ וואַך און אַכטונג געגעבן אויף אַלע זייטן, אַז קיינער זאָל חלילה ניט אָנקומען. אַזוי ווי ס'איז נאָר פינסטער געוואָרן האָט מען אָנגעצונדן ליכט, מענער האָבן אָנגעטאָן טליתים, דער חזן דעם קיטל, און מען האָט זיך גענומען אָפּריכטן די כל־נדרי תפילה. און ווען דער חזן האָט אָנגעהויבן מיטן ימים־נוראים'דיקן נוסח „על דעת המקום ועל דעת הקהל"... האָבן זיך די פרויען ניט געקענט איינהאַלטן און אָנגעהויבן שטיל און איינגעהאַלטן אין זיך צו וויינען, נאָר באַלד האָט מען זיי האַסטיק איבערגעריסן, שאַ! שטיל! דאַכט זיך אַז מען גייט...

ווי מען האָט זיך עטוואָס באַרואיקט, האָט מען פאַרגעסן אין דער געפאַר, וואָס לויערט פון דרויסן, און אין גאַנג פון דער תפילה איז מען ביסלעכווייז אַריין אין אַ מיסטיש־רעליגיעזן עקסטאַז און מען האָט אָנגעהויבן אונטערהאַלטן דעם חזן אַלץ העכער און שטאַרקער. מיט אַזויפיל אויפריכטיקער אמונה און התלהבות... נאָר פון צייט צו צייט איז איבערגעריסן געוואָרן די תפילה דורך וואָרנונגען פון דער דרויסן וואַך. און אַזוי ביז גאָט האָט געהאָלפן און מען האָט פאַרענדיקט דעם „כל נדרי". צו איז דען עמיצער אומשטאַנד איבערצוגעבן ווי יעדער פון אונדז האָט זיך געפילט נאָך דעם דאָזיקן כל־נדרי !...

און זאָלן זיך די אומות העולם טראַכטן פון אונדז וואָס זיי ווילן, נאָר דאָס וועלן זיי מודה זיין, אַז קיין שום פאָלק אין דער וועלט וואָלט ניט געגאַנגען אָפּריכטן קיין תפילות צו זיין גאָט, ווען ערשט מיט שעה'ן צוריק האָט מען געזען וואָס ס'איז געטאָן געוואָרן מיט זיינע רביים, רבנים דיינים און כלי־קודש! נאָר מיר יידן זענען אפילו דורך דעם אויך ניט צובראָכן געוואָרן! און אפשר איז דאָס אונדזער סוד און יסוד צוליב וואָס מיר עקזיסטירן, ווייל דער יידישער פאָלקס קיום איז געגליכן צו דעם גוף פון אַ וואָרים, וואָס ווען מען ברענגט אום איין טייל דאַן לעבט דער צווייטער... ניט געקוקט דערויף, וואָס אין משך פון געציילטע טעג איז פון אוסטראהער יידישן ישוב געבליבן אַ דריטל, דאָך האָבן זיי זיך אין דער אמונה ניט געבראָכן, באַוויזן האָבן עס יידן מיטן אָפּריכטן דעם היינטיקן „כל־נדרי"...

* *

ערב דעם אומקום

(דער „יודענראַט" און זיינע מיטגלידער)

דאָנערשטיק דעם 19־טן נאָוועמבער 1942

ווען דאָס לעבן האָט זיך נאָך די ערשטע 2 שחיטות עטוואָס „נאָרמאַליזירט" איז לויט דער פאַראָרדנונג פון דער מאַכט געשאַפן געוואָרן דער „יודענראַט".

איך וועל פאַרצייכנען בלויז דעם לעצטן יודנראָט, ווייל די פריערקע זענען צוליב די שחיטות געווען אַזוי קורץ, אַז זיי קענען אפילו ניט באַצייכנט ווערן און מען קען גאָר ווייניק זאָגן וועגן זיי.

דער יודנראַט איז געווען פאַר די מאַכט־האָבער דער יידישער אַדרעס פאַר אַלע מיני אָנגעלעגנהייטן. די מאַכט, די דייטשישע און די שטעטיש־אוקראַינישע, האָבן ניט געוואָלט האָבן צו טאָן מיטן יידישן יחיד, נאָר וועגן וואָס ס'האָט זיך ניט געהאַנדלט, איז מען באַלד געקומען צום יודנראַט. נאָר איבערהויפט איז דער יודנראַט געווען די עקספּאָזיטור פאַר דער מאַכט, צושטעלן אַלץ וואָס זיי האָבן געפאָדערט פון די יידן. און צושטעלן האָבן יידן געדאַרפט פון אַ שאַכטל שוך־פּאַסטע ביז אַ קאַראַקולענעם מאַנטל. און פאַר יעדער קלייניקייט איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך דער יודנראַט. אַז אַ יידישער שוסטער אָדער שניידער האָט ניט געמאַכט וועלכע עס איז באַשטעלונג, האָט מען דעם יודנראַט געשלעפט אַלס „זאַלאָזשניקעס". היינט די קאָנטריבוציעס און קאָפּשטייער, וואָס יידן האָבן געצאָלט דאָס האָט אַלץ געמוזט צושטעלן דער יודנראַט.

ווען די ליידן פון אַלע יידן זענען געווען גענוג גרויס, איז פאַר די יודנראַט מיטגלידער איז עס געווען פיל טיפער און טראַגישער. ווען יעדער ייד איז אָפּגעקומען מיט דעם וואָס ער זעלבסט האָט באַצאָלט זיין שטייער אָדער ער האָט אָפּגעגעבן זיין חפץ, האָבן נאָך די יודנראַט מיטגלידער געמוזט עס אַלץ צוטראָגן און שטיין פנים־אל־פנים מיט די מערדער.

אין דער צייט ווען ס'איז געווען „רואיק" און יעדער ייד האָט געטראַכט עפּעס פאַר זיך, דאַן האָבן די יודנראַט־מיטגלידער אָפּגעהאַלטן זיצונגען און געחקירהט ווי צו זאַמלען און ביי וועמען די שטענדיק פרישע באַשטעלונגען. היינט אין דער צייט ווען אין שטאָט איז געוואָרן אַ פּאַניק, און דאָס זייער אָפּט, ווען יעדער האָט געכאַפּט זיין נאָענטן און געלאָפן ווי עס איז זיך באַהאַלטן, זענען די יודנראַט־מיטגלידער אַרומגעלאָפן צו די „מאָסגעבנדע פאַקטאָרן" זיך נאָכפרעגן, און ווען זיי האָבן זיך עפּעס דערוווסט האָבן זיי עס באַלד צוויסן געגעבן די יידן. היינט מיט וויפיל מסירות נפש איז געווען פאַרבונדן זייער יעדער אַרויספאָר אין געביטס־שטאָט זדאָלבונאָוו! ווער קען דען וויסן וואָס ס'האָט געהייסן איין אַרויספאָר אויסער דער שטאָט, אפילו ווען מען האָט געהאַט איין ספּעציעלע דערצו דערלויבניש? ווען די וועגן זענען געווען פול מיט דייטשן און מיליץ, וואָס ווען נאָר זיי האָבן געזען אַ יידן האָבן זיי זיך אין אים שרעקלעך נוקם געווען. און וויפיל האָט מען זיך איינגעשטעלט צוליב דעם, וואָס מען האָט געפירט טריפה זאַכן, ווי למשל גאָלד, פוטערס אאַ"וו, באַשטעלונגען פאַר די מאַכט־האָבער, וועלכע פלעגן פאַר דעם באַוויליקן צו זאָגן ווי עס האַלט מיטן גורל פון די רעשט אוסטראהער יידן. היינט וויפיל מאָל זענען זיי געווען איינגעשטעלט מיטן לעבן צוליב דער קינאה פון איין „גדול" צום צווייטן, ווייל ס'האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער באַקומט ווייניקער „כאַבאַר" פון יענעם! אָט פאַר די „חטאים" איז אַלץ געווען שולדיק דער יודנראַט... און ווער איז דען אומשטאַנד אַלעס אויסרעכענען, וואָס די יודנראַט־מיטגלידער האָבן געהאַט אויסצושטיין סיי פון דער מאַכט און סיי פון די יידן אַליין!...

אוסטראַהער געטאָ

ווען די ווינטער חדשים פון יאָר 1941—42 זענען אַוועק, זענען צוזאַמען מיט אַלע גוטע „פּרילינגס בשורות" אָנגעקומען די בשורה, אַז מען טרייבט אונדז אין געטאָ. שוין אָפּגערעדט דערפון, וואָס אַ גאַנצן ווינטער האָט מען געלעבט אין שרעק, ווייל „גוטע פריינט" פלעגן יעדער מאָל קומען זאָגן, אַז אָט־אָט וועט מען אונדז פאַרשפּאַרן אין געטאָ, און געטאָן האָבן זיי עס כדי צו קענען אויסנאַרן ביי יידן וואָס מער יידיש גוטס.

וואָס דאָס הייסט טרייבן אין געטאָ האָט יעדער ייד גוט געוווּסט. געהייסן האָט עס, אַז מען רינגלט אַרום יידישע הייזער און אין משך פון 10 מינוט מוז מען זיין אין געטאָ, און וואָס מען באַוויזט מיטצונעמען אין די 10 מינוט, נאָר אויף זיך און מיט זיך, אָט דאָס איז אַלץ, און אין אייניקע מינוט איז מען פאַרבליבן אָן גאָרניט און אָן שום שפּייז אַפילו אויף די ערשטע טעג. נאָך לאַנגע באַמיונגען און אָפּצאָלן מיליאָנען „כאַבאַר", האָט דער יודנראַט געפּועלט, אַז דאָס אַריין אין געטאָ פון די אוסטראַהער יידן זאָל אויספאַלן ווי אַמבעסטן. אַז מען זאָל כאָטש האָבן די מינימאַלע מעגלעכקייט מיט זיך עפּעס פאַרנעמען. און אָט ביי דער אַטמאָספער איז די אוסטראַהער יידן געגעבן געוואָרן אין חודש יוני 1942 איין עכטע געטאָ.

אויסגעפאַלן איז עס געוויינלעך אין ערגסטן שטאָט־קוואַרטאַל, וועלכער האָט אַממערסטן געליטן פון מלחמה־פייער און חורבן, ווייט אָפּגעריסן פון שטאָט מאַרק, אַז יידן זאָלן ניט קענען חלילה „אַריינשמוגלען" קיין שפּייז. די הייזער זענען אויסגערעכנט געוואָרן אויף מער ווי 10 מענטשן אין איין צימער. די גאַנצע געגנט איז אַרומגערינגלט געוואָרן מיט אַ הויכן שטעכיקן דראָט און פון אַלע זייטן וואָרנונג שילדן מיט אויפשריפטן אין אוקראַאיניש:

„פאַר פאַרלאָזן די געטאָ, ווערט מען מיטן טויט באַשטראָפט".

„ספּעציעל געביט".

דער יודנראַט האָט דורכגעפירט דאָס באַזעצן די יידן אין געטאָ.

און אַזוי האָבן 3000 אוסטראַהער יידן אָנגעהויבן צו לעבן אַ לעבן פון געטאָ! דאָס ערשטע האָט מען באַלד אָנגעהויבן צו ליידן הונגער, ווייל קיין שום שפּייז האָט מען נישט געקענט אַריינפירן.

אָבער ערגער פון אַלעמען זענען געווען די מאָראַלישע ליידן. אַ געטאָ אין אַ גרויסער שטאָט איז געווען אַ שטאָט־קוואַרטאַל אַרומגערינגלט מיט אַ גאָר הויכן שטיינערנעם פאַרקאַן און ניט די געטאָ מענטשן האָבן געזען וואָס עס טוט זיך אין דער אויסערלעכער וועלט, און ניט די אויסערלעכע וועלט האָט געקענט זען וואָס ס'טוט זיך אין געטאָ. דאַקעגן אין אוסטראַה איז עס געווען מער ווי שרעקלעך, ווען דורכן פּלויט האָט מען געקענט זען אַלעס וואָס ס'טוט זיך אין דרויסן. די געטאָ איז געווען ווי צוטיילט אויף צוויי חלקים און אין מיטן איז געלאָפן אַ שאָסיי מיט אַ הויפּט גאַס, דורך וועלכער ס'זענען אַלע געפאָרן און געגאַנגען, און אָט די אַלע האָבן געהאַט די מעגלעכקייט צוקוקן דאָס לעבן אין געטאָ. אָה! ווי נידריק און שפלדיק האָט מען זיך געפילט, ווען מען איז געשטאַנען ביים געטאָ פּלויט, אַרומגערינגלט און אָפּגעזונדערט ווי חיות, און אויסגעקוקט פון דער פאַרשפּאַרניש, ווי אויף דער צווייטער זייט פון געטאָ איז דאָס לעבן זיך געפלאָסן נאָרמאַל אַזוי ווי קיינמאָל גאָרניט... ווי שרעקלעך האָט מען זיך געפילט, ווען מען האָט געזען דורכפאָרן איין היימישן פויער פון דאָרף, דער זעלבער פּויער פאַר וועלכן ס'איז געווען אַ כבוד ערשט מיט טעג צוריק ווען דו האָסט מיט אים גערעדט אַ וואָרט, און היינט פאָרט ער דורך און וויל אפילו ניט געבן קיין קוק אין דיין זייט, ווייל דו ביזט דער פאַרשאָלטענער געטאָ־יודע און ער דער „אַריער" פון היטלערס גנאָד. אָט די איבערלעבענישן זענען געווען ערגער פון פיל אנדערע ליידן, וועלכע מען האָט אין געטאָ געליטן...

יידישע מיליץ

צוגלייך מיט דער יידישער אויטאָנאָמיע אין דער פאָרם פון אַ געטאָ, האָט מען אויך באַשאָנקען די יידן מיט אַ אייגענער מיליץ. אוסטראַה האָט פאַרמאָגט 5 מיליץ־לייט, אַפילו מיט אַ ספּעציעלער אוניפאָרם: שוואַרצע היטלען מיט געלע ראָנדן, אויף וועלכע ס'איז געווען אַ אויפשריפט אין דער דייטשישער שפּראַך: „יודישער אָרדנונגס דיענסט" און מיט אַ געלן באַנד אויפן אָרעם. די יונגעלייט האָבן זיך גלענצנד צוגעפּאַסט צו זייער אויפגאַבע, און ווען ס'איז נאָר נויטיק געווען, האָבן זיי געקענט מקיים פּסק זיין, אפילו דעם חשובסטן בעל־הבית פון שטאָט. ערשטנס האָבן זיי אַכטונג געגעבן אַז יידן זאָלן ניט עובר זיין אויף די „געזעצן" ווי: ניט גיין אויפן טראָטואַר, ניט אַרויס חלילה פון געטאָ, ניט גיין אין מאַרק פאַר דער באַשטימטער צייט, אָפּגעהיט אַז מען זאָל זיך צושטעלן צו דער אַרבעט ווער ס'האָט באַקומען אַ „נאַריאַד" א. א. וו. היינט דורכפירן רעוויזיעס ביי יידן, כדי צושטעלן די נויטיקע זאַכן פאַר די באַשטעלונגען. און דאָס איז ניט אָנגעקומען גרינג. ניט איינמאָל האָבן זיי געמוזט אָנקומען צו גוואַלט־מיטלען, כדי אַרויסבאַקומען ביי אַ יידישער פרוי אַ שראַנק, אַ בעט אד"ג. וואָס ניט קוקנדיק אויף אַלץ האָבן זיך יידן ניט געוואָלט צושיידן מיט די „חפצים". אויך האָבן די מיליץ־לייט געמוזט איינמאָנען קאָפּ־שטייער, און בכלל פאַרשידענע קאָנטריבוציעס, וועלכע מען האָט אויף יידן אַרויפגעלייגט.

טאָג ווי נאַכט פלעגן אָט די מיליץ־לייט אַרומלויפן און זיין באַשעפטיקט, און ס'איז זיי גאָרניט געווען מקנא צו זיין אויף זייער אַרבעט... היינט וואָס זיי האָבן געהאַט אויסצושטיין פון קללות און בזיונות, נאָר דאָס איז נאָך אַלץ גאָרניט קעגן די מאָראַלישע ליידן, ווען זיי האָבן געמוזט גיין ברענגען יידן אַלס „זאַלאָזשניקעס", וועלכע מען האָט געמוזט צושטעלן אין זשאַנדאַרמעריע, און מ'האָט קיינמאָל ניט געוווּסט צו זיי וועלן זיך אומקערן. ווי עס זאָל ניט געווען זיין, זענען זיי געווען „העלדן", ווען זיי האָבן געקענט האַלטן אַ עדה יידן פון 3000 מענטשן, אין אַזאַ שרעקלעכער צייט אין וועלכער ס'איז אָרדנונג. מ'האָט זיי געדאַרפט באַוווּנדערן, ווען מ'האָט געזען גיין אַ מיליץ־מאַן און פירן אַ אַלטיטשקן בלינדן יידן פון אַ יאָר

80 פון „מושב־זקנים“, אַלס „זאַלאָזשניק“. דער זקן גייט און בעט זיך: „איך וויל זיין אַ קרבן פאַר דער גאַנצער שטאָט, אַבי ס׳זאָל שוין קיינער מער ניט ליידן“... און דער שומר זיינער גייט און וויינט... ווער איז דען אומשטאַנד אויסצורעכענען, וואָס אָט די „יידישע גזלנים“ האָבן אַלץ געהאַט אויסצושטיין פון די יידן און פון די דייטשן צוזאַמען.

אברהם דער "בעל־מופת" און זיין ספר׳ל

נאָך די ערשטע צוויי שחיטות מיט די 5,500 קרבנות, ווען די אַלגעמיינע שטימונג איז געווען אַזוי געדרוקט און דערשיטערט, ווען דאָס לעבן אין שטענדיקער פּאַניק און דערוואַרטונג פון טויט איז געווען מער ווי גרויזאַם, האָט זיך ביים פאָלק דערוועקט אַ פּסיכאָלאָגישער דראַנג צו עפּעס הויכעס און איבערנאַטירלעכעס. יעדער איז געוואָרן ניט נאָר גלויביק נאָר אַבערגלויביק, און מען האָט געוואָלט מיט גוואַלט אַראָפּרייסן פון הימל אַ נס, וואָס זאָל רעטן! און דאַן האָט דאָס פאָלק אָנגעהויבן צו זוכן אַ „נביא“, זאָל זיין ווער ס׳איז, אַבי ער זאָל קענען עפּעס זאָגן און מיט עפּעס טרייסטן!..

אין יענע טעג האָט מען אַנטדעקט אברהם דעם שוחט פישל דעם רב׳ס זון. מעגליך אַז ס׳איז געווען קעגן זיין אייגענעם ווילן, אָבער וואָס האָט ער געקענט טון, ווען אַ עדה פון איבער 3000 יידן זענען צו אים געקומען און געפּאָדערט: דו מוזט ווערן אונדזער מנהיג און ברענגען אַ נס! איז פון זיך זעלבסט האָט ער אָנגעהויבן אַרויסשווימען אויף דער אויבערפלאַך פון זיין פרישן „באַרוף“ אַלס בעל־מופת... אָט אַזוי האָט זיך געשאַפן אַרום אים אַ קרייז פון אָנהענגער, וועלכע פלעגן מפרסם זיין אַלע זיינע אויסווייזן און אויספירן, אַז אָט־אָט און ס׳וועט קומען די ישועה. ביי יעדער געלעגנהייט פלעגט ער האַלטן גאַנץ גוטע דרשות, פון וועלכע מען פל׳עגט לעקן די פינגער, ווייל אַלץ איז געווען דורכגעוועבט מיט גלויבן און האָפנונג.

איינער פון די הויפּט וואָפנס פון אברהם דעם שוחט איז געווען איין אַלט קבלה ספר׳ל, אין וועלכן ס׳זענען געווען אויסגערעכנט אַ 60 פאַרשידענע פראַגן, ווי למשל: צו וועל איך בלייבן לעבן? וואָס טראַכט יענער וועגן מיר? ווי געפינט זיך מיין קרוב? א. א. וו. און לויט אַ געוויסן אופן, ווי דאָס ספר׳ל האָט געוויזן, האָט מען אויף די פראַגן געקענט געפונען אַ תשובה. ס׳איז כדאי געווען צו זען ווי אין 20 יאָרהונדערט, ווען איבערן קאָפּ זענען געפלויגן פליענדע טורעמס און ווען דער שונא האָט אונדז אומגעבראַכט ניט מיט קיין „שם המפורש“, נאָר דווקא מיט עכט מאָדערנע אויטאָמאַטיש געווער און קוילן, זענען מיר יידן געגאַנגען זוכן אַ תשובה און רעטונג אין אַ פאַרצייטיק קליין קבלה ספרל!...

ווער איז דען אומשטאַנד איבערצוגעבן די סצענעס, וואָס האָבן זיך אָפּגעשפּילט בעת מען איז געגאַנגען זיך „טרעפן“. מען האָט געקענט זען ווי ס׳שטייען לאַנגע רייען פון יידן, אַלט און יונג מענער און פרויען, מיט אַ הייליק און מיסטיש פייער אין זייערע אויגן און וואַרטן מיט אומגעדולד, מען זאָל קענען אַריינקומען און באַקומען אַ תשובה פון ספרל. און ווען מען האָט מען דען דאָ ניט געזען צווישן די וואַרטנדע? אָנהויבנדיק פון דער נאָך פאַרבליבענער אינטעליגענץ, ווי דאָקטוירים, אַפּטייקערס, ביז בית־הקברות יידענעס פון אַ יאָר 90. אויב דער ענטפער איז געווען אַ באַפרידיגנדער, איז מען פון שטוב אַרויס אַ צושטראַלטער אַ צופרידענער, פול מיט האָפנונג, אַז אָט ווערט מען שוין געהאָלפן. טאָמער איז די תשובה ניט געווען קיין פאָלקאָם קלאָרע, האָט מען געהייסן קומען אין 3 טעג אַרום, זיך ווידער טרעפן. היינט קוים איז געפאַלן חלילה גאָר ניט קיין גוטע תשובה, איז דער מענטש אַרויס אַ רעזיגנירטער און אַ פאַרצווייפלטער, גלייך צום אונטערגאַנג. ס׳האָט ניט געהאָלפן פאַר יענעם קיין שום אויפקלערונג און קיין טרייסט, אַלץ איז געווען גאָרניט קעגן דעם ספרל!..

און מען האָט דווקא געפרעגט דאָס ספרל ניט נאָר אין פריוואַטע אָנגעלעגנהייטן, נאָר אויך וועגן אַלגעמיין יידישע פראַגן. אַז ס׳איז אָנגעקומען אין שטאָט אַ נייער מושל, איז מען באַלד אַוועק צו אברהם דעם שוחט און געהייסן פרעגן ביים ספרל, וואָס טראַכט דער רשע וועגן אונדז? און צו וועט ער גוט באַהאַנדלען די יידן? איז אין שטאָט געוואָרן אַ פּאַניק, אַז עמיצער האָט דערציילט, אַז מען גייט שוין גראָבען גרובער פאַר אונדז, איז מען באַלד געלאָפן אָנפרעגן ביים ספרל, און דאָס ספרל האָט אויף אַלעס געענטפערט און געטרייסט. אָט אַזוי האָבן יידן געהאָפט אויף אַ ישועה פון אַ קליין קבלה ספר׳ל... אַלץ האָט דאָס ספר׳ל געטראָפן, נאָר וועגן דעם גרעסטן אומגליק, וואָס איז נאָך פאָרגעשטאַנען, וועגן דעם האָט דאָס ספר׳ל געשוויגן...

דער פולשטענדיקער סוף פון דער יידישער אוסטראַה

פרייטיק דעם 20־טן נאָוועמבער 1942

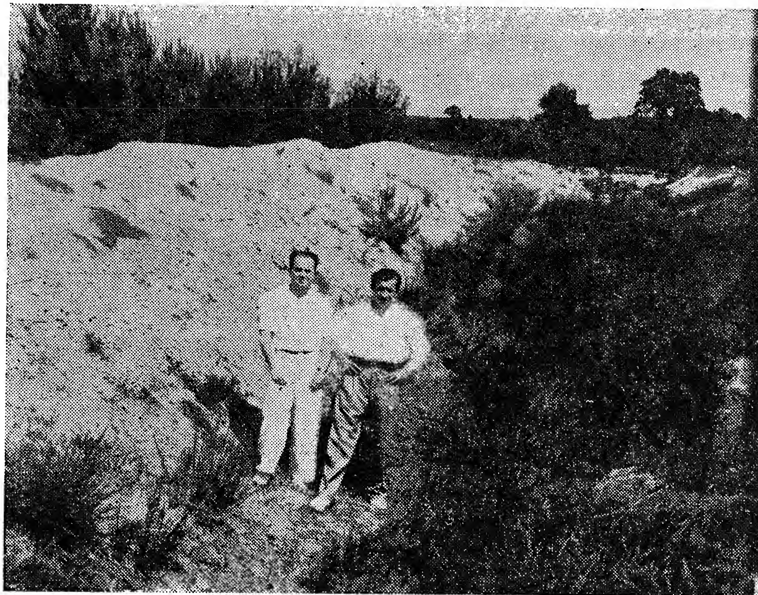
ווען ס׳זענען אַריבער די ווינטער חדשים פון יאָר 1941—42 און ס׳האָט זיך אַ ווייז געטאָן די פרילינגס זון, האָבן זיך יידן גאָרניט געפרייט. ווי דער ווינטער איז געווען שווער צוליב מאַנגל אין עסן, קליידונג און באַהייצונג, דאָך האָבן יידן זיך ווי עס איז אַביסל באַרואיקט נאָך די אומגליקן, ניט רעדנדיק פון די זייער אָפטע טויט שרעקן און פּאַניקעס. דער שניי מיטן פראָסט האָבן אַלעס פאַרגליווערט, אוסטראָה איז געווען אָפּגעריסן פון דער אַרומיקער וועלט און דאָס האָט באַרואיקט. יידן האָבן געהאָפט, אַז אפשר וועט דער ווינטער פאָרט ברענגען עפּעס גוטע ענדערונגען? אפשר וועט דאָך דער שונא געבראָכן ווערן?!.. און ווען דער ווינטער איז אַדורך מיט גאָרניט און מען איז אַרויס נאָר אָפּגעשוואַכטע אין די כוחות און אָפּגענאַרטע אין די האָפנונגען, זענען באַלד געקומען נייעס פון פרישע „יידן אַקציעס“ און ליקווידאַציעס.

אין חודש מאַי 1942 האָט דערעפנט דעם „סעזאָן“ דאָס שטעטל האָשטש, 30 קילאָמ. פון אוסטראָה, ווו מען האָט אויפן ערשטן מאָל אומגעבראַכט 1,200 יידן. אוסטראָה איז אויפגעציטערט געוואָרן און מען איז באַלד אַוועק אין קרייז קיין זדאָלבונאָוו אָנפרעגן ווי עס האַלט. דאָרט פלעגט מען שטענדיק ענטפערן בלויז אויף טערמינען, ווי למשל, אַז „פאַר דעם חודש גאַראַנטירט מען“, און אַזוי כסדר... נאַכער איז געקומען אַ ידיעה, אַז ראָוונאָ האָט מען שוין אויך אויסגעשאָכטן און אַזוי האָט מען אויסגעשאָכטן קרעמעניצער קרייז,

נאָכער לוצקער קרייז, ביז ס׳זענען נאָך פאַרבליבן ווי אַ אינזעל דובנער און זדאָלבונאָווער קרייזן. אויף אַלע אָנ־פראַגן פון אונדזערע „גוטע פריינד״ איז געקומען די תשובה, אַז אוסטראָהע מיינט מען ניט, ביז אין חודש סעפּטעמבער האָט מען שוין אומגעבראַכט דובנער קרייז אויך. זדאָלבונאָווער קרייז איז געבליבן דער איינציקער אויף גאַנץ וואָלין און אוקראַינע.

די טראַגעדיע איז געווען שרעקלעך, ס׳איז ניט געווען ווו צו לויפן, ווייל אומעטום איז געווען „יודען ריין״, און יעדער טאָג האָט זיך דאַן געצויגן ווי גליענדיק בליי אויף די יידישע נשמות. מען איז שוין געווען רעזיגנירט און מען האָט געבעטן עס זאָל שוין קומען וואָס שנעלער, ווייל ס׳איז געווען אוממעגלעך צו לעבן אין שטענדיקער דערוואַרטונג...

ממש אין די לעצטע טעג פאַרן אומגליק האָבן זיך גע־וויזן ניט קיין גוטע סמנים. די יידישע אַרבעטער, וועלכע האָבן געאַרבעט ביים לאָדן קאַרטאָפל אויף דער סטאַנציע אזשענין, האָבן איבערגעגעבן, אַז לעצטנס היט זיי שטרענג אָפּ די מיליץ. ביז מאָנטיק דעם 12־טן אָקטאָבער 1942 האָט איינער פון די צושטעל אינספּעקטאָרן געזאָגט די אַרבעטער: זייט וויסן, אַז היינטיקע וואָך וועט מען אומברענגען אוסטראָהע. פאַרנאַכט דעם זעלבן טאָג זענען צום יודנראַט צוגעפאָרן אין זייער קאָטש דער קרייז לאַנדווירט, דער הויפּט זשאַנדאַרמעריע קאָמענ־דאַנט קאַמאַראָווסקי און דער אוקראַאינישער קאָמענדאַנט סקאָ־טשענקאָ. זיי האָבן אַרויסגערופן דעם פרעזעס פון יודענראַט ה׳ קאָמעדאַנט, האָבן אָפּגעשמועסט אַ פּאָר „לויפנדיקע יידי־שע פראַגן״, געגעבן פרישע באַשטעלונגען צו שאַפן מעבל און געהייסן אַלעס צוגרייטן ביזן 15־טן אָקטאָבער. אגב זענען זיי אַלע געווען אין זייער אַ געהויבענער שטימונג און דער לאַנדווירט האָט זיך אפילו געוויצלט און געזאָגט, אַז

דער ברידער־קבר ביים ניישטאַטישן וואַלד

ער איז צופרידן פון די אוסטראָהער יידן, ווייל זיי האַלטן זיך רויק און זענען ניט נערוועז... דער וויזיט האָט זיך פאַר־ענדיקט און יידן האָבן זיך באַלד באַרויקט, ווייל יעדער האָט דאָך געזען און געהערט ווי אַלעס איז „נאָרמאַל און אין בעסטן אָרדנונג״. און דער עולם איז זיך צוגאַנגען רו־יק שלאָפן... ס׳איז גאָר קיינעם ניט איינגעפאַלן, אַז דער גאַנצער וויזיט פון דער סוויטע איז געווען טייוולאַניש באַ־אַרבעט, אַז מען זאָל די יידן באַרויקן און זיי זאָלן ניט וויסן וואָס עס הענגט איבער זייערע אומגליקליכע קעפּ און די אַרבעט איז די מערדער געלונגען.

ווען יידן זענען אויף צו מאָרגנס אויפגעשטאַנען פרי כדי צו גיין ווי שטענדיק צו דער אַרבעט, זענען די ערשטע אַרויס יידישע פּרויען פוצן די גאַסן. זיי האָבן גלייך דער־זען, אַז די געטאָ איז אַרומגערינגלט דורך מיליץ, וועלכע האָט קיינעם ניט אַרויסגעלאָזט. די פּאַניק איז געוואָרן זייער גרויס: אַ לויפעניש אַ באַהאַלטן זיך, נאָר די פּאָליציי איז געשטאַנען רויק אויף יענער זייט פון געטאָ־פּלויט. פאַר יעדן איז שוין געווען קלאָר וואָס עס גרייט זיך, מען האָט שוין פאַרשטאַנען דעם נעכטיקן וויזיט און די זיסע רייד... ליידער איז שוין געווען שפּעט צו טראַכטן, ווייל אַלע זענען שוין געווען פאַרשפּאַרט אין געטאָ און אַרומגערינגלט דורך פּאָליציי.

זייגער 8 איז צום יודענראַט צוגעפאָרן קאַמאַראָווסקי און האָט איבערגעגעבן דעם ה׳ קאָמעדאַנט, אַז ער האָט באַקומען אַ באַפעל, אַז אַלע יידן מוזן זיך ביז 12 בייטאָג צושטעלן אויפן פּלאַץ אונטערן טאַרטאַק און מען זאָל מיט זיך מיטנעמען אויף 2 טעג עסן און וועמען מען וועט גע־פונען באַהאַלטן וועט מען שיסן אויפן אָרט. נאָך אים איז צוגעפאָרן דער לאַנדווירט און זיך געהייסן אָפּגעגעבן אַלע

רשימות פון די יידישע אַרבעטער. פון דעם יודענראַט זענען די „געסט" אָפּגעפאָרן באַטראַכטן דעם „פּלאַץ".

און יידן האָבן זעלבסט, אָן שום ווידערשטאַנד און אָן שום צוואַנג אָנגעהויבן צו גיין אויפן פּלאַץ פון זייער אייגענער לויה... שרעקלעך איז געווען צו זען ווי די אומגליקלעכע האָבן געשטראָמט אויפן „פּלאַץ", טאַטעס און מאַמעס האָבן געפירט זייערע קינדער ביי די הענטלעך צום אומברענגען. מען איז געגאַנגען און ביטער געוויינט אויפן גרויסן אומגליק... אין שפּיץ פון שרעקלעכן טויט־צוג איז געגאַנגען דער יודענראַט מיטן פּרעזעס ה' קאָמעדאַנט, און נאָך זיי האָבן געשטראָמט די עדה אוסטראהער יידן. אָט אַזוי האָט זיך געצויגן דאָס „פּרייוווילליקע" גיין ביז זייגער 12 בייטאָג. אייניקע יידן האָבן זיך נאָך געקערט אין דער צייט צוריק אין די שטובן נאָך שפּייז, און מען האָט ניט געשטערט, אייניקע האָבן זיך באַרעכנט און באַהאַלטן. ערשט נאָך 12 האָט די אוקראַינישע מיליץ איבערגענומען די „אַקציע" אין אירע הענט. קודם איז די מיליץ, וועלכע איז ביז דאַן געשטאַנען אויסערן פּלויט, אַריין אין געטאָ און אָנגעהויבן צו זוכן אין די שטובן, און וועמען זיי האָבן נאָר געפונען האָבן זיי גלייך דערשאָסן, אָדער אין בעסטן פאַל אָפּגעפירט אויפן „פּלאַץ". פון פּלאַץ האָט מען שוין קיינעם ניט צוריקגעלאָזט, און די, וועלכע האָבן נאָר געפּרוווט צו אַנטלויפן, זענען גלייך דערשאָסן געוואָרן. און עס זענען שוין געווען די ערשטע קרבנות פון בלוטיקן שניט. אָט אַזוי איז אַדורך דער ערשטער טאָג דינסטיק ווי אויך די ערשטע נאַכט פון דערוואַרטן דעם טויט.

ווען ס'איז געקומען דער פרימאָרגן האָט יעדער געטראַכט און געפרעגט, אויף וואָס וואַרטן די תליונים? און ווי לאַנג וועט מען נאָך וואַרטן? און געוואַרט האָט מען צוליב דעם, וואָס די הויפּט תלינים זענען געווען פאַרנומען מיטן אויסמאָרדן די יידן אין די איבריקע שטעט פון ראַיאָן. נאָכן אָפּפאַרטיקן זיך דאָרט האָבן זיי לויטן פּלאַן געדאַרפט קומען קיין אוסטראה די לעצטע. מען האָט ספּעציעל צונויפגעזאַמלט די אוסטראָהער יידן מיט 3 טעג פריער, ווייל קוים וועט מען זיך דערוויסן וואָס עס טוט זיך אין אַנדערע שטעט, וועט מען זיך צולויפן. יאָ! אין 20־טן יאָרהונדערט, ווען מענטשן קלערן צוליב הומאַניטאַרע געפילן, ווי לייכטער אומצוברענגען בהמות, און ווי צו פאַרגרינגערן דעם טויט פאַר דעם ערגסטן מערדער און פאַרברעכער! אָט אין דער זעלבער צייט האָט מען צונויפגעטריבן 3000 יידן, פרויען און קינדער, אַלטע און קראַנקע, פאַר וועלכע ס'איז ניט געווען קיין סוד, אַז זיי וואַרטן אויפן שרעקלעכן טויט, מיט גאַנצע 3 טעג פריער און געלאָזט זיי וואַרטן אין די ערגסטעליידן אויפן טויט!.. 2 טעג און 2 נעכט האָבן די אוסטראהער 3000 יידן געוואַרט אויף זייער ביטערן סוף. ביז מיטוואָך, דעם 14 אָקטאָבער 1942 זענען ענדלעך אָנגעקומען די מערדער. זיי זענען צוגעפאָרן צום פּלאַץ, דער לאַנדווירט האָט אַ רוף געטאָן דעם ה' קאָמעדאַנט און אים איבערגעגעבן, אַז די יידן דאַרפן אַוועקגעבן דאָס וואָס זיי האָבן באַהאַלטן פון בעסערע זאַכן, ווי גוטע אָנצוגען, פּויליש לעדער אויף זוילן, פיינע מעבל א. א. וו. און דאַן האָבן די ס. ס. לייט אָנגעוויזן אויף די ערשטע בעסטע עטלעכע יידן וועלכע זיי האָבן געזען אויפן פּלאַץ, און צווישן זיי בין איך אויך געווען, אַז מיר זאָלן אויפשרייבן, וואָס יעדער וועט אָנגעבן און מיר זאָלן עס זאַמלען. ווען די רשימה איז פאַרטיק געוואָרן זענען מיר 5 יידן אונטער דער באַגלייטונג פון זשאַנדאַרמען אַוועק אין געטאָ צו זאַמלען די זאַכן.

אַ גאַנצן טאָג זענען מיר אַרומגעגאַנגען און געזאַמלט די זאַכן. ווען מיר האָבן שוין פאַרנאַכט צו געהאַט געענדיקט, האָט זיך ה' קאָמעדאַנט געווענדעט צום לאַנדווירט, אַז מען זאָל אונדז אָפּפירן צוריק אויפן פּלאַץ צו אונדזערע אייגענע און דאָרט ווו אַלע יידן זענען פאַרבליבן. דער הויפּטמאַן פון די ס. ס. לייט האָט אונדז געהייסן אַלעס פאַרפּאַקן און מיר האָבן אָנגעלאָדן 2 אויטאָס מיט די בעסטע און שענסטע זאַכן שוין ניט רעכענענדיק דאָס, וואָס די תלינים האָבן באַלד אויפן אָרט צוראַבירט און צוטיילט די אוקראַינער. און ווען אַלעס איז שוין פאַרטיק געוואָרן צום אָפּפאָרן, האָט דאַן דער הויפּטמאַן אַ ווינק געטאָן צום לאַנדווירט אויף אונדזער אַדרעס, עפּעס אַ זאָג געטאָן, מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז ער גיט אַ באַפעל אַז מען זאָל אונדז דאָ אויפן אָרט אומברענגען!..

די תליונים האָבן אונדז צוגעפירט צו דער וואַנט פון דער גרויסער מהרש"א־שול, אונדז אויסגעשטעלט אין אַ ריי (געווען זענען מיר 4 יידן: אברהם קאָמעדאַנט, משה מאָס פון פאַך אַ שטעפער, זיאמע בראנדזוליעס אַ דאָראָזשקאַזש, און איך. איינעם פון די פינף האָט גראָד דאַן אַ זשאַנדאַרם אַוועקגערופן ווען מען האָט אונדז געהייסן דערשיסן). מען האָט אונדז געהייסן זיך אויסדרייען מיטן פּנים צו דער וואַנט, און דער אָנפירער פון דער עקזעקוציע האָט אַ זאָג געטאָן: איינס, צוויי, און איידער ער האָט באַוויזן צו זאָגן דריי, האָב איך זיך אַ ריס געטאָן פון דער וואַנט און בין אַנטלאָפן!..

נאָך די געשעענישן פון טאָג בין איך שוין מער אויפן פּלאַץ ניט געווען... איך האָב זיך נאָר שפּעטער דערוווסט פון אַ פּוילישער פרוי, וועלכע האָט גערעדט מיטן אינזשיניער קוליעשאַ, וועלכער האָט באַאַרבעט און געגראָבן די ברידערקברים פון דער לעצטער ליקווידאַציע פון אוסטראָהער יידן. געווען זענען זיי אין וואַלד אויף דער נייער שטאָט. די עקזעקוציע האָט מען אויסגעפירט דאָנערשטיק דעם ד' מרחשון תש"ג, 15־טן אָקטאָבער 1942.

יוסף גאַליצקי

זכרונות פון א פארטיזאנער

ווי שרעקלעך ס׳זאָלן ניט זיין די דעראינערונגען פון אומקום פעריאָד, וועלכע פאַראורזאַכן ניט איין שלאָפלאָזע נאַכט, מוז איך דאָך אויספירן דעם ווונטש פון די אומגעקומענע. דער ציילן פאַר די לעבנגעבליבענע, וועלכע האָבן דאָס ניט דורכגעמאַכט, כאָטש איינצלנע עפּיזאָדן פון יענער ווייסטער צייט.

* * *

די גרויסע שול אין אוסטראָה, וועלכע איז געווען אַ שם־דבר פון דור־דורות און אַרום וועלכער ס׳האָבן זיך געוועבט פאַרשידענע לעגענדעס, האָט אויך אין יענער אומגליקלעכער צייט געדינט פאַר אַ מקום מקלט סיי פאַר יידן און סיי פאַר קריסטן.

אין 1942־טן יאָר, ווען אוסטראָה איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קאַמף־פראָנט, האָט געטראָפן אַ פאַל, אַז אַ באָמבע, וועלכע איז געוואָרפן געוואָרן דורך די דייטשן אויף דער גרויסער שול, האָט ניט אויפגעריסן. די יידן, געפונענדיק זיך דאַן אין שול, האָבן דאָס אויסגעטייטשט אַלס צווייטער נס, דערמאָנענדיק זיך גלייכצייטיק דאָס דערציילטע וועגן דער באָמבע, וועלכע האָט געשטעקט אין וואַנט פון דער שול פון הונדערטער יאָרן צוריק. די דייטשן האָבן זיך אויך באַמיט דורך קוילן אַראָפּשיסן דעם אויפשריפט מיט די גאָלדענע אותיות „מה נורא המקום הזה" פון דער פאָדער־וואַנט ביי דער גרויסער שול, אָבער אויך דאָס האָט זיך זיי ניט איינגעגעבן.

ווי געזאָגט איז די גרויסע שול צו יענער צייט געווען דער זאַמל־פונקט פון אוסטראָהער יידנטום. דער לעצטער אַרויסמאַרש (ביי דער דריטער און לעצטער אַקציע) פון אוסטראָהער יידן צום טויט איז פאָרגעקומען פון דער גרויסער שול.

* * *

ס׳איז כדאי אונטערצושטרייכן, אַז די עסקנים פון דער יידישער קהילה, וועלכע האָבן אגב געטראָגן דעם טרויעריק באַקאַנטן דייטשישן נאָמען „יודנראַט", האָבן מיט זיך זיכער פאַרגעשטעלט אַן אויסנאַם אין פאַרגלייך מיט אַנדערע יודנראַטן. זיי זיינען געווען ממש הייליקע מענטשן, וועלכע זיינען ביי אַלע אומשטענדן גרייט געווען זיך מוסר נפש צו זיין פאַר זייער קהילה.

פאַר אַ ביישפּיל קאָנען דינען פאָלגנדע פאַקטן: אין אוסטראָה זיינען אויסבאַהאַלטן געוואָרן אַ סך יידן פון פרעמדע שטעטלעך, טראָץ שטרענגע דראָונגען מיט טויט־שטראָף פאַר אויסבאַהאַלטן און ניט אויסגעבן קיין געבוירענע אוסטראָהער יידן.

ווען אַ יידישער שוסטער האָט פאַרן אָרטיקן קאָמענדאַנט־רוצח געמאַכט אַ פּאָר שטיוול, וועלכע זיינען אים ניט געפעלן געוואָרן, האָט ער גלייך אַרויסגערופן צו זיך דעם דאָרטיקן אַפּטייקער אברהם קאָמעדאַנט, וועלכער האָט געהאַט דעם אומגליק צו זיין דער פאָרזיצער פון דעם יודנראַט און געפאָדערט פון אים אויפצומאָרגנס צושטעלן צען יידן צום אומברענגען אַלס אַ שטראָף פאַר די ניט געלונגענע שטיוול. אברהם קאָמעדאַנט האָט ניט לאַנג טראַכטנדיק גלייך זיך צוגעשטעלט מיט נאָך 9 יידן מיטגלידער פון יודנראַט, צווישן וועלכע ס׳האָבן זיך געפונען: אברהם קאָמעדאַנט, יאַפאַ כץ, פאַליק גריינימס, זאַפראַן און אַנדערע. אַזעלכע זיינען געווען אוסטראָהער יידן. בלויז דורך אַ נס זיינען זיי דאָס מאָל ניצל געוואָרן פון טויט.

* * *

שרעקלעך זיינען געווען די לעצטע חדשים אין אוסטראָהער געטאָ שוין צוליב דעם, וואָס אוסטראָה איז געווען כמעט די לעצטע שטאָט אין דער געגנט, וואָס איז נאָך ניט געווען יידן־ריין. די אוקראַאינישע אַנטיסעמיטן אויסנוצנדיק די לאַגע האָבן יעדן מאָל מיטגעטיילט, אַז מ׳גראָבט גריבער און אַז מ׳גרייט זיך צום אומברענגען דאָס לעצטע ביסל יידן. וועלנדיק אַרויסרייסן אַלץ וואָס עס לאָזט זיך, האָבן זיי צוגעזאָגט אויסבאַהאַלטן די יעניקע, וועלכע וועלן דערפאַר גוט באַצאָלן. און דאָס איז געווען איין גרויסער שקר. נאָכן צונעמען דאָס פאַרמעגן ביי פאַרמעגלעכע איינצלנע מענטשן, האָבן זיי דערנאָך גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל ביי דער אַקציע פון אומברענגען די יידן, כדי זיי צו ירשענען.

* * *

אין אַט אַ די טעג פלעגן מיר זיך טרעפן אַ קליינער קרייז און אַרומרעדן אויף וואָס פאַר אַן אופן זיך ,צו ראַטעווען פון אומקום. דער איניציאַטאָר פון דעם קרייז, וועלכער האָט זיך אפילו אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק פון אַן אויפשטאַנד, איז געווען אבראשאַ אַבעלמאַן, ער איז ליידער אומגעקומען ביי דער לעצטער אַקציע. ס׳איז דאָך געלונגען נאָכן אַנטגילטיקן אומברענגען דאָס אוסטראָהער יידנטום אַ פּאָר צענדליק מענטשן צו בלייבן ביים לעבן, כדי שפּעטער אומצוקומען אין די וועלדער, פאַלנדיק ווי העלדן אין קאַמף מיט דייטשן און אוקראַאינער מערדער.

* * *

אינגאַנצן אַ באַזונדער קאַפּיטל איז געווען דאָס לעבן אין וואַלד. אָנקומענדיק אין וואַלד אין 1942 יאָר האָב איך

דאָרט געטראָפן אַ גרופּע יידן, וואָס זיינען שוין דעמלט ניט געווען ענלעך צו מענטשן. אונדזער לאַגע איז געווען אַ קאַטאַסטראָפאַלע, ווייל די דייטשן האָבן פאַרמאָגט מיט־העלפער, די באַנדעראָווצעס, דאָס זיינען געווען אוקראַינער נאַציאָנאַליסטן און סתם כוליגאַנעס, וועלכע האָבן אונדז פאַרפאָלגט אויף טריט און שריט. אויך די נאַטור אַפילו איז געווען קעגן אָונדז, ווייל קיינער פון אונדז האָט ניט פאַרמאָגט קיין בגדים און ניט קיין שיך, דער פלאַץ אין וואַלד האָט געמוזט גאַנץ אָפט געטוישט ווערן. געפונענדיק זיך אין אַזאַ פאַרצווייפלטן צושטאַנד זיינען מיר אין אַ געוויסן מאָמענט געווען גרייט צו באַגיין זעלבסטמאָרד. אָבער דער דראַנג נאָך לעבן האָט גובר געווען אָט אָ די גרייטקייט.

* * *

נאָך אַ צוזאַמענשטויס מיט אוקראַינער, אין וועלכן עס פאַלן פון אונדזער זייט פינף פערזאָן: שלמה גאָרנשטיין, ניוסי קאַרשאַן, שמואל צימערמאַן, סאַני קריוואַשאַפּקע גייען מיר ענדלעך איבער פון די פּוילישע וועלדער אין די רוסישע אין דער געגנט פון סלאַווטע. די וועגן אין דער געגנט זיינען פאַר אַ מערהייט פון אונדז געווען אומבאַקאַנט. אָבער צווישן אונדז האָבן זיך געפונען צוויי אוסטראָהער בחורים, מענדל טרייבערמאַן און פסח אייזנשטיין, וועלכע דער וואַלד איז געווען באַקאַנט, און צוליב דעם טאַקע זיינען זיי געוואָרן אונדזערע וועג־ווייזער און צושטעלער פון עסן און אַדאַנק זייער איבערגעגעבנקייט זיינען מיר אַ קליינע גרופּע געבליבן לעבן.

מענדל טרייבערמאַן, פאַרמאָגנדיק אַביסל אייגן געלט, האָט זיך געטיילט מיט אונדז מיטן לעצטן ביסן, ניט רעכענענדיק זיך מיט זיין אייגנטום. ביים אויסטיילן דאָס עסן דורך דעם פאַרטיילער יואל קעסל פלעג טרייבערמאַן ניט דערלאָזן ער זאָל אים געבן מערער אַביסל.

פייסי אייזנשטיין דאַקעגן האָט זיך אויסגעטיילט מיט אויסשפּור־פעיקייט, געפונענדיק אַלע מאָל פאַר אונדז נייע באַהעלטענישן. ספּעציעל איז כדאי אונטערצושטרייכן זייער מענטשלעכע באַציונג צו שוצלאָזע פרויען און קינדער, צווישן וועלכע עס האָבן זיך דאַן געפונען בראָני צאַפּ מיט איר טאָכטער לינע און אויך דאָרע באַנד מיט איר טאָכטער (בײדע פרויען געפונען זיך אין אַמעריקע).

צום גרויסן באַדויערן האָבן מענדל מיט פייסין ניט זוכע געווען צו בלייבן ביים לעבן, הגם געפאַלן זיינען זיי ווי העלדן אין שלאַכט, קעמפנדיק מיט די מערדער אין דער רויטער אַרמיי.

* * *

אין 1943 האָבן מיר זייענדיק אין וואַלד זיך דערוווסט, אַז עס עקזיסטירט אַ רוסישע פאַרטיזאַנער באַוועגונג, וועלכע קעמפסט קעגן די דייטשן, מיר האָבן גלייך באַשלאָסן זיי צו געפונען כדי זיך אָנשליסן אין זייערע רייען. ניט לייכט איז געווען דאָס דורכפירן אין לעבן, אָבער דאָך האָט זיך אונדז איינגעגעבן זיי צו טרעפן. זיי האָבן אָבער פון אונדז געפאָדערט אַז מיר זאָלן מיט אַ טאַט באַווייזן, אַז מיר זיינען ווערט זיי זאָלן אונדז אָנשליסן אין זייערע רייען. און קאָנקרעט איז געווען די פאָדערונג צו אונטערצינדן און ליקווידירן דעם אוסטראָהער טאַרטאַק אויף דער נייער שטאָט, וועלכער פלעגט באַזאָרגן מיט האָלץ דעם פראָנט פון דער דייטשישער אַרמיי. דער טאַרטאַק איז געווען שטאַרק באַוואַכט און עס איז געווען אַ גרויסע סכנה דורכצופירן די אויפגאַבע, דאָך האָבן מיר אויף גיך באַשלאָסן צו נעמען אויף זיך אָט אָ די פליכט, בעטנדיק דערביי אויפרייס מאַטעריאַל ביים קאָמענדאַנט, וועלכן מיר האָבן ניט באַקומען אַ חוץ אַ פּעקעלע שוועבעלעך, וואָס איז צו יענער צייט אויך געווען זייער אַ גרויסע זאַך. אין אַ פינצטערער רעגנדיקער נאַכט זיינען מיר אַרויסגעגאַנגען דורכפירן דעם באַפעל פון פאַרטיזאַנער קאָמענדאַנט. זייענדיק גוט באַקאַנט מיט די אָרטיקע באַדינגונגען פון טאַרטאַק, האָבן מיר גלענצנדיק אויסגעפירט אונדזער ערשטע אויפגאַבע קעגן די דייטשן. פון יענעם טאָג אָן האָבן זיי שוין מער קיין האָלץ פון אוסטראָהער טאַרטאַק ניט באַקומען. באַטייליקט זיך אין דער סאַבאָטאַזש אַקציע האָבן זיך פאָלגענדע פערזאָנען אהרן וואַלדמאַן, פייוול אינטערגויז, לייזער אוצר, יצחק קידער (געפונט זיך אין אַמעריקע) בוזי גאַליצקי.

* * *

נאָך דעם פאַל האָבן די דייטשן פיבערהאַפט געזוכט די שולדיקע אין אונטערצינדן דעם טאַרטאַק אין די וועלדער און אַלס קרבן איז דאַן אומגעקומען יעקב קאַפּלאַן. זייט דעמלט נעמען מיר אָן אַקטיוון אָנטייל אין פאַרטיזאַנער אָפּטיילונג אויפן נאָמען אַדוכאַ און פירן דורך אַ רייע מיליטערישע אויפגאַבעס אין דער סביבה פון אוסטראָה און אויך אין שטאָט גופא. דורך אָנפאַלן אויף טראַנספּאָרטן, שטערן מיר דעם אַרויספיר פון לעבנס־מיטל קיין דייטשלאַנד און אויך דעם אַרויספיר פון מענטשן צו דער אַרבעט קיין דייטשלאַנד.

אין פאַרטיזאַנער אָפּטיילונג באַטייליקן מיר זיך אַקטיוו ביים אויפרייסן בריקן און באַן־ליניעס. צווישן די אַקטיוויסטן טיילן זיך דאַן אויס פייוול אינטערגויז (געפונט זיך אין ראַטנפאַרבאַנד) לייזער אוצר (אומגעקומען אין שלאַכט) בוזי גאַליצקי.

ביים דערנענטערן זיך פון דער רויטער אַרמיי ווערן די דייטשישע רוצחים מער אכזריותדיק און באָמבאַרדירן פשוט די וועלדער סתם אַזוי, אָבער אונדז האָט זיך איינגעגעבן די פרויען און קינדער און אַ טייל פון די שוואַכערע אַוועקשיקן קיין רוסלאַנד און דער איבעריקער טייל האָט זיך איינגעשלאָסן אין דער רויטער אַרמיי, כדי נקמה צו נעמען פאַר אונדזערע אומגעקומענע קדושים.

אברהם פאַנאַר

אוסטראהער וואגלער אין דער וועלט

1. אין סאוויעט־רוסלאנד

דאס שנעלע דערנענטערן זיך פון די דייטשן קיין אוסט־ראה האט ארויסגערופן צווישן דער יידישער באפעלקערונג פּאַניקע און א פחד, און אין א צושטאנד פון אלגעמיינער בהלה האבן זיך יידן ניט געקענט דעצידירן. צום באדויערן האט בלויז א קליינער פראצענט אוסטראהער פארשטאנען אפצושאצן די לאגע רעאל און ניכטער. און ווען די סאוויעטן האבן דעם 26 יוני 1941 פריי געעפנט די גרענעץ, האט בלויז א קלענערע צאל יידן — צוערשט יחידים, דערנאך צענדליקער און הונדערטער — זיך געלאזט מיטן ווילבינער טראקט אדער מיטןניישטאטישן וואלד אין דער ריכטונג פון קריווין, שע־פעטאווקע און סלאוווטע. די מערהייט איז געגאנגען צופוס אייניקע איז געלונגען באקומען פערד־און־וואגן, און איינצלנע האבן זיך אפילו איינגעארדנט אין לאסט־אויטאס.

דעם 28־טן יוני, נאך זייער א שווערן וועג, אָפטמאל איבערגעריסן דורך דייטשישער באָמבארדירונג, איז די ערשטע גרעסערע גרופּע אנגעקומען קיין קיעוו, וועלכע איז געווען איבערפולט מיט פּליטים, מיליטער און מלחמה־שטימונג. נאך ווייטערע קאנטראלן זיינען מיר אפגעשיקט געווארן אויף א מאביליזיר פונקט. אייניקע האבן דאס אויפגענומען מיט א לייכטן געמיט, מיר האבן געשריבן בריוו קיין אוסטראה וועגן אונזער לאגע און ווארטן ארויסגעשיקט ווערן אויפן פראנט. אנדערע ווידער האבן געהאלטן, אז מען מוז פאר יעדן פרייז פון דאַנעט ארויס, און מיט פארשידענע אויסרעדן געלונגט עס טאקי אייניקע אוועק פון דארט.

אין א פּאָר טעג ארום ווערט פארמירט א פּיעכאָטאַ אפטיילונג און מיר זיינען ארויסגעשיקט געווארן אויפן וועג קיין פרילוקי. מיר האָבן מארשירט ביי די נעכט, כדי אויסצומיידן די פיינטלעכע באמבארדירונג. אויסגעמוטשעטע און דערשעפּט פלעגן מיר אריינפאלן אין א דערפל אויף א קליינעם אפרו און מארשירן שנעל ווייטער. נאך א לאנגן וואנדערן האבן מיר זיך פארהאלטן אין א סאווחאז, ווו מיר זיינען אויפגעפאדערט געווארן העלפן אין פעלד־ארבעט. נאך א וועכנטלעכן אויפהאלט האבן מיר ארויסמארשירש אויפסניי, דאס מאל קיין פרילוקי. דארט האבן שוין געווארט אנדערע אפטיילונגען, אין וועלכע מיר האבן געטראפן נאך אוסטראהער יידן. דארט האבן זיך די אפטיילונגען איבערפארמירט אויפסניי, און אלע אונדזערע באמיונגען, אז אלע אוסטראהער זאלן אריינפאלן אין איין אָפּטיילונג, האָבן זיך אונדז ניט איינגעגעבן. דאך זיינען א 20 מאן אריין אין איין בוי־באטאליאן, און די רעשט זיינען צוגעטיילט געווארן אין אן אנדער באטאליאן, וואס איז באשטימט געווארן קיין סאראטאָוו.

מיר האבן זיך אפגעזעגנט און אין אוונט האבן מיר ארויס־מארשירט מיטן פרילוקער עשאלאן. אין עטלעכע טעג ארום זיינען מיר אנגעקומען קיין אוליאַנאווסק (קאזאן), ווו מיר זיינען איינקווארטירט געווארן אין א לאגער אונטערן שטאט. דארט האבן מיר אנגעהויבן בויען א פלי־פלאץ, וועלכע ארבעט האט זיך ארויסגעוויזן צו זיין פון די שווערסטע. אין א קורצער צייט ארום האבן מיר באקומען א באַפעל זיך איבערטראגן אין קויבישעווער געגנט. דאס מאל איז אונדז אויסגעפאלן צו בויען בענזין באהעלטענישן אין וואלד ביי זייער שווערע ארבעט־באדינגונגען. דער ווינטער איז געווען אויסערגעוויינלעך קאלט, אין יאנואר האט דער פראסט געהאלטן 40־44 גראד. אבער מיר האבן דאס אלעס איבערגעט־ראגן, א דאנק דעם שטארקן ווילן צוברעכן דעם שונא און זיך אומקערן אַ היים.

פון די דורכפארנדע מיט די עשאלאנען אוסטראהער דערוווסן מיר זיך וועגן די אוסטראהער אין סאראטאווער באטאליאן. אויך דערוווסן מיר זיך וועגן א גאַנץ גרויסער קאלאניע אוסטראהער אין לענינאבאד (טאדזשיקיסטאן). מיר זיינען ארויסגעפארן טיפער צום אוראל, ווו מיר האבן זיך באשעפטיקט מיט בויען ראפינעריעס. אין חודש יוני איז געקו־מען א פאַראָרדענונג, לויט וועלכער אלע זיינען דורכגעגאנגען א קאמיסיע. א טייל זיינען ארויסגעשיקט געווארן אויפן פראנט, א טייל איז געבליבן ווייטער ארבעטן און א טייל איז אינגאנצן באפרייט געווארן. צווישן די באפרייטע אוסטראהער זיינען געווען משה סאָראָקאַ, שפּייזער און דער שרייבער פון די שורות, וועלכע זיינען ארויסגעפארן קיין לענינאבאד, ווו ס'האבן זיך געפונען פיל אוסטראהער. די פארבליבענע אין בוי־באטאליאן אוסטראהער האבן געארבעט ביים בויען די ראפינעריעס אין אישימבאי ביזן 1944, דערנאך זיינען זיי אריבערגעטראגן געווארן קיין קראסנאדאר (צפון קאווקאז), ווו זיי האבן געארבעט ביז אנפאנג רעפּאטריאציע אין 1946. לויט באקומענע ידיעות האבן די אוסטראהער פון סאראטאווער באטאליאן און אנדערע ערטער אויך געארבעט ביז 1946־טן יאר.

אין לענינאבאד האבן מיר ווירקלעך געפונען עטלעכע צענדליך אוסטראהער פאמיליעס. אויך האבן זיך געפונען קלענערע גרופן אוסטראהער אין בוכארא, סאמארקאנד און אנדערע צענטערן. איינצלנע פאמיליעס האבן זיך געפונען אין אייראָפּעיש רוסלאנד. אין לענינאבאד האבן זיך אלע אוסטראהער קאנצענטרירט אין דארף איספיסאר און זיך צוזאמענגעלעבט ווי איין גרויסע משפחה. מען האט אלע געאר־בעט, די מערהייט פיזיש, א קלענערע טייל אין ביורא. די פארדינסטן האבן געוויינטלעך ניט געקלעקט אויף צו לעבן און מען האט געמוזט אביסל צוהאנדלען אומלעגאל. יעדן אוונט פלעגן זיך די אוסטראהער צוזאמענטרעפן און ווילן צוזאמען, חלומען וועגן ענדע מלחמה און צוריקקער אהיים, מען פלעגט זיך זאַמלען אין די הייזער פון לודאמירסקי.

פאטאשניק, מיראטשניק, גוז, ווירקערמאן א. א. אין שבתים און ימים־טובים פלעגט מען זיך זאמלען צו תפילה.

אין די ראמען פון דער רעפאטריאציע אַרבעט האבן אוסטראהער יידן גענומען אן אקטיוון אנטייל, צווישן וועלכע עס האבן זיך געפונען משה סאָראָקאַ, זינא ווירקערמאן אין דער שרייבער פון די שורות. נאך אין 1945 האט זיך אנגעהויבן א אונלעגאַלע באוועגונג פון אומקערן זיך קיין פוילן, אבער אין 1946, ווען די רעפאטריאציע איז געווארן לעגאַל, האט דער צוריקקער אנגענומען א מאסן־כאראקטער. אין נאָמען פון דער פוילישער מאַכט האט אנגעפירט מיט דער ארבעט אין איניקע באצירקן פון דער טאדזשיקער רעפובליק דער שרייבער פון די שורות. מיט דער באגלייטונג פון מוזיק און געזעגנונגס רעדעס זיינען אין משך פון 6 וואכן ארויסגעפאָרן 3 עשאַלאָנען פוילישע יידן און צווישן זיי אַלע אוסטראהער, און אין חודש יוני 1946 האבן זיך שוין אלע געפונען אויף פוילישער טעריטאָריע.

2. אין נאכמלחמהדיקן פוילן

(1956 — 1947)

איין גרעסערע גרופע אוסטראהער האט נאך א קורצן אויפהאלט אין באפרייטן פוילן פאַרלאָזט דאס לאנד. זיי זיינען געפארן אויפן מערב, טראָגנדיק זיך מיט דער האפענונג זיך פאראייניקן מיט זייערע פאמיליעס אין די פאראייניקטע שטאטן, קאנאדא, דרום אמעריקע, ווי אויך מיטן ציל אויסוואנדערן קיין ישראל. די דאזיקע גרופע האט זיך צייטווייליק אויפגעהאלטן אין מערב־דייטשלאנד, פון וואַנען זיי זיינען ווירקלעך ארויסגעפארן אין די דערמאנטע לענדער. אין דער איבערגאנגסצייט, וואס זיי האבן זיך געפונען אין דייטשלאנד, האבן די אוסטראהער יידן גענומען אן אקטיוון אנטייל אין ארגאנאזירן יידישע גרופן און אין זייער אנפירונג. דא דארפן דערמאנט ווערן סיאָמאַ רעשטיק, משה סאָראָקא א. אנד.

א קלענערע גרופע אוסטראהער, וועמען ס'האט זיך אויסגעדאכט, אז דער נצחון איבער היטלערן האט אנטגילטיק באגראבן די רעשטלעך אַנטיסעמיטיזם, און אז דער רעזשים פון „פאָלקס־דעמאָקראטיע" האט געלייזט די פראגע פון די נאציאנאלע מינדערהייטן, האבן באשלאסן זיך באזעצן אין פוילן. די גרעסטע גרופן אוסטראהער האבן זיך געפונען אין נידערשלעזיע (לעגניצא און אומגעגנט), ווראצלאוו אוןווארשע. איניקע פאמיליעס האבן זיך באזעצט אין לאדז (י. פינקעל, ליזאק, גרינעס, חאנציס), אין שטשעטשין (גאלדענבערג, לערנער, זייגערסאָן, נאגעל), אין דאנציג (בערקול, טראכטמאן). די דאזיקע פונקטן האבן געזאמלט ארום זיך פוילישע יידן, זיי געהאלפן אין פראדוקטיוויזירונג ארגאנאזירנדיק קאאפעראטיוון, אין אויסטיילן מאטעריעלע הילף און העלפן דערלערנען די יידישע שפראך.

די אוסטראהער, וואס האבן געלעבט אין שטשעטשין, דאנציג און ווארשע, האבן געארבעט אין מלוכה אַנשטאלטן פארנעמענדיק אָפט הויכע אמטן: חיים שעפטעל — ראטמאן צו מיניסטער, מרדכי גארין — מיליטער ריכטער, עזריאל לייפעל — אנפירער פון מלוכהשן פארלאג אינסטיטוט אין וואַרשע, ד"ר גאלדנבערג — שפיטאל דירעקטאר, בומא בערשטשיווקא — אנפירער פון אפטיילונג פאר פאך־שולונג אין ווארשע, פיאָטר בערשטשיווקא — וויצע־דירעקטאר פון דעפארטאמענט, אבראשא פאָנאַר — דעפארטאמענט דירעקטאר פון מלוכהשער פלאַניר־קאמיסיע ביים מיניסטארן־ראט.

טראָץ דער היטלער־מפלה, האט דער ניט אויסגעווארצלטער אנטיסעמיטיזם געבליט אויף אוקראינישער און רוסישער ערד, און אין אנהויב 1950 יאר האט ער זיך איבערגעטראגן קיין פוילן. צום גליק האט קיינער פון די אוסטראהער יידן ניט געליטן פון נייעם אנטיסעמיטישן קורס, אבער זיי האבן גוט פארשטאנען, אז מע איז גארניט זיכער מיט דער צוקונפט. און ווען ס'איז נאר געקומען די ערשטע געלעגנהייט מיט גאמולקעס קומען צו דער מאכט אין 1956 יאר, האבן אלע אן אויסנאם פארלאזן זייערע וויכטיקע שטעלעס מיט די גוטע עקאנאמישע באדינגונגען און ארויסגעפארן קיין ישראל.

אַ גרופע אוסטראָהער אין דער ווייטער טאדזשיקיסטאן

חיים חארבאש

די יאָרן 1939–1941

יאָר 1939. שווערע וואָלקנס האָבן זיך אָנגערוקט אויף דער יידישער באַפעלקערונג אין פּוילישע שטעט און צווישן זיי אויך אוסטראָה. דער הסכם ריבענטראָפּ־מאָלאָטאָוו האָט איבערגעגעבן די שטאָט אוסטראָה אין די הענט פון סאָוויעט־רוסלאַנד. אוסטראָה האָט אין די יאָרן 39—41 אויסגעמיטן די אָקופּאַציע פון די דייטשן מיט אירע ראַסן פאַרפאָלגונגען, אָבער אויך נישט געהאַט קיין נחת פון דער כלומרשטער באַפרייאונג דורך די סאָוויעטישע אַרמייען. יידן אין גאַס האָבן זיך געוויצלט, אַז מיר זיינען באַפרייט געוואָרן פון עסן צו דער זאַט, אָנטאָן זיך, לעבן אַ וועלכן ס'איז יידיש געזעלשאַפטלעך קולטורעל לעבן, און אַפילו זיך אויסלעבן אידייאיש און סאָציאַליסטישן גייסט. פאַקטיש איז דאָס געווען דער אָנהויב פון סוף. די שווערע האַנט פון דער סאָוויעטישער דיקטאַטור האָט זיך געלאָזט פילן שוין אין די ערשטע טעג פון דער „באַפרייאונג". ספּעציעל האָט זיך דאָס אָפּגעפילט אין ציוניסטישע רייען. אַלע לאָקאַלן פון די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס זיינען גלייך געשלאָסן געוואָרן. פיל אַקטיוויסטן פון די פאַרשידענע ציוניסטישע פּאַרטייען, פירער פון דער יוגנט־באַוועגונג און אוסטראָהער געזעלשאַפטלעכע טוער האָבן זיך אַרומגעדרייט אין שרעק, ניט וויסנדיק וואָס עס וועט ברענגען מיט זיך דער מאָרגן. איינצעלנע פון זיי, ווי ג ד ל י ה ג ד א ל י ע ו ו ס ק י, ח א ס י ד, א ב ר א ש ע א ב ע ל מ א ן, א ב ר ה ם ח א ר ב א ש און אַנדערע האָבן באַקומען דאָקומענטן מיט אַ ספּעציעלן פּאַראַגראַף, וועלכער האָט זיי אויסגעשטעלט אין אַ שטענדיקער געפאַר. חאַסידן האָט מען שפּעטער פאַרשיקט קיין סיביר און דאָרטן ליקווידירט. די חלוצישע יוגנט אין אוסטראָה, וואָס איז געווען דער רוב פון דער באַפעלקערונג, האָט זיך געפונען אַרויסגעשטויסן און דיזאָריענטירט, צוליב דער ספּעציפישער סאָוויעטישער געזעלשאַפטלעכער סטרוקטור מיט אירע פאַרפאָלגונגען, מסירות אין אַרעסטן. דאָס יידישע אוסטראָה מיט איר פולסירנדיקן געזעלשאַפטלעכן קולטורעלן לעבן איז אַנטשוויגן געוואָרן.

דער סאָוויעטישער רעזשים, אויסנוצנדיק דעם קלאַסן אַנטאַגאָניזם, האָט נאָך צוגעגאָסן אייל אויפן פייער, געבנדיק ציטוויייליקע פאַרשידענע פּריווילעגיעס איין טייל באַפעלקערונג קעגן דער צווייטער. צו ערשט זיינען געעשאַפן געוואָרן געוויסע מעגלעכקייטן פאַר אַ איינזייטיקער יידישער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. די „תרבות" — שולע און „תרבות" — גימנאַזיע זיינען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין שולן מיט יידישער אונטעריכטס שפּראַך. דאָס איז אָבער געווען אויף דערווייל, די טענדענץ איז געווען: ליקווידירן וועלכע ס'איז קולטורעלע זעלבשטענדיקייט אין איינקלאַנג מיט דער אַלגעמיינער סאָוויעטישער פּאָליטישער ליניע. אַ טייל יוגנט האָט זיך געלאָזט מיטרייסן מיט דער צייטווייליקער סטיכיע, גלויבנדיק אויפריכטיק אין די שיינע לאָזונגען מיט זייערע פאַרזיכערונגען אין אַ שענערן מאָרגן, וועלכע האָבן אָבער ניט געהאַט קיין שום געמיינזאַמעס מיט דערווירקלעכקייט. עקאָנאָמיש האָט זיך די יידישע באַפעלקערונג געפילט אַרויסגעשטויסן און רואינירט, טראָץ דער אַנאָמאַליע פון דער יידישער סטרוקטור, וועלכע איז געווען אַ פועל־יוצא פון דער ספּעציפישער לאַגע פון דער יידישער באַפעלקערונג אין גלות, האָט זי דאָך געהאַט אַ געוויסע שיטה, וועלכע איז געווען איינגעוואָרצלט פון דור־דורות. בכדי זי צו ענדערן האָט זיך געפאָדערט אַ געוויסע איבערדערציונג און צוגרייטונג פון דער באַפעלקלערונג צו דער נייער עקאָנאָמישער סטרוקטור. אַנשטאָט דעם זיינען אָבער געקומען „אוקאַזן" מיט ליקווידאַציע באַפיילן, ווי אויך אַרעסטן, רואינירנדיק אַזויערנאָך מאַטעריעל דעם גרעסטן טייל פון דער יידישער באַפעלקענונג און אוסטראָה.

טיף דערשיטערט צוליב דער געשאַפענער לאַגע, האָט אָבער די גרעסטע טייל יוגנט און פּאַרטיי־חברים ניט פאַרלוירן די האָפענונג און דעם גלויבן, אַז ווען די מלחמה וועט פאַרענדיקט ווערן, וועלן זיך דאָך שאַפן געוויסע אויסזוכטן פאַר דער לעזונג פון דעם אַזוי אָנגעווייטיקטן ספּעציפישן יידישן פּראָבלעם. עס איז אויך געמאַכט געוואָרן אַ געוואַגטער שריט און אַ געוויסער טייל אוסטראָהער אַקטיוויסטן און „יוצאי־הכשרות" האָבן מיט זייער טאַט באַוויזן אַנצושרייבן איינע פון די שענסטע קאַפּיטלען פון דער אוסטראָהער יידישער מאַרטיראָלאָגיע. דאָס איז געווען די קאָנצענטראַציע פון אוסטראָהער חברים אַקטיוויסטן אין ליטע. אמת זייער צאָל איז ניט געווען גרויס נעמענדיק אין אַכט די ספּעציפישע איינגעשאַפט פון קעגנזייטיקער צוגעבונדנקייט פון דער יידישער משפּחה און יענער צייט (אגב איז דאָס געווען איינע פון די וויכטיקסטע סיבות פון אונדזער נאַציאָנאַלער קאַטאַסטראָפע). דאָס ניט וועלן שיידן זיך פון די משפּחה־מיטגלידער, וועלכע וואָלטן אַזויערנאָך טיילוויז געקאָנט זיך ראַטעווען פון דעם אומקום. ביי די חברים, וועלכע זיינען אַנטלאָפן פון אוסטראָה קיין ליטע, איז געווען דער עיקר ניט דאָס ראַטעווען זיך, נאָר פאַרזעצן דעם ציוניסטישן גייסט פאַר יעדן פּרייז. פאַר זיי איז „זעלבסטפאַרווירקלעכונג" ניט געווען בלויז אַ שיינער טרוים, נאָר דער הויפּט ציל אין זייער לעבן. אָן חלוצישער פאַרווירקלעכונג, ניט דערגרייכן די גרענעצן פון ארץ־ישראל האָט זייער עקזיסטענץ ניט געהאַט קיין זין.

דעריבער האָבן אַ טייל חברים אויף אייגענער האַנט, צו צוויי און צו דריי, מיט דער מאָראַלישער אין אָפּט מאָל מאַטעריעלער שטיצע פון זייערע באַוועגונגען, אַ טייל ניט געזעגענענדיק זיך אַפילו מיט זייערע עלטערן, אויס־מורא טאָמער וועט מען זיי שטערן און זייער פּלאַן, ווי אויך צוליב שטרענגער קאָנספּיראַציע, באַוואָפנט מיט געהיימע פּאַראָלן, זיך געלאָזט און וועג גנבענען גרענעצן. מען וואָלט געקאָנט פיל

באַשרייבן וועגן אַט דעם הערָאישן וועג פון די חברים, וועלכע ריזיקירנדיק מיט זייער לעבן האָבן דאָך ניט רעזיגנירט פון דעם ציל. לידא, איישישאָק, ניעווי נישקי זיינען געוואָרן באַקאַנטע היימישע שטעטלעך אויף דעם וואַנדערוועג פון יידישער מאַרטיראָלאָגיע. אָפּגעפרוירענע פיס, אויערן, פינגער פון הענט, וואָס איז געווען אַ רעזולטאַט פון דעם שווערן ווינטער אין יאָר 1940, האָבן זיי ניט אָפּגעשראָקן. די שטרענגע וואַך פון סאָוויעטישן מיליטער האָבן ניט געקענט איינהאַלטן דעם ווילן צו דערגרייכן די ליטווישע טעריטאָריע, און פון דאָרטן ווייטער נאָך אַ געוויסער צייט קיין ארץ־ישראל.

קעצלער הנוער הציוני (יעצט קיבוץ „חפץ־חיים“). אברהם זאלצמאן, וואס איז אים געלונגען עולה צו זיין אלס מינדעריעריקער יונגל צוליב זיין נידעריקן וואוקס, איז העלדיש אומגעקומען אין מלחמת־השחרור, זייענדיק א חבר פון קיבוץ „ניצנים“. געבליבן אין ליטע און דאָרטן אומגעקומען זיינען צבי קליימאַן, ווישניוויעצקי פון החלוץ, יעקב (יאקער) גוטמאַן, פיניע ריוויעץ, פייבל מינסקער הנוער הציוני.

נאָך יאָרן פון וואָגלעניִשן און פאַרזעצנדיק זייער ציוניסטישע אַרבעט אין אונטערערד זיינען נאָך דער מלחמה געקומען אין לאַנד: חיים ווירקערמאַן פון

אוסטראהער חברים אקטיוויסטן אין ליטע

זיצן פון רעכטס: בנימין זאַנשיין (השוה״צ). פייבל מינסקער, אברהם זאַלצמאַן (הנוה״צ). חיים ווירקערמאַן (החלוץ).
שטייען: יאַקער גוטמאַן (הנוה״צ). צבי קליימאן (החלוץ). פיניע ריוויעץ, ישראל שטראַם (הנוה״צ). חיים חאַרבאַש (השוה״צ).

אוסטראהער חברים, וועלכע האבן און דער געבוירן־היים ארומגעריסן זיך, צוליב זייערע קעגנזעצליכע פאָליטישע איבערצייגונגען, האבן אָבער און דער פרעמדער ליטע געפונען צווישן זיך אַ בשותפותדיקע שפּראַך, ווייל פאַראייניקט האט זיי זייער געמיינזאַמע געבוירן שטאָט. זייער אָפט האָבן מיר זיך ארויסגעריסן פון אונדזערע באַזונדערע קיבוצים, בכדי זיך צו באַגעגענען, שמוסן וועגן אונדזער היים, אָפּנעמען אַ גרוס, פאָרליינען אַ דערהאַלטענעם בריף, הערן אַ פּריינטלעך היימיש וואָרט; אַ מאָל זיך ארויסהעלפן מיט קליין־געלד אדער אַ מאַרקע אויף צו שרייבן אַ בריף, איבערנעכטיקן ביי א חבר א נאכט, טרייסטנדיק זיך קעגנזייטיק, אז נאך א ביסל און נאך א ביסל וועלן מיר אונדזער אויסגעבענקטן ציל דערגרייכן.

עס איז אבער אונדז באשערט געווען צו טרינקען דעם ביטערן בעכער ביז צום דנאָ. די סאָוויעטישע מאַכט האָט פאַרכאַפּט אויך ליטע און די פאַרויסגעזענע „עליה“ איז כמעט אָפּגעשטעלט געוואָרן. עס איז געלונגען עולה צו זיין בלויז די בחורות, פון זיי: פאַליאַ גוטמאַן, רבקה בלינדער, נעסיאַ זינגער (יעצט קיבוץ „יגור“), לאה זייגערסאַן און פרידא לאופער (אלע פון „החלוץ“), ליזא קעצלער הנוער הדתי, דודי

החלוץ (יעצט קיבוץ אלונים), ישראל שטראַם הנוער־הציוני, בינימין זאַנשיין קיבוץ ניר־דוד, דוד בארושעק און חיים חארבאש פון השומר־הצעיר. יאסקע מעלער, וועלכער איז דאָן פאַרהאַלטן געוואָרן אויף דער גרענעץ דורך דער סאָוויעטישער מאכט איז פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר און געזעסן יאָרן לאַנג אין טורמע, איז דאָך באַפרייט געוואָרן און דערגרייכט די גרענעצן פון ישראל. ביי דער געלעגנהייט איז אויך כדאַי צו דערמאָנען איינע פון די שיינע געשטאַלטן פון דער אוסטראהער אָנפירנדער יוגנט. דאס איז בערקע בערגער פון „החלוץ“, וועלכער האט אנגעפירט יאָרן לאַנג מיט דעם החלוץ אין אוסטראַה און געווען מיטגליד פון „מרכז החלוץ“ אין וואַרשע. איז געוו̇עָן אקטיוו ביים אריבערפירן ציוניסטישע יוגנט קיין ליטע און רומעניע. טראָץ זיין בייזיין עטלעכע מאל געהיימע קאָנפערענצן אין ליטע, איז ער אָבער אלע מאל צוריק געשיקט געוואָרן ארבעטן אין דער ציוניסטישער אונטערערד.

האבנדיק עטלעכע מאָל די געלעגנהייט עולה זיין, איז ער דאָך געבליבן טריי זיין אויפגאבע, און אזוי איז ער אומגעקומען אויף דעם מזבח פון קאמף פאר דער יידישער ווידעראויפלעבונג.

גאסן און מענטשן

קאפּיטל צוועלף

גאסן און מענטשן

בעלא טאַלפּין־ווענגראָוו

„אונדזער גאס"

אונדזער גאס האט מען גערופן אין די רוסיש צארישע צייטן Монастырская, ביי דער פּוילישער מאכט — Klasztorna און אויף יידיש די קלויסטער גאַס.

אַמאָל איז געשטאנען א באוווסטער קלויסטער אויף דעם פּלאץ און, לויט ווי מען דערציילט, איז ער אײַנגעפאלן אין די צייטן פון די שלאכטן צווישן די פירשטן. עס זיינען דארט געווען פיל אונטערערדישע וועגן און באַהעלטענישן פאר די מאכטן אין פארשידענע צייטן. ביסלעכווייז האט מען די גריבער פארשאטן און זיך דארט באזעצט. כמעט אלע איינוווינער פון אונדזער גאס זיינען געווען יידן און אממערסטן בעלי־מלאכות.

אונדזער שטוב איז געווען געבויט כמעט שוין איינע פון די לעצטע. מען האט באדארפט פארשיטן אַ גרויסע גרוב און מיר, קינדער, האבן פיל געהאָלפן מיטן טראגן מיסט, גלאז, ציגל און אנדערע זאכן. ווען די קינדער זיינען אויס־געוואקסן איז שוין די גאס געווען און איר שענסטער צייט פון אויפלעבונג. און דא איז מיין ציל טאקע אויסרעכענען און דערמאנען יעדער משפחה פון דער גאס מיט זייערע אייגנשאפטן. כ'וואָלט בעסער געזאָגט, אז אין אונדזער קלויסטער גאס האט זיך אפגעשפיגלט אין א קליינעם פארנעם גאנץ אוסטראָה.

שטייענדיק אויף אונדזער באַלקאָן האבן מיר אין דער רעכטער זייט געזען ווי די גאס גרענעצט זיך מיט ווילבינער גאס און הויבט זיך אָן פון רעכטס מיטן גרויסן מויער פונם „ג ע ל ן ר ב". אזוי האט מען אים גערופן. ער האט געהאט א פרוי מיט א טאכטער. אלע איינוווינער פון ארום האבן אים זייער געשעצט און פארשאפן כבוד. ער איז געשטארבן נאך פאר היטלערס צייטן. די פארבליבענע משפחה איז אומגעקומען.

פריידע קאָלפּאַניצקי (גאָרין)

בילדלעך און געשטאַלטן

איך האַלט, אַז אין אונדזער יזכור־בוך געווידמעט דעם אומ־קום, דעם אויסרייסן מיטן וואָרצל אַ לעבן פון טויזנטער יידישע קינדער, איז אומבאַדינגט נויטיק צו פאַרצייכענען אַ טייל פון פיל אַנדערע ליכטיקע בילדלעך, וואָס האָבן געהאַט אַן אָרט דוקא אין דער אָרעמסטער און פאַרנאַכלעסיקסטער טייל פון אונדזער שטאָט באַקאַנט אונטערן נאָמען „הקדש גאַס":

בילדלעך פון טיף מענטשלעכער איבערגעגעבנקייט און אָפּפער־וויליקייט, וואָס קענען און מעגן דינען פאַר אַ ביישפּל לדורות.

ווינטער 1918, אַ טיפוס עפּידעמיע אין אוסטראָה, נישטאָ כמעט קיין שטוב אָדורכגעלאָזענע פון טיפוס קראַנקע. אין איינציקן יידישן שפּיטאָל „ביקור־חולים" איז געווען זייער שווער אָנצוקומען צו־ליב מאַנגל אין פּלאַץ, און די גליקלעך־אָנגעקומענע זיינען פאַר־בליבן בלויז אויף געציילטע טעג ביז איבערן „קריזיס" פון דער קרענק, אומקערנדיק זיך נאָך האַלב־קראַנקע אין די קאַלטע אָרעמע היימען.

אין יענעם ווינטער האָט אַ גרופּע יוגנטלעכע אַרבעטער זיך געשטעלט פאַר אַ ציל מיטצוהעלפן אָט די אָרעמע האַלב־קראַנקע מענטשן, אַנצוואַרעמען זייערע שטיבער אין אַזאַ שווערער ווינ־טער־צייט, ווו עס האָט זיך קיין שייטל האָלץ אין שטוב ניט גע־פונען, ווי אויך מיט אַ לעפל געקעכטס. צו דעם צוועק זיינען אַריינגעצויגן געוואָרן אויך די מוטערס פון די יוגנטלעכע אַרבע־טער, וועלכע האָבן פאַרזאָרגט מיט וואַרעמע געקעכטסן די אומ־געקערטע פון שפּיטאָל מענטשן. דאַקעגן די יוגנטלעכע אַליין האָבן זיך באַמיט אין אָט דער שווערער ווינטער צייט, ווען די פּויערים פלעגן זעלטענער קומען אין שטאָט אַריין, אויפצוקויפן ביי זיי רעשטלעך האָלץ און אויף גרינזשעלעס דאָס צופירן אין די הייזער. וואָס האָבן געלעכצט נאָך אַביסל וואַרעמקייט.

באלד נאך דעם רב׳ס שטוב איז געווען די שטוב פון יחיאל גאדליס מיט א שיינעם גאַנעק מיט געשניצטע שטאכעטן. ער האט געהאט אַ פרוי מיט 2 טעכטער און א זון. ביז היטלערס צייטן איז געבליבען פון דער משפחה נאר די עלטערע טאכטער און דער יונגסטער זון, וועלכע זיינען געפאלן קרבנות אין אוסטראהער געטאָ.

און שכנות מיט זיי איז געשטאנען די שטוב פון גדליה מלמד דער קאָוועל צוזאמען מיט זיין קוזניע. זיינע 2 טעכטער מיט א זון זיינען אין ישראל און די גאנצע משפחה מיט די איבעריקע קינדער זיינען אומגעקומען אין געטא. גדליה איז געווען א גוטמוטיקער, רעליגיעזער ייד און אויך זיין פרוי האט זיך גערומט מיט איר גוטסקייט. אין די צייטן פון פעטלורעס פאָגראָמען פלעגן אלע שכנים זיך אריינפאקן צו זיי אין שטוב און זיצן אין דער שטיל מיט זייערע קינדער גאנצע טעג ביז די רציחות האבן זיך אביסל איינגעשטילט ווייל צו גדליה קאוועל האבן זיי נישט געהאט די דרייסטקייט זיך אריינרייסן מיט גוואלד. ער האט די גויעם שטענדיק גוטס געטאָן.

באָלד נאך גדליהו מלמד איז געקומען דאס קליינע שטיבל פונם קרופניק ברוך חארבאש מיט זיין מילכל און דעם פערד, וועלכער האט מיט פארבינדענע אויגן א גאנצן טאג געדרייט די ראַד אין א קרייז, בכדי די מיל זאל מאלן די קערנער, וועלכע די גויעם האבן פון זייערע דערפער געבראכט צו אים מאלן. ווען ער האט דערלעבט חתונה מאכן זיינע עלטערע פאר קינדער און האָבן אביסל נחת פון זיי, איז געקומען די שוידערלעכע היטלער־צייט, וועלכע האט אפגעווישט אלץ און אלעמען פון ברוך חאַרבאַשעס געזינדל. 2 זין האבן זיך גערעטעט פון דעם אומקום און זיינען מיט זייערע פרויען אין ישראל (אברהם און חיים).

און דער רייע נאך ב. חארבאש׳ס שטוב האט זיך באלד באוויזן די שטוב פון בערל קאוועל, וועלכער האט זיך אָרנטלעך געפירט זיין אַרט לעבן און שווער געהארעוועט ביים פלאם פייער, בכדי צו דערנערן זיין פרוי און קינדער, וועלכע זיינען אויך אפגעווישט געווארן פון דער ערד און דער אוסטראָהער געטא. דעם זעלבן גורל האט געהאט זיין ברודער מיט דער גאנצער פאמיליע, וועלכער איז אויך געווען א קאוועל און האָט געהאט זיין שטוב פאר דער לעצטער און דער זעלבער רייע.

צווישןביידע ברידער איז געשטאנען א ביסל פאָראויס מיט א גאנעק, פונקט אנטקעגן דעם יתומים־הויז א שיין ליכטיק, פריילעך שטיבל פון דעם מולער נחמן מלמד. ער איז געווען א שטילער ייד מיט נישט קיין גרויסער משפחה, איז געווען באשעפטיקט א גאנצן טאג מיט זיין מולעריי און האט קוים פארדינט אויפן לעבן. זיינע 2 זין האבן זיך זייער גוט געלערנט אין דער שולע און שפעטער פארנומען וויכטיקע פאסטנס, וועלכע זיינען מעגלעך געווען צו דער צייט, ווי בוכהאלטעריע און אנדערע. דער מולער מיט זיין גאנצער משפחה איז אויך אריין און דער געשיכטע פון די פארניכטעטע און פארפייניקטע יידן אין אוסטראָה.

דאס לעצטע הייזל אין דער רייע מיט א שיינעם גארטן ארום האט געערט דער משפחה פון יאָסל זינגפיין דער בלערער מיט זיין פרוי פרומה האבן געהאט א טאכטער מיט צוויי זיין. די טאכטער איז געווען א בילד שיינע און ביי 18 יאר האט זי חתונה געהאט מיט א שטאטישן בחור פריד־מאן און גאָר אין א קורצער צייט זיינען אריין די דייטשן. דאס יונגע פארל האבן זיך אָנגעשלאסן און די פארטיזאנער אָטריאַדן. די פרוי האט דער שונא פארניכטעט אויף א שוידערלעכן אויפן. דער מאן האט זיך גערעטעט און וווינט אין אמעריקע. — זייער שטוב האט זיך געגרענעצט מיט א פעלד, ווו קי פון דער שטאט האבן זיך געפאשעט.

אין דער זייט פון דער „באָלאָני״ (פעלד) איז געשטאנען גאנץ באַזונדער אונטער אלע אויסגערעכנטע הייזלעך, א שיין, גאנץ גרויס שטיבל פון נחום „צוקערניק״. גערופן האט מען אים אזוי, ווייל ער האט געהאט אין דעם שטיבל ווו ער האט געוווינט א פאבריקל פון צוקערקעס. כאטש ער איז געווען א שטרענגער ייד, אבער צו קינדער האט ער זיך באצויגן זייער גוט און יעדער מאל, ווען קינדער זיינען גע־גאַנגען פונם באדן זיך אין טייכל האָרין, האבן זיי זיך געלאזט גיין צום צוקערניק און קיינמאָל נישט אוועקגעגאנגען מיט ליידיקע הענט. ער האט געהאָט א פרוי מיט א טאכטער און

פייגעלע בינדער, אַ יוגנטלעך שניידער־מיידל, אַ קינד פון הקדש־גאַס ווערט קראַנק אויף אַ מוח־אַנצינדונג. מ׳נעמט זי אין יידישן שפיטאָל אין אַ האָפנונגסלאָזן צושטאַנד, און דאַן קומט איר צו הילף די גרויסע איבערגעגעבנקייט פון אירע חברים, וואָס רינגלען אַרום טאָג ווי נאַכט דעם שפיטאָל. און אָט אַ דער אינ־טערעס פון צענדליקער חברים, וועלכע זיינען גרייט זיך מקריב זיין כדי איר צו העלפן, באַווירקט אויך די דאָקטוירים פון שפי־טאָל צו שענקען איר אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט און אַ דאנק דעם רייסט מען זי אַרויס פון די נעגל פון טויט.

פייגעלע בינדער געפינט זיך מיט איר מאַן און קינדער אין קאַנאַדע

יאָסל קימלבליט, אַן אַרבעטער־אָנגעשטעלטער. אַ לע־בעדיק בחורל, איינער פון די בעסטע סאָפּראַן זינגער ביים כאָר פון די פראָפעסיאָנעלע פאַריינען. אַ קינד פון הקדש־גאַס, ווערט פלוצעם קראַנק אויף שווינדזוכט (אין יענע יאָרן אַן אונהיילבאַרע קרענק), פאַרמאַגט אַן אַלטן קראַנקן פאָטער מיט אַ שטיפמוטער אָן שום מאַטעריעלע מיטלען צו ראַטעווען דאָס יונגע לעבן פון איינאונאיינציקן קינד.

פון פאַרצווייפלונג שטאַרבט דער פאָטער גאַנץ גיך אָפּ. עס קומט דאַן צו הילף דעם אומגליקלעכן קראַנקן חבר אַ גרופּע יוגנטלעכע, וואָס שטעלן זיך פאַר אַן אויפגאַבע צו שאַפן אַ סטאַ־בילן פאָנד דורך אָרגאַניזירן טעאַטער־פאָרשטעלונגען, געזאַנג־אָוונטן, לאָטערייען א. א. וו. בכדי צו העלפן דערהאַלטן ביים גע־זונט און לעבן דעם קראַנקן יאָסעלען. צווישן אַנדערע געפונען זיך דאַן אין דער הילף־גרופּע: גיטל גיבעל, יואל אווערד, ירמיהו קאַ־זיר, חנה שפּילבערג, אַלע אויסגערעכנטע אומגעקומען; גיטל קרעפּל, גאָלדע וויגאדמאַן, פריידע גאָרין געפונען זיך אין ישראל.

די הילף איז געווען ניט בלויז קיין מאַטעריעלע, נאָר אויך און אפשר דערהויפּט אַ מאָראַלישע, וועלכע איז באַשטאַנען אין רעגולערע באַזוכן אים און באַזאָרגן מיט ביכער צום לייענען. באַ־זונדערס איינדרוקספול פלעג ער אויפנעמען אָט אַ די שטענדיקע באַזוכער, וועלכע האָבן אים פאַרבונדן מיט דער אויסערלעכער לע־

2 זין. די עלטערן זיינען געשטארבן נאך פאר די היטלערס צייטן. די זין האבן זיך געלאזט פארן קיין ישראל, איינער איז געשטארבן אויפן וועג פארנדיק און א צווייטער דער עלטערער געפונט זיך אין ישראל. די איבעריקע משפחה איז אומגעקומען.

מיט דעם האט זיך געענדיקט די רעכטע זייט פון דער קלויסטער גאס און מיר ווענדן זיך א לאז טאן צוריק פון דער „באלאני" צו דער לינקער זייט פון דער גאס.

באלד אין אנהויב איז געשטאנען א קליין, נעבעכדיק שטיבל, אין וועלכן עס האט געוווינט דער ייד, וועלכער האט געהאנדלט מיט גרינוואורג און געגנדז אין מארק און מען האט אים גערופן „ש ל ו ם ע ל י כ ם". ביז היינטיקן טאג ווייסן מיר ניט זיין ריכטיקן נאמען, נאר אזוי איז געווען זיין צונאמען און אזוי האט מען אים אויך גערופן אין גאס און אין מארק. מען האט אים נאך גוט געקענט צוליב זיין רויטן קאפ האר און פולן פנים מיט קלייען און אזוי האבן אויך אויסגעזען זיינע 2 טעכטער און זיין זון. דער זון האט שפעטער זיך איינגעארדנט נעבן זיי און געהאט א פרוי מיט קליינע קינדער. אלע זיינען מיטגעשלעפט געווארן מיט דער היטלער כוואליע פון מארד און פארניכטונג.

נאך זייער שטיבל האט זיך געצויגן א הויף מיט א פאר שיינע הויכע הייזער, וועלכע האבן געערט צו ש מ ו א ל „מ י ל י ט י נ ע ר". אין די הייזער האבן פיל שכנים געוווינט און האבן זיך געביטן פון צייט צו צייט. דער בעל־הבית האט נאך ערגעץ געהאט א גארבעריי. מען פלעגט ברענגען אונטער זיין הויף די אפפאלן פון די אויסגעארבעטע פעל און ביז דאס האט זיך אויסגעמישט מיט דער ערד און פארטרוקנט געווארן האט זיך געטראגן א פארדומפטע, שטונקנדיקע לופט איבער דער גאנצער גאס. שמואל „מיליטענער" איז געשטארבן נאך פאר היטלערס צייטן און האט געלאזט א פאהייראטע טאכטער מיט אייניקלעך און אויך זיין פרוי. ווער ווייס צו עמעצער פון זיי איז געבליבן ביים לעבן ?!

נאך זייער שטוב איז געווען א גאס, וועלכע האט אפגעטיילט די שטוב מיטן הויז פון תלמוד־תורה שול, י ש י ב ה און י ת ו מ י ם ה ו י ז. די אינסטיטוציעס האבן אונטער זיך א גרויסע געשיכטע, וועלכע איז באשריבן געווארן אין ד'ער ערשטער טייל פונעם בוך. איך וויל דא געבן א פאר בילדלעך, וועלכע זיינען פארבונדן מיט דער „דעשאווע קוך", ווי מען האט אמאל גערופן די געביידע אין אונדזערע קינדער יארן, איידער זי איז פארוואנדלט געווארן אין א „יתומים הויז". ווי באוווסט איז די „ביליקע קוך" און יענע צייטן פון ד'ער ערשטער וועלט מלחמה געווען געשטיצט אמערסטן דורך דער מ א ד א ם ש י י נ ע ר ב ע ר ג. איר מאן איז געווען א גביר אין אוסטראהא און פארמאגט א טיפאגראפיע אין זיין שיינעם מויער אויף דער שענסטער גאס פון דער שטאט — אויף דובינסקי גאס. נאך זיין פריען טויט האט די פרוי זיך אפגעגעבן מיט זארגן פאר דער עקזיסטענץ פון דער ביליקער קוך און פלעגט יעדן טאג 12 א־זייגער מיטאג צייט פארן מיט איר קארעטע געשפאנט אין 2 פרעכטיקע פערד מיט אן אייגענעם קוטשער דורך דער גאנצער קלויסטער גאס ביז דער „דעשאווע קוך", ווו זי האט באטראכט און אונטערזוכט ווי אזוי די שפייז ווערט פארטיילט און ווי אזוי די מיטאגן ווערן ארויסגעגעבן פאר די ארימע און נויטבאדערפטיקע לייט. צוליב דעם וואס זי איז יעדן טאג געפארן דורך אונדזער גאס — האט זי פארפלאנצט בוימער אין ביידע זייטן גאס און אויסגעברוקירט די גאנצע לענג פון גאס. ס'האט אויסגעזען ווי א מין אלייע און ס'איז געווען אונדזער שטאלץ אין יענער צייט, ווען זייער ווייניק גאסן זיינען געווען ברוקירט און געפלאנצט.

בעדיקער וועלט ביז דער לעצטער מינוט פון זיין לעבן און דערמיט פארגרינגערט זיינע גרויסע ליידן.

ביי דער געלעגנהייט מוז אונטערגעשטראכן ווערן די ליכטיקע געשטאלט פון זיין שטיפמוטער איטע, וועלכע ער פלעג אגב זי רופן בלויז ביים נאמען: איטע! זי איז פאר אים געווען דער מלאך־געשטאלט, וואס האט זיך אינגאנצן געאפפערט פאר אים, כדי צו לינדערן די ליידן פון איר יאסעלען. געארבעט פיזיש שווער צו 12—14 שעה א טאג זומער־צייט אין די פענסיאנען אין אטוואצק, כדי יאסעלע זאל קענען דארט געניסן פון פרישער לופט און ספעציעלער קוראציע. זי האט אלע אירע כוחות אוועקגעגעבן פאר איר יאסעלען.

א ליכטיק טיפיש יידיש געשטאלט, „ב י נ ע ד י ק צ ב ט ע" (גילבורד). איר טעטיקייט דרוקט זיך אויס אין העלפן דיסקרעט אונפארמעגלעכע בעלי־בתים, אדער ריכטיקער געזאגט אפגעקומענע גבירים, וועלכע וואלטן אפשר געקענט אויסגיין אין דער שטיל פון הונגער, ניט וועלנדיק צוליב פארשיידענע טעמים זיך צו עמעצן ווענדן נאך הילף.

צו בינען אבער האבן אזעלכע מענטשן ניט געדארפט זיך ווענדן. זי האט זיי שוין אליין געפונען און שטענדיק צו דער ריכטיקער צייט. זי פלעג זיי העלפן מיט געלטער צונויפגענומענע אויף דעם צוועק, כלומרשט אנטלייען און קיינמאל ניט אפנעמען, כדי דער נעמער זאל ניט פילן, אז ער קריגט א נדבה. פארזארגן אויף שבת מיט גאנצע חלות, בכדי דער שטיצע־נעמער זאל ניט זיין דערנידעריקט דורך באקומען געזאמלטע שטיקלעך חלה און ברויט ווי געוויינלעכע קבצנים, אלץ באטראכט אויף צו פארגרינגערן דעם מצב פון אזעלכע משפחות אדער איינצלנע מענטשן.

איך געדענק בינען זייער גוט פון אירע אפטע באזוכן ביי מיין מוטער ב ל ו מ ע ג א ר י ן ז"ל, ווי זיי פלעגן ביידע זיך פארקליבן אין א ווינקל ביי אונדז אין שטוב און שטיל ארומרעדן דעם מצב פון די געגעבענע פערזאנען און אויף וואס פאר א אופן מ'דארף זיי העלפן. און דערנאך אינצווישן זיך ארייננכאפן צונויפזאמלען א שענערע נדבה פאר אט א די אנאנימע נויטבאדערפטיקע מענטשן און דאס אלץ טוען שטיל, באשיידן ניט יאגנדיק זיך נאך פאפולאריטעט אדער כבוד.

ב ע נ י ש י י נ מ א ן, איינער פון די פאפולערסטע דאמענשניידער אין אוסטראהא און אומגעגנד. א טאלאנטפולער בעל־מלאכה אין פולן זינען פונעם ווארט, געשאפן ממש קונסטווערק פון דאמען־באקליידונג און אלס באלוינונג דערפאר געהאט שטענדיק גרויסע רייען באשטעלונגען. געפירט א גרויסן ווארשטאט, באשעפטיקט שטענדיק אריבער א צענדליק ארבעטער. געווען — פארשטענדלעך — גוט סיטואירט, געהאט אן אייגענע הויז אויף דער 3־טער מאי גאס — איינע פון די שענסטע געסער

נאך דער גרויסער געזעלשאפטלעכער געביידע האט זיך געצויגן א שטוב פון א קריסטלעכן בעל־הבית דאמב־ראווסקי — א גרויסער אנטיסעמיט. דארט האבן געוווינט א סך שכנים, וועלכע האבן זיך געביטן זייער אפט. פון זיי געדענקט זיך 2 פאמיליעס: ח י י ם כ ץ מיט זיין פרוי שפרינצע און 2 קינדער, וועלכע זיינען געווען זייער טעטיק אין דער יידישער קולטור־ליגע. חיים איז פרי געשטארבן און די משפחה איז אומגעקומען אין געטא. דארט אין דער שטוב האט אויך געוווינט די משפחה פ ע ל ד מ א ן, וועלכע האבן געהאט א שיינע יונגע טאכטער און 2 זין. זייער גורל איז ווי אלעמענס אין אוסטראהער געטא.

לענג אויס דער שטוב האט זיך געצויגן א וועג ביזן סקלאד פון האלץ פון פאליק רייציס אלע קינדער פונם גאס פלעגן לויפן אויף פלאץ זיך שפילן אין באהעלטעניש צווי־שן די באלקעס און ברעטער. פון דער משפחה רייציס האט זיך קיינער נישט געראטעוועט. נאך דער שטוב איז געווען א קליינער פרייער שטח און האט זיך געגרענעצט מיטן פלויט פון גערטנדל און שטוב פון דעם ל ע ר ע ר מ ש ה ט א ל פ י ן.

ד ע ר ל ע ר ע ר מ ש ה ט א ל פ י ן איז אלעמען בא־וווסט אלס קולטורעלער, גוטמוטיקער מענטש, וועלכער האט א חוץ זיין פאסטן אין דער יידישער מלוכה שול אויך גע־לערנט אין תלמוד־תורה, אוונטקורסן און אזוי ווייטער זיך באמיט שאפן מיטלען צום דערנערן און לערנען זיינע קינדער. ער האט געהאט א טיפע אנערקענונג פון דער באפעלקערונג וועלכע האט ארויסגעוויזן פיל ליבע און צוגעבונדנקייט צו איר געטרייעם לערער און דערציער און געזעלשאפטלעכן טוער אין משך פון קרוב 50 יאר. משה טאלפין מיט זיין פרוי חיה־לאה און טאכטער סאניע מיט איר מאן מיכל גייערמאן און זייערע 2 זין זיינען אומגעקומען און דער אוסטראהער געטא. דער עלטערער זון שמואל טאלפין איז געפאלן פון פעטליוריס רציחות, 2 טעכטער מיט א זין זיינען אין ישראל (דער יונגסטער שלמה איז געשטאר־בן אין ישראל). 2 זין יעקב און עזרא מיט זייערע משפחות זיינען אין אמעריקע.

א קליין סעדל פון דער משפחה מאיר און אסתר א ז ־ ש ע ר א וו ס ק י האט געגרענעצט אונדזער שטוב מיט דער שטוב פון מ ל כ ה צ י מ ע ר מ א ן (די מולערקע ווי מען האט זי גערופן). דאס סעדל האט געפירט אין דער גאנצער ליינג ביז אזשעראווסקיס שטוב, וועלכע איז שוין געשטאנען אויף דער גרעבלע. און דא איז כדאי צו דערמא־נען, אז אויך פון אזשעראווסקיס משפחה האט זיך קיינער ניט געראטעוועט. זי איז געווען אן אלמנה און האט געהאט אן אויסגעגעבענעם זון און א טאכטער. די שטוב פון מלכה צי־מערמאן, די פרוי פון פיני מולער, האט זיך געגרענעצט באלד מיט דער גאס און כמעט יעדער דורכגייער האט געקענט ארייגקוקן אין די פענצטער און זען און הערן וואס דארט טוט זיך. פיני מולער איז געשטארבן נאך פיל יארן פאר היטלערס צייטן, די גאנצע משפחה איז אומגעקומען אין געטא.

נאך דער שטוב איז געווען א גערטנדל און באלד אן ענדלעכע שטוב, וועלכע האט פארענדיקט די רעכטע זייט פון דער גאס און איז מיט דער פאדערטייל שוין געווען אויף דער ווילבויונער גאס. און דער שטוב האבן געוווינט שכנים. אין די לעצטע צייטן האבן געוווינט דארט מאניא זילבערשטיין (מאסיא זילבערשטיינס שוועסטער) מיט איר מאן (לערער קאפלאן) און זון. נאך מאניס טויט האט איר מאן פארלאזט די שטוב און אויף זייער ארט איז געקומען וווינען דאווידזאן מיט זיין פרוי סאניא (גאניק) און דארט זיינען זיי אומגעקומען. און דער אונטערשטער דירה האט לאנגע יארן געוווינט גוטל אווערבוך (גוטל די לאנגע האט מען זי גערופן). זי האט געהאט 2 זין און רוסלאנד און איינעם אין אמעריקע.

אין שטאט. געלאזט זיינע קינדער שטודירן און בכלל געווען א מוסטערהאפטער מאן און פאטער. צו דעם אלעמען געווען א זייער באשיידענער מענטש, מיט א ברייט הארץ און אן אפענער האנט. און פונקט ווי ער אזוי איז אויך זיין פרוי אדל ש י י נ מ א ן געווען ברייט באקאנט אין שטאט מיט איר באשיידענער שטילער גרייטקייט צו צוהעלפן יעדן, וועלכער האט זיך אין א נויט צו איר געווענדעט. בעני שיינמאן האט נאך געהאט דעם זכות צו שטארבן מיט א נאטירלעכן טויט קורץ פאר דער וועלטקאטאסט־ראפע, דאקעגן זיין פרוי אדל, זייער טאכטער ר ח ל, איר מאן ז ו ס י ש א מ ב א ן מיט זייערע קינדער ל ו ס י און ח נ ה ל ע זיינען אומגעבראכט געווארן דורך די היטלעריסטישע רוצחים. זיירע איינציק לעבנגעבליבענע טאכטער ב ת י ה וו י ־ נ א ר געפינט זיך אין אמעריקע מיט איר מאן און קינדער.

י ע נ ק ל ג י ר ש ט י י ן, איינער פון די גרינדער פון „בונד" אין אוסטראה, א טיכטיקער טוער ביים פראפעסיאנעלן פאראיין פון מאליארעס. געראטעוועט זיך פון אומקום ביי דער היטלער־תקופה דורך אנטלויפן מיט דער פרוי (ניוניע ברום) און צוויי זין קיין רוסלאנד. דארט און ספעציעל אין די לעצטע יארן איז ער געווארן א גרויסער פריינט פון ישראל. פלעג מיט הארץ־קלאפע־ניש הערן ראדיא־ידיעות פון ארץ־ישראל, וועלכע זיינען געווען פארבאטן אין ראטנפארבאנד.

שטרעבנדיק דורכאויס צו פארן קיין ישראל, נוצט ער אויס דעם פאקט פון זיין אמאליקער פוילישער בירגערשאפט, קערט זיך אום קיין פוילן מיט זיין פרוי, זון, שנור און אייניקלעך. ווי ער טרעט באלד צו צו מאכן פארברייטונג צום ארויספארן קיין ישראל. ליידער איז זיין טרוים ניט פארווירקלעכט געווארן, קורץ פארן ארויספארן קיין ישראל ווערט ער קראנק און שטארבט אין דער שטאט ליגניצע אין נידערשלעזיע, פוילן. זיין פרוי, זון שנור און קינדער געפונען זיך אין ישראל.

ביי דער געלעגנהייט פון דערמאנען די קדושים פון אונדזער ליבער שטאט אוסטראה וויל איך פארצייכענען צום אנדענק די צוויי העלדישע ברידער וועלוול און בוקע בארק, וועלכע זיינען אומגעקומען ביי זייער טראגישע אומשטענדן אין 1918 יאר.

אין א שיינעם טאג זיינען זיי ארעסטירט געווארן דורך די פעטלורישע רוצחים, וועלכע האבן זיי באשולדיקט אין קאמוניסטי־שער טעטיקייט און אן שום חקירה ודרישה ארויסגעפירט זיי אונ־טערן שטאט און אומגעבראכט אויף א מערדערלעכן אופן. ס'איז אפילו ניט באוווסט געבליבן ווו זייער געביין איז אהינגעקומען.

פאַמיליע קלאַרפיין — ראָטענבערג

אַ חוץ די קליינע אײַנפאָר־הײַזער און „סטאַנציעס", וועלכע האָבן זיך געפונען אין פאַרשידענע עקן פון שטאָט, האָבן זיך געפונען 4 גרעסערע האָטעלן אין די 4 עקן, ווו די דובינסקא גאַס האָט זיך געקרייצט מיטן בעלמאַזש און פּאָטשט־גאַס אין הויפּט צענטער פון שטאָט. דאָס זײַנען געווען: קלאָרפּיינס האָטעל (פראַנצוסקי), ראָטענבערגס האָטעל (וויקטאָריא), שרייערס האָטעל (אייראָפּייסקי) און ליס האָטעל.

די צוויי האָטעלן, וועלכע זײַנען געשטאַנען ביים אײַנגאַנג פון דובינסקא צום בעלמאַזש, זײַנען געווען געבונדן צווישן זיך מיט משפחה בונד. די פרוי פון אברהם קלאָר־פּיין, דער אייגנטומער פון „פראַנצוסקי האָטעל", איז געווען מלכה ראָטענבערג, די טאָכטער פון לייב ראָטענבערג, אייגנטומער פון האָטעל „וויקטאָריא".

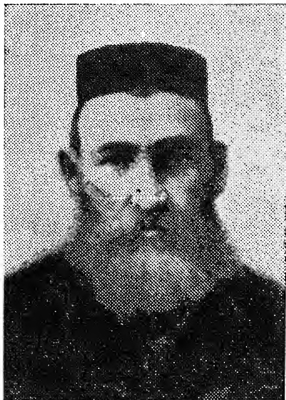
אברהם און מלכה קלאַרפּיין האָבן געהאַט 3 זין: אַני־סיאַ, יאַניאַ און חיים, פון וועלכע דער מיטל־סטער יאַניא איז באַצײַטנס געפאָרן קיין איטאַליע שטודירן מעדיצין און אַ דאַנק דעם ניצול געוואָרן פון אומקום, לעבנדיק אין פלאָרענץ מיט זײַן פאַמיליע. דעם עלטערן זון אַניסיע איז געלונגען צו אַנטלויפן, לעבנדיק אַ צײַט אין פּאַריז, איז אָבער לעצטנס געשטאָרבן אין איטאַליע. פון די איבעריקע מיטגלידער פון דער פאַמיליע איז ניטאָ קיין גענויע ידיעות.

אַ אָפּצווייגונג פון דער קלאַרפּיין — ראָטענבערג פאַמי־ליע געפונט זיך אין אַמעריקע. אין יאָר 1892 האָבן עמיגרירט פון אוסטראָהא אייזיק קלאַרפּיין און אסתר ראָטנבערג (זײַן פרוי). לויפנדיק פון מיליטער דינסט האָט מען בײַ זיי צוגענומען אויף דער דײַטשישער גרענעץ אַלעס וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט און זײַנען אָנגעקומען קיין אַמעריקע מיט 6 דײַטשישע פעניג. אַ דאַנק זייער פלײַס האָבן זיי זיך אין משך פון דער צײַט פײַן אַרויפגעאַרבעט אין די „ריעל עסטייט" און פּוטער ביזנעס. אייזיק קלאַרפּין האָט פיל מיטגעהאָלפן ביים גרינדן דעם ערשטן אוסטראָהער לאַנדס־לײַט פאַראיין אין ניו־יאָרק, שיינקענדיק זיי די נויטיקע סומע געלט אויף קויפן אַ סעמעטערי.

אין יאָר 1925 איז ער אַרויס פון די ביזנעס, איבערלאָזנ־דיק די פירונג און די הענט פון די קינדער: בעסי, מאַקס און טשאַרלס. אייזיק קלאַרפּיין איז געשטאָרבן און אַמעריקע אין יאָר 1932 און זײַן פרוי אין יאָר 1941. אָנהויב 1962 האָט טשאַרלס מיט זײַן פרוי פלאָרענס באַזוכט ישראל און אייראָפּאַ, זוכנדיק די שפּאָרן פון דער אַמאָל גרויסער און לעצטנס רואינירטער משפחה קלאַרפּיין — ראָטענבערג.

יהושע בראַכמאַן

יהושע בראַכמאַן איז געווען אַ בכבודיקער בעל־מלאכה, אַ מאָלער פון פאַך. אין זײַנע יונגע יאָרן איז ער געבליבן אַן אַלמן מיט זיבן קינדער אין עלטער פון 16 יאָר ביז 6 מאָנאַטן. נאָך זײַן פרויס פריצײַטיקן טויט איז ער פיזיש צובראָכן געוואָרן, נאָר אַ דאַנק די צוויי עלטערע קינדער, פעסע און פייסי, וועלכע האָבן גענומען אויף זיך דעם

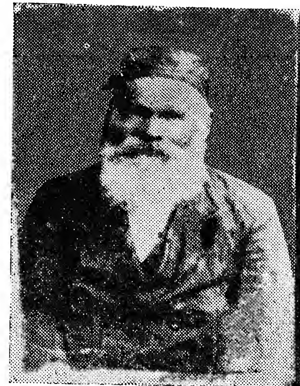
עול פון מפרנס זײַן די קינדער און פון פירן די ווירטשאַפט, האָט די משפחה פאַרגעזעצט אַ בכבודיק לעבן.

אין יאָר 1920 האָט יהושע בראַכמאַן פאַרטראַכט צו פאָרן קיין ארץ־ישראל. צו דעם צוועק האָט ער געפּלאַנט פאַרקויפן זײַן הײַזל און מיט דעם געלט פאַרווירקלעכן דעם פּלאַן. אָבער ווען ער איז געקומען צום ארץ־ישראל אמט אין ראָוונאָ, האָט מען אים געענטפערט, אַז אַ מאַן אַן אַ פרוי מיט 7 קליינע קינדער און מיט אַזאַ קליינער סומע געלט וועט זיך ניט קענען אײַנאָרדנען אין ארץ־ישראל. דער גאַנ־צער פּלאַן איז אָפּגעפאַלן און אין יאָר 1927, 16 טעג אין טבת, איז ער געשטאָרבן. די פרוי איז געשטאָרבן 7 טעג אין תמוז 1918.

נאָכן פאָטערס טויט האָט דער זון פייסי געקעמפט ווי אַ לייב מפרנס צו זײַן די משפחה און זיי צוזאַמען האַלטן, ביז ער האָט חתונה געמאַכט די עלטערע שוועסטער און דערצווינגען די איבעריקע קינדער, אַז זיי זאָלן זיך אַליין קענען אויסהאַלטן. דאַן איז ער אין יאָר 1934 מיט אַ ריינעם געוויסן אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל און אין אַ קורצער צײַט אַרום אויך אַרויסגענומען צו זיך די קלענסטע שוועסטער. מיט אַ שווערן געפיל דערמאָנט ער די איבעריקע קינדער, וועמען ער האָט ניט באַוויזן אַרויסצונעמען און וועלכע זײַנען אומגעקומען דורך די נאַצישע מערדער אין אוסטראָ־הער געטאָ.

וואָלף־בער לודאָמירסקי

אַן אַלטגעזעסענער אוסטראָהער תושב פון דור דורות. די אָפּשטאַמונג פון דער משפחה איז געווען פון דער נײַער־שטאָט, ווו ס'האָבן געוווינט זײַנע עלטערן איצי חיה־שרהס מיט זײַן פרוי חיה שרה, וועלכע האָבן געפירט אַ שפּייז־געשעפט. עלטערע מענטשן האָבן געדענקט צו דערציילן, אַז בײַ איצי חיה־שרהס אין שפּייז־געוועלב, ווו די חשבונות פון די קונדן האָבן זיך געפירט מיט „פּאַסעקלעך און רינגעלעך", איז געשטאַנען אַ פאַס מיט הירזש, אין וועלכער „ס'איז אַרײַן די ברכה". אַ לענגערע צײַט האָט מען פאַרקויפט הירזש פון דער זעלבער פאַס און די פאַס איז אַלץ געבליבן פול. ביז אַ שכנה „האָט זיך אַרויסגערעדט" און אין דעם אויגנבליק איז די פאַס ליידיק געוואָרן... חיה־שרה האָט זיך קונה שם

געווען מיט איר העלפן אָרעמע לייט מיט צדקה און מ׳יט שפייז.

צוריק מיט בערך אַ 40—50 יאָר האָט זיך וואָלף־בער מיט זיין פרוי רחל אַריבערגעצויגן אויף דער אַלטער שטאָט, ווו זיי האָבן זיך אויסגעבויט אַ הויז אויף דער ווילבינער גרעבלע, ווו זיי האבן געפירט אַ סטאָלעריי און געהאַט אַ האָלץ־סקלאַד צו פאַרדונגען. באַזונדערס האָט זיך באַרימט געמאַכט דער גרויסער קעלער, וואָס בעת די רעוואָלוציע אומרוען האָבן זיך דאָרט אויסבאַהאַלטן אַלע שכנים פון גאַס מיט זייערע משפחות און פאַרמעגן, ביז מ׳האָט זיי אויסגעגעבן און אלעס פארנומען.

אין סטאָלעריי האָבן יאָרן־לאַנג געארבעט אָנגעשטעלטע סטאָלערעס, ווען מען האָט יעדן מיטוואָך אָונט אויסגעצאָלט די שכירות אויף שבת, און אליין איז וואָלף־בער געווען א בוי־פּאָדריאַדטשיק, וועלכער האָט געבויט הייזער אויף קידרע. ער איז דערביי גוט באַקאַנט געווען מיט די מאַכט פאָרשטייער פאר וועמען ער האָט געבויט, וועלכע קאַנטשאַפט ער האָט אויסגענוצט אָויף ארויסהעלפן יידן אין אַ נויט, ווי אויסקויפן פון מיליטער אד״ג, וואָס ער האָט געטאָן לשם מצווה. בכלל איז דאָס הויז געווען אָפן פאַר יעדן. אַלע ווייבער, וואָס זיינען „געשטאָנען" אין מאַרק, זיינען ווינטער געגאַנגען פון ווייט צו רחל וואָלף־בערס דערוואַרעמען די פאַרפרוירענע ביינער מיט א הייסער גלאָז טיי און נעמען הייסע קוילן צום פייער־טאָפּ.

צוליב זיינע ברייטע קאַנטשאַפטן אין שטאָט און אין די בראַנזשע קרייזן בפרט איז וואָלף־בער געווען אַן אַקטיווער פאָרשטייער אין האַנטווערקער פאַראיין און בכלל געהאַט אַ געפיל פאַר געזעלשאַפטלעכע אַרבעט. ער האָט געדאַווענט ביים רב אין שילכן, ווו ער איז געווען אַ בכבודיקער בעל־הבית און יעדן שבת שמברכין איז ער געגאַנגען צו ר׳ אלטע־רוניס טיש. די זין זוסי און לייב האָבן געדאַווענט ביים שומסקער רבי.

6 זין האָט געהאַט וואָלף־בער, פון וועלכע דער עלטסטער מאָטל איז געפאַלן אין ערשטן וועלט־קריג. לייב מיט זיין פרוי מינדל זיינען אומגעקומען צוזאַמען מיט זייער מוטער רחל אין אוסטראָהער געטאָ. דוד מיט זיין פרוי גאָלדע זיינען אומגעקומען אין מיזאָטש. זוסי מיט זיין פרוי חנה און לייזער מיט זיין פרוי גיסיה מיט זייערע קענדער געפונען זיך אין ישראל. דער זעקסטער זון יאָסל געפונט זיך אין אַמעריקע.

בראַנזשעס און פאַכן אין אוסטראָה[1]

אדוואקאטן און ביטע שרייבערס — מענדיל בערנזאָן, מאַנוס גאָ־ניק, יעקב הורוויץ, אַנאַני חייסגלאָז, מאיר כגן, שלמה פיראָמאַל, שמאי שיינערבערג, ניסן שפירא.

בלעכערס און קאַטלערעס — לייזער אבנר, אברהם בליאכער, בערל בליאכער, הערשל בלינדער, מענדיל בלעכער, פעפער, קידער.

ג ל ע ז ע ר ס — מיכל גלעזער, ישראליק שפייזער.

דאַקטוירים און דענטיסטן — באַט, חיינער, זאַסלאַחסקי, טאבאטש־ניק, יחיאל דער רופא, יהושע דער פעלדשער, ליצערמאַן, נוסינאָח־זילבערשטיין, קאטאָחיטש און זיין פרוי געכבערג, קאַמעניטשנא און איר מאן קאָפיט, ראָזענשטראם.

מלמדים און „שרייבערס" — אברהם גרינבערג און זון תוצי, גדליה פונם „שבת־שטוב", אהרן־לייב גאָכמאַן, שמואל גאָכמאַן, חלף גערשנגאָרן, זיידל חישניחעצקי, לייזער־יאָסי חערך, יצחק יאָסכין, דוד ערליכמאן.

מ אַ ל ע ר ע ס — איציק און שמחה באַראַכמאַן, חיים באַרק, בעלאָטינסקי, יוקע טאָלפין, די טייערבוימס, עקיבא און יאָסל ליטינסקי, פייסי ליכטיקמאַן, יאָסל קליימאַן, געצי דער מאַלער, אפרים דער מאלער.

מ ו ל ע ר ע ס — יוסף גורשטיין, שלמה גרינעס, אשר־חאָלף מוכער, נחמן מלמד, שלמה ליכטיקמאַן, יצחק קימעלמאַן און שחאגער יהושע׳קע.

ס ו פ ר י ם — נחמיה דער סופר (ש״ץ), לוי דער סופר.

ס ט א ל ע ר ע ס — ישעיהו גאָרין און זון לייב, חאלף־בער לודאָמירסקי און זון לייב, ראובן און שמחה בלעקער, לייזער חיינ־שלבוים (קארינער), שלמה מאלינבוים, פיצי סעגאל, סודגאַלטער און זון שמואליק, שמחה סטאָלער, דער אָזעראַנער.

ק צ ב י ם און מנקרים — חיים ביבער, חיה׳קע גילבורד, בני־מען גוז, זינדל גרינבערג, הערש גובערמאַן, ליבער חיינער, חאָלף לאנדע, חעלחל קצב, מאיר שוחט, סלובע די קצבטע.

קאָוואַלעס — יונה חיינער, חישקערמאַנס, גדליה מלמד, בערל קאָחאַל, ישראליק קאָחאַלס זין, קאָחאַלעס פון טאטארסקי.

ר י מ ע ר ס — קלמן רימער און זין יעקל און הערשל.

ש ו ח ט י ם — יעקב־יוסף באראניק, אהר׳קע גלאדשטיין, חעלחל גלאדשטיין, אברהם אליקום׳ס (געלמאן), איציק דער מוהל, איצי (מלך מאריאנערס איידעם), ישראָליק דער שוחט, דער מיליטינער שוחט, שמואליק שטערנבערג, שמואליק פון טאטארסקי, שייקע דער שוחט.

ש נ י י ד ע ר ס — יאָסל דער געלער, געכטמאן שלמה, יאָסל דער חייסער, ברידער דריקער, יצחק טוכבינדער, הערשל שרייבער, זאַבארין ישכר, ברידער יאַסין, יאָסל טשיזשיק (אָסט־ראַזעצער) און שחאָגער סאַנדבערג, עזריאל לייפעל, משה טאַנ־דייטניק, ברידער קידער, הרן קאָרטשיק, בעני שניידער, ברידער שטערן.

ש ו ס ט ע ר ס — דראַניצע, אברהם כאַרפאַק, טייטלבוים, די לולקעס, משה שטערן, גוינע און זון מאָטל.

---

[1]) זע רשימה פון בראנזשעס זייט 178.

משה סאַראָקאַ, קאַנאַדאַ

אוסטראָהער יונגע טאַלאַנטן

אין די 30־קער יאָרן האָבן אָנגעהויבן שפּילן אַ אָנגעזעענע ראָל אין אוסטראָהע אייניקע פון יונגן דור, וואָס ביי נאָרמאַלע באַדינגונגען וואָלטן זיי זיכער געוואָרן די שפּעטערדיקע כלל־טוערס, קהילה פאַרוואַלטערס, מאַגיסטראַט ראַטמענער אד״ג. אָבער צום גרויסן באַדויערן זיינען די דאָזיקע יונגע טאַלאַנטן אַכזריש אויסגעמאָרדעט געוואָרן.

1. ג ד ל י ה ג ד אַ ל י ע ו ו ס ק י

אים קומט געוויס דער אויבן־אָן. מער ווי דורכשניטלעך אינטעליגענט, אויסערגעוויינלעך פעיק, אַ פּרעכטיקער מאַסן־אָראַטאָר, מיט וועלכן מען האָט זיך אין ערגעץ ניט געקענט

פאַרשעמען. אין דער פוילישער גימנאַזיע איז ער געווען אַ גלענצנדער פּאָלאָניסט, און יאָרן נאָך זיין פאַרענדיקן די גימנאַזיע, האָבן נאָך די פּראָפעסאָרן אַלץ רעקאָמענדירט צו אים אַלע שוואַכע שילער. ער האָט אָבער אויך פּערפעקט באַהערשט יידיש, עברית און רוסיש. ער האָט פאַרמאָגט אַ פענאָמענאַלן זכרון און איז אין יעדן מאָמענט גרייט געווען האַלטן אַ פּאָליטישן רעפעראַט, אַ פאַרלעזונג וועגן ציוניזם, ליטעראַטור א.א.וו. גדאַליעווסקי האָט שטודירט אויפן יורידישן פאַקולטעט אין וואַרשעווער אוניווערזיטעט, אָבער די פּאַרטיי־אַרבעט, אַלס פאָרזיצער פון דער רעוויזיאָניסטישער פּאַרטיי אין אוסטראָהע, איז ביי אים געשטאַנען העכער פון אַלעס.

אין 1939, ווען די סאָוויעטן האָבן באַזעצט מערב־אוקראַינע, איז ער מיט זיין פרוי ס אָ נ י אַ ג ר י י נ י מ ס אָפּגעפאָרן קיין לעמבערג און דאָרט פאַרגעזעצט דעם שטודיום. ענדלעך איז געקומען דער טאָג, ווען ער האָט באַקומען דעם דיפּלאָם און אַ באַשטימונג אין אַ שטעטל אין מזרח־גאַליציע. אָבער אויפן שוועל פון גליק האָט אים דערוואַרטעט דער אומגליק. ביים ארויסגיין פון אוניווערזיטעט האָבן אים אָפּגעוואַרט אַגענטן פון נ.ק.וו.ד., וועלכע האָבן אויפן סמך פון א מסירה פון אוסטראָהע אים אַרעסטירט און אריינגעוואָרפן אין תפיסה. און בעת דאָס רוסישע מיליטער האָט פאַרלאָזן לעמבערג האָבן זיי ליקווידירט אַלע פּאָליטישע אַרעסטאַנטן און צווישן זיי אויך ג ד ל י ה ג ד אַ ל י ע ו ו ס ק י.

גדליה גדאַליעווסקי האָט פאַרמאָגט אַ זויבערן כאַראַקטער, געווען אַ גוטער חבר און געטרייער פריינט צו אַלעמען, וועלכע וועלן דערמאָנען זיין נאָמען מיט ערע און ליבשאַפט.

3. ב ר ו ך (ב ו ז י) ח ס י ד

אַ בחור מיט אַ גאָלדענעם כאַראַקטער און אַ זעלטן איבערגעגעבענער פריינט צו זיינע חברים איז געווען ב ו ז י

ח ס י ד. ווער נאָר ס׳האָט אים געקענט האָט ניט געקענט אים ניט ליב האָבן. אינטעליגענט, פיין, איידל, איז געווען פאַררעכנט אַלס דער בעסטער קענער פון געשיכטע צווישן אַלע שילער פון דער פוילישער גימנאַזיע. געווען אַ געענדיקטער אַדוואָקאַט פון קראָקאָווער אוניווערזיטעט, א מענטש, פאַר וועמען ס׳האָט ניט עקזיסטירט קיין וויכטיקערע זאַך ווי די פּאַרטיי. זייענדיק וויצע פאָרזיצער פון דער רעוויזיאָניסטישער פּאַרטיי אין אוסטראָהע, האָט ער אַלע מאָל פאַרנאַכלעסיקט זיין פערזענלעכע קאַריערע צוליב דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט.

גלייך נאָך דער אָקופּאַציע פון אוסטראָהע דורכן רוסישן מיליטער, איז ער צוליב אַ מסירה אַרעסטירט געוואָרן און איינגעזעצט אין תפיסה. שפּעטער איז ער אַרויסגעפירט געוואָרן פון אוסטראָהע און פאַרשיקט קיין רוסלאַנד. זייענדיק אין דייטשלאַנד, האָב איך געהערט פון אַ געוועזענעם זדאָלבונאָווער תושב, אַז אין קיעוו האָט מען בוזי חסיד פאַרמשפּט צום טויט און דערשאָסן. צי די ידיעה איז ריכטיק אָדער ניט, אָבער צווישן די לעבעדיקע איז ער זיכער ניטאָ.

ליבע חארבאש

גרויס זיינען די פאַרלוסטן ביי יעדן פון אונדז, איבער־הויפּט אין אָנבליק פון די קרבנות, וואָס מען האָט גע־דאַרפט און אַפשר געקענט פאַרמיידן. אויך דער פאַר־לוסט פון מיין שוועסטער ליבע איז געווען דורכאויס פאַראיבעריקט.

זייענדיק אַ מיטגלידערין פון „התאחדות", איז זי דער־צויגן געוואָרן דורך דער יוגנט־באַוועגונג „גורדוניה" און געשטרעבט אַלע יאָרן צו דערגרייכן די ברעגן פון לאַנד. אין אירע שמועסן מיט באַ־קאַנטע האָט זי אַלעמאָל אויסגעדרוקט אירע טרוימען און בענקשאַפט צום לאַנד. אויספירנדיק אָפט מאָל ביי אונדז אין מיל פאַרשידענע פיזישע אַרבעטן, פלעגט זי מיט פרייד אונטערשטרייכן, אַז דאָס גרייט זי זיך אַזויערנאָך אויספירן די שווערע אַרבעטן, וועלכע וועלן איר געוויס פאָרשטיין אין נייעם לאַנד.

אָבער פאַרשידענע שטערונגען זיינען אַלעמאָל געשטאַנען אין וועג, ניט דערלאָזנדיק פאַרווירקלעכן איר שטרעבונג. אויך איר קומען קיין ליטע צו זיין מיט מיר אין קיבוץ איז געווען מיטן ציל, אפשר וועט זי קענען פון דאָרט עולה זיין קיין ארץ. ליידער אָבער איז דאָס עולה זיין צוליב פאַרשפּע־טיקונג ניט צושטאַנד געקומען, און איז געצוווּנגען געווען זיך אומקערן קיין אוסטראה, ווו זי איז אומגעקומען צוזאמען מיט אלע יידן דורך די היטלערישע מערדער.

זאָלן די עטלעכע שורות דינען אַלס אָנדענק בלומען אויף איר אומבאַקאַנטן קבר.

חיים חאַרבאַש

אוסטראַהער לאַנדסלייט קאַמיטעטן

1. ניו־יארקער פרויען קאמיטעט

דער אוסטראהער פרויען קאמיטעט אין ניו־יארק איז איינער פון די עלטסטע קאמיטעטן בכלל און דער איינציקער עקזיסטירנדער אוסטראהער פאראיין אין די פאראייניקטע שטאטן, וועלכער צייכנט זיך אויס מיט זיין הילפס טעטיקייט. לויט די פרוי ב. אפטייקער גיט אונדז איבער, איז ער געגרונדעט געווארן אריבער 60 יאר צוריק אין די ראמען פון די לאנדס־מאנשאפטן, וואס זיינען אנטשטאנען אין צוזאמענהאנג מיט דער גרויסער יידישער עמיגראציע באוועגונג אין סוף פון פאָריקן יארהונדערט, די פרוי אפטייקער זעלבסט איז שוין אריבער 40 יאר אַ „מעמבער" און שטייט אין שפּיץ אלס פרעזידענטין און טיכטיקע טוערן פון דער „סאָסייטי".

הכנסות זיינען באשטימט געווען פאר די אוסטראהער „גרינע", וועלכע האבן זיך גענויטיקט אין הילף.

נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה האט די סאסייטי אונט־ערגענומען א טיכטיקע „רעליף" טעטיקייט. מען האט איינ־געארדנט בעלער און אנדערע אונטערנעמונגען, כדי צו לינד־ערן די נויט פון די לאנדסלייט אין אוסטראה, וועלכע זיינען שטארק פארארעמט געווארן נאך דער מלחמה און די פאגרא־מען. אין דער צייט פון פאַר דער צווייטער מלחמה איז דער קאמיטעט געשטאנען אין ענגן קאנטאקט מיט די געזעלשאפט־לעכע הילפס־אנשטאלטן אין אוסטראה. איבערהויפט האבן זיי זיך אינטערעסירט מיטן אוסטראהער מושב־זקנים, פאר וועלכן זיי האבן געשיקט געלט און קליידונג. באזונדערס האבן זיי

צו יענער צייט איז די „סאסייטי" געווען א גאנץ גרויסע און געציילט א 100 שוועסטער פון די בעסטע אוסטראהער איינוואנדערער. אין אנפאנג איז פרוי אפטייקער אליין געגאנ־גען אויף די הויכע שטאקן צו זאמלען דעם קאמיטעטאפצאל. דאן האט מען יעדן ווינטער אראנזשירט א „טעאטער־בענעפיט", מערסטנס אין יידישן טעאטער פון מאריס שווארץ, און די פארשטארקט די טעקטיקייט נאך דער מלחמה, שיקנדיק פעק־לעך און געלט־שטיצע פאר די פליטים אין די לאגערן.

ווען דער אוסטראהער פאראיין אין ישראל האט זיך געג־רונדעט, האט זיך די „סאָסייטי" זעלבסט אפגערופן און אריינ־געשיקט א גרעסערע סומע געלט פארן אוסטראהער הילפס־פאָנד אין ישראל. און זייט דעמאלס שטייען זיי אין קאנטאקט

מיטן ישראל פאראיין און שיקן אויך דירעקטע שטיצע, מיט פעקלעך אדער געלט, די נויטבאדערפטיקע לאנדסלייט.

ביי היינט־צו־טאג זיינען געבליבן בלויז 2־3 פון די אמאליקע מיטגלידער און אייניקע נייע, וועלכע האלטן אן די טראדיציע פון דער „סאסייטי". די פרוי בעסי אפטייקער איז לעבנסלענגלעכע פרעזידענטין, פרוי פ. פורטוס וויצע־פרעזידענטין, פרוי צוקער — „טשערליידי פון אפעירס", פרוי סאניא פרידמן פון די נייע טיכטיקע מיטארבעטערינס, ה' ס. קוטשער — סעקראַטאר. פון מיטגלידערינס — פרוי אידא סמאליאר, פרוי חיה'קע ווילקער, פרוי באראד א. אנד.

2. לאנדסמאנשאפטן און פאראיינען

לויט מען גיט אונדז איבער זאָל עקזיסטירן אין ניו־יארק פאראלעל צו דער פרויען סאסייטי אויך א אוסטראהער מענער־ אדער געמישטער פאראיין, אבער ליידער האבן מיר ניט געהערט קיין סך פון זיין עקזיסטענץ אדער טעטיקייט. דעסט גלייכן באקומען מיר פון צייט צו צייט צופעליקע ידיעות וועגן א אוסטראהער פאראיין דא אדער דארט, אבער ווי עס זעט אויס זאלן דאס זיין פאַרעלטערטע שוין אפגעשוואכטע אדער נייע צייטווייליקע קערפערשאַפטן.

אין יאר 1944 האבן מיר מצליח געווען אנצוקניפן פריינטלעכע באציונגען מיט א אוסטראהער פאראיין אין באסטאן, אין שפיץ פון וועלכן עס איז געשטאנען די פרוי דאָראַ לוקאטש. דאס איז געווען א לאנגיעריקער פאראיין מיט א אייגענער „סעמעטערי" ווי א ריכטיקע לאַנדסמאנשאפט פון אמאליקע שניט. ווען זיי האבן געהערט וועגן דער הילפס־אקציע פון ניי געשאפענעם ישראל פאראיין צו שטיצן די פליטים אין די לאגערן, האבן זיי אויף שנעל מאביליזירט א גרעסערע סומע לויט יענע צייט און איבערגעשעקט דעם ישראל פאראיין. די פרוי לוקאטש האט נאך א געוויסע צייט אנגעהאלטן א שריפטלעכן קאנטאקט מיט ישראל, אבער ווען זי איז עלטער און שוואכער געווארן, האט דער פאראיין אויפגעהערט.

אין יאר 1960 איז געקומען קיין תל־אביב א טוריסט א בן־עיר מיטן נאמען סילווערמאן, וועלכער האט צוריק מיט אריבער 50 יאר עמיגרירט פון אוסטראה קיין ניו־יארק. האבנדיק א ווארעמען סענטימענט פאר דער אלטער היים־שטאָט, האט ער געפונען דעם וועג צום אוסטראהער לאנדסלייט פאראיין אין תל־אביב. נאך א קליינער אונטערהאַנדלונג האט ער בייגעשטייערט א גרעסערע סומע צום שוין עקזיסטירנדן פאָנד, מיט וועלכע געלטער עס איז באפעסטיקט געוואָרן די גמ"ח־קאסע, וועלכע האט אנגענומען דעם נאמען פון שפענדער: „זאב סילווערמאן ורעיתו רחל".

די פארשטארקטע קאסע האָט אנגעהויבן געבן הלוואות יעדן אוסטראהער, וואס נויטיקט זיך אין דרינגענדן קאנסטרוקטיוון קרעדיט. עס איז צו פארהאפן, אז אויך אנדערע בני־עיר וועלן נאכטאן דעם מוסטער און נאך מער פארשטארקן די נויטיקע קאסע, אבער דערווייל קומט דער גאנצער קרעדיט און „יישר כוח" די ליבע אוסטראהער לאנדסלייט סילווערמאן.

3. אוסטראהער לאנסלייט פאראיין אין בוענאָס־איירעס

הגם עס האבן זיך שוין געפונען אין ארגענטינע לאנדסלייט מיט צענדליקער יארן צוריק, אבער דער גרויסער עמיגראציע שטראָם פון אוסטראה איז פארגעקומען אין די יארן 1920־24. דער גרויסער צופלוס פון לאנדסלייט און די בענקשאפט נאך א היימישער סביבה, האט געגעבן פלאץ זיך צו פארטראכטן וועגן אַ פאראיין.

דעם 17־טן אויגוסט 1924 איז אויף א ברייטערער פארזאמלונג אנגענומען געווארן דער באשלוס וועגן דער גרינדונג פון „אסטראהער לאנדסלייט פאראיין" מיטן הויפטציל — קעגנזייטיקע הילף. עס איז אויסגעוויילט געווארן די ערשטע לייטונג, וועלכע האבן צוגעטרעטן מיט גרויס ענטוזיאזם צו דער ארבעט. ארום פאַראיין האבן זיך אנגעהויבן קאנצענטרירן אלע לאנדסלייט, און יעדער צוזאמענקום איז געווען ממש א פרייד. איבערהויפט איז עס געווען א שטראל פון האָפענונג פאר די ניי־אנגעקומענע, ווען די אויסגעטיילטע קאנסטרוקטיווע הילף האט געשטעלט אויף די פיס.

אין משך פון דער צייט איז פארשטארקט געווארן די סאציאלע קאסע, און עס האט זיך אנגעהויבן א פּאָלעמיק איבערן שאפן א באזונדערע ליי־קאסע. א זעלבסטשטענדיקע ליי־קאסע איז טאקי געשאפן געווארן, וועלכע האט זיך אבער אין די יארן 1927־28 פאראייניקט מיטן פאראיין. צוליב א שווערן קריזיס פון די לאנדסלייט, וואס האבן ניט געקענט אפצאלן זייערע חובות, איז דער פאראיין שטארק אפגעשוואכט געווארן, ביז עס איז געקומען צו א פאלקאמער פאראליזירונג אויף א לענגערע צייט.

אין יאר 1935 האבן ה"ה יונה קיסיליס און שלמה באביס צוריק אויפגעלעבט דעם פאראיין. עס איז אויסגעוויילט געווארן א נייע לייטונג, וועלכע האט זיך גענומען אינטענסיוו צו דער ארבעט און מיטגעווירקט צו פאַראייניקן אלע כוחות ארום פאראיין. עס איז באפעסטיקט געווארן די סאָציאַלע קאַסע און באנייט געוואָרן די קאנסטרוקטיווע הילף פאר די נויטבאדערפטיקע לאנדסלייט.

ווען ה' שמאי ראזענבלאט איז אויסגעוויילט געווארן פרעזידענט אין יאר 1936, האט דער פאראיין געמאכט נאך א חשובן שריט פאראויס. ה' ראזענבלאט האט אפגעגעבן אומזיסט א צימער פארן סעקרעטאריאט, וועלכער האט באקומען א שטענדיקן אַדרעס. די פייערונג פון דער דערעפענונג איז אויסגעפאלן זייער אימפּאָזאַנט. דער פאראיין האט זיך פארבונדן מיט אלע געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס אין לאנד, ווי אויך איז ער געקומען אין קאָנטאַקט מיט דער יידישער קהילה אין דער אלטער היים־שטאָט. עס איז אויסגעוויילט געווארן א סוב־קאמיסיע אין באשטאנד פון די חברים: גרעגארי דישעל, מיכל גרינעס, חיים

ג ל י י ז ע ר ע"ה, א ב ר ה ם ש ל י י ע ן און ד ו ד פ ו ק ס, וועלכע האט געהאט די אויפגאבע אויסצואַרבעטן א פּראָיעקט פון גרונדן א ליי־קאַסע. צו דעם צוועק איז געדונגען געוואָרן א לאָקאל אויף וואלענטין גאמעז 3014, אין וועלכן וווינארט עס איז אריבער דער סעקרעטאַריאַט פון פאראיין.

דעם 10־טן יאנואר 1937 איז אויף אן אויסערארדענטלעכער גענעראל פארזאמלונג געגרונדעט געווארן די ליי־קאַסע ביים פאראיין אויף דער באַזע פון אקציעס. עס איז צוגעצויגן געווארן א דאַמען־קאָמיסיע, וועלכע האט פיל מיטגעהאָלפן צו דער ארבעט. די הילפס־ארבעט האט זיך פארגרעסערט און עס זיינען ארויסגעגעבן געווארן הלוואות אין דער הויך פון 200 דאָלער אן שום אינטערעסן, נאר א קליינער אפצאל אויף אויסצוהאלטן דעם סעקרעטאַריאַט.

אין יאר 1944 איז געפייערט געווארן דער 20־יעריקער יובילעאום פונם פאראיין, וועלכער יום־טוב איז געקרוינט געווארן מיט גרויס דערפאלג — מאטעריעל און מאָראַליש. אויסנוצנדיק די געלעגנהייט, וואס עס האָבן זיך באטייליקט כמעט אלע אוסטראהער, איז פּראָקלאמירט געווארן א קאמפּיין פאר די לעבנגעבליבענע ברידער און שוועסטער, און אלע האבן זיך באשטייערט מיט גרעסערע געלט־סומען. צו דער געלעגנהייט איז ארויסגעגעבן געווארן אן אלמאנאך, אין וועלכן עס איז אפּגעשפּיגלט געווארן די טעטיקייט פונם פאר־איין במשך פון 20 יאר. אויף א געהעריקן אופן איז שפּעט־ער אויך געפייערט געווארן דער 25־יעריקער אַניווערסאַר פונם פאראיין, וועלכער איז באצייכנט געווארן מיט א שיינער יובילעאום אויסגאבע. צו דער צייט איז די ארבעט פון פאראיין געשטאַנען אונטערן צייכן פון אויסטיילן הילף די אוסטראהער פליטים. צו דעם צוועק איז צוזאמענגעשטעלט געווארן א רעיעסטער פון אלע אוסטראהער לעבנגעבליבענע אין דער וועלט, כדי בעסער ארגאניזירן די הילף פאר זיי. עס איז געשיקט געווארן הילף אין מזומן און אין פּעקלעך, פון וועמען עס איז נאר דערהאלטן געווארן א בריוו, קיינעם איז ניט אפּגעזאגט געווארן.

בכלל האט זיך די טעטיקייט פון פאראיין ניט באגרענעצט בלויז מיט הילף פאר די פליטים, נאר אויך מיטגעשטייערט פאר פארשידענע אינסטיטוציעס, באזונדער פאר ישראל. — פייערנדיק דעם 1־טן „יום־עצמאות" פון מדינת ישראל איז „אוסטראה" אריינגעשריבן געווארן אין ספר הזהב פון קרן־קיימת לישראל, און צו פאראייביקן דעם אנדענק פון די אוסטראהער קדושים איז אנטהילט געווארן אויפן בית־עולם א אנדענק־טאָוול. אינם אינסטיטוט פאר בלינדע אין ירושלים איז אפּגעדעקט געווארן אַ טאָוועל פון אַ זאַל געווידמעט דעם הייליקן אנדענק פון די אוסטראהער קדושים. ווען דער „יד־ושם" אין ישראל בשותפות מיטן קרן־קיימת האבן פּראָקלאַ־מירט דאס פלאַצן פון „יער הקדושים", האט דער פאראיין איינגעצאלט די באטרעפנדע סומע פאר פלאנצן אַ וועלדל אויפן נאמען פון אוסטראהער קהילה. עס איז אויך געהעריק מיטגעשטייערט געווארן צום ארויסגעגעבענעם אין ישראל יזכור־בוך „פנקס־אוסטראה".

צום שלוס, ווען דער אוסטראהער לאנדסלייט פאראיין אין ארגענטינע שטייט אויפן שוועל פון 40־יעריקן יובילעאום אין א אייגענער וווינונג מיט א פיין איינגעאָרדנטער קאָאָפּע־ראַטיווע באַנק און מיט א היבשן קרעדיט צעטל פון וויכטיקער הילף און קולטור טעקטיקייט, זאלן דאָ באצייכנט ווערן מיט אנערקענונג די אלע חברים און מיטגלידער, וועלכע האבן אנגעפירט מיטן פאראיין פון זיין גרינדונג ביז היינט.

קאָמיטעט פון אוסטראהער ל"ל פאַראיין אין אַרגענטינע

שטייען פון רעכטס: יענקל פערקוס, יעקב מאָלדאַווסקי, חיים פעלדער.
זיצן פון רעכטס: משה ערליך, מאָטל קימעלמאַן, משה גאָלדשטיין, מאָטי ווארי‌אַך, אברהם שלייען, מאיר כהנא, אשר גרויסער, מיכל גרינעס.
עס פעלן: שואל פישביין, אהרן־הערש דישעל.

נספחים - צולאגן

פרק י״ג

נספחים – צולאגן

ערבים מקוריים מפנקס אוסטראה הישן [1]
אויסצוגן פון „אלטן אוסטראהער פנקס״

פנקס צד אי, דף פי שנת תפ״ט (1729)
בדבר שריפת הפנקס הישן

— — — באלו השנים שעברו מיום שנשרף הפנקס ממש נעשה כצאן בלא רועה ונפרץ בהרבה גוונין ואמרנו ועניני להחזיר עטרה ליושנה להסיר הפרצה הגדולה לעשות גדר גדול והחמרנו בכל החומרות שהחמירו קדמונינו וכאשר נתחזקו מפי גאונים רבנים משנים קדמונים — — —

פנקס צד אי, דף י״ג, שנת ת״ק (1740)
בדבר הקדשת ילד כחבר בחבורה קדישא

כבוד המרומם התורני הנגיד מוהר״ר דוד בהרב המה״ג ה״ה מוהר״ר משה נר״י נגש לפנינו שלחן הטהור כבוד החבורה גומלי חסדים של אמת בהצעת דברי הן והסד על לשונו שמאד חמיד ורגיג לחבר במחברת הקודש את בנו הילד שעשועים כמר אשר צבי שיחי׳ לאי״ו לחנכו במצות בחיבר הנאה מחברת הקודש כבוד החבורה קדישא יצ״ו והנה אנחנו ראינו גודל התאמצות שכל כוונתו לשם שמים לחבב את בנו הילד שי׳ ולחנכו ולגדלו בעסקי מצוה רבה כזו בכן נתננו מקום לדבריו להתקרב את בנו הילד... ובזכות זה יזכה לגדלו ולחכמו לתורה ולחופה ומ״ט אכי״ר. ובחתימתנו קא זכינו לו הכ״ד כבוד אלופי וגבאי הח״ק יצ״ו יום ה׳ א׳ דר״ח טבת ת״ק לפ״ק.

פנקס צד בי, דף פ״ג, שנת תק״ג (1743)
בדבר הקדשת נכד כחבר בחבורה קדישא

המרומם הראש מוהר״ר ליב במוהר״ר מרדכי הכהן הרים ידו בברכת כהנים להתפלל עבור נכדו היניק וחכים כמ׳ שמואל שמעלקא כ״ץ לקבלו לתוך החבורה והנה עלתה תפלתו וקבלנו אותו ועבור זה נדבה רוחו ליתן א׳ שאק פאלין לביה״ק היום יום ו׳ כ״ו חשון תקגים״ל.

1. עפ״י העתקתו הנאמנה של רמ״מ ביבר מהמקור

פנקס צד א׳, דף ק׳, שנת תק״ל (1770)
בדבר מינוי סופר העיר והחבורה קדישא

שיל״ת בעת האסיף אסיפה שלימה ושלחן מלא הרועים כבוד אלופי ראשי ומנהיגי כבוד בני חבורא קדישא דפה קהלתינו יצ״ו לעיין ולפקח במילי דשמיא ומילי דמתא והנה רב כהנא אקלע לאתרן ה״ה כבוד הרב המושלם חכם וסופר מהיר מוהר״ר שמחה הכהן בהרב המנוח המפורסם מוהר״ר דניאל כ״ץ ז״ל רפאפורט ספרא דמתא פה קהלתינו יצ״ו וראינו כהן שדעתו יפה דורש וחושב במחשבתו מחשבת הקודש מתהלך בתומת ישרים. לזאת ידינו מאמיצים ומחזיקים ידיו אמונה להוסיף לו ברכת החיים והשלום יחדיו יהיו תמים להיות כבוד הרב ה״ה מוהר״ר שמחה הנ״ל סופר קבוע וחבר עיר כחד מבני חבורה יכבדוהו ויעטרוהו בעיטור סופרים לכל דבר הצטרכות בני כבוד החבורא והרב הנ״ל קבל על עצמו שלא לבקש שום גדולה והתנשאות ושום התמנות רק לשרת את אחיו בני החבורא כל הימים. הכ״ד כבוד אלופי ראשי מנהיגי החבורא קדישא דפה ק״ק אוסטרהא יצ״ו הבאים על הגלוי ועל החתום למשמרת לדורות היום יום ב׳ כ״ט תשרי תקלמ״ד לפ״ק.

פנקס צד ב׳, דף קע״א, שנת תקל״ו (1776)
בדבר התחברות הרה״צ ר׳ אליקום געציל להח״ק

ההוא גברא ראתא לקדמנא ה״ה התורני המופלג האברך מו״ה אליקום געץ בהרב המגיד מישרים המופלא ומופלג מו״ה יעקב יוסף נ״י (רב ייב״י) בקש מאתנו אלופי גבאים דחבורה ג״ח להכניסו לחבורה ג״ח להיות כא׳ מאתנו וקבל על עצמו להיות כא׳ מן המנוין וכבר סילק לידינו מעות קדימה אך בזאת נאות לו שישמש את החבורה שתי שנים מיום דלמטה ובשנת תקל״ח יובא פתקאו לתוך הקלפי ולהוית לאות ולראי׳ באנו על הגלוי ועל החתום היום יום ד׳ ז״ך כסליו תקלוא״ו לפ״ק.

פנקס צד ב׳, דף קס״ח, שנת תקמ״ב (1782)
בדבר ביטול האלות החרמות והשמתות

אנחנו אלה פה כולנו חיים ח״מ אספנו אסיפה שלימה כנסי׳ שהיא לשם שמים לפקח בעסק החבורה שלנו ואחרי שקראנו שנים ושלש דלתות בפנקס הלז, אלה דברי הברית והחוקים אשר אזנו ויסדו דור ודור ומנהיגיו וחכמיו חכמים עשו חיזוק לדבריהם. כל המשנה אף דיבור א׳ מכל הדברים הנאמרים בפנקס הלז יוקנס קנס עצום לפי ראות עיני הגבאים. והנה ברבות העתים החמירו בני ישראל על עצמם לאסר איסר על נפשם ולגזור בחרמות ושמתות ובאלה ושבועה לקיים עליהם כל היוצא מפיהם ומפי כתבם אשר חרות על הלוחות בפנקס הלז ומתוך חומר שהחמירו על עצמם בתחלתם בחומר עונש החרמות ושבועות הקלו בסופן לזלזל בחרמות ובשבועות ואיסורין להיות שיש כמה גזירות ותקנות שאין רוב הציבור יכולין לעמוד על עצמם לזאת אמרנו למען לא תהי׳ זאת לפוקה ולמכשול, הננו מעתה נמנין באסיפה שלימה ומבטלין מעתה ועד עולם כל החרמות והשמתות והאיסורין והשבועות והאלות הכתובות בפנקס הלז כולהון יהון שרן והננו מתירין כל החרמות והשמתות והנדויים והשבועות והאיסורים והאלות והחתיכא דאיסורי כל מה שקבלו בני החבורה על עצמם מיום הוסדה עד עתה הן בכתב והן בע״פ לא יהון חלין כלל וכלל וכשם שאנחנו מתירין כן יהיו מותרין בבית דין של מעלה ולא יעשו שום רושם כלל. ומהיום והלאה הס מלהזכיר בשם איסור וחרם ושבועה ואלה וחתיכא דאיסורא הן בע״פ או בכתב רק יהיה נידון העובר על תקנות החבורה כדין פורץ גדר לפי ראות עיני הגבאים אשר יהיו בימים ההם וראשי החבורה ולהיות לראי׳ באנו עה״ח היום יום הששי ארבעה

ימים לחודש טבת תקמ"ב. כ"ד כבוד אלופי ראשי נגידי הבוררים דחבורה קדישא ג"ח של אמת דפה ק"ק אוסטרהא בצירוף בני החבורה קדישא. ולמדין משיטה אחרונה שכל החרמות והשבועות שיהי' נעשה מעתה בתוך החבורה שלנו הננו מבטלין אותן מעכשיו שלא יהא בהם שום ממש. כ"ד אלופי החבורה.

פנקס צד ב', דף, — שנת תקנ"א (1791)
בדבר סילוק חוב להרב המגיד רב ייב"י ז"ל

אדות החוב המגיע להרב המגיד המנוח המפורסם מוהר"ר יעקב יוסף ז"ל (רב ייב"י) מהחבורה זו ואין ידנו משגת לשלם כל החוב ונתפשרנו עם יתמא המנוח שיסולק לבנו הקטן ה"ה הרבני מוהר"ר פנחס נ"י סך תשעה זהובים מדי חודש בחדשו עד תשלום סך מאה וחמשים זהובים והחוב הנ"ל נאמר בפירוש שהוא מוקדם לכל החובות ולכל הצדקות ועד שלא יסלק הנאמן הסך הנ"ל מדי חודש בחדשו אין לו רשות ליתן שום דבר עד שיסלק התשעה זהובים הנ"ל היום יום ו' עש"ק ז' ימים לחודש מרחשוון תקנ"א לפ"ק.

פנקס צד א', דף ר', שנת תקנ"ט (1799)
בדבר מינוי נאמן חדש תחת הנאמן שנפטר

כל אסיפה שהיא לשם שמים. אחר אשר ה"ה הרבני המופלג מו' שמואל שמעלקא כ"ץ שבק לן חיים שהיה נאמן בהחבורה שלנו זה כמה שנים. כעת הסכמנו כולנו חתומים מטה בהסכמה שלימה ובחרנו את כבוד אדמו"ר הרב הגאון המפורסם מו"ה אשר צבי בהמנוח מו' דוד שיהיה מעתה נאמן בהחבורה קדישא שלנו כל ימי חייו ואליו יובא כל הכנסות החבורה הן מעות קדימה ומעות קבורה ר"ל ושאר הכנסות החבורה לא תגע בו יד רק ימסר אליו ושאר דברים הנאמרים בהפנקס הלז ככל הדברים הכתובים וחתומים שנתנו החבורה שלנו כתוב וחתום להמנוח מו' שמעלקא הנ"ל. כמו כן כחו של הרב אשר צבי הנ"ל בכל הענינים הנוגע להחבורה שלנו ועפ"י תקנות החבורה... השם ברחמיו המרובים הוא יסיר מאתנו כל נגע וכל מחלה וכל מכאובים הכ"ד האלופים הראשים רוזני גבאי היום יום א' ח"י מרחשון תקנ"ט לפ"ק.

פנקס צד א', דף ר"א, שנת תקס"ו (1806)
בדבר קבלת אשה כחברה בחבורה קדישא

האשה החשובה מרת חי' בת הרבני המנוח מו' צבי הירש הכהן בקשה מאתנו להיותה נמנה בתוך החבורה ולהיות שמה נקרא בשם בעלת החבורה שלנו להיותה נטפלה לעושי מצוה ממצות חבורה קדישא גומלי חסדים של אמת ולהיות דינה כדין כל בעלי החבורה שלנו לכל... והתקנות של בעלי החבורה שלנו ולכל הענינים וכבר סילקה מעות קדימה... והסכמנו כולנו הח"מ להכניסה לתוך החבורה שלנו והרי האשה חי' הנ"ל כאחד מבני החבורה שלנו לכל פרטי הדברים וכל התקנות הנוהג בבני החבורה שלנו לכל הענינים בחייהם ובמותם אך בזאת הענין שאין נוהג בנשים כאנשים לענין להיות פתקאה בתוך גורל הקלפי דלאו אורח ארעא אבל לשאר ענינים היא ככל האנשים הנאמנים בתוך החבורה שלנו הן בחי' שלה ואחר שימלאו ימיה נוהגת בה כפי התיקון והנהוג כ"א מבני החבורה... ומה שנעשה בהסכמה שלנו באנו עה"ח היום יום ב' כ"ו ניסן תקס"ו לפ"ק.

כתב רשיון למשמרת אב״ד הגליל
מאת המלך סטניסלאב אבגוסט פוניאטובסקי
להרב הגאון ר׳ מאיר מרגליות אב״ד באוסטראה

דערלויבעניש אויפן אמט פון קרייז־רב
ארויסגעגעבן פון קעניג סטאניסלאוו אווגוסט פאַניאַטאָווסקי
דעם גאון ר׳ מאיר מרגליות, רב אב״ד פון אוסטראה

STANISŁAW AUGUST Z BOŻEJ ŁASKI KRÓL POLSKI, WIELKI XIĄŻE LITEWSKI, RUSKI, PRUSKI, MAZOWIECKI, ŻMUDZKI, KIJOWSKI, WOŁYŃSKI, PODOLSKI, POŁTAWSKI, INFLANTSKI, SMOLEŃSKI, SZWEDZKI I CZERNIHOWSKI.

Oznajmujemy niniejszym Listem Patentem Naszym wszem wobec i każdemu, że jednakowo należy o tem wiedzieć, osobliwie, jednak starozakonnym. Rabinom i Kahałom Województwa Bracławskiego i całej Ukrainy, iż takowym Listem Patentem Naszym dnia ośmnastego miesiąca Grudnia tysiącnego siedemsetnego sześćdziesiątego piątego Roku wydanym; Starozakonnego Majera Herszkowicza Rabinem Centralnym Ruskim i Bracławskim postanowili. Tak żeby Rabinostwo Ruskie dobrowolnie oddał i rezygnował; przeto aby mu takowa rezygnacya pierwszego Patentu Naszego na Rabinostwo Bracławskie, dnia i roku wyżej wspomnianego, wsprawowaniu tego Rabinostwa Bracławskiego i ukraińskiego, bynajmniej w niczem nieszkodziła i nie naruszała. Niniejszym Listem-Patentem Naszym, tegoż starozakonnego Majera Herszkowicza przy tem Rabinostwie Generalnym Bracławskim całej Ukrainy i przy wszystkich do niego ściągających, dożywociach, zachownia twierdzone dają Mu moc do sądu swego zapisywać wszelkie sprawy do Rabinów i Kosztów, imentowane jeżeli przez apelacye przepadłe, celem rozsądzenia. Zalecamy przytem aby tego potwierdzonego Rabina-Centralnego Bracławskiego i Ukraińskiego Dekretem, wszyscy Rabini i Kahały straszonemi byli. Prowenta wszystki do Rabinostwa tego należące, tak jako inni Rabini mieli, używał i teraźniejszy.

Starozakonnemu Majerowi Herszkowiczowi Rabinowi Centralnemu miasta odbirać pozwalamy, — któremu przytem wszelka protekcya Nasza aby Urzędy Regimentarzy Naszych przyjść rozkazaliśmy. Dan w Warszawie dnia XXII Miesiąca Stycznia, Roku pańskiego MDCCLXXV. Panowania Naszego XI Roku.

STANISŁAW AUGUST KRÓL POLSKI.

Patent na Rabinostwo Generalne nad Rabinami i Kahałami w województwie Bracławskim i całej Urakiny znajduje się u starozakonnego Majera Herszkowicza, mieszkańca Zeliszczyckiego dan i potwierdzon.

ערכים מקוריים מתוך / אָריגינעלע מאַטעריאַלן פון

РЕГЕСТЫ И НАДПИСИ. СВОДЪ МАТЕРІАЛОВЪ ДЛЯ ИСТОРІИ ЕВРЕЕВЪ ВЪ РОССІИ.

№ 236. ЧЕЛОБИТНАЯ ПОЛЬСКОМУ КОРОЛЮ СИГИЗМУНДУ ЛИТОВСКАГО ГЕТМАНА КОНСТАНТИНА ОСТРОЖСКАГО

ОБЪ УПЛАТѢ ДОЛГОВЪ ЕГО РАЗНЫМЪ ЛИЦАМЪ ВО ВРЕМЯ СМОЛЕНСКАГО ПОХОДА.

ОТПРАВЛЯЯСЬ ВЪ ПОХОДЪ, КНЯЗЬ ОСТРОЖСКІЙ ПРОСИЛЪ КОРОЛЯ, ВЪ СЛУЧАѢ ЕГО СМЕРТИ УПЛАТИТЬ ЕГО ДОЛГИ, СДѢЛАННЫЕ ИМЪ ДЛЯ СЛУЖЕБНЫХЪ НАДОБНОСТЕЙ. ВЪ ЧИСЛѢ ЕГО КРЕДИТОРОВЪ УПОМИНАЕТСЯ НѢКІЙ АВРАМЪ ВЪ СМОЛЕНСКѢ, У КОТОРАГО КНЯЗЬ ЗАНЯЛЪ 70 КОПЪ ГРОШЕЙ.

17 ноября 1508 г.
Акты Зап. Рос. Томъ II, стр. 57.

№ 992. КЛЯТВЕННОЕ ПОКАЗАНІЕ ЕВРЕЯ ИЗРАЕЛЯ КОПОЛЕВИЧА 15 СЕНТЯБРЯ 1661 Г.

ПО ПРОСЬБѢ ОСТРОЖСКАГО ЕВРЕЯ, ИЗРАЕЛЯ КОПОЛЕВИЧА, НАМѢСТНИКЪ ПОДСТАРОСТВА ЛУЦКАГО НАЗНАЧИЛЪ ВОЗНАГО, ПЕРЕДЪ КОТОРЫМЪ КОПОЛЕВИЧЪ ПРИНЕСЪ СЛѢДУЮЩУЮ ПРИСЯГУ: „Я ИЗРАЕЛЬ КОПОЛЕВИЧЪ, ЕВРЕЙ ГОРОДА ОСТРОГА, ПРИСЯГАЮ БОГУ ЖИВОМУ, СОТВОРИВШЕМУ НЕБО И ЗЕМЛЮ И НАШЪ ЕВРЕЙСКІЙ ЗАКОНЪ, ВЪ ТОМЪ, ЧТО ВЪ ГОРОДѢ ОСТРОГѢ, ВЪ ОБѢИХЪ ЧАСТЯХЪ ЕГО, ПРИНАДЛЕЖАЩИХЪ ИХЪ МИЛОСТЯМЪ МОИМЪ ПАНАМЪ (ВОЕВОДАМЪ САНДОМИРСКОМУ И КРАКОВСКОМУ), СУЩЕСТВУЕТЪ ТОЛЬКО ПЯТЬ ЕВРЕЙСКИХЪ ДОМОВЪ. И ДА ПОМОЖЕТЪ МНѢ БОГЪ, ЕСЛИ Я ПРИСЯГАЮ ПО ПРАВДѢ; ВЪ ПРОТИВНОМЪ СЛУЧАѢ АДОНАЙ ДА УМЕРТВИТЪ МЕНЯ ВЪ ЖЕНѢ, ВЪ ДѢТЯХЪ И ИМУЩЕСТВѢ; И ДА НЕ ПРІИДУ Я ВЪ ЛОНО АВРААМОВО И ДА ВОЗЬМУТЪ МЕНЯ ЗЛЫЕ ДУХИ НА ВѢКИ-ВѢЧНЫЕ“.

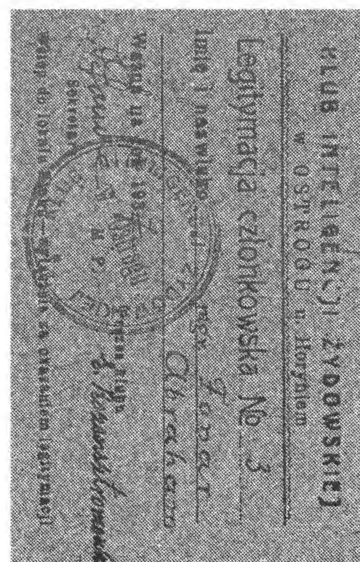
ЭТА ПРИСЯГА ВНЕСЕНА ВЪ ЛУЦКІЯ ГОРОДСКІЯ КНИГИ 1661 ГОДА 15 СЕНТЯБРЯ.

Еврейская Библіотека, т. VII.
Бершадскій. Матеріалы для исторіи евреевъ, стр. 35.

ההסתדרות הציונית בפולניה
ציוניסטישע ארגאניזאציע אין פוילן
כרטיס-חבר
מיטגליעדס-קארטע

שנת תרפ״

אייר	ניסן	סיון
תמוז	אב	אלול
תשרי	חשון	כסלו
טבת	שבט	אדר א
	אדר ב	

KLUB INTELIGENCJI ŻYDOWSKIEJ
w OSTROGU n. Horyniem
Legitymacja członkowska № 3

הקהלה העברית

באוסטרה.

22 אקטובר שנת [illegible]

לכבוד

הנין יו"ל שלמון הקהלה

מר מרדכי רבינוביץ

ארון מאד נכבד!

לאות תודה והכרה פנימית בעד עבודתך הפוריה והצנועה בתוך מנהל של הקהלה העברית באוסטרה נתכבד להגיש לך בתבת של כבוד לרגל צאתך מתוכנו למדינת אמריקה.

הרינו לברכך באריכות ימים וברוב הצלחה בחייך הפרטיים והצבוריים, וחותמים

ברוב כבוד והוקרה

יו"ר המועצה

יו"ר השלטון

סגן יו"ר המועצה

חברי

חברי המועצה

סוכר

#2

Prezes

מנהגי ביהכ״נ הגדול בק״ק אוסטרא

עם הערות מאת הגאון הגדול הר״ר **אליהו דוד ראבינאוויץ־תאומים** רב ואב״ד לאשכנזים אשר **בירושלים** עיה״ק תוב״ב*)

*) הרב הגאון הנ״ל שי׳ שלח כתבו עוד בשנת התר״ס את מנהגי ביהכ״נ הגדול בק״ק אוסטרהא הכתובים שם על טבלא זה כארבעים שנה. ובעיר אוסטרהא ישבו על כסא הרבנות בכל דור ודור גאונים גדולים מפורסמים בצדקתם ובתורתם כמו המהרש״א ז״ל. ועוד; וכל המנהגים האלה ממקום קדוש בכל דור ודור יהלכו, אשר השתמרו בידי גאוני העיר ובאו עד ימי הדור האחרון.

א) בכל יום אומרים מזמורי תהלים, ואשרי תמימי דרך, ואח״כ קדיש יתום, אח״כ השיר של יום וקדיש יתום, ומתחיל הש״ץ תפלת השחר, עם כל ברכות השחר וברכות התורה וכל הסדר עם ק״ש קטנה ומסיים בברכת מקדש שמו ברבים ומזכיר את השם בברכה זו, ואומר אתה הוא ה׳ כו׳, ופרשת התמיד ומשנת איזהו מקומן ובריתא דר׳ ישמעאל, ואין אומרים שם קדיש, רק מתחיל תיכף ברוך שאמר וגומרים כל התפלה וקדיש שלם ואומרים עלינו וקדיש יתום, אח״כ פותחין הארון ואומרים אנעים זמירות בכל יום וקדיש יתום ואין אומרים שם מזמור אפילו בחודש אלול ותשרי אין אומרים המזמור לדוד אורי וישעי. רק בעשי״ת אומרים ספר תהלים בכל יום, עד שגומרים כל החמשה ספרים.

ב) אחר תפלת מנחה שבכל יום אין אומרים עלינו אפילו בשבת ויו״ט.

ג) בכל ימות השנה מכריז השמש קודם חזרת הש״ץ בתפלת שחרית שתיקה יפה בשעת התפלה, חוץ מר״ה ויוה״כ שאז צעקה יפה.

ד) בכל שבתות השנה ובשלש רגלים אחר שאומר הש״ץ ברכת ברוך שאמר לפני העמוד ומסיים מלך מהולל בתשבחות הולך מלפני העמוד ועומד על מקומו ומתחיל הוא או אחר הודו וכו׳ וגומר עד לאחר נשמת ואז הולך הש״ץ להעמוד ומתחיל שוכן עד או האל בתעצומות, אמנם בראש השנה ויוה״כ והושענא רבה יתפלל הכל לפני העמוד עד תשלום כל סדר התפלה.

ה) בערב ר״ח אומרים יו״כ קטן, אמנם אם חל ר״ח בע״ש או בשבת אין אומרים כלל אפילו בערב ר״ח אלול.

ו) בר״ח אומרים ארון עולם בניגון כמו בשבת.

ז) הכהנים נושאים כפידם גם בר״ה ויוה״כ שחלו להיות בשבת ונופלים על פניהם בכורעים בר״ה ויוה״כ גם כשחלו בשבת.

ח) לובשים הקיטל בר״ה ויוה״כ כל הציבור.

ט) בעת הוצאת ס״ת בר״ה ויוה״כ אומרים י״ג מדות אפילו אם חלו בשבת גם בצום גדלי׳ ובשני וחמישי בעשי״ת אומרים י״ג מדות, וכן במנחה של יוה״כ מלבד בשבת שובה אין אומרים.

י) בר״ה, בחזרת הש״ץ התפלה תוקעין למלכיות תשר״ת לזכרונות תש״ת ולשופרות תשר״ת, ואחר כל התפלה היינו אחר אנעים זמירות הולכים על הבימה המקרא והתוקע ותוקעין שם שלשים קולות, וחוזרים המקרא והתוקע אל העמוד ותוקעין שם עוד שלשים קולות, ובאלו השלשים קולות אומר המקרא שברים־תרועה ביחד, וכן התוקע תוקע את השברים תרועה ביחד ומוסיפין עוד תקיעה אחת, מלבד התקיעה שבסוף תקיעת תשר״ת האחרונה ועל התקיעה האחרונה קורא המקרא תקיעה גדולה ובזה נשלמו מאה קולות בשלימות יען כי בתשר״ת האחרון שתוקעין שברים תרועה ביחד נחשבו שניהם לקול אחד, ואח״ז אומר הש״ץ ארון עולם, והולכים לבתיהם לשלום.

יא) ביוה״כ שחרית מתחיל הש״ץ אנעים זמירות ואומרים קדיש יתום ואח״כ מתחילין ארון עולם, וגומרים התפלות אבל אין אומרים הסליחות ואחרי כל הסדר של תפלת נעילה קורא המקרא תקיעה ותוקעין, ואח״כ מתפללין תפלת ערבית ואין עושין הבדלה בביהכ״נ רק תיכף אחר תפלת ערבית אומר קדיש יתום ועלינו לשבח ונפטרים לבתיהם לשלום.

יב) בהושענא רבה לובשים הקיטל כל הקהל ומתפללין על הסדר ואומרים ארון עולם בניגון ובהוצאת ס״ת אומרים י״ג מדות רבש״ע כמו בימים נוראים שמע ישראל, קדוש ונורא, וקדושת מוסף אומרים בניגון של ימים נוראים, ואח״כ מוציאין שבעה ספרים על הבימה ומתחיל הש״ץ לומר הושענא, ואומר קדיש שלם, ואין כופלין לעילא בקדישים של הושענא רבה כמו בעשי״ת, עלינו, אנעים זמירות, ארון עולם.

יג) בליל שמחת תורה עושין הקפות, וקורין וזאת הברכה שלש פעמים עד מעונה, אבל אין קורין לא חתן תורה ולא חתן בראשית בלילה:

יד) ביום שמחת תורה עושין הקפות, וקורין ברכה כמה פעמים ואח״כ קוראין חתן תורה וחתן בראשית ואח״כ קורין אחרון בפ׳ שת חג הסוכות ואח״כ קורין מפטיר בס״ת אחרת ביום השמיני עצרת, ומתפללין מוסף, ואין הכהנים נושאין כפיהם וגומרים התפלה, והולכים לבתיהם לשלום:

טו) בימי בה״ב שאחר חג הסוכות וחג הפסח וכן בכל תעניות ציבור אומרים הסליחות ואל רחום שמך בברכת סלח לנו בחזרת הש״ץ, ואומרים אבינו מלכנו וגם קורין ויחל בכל ת״צ ובבה״ב, אמנם בת״צ קורין ויחל ואומרים אבינו מלכנו גם במנחה, אבל בבה״ב אין קורין ויחל וא״א אבינו מלכנו רק בשחרית לבד:

טז) בשבת הגדול מפטירין וערבה אפילו אם חל פסח באמצע השבוע, וכן הנהיג הרב המובהק הגאון רב משולם בהגאון חכם צבי זצללה״ה, גם בבהמ״ד דפה וכבה אמר הרב הגדול המפורסם מו״ה יעקב שמשון זלה״ה שכן המנהג פה:

יז) ביום שאומרים שיר השירים או רות או קהלת אומר הש״ץ את הקדיש שאחר תפלת שחרית בניגון למען דעת שהחובת היום בקריאת אחת משלש אלה:

יח) אסרו חג שאחר הפסח אומרים אלו הסליחות ט. אליך נשואות. יא. אני יום אירא. יב. איה כל נפלאותיך. פזמן. יט. חנני ה׳ חנני. זכור וידוי בתוך ברכת סלח לנו שבחזרת הש״ץ:

יט) אומרים אב הרחמים בשבתות שמברכין ר״ח אייר ור״ח סיון ומנחם אב:

כ) בעשרים בסיון אומרים בברכת סלח לנו בחזרת הש״ץ אלו הסליחות ט. אליך נשואות עינינו: ע. אתה מקדם: קיא. אלהים אל דמי: קיב. אמוני שלומי: קא. אזון תחן, ה׳ ה׳, אל רחום, אל הר המור:

כא) בשבתות של הקיץ מתאספים לבהכ״נ קודם מנחה ואומרים תהלים עד גמר כל החמשה ספרים ואחר המנחה אומרים פרקי אבות וקדיש יתום ואין אומרים קדיש דרבנן, ובחורף ברכי נפשי וקדיש יתום. [ונראה הטעם עפ״ד הרמ״א באו״ח סי׳ רצ״ב, שלא לקבוע מדרש בין מנחה למעריב]:

כב) בכל ר״ח משימין פרוכת לבן, ובשר״ח שני ימים משימין גם כפורת לבן להתידע ולהגלות שר״ח זה הוא שני ימים ויתחדש לטובה ולברכה לחיים ולשלום:

כג) בש״ש ברית מילה בבהכ״נ אין אומרים יהא רחום בב׳ וה׳ ולא תרנה של יום אבל על החתן אין משגיחין ואומרים תחנה, רק בשבת כאשר בא לבהכ״נ אין מזכירין נשמות ואין אומרים אב הרחמים:

כד) חתן היינו אחר חופתו. למקרא קדיש שלו אין מונעים עבורו עדיין שום דבר:

כה) חופה בעש״ק אב הסדר קדושין קודם תפלת המנחה בבהכנ״ס מקבלין שבת בבהכנ״ס עם כל המזמורים בכל הסדר ואם הסדר קדושין הוא אחר קדושה של תפלת המנחה אזי לא יאמרו המזמורים רק מתחילין מזמור שיר ליום השבת:

כו) עושין חופות בשני הימים של ר״ח אייר וגם בל״ג בעומר, וגם מר״ח סיון ואילך: תמו המנהגים

פ. נ.

אנדענק מצבה

פאר די קדושים פון אוסטראה אומגעבראכטע אין יארן תש״א-תש״ג

דאַ בלייב שטיין, ליבער לעזער! מיט א הייליקן ציטער בייג אַן דיין קאָפ, ווייל דער אָרט, אויף וועלכן דו שטייסט, איז הייליקע ערד, וואס איז מיטן בלוט פון קדושים געהייליקט געוואָרן!..

קוק אויס דיינע אויגן און זע, דו אבל און יתום פון אוסטראה!.. פאַר דיר זיינען די גרויסע ברידער־קברים ביי די וועלדער פון דער נייער־שטאָט און ניטישין, אין וועלכע עס האָבן געפונען זייער אייביקע רו עלטערן און קינדער, ברידער און שוועסטער און אלע וואָס זיינען דיר טייער. נאָכדעם ווי זיי האָבן אויסגעטרונקען דעם גיפט־בעכער פון די טמאדיקע מערדער הענט ביזן לעצט, האָבן זיי צוריק געקערט זייערע זויבערע נשמות צום הייליקן הימלישן קוואַל און זייערע געפייניקטע קערפערס צום קבר־גרוב.

וויי צו דיר, וואָס דו קאָנסט אפילו ניט גיין אויף קבר־אבות און קושן די הייליקע ערד. זאָל די דאָזיקע יזכור־רשימה זייער מצבה זיין, אויסגעקריצט מיטן האַרצן־בלוט פון זייערע זין און טעכטער. רייס אויף ברייט דיינע אויגן און לייען די דאָזיקע אנדעק מצבה, קריץ איין טיף אין האַרצן זייערע הייליקע איןליידן געלייטערטע נעמען. לעב איבער אין דיין געדאַנק כאָטש א קליינעם טייל פון זייערע שווערע ליידן!..

זע! זיי קוקן אויף דיר, און זייערע בוירנדיקע בליקן דערמאָנען און מאָנען אַ תיקון!..

ת׳ נ׳ צ׳ ב׳ ה׳

א

אבנר לייזער מיט פרוי און קינדער גאָלדע, פרומע, משה, מאָטל און משפחות.

אבעלמאַן, משפחה.

אברהם ר' אייזיקלס מיט פרוי, טעכטער און זון.

אודערמאַן משה מיט פרוי פייגע און זון צבי (גרישאַ).

אָווערבוך גיטל.

אָוורעך יואל און פרוי גיטל.

אויסטייטשער יאָסל און פרוי גיטל. טאָכטער מרים מיט מאַן גאָליק און קינדער.

אויצער זלמן און שלמה.

אויצער מענדל מיט פרוי פעסיע און זין זלמן, משה, שלמה.

אויצער משה, וועלכער איז געפאַלן אין קאַמף מיט די פאַרטיזאַנער.

אונטערגויז איציק מיט פרוי ביילע און צוויי זין.

אונטרויב הערשל מיט פרוי חיהקע און קינדער.

אונטרויב לייזער מיט פרוי רחל און איין זון.

אונטרויב מאָטל מיט פרוי רייזל און טאָכטער מלכה.

אונטרויב סאָסי. זון הערשל און פרוי מאַניע. טאָכטער שרה קעק און זון סוני.

אָזשעראָווקער מאיר מיט פרוי אסתר און זון יונה און טאָכטער.

איטע די סופרטע און קינדער פרומע און לאהקע.

איטקין אלי מיט פרוי און קינדער.

איטקין חנה־רייזל.

איטקין נטע מיט פרוי פריידע און קינדער בריינדל און יהודית.

איידלשטיין אליעזר און פרוי פייגע.

אייוועגמאַן הערשל מיט פרוי העני־רחל און קינדער.

אייוועגמאַן מענדל מיט פרוי בעלע און קינדער.

אייוועגמאן סאָניא.

אייזיפס לאה.

אייזיפס נחום מיט פרוי און קינדער.

אייזמאַן חיה. טעכטער: נחמה רייציס מיט מאַן און קינדער, טייבל רייציס מיט מאַן און קינדער. זין: אייזמאַן מוני מיט פרוי און קינדער, אייזמאַן לייב מיט פרוי און קינדער, אייזמאַן ראובן.

אייזנבערג און פרוי בלומע.

אייזנבערג אהרן מיט פרוי חיה און זון לייב.

אייזנבערג יוסף מיט פרוי שפרה און זון ישעיה.

אייזנבערג מרדכי מיט פרוי און קינדער.

אייזנבערג שלמה און פרוי מאַמצי. זון אהרונטשיק מיט פרוי עטיל און מיידעלע.

אייזנבערג שמואל און טאָכטער שיינדל.

אייזנשטיין הערשל מיט פרוי ברכה און זין מישאַ און חאַנע.

אייזנשטיין וואָלקע און פרוי חיה־ביילע.

אייזנשטיין זלמן מיט פרוי הינדע און טאָכטער בריינדל.

אייזנשטיין חאַנע און פרוי פעסיע.

אייזנשטיין ישראל מיט פרוי שבע און קינדער.

אייזנשטיין מינדל, שיינדל, משה.

אייזנשטיין פסח אין פרוי ראָזע.

אייזנשטיין שליאמע און טאָכטער גאָלדע.

איכיט דוד. זון עזריאל מיט פרוי רחל און קינד פערעלע.

איכיט משה און פרוי רחל־לאה. זון הערשל מיט פרוי שרה און קינדער. טעכטער: טייבל מיט מאַן משה גרינבערג און קינדער, גאָלדע מיט מאַן אהרן שוואַרצ־מאַן און קינדער, פעסיע מיט מאַן גוראַלניק און קינדער.

איכיט פרידל מיט פרוי מירל און קינדער רחל, חנה, זעלדע.

אלטערמאַן יעקב מיט פרוי חאַסיע און קינדער מרדכי, וועלוול, גיטל.

אַלפערין אייזיק מיט פרוי רייזל און קינדער פרומע, בריינדל, גיטל, נעחע.

אָסטראָווסקי — זוסמאַן, משפחה.

אפרים (דער סטאָלער), מיט פרוי אסתר און טאָכטער הינדע.

אָקסנגאָרן געצי מיט פרוי חנה און זעקס קינדער.

אָקסנגאָרן זוסי מיט פרוי ראָזע און קינדער חנה, מאַנוס, לאהקע, ישראל.

אָקסנגאָרן חיים מיט פרוי ראָזע און קינדער חאַנע און לאה

אַקסנגאָרן יהושע מיט פרוי און קינדער לאהקע און מאַנוס.

אַרבעטמאַן ליאָווע און פרוי יהודית. זין: חיים מיט פרוי און קינדער, בערל מיט פרוי רחל און קינדער, מלך מיט פרוי לאהקע און טאָכטער בתיה מיט קינדער.

אַרבעטמאַן שלמה מיט פרוי מלכה און קינדער חיים, מלך, בערל, ליובע.

אשכנזי. זון חאַנע און טאָכטער עטיל.

ב

באַביש ישראל מיט פרוי לאה און זין: יוסף מיט פרוי און קינדער, יעקב מיט פרוי און קינדער, בערל מיט פרוי און קינדער, חיים.

באַט דוד און פרוי געליע.

באַלין אהרן מיט פרוי זיסל און זון לייזער.

באַלין אהרן און פרוי חנה. זון אבא מיט פרוי מינדל און זון זוסי.

באַלין גיטל און זון דוד מיט פרוי און קינדער.

באַלין דוד מיט פרוי און קינדער.

באַלין הענע, נחמה, סיאָמע.

באַלין הענעך מיט פרוי לאהקע און קינדער העניע, לייזער, אדל.

באַלין זיידל און פרוי רבקה. זין: יאָקל מיט פרוי ליבע און קינדער, משה מיט פרוי שרהקע און קינדער סיאָמע, יאָסל און מוזינקע.

באַלין עובדיה מיט פרוי און קינדער.

באַלין שלמה מיט פרוי חיהקע און טאָכטער.

באַנד זלמן און פרוי שרה.

באַס זינע און פרוי מרים.

באַס יעקב מיט פרוי חנה און קינדער מאיר, מרים, חוה, חייקע, גרשון, קיילע.

באַס רחל און קינדער רבקה און ניוניע.

באַקימער אַנשל און פרוי מינדל. זון יוסף מיט פרוי טאַניאַ און קינדער. טאָכטער לאה פּאַלטאָראַק מיט מאַן דוב און טאָכטער פערל.

באַקימער ישראל און פרוי רייזל. זין: פנחס מיט פרוי און קינדער שושנה און יהודה. אברהם (אַבראַשאַ).

יוסף מיט פרוי לאה און טאָכטער שושנה. טאָכטער גאָלדע און מאַן שמעון רייזער.

באַקימער משה מיט פרוי מלכה און קינדער גאָלדע, שרה, לייב.

באַראַדאַווקע שלמה מיט פרוי הענע און קינדער.

באַראַכמאַן משה און פרוי ריבה.

באַראַן חיים מיט פרוי גענענדל און קינדער פייגע און זוסיע.

באַראַן מילי מיט פרוי חיה און קינדער לילי און מלכה.

באַראַק, משפחה.

באַרג אברהם מיט פרוי פערל און טאָכטער עטיל.

באַרג חיים מיט פרוי בתיה און קינדער בנימין און בערל. די מוטער חנה באַרג.

באַרג מיכל מיט פרוי ציופע און צוויי קינדער.

באַרג נחמה און טאָכטער זיסל.

באַרד יצחק מיט פרוי שרה און קינדער.

באַרושעק בן־ציון מיט פרוי ראָסקע און זון עזריאל.

באַרק אברהם מיט פרוי פאַלי און קינד עטי.

בארק חנה. שנור נחמה מיט טאָכער זיסל; נחמהס שוועסטער סאָסל קאַנאַר.

באַרק פיני מיט פרוי הינדע און טעכטער ליזע, ליאַליע.

בוכמאַן אהרן מיט פרוי גיטל און קינדער יהושע, שרה, דאָבריש.

בוכמאַן מאָטל מיט פרוי און קינדער.

בוכמאַן שלמה און ברודער קאָני.

בורשטיין ברכה און טאָכטער גיטל.

ביבער חיים מיט פרוי בלומע און קינדער מישאַ און מאַניע.

ביבער חיים מיט פרוי חנה און קינדער משה און אבא.

ביבער יעקב און טאָכטער מיליאַ פעלדנקרייז.

ביבער לייבוש מיט פרוי פייגע און זון מענדעלע.

ביבער לייזקע מיט פרוי און טאָכטער.

ביבער מלכה און מוטער.

בייטלער אברהם מיט פרוי גיטל און טאָכטער דאָציא.

בייטלער שרה און יונה.

בייטש אברהם מיט פרוי דבורה און קינדער משה, יאָסל און משפחות.

בייטש זלאָטע און קינדער.

בייטש לייב מיט פרוי און קינדער.

בייטש משה.

בייטשמאַן גאָלדע. קינדער: חיים־לייזער מיט פרוי סאָניע און קינד אסתר־ביילע, וואָלקע מיט פרוי חיהקע און קינדער נוסיע, בלומע, יוסף.

בילינקער, משפחות.

בינדער הערש־אליעזר. זון שיקע מיט פרוי גיטל און קינדער חיה, וועלי, סאָסיע.

בינדער שמחה.

בינעס יחיאל מיט פרוי זלאָטע און צוויי קינדער.

ביפמאַן הערשל מיט פרוי שרה און קינדער.

בירברייער איטע. זון זינע, טאָכטער ביילע מיט מאַן שמעיה דומער און קינדער שלמה און אליעזר.

בירברייער ישראל מיט פרוי פאַלי און קינדער יאָסי און פיני.

בירברייער שמואל מיט פרוי רחל און קינדער דוצי, פיני, אברהם, רייזל.

בלאַט מאָטי. ברודער אהרן און שוועסטער פריידע.

בליאַכער בערל מיט פרוי מייטע און זין און טאָכטער.

בליאַכער לייזער מיט פרוי חיהקע און זון זיאַמע.

בלינדער בלומע און טאָכטער העניע דעמב.

בלינדער הערשל. טאָכטער העניע. זון ראובן מיט פרוי חנה און קינדער.

בלעכער אברהם און פרוי חיה.

בלעקער ראובן און פרוי.

בלעקער שמחה און פרוי.

בעבטשוק גדליה און פרוי. זין, שנורן און קינדער.

בעבטשוק מאיר מיט פרוי און זון.

בעכער משה מיט פרוי ציופע און צוויי קינדער.

בעכער שלמה און פרוי חנה. זון מאָשקע מיט פרוי און קינד.

בעלאָטינסקי ברושקע און מאַן.

בעלאָטינסקי מלכה און טעכטערל.

בעלפער ישראל און פרוי טשערנע.

בענדעל יעקב מיט פרוי סאָניע און טאָכטער מאַרוסיאַ.

בענדעל שלום מיט פרוי ריבה און טאָכטער חאַסיע.

בעני שמאַטיאַרס פרוי מיט זין, טעכטער און אייניקלעך.

בעקער וועלוול און פרוי אָדי.

בערגער שבח מיט פרוי ריבה און קינדער בלומע און פיני.

בערי איטקע און זון חנינה. שוועסטער טייבל און מאַן.

בערל באַנדער און פרוי. זין יודל און שלמה און טעכטער.

בערליאַנט הערשל מיט פרוי שרה און טאָכטער מינדל.

בערמאַן בערל מיט פרוי גאָלדע און קינדער אפרים, דאָציע, בריינדל, ראָסיע, מאַניע, שרה.

בערנזאַן יעקב. זיין ברודער מענדל און פרוי אידא.

בערנשטיין ישראל און פרוי ריבה.

בערקול בערל מיט פרוי חיהקע און טאָכטער הענצי.

בערשטשיוקע סאָניא.

בראַכמאַן משפחה: יצחק בראַכמאַן, שמחה בראַכמאַן און פרוי דריקער, פאַניא בראַכמאַן. פעסל מיט מאַן בנימין שניידמאַן און קינדער יהושע און שרה.

בראַמניק משפחות.

בראַנדוויין מיט פרוי און קינדער.

בראַנפעלד יאַניאַ און פרוי בראַניאַ.

ברוינשטיין אפרים־זעליג און פרוי יענטע. זון לייזער מיט פרוי און קינדער.

ברוינשטיין הלל מיט פרוי קיילע־רחל און קינדער.

ברוינשטיין רחל און טאָכטער חנהלע.

ברוינשטיין יענקל און פרוי באַבע. זון או טאָכטער בוזיאַ זאַקס.

ברוינשטיין משה־מרדכי מיט פרוי חיה־שרה און קינדער חנה און טייבל.

ברום אהרן מיט פרוי רבקה און זון דוצי.

בּרוקאַרשטשיק גרשון. טאָכטער ברכה און מאַן ישראל קרעפּעל (שו"ב) מיט קינדער.

בּריליאַנט לוי מיט פרוי און קינדער. בּריליאַנט קובקע מיט פרוי און קינדער. בּריליאַנט אייזיק מיט פרוי און קינדער און זייער מוטער.

בּריליאַנט מאיר מיט פרוי און קינדער

ג

גאַדליס סימע און ברידער.

גאָכבערג לייזער מיט פרוי גאָלדע און טאָכטער.

גאָכמאַן אהרן־לייב („דער שרייבער") מיט פרוי בתיה און קינדער.

גאָכמאַן שמואל („דער שרייבער") מיט פרוי מאַלי און קינדער בערל, חאַנע, חוה, מאיר.

גאַלבערסאַן חיים (ראש־הקהילה) און פרוי שרה. טעכטער: דאַציאַ און חייקע מיט מאַן און קינדער.

גאַלבערסאַן לייזקע מיט פרוי און קינדער.

גאָלדאַרביטער אליהו מיט פרוי און קינדער.

גאָלדבערג וועלוול (פּאַפּיראָסניק) מיט פרוי טויבע און קינדער שיינדל, סאָניע, גיטל, דוד.

גאָלדענבערג (ברעסטעטשקער מלמד) און משפחה.

גאָלדענבערג קייפע מיט פרוי און קינדער חאַנע, שרה און נאָך א טאָכטער.

גאָלדשטיין דבורה מיט דריי טעכטער און זון.

גאָלדשטיין מאיר מיט פרוי דבורה און קינדער אליהו, פנחס, אניע.

גאָלדשטיין פּיניע.

גאַליצקי בן־ציון מיט פרוי פייגע און זון ליאָווע.

גאַליק דוד מיט פרוי חיסי און קינדער ראובן און בצלאל און משפחה.

גאַליק משה און משפחה.

גאַלער בערל, יענקל, לאה, רבקה, אנשל, הערשל.

גאַלער הערשל מיט פרוי גיטל און קינדער חיים, דאַציאַ, גאָלדע.

גאַלער טובה און קינדער בתיה, צביה, מרים.

גאַלץ הערש מיט פרוי מאַלי און זון דודי.

גאַלץ פריידל מיט פרוי סאָסי און טעכטער מלכה און חנה.

גאַלצמאַן אהרן און פרוי מאַניא. טאָכטער בתיה און זון.

גאַלצמאַן עטיל. זון צבי. טעכטער: גאָלדע, בתיה, פעסיע.

גאַלצמאַן שלמה און פרוי זיסל. טאָכטער קיילע און מאַן גראַב.

גאַמערמאַן פריידע און טאָכטער דאָראַ.

גאָקון און פרוי פאַליע.

גאָרין בלומע.

גאָרין לייב מיט פרוי חיהקע און קינדער גאָלדע און חיים.

גאָרינבוים יענקל און מאַמציע.

גאָרינבוים לייב (בראַנדזולי). זין: זיאַמע מיט פרוי פּערל און קינדער, יאָסל מיט פרוי זיסל און קינדער, דוד מיט פרוי און קינדער, הענעך און פרוי, קאָפּל און פרוי יהודית.

גאָרינביין הערש־לייב (דער שניידער) מיט פרוי און קינדער שפּעע, אשר און צוויי טעכטער.

גאָרנבערג אהרן מיט פרוי און מוטער. זון זינע מיט פרוי ליענע.

גאָרנשטיין חיים מיט פרוי טאַניאַ און קינדער.

גאָרנשטיין יוסף און פרוי. זין: נחום מיט פרוי און טאָכטער שרה; שלמה, משה; טאָכטער חיה.

גאָרנשטיין שואל מיט פרוי פעסיע און טאָכטער נינאַ.

גבאי אלטער מיט פרוי רבקה און זון יאָסל.

גדאַלעווסקי שמואל מיט פרוי פרומע און קינדער גדליה און חיה.

גדליה דער מלמד מיט פרוי און קינדער.

גובערבליט פּיניע מיט פרוי און זון ישראליק.

הרב גובערמאַן, משפחה.

גובערמאַן הערשל און פרוי חיהקע. זין: וואָלקע מיט פרוי גיטל, יוסי מיט פרוי און זון ליאָווע; טאָכטער אַדל און ליאָווע.

גוז אבא מיט פרוי סאָניאַ און טאָכטער קלאַראַ.

גוז מלכה מיט מאַן פייסי זיבלאט און שוועסטער גיסיא גוז.

גוטמאַן אהרן מיט פרוי זלאַטע און קינדער מאַניע, דוצי, יעקב מיט פרוי סאַניא און קינדער ראַזע און יצחק.

גוטמאַן גאָלדע. טעכטער סאַניאַ און ברכה מיט משפחות.

גוטמאן מיט פרוי רבקה און קינדער.

גויכערמאַן יוסף מיט פרוי און קינדער. שוועסטער עטיל.

גויכערמאַן יחזקאל מיט פרוי און קינדער.

גויכערמאַן משה מיט פרוי און קינדער.

גויכערמאַן צבי מיט פרוי איטע און קינדער יוסף, יחזקאל מיט פרוי און קינד.

גוראַלניק שמחה (דער סטאָלער) מיט פרוי פעסיע און טאָכטערביילצי.

גורוויץ מתית און פרוי. זין עקיבא און שמואליק מיט פרויען און קינדער. טאָכטער גאָלדע און פאַמיליע.

גורשטיין יוסף מיט פרוי גיטל־דבורה און טעכטער חנה און ריסיה.

גיבעל חייה און זון יאָסי מיט פרוי פייגע.

גיטער יאַנטל (דער מנקר) און פרוי. טעכטער חיהקע און ביילע מיט מאַן און קינדער.

גייערמאַן מיכל מיט פרוי סאַניע און קינדער גדלציע און בעבע.

גילבורד בוזי און ברודער אברהם.

גילבורד חיה. זון יעקב מיט פרוי איטע און זון בייע.

גילבורד יהושע מיט פרוי שרה און קינדער בתיה און ראַזע.

גילדענגאָרן בנימין מיט פרוי ביילע און קינדער וועווע, סיאָמע, פייגע.

גילדענגאָרן סיאָמע.

גילער בתיה, צביה, מאַיאַ.

גילער חנה.

גימעלפאַרב עטיל און טעכטער פייגע, מאַני, העני.

הרב גינזבורג, משפחה.

גיסער דוד־הערש מיט פרוי שרה און קינדער עלקע, אברהם, גיטל, לייבל.

גיסער שלמקע מיט פרוי איידל און קינדער יענטע, יאָסל, ניוניע.

גירשטיין הינדע.

גלאַטשטיין מיט פרוי לינאַ און קינדער.

גלאַטשטיין וועלוול מיט פרוי חוה און קינדער: מאַניע, הענע, פייגע, שרה, טויבע.

גלאַטשטיין משה מיט פרוי פעסיע און קינדער יעקב־יוסי, און נחמה.

גלאטשטיין שואל מיט פרוי ליזא און קינדער.

גלאַסמאַן משה מיט פרוי און קינדער.

גלייזער מאיר און פרוי חוה. טאָכטער און איידעם שמואל מוטשניק און קינדער.

גליקלעכמאַן שרה און טאָכטער.

פרוי געכבערג און טאָכטער גאַלי.

געכטמאַן מלך מיט פרוי רחל און זון פסח.

געכטמאַן פרץ און פרוי. זון חיים מיט פרוי מישקע און טעכטערל בוזי און זון סוני.

געלמאַן יאָסל מיט פרוי שפרינצע און קינדער יודל און פרידל.

געלמאַן עקיבא מיט פרוי רחל און זון סיאָמע.

גענדעלבערג חיים און פרוי ניוניע. מוטער צביה און שוועסטער אסתר.

גענדעלבערג משה און פרוי מיט זון און טאָכטער.

גענדעלבערג צירל.

גענדעלמאַן מיט טעכטער, איידעמס און אייניקלעך.

גענדעלמאַן יחיאל מיט פרוי און קינדער.

גענטיס מוני און קוקע.

גענענדיס איסר מיט פרוי רייזל און קינדער.

געצענזאַן זלמן און פרוי מינדל.

גערמאַן מאַסיאַ און שוועסטער חיהקע און אסתר.

גערמאַן פאַניא און שוועסטער גאָלדע.

גערשנגאָרן אפרים מיט פרוי און קינדער.

גערשנגאָרן הערץ מיט פרוי און זון בערל.

גערשנגאָרן וואָלף און פרוי בוזיע. זון פסח מיט פרוי און קינד. טאכטער רחל.

גערשנגאָרן יענקל מיט פרוי און טעכטער, זין און אייניקלעך.

גערשפעלד לייב און פרוי שרה.

גראָב יאָסל מיט פרוי קיילע און זון שמחה.

גראָב פרויקע מיט פרוי שיינדל און טעכטער ביילע, שבע און אנד.

גראָבמאַן פלטיאל מיט פרוי רייזל און טאָכטער חאַנצי.

גראָס אברהם מיט פרוי רייזל און זין וועלוול און איציק. שוועסטער רייזל.

גראָסמאַן חיהקע און מיידעלע יאַני.

גריינימס וועלוול מיט פרוי, טאָכטער און זון.

גריינימס חיים. זון פאַליק גריינימס מיט פרוי פייגע און קינדער.

גרינבערג מוני (רייציס) מיט מאַן און קינדער.

גרינבערג פישל (הרב) און פרוי מלכה. זון אברהם (שוחט) און פרוי שרה.

גרינוואלד, משפחה.

גרינעס איציק און פרוי ריבה. זון בנימין און פרוי שרה.

גרינעס שלמה און פרוי רבקה. טאָכטער עטיל מיט מאַן שלמה אָקסנגאָרן און קינדער משה און אברהמל. זון בערל געפאַלן אין ישראל.

גרינפעלד אברהם און פרוי פערל.

גרינשפאַן אייזיק מיט פרוי און קינדער.

גרינשפאַן יעקב מיט פרוי און קינדער.

גרינשפאַן משה מיט פרוי אָדל און קינדער נתן, איתמר, זיסל, שלמה.

גריץ שרה און קינדער פייגע און מאַני.

גרעכמאַן בן־ציון און פרוי חיה. טעכטער: גאָלדע און מאַן, פערל מיט מאַן מיכל גלאַנץ און צוויי קינדער.

גרעכמאַן נחמה.

ד

דאַנסקער אפרים מיט פרוי דינה און טעכטער לובע און מאַני.

דאַנסקער חנה און זון משה.

דאַנסקער לייזער מיט פרוי און טאָכטער מאַניאַ.

דאָסקאַטש מאיר און פרוי חנה.

דאָקוטשליוּוער יצחק און פרוי. זין: וואָלקע מיט פרוי און קינדער, אהרן מיט פרוי מאַניאַ און זון ישראל; טאָכטער אַלטע מיט מאַן משה און קינדער.

דאָרפמאַן שמואליק און פרוי דבורה.

דווידזאָן אברהם און פרוי מרים. זין: שמואל און פרוי ביילע, חיים און פרוי סאָניע, הערשל און פרוי.

דיכנער אברהם מיט פרוי צפורה און קינדער.

דיכנער יענקל מיט פרוי און קינדער.

דיכנער לייב און פרוי הינדע.

דימערמאַן מלכה. טאָכטער חיהקע מיט מאַן יאָפּה כ״ץ און קינד.

דעמב אביגדור און פרוי חנה.

דעמב לייב מיט פרוי מאַרים און קינדער.

דעמב שלום און פרוי מישקע.

דעקטער וועווע מיט פרוי פייגע און טאָכטער קיילע.

דערמאַנסקי יענקל מיט פרוי עטיל און קינדער שבח און רחל.

דערמאַנסקי פנחס מיט פרוי זלאַטע און קינדער איטע און יצחק.

דערעוויאַנסקי טייבל.

דראָב פיני מיט פרוי יהודית און דריי טעכטער.

דראַגיטשין הינדע, לייב, ציליע.

דראַגיטשין פישל און פרוי שיקע. זין: ברוך (בוזי), אברהם, משה, יאַשע.

דראַניצאַ איסר מיט פרוי און קינדער.

דראַניצאַ אליהו און פרוי גאָלדע.

דראַניצאַ זיאַמע מיט פרוי לאהקע און קינדער.

דראַניצאַ יוסל מיט פרוי און קינדער.

דראַניצאַ שמואל מיט פרוי און קינדער.

דרוקער אהרן מיט פרוי און קינד.

דרוקער געצי און פרוי.

דרוקער יצחק און פרוי. זון ישראל מיט פרוי מלכה און קינד. טעכטער: רוזי מיט מאַן בובע שניידער און יונגעלע, חוה באַראַכמאַן און מאַן, בתיה.

ה

האַכמאַן דוד מיט פרוי טויבע און קינדער נפתלי און אריהלע.

האַלבערט איזיא און ברודער (משהקע האַלבערטס קינדער).

האַלצמאַן גרישאַ מיט פרוי סאָניאַ און קינדער ברכה און משה.

האַלצמאַן הערש מיט פרוי רייזל און טאָכטער סאָניא.

האַרטמאַן און פרוי.

האַרנשטיין דוד־הערש (פון שקאַלנע גאַס) מיט פרוי און קינדער.

האַרנשטיין יוסף מיט פרוי און קינדער.

הייכבערג בתיה און קינדער יוסף, מינדל, דוצי.

העלמאַן מיט זיין פרוי.

הערשל (דער שטריקדרייער) מיט פרוי רבקה און טאָכטער.

ו

וואַגמייסטער ביילע, מאַלע, רבקה, ברוך.

וואַלדמאַן בערל און פרוי שרה־צביה.

וואַלדמאַן אַביש און פרוי גיטל. וואַלדמאַן אברהם מיט פרוי בתיה און זין מרדכי, מאיר, פסח, משה מיט פרוי לאה. וואַלדמאַן משה מיט פרוי צביה און זון צבי.

וואָלף אַלבערט מיט פרוי און קינדער דוד, חנה, משה.

וואַריאַך איידל.

וויגאַדמאַן זעליג מיט פרוי, מאַמציע און קינדער מלכה, דאָבע, חיים מיט פרוי איטקע און קינד.

וויגאַדמאַן חנה און קינדער מלכה, שמואל, וואָלף, אסתר.

וויגרייזער (שטריימיש) בלומע.

ווידרע נטע מיט פרוי פייגע און זון יוסף.

ווינאַקור איטע און קינדער חיים, זוסי, חיהקע.

ווינאַקור בערל. טאָכטער מחלי און מאַן שמואל קאַנין. זין: שלמה. שמואל און פרוי סאָניע, אברהם און פרוי עטיל.

ווינאַקור זינדל און פרוי גאַלדע. זין: שמואל און פרוי אדל, יוסי מיט פרוי באַבע און קינדער דאָצי, משה, מוניק.

ווינאַקור יאָסי מיט פרוי בתיה און קינדער.

ווינאַקור לייב און פרוי לאהקע.

ווינאַקור משה מיט פרוי ראָסקע און קינדער.

ווינאַקור שיינצי און קינדער פייגע, שמואל, מאַני.

ווינער יענקל און פרוי דינע.

וויינער בן־ציון (מוכר־תבואהניק) מיט פרוי גיטל און קינדער: סאָסל, רחל, מאָטל מיט פרוי און קינדער.

וויינער וואָלף און פרוי רייזל. קינדער: ליבע און מאַן אליעזר, יונה און פרוי חנהצי, בערל און פרוי סאָניע.

וויינער ליבער און פרוי. טעכטער: חנהצי און טאָכטער, חיהקע מיט מאַן און צוויי זין, עטיל און קינדער, מלכה מיט מאַן מאיר גאָכמאַן און קינדער, אסתר מיט מאַן יענקל גאָביטש און קינדער. זון גרשון וויינער.

וויינערמאַן ליזע מיט קינדער משה און סיאָמע.

וויינער שעפע מיט פרוי און קינדער.

ויינשטיין אברהם מיט פרוי טייבל און טעכטער בת־שבע און סאָניאַ.

וויינשטיין יצחק (מיליטינער שוחט) און פרוי דבורה. זין: הערשל און יעקב (בוזי).

וויינשטיין שלמה און פרוי אַלטע. טעכטער ריבה, שבע און זון ליאָווע.

וויינשלבוים דוד מיט פרוי מלכה און קינדער.

וויינשלבוים זיסל מיט מאַן, קינדער, ברידער און שוועסטער.

וויינשלבוים טוביה מיט פרוי עטיל און קינדער.

וויינשלבליט לייזער און פרוי חנה. זון דוד מיט פרוי אלטע און צוויי קינדער, טאָכטער פייגע.

וויינשלבליט רבקה און קינדער אסתר, יאכע, בתיה, פייגע, דוד.

רווינשענקער דוד מיט פרוי, זין און משפחות.

רווינשענקער לייב מיט פרוי און זעקס קינדער.

רווינשענקער לייבוש און פרוי רעכל. זון בערל מיט פרוי ליזע און טאכטער דבורה.

ווילקער שלמה מיט פרוי איטע און קינדער.

ווינאקור אברהם־הערש מיט פרוי שרה און טעכטער בתיה און ליבע.

ווינאקור משה מיט פרויביילע און זייערע צוויי ברידער.

ווינער יונה מיט פרוי און טאכטער סאניע.

ווירקערמאן דוד מיט פרוי און קינדער.

ווירקערמאן העניע.

ווירקערמאן מאיר און פרוי רייזל.

ווישניעווסקי יעקב מיט פרוי פריידע און קינדער שלמה, משה יוסף.

ווישקערמאן בריינע־חיה. זון יאסל מיט פרוי און קינדער.

ווישקערמאן דוד און פרוי. מוטער ביילע און שוועסטער חאנצי.

ווישקערמאן לייב און קינדער.

ווישקערמאן מאטי מיט פרוי און קינדער.

ווישקערמאן משה מיט פרוי בתיה און קינדער.

ווישניעוויעצקי זיידל און פרוי. זון בעני מיט פרוי און קינדער. טאכטער רעביטשקע.

ווישניעוויעצקי לייב מיט פרוי חוה און טאכטער פעסל פינקלשטיין מיט מאן און צוויי קינדער.

ווישניעוויעצקי שמחה מיט פרוי צביה און קינדער יצחק, שמואל און פרוי ביילע, ישראל משה מיט פרוי רבקה און קינדער יאנטל, הערשל, מינדל, פייגע, שרה, וואלף.

וועלוול בעל עגלה מיט פרוי ביילע און קינדער פעסל און חייקע.

וועלטמאן אברהם (אבראשא).

וועסלער באבע.

ווערבע בערל מיט פרוי חיה־לאה און זין ישראל, פייסי מיט פרוי און קינד.

ווערבע יאסל מיט פרוי און קינדער.

ווערבע משה מיט פרוי פייגע און קינדער בתיה־ביילע, חאסיע, דבורה, ראזע, אסתר.

ווערבע נטע מיט פרוי גאלדע און קינדער פייגעלע, סאניע מיט מאן אברהם קאפלאן און קינדער.

ווערבע פייגע און זון געצי.

ווערבער לייזער מיט פרוי און קינדער שרה, ריבה, לאה, רייזי.

ווערך לייזער־יוסי און פרוי שיינדל־ראסי. טאכטער זלאטע מיט מאן יחיאל בינעס און קינדער. זון מאיר מיט פרוי ליובע און קינד.

ז

זאבארין משה, דאציע

זאלצבוך ישעיה מיט פרוי ברכה און זון יוסף.

זאלצבוך שלמה מיט פרוי יוכה און צוויי קינדער.

זאלצמאן מנשה מיט פרוי חיה און קינדער הינע און בלומע.

זאלקינד און טאכטער פאניע.

זאמטשיק יוסל־דוד מיט פרוי פעסיע און קינדער גיטל, אברהם, העניק. שוועסטער דינה און עטיל.

זאנשיין יעקב מיט פרוי בריינדל און זין אלי און פייבל.

זאץ זינע מיט פרוי מרים און קינדער.

זאקנמאכער הינדע. טאכטער בתיה מיט מאן ראובן און קינדער.

זאקנמאכער מוני און פרוי לאהקע.

זאקנמאכער משה־שמואל מיט פרוי און קינדער יאסי מיט פרוי ביילע און קינדער, דוד מיט פרוי און קינדער.

זוסמאן חוה. זין: בעריש און פרוי חאסיע, אברהם און פרוי אדל, אלעזר און פרוי שולע. טעכטער: חנהצי און מאן בנימין מילפער, שיפקע זוסמאן.

זיגלבוים יענקל מיט פרוי, זין און טעכטער.

זייגערסאן חיים מיט פרוי טשערנע און טעכטערל שושנה.

זייגערסאַן רייזל און טאָכטער מיט מאַן און קינדער.

זייד, משפחה.

זילבערשטיין בלומע. טאָכטער מאַניאַ מיט מאַן מרדכי קאַפּלאַן און זון יוסף; זון מיטיאַ זילבערשטיין.

זילבערשטיין לייב מיט פרוי און קינדער: מאָטל, ישעיה מיט פרוי און קינדער.

זילבערשטיין מאָטי.

זילבערשטיין משה און קינדער: פייגע מיט מאַן לייב חאַרפּאַק און קינדער הערשל און פרומע, סאָניע זילבערשטיין.

פרוי זינגער מיט טעכטער פייגע און חיהקע.

זינגפיין יאָסל (בלעכער) מיט פרוי פרומע און צוויי זין.

זינגפיין יאָסל און טאָכטער פּערל.

זינגפיין יאָסל־דוד און קינדער שיקע, יצחק, ביילע, עטיל.

זעליג (דער שמש) מיט פרוי און קינדער. זיינע שוועסטער מיט זייערע פאַמיליעס.

זעלמיש, משפחה.

זעלצער (אשרס פרוי) און קינדער.

זעלצער אסתר און זון יצחק.

זעקצער ליאָווע מיט פרוי און קינדער.

ח

חאַבינסקי משה מיט פרוי פריידע און קינדער אַבראַשאַ און ליאָלי.

חאַדאַק פייגע. טעכטער: פּערל און מאַן, אידעס און מאַן; זין: זינע און פרוי, יצחק חאַדאַק.

חאַזאַן ביילע.

חאַלאַם יוסף מיט פרוי רייזל און קינדער בתיה, מאניע, פישל.

חאַלאַם עטיל. טאָכטער אסתר, זון יודל און פרוי מוני.

חאַמוט קהת (קאָס) מיט פרוי און טאָכטער אסתר.

חאַסיד פאַניאַ. זון סיאָמע, טאָכטער ראָזע מיט מאַן צבי פאַקטאָר.

חאַראָווסקי הערשל און משפחה.

חאַראָווסקי חנה־איטע, גנעסיע.

חאַראָווסקי מאָטל מיט פרוי און קינדער.

חאַראָווסקי פייגע מיט מאַן און קינדער.

חאַרבאַש ברוך און פרוי ראָסיע־ביילע. זין: יענקל מיט פרוי שיינע־מירל און קינדער דאָציע, וועווע, חנה; שלמה מיט פרוי חיהקע און קינדער יענטע, רחל, חיים־אלי; הערשל מיט פרוי מאַמציע און קינדער בוזיע און אלי־חיים; טעכטער: טשערנע מיט מאַן שמואל זינגערמאַן און קינדער יענטע און עסיע; ליבע.

חאַרפּאַק אברהם מיט פרוי און קינדער.

חאַרפּאַק אהרן און פרוי שרה־מינדל.

חאַרפּאַק בעני מיט פרוי גיסיאַ און קינדער מאַניע, חיה, מינדל.

חאַרפּאַק לייב מיט פרוי פייגע און קינדער הערשל און פרומע.

חאַרפּאַק משה מיט פרוי און קינדער.

חאַרפּאַש אפרים מיט פרוי און קינד.

חאַרפּאַש שלום מיט פרוי און טאָכטער שרה.

חוה בערישעס און שוועסטער.

חוניסאַן יהודית (פון די לימענעס) און קינדער לייבוש מיט פרוי חנה, גאָלדע.

חיה די לעקעכמאַכערין מיט מאַן, טעכטער, איידעמס זין, שנירן און אייניקלעך.

חייטמאַן, משפחה.

חיימעניס מרדכי מיט פרוי הינדע און קינדער שרה און טוני.

חסיד פאַניאַ. טאָכטער ראָזע מיט מאַן צבי פאַקטאָר; זון שלמה.

חראַלינסקי בתיה. זין: צבי און פרוי חוה, גרשון און פרוי פעסיע.

ט

ד״ר טאַבאַטשניק מיט פרוי פרידאַ און זון סיאָמע.

טאַבאַטשניק אפרים מיט פרוי חיהקע און קינדער.

טאַבאַטשניק דאַשע (פון דער זייף).

טאַבאַטשניק שלום מיט פרוי פייגע און קינדער.

טאַבאַטשניק שלמה מיט פרוי און קינדער.

טאָלפּין אהרון מיט פרוי אסתר און קינדער יוסף און איטע.

טאָלפּין גדליה (דער כלי־זמר) און פרוי רבקה.
טעכטער: רחל מיט מאַן מאָטל ליכטיקמאַן און טאָכטער שרה; לאה פּיכעל, ביילע הערשל א. א.

טאָלפּין יאַנטל און פרוי לאהקע.

טאָלפּין יאָסל און פרוי איטע.

טאָלפּין יאָקע מיט פרוי דבורה און קינדער רחל, גדליהו, ברוך, זלאַטע.

טאָלפּין משה און פרוי חיה־לאה.

טאַקסער שרהקע. זין: מישאַ מיט פרוי און קינד, בוזי מיט פרוי און קינד.

משפחות טאַרטאַקאָווסקי מיט פרויען און קינדער.

טאַרטאַקאָווסקי גרינע מיט טעכטער העניע און דוואַסיע.

הרב טברסקי (טריסקער רבי) מיט פרוי און קינדער.

טוּביס ליזא (לערערין פון „תרבות") און מוטער.

טוכבינדער איציק מיט פרוי און קינדער חיהקע, אנשל און משפחות.

טוכבינדער חיהקע, ראָזע, אנשל, ראובן.

טייטלבוים משה.

טייערבוים הערשל מיט פרוי ניוניע און קינדער חאַמעלע און חיהלע.

טילטשין ישעיה מיט פרוי ברכה און זין משה און שלמה.

טיסמעניצער איציק און פרוי.

טעוול דער מאַקאָוואַז.

טעלבנשטערן אברהם מיט פרוי שיפקע און קינדער יצחק, חאַסיע, מאָטל.

טעלבנשטערן גדליה מיט פרוי חנה און קינדער משה, ברײַנדל, מרים.

טעסלער בענצי מיט פרוי העניע און פיר קינדער.

טעסלער זעליק מיט פרוי און קינדער.

טעסלער יענקל און פרוי חנה.

טעסנגאָלץ (פון דערנייער שטאט), גאַנצע משפחה.

טעסנגאָלץ משה מיט פרוי רייזל און קינדער יחזקאל און אלעזר.

טערפוס אברהם מיט פרוי מאַסיע און קינדער מאָטי און שמאי.

פרוי טראַכטמאַן ראָזע. זון יאַשאַ מיט פרוי גוטע און טאָכטער, טאָכטער וויעראַ מיט מאַן צמח קאַגאַן און טאָכטער.

טראַכטנבערג אפרים און ברודער ישראל מיט פרוי מישקע.

טרייבער הערשל מיט פרוי ריבה און קינדער נפתלי, אסתר, עטיל.

טרייבער שלמה־איצי מיט פרוי שרה און קינדער יעקב, רבקה, פיני מיט פרוי לאה און קינדער.

טרייבערמאַן אַלטע.

טרייבערמאַן אפרים און פרוי חיה.

טרייבערמאַן דאָבע. זין: מענדל, הערשל מיט פרוי און קינד, אַ טאָכטער.

טרייבערמאַן מענדל.

טשיזשיק יוסף מיט פרוי זעלדע און קינדער מוסי, שעפסל, מוני, לייבל.

טשערניס משה מיט פרוי און קינדער בוזיע, ביילע א. א.

י

יאַנאָווער דוד מיט פרוי שרה און קינדער טאַניאַ און בעבאַ.

יאַנאָווער חנה (באַראַניק) און פאַמיליע.

יאַנאָווער יעקב מיט פרוי און קינדער.

יאַנאָווער סימע און טאָכטער חנה.

יאַסין משפחה: דוב יאַסין און משפחה. רחל יאַסין און משפחה. פערל יאַסין און משפחה. סאַני יאַסין און משפחה. פיני יאַסין און משפחה.

יאַסכין יצחק מיט פרוי ברײַנע און טעכטער שרה און רבקה.

יענקל בערישעס מיט פרוי, זון, שנור און אייניקל.

יענקל דער האָטשער בעל־עגלה און משפחה.

יענקל רימער און פרוי. טאָכטער בוזקע און מאַן.

כ

כהן יעקב־בער מיט פרויביילע און קינדער רייזל און יוסף.

כ״ץ אבא מיט פרוי פייגע און קינדער סימע, סאניע, יאַפע, יענקל מיט פרוי ליזאַ.

כ״ץ טוביה מיט פרוי און קינדער.

כ״ץ לאַהקע, צווייטע פרוי פון יעקב זאַנשיין.

כ״ץ מוני מיט פרוי און טעכטערל.

כ״ץ מיכל מיט פרוי דאַבע און טאָכטער יענטע.

ל

לאַכאָוועץ יצחק־וואָלף

לאַכאָוועצקי הערשל מיט פרוי און שוועגערין עלקע.

לאמפערט יעקל מיט פרוי און קינדער.

לאַנדאַן דוד און פרוי רחל. טאָכטער שרה מיט מאַן אשר באַסקיס און קינדער.

לאַנדער שלמה זלמן מיט פרוי גאָלדע און קינדער ליבע, לאה, מישקע, הערשקע.

לאַנצמאַן אברהם מיט פרוי פראַדל און קינדער: שרה, פרומעלע, חנה׳לע, סאָניע מיט מאַן מאקס און קינדער, יאַסקע מיט פרוי און קינדער.

לובאַשיץ גיטל און זון מאָסי.

לודאָמירסקי רחל. זין: לייב מיט פרוי מינדל, דוד און פרוי גאָלדע.

לולקע סנדר מיט פרוי אסתר און קינדער מלכה, ניוניע, בוזי.

לוקאַטש יואל מיט פרוי שרה און קינדער לייב, פייגע, מאָסיע.

לוקאַטש יחזקאל מיט פרוי באַבע און טאָכטער ריסיע.

לוקאַטש ניסן און פרוי בת־שבע.

ליזאַק, משפחה.

ליזאַק פייגע, מרים.

ליטינסקי בן־ציון און פרוי בלומע. זון יעקב מיט פרוי חוה און קינדער מיכל, גאָלדע, בתיה, משה, בנימין.

ליטינסקי בריינדל מיט טאָכטער גיטל און מאַן חיים אַרבעטער.

ליטינסקי הערשל מיט פרוי און קינדער.

ליטינסקי יענקל (מיזאָטשער בעל־עגלה) און פרוי

ליטינסקי מיכל מיט פרוי און קינדער.

ליטינסקי נפתלי. טאכטער שרה מיט מאַן הערשל פערילא און קינדער ברוך און יוסי.

ליטינסקי עקיבא און פרוי גיטל.

ליטינסקי שמואליק און פרוי מיט דריי קינדער.

לייבל בן־ציון מיט פרוי פייגע און קינדער דבורה, פנחס, יוסף; חנה מיט מאַן נפתלי געכמאַן און זון יצחק.

לייפל אנשל מיט משפחה, זין און טעכטער.

לייפל עזריאל מיט פרוי און קינדער.

ליכטיקמאַן דער מלמד און פרוי. זון יעקב. טאָכטער סימע מיט מאַן און קינד.

ליכטיקמאַן אירמאַן און פרוי בתיה.

ליכטיקמאַן יוסף מיט פרוי עטיל און טאָכטער רייזל.

ליכטיקמאַן ירמיהו מיט פרוי חאַסיע און קינדער שלמה, ברכה, מאָטל.

ליכטיקמן מנשה (דער רימער) מיט פרוי און קינדער.

ליכטמאַן דוב און פרוי חיה.

ליכטנשטיין מיט פרוי און טאָכטער ליזאַ גאָכבערג.

ליכטנשטיין יאָסל מיט פרוי חיהקע און קינדער.

ליכטנשטיין מאָטל און פרוי.

ליכטציער מלכה און קינדער לייב און ראַיע.

לינעצקי בערל און פרוי אסתר. זון יעקב און משפחה.

ליס אברהם מיט פרוי נחמה און קינד.

ליס גיטל און קינדער ניוניע און יאָסל. שוועסטער ליבע.

ליס יואל מיט פרוי רחל און טאָכטער שושנה.

ליס רייזל און טאָכטער אסתר.

ליפיעץ שלמה־זלמן מיט פרוי פערל און קינדער ראשל, ראובן, אשר.

ליפשיץ טעוול מיט פרוי מינדל און קינדער.

ד״ר ליצערמאַן מאטעק, אברהם, הענע.

ליקעכמאַכער יודל און פרוי פריידע. זון וואָווע און פרוי אַדעלאַ, טאָכטער בעלאַ מיט מאַן לעאָן פרענקעל און זון פעליקס.

הרב ר׳ אברהם לערנער (שומסקער רבי) מיט פרוי און קינדער ישראל, פיניע, וועלוול, לייזער, רייזל א. א.

לערנער אברהם און אייזיק און משפחות.

לערנער אשר און פרוי טעמע. טעכטער: מאַחליע און זון ישעיה, רחל מיט מאַן מאָטל סאַרווער און צוויי טעכטער.

לערנער חיים מיט פרוי און קינדער.

לערנער משה־חיים מיט פרוי, טאָכטער און איידעם מיט קינדער.

לערנער נפתלי. זין: ישראל און פרוי איטע, יעקב מיט פרוי בת־שבע און זון דוציע.

מ

מאָטשאַן בערל און פרוי איידל. זון שלמה מיט פרוי בוני און פיר קינדער.

פרוי מאַליאָוואַנע און טעכטער שיינדל, רחל, זעלדע מיט מאַן און קינדער.

מאַלאָוואַני סימע און קינדער אסתר, דוד, פעסיע, ריסל, זוסיע.

מאַלינבוים הינדע. טאָכטער חוה מיט מאַן מאיר גלייזער און קינדער.

מאַלינבוים משה מיט פרוי רחל און קינדער מיכל, מאיר, פייגע.

מאַלינבוים שלמה מיט פרוי קיילע און קינדער שיינדל און חיה.

מאַלינבוים שלמה מיט פרוי חיה־יענטע און קינדער, שאול, וואָלף, יעקב מיט פרויען און קינדער.

מאַנוס שלמה מיט פרוי און קינדער.

מאַצאַצקי יוסף מיט פרוי דבורה און טאָכטער ניוסיע קידער.

דער מאַציעוזער און משפחה.

מאַראַנץ יששכר און פרוי ברײַנדל. מוטער שפרה מאַראַנץ.

מאַרגאָליס איטע.

מאַרגול משה און פרוי שיינדיל.

מאַריאַנער מלך און פרוי. זון יענקל מיט פרוי און קינדער. טאָכטער מיט מאַן איציק דער שוחט און קינדער. אנדערע זין, טעכטער און אייניקלעך.

מאַריאַנער יעקב מיט פרוי און קינדער.

מאַריאַנער שלמה מיט פרוי אסתר און קינדער יעקב און משה.

מאַרשאַד אברהם און פרוי חיהקע.

מוסמאַן מאָטל מיט פרוי חיה און קינדער מינדל, רייזל, רחל.

מוטשאַר חיה און קינדער סאָניא, ראָזע, יהודית.

מוטשניק יוסף מיט פרוי פעסיע און קינדער.

מושין פריידע, וועלוול, לענע, זיסל, נחום, טויבע, לוי, אסתר.

מיטשניק בערל מיט פרוי און טאָכטער בת־שבע.

מיטשניק יאָסל מיט פרוי פעסיע און מיידעלע בוזיע.

מיטשניק שמאי און פרוי חנה. זין: מאַנוס מיט פרוי און קינדער, אהרן מיט פרוי איטע און קינדער, חיים מיט פרוי און קינדער,פייוול מיט פרוי ציופע און זון לייזער, אהרן און פרוי.

מיטשניק שפרינצע (פון דער גאַז) מיט טאָכטער פרומע און אייניקל שרהקע.

מייזעל מלכה.

מיליאַטינער ישראל מיט פרוי רחל און זון.

מילפיר, די גאַנצע משפחה.

מישנה, משפחה.

מלמד אהרן און פרוי.

מלמד אפרים און פרוי רבקה. זון בן־ציון מיט פרוי אַדעלאַ און טעכטערל מאַשאַ.

מלמד גדליה און פרוי מלכה. זין: ליפאַ, אברהם מיט פרוי בינה און קינד. טעכטער: חוה, חנה־רחל מיט מאַן בן־ציון מוטשאַר און צוויי קינדער.

מלמד משה־ברוך און פרוי חיהקע.

מלמד נחמן און פרוי מלכה. זין: ישראליק, אלי, שמואליק. טעכטער: הינדע, רבקה, שרה און משפחות.

מעלצער געצל מיט פרוי גאָלדע און קינדער נפתלי און דאַציאַ.

מענדיוק גדליה און פרוי חנה.

מענדיוק חיה־עטיל. זון לייב און טעכטער ליבע, רחל, יענטע, שרה.

מענדיוק לייב.

משה (דער מעזשיריטשער קצב). זון מיט פרוי און קינדער.

נ

פרוי נאָוואַק און קינדער רייזל, זיידל, פייגע, צירל.

נאַטאַנזאָן אייזיק און פרוי חנה.

נאַטאַנזאָן מענדל מיט פרוי שרהקע און קינדער ברכה און יענקעלע.

נוסינאָוו, ברודער און שוועסטער און משפחות.

נחום פוצמאַן (דער שניידער) מיט פרוי און קינדער.

ניסנגאָלץ אבא מיט פרוי און קינדער.

ניסנגאָלץ אברהם מיט פרוי דאָבע און קינדער איטע, אסתר, חיה, מאַטל, יצחק, חיהקע.

ניסנגאָלץ חיים און פרוי.

ניסנגאָלץ לוי מיט פרוי שיינדל און קינדער שרה, עטיל, הערשל, נחומקע.

ניסנגאָלץ מאיר־חיים און פרוי בת־שבע. טאָכטער שרה מיט מאַן שמאי טערפוס און קינדער יאַני און דאָדי

נעכענזאָן דוד מיט פרוי געלע און קינדער.

נעכענזאָן שבח מיט פרוי מארים און קינדער.

ס

סאָוואַ טויבע. זין יצחק און דוב, מאָכטער.

סאַמסאָן לייבל מיט פרוי טייבל און טאָכטער רחלע.

סאַנדבערג אהרן מיט פרוי און קינדער אברהם, יודל, מאַניע, לייקע.

סאַנץ שיינדל און קינדער.

סאַראַקאַ מיטיאַ מיט פרוי און קינדער יאשע און חנה.

סאַרוּוער בת־שבע און טאָכטער שאננה.

סאַרוּוער דאָציאַ און טאָכטער.

סאַרוּוער שלמה און פרוי פייגע. משה מיט פרוי מרים און קינדער זוסי און אברהם. מרדכי מיט פרוי רחל און טעכטער זלאַטע און מרים. טאָכטער אסתר מיט מאַן אברהם ראָזנבאַך און קינדער פעסיע און נפתלי.

סודגאָלטער העניע.

סודגאָלטער שלמה־דוד.

סוקנאָוו בערל, שימקע, דאָרע, סאָניע.

סחיש לייב און פרוי רחל. זון דוד מיט פרוי און צוויי קינדער.

סחיש שלמה און פרוי אדל. טעכטער רחל און צילה, זון דוד א. א.

סטול פיניע און טעכטער.

סטרינעמאָכער, משפחה.

סימעס ברוך מיט פרוי מיני און קינדער הערשל, לאהקע, חנה, ישראל, קיילע, בוזיע.

סימעס אברהם מיט פרוי חיה און קינדער יעקב, שרה, שייקע, בערל, דוד.

סימעס בערל מיט פרוי און קינדער.

סימעס הערשל מיט פרוי און זון מאָטקע.

סיניאָוואָסקי אהרן מיט פרוי ריסיע און קינדער נחמן, מאַניאַ, חיה, חנה, לייבל.

סיניאוואָסקי חיה.

סלעפאָי איציק מיט פרוי דינה (דערעוויאנסקי) און טאָכטער תמר.

סמיק משה און פרוי סאָניע.

סנדלר מאָנוס און ברודער אבא מיט פרוי און קינדער.

סעגאָל ירוחם און פרוי. זין און משפחות: אברהם מיט פרוי און קינדער. ישעיה מיט פרוי און קינדער. יאָסל און פרוי גאָלדע. סאָני מיט פרוי און קינדער. לייבצי מיט פרוי און טאָכטער גאָלדע. שיקע מיט פרוי אסתר און טאָכטער בתיה מיט מאַן אברהם. הערשל מיט פרוי שיינדל און קינדער. יענקל מיט פרוי פייגע און קינדער.

סעגאָל פיצי. טעכטער: ביילע מיט מאַן שלמה סעגאל און קינדער. שיינדל מיט מאַן פאָליק ביבער און קינדער. מאָטל.

ספעקטאָר, צוויי ברידער.

ספעקטאָר נחמן מיט פרוי זיסל און זון נטע.

ספרד, משפחה.

ע

עפשטיין פנחס מיט פרוי עטיל און טעכטערל גיטעלע.

עפשטיין שמחה און פרוי. זון יוסף מיט פרוי און קינד.

ערליכמאן מיט פרוי און קינדער.

ערליכמאַן בוזיע.

ערליכמאַן דוד מיט פרוי גיטל און זין גדליה, עובדיה און הערשל.

ערליכמאַן דוואָסיע און זון בוזיע.

ערליכמאַן מירל און קינדער.

פ

פאַגעל מיכל און פרוי גיטל.

פאַדעשווע אלקנה מיט פרוי חיה־לאה און זון בעני מיט פרוי און קינד

פאַדעשוועע בעני און פרוי מלכה.

פאַטאַשניק ישראל און זון לייבל.

פאַטאַשניק לייב.

פאַלאָוויניק אברהם. זין איצי און פרוי אסתר, ראובן מיט פרוי און קינדער; טאָכטער.

פאַלמאַן אסתר, יצחק, יוסף, חיים, הערץ.

פאַלמאַן הערץ מיט פרוי און קינדער.

פאַלמאַן רייזל. זון מאָטל מיט פרוי ברכה און קינדער.

פאַלמאַן שמחה.

פאַמיליאַנט איסר מיט פרוי פרומע און קינדער דבורה, איטע, סאָניע, יחיאל.

פויגלמאַן אסתר. זון ברוך מיט פרוי חיהקע און דריי קינדער.

פאַנאַר אליהו און פרוי רבקה. טעכטער: פאַניאַ מיט מאַן אַרנאָלד ווינקלער און קינדער בראָניא און עווגעניוש, מאַניא מיט מאַן מיכאל לינעצקי און זון איזיאַ.

פוקסמאַן לייזער און פרוי רייזל. זון שמואל מיט פרוי און קינדער, טאָכטער און זון יאַשקע.

פידלער טעמע און קינדער אשר, מוני, מאַני.

פידלער מוני און משפחה.

פידלער פייגע. זון מאיר מיט פרוי און קינדער, טאָכטער בת־שבע ווײַנער.

פידעל אייזי און פרוי פעסיע. זין מאָטל מיט פרוי און קינדער, וועווע מיט פרוי און קינדער, לייזער מיט פרוי גיטל און קינד.

פידעל משה מיט פרוי חנה (לייפעל) און קינדער.

פרוי פייגלשטיין און טעכטער בתיה, אָדעל א. א.

פייטל אברהם און פרוי מירל. שוועסטער גרינע פייטל.

פיינגער שלמה מיט פרוי חנה און צוויי קינדער.

פיינזילבערג ריבה, חיים.

פיינשטיין יחזקאל. טאָכטער זלאַטע מיט מאַן און קינדער. זון שמואל מיט פרוי און קינדער.

פינקלשטיין אברהם־אהרן און פרוי חנה. טאָכטער אידאַ און מאַן אברהם ווינער. זון ישראל מיט פרוי טאָני און טעכטערל חאַסיע. זון מוני מיט פרוי פעסיוטע און יונגעלע.

פינקלשטיין דוד מיט פרוי פאַניאַ און זון משה.

פינקלשטיין חיים מיט פרוי חוה און קינדער.

פינקלשטיין יואל מיט פרוי בתיה־טויבע און טעכטער ראָזע, סאָניע, עטיל, פאַניע.

פינקלשטיין יאַנטל מיט פרוי פעסל און קינדער מלך און הערשל.

פינקלשטיין יוסף (דער לערער) און פרוי מינא. טאָכטער פאַניאַ און מאַן דוד שטאַלמייסטער. זון יהושע (סיטשע).

פינקלשטיין ניוניאַ, זון יעקב און טאָכטער בראָניאַ.

פינקלשטיין עטיל.

פינקלשטיין פייגע מיט קינדער איטקע און לייבוש.

פינקלשטיין ראָזע און שוועסטער פאַליע.

פינקעל דוד מיט פרוי מאַרים און קינדער עטיל, מינדל, שרה, חיה, בערל, נחום און משפחות.

פינקל משה (בעקער) מיט פרוי רייזל און קינדער פריידע, לייזער און פרוי העניע, ליאָווע.

פינקעל משה מיט פרוי בת־שבע און קינדער אברהם, יוכבד, מיכל, חיסי.

פישביין דוד מיט פרוי חנה און טאָכטער בתיה.

פישביין חיים און פרוי בתיה.

פישמאַן אברהם מיט פרוי בעלע און טאָכטער פרומע.

פישמאַן יוסל און פרוי עטיל.

פישער יוסף מיט פרוי אסתר און קינדער איטע און יעקב.

פישער יצחק.

פליט פערל און זון יאַני.

פליקאָפּ פנחס מיט פרוי עטי און זון ישראלצי.

פעטרושקע זוסי מיט פרוי חאַסיע און קינדער אברהם און הערשל.

פעטרושקע יעקב, זוסי, חיה לאה, גאָלדע, אברהם, יידל, בריינדל, בינימין, יצחק, לייב, חאַסיע, הערשל, אברהם.

פעטרושקע יעקב מיט פרוי רייזל און קינדער רחל און ישעיה.

פעטרושקע יצחק מיט פרוי דבורה און קינדער.

פעטרושקע שרה. טאָכטער זלאַטע מיט מאַן לייזער גאַנץ און קינדער אליהו און ראובן.

פעטשעניק, משפחה.

פעלדגאַז אלי און פרוי חיהקע. זין : לייב, נח. טעכטער : חנהצי, בעצי, ריבה, ראָזע, חוה.

פעלדמאַן אברהם מיט פרוי רייזל און קינדער משה, מלכה, ליבע, קונע.

פעלדמאַן אנשל מיט פרוי מרים און קינדער רחל און אהרן.

פעלדמאַן בתיה און קינדער ניוסיע, דוצי, יענקעלע.

פעלדמאַן העסי און קינדער הינדע, חיה־דבורה, שמעלקע, באַבציע, שלמה, וויטל.

פעלדמאַן יאָסל, באַבע, בריינדל.

פעלדמאַן משה מיט פרוי בריינדל און זון מענדל.

פעלדמאַן נחמיה און פרוי פעסל. זון אפרויקע מיט פרוי און קינדער, טאָכטער פאַניא מיט מאַן שמחה לייפל און קינד.

פעלדנקרייז שמואל מיט פרוי חנה און זון מוני.

פעלץ יענטע מיט טאָכטער און זון.

פעלצמאַן פריידע און טעכטער דאָבע און פערל.

פעפער גדליה מיט פרוי פריידע און קינדער בערל, דוד, פייגע־רייזל מיט זייערע משפחות.

פעפער חנה און קינדער.

פעפער יענקל (טאַרטשינער שניידער) מיט פרוי, זין, שנירן, טעכטער, איידעמס און אייניקלעך.

פערטשוק פסח מיט פרוי חנה און קינדער יצחק, שמואל, ביילע, משה.

פערטשוק שליאמע און פרוי באַבע.

פערטשוק שמואל מיט פרוי ברכה און קינדער יוכבד, בינעלע און נאָך צוויי קינדער.

פערילאָ אברהם מיט פרוי דבורה און קינדער יענקל און יצחק.

פערילא מענדל און פרוי. זון יוסי מיט פרוי און קינד.

פערלמאַן יענקל מיט פרוי און קינדער.

פערלמוטער ביילע, משפחה.

פערלמוטער יענקל מיט פרוי און קינדער.

פערלמוטער נחמן און פרוי מילכה.

פערלמוטער שמשון און פרוי דינה.

פערעליוק (דער לערער) און פרוי. זון יאָסקע מיט פרוי און קינדער, אהרקע פערעליוק.

פערעצמאַן משה מיט פרוי דאָראָ און זון זוסיע.

פערעצמאַן פייסי מיט פרוי, זין און טעכטער.

פערקוס חיים מיט פרוי חנה און קינדער.

פרוי פרימבערג מיט זון מולקע און נאָך צוויי קינדער.

פרויד מאָטעק מיט פרוי חיהקע און פיר קינדער.

פרייליך גיטל. זון משהקע מיט פרוי אסתר און טאָכטער שולמית. טעכטער : רחל מיט מאַן לייב שפילבערג און זון שלום, לאה (ליזאָ), פעסיע, סאָניע.

פרישבערג סאָפיאָ איזראַילעווגאַ.

פרענקל בערל און פרוי חינע.

פרעסמאַן משפחה.

צ

צאַפּ יוסף און פרוי בתיה. זון אפרים (פימא) און טעכטערל לאה (ליאַליאַ).

צווייטאַן בערל מיט פרוי ריבה און קינדער ליפא און ריסל.

צווייטאַן גיטל.

צווייטאַן וועלוול מיט שוועסטער און משפחות.

צווייטאַן ישראַליק און פרוי ברײַנדל.

ציטרינעל יעקב מיט פרוי רחל און טאָכטער חנה.

צימבל יענטע (גריזאָטע). זון לייב מיט פרוי בתיה און קינדער.

צימערמאַן הערץ מיט פרוי, זון, שנור און אייניקלעך.

צימערמאַן משה און פרוי אָדל.

צימערמאַן נחמהקע און זין מענדל און פרוי, בערל און פרוי.

צעלניק אָדל און קינדער מירים און הערשל.

צעלניק חנה מיט קינדער רחל, מאטל, יענטע.

צעלניק שלמה און פרוי רחל. זון יאָסל מיט פרוי און קינדער.

צעלניק שמחה מיט פרוי חיה־טויבע און קינדער שרה, אברהם, שמואל, שפרה.

ק

קאַגאַן הערשל מיט פרוי מלכה און זון מאיר. מוטער קיילע קאַגאַן.

קאַגאַן יודל, מוני.

קאַגאַן יענקל מיט פרוי פערל און זון לייזער.

קאַגאַן רחצי.

קאָונאַט בערל מיט פרוי הענע און קינדער.

קאַזיר ירמיה (אירמאַן) מיט פרוי טשערנע און טאָכטער.

קאַזשעניצער מאיר מיט פרוי שרהקע און זון הערשעלע.

ד״ר קאַטאָוויטש און פרוי ד״ר עלקע קאַטאָוויטש.

קאַטיק חיים מיט פרוי און טעכטער און זון אברהם.

קאַטלאַר יעקב מיט פרוי יוכבד און קינדער.

קאַטלאַר מלכה.

קאַטלאַר קיילע.

קאַטשקע הערשל מיט פרוי און קינדער.

קאַטשקע מוזי מיט פרוי און קינדער.

קאַטשקע מאָטל און פרוי צירל. טאָכטער טייבל. זין: דוד מיט פרוי און קינדער. טעוול מיט פרוי און קינד.

קאַטשקע מאָשקע און פרוי.

קאַטשקע מנחם מיט פרוי גאָלדע און קינדער שמואל, דוב, יחזקאל, ברוך, מרדכי, חיים.

קאַטשקע ראובן מיט פרוי דבורה און זין שלמה, מאָטל, מוניע.

קאַליקע שיינדל. זון משה מיט פרוי פייגע און טאָכטער בוזיא. טאָכטער פאַניאַ קאַליקע.

קאַמעדאַנט אברהם, משפחה.

קאַמעדאַנט שלמה, משפחה.

קאַנין אברהם מיט פרוי און קינדער.

קאַנין אסתר און עלטערן.

קאַנין הערשל.

קאַנין לייב מיט פרוי און קינדער.

קאַנין מאַלי מיט מאַן און קינדער.

קאַנין מיכל מיט פרוי שיינדל און קינדער דאַציאַ און שמואליק.

קאָס שלמה מיט פרוי און טאָכטער.

ד״ר קאָפּיט און פרוי ד״ר קאַמענעטשנע.

קאָפּייקע הערשל און פרוי פעסיע.

קאָפּייקע מאָטל מיט פרוי מייטע און צוויי קינדער.

קאָפּייקע רבקה און קינדער יוכבד, יענקל, צביה, שרה.

קאָפּייקע שמואל מיט פרוי יהודית און קינדער רייזל, רבקה, גאָלדע, שאול.

קאַפּלאַן יעקל מיט פרוי און קינדער.

קאַפּלאַן פיני מיט פרוי שרה־יענטע און קינדער גאָלדע, בתיה, טעמע, אברהם, שמעון.

קאַצמאַן דוד מיט פרוי און זון משה.

קאצנבליט, משפחה.

קאַראַל יוסף און פרוי חנה. טאָכטער מיליאַ, זון הערצל.

קאַראָסטאָווסקי וועלוועל און פרוי רבקה. טאָכטער שרה און זין יהודה און משה.

קאָרטשיק, משפחה.

קאָרין חיהקע מיט צוויי קינדער.

קאָרין מענדל (מאסאַנזשניק) מיט זין און טעכטער.

קאָרנבליט דוד־ליפא און פרוי.

קאָרנבליט יאָקל און פרוי מלכה. זון חיים מיט פרוי און קינדער, טאָכטער בלומע מיט מאַן יצחק און קינדער לייב, (ליאָווע) און שמעון.

קאָרנבליט מיכאל און פרוי בלומע (רעביטשקע).

קאַרנער לאה און קינדער יוסף, לייב און משפחה.

קאָרעצקי פסח־אייזי מיט פרוי אסתר און זון בעני.

קאַרפנשפאַן חנינה מיט פרוי גיטל און טאָכטער דאָרא.

קאַרקער שמואל מיט פרוי דבורה און טעכטער פאַני און לאַלי.

קאַרש חאַנע.

קאַרש ישעיה און פרוי.

קאַרש פנחס מיט פרוי דאַציאַ און זון ניוסיאַ.

קאַרשאַן ניוסיע און מוטער.

קאַרשאַן פערל און זין שמואל און נתן.

קויפמאַן גרשון מיט פרוי עטיל און קינדער סאָניע, פייגע, בת־שבע.

קונדעל יענקל מיט פרוי און שוועסטער לאהקע.

קונדעל פעסל.

קופערשטיין אפרויקע און פרוי.

קידער איצי מיט פרוי און קינדער.

קידער הערשל מיט פרוי און קינדער.

קידער חיה און בריינע.

קידער יאָקע מיט פרוי און קינדער.

קידער ישראל מיט פרוי און צוויי קינדער.

קידער ליפא מיט פרוי און צוויי קינדער.

קידער משה מיט פרוי רבקה און קינדער.

קידער פרוווע מיט מאַן ניסל און קינדער ניוסיע, לאה, רבקה, דבורה.

קידער שמואל מיט פרוי און קינדער. שוועסטער מלכה קידער.

קיטאַישער, משפחה.

קייסער מאָטל מיט פרוי אסתר־חיה און קינדער רייזל און לייבל מיט פרוי און קינדער.

קימעלבליט וואָלף מיט קינדער אסהר און דאָבע.

קימלמאַן ברוך מיט פרוי און קינד.

קימעלמאַן יצחק מיט פרוי סאָסי און קינדער זעליג און יעקב.

קימלמאַן מיכל און פרוי ריסיע.

קימעלמאַן סענדער מיט פרוי און קינדער.

קימעלשאָב בעני מיט פרוי העני און זון הערשל.

קימעלשאָב שלמה מיט פרוי טויבע און טאָכטער חייקע ברוינשטיין און מאַן.

קיפערשטערן סאָסי און זון צדוק.

קיקשטיין שלמה און פרוי לאה. זון יוסף און פרוי מינדל.

קירזשנער לייביש מיט פרוי שרה און קינדער יעקב און צפורהלע.

קישקע איצי און פרוי חיה.

קישקע נחום מיט פרוי גיטל און צוויי קינדער.

קישקע שמואליק מיט פרוי און קינדער.

קלייטמאַן יצחק מיט פרוי און קינדער.

קלייטמאַן מענדל מיט פרוי און קינדער.

קלייטמאַן שלמה מיט קינדער בוזיע און ליאָווע.

קליימאַן יוסף. זון פינחס מיט פרוי ליובה און קינדער ישראל און חיה.

קליינמאַן יאָסל (דער מאָלער) מיט פרוי און זין הערשל און יענקל.

קליניוועצער יאָסל מיט פרוי און טאָכטער.

קעלדאָרף רחצי. טאָכטער טאַניאַ. זון עוזר.

קעלדאָרף שואל און פרוי אָדל. טאָכטער אסתר. זון ישעיה מיט פרוי און צוויי קינדער.

קעסעל אשר מיט פרוי פריידל און טאָכטער מאַניע.

קעסעל רבקה מיט מאַן און טעכטער.

קעסעל רייזל מיט קינדער מאָטל און מאַני.

קעצלער שמאי און פרוי. זין יענקל און משה. טעכטער צירל און קינדער שרה א. אנד. שפרה, חיהקע.

קצב מעני.

קרויט שמחה מיט פרוי מאני און טאָכטער.

קריוואָשאַפּקע איטע און קינדער חנה, פרומע, לאהקע.

קריוואָשאַפּקע שלמה מיט פרוי אסתר און טאָכטער סאַניאַ.

קריידבאָרד אליעזר מיט פרוי מינדל און טאָכטער מאַרגאָלע.

קרישטאַל לייב מיט פרוי פייגע־לאה און קינדער שלמה און שרה.

קרעטשמער משה און פרוי שרהקע.

קרעסטנשיין משה מיט פרוי שרה און קינדער אפרים, ברכה, עלקע.

ר

ראַבינאָוויטש מאָטל און פרוי רחל. זין אברהם און אשר מיט פרויען און קינדער.

ראַבינאָוויטש שלום מיט טעכטער שרה און סאַניע.

ראַבינשטיין יעקב און פרוי יענטע. טעכטער סאָסל, מרים, גיטל, מייטע און מאַן יואל־צבי פערלמוטער.

ראַבינשטיין פייגע, שרה, רעביטשקע און בוזיע.

ראַדאַגאָשטשער וואָלף (שמש) מיט פרוי און קינדער.

ראַדוטמאַן יאָסל מיט פרוי און טעכטער און זון אלצי מיט פרוי און קינדער.

ראָזנבלאָט יהודה־לייב, אפרים, בנימין.

ראזנבלאט יודל מיט פרוי און זון אפרים.

ראָזנטאַל משה און פרוי אסתר. זון הערשל מיט פרוי אוניאַ און יונגעלע איזיאַ. טאָכטער עטיל מיט מאַן אברהם ספיר און מיידעלע זאָפיאַ. טאָכטער מינדל.

ראָזנשטראָם הענע און זון יעקב.

ראזשיק פרץ מיט פרוי און קינדער.

ראָטמאַן שמואל און פרוי פעסיע.

ראַכעליס וואָלף און פרוי לאה. זון שלמה, טעכטער, איידעמס און אייניקלעך.

ראמבער יאָסל מיט פרוי לאה און קינדער.

ראָמבערג יאָסל מיט פרוי רחל־לאה און קינדער חיהקע, חנה, אברהם.

ראָמבערג פייביש און פרוי פעסיע.

ראָמיש מאיר און פרוי חיה־טויבע.

ראָנדעל בת־שבע. זין שלמה מיט פרוי און 3 קינדער, בצלאל מיט פרוי און צוויי קינדער. טעכטער רחל גאָמער מיט מאַן אברהם און זון מרדכי, פערל לאַגער מיט מאַן גרשון און פינף קינדער, קוקע (שרה) אָקסנגאָרן און טעכטערל.

ראָסליוזקער לייב מיט פרוי שיינדל און קינדער שוראַ, מיטיאַ, חאַסיע.

ראַפּמאַן זינדל מיט פרוי חאַסיע און קינדער טייבל, אפרים מיט פרוי און קינדער.

ראַפּמאַן ישראל מיט פרוי און קינדער.

ראַפּאָפּאָרט, משפחה.

רובינשטיין אברהם מיט פרוי הינדע און קינדער סאני און נחמה.

רובינשטיין בנימין מיט פרוי און זין ישעיה מיט פרוי און קינדער, יאָסי מיט פרוי און קינדער.

רובינשטיין הערשל מיט פרוי הענע און קינדער קיילע בתיה און לייזער.

רובינשטיין חיים. זין אהרן, יאָסי מיט פרוי און קינדער.

רובינשטיין יעקב און פרוי אסתר־מינדל.

רובינשטיין יעקב מיט פרוי טויבע און זון נחמן.

רובינשטיין שיקע מיט פרוי חיה־שרה און קינדער אברהם און מיכלה.

רודמאַן רבקה. טאָכטער ראזע און זון משה.

רויטמאַן אברהם־חיים מיט פרוי פעסל און קינדער חיהקע און ישראל.

רויטנבערג הערשל מיט פרוי לאה און קינדער משה און דבורה.

רויטנבערג טעוול מיט פרוי עטיל און קינדער וואָלף און מאַניאַ.

ריזער משה מיט פרוי, זין און טעכטער.

רייזיטש דבורה מיט זון בוצי און טאָכטער דאַציאַ מיט טעכטערל זלאַטע.

רייוויטש דוד מיט פרוי און קינדער.

רייוויטש הערשל און פרוי גאָלדע.

רייוויטש זכריה מיט פרוי מעניע־רייזי און זון יאָסל מיט פרוי און קינדער.

רייוויטש לאַלע.

רייוויטש לייבוש, פערל, צעסיע, בעלע, מאַטל, עטיל.

רייזמאַן אַדל און שוועסטער ציופע באַרג.

רייך פערל.

רייצי און זון איצי.

רייציס אברהם מיט פרוי חנה.

רימער קלמן.

רעזניק שמאי מיט פרוי חוה און טאָכטער שרה.

רעכטמאַן איטע, אוני, סאָניע.

רעשטיק זלמן און פרוי שפרינצע.

רעשטיק חיים מיט פרוי חאַסיע און דריי מיידעלעך.

ש

שאַגאַם יעקב און פרוי חאַנצי. טאָכטער ליובע מיט מאַן נטע חאַראַוועסקי און טאָכטער שרהלע.

שאַמבאַן גיטל און טאָכטער צפורה (ביבע).

שאַמבאַן הערשל מיט פרוי און קינדער.

שאַמעס שעפע מיט פרוי פייגע און זון לייזער.

שאַפּמאַן משה מיט פרוי מילי און זון שמואל.

שדה אברהם מיט פרוי אַלטע און טאָכטער יהודית (איזאַ).

שואל (פון די בולקעס) און פרוי עלקע.

שוחט מאיר מיט פרוי שיינדל און קינדער לייבל און נחמה.

שוכמאן ישראל און פרוי חנה. טאָכטער מאניאַ מיט מאן נטע געצנזאַן און קינדער אריה און אברהם.

שוכמאַן שרה־רבקה, טאָכטער הינדע מיט מאַן יאַשע שיינפעלד און קינדער.

שוסטער שרה און קינדער מעניע און לייזער.

שטאָלי אברהם מיט פרוי און קינדער.

שטאָלמייסטער בערל און פרוי רחל. זון אברהם און פרוי סאָניאַ, דוד און פרוי פאַניאַ.

שטאַמעל משה מיט פרוי, זין און טעכטער.

שטיין אלקנה, שרה.

שטיין־שעכטמאַן חנה.

שטיינבערג חיים מיט פרוי מאלע און טאָכטער חאַסיע.

שטיינבערג יענטע און קינדער.

שטילער הערשקע מיט פרוי גרינע און זון יאַקיר.

שטערן חיים־בן־ציון און פרוי עטי־רחל. זון בערל מיט פרוי באַבצי און קינדער סאָניאַ, חוה לייב. טאָכטער פייגע.

שטערן לייב מיט פרוי און צוויי קינדער.

שטערן משה מיט פרוי גיטל און דריי קינדער.

שטערן משה־יצחק מיט פרוי רבקה און קינדער בערל, נפתלי, אסתר.

שטערן פיבה.

שטערן פייגע מיט מאַן און טאָכטער.

שטערן פעסיע און קינדער רחל, זיינוול, אריהלע, חיימקע.

שטערנבערג וואלף מיט פרוי קיילע און קינדער חיה, און רחל.

שטערנבערג מענדל מיט פרוי שרהקע און קינדער פייגע, פערל, ראַסקע, יעקב, בלומקע און איר יונגעלע דוד.

שטערנפעלד מאטל. זון קלמן. טעכטער : רבקה דווידזאָן און מאַן, ברכה רייך און מאַן, חיה.

שטראַם איידל מיט קינדער בריינדל און פריידע.

שטראַם ברוך מיט פרוי עטיל און קינדער לייזער און מאיר.

שטראַם חנה (סטאַדניקער).

שטראַם משה מיט פרוי בתיה און קינדער יצחק, לייזער, פערל, מענדל, אברהם, יענקל, ישראל. באבע שטראַם.

שטראַמבערג ישראל און פרוי מאַרים.

שטריימיש יאַסקע און פרוי.

שטריימל משה מיט פרוי און טאָכטער דאַציאַ.

שטשאַגאַל משה מיט פרוי מינא און קינדער פּימאַ און יענקל.

שיינבערג אַברהם און פרוי אידא.

שייניס (פונם מעבל), ברידער הערשל און זיאַמע מיט פרויען און קינדער.

שייניס שרה.

שיינמאַן אַדל. טאָכטער רחל מיט מאַן זוסי שאַמבאַן און צוויי מיידעלעך חנה און לוסי.

שיינערבערג מרים (מאַניאַ).

שינדלקרויט איצי מיט פרוי און קינדער.

שיפקע די שניידערקע.

שיקער הערש מיט פרוי שיינדל און קינדער בתיה, סאָסיאַ וואווע, מיכל, פייסי.

שלום־עליכם, משפחה.

שליין אהרן.

שמואליק שוחט מיט טעכטער, איידעמס און אייניקלעך.

שמוקלער אהרן מיט פרוי איטע און קינדער מענדל און איזאַק.

שמידמאַן שלמה מיט פרויביילע און זון אברהם.

שמערעליס יעקב־יאָסי מיט פרוי דבורה און קינדער.

שנאַפּער אליעזר און פרוי. טעכטער בעלאַ (בעלקע) און זשעניא.

שנאַפּער אסתר.

שניידער דאַציאַ און מאַניאַ און זייערע עלטערן.

שניידער פריידע. זון ברוך. טאָכטער עטיל חיסדיס און דריי קינדער.

שניידשער אסתר מיט זון יהושע און שוועסטער מירל.

שעכטנאָקס סלאַווקע און זון משה.

שעפּטעל משה און פרוי.

שעפער פנחס און פרוי מאַטל.

שפּייזער מיט פרוי, זון און טאָכטער.

שפּייזער יעקב־משה מיט קינדער מיכל און גדליה.

שפּייזער יצחק און פרוי. זין: לייב און פרוי ביילע, יאָקל און פרוי, ניוני. טאָכטער באַבע.

שפּילבערג פּערל. טעכטער חוה, חנה און מאַן וועלוול שוואַרץ.

שפּילבערג יאָסי און ברודער.

שפּילפויגל יוסף מיט פרוי הינדע און צוויי קינדער.

שפּילפויגל משה מיט פרוי שרה און טעכטער רחל, ביילע, בוזיאַ.

שפּיץ בן־ציון און פרוי בלומה.

שפּירא יוסף מיט פרוי מלכה און קינדער חנה און צוני.

שפּירא יודל און טעכטער.

שפּירא ליפּא מיט פרוי טויבע און זון יונה.

שפּירא מאיר מיט פרוי בריינדל און דריי קינדער.

שוועסטער בריינדל און מירל שפּירא.

שפּירא ניסן און פרוי חאַסיע־פריידע.

שפּרינצע די שניידערקע און מוטער בתיה.

שרייבער שלמה־איצי מיט פרוי און צוויי זין.

שרייער אברהם (אפּטייקער) מיט פרוי און זין פעדיאַ און דימאַ.

שרייער טאַניאַ מיט זין, שנירן און אייניקלעך.

תוכן / אינהאלט

פרק א. בשערי אוסטראה

פרק ב. הוד קדומים

פרק ג. פרקי היסטוריה

פרק ד. אוסטראה של מעלה

פרק ה. בשחרית תקופה

פרק ו. תקופת אירגון וכינון

פרק ז. פרקי הווי

פרק ח. פרשת השואה והגבורה

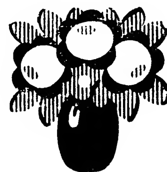
פרק ט. משפחות, אישים ודמויות

קאפיטל צען. געשיכטע און אויפבלי

קאפיטל עלף. חורבן און אומקום

קאפיטל צוועלף — גאַסן און מענטשן

פרק י"ג. נספחים — צולאָגן

רשימת התמונות / רשימה פון בילדער

מראות העיר

בנינים ציבוריים

גדולי אוסטראה ורבניה

ארגונים וחוגים ציבוריים

אישים ודמויות

כלליות

תיקוני טעויות

עמ׳ 27, ערך 5, שורה 1, צ״ל און סטאַטיסטיק.

עמ׳ 30, ערך 1, שורה 1, צ״ל און אומגעגנט.

טור 53, בכתובת לתמונה, מלה אחרונה צ״ל דרומית־מערבית.

טור 56, בחתימות טור 2, שורה 5, צ״ל יקותיאל זוסמאַן.

טור 104, שורה 17, צ״ל ד״ר שמואל טולפין.

טור 153, סעיף 3 שורה אחרונה, צ״ל הארגון.

טור 156, שורה 13, מלה 3, צ״ל יותר.

טור 167 שורה 13, מלה 6, צ״ל שוכן.

טור 170, מאמר ברכמן, שורה 8, מלה 3, צ״ל הסביבה.

טור 175, שורה 5, מלה 2, צ״ל לובה.

טור 201, שורה 15, מלה אחרונה, צ״ל בשורה.

טור 276, שורה 18, מלה אחרונה, צ״ל (שפירא).

טור 322, בכתובת מתחת לתמונה צ״ל משה סתוי (סטאבסקי).

טור 441, ערך חרבש, צ״ל 5 בנים ו־2 בנות: צ׳רנה וליבע.

טור 497, בתאריך לפני המאמר צ״ל 1942.

טור 535, שורה אחרונה, מלה אחרונה, צ״ל דאָצי.

טור 536, שורה 6, מלה אחרונה, צ״ל ווישניעווסקי.

ימי־זכרון משפחתיים / משפחה יאָרצייטן

השם ושם האב	קרבה משפחתית	נפטר ב			נרצח ב		
		יום	חודש	שנה	יום	חודש	שנה

1) הדברים לקביעת יום־הזכרון לקדושים. **זקנים, חולים, רבנים, מורים, עסקנים, אינטליגנציה ניספו ב„אקציה" הראשונה — י"א אב תש"א. נוער ומבוגרים ב„אקציה" השניה — ט' אלול תש"א. כל האחרים ב„אקציה" השלישית — ד' חשון תש"ג. בלתי ידוע יש לקבוע בתאריך הממוצע של יום האזכרה הציבורית — ט' אלול תש"א.**

דערקלערונגען וועגן פעסטשטעלן דעם יאָרצייט פון די קדושים. **עלטערע, קראַנקע, רבנים, לערער, שטאָט־טוער, אינטיליגענץ זיינען אומגעקומען אין דער ערשטער „אקציע" — י"א אב תש"א. יוגנט און דערוואַקסענע אין דער צווייטער אַקציע — ט' אלול תש"א. אַלע אנדערע אין דער דריטער „אקציע" — ד' חשון תש"ג. ניט באַשטימטע פאלן וועררן באַצייכנט אין מיטל־דאַטע פון קאָלעקטיוון יאָרצייט — ט' אלול תש"א.**

Ayalon-Peranick

[illegible]

[illegible]

[illegible]